

Ragnar L. Børsheim

GAUSEL

- utgravingene 1997 - 2000



AmS-Varia 39
Arkeologisk museum i Stavanger
Museum of Archaeology, Stavanger
National research centre for paleostudies and conservation

GAUSEL

utgravingene 1997 - 2000

Ragnar L. Børsheim
med bidrag av
Eli Chistine Soltvedt
Gro Anita Bårdseth
Catinka Bogarp

Stavanger 2001

AmS-Varia 39
Arkeologisk museum i Stavanger
Museum of Archaeology, Stavanger

Testutgave av AmS-Varia for
Gauselprosjektet

Redaksjon/Editorial office:
Arkeologisk museum i Stavanger
Museum of Archaeology, Stavanger
Redaktør av serien/Editor of the series:
Lotte Selsing
Redaktør av dette volum/Editor of this volume:
Trond Løken
Redaksjonssekretær/Editorial secretary:
Tove Solheim Andersen
Formgeving/Layout:
Ragnar L. Børsheim

Utgiver/Publisher:
Arkeologisk museum i Stavanger
Box 478
N-4002 STAVANGER
NORWAY
Tel.: (+47) 51846000
Fax: (+47) 518456199
E-mail: ams@ark.museum.no

Trykket av/Printed by:
NN
Stavanger 2001

Skrift/Font:
AGaramond 11 p
Papir/Paper:

ISSN ..
ISBN ..
UDK ..

Forside/Front page: Ragnar L. Børsheim

Abstract



Børsheim, R. L. 2001: Gausel - the excavations 1997-2000. AmS-Varia 39, 278 pp. Stavanger. Spor etter til sammen 18 bygninger og 10 graver er undersøkt på gården Gausel i Stavanger. De arkeologiske sporene fordeler seg innenfor en tidshorisonnt fra slutten av bronsealder til vikingtid. Bygningssporene er undersøkt og analysert med henblikk på konstruksjon, funksjon og kronologi. De definerte bygningene er behandlet enkeltvis og søkt plassert i sammenheng med det øvrige materialet på Gausel. Som sammenligningsmateriale er andre undersøkte gårdsanlegg og husspor hovedsakelig fra Rogaland benyttet, og i stor grad materialet fra undersøkelsene på Forsand og Ullandhaug. For gravmaterialet utgjør i hovedsak gravfunn fra vest og Sørvest Norge et naturlig sammenligningsmateriale.

De forhistoriske bygningene på Gausel har vært treskipede trebygninger, bygget i grindteknikk. Majoriteten av bygningene ligger orientert i flukt med terrengets fallretning. Bygningene er som regel delt inn i en bolig og en fjøsdel. Fjøsdelen markeres i flere tilfeller med hellelagt midtgang, og har vært lokalisert både i øvre og nedre halvdel av bygningene. I tråd med tidligere observasjoner, bl.a. på Forsand, skjer det også på Gausel en endring i byggeskikk og organisasjon i løpet av romertid. Denne utviklingen kulminerer med en storgård på Gausel fra midten av romertid, med to 40 meter lange hovedbygninger, blant annet med eget hallrom. Ytre isolerende steinmurer er ett bygningselement som kun opptrer for bygningene fra sen romertid og folkevandringstid på Gausel. Det ser også ut for at disse ytre veggurene kun har dekket deler av bygningene.

Gårdsbosettingen flyttes gradvis høyere opp på høydedraget i løpet av jernalder. Denne endring i lokalisering er trolig primært av strategiske hensyn. Jordbruk og fedrift har vært de primære næringsveier, og store deler av høydedraget har vært utnyttet og dyrket allerede fra bronsealder. Ardspor, pollenanalyser og makrofossilanalyser forteller om at man har dyrket bygg, havre og hvete. Funn av beiteplanter og fjøs i husene vitner om at februk også har vært viktig. Gjødsling og et mer intensivt jordbruk kommer inn i løpet av andre halvdel av romertid.

Bosettingssporene etter vikingtidsbebyggelsen ble ikke funnet, men flere rike graver, blant annet båtgraver fra denne perioden ble avdekket og undersøkt. Vikingtidsgårdens beliggenhet kan likevel trolig anslås til å ha vært umiddelbart nord for bergknausen Husaberget. Gravenes innhold vitner om mennesker fra samfunnets øvre sosiale skikt, og at Gausel sannsynligvis har spilt en fremtredende rolle i dette området i vikingtid. En rolle som etter sporene å dømme går tilbake til 300 tallet e.Kr. Et nyregistrert røysfelt i Gauselskogen med mer enn 98 røysler, hvorav flere av disse sannsynligvis er graver, kan kanskje forklare den tidligere mangelen på graver fra romertid/folkevandringstid på Gausel, i en tid hvor bosetningssporene vitner om oppkomsten av en storgård.

Ragnar L. Børsheim, Arkeologisk museum i Stavanger, Box 478, N-4002 STAVANGER, NORWAY. Telephone (+47) 51846000, Fax: (+47) 51846199. E-mail: ragnar@ark.museum.no

1. Innledning

1.1. Bakgrunn for prosjektet

Gården Gausel med gårdsnummer 14, ligger helt sør i Stavanger kommune, mot grensen til Sandnes kommune. I øst grenser Gausel mot Gandsfjorden og mot vest til nabogården Godeset. I nord ligger gården Jättå med berget Jättånuten som med sine 137,75 meter over havet er Nordjærens høyeste punkt. Gauselområdet er dominert av et høydedrag, en morenerygg dannet av isen under siste istid. På toppen av denne moreneryggen stikker bergknausen Husaberget opp, og det er i områdene rundt denne bergknausen de arkeologiske undersøkelsene har vært foretatt. Frem til 1999 var Gausel preget av nokså spredt bebyggelse og jordbruksarealer.

Som en del av Stavanger kommunes boligutbyggingsplaner på nittitallet ble det utarbeidet to reguleringsplaner for gården Gausel, gårdsnummer 14. Gauselområdet ble delt opp i to ulike reguleringsplaner, Gauselbakken Sør (GS) og Gauselbakken Nord (GN). Til sammen danner disse to reguleringsplanområdene et stort sammenhengende område på ca 465.000 m² som dekker storparten av Gauselhøydedraget. Utbygging av Gauselbakken Sør og Nord ble vedtatt i Stavanger bystyre den 02.02.95. Arkeologisk museum i Stavanger ga dispensasjon fra Lov om Kulturminner til utbygging på Gausel med vilkår om forutgående arkeologiske undersøkelser. Etter anbefaling fra Rogaland fylkeskommune ble de arkeologiske forundersøkelser på Gauselbakken Sør gjennomført av Arkeologisk museum i Stavanger i perioden 25.09–13.10. samme år. Av ulike årsaker ble det uoverensstemmelse mellom Stavanger kommune og Arkeologisk museum omkring kostnadene ved de utførte forundersøkelsene. Kommunen ønsket derfor ikke at museet skulle fullføre forundersøkelsene sine på Gauselbakken Sør. Saken ble imidlertid løst i august 1996. Stavanger kommune bestilte deretter de frivillingsbetingede arkeologiske undersøkelser av Gauselbakken Sør den 02.01.1997. Undersøkelsene ble

gjennomført fra 16.juni og til 19. september dette året. Områdene ble etter vedtak i fornminneutvalget ved arkeologisk museum i Stavanger frigitt for utbygging i desember.

Arkeologiske undersøkelser på Gauselbakken Nord blir bestilt av kommunen i brev til AmS av 17.02.98 etter vedtak i bystyret den 26.01.98 (Top.ark., AmS). Rogaland fylkeskommune hadde tidligere vært inne i saken og ved søkesjaktning påvist konflikt med kulturminner i deler av området vinteren 96/97 (Skauen 1997). Området som dekkes av reguleringsplanen for Gauselbakken Nord er på nærmere 360.000 m². Ut fra resultatene fra fylkeskommunenes søk, ble det undersøkelsesverdige området avgrenset til de deler av området som hadde gitt størst frekvens av anleggsspor i undergrunnen. Dette området utgjorde samlet ca 40.000 m², og begrenset seg til områdene nord og øst for bergknausen Husaberget, avgrenset av Gauselskogen i øst. De arkeologiske undersøkelsene her er de største som ble gjennomført i Norge på denne tiden, og strakk seg over to hele feltsesonger med ett år for bearbeiding og publisering av materialet. Undersøkelsene startes opp den 15. juni 1998 og varer 14 uker denne sesongen. De østlige deler av utgravingsfeltene blir frigitt etter endt undersøkelse i desember 1998. Året etter startet feltundersøkelsene opp den 3. mai og ble avsluttet den 10.09.99. I tillegg ble det utført to ukeverk med to personer mellom 4. og 8. oktober, for å ytterligere maskinavdekke funnrrike områder for flere uregistrerte røysrester med mulige graver. Røysrester i dette området ble så undersøkt ferdig i løpet av perioden 4. til 14. april i 2000. Området ble frigitt for utbygging i desember 1999, med unntak av området med båtgraver som først ble frigitt den 2. mai. 2000, etter at de siste undersøkelsene i april 2000 var avsluttet.

Organisering

De arkeologiske undersøkelsene på Gauselbakken Sør ble gjennomført som del av Arkeologisk museum i

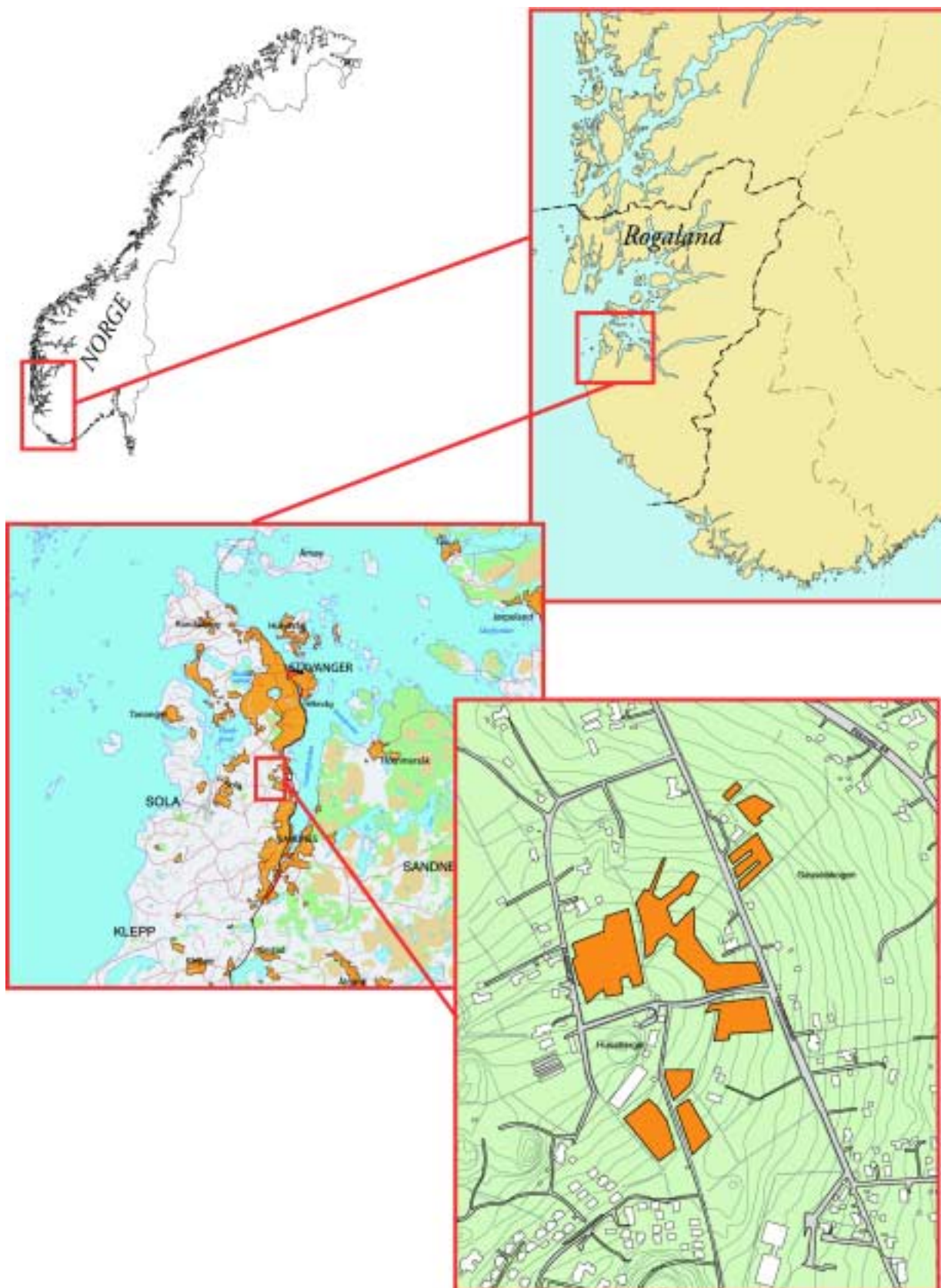


Fig. 1. Kart over Gausels beliggenhet på vestsiden av gandsfjorden helt sør i Stavanger kommune, Rogaland, med utgravingfeltene merkert. Grafikk: R.L. Børsheim.
 Fig. 1. Map of the location of Gausel at the west bank of the Gandsfjord, in the south part of Stavanger, Rogaland. The excavation areas are marked. Graphics: R.L. Børsheim.



Fig. 2. Flyfoto av gauselområdet juni 1998, sett mot nordøst. Utgravingsfeltene på Gausel Sør ligger åpne. Foto: Norsk Flyfoto AS.
 Fig. 2. Aerial view of the Gausel area in June 1998, seen towards NE. The excavation areas at Gausel Sør are visible. Photo: Norsk Flyfoto AS.

Stavangers løpende forvaltningsundersøkelser i regi av museets avdeling for fornminneforvaltning. Som saksbehandler av Gauselbakken Sør ble RLB ansvarlig for den praktiske gjennomføringen av undersøkelsene og den løpende faglige oppfølgingen i samarbeide med andre arkeologer og naturvitere på museet. På grunn av omfanget på undersøkelsene på Gauselbakken Nord ble disse skilt ut som et eget prosjekt organisert under forvaltningsavdelingen ved Arkeologisk museum i Stavanger. RLB ble tilsatt som prosjektleder for prosjektet fra og med den 27. april 1997. I forkant av dette hadde RLB vært saksbehandler for Gauselbakken Nord og stått for utarbeiding av kostnadsoverslaget for disse undersøkelsene. På grunn av undersøkelsenes omfattende karakter, ble det avtalt med tiltakshaver at undersøkelsene skulle munne ut i en publikasjon hvor også undersøkelsene i forbindelse med Gauselbakken Sør ble behandlet, slik at Gauselområdets arkeologiske resultater kunne publiseres samlet mellom to permer.

Samlet budsjetttramme bevilget av Stavanger kommune for de arkeologiske undersøkelsene på Gauselbakken Sør var 3,272 millioner \pm 20%, og for prosjektet Gauselbakken Nord var budsjettet 10.1 millioner kroner \pm 20%.

Referansegruppe

For Gauselbakken Nord, ble det nedsatt en faglig referansegruppe bestående av arkeologer og naturvitere. De deltagende har vært: Trond Løken (leder for referansegruppen, arkeolog AmS), Lil Gustafson (arkeolog, UiO), Kari Hjelle (botaniker, UiB), Sveinung Bang-Andersen (avd.leder fornminneforvaltning, arkeolog, AmS), Anne Brith Hatleskog (arkeolog, AmS), Sverre Bakkevig (botaniker, AmS). Fra prosjektet har ansvarlig for de naturvitenskapelige prøver, botaniker Eli

Christine Soltvedt, prosjektleder Ragnar L. Børshheim samt feltleder I for Gausel Nord, Gro Anita Bårdseth deltatt. Gruppen har hatt seks møter¹ og med befaringer til undersøkelsesområdene i løpet av prosjektets gang, hvor faglige prioriteringer og problemstillinger har vært diskutert, både i forhold til undersøkelsene og publikasjonen.

Formidling og mediaoppmerksomhet

I forbindelse med de arkeologiske undersøkelsene har det vært en rekke artikler og omtaler i både lokal og nasjonal presse. Undersøkelsene på Gausel har også blitt presentert i TV i forbindelse med demonstrering av Arkeologisk museums nye floteringsmaskin (NRK1) samt ved presentasjon/foredrag om årets funn på Gausel i 1997 (med fokus på "Gauselgraven") (TV Vest). Utgravingsleder er også i forbindelse med Gausel Nord intervjuet på Dagsnytt 18 (NRK P1), og etterundersøkelsen i 2000 ble gjenstand for et radioprogram i NRK P2. Det har også vært løpende foretatt omvisninger på utgravingsområdene både for besøkende publikum og skoleklasser, historielag, tiltakshaver, fylkeskommune, for de ansatte på museet og andre interesserte. Det ble også utarbeidet en egen folder med informasjon om undersøkelsene som ble delt ut til besøkende på gravingen.

Undersøkelsene på Gausel har også foreløpig resultert i 10 artikler i det populærvitenskapelige tidsskriftet Frå Haug ok Heidni, og en i nyhetsbrevet Viking Heritage. Resultater fra gravingene har også blitt formidlet i tre tirsdagsforedrag ved AmS, samt ved NAG (Nordic archaeobotanic group).

Foreløpige resultater fra undersøkelsene har også blitt presentert i Arkeologisk museum i Stavangers utstillinger "Årets funn" høsten 1998, 1999 og 2000. Undersøkelsene har også vært gjenstand for



Fig. 3. Datamodell over Gausels topografi sett mot vest-nordvest. Utgravingsområdene er markert. Illustrasjon: R.L. Børsheim.

Fig. 3. Computer model of the topography at Gausel, seen towards W-NW. The excavation areas are marked. Illustration: R.L. Børsheim.

et planlagt utstillingsprosjekt presentert og premiert på Nordisk museumsfestival 2000.

1.2. Beliggenhet og beskrivelse

Gården Gausel, gnr.14, ligger helt sør i Stavanger kommune, på vestsiden av Gandsfjorden mot grensen til Sandnes kommune. Gausel har ligget helt sentralt på det som frem til 1900-tallet var en forholdsvis smal landstripe mellom Gandsfjorden i øst og det nå uttappede Stokkavannet i vest. Selve navnet Gausel er sannsynligvis avledet fra mannsnavnet Gaute (Gautr, Gauti, Gautarr, Gautrekr og Gautulfr eller det sjeldnere kvinnenavnet Gauthildr) og ordet sel, sæl (seterhus) eller sætr (bosted, oppholdsted) (Rygh 1915:197). Sammenstillingen Gautulfssel har etter hvert trolig endret seg til Gaudulsel eller Gaudelsel og videre til Gaud(ul)sel eller Gaud(el)sel tilslutt blitt sammendratt til formen Gausel (Ibid.). Utviklingen til en uttaleform omtrent som nåværende Gausel har trolig funnet sted allerede på 1500-tallet (Ibid.). For øvrig har navnet til nabogården Godeset trolig den samme opprinnelse (Gautulfsetr), men Godesetnavnet har i motsetning til Gausel beholdt sin tostavelles form (Ibid.).

Områdene som berøres av reguleringsplanene for boligutbygging dekker til sammen cirka 500 mål. De arkeologiske undersøkelsen har primært vært foretatt i områdene sørøst, øst og nord for områdets toppunkt, bergknausen Husaberget.

Undersøkellesområdene utgjøres av slakt skrånende gressmarker, oppdelt av veier, steingjerder og trekker. Fra østsiden av høydedraget har man vid utsikt mot nord, øst og syd. Mot nord har man fri sikt mot Jätta, Ullandhaug og Stavanger, mot øst vidt utsyn over hele Gandsfjorden, og mot fjellene i Ryfylke. I syd er det utsyn mot Sandnes, og videre sørover Jæren. På vestsiden av høydedraget er det vidt utsyn

over Harfsfjord og mot Nordsjøen i vest, tidligere også med utsyn over det nevnte uttappede Stokkavannet på Forus. Gauselhøydedraget ligger dermed svært strategisk til i forhold til kontroll med ferdsel i dette området. Ca 850 meter nordvest for Husaberget ligger Jättanuten som er Nord-Jærens høyeste punkt med en bygdeborg på toppen. Øst for høydedraget ligger Gauselskogen. Denne er en eikeblandingsskog (edelløvskog) som skriver seg fra tidlig forrige århundre, trolig rundt 1920-30 tallet, og den er således et nytt innslag i området. Tidligere har det dermed vært fri sikt til Gandsfjorden mot øst. Det finnes opplysninger om en Gauselskog fra 1800-tallet, men det er her trolig snakk om det området som i dag heter Gauselstranden (Haavaldsen pers. medd.). Dagens Gauselskog er et fredet naturvernområde med et rikt plante og fugleliv.

Gauselområdet var frem til 1999 dominert av dyrket grasmark og spredte trær, og det er også forholdsvis spredt bebyggelse med enkelte gårdstun, samt eneboliger. Tvers over den østlige delen av reguleringsplanområdet, går veien Gauselbakken, som har gitt reguleringsplanene navn. Denne veien deler undersøkelsesområdet for Gauselbakken Nord i to. De arkeologiske undersøkelsene har vært fokusert i et område øst for Husaberget og ned mot Gauselskogen.

Gauselområdet ligger på en morenerygg avsatt i siste istid, og grunnen består av løsmasser, og er godt drenert. Grunnfjell i dagen er kun synlig ved Husaberget på toppen av høydedraget. For øvrig ble det ved undersøkelsene kun påtruffet grunnfjell to steder, i østlige del av felt A på Gausel Sør, og helt øst i felt C på Gausel Nord. Nærmeste våtområde er et myrsøkk i nedre del av Gauselskogen, ca 300 meter øst for toppen av høydedraget. Terrengets skråning fra toppen er forholdsvis slak med tykke matjordslag, stedvis opp mot 1,5 meter, og de østlige og nordlige deler ligger



Fig. 4. Flyfoto av Gausel i juni 1998 sett mot vest med Gauselskogen i forkant. Foto: Norsk Flyfoto AS.

Fig. 4. Aerial view of Gauselarea in June 1998, seen towards east. In front the Gauselforest. Photo: Norsk Flyfoto AS.

lunt til slik at forholdene for jordbruk skulle være gode. Flere kraftige åkerreiner i området indikerer også at jordbruk også har vært drevet i området i lang tid, trolig tilbake til overgangen neolittikum/bronsealder.

1.3. Vegetasjonshistorie

(ECS)

Innlandsisen dekket store deler av Rogaland fram til ca 14 000 år BP (før nåtid). Landskapet som ble eksponert da isen trakk seg tilbake var uten vegetasjon. De første plantene som etablerte seg var lave og lyskrevende urter som i dag inngår i en høyfjellsvegetasjon. Etter hvert ble selje og dvergbjørk vanlige i landskapet. Klimaet varierte en del fram til ca. 10 000 BP da en rask klimaforbedring førte til etablering skogsvegetasjonen ble stadig mer gunstig, men i perioder var det kaldere (yngre dryas rundt 1100 til 1050 år BP). Rundt 10 000 BP var det åpne skogsområder med hovedsakelig bjørk og etter hvert kom andre treslag til, furu, hassel, eik og alm. I atlantisk tid (8 000 til 5 000 år BP, mot slutten av eldre steinalder) var det gunstig klima og eikeblandings-skogen vokste i deler av Rogaland. Avskogningshistorien i Rogaland er interessant, pollenanalyse viser at det for 6 000 år var en begrenset avskogning (Prøsh-Danielsen & Simonsen 2000). Avskogning kan være klimatisk betinget, men settes i ofte i sammenheng med menneskelig aktivitet. Det er ikke godt å vite hvilken aktivitet som forårsaker denne første fasen av avskogningen, det kan være økt behov for trevirke eller for å etablere åpninger i skogen for å tiltrekke vilt.

Det skjer en intensivering i avskogningen i overgangen mellom yngste steinalder og bronsealder og dette kan settes i sammenheng med de tidligste

funnene av forkullet korn i Rogaland (Prøsh-Danielsen & Simonsen 2000, Soltvedt 2000, Bakkevig 1982). I Gauselprosjektet er det ikke påvist gårdsstrukturer fra denne perioden, men på Jätten 2 km nordvest er det funnet spor etter toskipete hus, hvor kornbruk har vært en del av økonomien (Soltvedt i trykk.). Pollenanalytiske undersøkelser viser at lyngheien etablerte seg på nord-Jæren i yngre bronsealder, lengre sør på Jæren var den allerede etablert (Prøsh-Danielsen & Simonsen 2000). Det er derfor grunn til å anta at lynghei har vært et dominerende landskapselement på og rundt Gausel i førromersk Jernalder og fram mot vår tid. Gauselskogen med majestetiske eiketrær og rikt dyreliv er i dag en kjent og kjær naturperle. Ulike kilder tyder på at Gauselskogen er forholdsvis ung, den var bare et kratt ved 18./19. århundreskiftet (Bakkevig pers. med.).

Oversikt over resultater framkommet ved tidligere analyser av forkullede planterester.

I flere jernalder-anlegg er det tatt ut og analysert prøver de siste ti årene. I noen av undersøkelsene er få prøver analysert, mens makrofossilanalyse i andre undersøkelser har vært ganske omfattende. På Gausel er det eldste kornet datert til førromersk jernalder og dette kornet er funnet i restene etter det tidligste huset som ble registrert i undersøkelsen på Gausel nord. I yngste steinalder / eldre bronsealder er det funnet hovedsakelig naken bygg i huskontekster (Soltvedt 2000, Soltvedt i trykk, Bakkevig 1982). Ugrasmengden varierer noe etter type kontekst kornet er funnet i, men generelt blir det funnet lite ugras sammen med kornet fra yngste steinalder / eldre bronsealder. Andre kornsorter enn naken bygg er tilstede, men er bare representert med en liten prosent.

Analysen av materiale fra Forsand, Rogaland viser at naken bygg er dominerende i prøvene fra bron-



Fig. 5. Helliensens kart over Gauselområdet i 1900. Merk beliggenheten til Gausel sentralt på landtungen mellom Gandsfjorden og det nå utappede Stokkavannet. Kart: AmS.

Fig. 5. Helliensens kart over Gausel and the surroundings in the year 1900. Note the central location of Gausel between the Gandsfjord and the Stokkavatn. Map: AmS.

sealderen og at det skjer et skifte til agnekledd bygg ved overgangen til jernalder (Bakkevig 1996). Andre analyser har støttet dette inntrykket om at det skjedde et skifte ved overgangen bronsealder / jernalder. Skiftet var sammenfallende med en klimaforverring ved overgang til subatlantisk tid. Agnekledd bygg er mer hardfør enn naken bygg og det er derfor nærliggende å tenke at denne sorten ga større avlinger da klimaet forverret seg. Senere er det blitt framsatt teori på at skiftet hadde med endringer i jordbruksteknikker å gjøre (Engelmarkxxxx). Agnekledd bygg reagerer mer positivt på gjødsling og Engelmark mener at overgangen til agnekledd bygg snarere er en følge av innføring av gjødsling enn klimaforverring. Andre forfattere mener at skiftet kan ha sammenheng med innføring av andre måter å lage mat på (Skoglund 1999).

Inntrykket om at hovedsakelig naken bygg ble dyrket i yngste steinalder og bronsealder og at agnekledd bygg tok over den dominerende rollen i jernalder blir etter hvert en sannhet med sterke

modifikasjoner. Fra Rør i Østfold ble det analysert en prøve, emmer (*Triticum dicocum*) og agnekledd bygg (*Hordeum vulgare* var vulgare) dominerte i prøven og sammen med kornet var det mange ugrasfrø, spesielt mange frø av meldestokk. Kornet ble datert til periode II i bronsealder og antyder gjødsling av åkrer på denne tid (Soltvedt 1999). Både ferig stillte analyser (Sandvik 2001), fra Hundvåg, Rogaland, og analyse som er under bearbeiding viser at emmer og agnekledd bygg har vært dyrket på Jæren i og at ugrasmengden er lav (Soltvedt under arbeid).

Fra eldre jernalder er det analysert en del prøver og det er hovedsakelig agnekledd bygg som er blitt identifisert (Sandvik 1999 (sandve), Sandvik 2000 (Krosshaug Loen) Soltvedt 1997a, Soltvedt 1994a, Soltvedt 1994b, Soltvedt 1997b, Soltvedt 1995, Lundeborg 1972). Tendensen har også vært at det blir funnet flere ugras sammen med kornet i jernal-

derkontekster enn sammen med kornet som blir funnet i bronsealderkontekster. Fram mot slutten av eldre jernalder blir det funnet høyere konsentrasjoner av meldestokk enn i begynnelsen av eldre jernalder. Meldestokk blir antatt å være en indikator for nitrogenholdig jord og nitrogenholdig jord kan antyde at jorde har vært gjødslet..

Undersøkelser de siste tre til fire årene har vist at det er variasjon både med hensyn til kornsorter og ugras i de ulike periodene hvor jordbruket har vært et bærende element i økonomien for deler av befolkningen. Analyseresultatene fra Gauselprosjektet er med på å gi utfyllende kunnskap om jordbruk i jernalderen.

1.4. Tidligere undersøkelser, registreringer og søk

(RLB)

1.4.1 Helliensens registreringer

Kulturminnene i området ble første gang registrert av konservator Tor Helliens, som del av hans systematiske registreringer av fornminner i Rogaland i peri-

4. Rest av rundhaug på 11 meter i tverrmål. Denne var lagt opp rundt en stor steinblokk som hadde en loddrett og plan østside. Steinblokken var 0,8 m høy, 1,5 meter lang og kunne ifølge Helliesen godt ha fungert som en naturlig sideflate for et gravkammer.

Kommentar: Omtrent på stedet hvor nr. 4 er avmerket på Helliesens kart ligger røys med omtrent tilsvarende mål. Denne haugen (ny-registreringens nr.3/Flyfoto./reg.nr. 3075 G10-R2) er den største av de gjenværende haugene på Gausel. Røysen ble ved nyregistreringen målt opp til 13,6 ganger 12,1 meter i tverrmål, og er nærmere 1 meter høy. Imidlertid er det ikke spor etter noen stor steinblokk i røysen. Imidlertid er det på stedet for avmerkingen av nr. 5 på Helliesens kart en nyregistrert røys lagt opp rundt en stor steinblokk med plan østside. Steinblokken er en god del større en Helliesens oppgitte mål, og det forblir derfor usikkert om det er samme røys og steinblokk som menes. Helliesens avmerking av nr. 4 er i alle fall ca 60-70 meter for langt mot sør i forhold til hvor haugen (ny-registreringens nr. 3/ Flyfoto/reg.nr. 3075 G10-R2) ligger på moderne kart. Helliesen avmerket sine registreringer på et kart i målestokk 1:25000, slik at en viss feilmargin når det gjelder eksakt lokalisering kan være tilstede.

5. Liten lyngkledd rundhaug, tilvokst med trær. Haugen skal ha vært 4,5 m i tverrmål og ca 0,8 m høy.

Kommentar: Nummer 5 er avmerket inne i det som i dag er Gauselskogen, og kan være en av haugene som ble nyregistrert i 1999 som nummer 24, 25 eller 26. Disse røysene er imidlertid ved nyregistreringen oppmålt til mellom 6 og 10 meter i tverrmål. Se også kommentar på nr. 4 ovenfor.

6. En liten gresskledd rundhaug, ca 6,5 m i tverrmål. Halve haugen var bortryddet ved Helliesens registrering.

Kommentar: Haugens beliggenhet var på det som var utgravingsfelt A på Gauselbakken Sør. Denne haugen skal ha blitt utgravd av ordføreren i Heltland omkring 1920. Det er ingen opplysninger om funn gjort i denne forbindelse (Myhre 1965). Det ble ikke funnet rester av denne røysen ved undersøkelsene i 1997 i området. Det skal også ha vært flere mindre rydningsrøys i dette området (se nr.7), men heller ikke disse ble det funnet spor etter.

7. Bunnlag av røys av rullestein. Noen nærmere mål er ikke oppgitt. Mellom denne røysresten og foregående haug skal det ha vært flere steinsamlinger tilgrodd

med eikebusker som Helliesen mener kan være rydningsrøys.

Kommentar: Påvisning av det som ble tolket som en rydningsrøysrest (anlegg nr. 1300) og mulig gravrest (2000) i 1997, kan være noen av de røysresten som Helliesen her refererer til. Røysresten var i 1997 imidlertid ikke synlig på overflaten, men dukket opp ved fjerning av matjordlaget.

8. En lav rundhaug av rullestein, 19 meter i tverrmål og adskillig omrotet i midten.

Kommentar: Røysen er markert like nord for veien opp til Husaberget (Strandgeidlen), men kunne i 1997 ikke erkjennes i marken. Røysen ble tatt til lavemur rundt 1920, det er ikke opplysninger om at det ble funnet noe i røysen (Myhre 1965). Ved utgravningen i området i 98/99 ble det påtruffet en større steinansamling i dette området, og det ble i den forbindelse gjort funn av brente bein og keramikk samt en jernnagle. Steinansamlingen ble tolket som en røysrest som etter alt å dømme er restene etter Helliesens registrering nr. 8. Anlegget var svært forstyrret og hadde en utbredelse på 11 ganger 12 meter. 5 meter sør for denne lå det ytterlige en steinansamling som muligvis er del av samme. Samlet bredde nord-nordvest - sørsørst blir da ca 19 meter. Funnet er nærmere behandlet som anlegg A-2433 på s. 206.

9. Et par små gresskledd rundhauger på ca 5,5 meter i tverrmål og 0,5 meter høye. Haugene skal ha hatt et "hull" i midten [plyndringsgrop?].

Kommentar: Beliggenheten til disse er usikker, men kan muligvis høre sammen med Helliesens registreringsnummer 13.

10. Rundhaug på dyrket mark. 14 meter i tverrmål og ca 1 meter høy. Den sydlige siden var utgravd.

Kommentar: Haugens beliggenheten er usikker, og ikke gjenfunnet. Haugen er etter alt å dømme fjernet før 1910 (Myhre 1965).

11. På toppen av Husaberget, det høyeste punktet på Gausel ligger en rest av en rundhaug, ca 5,5 meter i tverrmål.

Kommentar: Haugen kan fortsatt erkjennes, men er svært lav. Nummereringen av denne markeringen på Helliesens kart er etter alt å dømme feil.

12. Lav rundhaug som er utgravd til bunns i midten. Haugen målte 9 meter i tverrmål og 0,8 meter høy, og lå på fjellgrunn.

Kommentar: Haugen er markert på vestsiden av Gauselbakken og nord for høydedraget Nådlandsberget (på bnr.41). I kant av dyrket jorde SØ for husene på bnr.41, ca 10 m fra den gamle

veien over Gausel. Haugen er oppgitt fjernet i 1958 (Myhre 1965).

13. Noen små rundhauger, ca 5,5 meter i tverrmål.

Kommentar: Denne beskrivelsen omhandler trolig det som er markering nummer 3 like sørvest for Rv 44 på Helliesens kart. Her ble det ved nyregistreringen i 1999 påvist cirka 12 hauger, hvorav fire av disse sannsynligvis de som er prikket inn på Helliesens kart. Markeringen av nummer 13 på Helliesens kart er for øvrig feil, og skal være nr. 15 (nausttuft) isteden.

14. Lav lyngkledd rundhaug på 7,5 meter i tverrmål og ca 0,8 meter høy.

Kommentar: Haugen er markert like syd for der hvor Gauselgraven (nr.16) ble gjenfunnet. Her ble en sterkt forstyrret røysrest, anlegg 2000, på 6,5 meters bredde avdekket i 1997, en røysrest som etter alt å dømme er identisk med Helliesens nr.14. Det ble ikke gjort gjenstandsfunn i røysresten, men en markert forsenkning i røysrestens nordre halvdel ble dokumentert. Røysen er nærmere behandlet på s. 219.

15. Båt-naust, ca 18 meter langt og 5 meter bredt.

Kommentar: Naustets skjebne er uvisst, det er mulig deler av det er bevart under jordmasser i det som i dag er en hage (Per Haavaldsen pers. medd.). Naustet lå urørt frem til begynnelsen av syttiårene da det var skog helt ned til sjøen her (Myhre 1965). Datering foreligger ikke.

16. Utjevnet stor rundhaug, hvor det ble gjort et meget rikt yngre jernaldersfunn som ble ervervet av Bergens museum.

Kommentar: Dette er den såkalte Gauselgraven, som ble gjenfunnet og etterundersøkt i 1997. Ved Helliesens registrering i 1900 var graven utjevnet 15 år tidligere. Helliesens opplysninger om at det var en stor rundhaug er tvilsom. Funnet er nærmere behandlet på s. 165.

17. Tre rundhauger som ble utjevnet rundt 1860. Den vestlige skal ha vært ca 13 meter i tverrmål, og i midten av haugens bunn ble det et gravkammer på ca. 2 meters lengde og overdekket av flere heller. Gravkammeret skal ha virket urørt. Det ble kun funnet et hestehode. I den midtre haugen ble det ikke funnet noe gravkammer, men det ble funnet en jernøks som ble kastet. Øksen ble gjenfunnet to år senere i jorden på samme sted som haugen hadde stått. Øksen, som er av yngre jernalderstype, ble levert til Stavanger museum og fikk museumsnummer S 2214. I den østlige haugen ble det ikke funnet noe. Like nord for disse tre haugene sto to bautasteiner,

den høyeste var ca 2,5 meter høy. Begge bautasteinene var ødelagte rundt 1900.

Kommentar: I dette område ble det i 1999 påtruffet bunnlag av flere graver, blant annet to yngre jernalders båtgraver (anlegg nr A-3751 og A-3298). Den kan ikke utelukkes at enkelte av disse gravene er identiske med de som ble fjernet i 1860. Grav A-3298 (den vestligste av disse) fremsto som sterkt forstyrret, men røysresten målte i største tverrmål 13 meter. I forbindelse med den grav 3751 ble det i det sørøstre hjørnet funnet en stein som kan ha vært en bautastein. Gravene er nærmere behandlet på s. 180.

I tillegg kommer bygdeborgen på toppen av Ulsberget, på grensen mellom Stavanger og Sandnes kommuner. Jan Petersen ble gjort oppmerksom på denne bygdeborgen av Sigvard Boganes i mars 1937, sammen med hustuft og gravhaug på Boganes (Top.ark. AmS).

I dag er kun få av disse fornminnene tilbake, 6 av fornminnene var allerede fjernet på det tidspunkt Helliesens foretok sine registreringer, og de fleste gravhaugene delvis forstyrret. Av Helliesens registrerte gravhauger og rydningsrøyser er kun fem bevart frem til i dag (se kart). Ifølge Erling Gausel, dagens eier av bnr. 30, fortalte hans far at det på jordet hvor den såkalte Gauseldronningens grav ble funnet opprinnelig hadde vært en rekke mindre røyser frem til forrige århundreskifte (E. Gausel pers. medd). Disse ble ryddet vekk i perioden 1870-1920.

1.4.2. Forundersøkelsene av AmS, 1987, 1995
Området ble befart av AmS 22. og 25.04. og 07.05.87 og det ble foretatt åkervandring etter overflatefunn. Ingen funn eller synlige automatisk fredete kulturminner ble registrert ved denne åkervandringen/befaringen (Gjerland 1987). I forbindelse med de første forarbeidene til reguleringsplanene for Gauselområdet foretok AmS også en fosfatkartering av området ved A. Forsberg (Forsberg 1995). Ved denne undersøkelsen viste det seg å være såpass mye moderne fosfat i undergrunnen, at metoden hadde begrenset nytteverdi i forhold til å påvise eventuelle forhistoriske aktivitetssområder her. Et søk med metalldetektor over området for Gauselbakken Sør ble også foretatt. Dette søket gav ingen resultater, utover funn av en del ubestemmelige jernfragmenter. Det ble også foretatt en forundersøkelse på Gausel i regi av Arkeologisk museum i Stavanger i september-oktober 1995 (Steen 1995). Det ble ved denne forundersøkelsen åpnet 43 søkesjakter på til sammen 8.503 m². Området ble delt inn i delområder og det ble konkludert at videre arkeolo-

giske undersøkelser burde foretas i delområde A i nordøstenden av reguleringsplanområdet. For delområdene kalt B, D og F ble det anbefalt videre undersøkelser dersom dateringsprøver fra anlegg her ga forhistoriske dateringer (Ibid.). Tre prøver fra delområdene B og D viste seg også å gi dateringer fra yngre og eldre bronsealder. Områdene A, B, D og F tilsvarer for øvrig utgravningsfeltene ved samme navn for undersøkelsene i 1997.

I forbindelse med forundersøkelsene i 1995 ble det også foretatt utprøving av resistensmålinger for å om mulig påvise strukturer i bakken før sjakting (Sampson og McGill 1995). Denne metoden ga her ingen sikre resultater med hensyn til påvisning av forhistoriske spor. Med sjakting ble det imidlertid påvist spor etter bosetning, samt en mulig påvisning av Gauselgraven (Steen 1995). Denne påvisningen av graven viste seg senere å være feilaktig. På grunn av at flere av de forhistoriske hussporene på Gausel har ligget orientert langs fallretningen i terrenget, ble disse heller ikke fanget opp av forundersøkelsen. Ene søkesjakten viste seg for øvrig å ha tangert både det ene huset (hus V) og Gauselgraven (anlegg 1883) med få centimeter. På bakgrunn av de påviste forhistoriske anleggsspor ble det utarbeidet kostnadsoverslag og omfang for de senere hovedundersøkelser på Gauselbakken Sør.

1.4.3. Søk på Gausel Nord av RFK 1996

På Gauselbakken Nord foretok Rogaland fylkeskommune søkesjakting høsten 1996. Det ble åpnet 89 sjakter på til sammen 11.123 kvadratmeter (Skauen 1997). I 18 av sjaktene var det spor som ble tolket som forhistoriske, og det ble påvist tre lokaliteter med forhistoriske bosetningsspor i undergrunnen (Ibid.). Disse sporene fordelte seg på seks stolpehull, 21 mulige kokegrop, flere mulige ildsteder av til sammen 234 fyllskifter hvorav de fleste ble betegnet som meget usikre stolpehull. I tillegg ble det gjort to funn av leirkarskår, bestemt til å være av bronse- eller eldre jernalderstype (Ibid.). Disse områdene ligger i de skrånende flatene like nord og nordøst for Husaberget, avgrenset av Gauselskogen mot øst. Hovedundersøkelsene ble derfor konsentrert om disse områdene. Områdene vest og sør for Husaberget ble undersøkt i forbindelse med AmS forundersøkelser i 1995. Det ble ikke påvist forhistoriske spor her (Steen 1995). I forbindelse med hovedundersøkelsene på Gauselbakken Nord, ble det også etter avtale med Rogaland fylkeskommune også foretatt en søkesjakting langs Gamle Godesetvei i reguleringsplanens nord ves-

tre del. Det ble her åpnet tre sjakter, men ingen forhistoriske spor ble påvist her.

1.4.4. Nyregistrering av Gauselskogen

Som del av AmS revidering av ØK-registrene ble det i 1999 foretatt en nyregistrering av nyoppdagede automatisk fredete kulturminner i Gauselskogen. Det var fra tidligere få opplysninger om registrerte fornminner her. Gravrøysen (fornminne flyfoto/reg.nr. 3075 G10-R2) som ligger helt i nordre kant av Gauselskogen er tidligere registrert som Helliesen nr. 4, og er røys nummer 3 i nyregistreringen fra 1999. I nordre deler av Gauselskogen har Helliesen en markering av fire "småhauger". Det ble ved nyregistreringen registrert cirka 12 røys i dette området. Hvilke av disse om tilsvarer Helliesens markering nr. 9 og 13 er usikkert, men sannsynligvis dreier det seg om noen av haugene med numrene 93-97 i nyregistreringen, (se forøvrig ovenfor). Da Helliesen registrerte på Gausel ved århundreskiftet, var dette området lynghei med tette eikekratt som gjorde registrering av lave røys vanskelig. Ved kontrollregistreringen i 1965 ble det heller ikke registrert ytterligere røys i den da ca 50 år gamle Gauselskogen. I 1999, samtidig med de pågående undersøkelsene, ble fornminnene i Gauselskogen ØK-registrert ved Per Haavaldsen og Tore Helge Olsen fra AmS. Fornminnene ble deretter innmålt med PenMap som del av de pågående arkeologiske undersøkelsene på Gausel.

Til sammen ble det registrert 98 røys, to tufter, to gardfar og en hulvei ved de nye registreringene i Gauselskogen. Bortsett fra den største røysen (flyfoto/reg.nr. 3075 G10-R2) som er 16 meter i diameter og ca 1 meter høy, varierer størrelsen til de øvrige røysene med 10 – 2 meter i tverrmål, de fleste er mellom 4 og 6 meter i tverrmål. Røysenes høyde i forhold til bakkenivå varierer mellom 0,1 til 1 meter, de fleste mellom 0,2 og 0,4 meter. Flesteparten av røysene er tolket som mulige gravrøys. Røysene dekker ca 1900 m² (8,7 %) av et område på 21.800 m². Flere av røysene har en rektangulær steinsatt åpen kistekonstruksjon i sentrum, tolket som mulig kammer. Tolkningen av disse rektangulære helt eller delvis steinsatte fordypningene som gravrom er imidlertid ikke verifisert ved nærmere undersøkelser.

Det er også registrert to hustufter hvorav den største er definert av restene av buete steinmur, 18 ganger 8,7 meter orientert nordvest-sydøst (på tvers av terrengets fallretning), og den andre består av rektangulære rester av steinmur som måler 12 ganger 7,5 meter og er orientert øst-vest. Sistnevnte er muligvis fra middelalder.

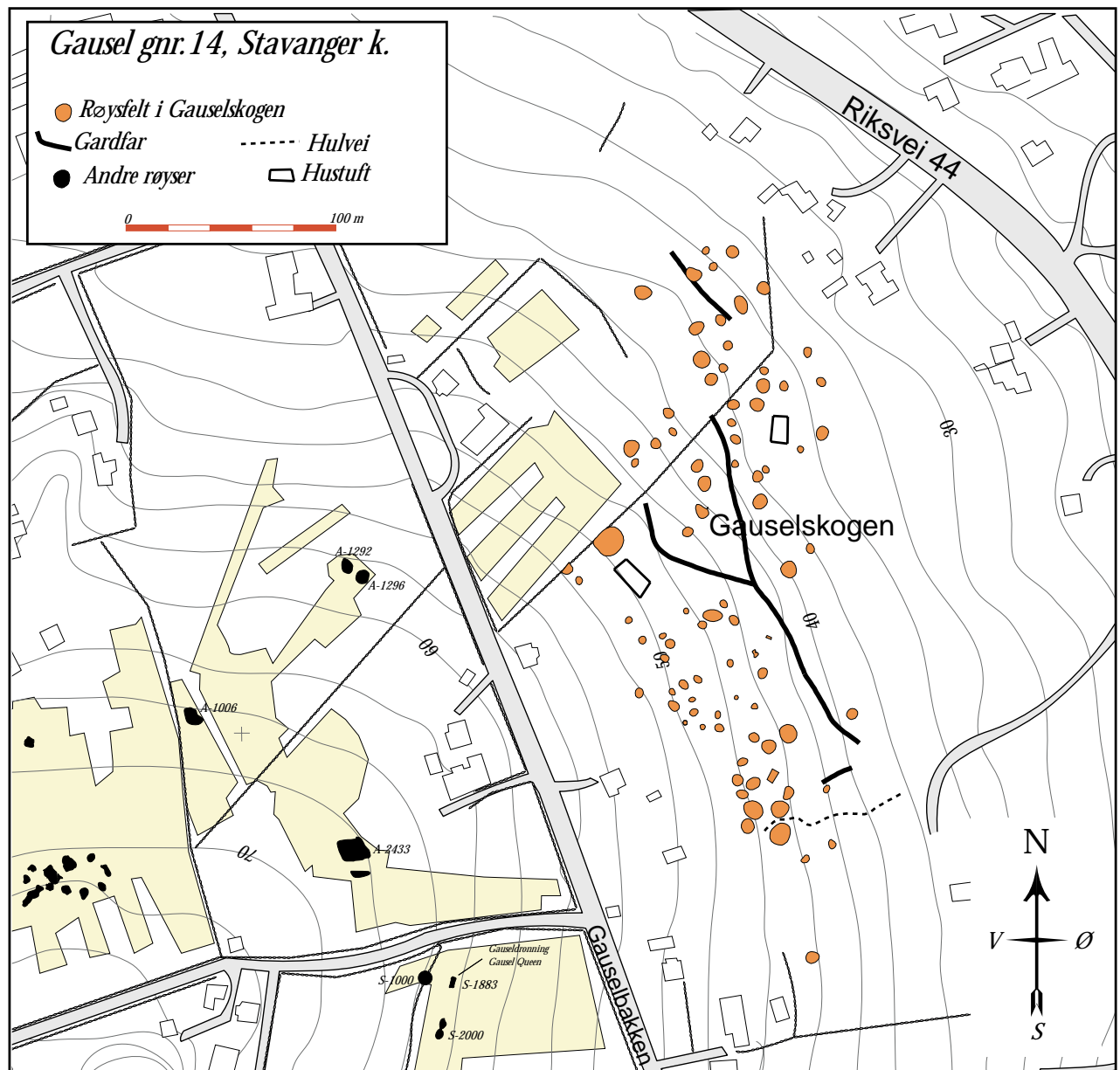


Fig. 4. Kart over røyser og røysfelt Gauselskogen. Grafikk: R.L.Børshheim
 Fig. 4. Map of the cairns and the gravefield in the Gauselforest. Graphics: R.L.Børshheim.

1.5. Problemstillinger og gjennomføring av prosjekt og feltarbeid

1.5.1. Målsettinger

Hovedmålsettingene for undersøkelsene på Gauselbakken var å 1: Avdekke og dokumentere spor etter forhistorisk gårdsbosetning og jordbruk på stedet og 2: Undersøke og dokumentere eventuelle spor etter tidligere bortryddede graver i området.

Ved en arkeologisk undersøkelse som gjennomføres som del av museets løpende fornminnefovaltning, er de viktigste målsettingene sikring og

dokumentasjon av de forhistoriske spor for ettertiden. Målsettingene for denne type undersøkelser vil også til en viss grad styres av de typer anlegg og strukturer som avdekkes. Disse vil kunne være av en slik art at nye problemstillinger kan dukke opp, og at eksisterende problemstillinger vil måtte endres. De forskningsmessige problemstillinger i henhold til den eksisterende forskningsstatus har imidlertid vært med på å forme undersøkelsens målsettinger. I løpet av arkeologiske undersøkelser de siste 35 årene er den forhistoriske gården og gårdsbosetningen i Rogaland forholdsvis godt kjent for periodene yngre bronsealder og eldre jernalder. Ikke minst har de omfattende under-

søkelsene på Forsand og Ullandhaug gitt verdifull viten omkring gårdsbosetningen i disse periodene.

Vår kunnskap om den forhistoriske gården fra den senere del av jernalder og tidlig middelalder, er mer sparsomt belyst av de arkeologiske bosetningsfunn i Rogaland, og undersøkelse av gårdsbosetning fra denne tiden ble satt opp som et prioritert mål. Fra Gausel kjennes imidlertid flere rike graver fra de yngre deler av jernalder, og en eventuell påvisning av gårdsbosetning i tilknytning til disse ville gi verdifull ny kunnskap om gårdsbosetningen i denne delen av jernalder. Samtidig som dette ville kunne gi økt innsikt og kunnskap om menneskene fra gravmaterialet i området. Spesielt med tanke på den såkalte "Gauselgraven", en kvinnegrav fra vikingtid som inneholdt et av de rikeste gravfunn fra denne perioden i Norge. Graven ble funnet av grunneier i 1883/84. Målsettingen nå var å søke å gjenfinne denne gravens beliggenhet, og undersøke eventuelle rester av denne. Samtidig ville vi også søke å gjenfinne andre bevarte gravrester i området, og søke å relatere disse til bosetningssporene. Gjennom området går det lave forhøyninger på tvers av fallretningen i terrenget, tolket som åkerreiner. En dokumentasjon og undersøkelse av disse var også satt opp som en av målsettingene for undersøkelsene. Åkerreinenes relasjon til bosetningsområder og naturvitenskapelige analyser av åkerreinerne kan gi relevant informasjon om tidligere perioders jordbruk og driftsmetoder. Som en del av undersøkelsene ble det også lagt stor vekt på å inkludere naturvitenskapelige undersøkelser i forbindelse med bosetningsspor og graver. Innsamling av naturvitenskapelig materiale i form av makrofossiler og pollen var viktig for å kunne nærmere bestemme vegetasjon- og dyrkingshistorien her, og ville også kunne gi et bidrag til funksjonstolkninger av de ulike avdekkede bygninger og anleggsspor.

1.5.2. Problemstillinger:

1.5.2.1. Bosetningssporene

Følgende problemstillinger som grunnlag for undersøkelsesstrategier ble formulert før prosjektet startet.

Hvilke endringer kan spores i bosetningsstrukturen og byggeskikk på Gausel i løpet av jernalder? Hvilke hustyper finnes gjennom jernalder på Gausel? Hvilke trekk samsvarer med tidligere kjente hustyper og er det trekk som ikke kjennes fra tidligere? Hva slags bygningsteknisk utvikling kan utledes fra hussporene? Er denne kronologisk betinget eller forekommer det samtidighet for ulike konstruksjonselementer/byggeskikk? Hvilke funksjonsinndelinger kan spores i bygningmaterialet, husene, i forhold til tolkning av

anleggsspor, makrofossilanalyser, ildsteder, funn? Kan det påvises spor etter verksteder/ produksjon, og i tilfelle hvilken type? Kan det belegges spor etter mulig rituell bruk av bosetningsområdet eller bygninger?

Hvordan kan husene ha vært konstruert? Faller de inn i kjente konstruksjonstyper, eller er det nye trekk ved struktur eller detaljer i konstruksjonene slik den kan utledes av anleggssporene?

Hvordan er tunstrukturen i områdene mellom husene? Er det spor etter eksempelvis gjerder, geil, stein og hellelegginger, og i tilfelle, hvordan relaterer disse seg til husene? Hva sier eventuell inngjerding og geiler om åkerbruk og husdyrhold?

Evaluering av endringer av bosetningsintensitet og struktur i løpet av jernalder. Klarlegge de ulike bygningstypenes brukslengde og evt samtidighet.

Én storgård, eller flere mindre gårder? Hvilke endringer i gårdsstruktur kan spores over tid i jernalder på Gausel. Hvordan er gårdens størrelse i de ulike perioder? Hvordan er bosetningssporene på Gausel i forhold til andre undersøkte bosetningsspor i Rogaland.

1.5.2.2. Jordbruk

Hvilke jordbruksmessige, vegetasjonshistoriske endringer på grunnlag av makrofossil- og pollenanalyser, ardspor, rydningsrøyser og åkerreiner kan spores i løpet av jernalder? Hvilken sammenhenger er det mellom disse og bosetningssporene. Hva kan sporene si om driftsformer? Hvilke spor etter husdyrhold kan påvises? Hva forteller de naturvitenskapelige analysene om evt. faste åkrer og gjødsling? Endres bruken av landskapet over tid?

1.5.2.3. Gravene:

Hvordan relaterer gravene i området seg til bosetningen, både romlig og kronologisk? Hvem ble gravlagt på Gausel? De undersøkte gravenes utstyrsinventar og utsagnskraft i forhold til sosial rangering. Hva forteller de insulære trekk i områdets gravmateriale fra yngre jernalder? Gravene innbyrdes romlige distribusjon og kronologi.

1.6. Metodikk og gjennomføring

1.6.1. Arkeologisk undersøkelsesmetode

Områdene hvor utgravingene ble foretatt besto frem til 1999 av ryddet og dyrket mark. Det er stedvis tykke jordlag på opp til 1,5 meter tykkelse i området. Det skal i historisk tid også vært påkjørt og utjevnet jordmasser i deler av området. Nyere aktivitet, og inngrep

i forbindelse med tysk aktivitet i området like nord for Husaberget under krigen har omrotet jordlagene i avgrensede områder.

Metoden som ble benyttet ved undersøkelsene var maskinell flateavdekking, altså fjerning av matjordlaget med maskin for å frilegge undergrunnen hvor de forhistoriske anleggsporene avtegner seg. Det ble i løpet av undersøkelsene fjernet store mengder matjord. Disse ble i liten grad sollet, delvis fordi en slik oppgave ikke lå innenfor de budsjett og tidstrammer man arbeidet innenfor, delvis fordi fremkomne funn fra en slik sulling av matjord vil ha en svært dårlig kontekst og dermed liten utsagnskraft. Spor etter forhistorisk bosetning og graver var de oppgavene som ble prioritert ved undersøkelsene.

De stedvis tykke jordlagene medførte at maskinavdekkingen tok lengre tid og ble arbeidsmessig mer omfattende enn forventet. Lass med jord måtte flyttes og kjøres bort i stort omfang. Det ble lagt vekt på å deponere jordmassene på steder som ikke var planlagt avdekket på et senere tidspunkt. Feltene ble åpnet i fem til ti meters brede sjakter, lagt med ti meters mellomrom i første omgang, og utvidet ettersom anleggspor ble påvist i undergrunnen. Man avdekket først de områder hvor det var forventet flest forhistoriske anleggspor basert på resultatene av forundersøkelser og RFKs søk i området (Steen 1995, Skauen 1997).

Ved å avdekke med sjakter fikk man raskt oversikt over hvor i området forekomsten av forhistoriske anleggspor faktisk var mest omfattende, slik at man kunne legge arbeidet opp deretter. Det ble heller ikke åpnet oppe flere felter med anleggspor enn det som var forsvarlig i forhold til progresjonen og arbeidskapasiteten til mannskapene. På grunn av erfaringer fra Gauselbakken Sør i 1997 ble det for sesongene 1998 og 1999 tilstrebet å unngå at anleggsrike områder ble avdekket og liggende åpne for vær og vind over lengre tid uten oppfølging i form av dokumentasjon og undersøkelse. All flateavdekking av matjordlagene ble foretatt under overvåking, og feltene ble fortløpende opprenset med krafse og fyllskifter markert og nummerert. Etter finere opprensing og avgrensing av anleggene for hånd ble alle anlegg fortløpende målt inn med det databaserte innmålingsystemet PenMap.

En annen kompliserende faktor var at det i overraskende stor grad var bevart steiner og steinkonstruksjoner i jorden, blant annet i form av veggmur, røyser og hellelegginger. Disse anleggene kompliserte arbeidet med fremrensing og dokumentering, særlig i områder hvor det også var stor frekvens av andre anleggspor som stolpehull, vegggrøfter og ildsteder. Det uvanlig våte og kjølige været i sommersesongen 1998

kom også som en ekstra kompliserende og arbeidskrevende belastning i tillegg (se Værforhold nedenfor)

1.6.2. Dokumentasjon

Ved begge undersøkelsene (Gausel Sør og Nord) ble det tatt i bruk databasert innmåling som hoveddokumentasjon for anlegg og strukturer i plan. Gauselundersøkelsene har således vært en viktig del av de erfaringer som er gjort i forbindelse med den tilrettelegging, utvikling og bruk av GIS og databasert innmåling i arkeologisk feltsammenheng som RLB har vært ansvarlig for ved AmS siden 1997. Systemet er basert på en PC med programmet PenMap koplet til en total-stasjon (teodolitt). Ved infrarød eller laserbasert avtandsmåling i felt plottes de innmålte punkter direkte inn i en fil og gis en grafisk fremstilling. Fordelelen med dette systemet er blant annet svært høy nøyaktighet, samt at det ikke er behov for sammensetting, rentegning og nedfotografering av et utall felttegninger senere. Man kan også fortløpende foreta utskrifter av feltsituasjonen og tidlig i feltarbeidet



Fig. 7. Morten Bertheussen rigger opp PenMap. Foto: G.A. Bårdseth.

Fig. 7. Morten Bertheussen is setting up PenMap. Photo: G.A. Bårdseth.

komme i gang med mulige tolkninger av større strukturer. Den største fordelen med systemet er muligheten for å knytte relevant informasjon til de innmålte anleggene i GIS-databaser. Dette ble imidlertid i liten grad benyttet ved undersøkelsene på Gauselbakken Sør i 1997, da systemet på den tid var i en innkjøringsperiode. Gjenstandsfunn og naturvitenskapelige prøver ble også fortløpende innmålt. Erfaringsmessig har det vist seg lite hensiktsmessig å bruke systemet til å måle inn de enkelte steiner i større steinkonsentrasjoner. Av denne grunn har slike steinkonsentrasjoner hovedsakelig blitt målt inn kun i form av omkretsen, og de enkelte steiner har deretter blitt tegnet for hånd på konvensjonelt vis i forhold til innmålte fastpunkter. Disse tegningene er senere digitalisert og lagt inn som målfast del av PenMap filen. Bruken av PenMap i forbindelse med undersøkelsene på Gauselbakken Sør i 1997, bærer preg av at metoden på den tid fortsatt var ny og i en innkjøringsperiode. En del småfeil i tidligere versjoner programmet gav også enkelte startproblemer. I stedet for GIS-databasefunksjonen for å knytte informasjon til de enkelte innmålte anleggspor ble det i 1997 brukt tekst-”merkelapper” med anleggenes og funnenes nummer knyttet direkte til anleggenes grafikk i PenMap programmet. Disse ”merkelappene” gjør utskrifter og skjermbilder fra PenMap uoversiktlige og det er heller ikke mulig å bruke disse ”merkelappene” i programets søkefunksjon. I forbindelse med undersøkelsene sesongene 1998 og 1999 ble anleggsnumre og informasjon om de innmålte anlegg lagt inn i GIS databasen. Det ble også lagt inn informasjon som funn, kull og makroprøver tilknyttet de enkelte anlegg. Av kapasitetsmessige og tidshensyn ble imidlertid ikke all informasjon i funn-, anlegg- og prøvelister lagt inn i GIS-databasen i penmapfilene. Denne foreligger for øvrig både i de originale manuelle lister og i digitalt format (Excel).

For sesongene 1998/1999 ble det utarbeidet eget ”anleggsskjema” for undersøkelse av anlegg i felt. Skjemaet var basert på AmS tidligere anleggsskjema utviklet i forbindelse med Forsandundersøkelsene (Løken, Pilø, Hemdorff 1996), men effektivisert ved at all formell basisinformasjon var ferdig utfylt (påtrykt) på forhånd, en endret layout av skjemaet og at utfyllingen av skjema i stor grad var basert på avkrysningsbokser. Likeledes ble det utarbeidet egne klistreetiketter til bruk på funnposer og esker, noe som også forenklet og effektiviserte innsamlingen av funn i felt. På Gauselbakken nord ble også AmS nyutviklede floteringsmaskin for makrofossilprøver, utviklet av Sverre Bakkevig, AmS, tatt i bruk i felt. Denne mask-

inen innebærer en enorm effektivisering av makrofossilprøve-floteringsmaskinen, da innsamlede prøver kan bli flortert fortløpende og gjort klar til videre analyse.

1.6.3. Metode - naturvitenskap (ECS)

1.6.3.1. Plantemakrofossilanalyse

Under planleggingen av prosjektet ble det, på grunnlag av forundersøkelsene, antatt at en ville finne XXX strukturer. For å planlegge omfanget av analysearbeidet ble en gitt prosent av det totale antall strukturer satt som ramme for det naturvitenskapelige analysearbeidet.

1.6.3.2. Forkullede planterester

I denne analysen er forkullede planterester forsøkt identifisert. For at planterester skal kunne bli oppbevart i flere tusen år må noen forutsetninger være tilstede. Det er tre typer miljøer som bevarer plantemateriale: anaerobt (oksygenfritt) miljø, ekstremt tørt miljø og ekstremt kaldt miljø. I disse miljøene blir derfor ikke organisk materiale nedbrutt. Forkullet materiale er også motstandsdyktig mot nedbrytning og kan bevares i jordsmonn i flere tusen år. Årsaken er at store deler av det organiske stoffene er blitt mineralisert i forkullingsprosessen og er derfor ikke attraktivt som føde for mikro-organismer. I avsetningene på Gausel er det liten sannsynlighet for at uforkullede planterester vil være særlig gamle. Jordsmonnet her er ikke særlig tørt eller kaldt, oksygen er tilgjengelig og mikroorganismer vil bryte ned uforkullet plantemateriale.

1.6.3.3. Feltarbeid

Ved gjennomgangen av hvert hus og profiler er det opplyst om antall prøver som er tatt og om hvor prøvene er tatt. Det ble brukt fem liters plastbokser til å ta prøver i. Bokser blir brukt fordi disse beskytter materialet under eventuell lagring før flortering. Hver prøve får et naturvitenskapelig nummer som er unikt for denne prøven i vårt arkiv. Under feltarbeidet var det ofte svært vanskelig å prioritere prøver. Mange prøver ble derfor tatt i ulike anlegg, de ble flortert i felt og arkivert i det naturvitenskapelige magasinet ved Arkeologisk museum i Stavanger. Etter vurdering av prøvenes kontekst ble det foretatt en prioritering av hvilke prøver som skulle analyseres.

1.6.3.4. Flottasjon

Alle prøver ble flortert i felt ved hjelp av en AMS flottasjonsmaskin (se s sss). Hensikten ved flottasjon er at

det organiske og det minerogene materiale i jordprøvene blir skilt. Flottasjon er basert på det at minerogent og organisk materiale har ulik egenvekt. Når jordprøver blir blandet med vann vil den delen som har egenvekt mindre enn vann, så som trekull, frø, frukter og andre planterestlar, flyte opp, mens for eksempel sand og grus, som har egenvekt større enn vannet, synker ned.

Dette prinsippet er benyttet i konstruksjonen av AMS flottasjonsmaskin (fig fff). Et skråstilt rør roterer, drevet av en elektrisk motor og det er vanninntak i bunn av røret. Røret kan skrås manuelt avhengig av i hvilken fase av flottingen en er i. Røret fylles 4/5 deler med vann og motoren settes på slik at røret roterer sakte rundt. Prøven legges i munningen av røret, volumet kan være opp til 4 liter. Umiddelbart blir prøven omgitt av vann, dette reduserer faren for skader på skjørt materiale (Bakkevig 1998). Vannet settes på. Prøven glir bakover i røret samtidig som materiale med lavere egenvekt flyter framover mot munningen av røret. Rørets fremre del senkes (spissere vinkel) forsiktig til det flytende materialet renner over kanten og blir fanget opp på en sikt med maskevidde 0,5 mm. Etter en stund senkes røret ytterligere og litt tyngre partikler flyter over kanten. Når det begynner å renne minerogent materiale ut av røret fjernes sikten. På denne sikten ligger materiale (trekull, frø, frukter og andre planterestlar) som det arbeides videre med. På slutten av prosessen fanger en grovere sikt opp bein, skjell, keramikfragmenter, grus, småstein, flint og metallbiter. For mer utførlig beskrivelsen av maskinen anbefales Bakkevigs artikkel i Haug og Heidni (4:1998).

Det har vist seg at planterestene får en skånsom behandling i flotasjonsmaskinen. I Gausel materialet er det funnet fragmenter av strå, disse er 3-4 centimeter lange og ca. 1 mm tykke (fig fff). Funnene bekrefter at planterestene får en skånsom behandling i maskinen.

1.6.3.5. Laboratoriearbeid

Den ferdigflotterte prøven inneholder både uforkullet og forkullet materiale. Prøvene blir lagt i bokser og tørket. Det er viktig at materialet er tørt, både for å hindre muggdannelse og fordi det forkullede materialet er mer robust når det er tørt. De prøvene som ikke analyseres omgående blir lagt i poser som samles i stive kartongbokser og lagres i magasinet. Prøvene er magasinert som kilde for museet sin egen forskning innen jordbruks- og vegetasjonshistorie og landskapsutvikling i Rogaland i framtiden.

Prøvene er sortert av Tamara Virnovskaia og Eli-Christine Soltvedt. Analysene er utført av Eli Christine Soltvedt og Tamara Virnovskaia. Analysene er utført i laboratoriet ved museet under en Nikon stereolupe med største forstørrelse 40x. Referansesamlingen av frukter og frø ved Arkeologisk museum i Stavanger og relevant litteratur (Anderberg 1994, Berggren 1969; 1981, Dombrovskaja 1959, Katz et al. 1965; 1977, Korsmo 1954, Korsmo et al. 1981, Schoch et al. 1988) er benyttet.

1.6.3.6. Trekullanalyse

Aud Simonsen har identifisert trekull før dette er blitt sendt til 14 C datering ved Radiologisk laboratorium i Trondheim. Identifisering er gjort ved hjelp av et Zeiss pålysmikroskop med forstørrelse 8x, 16x og 40x og ved hjelp av referansesamlinga av ved som Arkeologisk museum i Stavanger har og relevant faglitteratur (Mork 1966, Schoch 1986, Schweingruber 1978). Utfyllende informasjon om trekullanalyse er tilgjengelig i Haug og Heidni, 1:2001 (Simonsen 2001).

1.6.3.7. Pollenanalyse

Thyra Solem har vært engasjert av Arkeologisk museum i Stavanger for å analysere pollenprøver. Metode, analyseresultater og en vurdering av disse foreligger i AmS-oppdragsrapport 2001-x (Solem 2001). Inger Midtbø har analysert pollenprøvene fra profilet ved Hus 11.

Nomenklaturen for norske og vitenskapelige navn på planter er i følge Lid & Lid (1994).

1.6.3.8. Tabellene

Plantemakrofossilene som er analysert er i hovedsak frø, frukter, fruktsteiner og trekullol. I tabellene er alle analyserte jordprøver, prøvevolumet og tilknytningen til anlegg og konstruksjon presentert. Tabellen angir også omtrent hvor mange milliliter trekull som var i prøvene etter flotting. I tabellene er "antall korn og urter per liter masse analysert" beregnet. Antall korn er summen av hele korn pluss antall kornfragmenter dividert med 3. Denne beregnede verdien er grunnlag for figurene som viser fordeling av funn av makrofossiler.

1.6.3.9. Terminologi - definisjoner

Med urter forstås frø og frukter av viltvoksende planter som ikke er dyrket eller samlet inn. Dyrkede planter er i denne undersøkelsen definert til å være kornsortene (hvete, havre, rug, bygg) og lin. Innsamlete planter er: hassel, bringebær, bjørnebær, jordbær og "villert". Det foreligger liten kunnskap om plantebruk

i jernalderen, det kan derfor tenkes at noen av grasene med store frø kan ha vært dyrket. Noen av plantene i "urtesekken" kan ha vært samlet inn både til mat og til medisin. Urtene består hovedsakelig av antropokore arter og de fleste er ugrasplanter eller eng / beiteplanter. Typiske ugrasplanter som er representert i tabellene er linbendel (*Spergula arvensis*), vassarve (*Stellaria media*), småsyre (*Rumex acetosella*), meldestokk (*Chenopodium album*), då (*Galeopsis* sp.), maure (*Galium* sp.). Typiske eng / beiteplanter er smalkjempe (*Plantago lanceolata*), gras (*Poaceae*), engsyre (*Rumex acetosa*), jonsokkoll (*Prunella vulgaris*), engkall (*Rinanthus* sp), grasstjerneblom (*Stellaria graminea*) og tistel (*Cirsium* sp.) (Etter Lid & Lid 1994)

Planter har forskjellig krav til jordbunn, lys, klima. I tillegg er det andre faktorer som toleranse for beiting og bearbeiding av jorden, som bestemmer hvilke planter som vokser hvor. Typiske ugras i dag er: Linbendel, vassarve, hønsegras, maure og meldestokk. Beiteindikatorer er: Engsoleie, småsyre, gras, engkall, smalkjempe og siv.

Kunnskap om dagens vegetasjon hjelper oss til å tolke plantemateriale som vi finner i forhistoriske kontekster.

Ugras-sammensetningen er avhengig av 1: naturlige faktorer som næringsinnhold i jord, klima, fuktighet, de fysiske egenskapene, ph. 2: Hvilke kulturplanter som blir dyrket og om de blir sådd om våren eller høsten. De vil og være avhengig av viktige kulturelle faktorer som gjødsling, jordbearbeiding, luking og vekselbruk. Ugras sammensetningen slik vi finner den (inne i hus) er i tillegg avhengig av hva som har skjedd mellom høsting og forkulling inne i huset. Dette kan være aktiviteter som rensing lagring, maling, knusing og matforberedelse generelt.

1.7. Arbeidsorganiseringen i felt.

(RLB)

1.7.1. Gauselbakken Sør

Arbeidet i felt i forbindelse med undersøkelsene på Gauselbakken Sør ble organisert med en feltleder I med hovedansvar for det løpende arbeidet i felt, arbeidsfordeling, samlet dokumentasjon og tolkninger, samt en feltleder I med hovedansvar for plandokumentasjon (PenMap). Sistnevnte var også involvert i tolkning og utgraving av enkeltstrukturer. Praktisk ansvarlig arkeolog fra AmS (undertegnede) var den som i utgangspunktet organiserte gravingen og tok de faglige avgjørelsene i nær dialog med andre arkeologer

ved AmS. Det ble holdt løpende kontakt med feltlederne, og ansvarlig fra AmS befarte gravingen som regel flere ganger i uken. Ettergravingen av den såkalte "Gauseldronningens" grav mot slutten og delvis etter at de øvrige undersøkelser var ferdige, ble også ledet av undertegnede.

1.7.2. Gauselbakken Nord

For gjennomføring av undersøkelsene på Gauselbakken Nord, ble dette organisert som et eget treårig prosjekt under Avdeling for fornminnevern ved AmS. Det ble tilsatt en prosjektleder med ansvar for organisering og gjennomføring av feltundersøkelsene samt påfølgende publisering av gravingens resultater. Prosjektleder sto både for planleggingen av felt- og etterarbeid og den daglige faglige og praktiske oppfølging av feltundersøkelsene og feltmannskapene. Det ble opprettet en faglig referansegruppe for prosjektet bestående av arkeologer og naturvitere (se Referansegruppe ovenfor). Arbeidet i felt for Gauselbakken Nord ble organisert med en feltleder I med hovedansvar for det løpende arbeidet i felt, arbeidsfordeling, tolkning og dokumentasjon, samt fire feltledere II med avgrenset ansvar for ulike delområder; en feltleder II med ansvar for den løpende elektroniske innmåling (PenMap), en med ansvar for funn og naturvitenskapelige prøver (innsamling og listeføring), samt flottering av makrofossilprøver i felt.

To feltledere II fikk delansvar for undersøkelser av avgrensede deler av utgravingsområdet, noe som var nyttig da enkelte av områdenes anleggspor hadde stor kompleksitet og krevde at feltlederne ikke spredde seg på for mange områder samtidig, men kunne konsentrere seg om å få system og kontinuitet på situasjonen i ett begrenset område.

Prosjektleder var den som la opp strategien og organiserte gjennomføringen av gravingen, samt hadde løpende kontakt med feltleder I om de faglige avgjørelser etterhvert som undersøkelsene skred frem. Før utgravingen var det derfor utarbeidet en fremdrifts og arbeidsfordelingsplan. I tillegg til ledelsesfunksjonen var prosjektleder også den som tegnet de fleste større steinkonsentrasjonene i felt. Utover dette hadde prosjektleder overoppsynet med selve undersøkelsen og innmålingen av den urørte båtgraven (A-3751).

Ansvarlig naturviter fra AmS, botaniker Eli Christine Soltvedt, hadde det faglige ansvaret for innsamling av de naturvitenskapelige prøvene, samt analysering og bearbeiding av makrofossilmaterialet.

Funn fra 1997 ble katalogisert av Kjersti Dahl. Funnene fra graver og bosetning fra 1998 og 1999 ble bearbeidet og katalogisert av Linda Nordeide.

1.7.3. Feltpersonale og værforhold

1.7.3.1. Følgende deltok i undersøkelsene på Gauselbakken Sør i 1997:

Ansvarlig for praktisk gjennomføring av undersøkelsen: Ragnar L. Børsheim

Ansvarlig for feltsesongen 1997: Kirsten Juhl.

Feltledere: Heidi Tangen Eriksen (Feltleder I), Thomas Risan (Feltleder I, dokumentasjon), Kjersti Dahl (Feltleder II, funn).

Feltassistenter: Morten Bertheussen, Anne Dahl-Olsen, Sigrid Alræk Dugstad, Elisabeth Holst, Natascha Mehler, Trond Meling, Thomas Bruen Olsen, Ola Rønne, Majken Sandlien, Ingebjørg Sivertsen, Kjell Arne Valvik, Bård Gram Økland, Arnulf Østerdal, Jan Aakvik.

Vitenskapelig personale: Anders Forsberg (Fosfatanalytiker), Eli Christine Soltvedt (Botaniker), Kerstin Griffin (Botaniker).

Gravemaskinførere: Edvard Aarrestad, Geir Aarrestad. I tillegg deltok fra AmS i felt: Olle Hemdorff, Bitten Bakke og Tore Helge Olsen

1.7.3.2. Følgende deltok i undersøkelsene på Gauselbakken Nord i 1998:

Prosjektleder: Ragnar L. Børsheim

Feltledere: Gro Anita Bårdseth (Feltleder I), Morten Bertheussen (Feltleder II/PenMap), Jan Aakvik (Feltleder II/foto), Elisabeth Holst (Feltleder II/prøver, funn), Ola Rønne (Feltleder II/felt B)

Feltassistenter: Irene Baug, Margareth Buer, Anne Dahl-Olsen, Sigrid Alræk Dugstad, Nina Hildre, Rune Idsøe, Stig Knutsen, Trond Meling, Linda Nordeide, Desiree Nævdahl, Thomas Bruen Olsen, Kristin Oma, Predrak Ostojic, Ingebjørg Sivertsen, Ragnhild Todnem, Berit Vik, Leif Håvard Vikshåland, Arnulf Østerdal.

Maskinførere: Edvard Aarrestad, Geir Aarrestad
Naturvitenskapelig personale: Eli-Christine Soltvedt (Nat.vit. ansvarlig, makrofossilanalyse), Tamara Vironovskaia (Makrofossilanalyse), Aud Simonsen (Treartsbetemmelse), Anders Forsberg (Fosfatanalyse).

Konserveringsavdeling: Bitten Bakke, Catinka Bogarp, Rickard Larsson, Geir Magnussen

Konsulent byggforsk: Jochen Komber

Fotografer: Erik Grønnestad, Terje Tveit

Metalldetektorsøk: Åge Olsen

Sivilarbeider: Sindre Bjerga

Frivillige fra AmS i felt:

Tove Solheim Andersen, Liv Bakke, Catinka Bogarp, Rickard Larsson, Anne Ytterdal

Pilotprosjekt fotogrammetri/Microstation: KTB Engineering AS

1.7.3.3. Følgende deltok i undersøkelsene på Gauselbakken Nord i 1999:

Prosjektleder: Ragnar L. Børsheim

Feltledere: Gro Anita Bårdseth (Feltleder I), Morten Bertheussen (Feltleder II/PenMap), Linda Nordeide (feltleder II, prøver, funn), Thomas Bruen Olsen (Feltleder II, delområder), Leif Håvard Vikshåland (Feltleder II/ delområder), Jan Aakvik (Feltleder II/foto),

Feltassistenter: Gry Bang-Andersen, Wenche Brun, Anne Dahl-Olsen, Sigrid Alræk Dugstad, Kristne Johansen, Øystein Lia, Siv Anita Lundøe, Trond Meling, Thomas Bruen Olsen, John Olsen, Ola Rønne, Øystein Skår, Kristel Solevåg, Berit Vik.
Maskinførere: Edvard Aarrestad, Geir Aarrestad
Naturvitenskapelig personale: Eli-Christine Soltvedt (Nat.vit. ansvarlig, makrofossilanalyse), Tamara Vironovskaia (Makrofossilanalyse), Aud Simonsen (Treartsbestemmelse), Anders Forsberg (Fosfatanalyse).

Konserveringsavdeling: Bitten Bakke, Catinka Bogarp, Ann Meeks, Geir Magnussen

Konsulent byggforsk: Jochen Komber

Fotograf: Terje Tveit

Metalldetektorsøk: Åge Olsen, Arne Schau

Sivilarbeider: Bjørnar Sandvoll (makroprøve-flottering)

Frivillig: Fredrik Hagen

1.8. Værforhold

1.8.1. Sesongen 1997:

Dette året startet feltundersøkelsene opp den 16.juni og ble avsluttet den 19.september. Værforholdene var i de første ca åtte ukene av undersøkelsene stort sett pent tørt vær, med solskinn og varme. Dette førte til at feltene tørket opp og på dager med vind kunne sandflukten over feltene være særdeles plagsom. Feltene måtte stadig vannes for at ikke anleggssporene skulle tørke ut. Mot slutten av feltperioden snudde plutselig været om og det kom store mengder nedbør i løpet av kort tid. Da store deler av feltene var svært uttørket førte de store nedbørsmengdene til at store deler av feltene (særlig på felt A, se kart s.XX) regelrett regnet bort. Vannet dro med seg en god del anleggsspor, hvorav mange enda ikke var dokumentert og målt inn. Områdene hvor det var avdekket konsentrasjoner med bygningsspor (hus) var imidlertid tildekket med presenning, og ble i mindre grad berørt av de store nedbørsmengdene. Ettergravningen av den såkalte Gauselgraven foregikk også delvis under dårlige vær-



Fig. 8. Dårlig vær vanskeliggjorde tidvis dokumentasjonsarbeidet både i 1997 og 1998. Foto: H.T. Eriksen.

Fig. 8. Bad weather made the documentation of structures extra hard sometimes. Photo: H.T. Eriksen.

forhold med mye nedbør, uten at dette egentlig kan sies å ha påvirket etterundersøkelsen av graven i nevneverdig grad.

1.8.2. Sesongen 1998:

Undersøkelsene i 1998 startet opp 15 juni og ble avsluttet den 18.september. Bortsett fra enkelte dager med tørt oppholdsvær de første to ukene var hele sesongen preget av eksepsjonelt mye nedbør, og lave temperaturer. Det dårlige været var konstant og vanskeliggjorde gravingen og dokumentasjonen, og veldig mye tid blir brukt til å fjerne og dekke til med presenninger på utgravingsfeltene. Spesielt kompliserte dette dokumentasjonen av feltene, hvor de stadige nedbørmengdene førte til at de samme områdene gjerne måtte finopprensnes på ny etter kort tid til tross for tildekking. I og med at fjerning og tildekking med presenninger tok tid, ble det hovedsakelig arbeidet i mindre avgrensede deler av feltet om gangen, for at ikke regnbyger skulle ruinere de ferdigopprensede delene av området. Det ble leid inn et stort anleggstelt på 11 x 7 meter som ble flyttet rundt etter behov, og muliggjorde arbeid på mindre deler av feltet selv når det regnet. Men for en flateavdekking hvor man skal åpne og dokumentere 10-15 mål pr sesong, sier det seg selv at været er en avgjørende faktor for tidsforbruket. Derfor ble også gravingen utvidet med 4 uker (til sammen 45 ukeverk) i forhold til det planlagte tidsforbruket denne sesongen. Kompleksiteten ved de

fremgravde anleggssporene og flerfasede strukturene, hvor også store mengder av steinkonstruksjoner var bevart gjorde ikke saken lettere. Spesielt på Felt E var situasjonen særdeles kompleks og arbeidskrevende, og det ble tidlig klart at dette feltet ikke lot seg faglig forsvarlig ferdigundersøke innenfor inneværende sesong. Det ble derfor ved slutten av sesongen 1998 besluttet å dekke felt E til med presenninger for å kunne fortsette og avslutte undersøkelsen av bosetningssporene her neste sesong. Til tross for det dårlige været og med utvidelse av feltsesongen fikk vi imidlertid gjennomført de målene som ble satt opp i den gravningsplanen som ble utarbeidet før oppstart. Dette skal i all hovedsak tilskrives en stor innsats fra et dyktig feltpersonale, samt organiseringen av undersøkelsen.

1.8.3. Sesongen 1999:

Feltundersøkelsene ble i 1999 startet opp den 3.mai og avsluttet den 10.september. I motsetning til den ekstremt dårlige sommeren 1998 var været sesongen 1999 bra med forholdsvis få dager med vanskelige arbeidsforhold som nedbør og mye vind. Med erfaringene fra den ekstremt våte sesongen 98 ble det likevel brukt mye tid på å ta av og på presenninger på feltene for å unngå dobbeltarbeid med opprensing av feltene. Det innleide anleggsteltet viste seg også å være særdeles nyttig, da dette muliggjorde graving på deler av feltet uavhengig av værforhold. Teltet ble også benyttet ved undersøkelse av urørt båtgrav fra vikingtid mot slutten av undersøkelsene. I det store og hele var feltsesongen 1999 preget av godt arbeidsvær.

1.9. Erfaringstall

1.9.1. Erfaringstall arkeologi

Arbeidsmessig ble det brukt 136,5 ukeverk i felt på Gauselbakken Sør, samt 23 ukeverk på etterarbeidet. Det ble brukt 443 timer med gravemaskin. I tillegg kommer den tid som er lagt ned av ansvarlig arkeolog fra AmS, naturviter, fagfolk fra konserveringsavdelingen ved AmS, frivillige, fotograf, tegner samt fosfatanalytiker. I løpet av undersøkelsene på Gauselbakken Sør ble det flateavdekket 11,280 m², fordelt på 7 felt. Dette utgjorde 10,9 prosent av totalarealet til reguler-

	Areal undersøkt	Feltarbeid	Gravemaskin	Etterarb.	m ² /dag avdek.*
Gausel sør	11.280 m ²	136,5 uv	(443 t) 11,8 uv	23 uv	16,5 m ²
Gausel nord '98	9180 m ²	184 uv	(383 t) 10,2 uv	34 uv	9,9 m ²
Gausel nord '99	13.000 m ²	171 uv	(299,5 t) 7,9 uv	20 uv	15,2 m ²
Gausel nord '00	1550 m ²	8 uv		22 uv	38,7 m ²

* gjennomsnitt antall m² pr antall feltdagsverk

Fig. 9. Tabell over arealer undersøkt og forbruk av ukeverk på Gausel 1997-2000.

Fig. 9. Table of excavated areas at Gausel 1997-2000, and the amount of labour put in.

	Antall anlegg	Anlegg/100 m ²	Undersøkte
Gausel sør	1922	17	464
Gausel nord	2282	10	1289

ingsplanen på til sammen 103.300 m². 1922 fyllskifter ble påvist, 464 av disse ble nærmere undersøkt og dokumentert. Disse fyllskiftene fordelte seg på 836 mulige stolpehull, av disse ble 320 dokumenterte i snitt, 516 kun dokumentert i plan, 87 ildsteder/kokegroper ble påvist, 51 av disse ble snittet, og det ble avdekket 16 vegggrøfter. I tillegg kommer en esse og tre kulturlag i forbindelse med hus. Til sammen ble det påvist fem sikre forhistoriske bygninger, samt funnet spor etter ytterligere bygninger som ikke lot seg nærmere typebestemme. Tre graver ble avdekket og undersøkt, og jordbruksspor i form av seks åkerreiner og syv områder med ardspor ble dokumentert. 637 gjenstandsfunn ble gjort og det ble tatt 224 makrofossilprøver, 256 kullprøver, tre pollenserier fra åkerreiner samt 9 jordprøver for fosfatanalyse. Det ble gjort ytterligere påvisninger av anleggsspor (mulige stolpehull, vegggriller, ildsteder/kokegroper, mulige røysrest-er etc) som ikke ble dokumentert av ulike årsaker, ikke minst på grunn av store mengder nedbør som i løpet av en helg vasket med seg en rekke utildekkede og udokumenterte anleggsspor etter en lengre tørkeperiode.

På Gauselbakken Nord ble det brukt 363 ukeverk i felt i løpet av tre sesonger; 184 i 1998, 171 i 1999 samt 8 i 2000. Tallene for etterarbeid er henholdsvis 34 ukeverk for 1998 og 20 ukeverk for 1999 og 22 ukeverk for 2000. I tillegg kommer den tid som er lagt ned av prosjektleder, ansvarlig naturviter, konserveringsavdelingen ved AmS, frivillige, fotograf, referansegruppe, konsulent i byggforskning, fosfats-analytiker samt tegner. Det ble også brukt til sammen 682,5 timer med gravemaskin, 383 timer i 1998 og 299,5 timer i 1999. Til tider ble det brukt to gravemaskiner samtidig. Det ble også brukt 70,5 timer med traktor for å kjøre vekk jordmasser. Det ble avdekket 9180 m² i 1998 og 13.000 m² i 1999 og ca 1550 i 2000, til sammen 23.730 m². Totalt ut-

gjorde reguleringsplan arealet ca 360.000 m², slik at utgravingsarealet utgjorde 6,6 prosent av totalarealet. Det ble avdekket minimum 2282 anleggsspor, hvorav alle ble dokumentert i plan, 1289 ble også dokumentert i snitt. Anleggssporene fordelte seg som ca 1868 stolpehull, 63 vegggrøfter, 127 ildsteder/kokegroper og 11 røys-er. Utover dette kommer minst 197 ikke nærmere definerte nedgravninger, 8 kulturlag og 8 steinlegginger.

Setter vi tallene opp mot hverandre ble det på Gausel Sør gjennomsnittlig brukt 3,9 timer med gravemaskin for å avdekke 100 m², dvs ca 190 m² avdekket per dag per maskin. De tilsvarende tall for Gausel Nord er 3 maskintimer per 100 m² som gjennomsnittlig betyr 250 avdekkede m² for en arbeidsdag. I forhold til tall fra Forsand hvor man i siste sesong avdekket mellom 600 og 700 m² per dag (Løken et. al. 1096:65f), er flateavdekkingsarealet per dag på Gausel lavt. Men jordsmonnet er nokså ulikt for Forsandmoen og Gauselhøydredraget. Flateavdekkingsarealet per dagsverk på Gausel er da mer i samsvar med resultatene fra Åkerprosjektet i Hedmark hvor det ble avdekket høyst rundt 300 m² per dag (Ibid.:66). Det bør her tas med at det for Gausels vedkommende ble brukt en god del tid på bortkjøring av jordmasser, samt at jordlagene stedvis var uvanlig tykke slik at det gikk mer tid på avdekking enn det normalt sett ville gjort. Mye stein og steinkonstruksjoner i undergrunnen er også en ekstra kompliserende faktor ved maskinavdekking. Effektiviteten var for øvrig klart størst i forhold til maskinbruk i sesongene 1998 og 1999, og tallene herfra er nok de mest representative for reell effektivitet ved bruk av gravemaskin i disse områdene.

Gausel sør	#Anlegg	#stolpehull	#ildsteder	#grøfter	#annet	Def. hus	Graver
Felt A	227	184	14	16	13	5	2
Felt B	127	95	14	2	16		1
Felt D	34	17	5		12		
Felt F	76	54	10	3	9		
=	464	350	43	21	50	5	3
Gausel nord							
Felt B*	141	127	1	0	13	1	
Felt C	155	113	9	9	24	2	
Felt D	158	135	5	7	11	1	
Felt E	980	707	86	48	139	5	1
Felt F	220	209	1	0	10	1	1
Felt I	206	196	7	0	3		
Felt K	297	258	9	5	25	2	
Felt L	74	63	1	2	8	2	
Felt M	42	31	0	0	11		1
Felt M/N	3				2		3
Felt N	5	2			2		1
SUM	2745	2191	162	92	298	19	10

* Felt 'A' ga ingen spor

Fig. 10. Tabell over antall dokumenterte anleggsspor.
Fig. 10. Table of documented features.

Antall anleggsspor i forhold til antall åpne kvadratmeter er for Gausel Sør 17 anleggsspor per 100 m² og for Gausel Nord ca 10 anleggsspor per 100 m². For begge områder var anleggssporene svært konsentrert på mindre områder med større nærmest funntomme områder imellom. For eksempelvis hus 8 på Gausel Nord var det cirka 250 anleggsspor (hovedsakelig stolpehull) innenfor husets avgrensning på cirka 200 m², noe som betyr en anleggsfrekvens på 1,25 per. m² her. For det funnrrike felt E med et areal på 1919 m² var det en gjennomsnittlig anleggstetthet på 51 anlegg per 100 m².

I forhold til utførte dagsverk i felt ble det for Gausel Sør undersøkt (snittet og dokumenterte anlegg) 0,65 anlegg pr dagsverk. På Gausel Nord er det tilsvarende tallet 0,72 anlegg per dagsverk. Dett er omtrent halvparten i forhold til Forsandgravingen hvor det ble undersøkt 1,6 anlegg per dagsverk (Ibid.:67). Hovedårsakene til det lavere gjennomsnittstallet for Gausel skal tilskrives svært høy kompleksitet og stratigrafi i de fremgravde anleggssporene.

Det ble gjennomsnittlig brukt 60 dagsverk per mål (1000 m²) på Gausel Sør og 80 dagsverk per mål på Gausel Nord. Tilsvarende tall dersom vi begrenser arealet til kun de anleggsintensive områder, som på Gausel Sør utgjør ca 2900 m², og ca 4000 m² på Gausel Nord, blir de respektive tallene 235 og 447 dagsverk per mål. Det kan konkluderes med at de forhistoriske bosetningssporene lå svært tett i avgrensede områder, og mye stein og steinkonstruksjoner i tillegg til mange faser for de enkelte bygningene gjorde både utgraving og tolkningsarbeidet ekstra komplisert. Særlig felt E med seks flerfasete bygninger samt flere steinkonstruksjoner (vegger, hellelegginger, avfallsgrop) var spesielt arbeidskrevende, og krevde både 1998 og 1999 sesongen før feltet var ferdig undersøkt og tolket.

I forhold til resultatene fra de søk som tidligere var blitt foretatt var det et forholdsvis godt samsvar mellom forundersøkelsene og hovedundersøkelsene for Gausel Sør sitt vedkommende. Særlig feltene A og B pekte seg ut, og det var også her de fleste anleggsspor ble påvist ved hovedundersøkelsen i 1997. Når det gjelder Gausel nord, ble det på bakgrunn av RFKs søk forventet den største konsentrasjon av mulige forhistoriske anleggsspor i grunnen i tre områder, – områdene som ble de senere felt M,N (lok 1 i RFKs rapport), felt F og I (lok 2) og felt A-C (lok 3a-c) helt øst i undersøkelsesområdet. I feltene M og N viste det seg å være flere røysrester, men svært få bosetningsspor. For områdene F og I (lok 2) var det en forholdsvis stor mengde anleggsspor i grunnen, slik det ble påvist

ved søkesjaktningen her. For felt C (lok 3), viste anleggssporene seg senere å ligge helt ned mot skoggrensen, mens i de områder som ble dekket av de forutgående søkesjaktene ble det knapt påvist anleggsspor overhodet ved hovedundersøkelsen. Hovedkonsentrasjonen av anleggsspor i felt E ble derimot ikke påvist ved søkesjaktningen. Trolig har IVAR-grøften vært medvirkende for plasseringen av søkesjaktene, og dermed at man ikke fanget opp den store konsentrasjonen av forhistoriske spor her.

1.9.2. Erfaringstall naturvitenskap (ECS)

Uttak av naturvitenskaplige prøver hadde stor prioritet i Gauselprosjektet. Erfaring fra Forsand og andre undersøkelser tilsa at det sansynligvis ville være forkullede planterester i huskontekstene. Anlegg i hus var derfor prioritert, særlig prioritet hadde kulturlag. Problemet med kulturlag er at en ofte ikke ser verdien eller graden av god kontekst-tilhørighet før store deler av laget er gravd bort. Prøver må derfor tas tidlig i undersøkelsen av et hus, før en har nok informasjon til å vite om dette er noe å ta prøver av.

Hensikten med plantemakrofossilanalyse har vært å øke kunnskapen om aktiviteter og ulike funksjoner i husene. Makrofossilanalyse er nødvendig for å kunne spore aktiviteter i huset og få økt informasjon om økonomi, jordbruk og en økt forståelse av menneskelig aktivitet i de ulike periodene. Ønsket om å oppdage rester etter aktiviteter som til nå har vært skjult, både fordi de fysiske sporene ikke er sett tidligere eller fordi de ikke er blitt sett i den "rette" sammenheng har vært og må alltid være sentralt. Det har også vært viktig å framskaffe dateringsmateriale med så stor grad av samtidighet til bruksfasen som mulig. Det er en fordel å datere korn, frø og stråfragmenter. Forkullede planterester er ikke særlig robuste når de ligger i fuktig jord. Hvis jorda forstyrres er det sjans for at planterestene blir skadet. Hvis trekullet blir skadet kan ikke dette påvises for vi vet ikke hvor stort dette trekullstykket har vært i utgangspunktet. Korn, frø og stråfragmenter kan ikke skades mye før det ikke er mer igjen. De tåler ikke mange sekundære forflytninger før de går i oppløsning. Det er derfor sannsynlig at korn, frø og stengelfragmenter har ligget i jord som ikke er flyttet på flere ganger. Ved å datere korn, frø og frukter blir også en aktivitet tidfestet. I tillegg er det interessant å datere de forskjellige kornsortenes bruksperioder og sette dette i forbindelse med andre endringer som skjer gjennom tid.



Fig. 12. Innsamling av jordprøver i kulturlaget over hus V. Foto: H.T. Eriksen.

Fig. 12. Soilsamples are taken from the cultural deposits over house V. Photo: H.T. Eriksen.

I gravesesongen 1998 ble det tatt 735 prøver. De fleste av prøvene var jordprøver. To av prøvene er enkeltfunn av forkullet korn som er framkommet ved siling av trekullprøver. I 1999 ble det tatt 339 prøver, 57 av prøvene var pollenprøver, to av prøvene var av frø som ble funnet under utgravning av preparater inne på konserveringslaboratoriet. I alt er det tatt 1075 naturvitenskaplige prøver. Det ble tatt prøver i 15 hus. Antall prøver fra de forskjellige hus varierer sterkt. Gjennomsnittsansall for hvert hus er 64 prøver innsamlet, gjennomsnittstall for analyserte prøver er 37.

Prøveuttak ble diskutert mellom prosjektleder / feltleder og ansvarlig botaniker jevnlig gjennom felt-sesongene. Hus 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10 og 13 ble prioritert. I hus 1, 6 og 8 ble det tatt mange prøver og ikke alle prøvene er analysert. I hus 3 og 7 ble det tatt henholdsvis 49 og 50 prøver, det ble bestemt å ikke prioritere videre omfattende analyse innenfor prosjektrammene fordi anleggene var vanskelige å tolke. Hus 9, 12, 14 og 15 ble heller ikke prioritert, denne avgjørelsen ble tatt tidlig, noe som førte til at prøveuttaket også ble begrenset.

Det høyest antall prøver analysert fra et hus er 132 (hus 8). Dette er et høyt antall og det kan diskuteres om informasjonen hadde vært den samme med 40 prøver mindre. Dette var et meget komplekst område og det var problematisk å tolke anleggene i felt og vurdere hvor det er mest informasjon å få ved å analysere prøver. Et mulig alternativ hadde vært å bare velge sedimentene fra hullene etter de takbærende stolpene, men det er helt opplagt at mye informasjon da ville gå tapt. I denne undersøkelsen er det analyseresultater fra inngangspartier og kulturlag som øker kunnskapen om plantebruk. Dette er ny kunnskap i forhold til tidligere undersøkelser i Norge.

Det var et prioritert ønske å få informasjon om områdene rundt husene, om det var mulig å påvise dyrkningsområder og prøve å korrelere disse til de forskjellige bosetningene. Pollenprøver og sedimentprøver ble derfor tatt under graver, rydningsrøyser og i dyrkningslag.

Alle prøver som er tatt inn er flottert og ligger magasinert på Arkeologisk museum, det er mulig å bruke materialet hvis nye problemstillinger blir aktuelle.

Botaniker tok ut prøver og var i felt for holde seg oppdatert i den faglige utviklingen. I tillegg hadde en av feltpersonalet ansvar for prøveuttak, dokumentasjon og flottering av prøvene, Elisabeth Holst i 1998 og Linda Nordeide i 1999.

2. Husene

Innledning

I det følgende vil resultatene fra undersøkelsene bli presentert samlet, deretter blir resultatene drøftet og satt inn i en videre sammenheng.

Nummereringen av de enkelte huskonstruksjoner er ulikt markert for de to undersøkelser. Hussporene som er tolkete som sammenhengende på Gauselbakken Sør ble gitt romertall (I-XII), mens husene på Gauselbakken nord er gitt arabiske tall (1-18).

Husene vil behandles enkeltvis, og en mer samlet behandling vil foretas i det påfølgende kapittel. I forbindelse med at sporene etter bosetningen på Gausel er svært kompleks og flerfaset vil hustolkningene som presenteres her være de som er mest sannsynlige ut fra en samlet vurdering. Andre alternative tolkningsforslag til de foreliggende er mulige, da materialet ikke er entydig. Innenfor denne publikasjonens rammer er det imidlertid begrenset rom for noen omfattende behandling av slike mulige alternative tolkningsforslag. Et stort arbeid når det gjelder forhistoriske bygningstyper fra perioden bronsealder til folkevandringstid er foretatt i forbindelse med Forsandundersøkelsene (bl.a. Løken 1983-1999). En omfattende sammenstilling av det øvrige norske husmaterialet fra før 1980 er foretatt av bl.a. Myhre i Ullandhaugpublikasjonen (Myhre 1980), og det vil ikke gjøres noe forsøk i den retning her. Det vil her hovedsakelig trekkes inn det jeg mener er relevante paralleller i hvert enkelt tilfelle.

Begrepsmessig brukes de samme definisjonene som Løken et al. 1996, hvor "anleggspor" brukes om spor etter nedgravninger i undergrunnen, "hus" om det huset som i sin tid sto på stedet (Løken et al 1996). Begrepet "hus" har gjerne konnotasjoner til bygninger med boligfunksjon. Det bør derfor anføres at begrepet hus her både dekker bygninger med boligfunksjoner og fjøs/stall/uthus og verksteder. Alternativt brukes også det mer nøytrale begrepet bygning for den struk-

tur som defineres av anleggssporene i grunnen. For enkelhets skyld vil det i det følgende kunne brukes begrepene "takbærende stolper" og "veggstolper" om stolpehull etter takbærende stolper eller veggstolper. Avstandsmål mellom anleggspor oppgis i det følgende fra senter til senter, med mindre noe annet blir oppgitt.

Gausel Sør Undersøkelsene

Undersøkelsesområdene i 1997 lå sør og øst for Husaberget, avgrenset av Gauselbakken mot øst, av veien opp til Husaberget i nord, Kviastølen i syd og Husaberget i vest. Området er i dag boligområdet Dronningåsen. Disse områdene bestod av fruktbar dyrket grasmark adskilt av trerekker, steingjerder og grusveier. Gauselområdets høyeste punkt er bergknausen Husaberget som ligger 88,34 m over havet. Terrenget skråner mot Ø og SØ og utgravningsfeltene ligger fra 56 til 72 m over havet. Det er god utsikt mot S og SØ fra feltene øst for Husaberget.

I løpet av undersøkelsene på Gausel Sør sommeren 1997 ble det avdekket bosetningsspor i form av stolpehull, ildsteder og kokegropen innenfor de fire feltene, A, B, D og F. Benevnelsene på feltene ble gjort på bakgrunn av inndeling av området i forbindelse med forundersøkelsen. De undersøkte områdene ble valgt ut på bakgrunn av resultater fra forundersøkelsene i området. Det viste seg imidlertid at sjaktene fra forundersøkelsen hadde skåret klar av både huskonsentrasjoner og graver med få centimeter. Hovedmengden av anleggspor ble påvist i felt A, hvis undersøkte område utgjorde 4800 kvadratmeter.

Innledning

Det ble i alt definert fem bygninger på Gauselbakken Sør (hus I, II, IV, V, og VI). For enkelte av disse ble

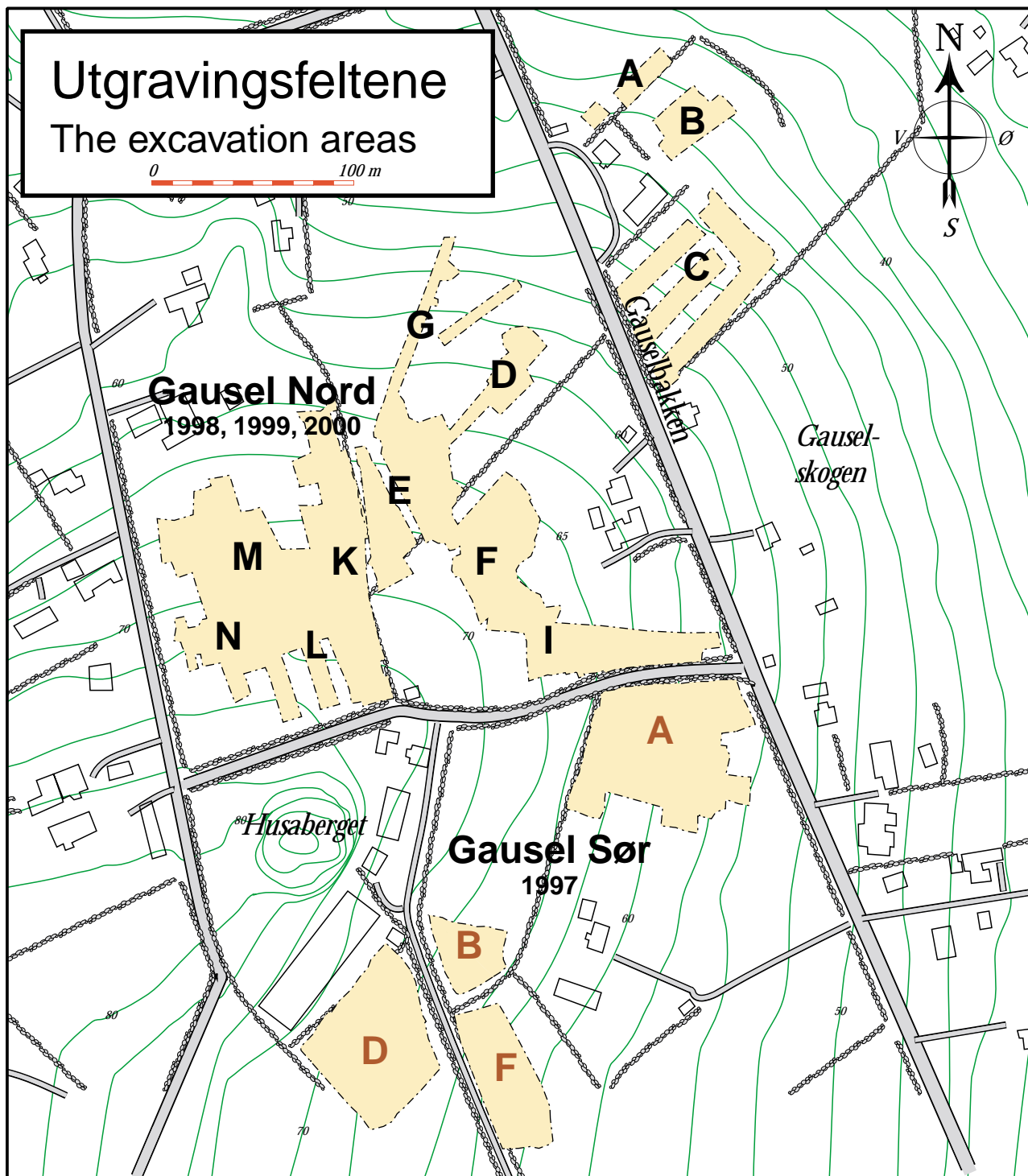


Fig. 13. Oversikt over utgravingsfeltene på Gausel Sør og Nord. Grafikk. R.L. Børsheim.

Fig. 13. Map of the excavation areas at Gausel Sør and Gausel Nord. Graphics. R.L. Børsheim.

det påvist flere bygningsfaser. Det ble ytterligere avdekket indikasjoner på ytterligere tre forhistoriske bygninger på bakgrunn av konsentrasjoner av anleggspor som stolpehull og ildsteder. Det lot seg ikke entydig bestemme noen innbyrdes sammenheng eller mønster for disse sporene. For de tolkede bygningenes

vedkommende, ligger disse innenfor tre avgrensede deler av utgravningsfelt A, (fig.X) og markerer en bygningskontinuitet over tid på samme sted. Husene IV og VI overlapper hverandre. Ut fra foreliggende anleggspor finnes det trolig ytterligere bygningsfaser eller ombygginger av hus V.

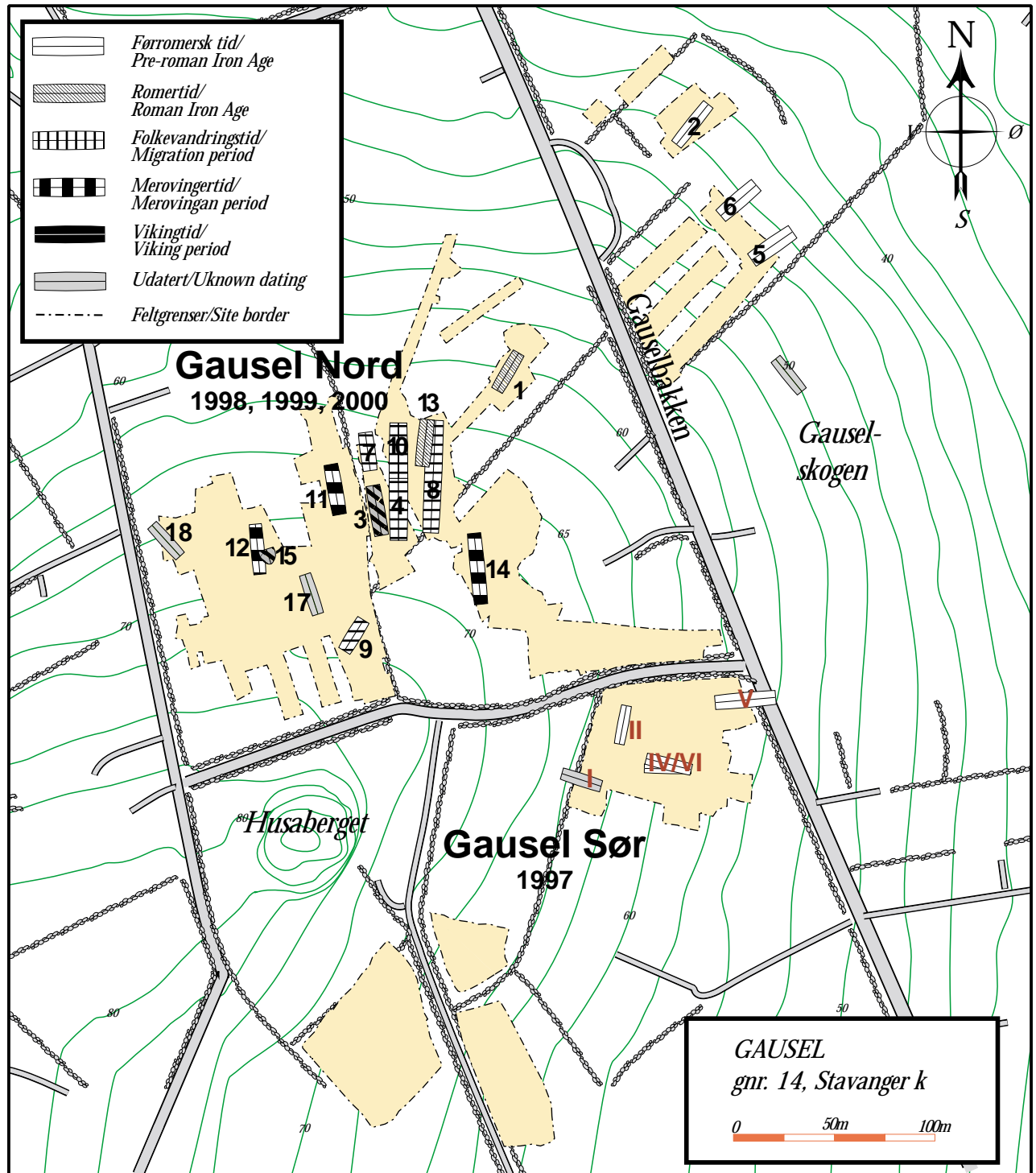


Fig. 14. Oversikt over de påviste hussporene på Gausel Sør og Nord, og deres dateringer. Grafikk: R.L. Børsheim.
 Fig. 14. Map of the prehistoric houses found at Gausel Sør and Nord, and their dating. Graphics: R.L. Børsheim.

Datering av husene

Da det som oftest kun er spor etter bygninger og ikke selve bygningen som fremgraves, er det i utgangspunktet vanskelig å sikkert 14C datere forhistoriske hus. Dateringen må foretas indirekte, på forkullet or-

ganisk materiale som kan knyttes til husets bruksfase, slik som forkullet materiale fra primært ildsteder og sekundært stolpehull. Med de feilkilder som er tilstede for prøvematerialet, bør flere enn én dateringsprøve analyseres. Erfaringsmessig gir tre sammenfallende dateringer en forholdsvis "sikker" datering av en husfase.

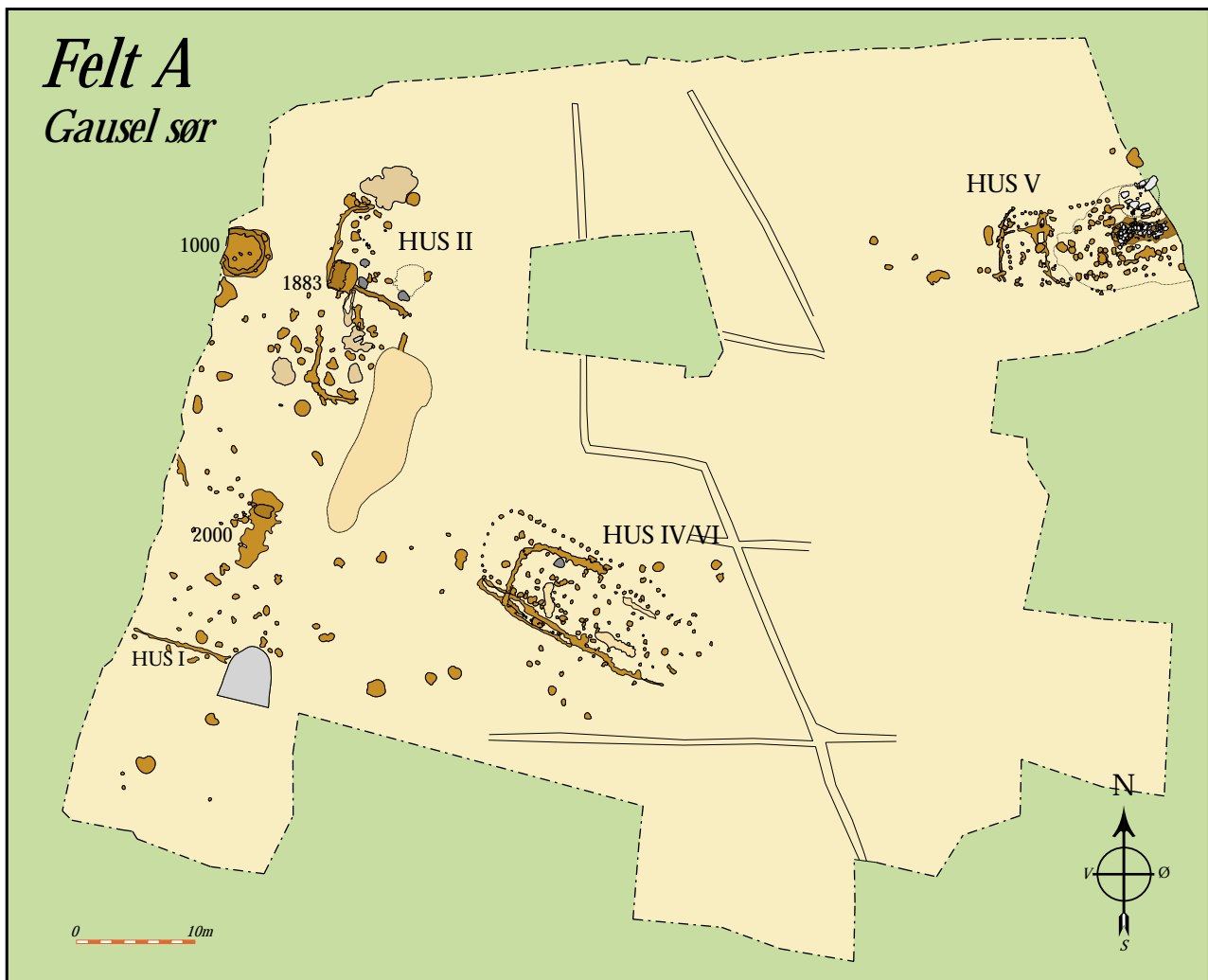


Fig. 15. Oversikt over felt A på Gausel Sør og de fremgravde husene og gravene her. NB: Figuren er ikke fullstendig med hensyn til antall øvrige enkeltanlegg i felt A. Grafikk: R.L. Børsheim.

Fig. 15. Map over excavation area A at Gausel Sør, and the houses and graves here. Note: The complete number of features in the areas outside of the houses are not shown here. Graphics: R.L. Børsheim.

14C analysene er kun en del av dateringsgrunnlaget og må sammenholdes med daterende gjenstandsfunn i huskonteksten samt de typologiske trekk i byggeskikken som kan utledes fra anleggssporene. Dateringssanalysene på materiale fra bygningssporene fra Gausel Sør er hovedsakelig gjort på trekull, mens dateringsanalysene fra Gausel Nord hovedsakelig er foretatt på forkullet korn. På grunn av muligheten for høy egenalder på prøven har ikke trekull fra tresorter med høy levealder som eik og furu vært benyttet ved datering. Det er imidlertid nettopp disse tresortene som har vært best egnet og mest brukt til stolper og reisverk i de forhistoriske bygninger. Rester av selve stolpene er for øvrig i svært liten grad bevart i stolpehullene i det vestnorske jordsmonn. Trekullprøver fra stolpehull vil da som regel enten skrive seg fra kull fra aktiviteter

knyttet til husets bruksfaser eller kan være kull fra tidligere avsviing ved rydding av området.

I motsetning til trær som kan ha høy egenalder er korn ettårige og dermed mer velegnet som dateringsmateriale. Ut fra tidligere erfaringer med å datere kullprøver fra stolpehull (Forsandundersøkelsene), er det påvist godt samsvar mellom dateringer gjort på kullmateriale i ildsteder og på makrofossiler fra stolpehullmasse (Løken pers. medd.). Prøve T-14162 fra hus V på Gausel har gitt en datering til nyere tid (275 ± 60), viser imidlertid at feilkilder kan være tilstede. Det må imidlertid være rimelig å forutsette at forkullet treverk funnet i en forhistorisk stolpehullkontekst stammer fra forhistoriske aktiviteter på stedet, og har kommet ned i stolpehullet enten ved nedsetting av stolpen eller i forbindelse med at stolpen ble fjernet, eller blitt ødelagt (eks. brann/råte). Imi-



Fig. 16. Utsyn over felt A på Gausel Sør, sett mot nord øst. Graften som definerte hus I lå ved steinene i venstre forkant av bildet. Foto: H.T. Eriksen.

Fig. 16. View of the main excavation area A at Gausel Sør, seen here towards NE. The trench defining house I was located by the stones to the left. Photo: H.T. Eriksen

dlertid vil jordmassene i området inneholde forkullet materiale fra eldre perioder slik at kull fra jordmasser i et stolpehull vil teoretisk kunne være eldre enn stolpehullet selv. Trekull fra ildsteder som kan knyttes til bygningens bruksfase vil derfor være langt å foretrekke for datering av bygningens bruksfase.

Imidlertid vil muligheten for at gammelt tømmer har vært gjenbrukt som brensel, kunne gi trekullprøver fra ildsteder en høyere alder enn ildstedets bruksfase. I et trefattig Nord-Jæren må det også være rimelig å anta at treverk som opprinnelig var benyttet til bygninger, båter og redskaper til slutt endte opp som ved, gjerne svært lang tid etter det opprinnelige treet ble felt.

Forkullede kultiverte korn er skjøre og vil trolig ikke overleve lenge i gulvlag med tråkk og mye aktivitet, eller i dyrkningslag som stadig er i bevegelse ved arding eller pløying. Bevarte forkullede korn i stolpehullmasser må dermed sannsynligvis ha blitt deponert der i forholdsvis kort tid etter at de er blitt forkullet, og er dermed trolig samtidig med bygningens bruksfase. Erfaringene fra de siste par tiårs arkeologiske undersøkelser i Rogaland har vist at det er et godt samsvar mellom dateringer gjort på forkullet makrofossilmateriale fra stolpehull og de tilhørende bosetningsspors bruksfase. Det ble tatt inn og flotert en rekke jordprøver fra bygningssporene på Gausel Sør, men av kapasitetsmessige årsaker er disse i liten grad blitt analysert m.h.t. makrofossiler.

Hus I

I det sørvestre hjørnet av felt A (se kart) hvor terrenget flater ut, ble det avdekket en grøft, anlegg.nr. 1267, på 8 meters lengde og som lå orientert VNV-ØSØ. Høyden over havet her er 63,7 meter. Parallelt med grøften ligger tre stolpehull langs grøftens sørside. Disse stolpehullene har en innbyrdes avstand på 3 meter. Det er i tillegg fire små (10 cm i diameter) runde anlegg (1520 – 1522 og 1576), som ligger langs nord-siden av vegggrøften i en avstand på ca 15 cm fra denne. Dette er et trekk som også finnes i forbindelse med grøften rundt hus II (nedenfor). Dette er tolket dithen at grøften 1267 er restene etter nordveggen til en øst-vest orientert bygningskonstruksjon. Det er for øvrig mange anleggsspor/stolpehull i tilknytning til vegggrøften, men det har ikke vært mulig å utskille noen klart sammenhørende anleggsspor i dette området.

Mengden av anleggsspor samt vegggrøften tilsier at det har vært en bygning og/eller gjerdekonstruksjon på stedet. Funn av leirkarskår og slagg ble gjort i forbindelse med undersøkelse av vegggrøften. Keramikken er av vanlig uornert eldre jernalderstype. Strukturell likhet med vegggrøft fra hus II (se nedenfor) og nærheten til de øvrige bygningene her gjør det nærliggende å se bygningssporene her i sammenheng med hus II, og plassere "hus I" i samme tidsperiode, førromersk jernalder/romertid. Det er for øvrig ikke foretatt 14C dateringer fra prøver fra strukturene her. Hus I blir dermed stående som de fragmentariske spor etter mulig til en mulig bygning orientert VNV-ØSØ, hvis type, størrelse og funksjon forblir uvisst.



Fig. 17. Hus II etter opprensing, sett mot N. Merk steinkonstrasjonen i bakre del av bygningsporene; dette viste seg å være restene av grav 1883, Gauseldronningens grav. Foto: H.T. Eriksen.

Fig. 17. House II after cleaning, seen towards N. Note the small concentration of stones just left of the middle in the back; this was the remains of grave 1883 (The burial of "The Queen of Gausel"). Photo: H.T. Eriksen.

Hus II

Beliggenhet:

I det nordvestre hjørnet av felt A, hvor terrenget flater ut i en nordsør gående terrasse ligger hus II, definert primært av to grøfter, nr. 891 og 1243, som avtegner husets vestre langvegg, samt deler av endeveggene. Huset er orientert tilnærmevis rett nord-sør, og ligger dermed på tvers av fallretningen på stedet. Høyden over havet på stedet er 63 m. Det er vidt utsyn østover fra stedet. Bygningen er avdekket i sin helhet og totalundersøkt.

Stolpehull:

Utover vegggrøften består huset av kun to forholdsvis sikre anleggsspor etter takbærende stolper (1115 og 1173). I tillegg kommer en takbærende dobbeltstolpe (1177) som sannsynligvis markerer spor etter en utskiftning. Makkerne 1201 og 1192 i søndre halvdel av huset ble avskrevet som grunne fyllskifter, men kan ha vært den nederste sporene etter et stolpehullpar her. Anleggssporene 1784 samt 1807 ble også avskrevet i felt, da de viste seg å være svært grunne ved snitting. Anlegg 1807 var utflytende og delvis steinfylt, men det kan ikke sikkert utelukkes at dette kan ha vært rester etter er bunnen av stolpehull etter takbærende stolpepar for hus II. 1784 og 1197 i sørøstre kant kan være spor etter en mulig inngang i denne delen av huset. De to anleggssporene 1164 og 1515 utenfor husets vestvegg kan tilhøre et bislag e.l. og dermed også tilhøre bygningen.

Vegggrøft:

Vegggrøften mangler i østre langvegg, samt at deler av husets sentralområde fremstår som forstyrret og fragmentarisk. Det forstyrrede området faller delvis sam-

men med plasseringen av sjakt 2 ved museets forundersøkelser på stedet, uten at forstyrrelsene nødvendigvis kun skal tilskrives forundersøkelsen. Området bar ellers også preg av å være omrotet. Søkesjakten kan imidlertid forklare det manglende partiet av vestre vegggrøft. Denne ble under forundersøkelsene tolket som drenggrøft og fjernet (Steen 1995). At den nedre (østre) delen av husets vegggrøft og anleggsspor mangler, er et stadig tilbakevendende trekk ved mange av bygningssporene på Gausel.

Levegg:

I ytterkant av nordvestre vegggrøft ligger er rekke med syv små stolpehull. Deres innbyrdes avstand varierer fra 0,6 til 1,0 meter. Flere tilsvarende små stolpehull er funnet inne i selve huset og disse har vært diskutert som mulig innervegg/baseskille. Imidlertid følger fire av disse avgrensingen til den yngre "gauselgraven" som ligger her, og det er derfor mest sannsynlig at disse skal sees i sammenheng med graven. Arbeidet med anleggelsen av den senere graven har åpenbart også vært en medvirkende årsak til at de sentrale deler av husets anleggsspor ikke lot seg gjenfinne.

Funn:

Det ble funnet leirklining i overflaten av vegggrøft samt i stolpehull 1791. I vegggrøften ble det også funnet et fragment av brent leire som ble tolket som del av leirforing i esse. Denne stammer trolig fra 1113b. I nedgravningen 1113b, tolket som esse, ble det funnet til sammen 1,913 kg med slagg, samt små fliser av leirkar. Det er også funnet slagg i vegggrøften 891.

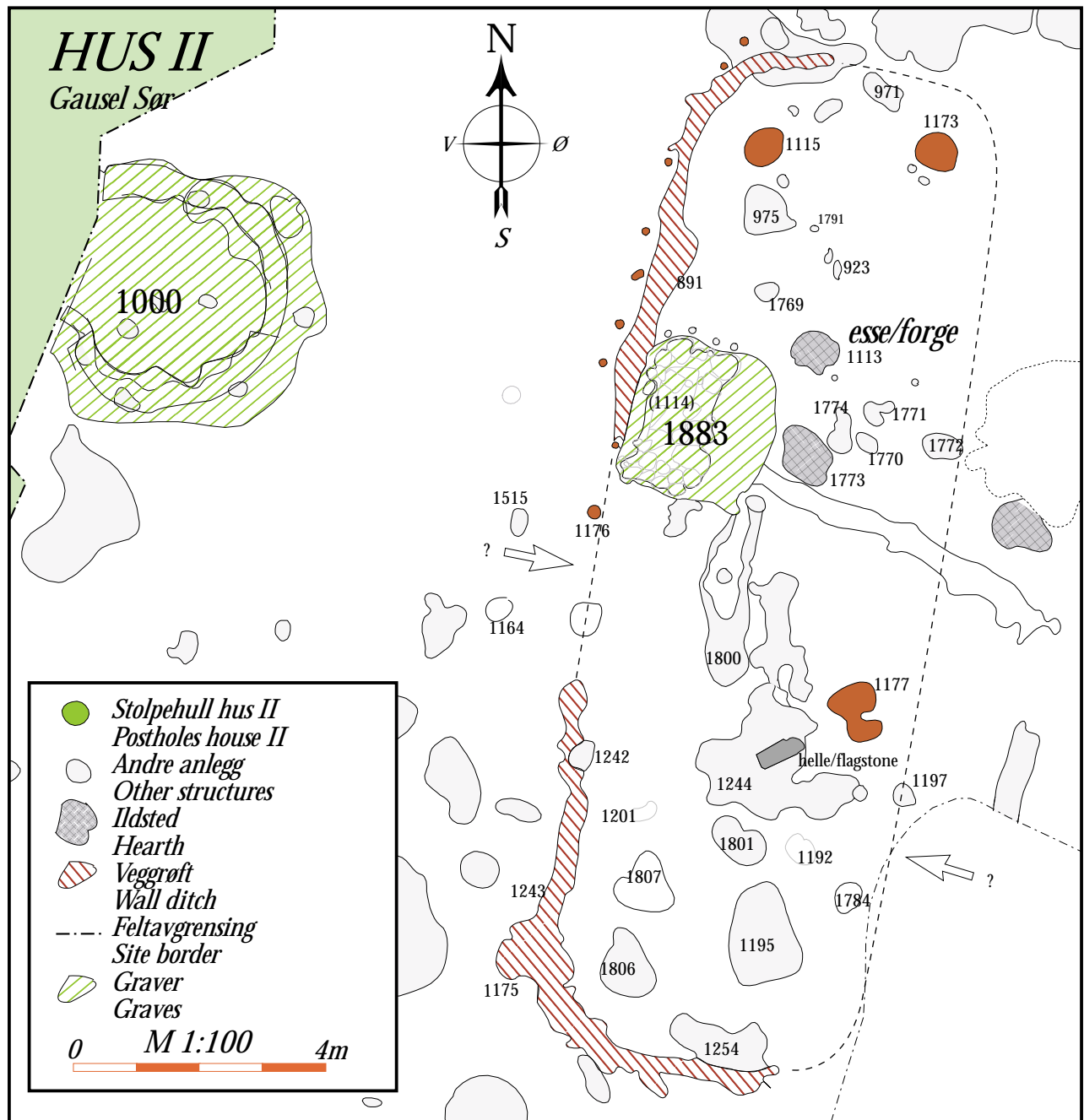


Fig. 19. Plan over hus II på Gausel. Grafikk: R.L. Børsheim.
Fig. 19. Plan of house II på Gausel. Graphics: R.L. Børsheim.

Datering:

Bygningssporene fra hus II er stratigrafisk eldre enn nedgravingen som definerer Gauselgraven som ved undersøkelsene i 1997 ble gitt anleggsnummer 1883. De kalibrerte dateringene i tabellen er alle innenfor et standardavvik på 95,4 %.

4C dateringene fra anlegg tolket som tilhørende hus II, har gitt 3310±85 BP, (kal. 1690-1490 BC (68,2%)) fra prøve i stolpehull/ildsted 1115, 3170±70 BP (kal. 1520-1380 BC (64,5%)) fra prøve tatt i veg-

grøften 891, og 2315±65 BP (550-150 BC (89,7)) fra stolpehull 1173. Sistnevnte gir en kalibrert datering til førromersk jernalder, mens de to øvrige gir datering til eldre bronsealder. Kombinert gir disse to bronsealderprøvene tidsintervallene 1530-1420 BC (61,0%) eller 1600-1560 BC (7,2 %), sammenlagt med et konfidensstall på 68,2%.

Indikasjonene på smieaktivitet (jernslag) stemmer dårlig overens med en bronsealderdatering, og en

Prøve	Materiale	Kontekst	Ukalibrert	Kalibrert (BC)	%
T-14151	Trekull	Stolpehull S-1173	2315 ± 65	550-150 / 800-650	89,7 / 5,7
T-13792	Trekull	Stolpehull/ildsted S-1115	3310 ± 85	1780 - 1410	94,3 av 95,4
T-14150	Trekull	Veggrøft S- 891	3170 ± 70	1620 - 1260	95,4

Hus II

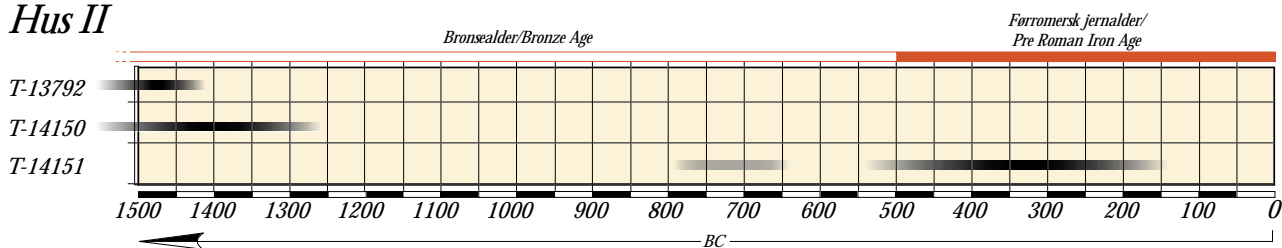


Fig. 18. Dateringer fra hus II.

Fig. 18. Datings of house II.

sammenhengende bruksfase på hele 1200 år er svært lite trolig. Alle dateringene gjort på trekull fra bjørk flottert ut fra massen i anleggene. Stolpehull 1115 var tilsynelatende nedskåret i ett eldre ildsted, og 14C datering fra dette stolpehullet kan dermed like gjerne være fra kull fra det eldre ildstedet. Da det åpenbart har foregått aktiviteter på stedet til ulike tider kan en ikke utelukke feilkilder i forhold til prøvematerialet som er datert.

Ut fra husets begrensede anleggsspor samt få og divergerende 14C dateringer, er det derfor ikke mulig å fastslå noen entydig bruksfase for huset. På grunnlag av dateringene må det være rimelig å foreslå en av to alternative brukstider for hus II, eldre bronsealder eller eldre jernalder. Husets struktur har likheter med de andre og bedre definerte husstrukturene i området, men orienteringen er på tvers av de øvrige husenes orientering. I relasjon til Gauselgraven fra yngre jernalder får vi en yngste grense for datering, da hus II stratigrafisk er eldre enn denne graven.

Spor etter arding ved og i anleggsspor i den nordre enden av hus II, tyder på at det har vært foretatt dyrkning på stedet i en periode etter at huset på et tidspunkt har vært revet. Det må derfor være rimelig å anta at det har gått et stykke tid mellom tidspunktet for at bygningen har gått ut av bruk, til at området egnet seg for arding. Sett i relasjon til Gauselgravens datering (ca 850 AD) kan dette tyde på at det har vært en lengre periode mellom husets siste bruksfase, arding på stedet og anleggelsen av graven på stedet. Sandlaget påvist i husets sørøstre del kan også peke i samme retning, at tomten har ligget brakk en tid etter at selve bygningskonstruksjonene var borte.

På denne bakgrunn virker det nærliggende å bestemme hus II til tidligst samme tidsperiode som hus VI/IV (se nedenfor). Vi ender opp med en mulig da-

tering innenfor perioden forromersk jernalder (500 BC – 200 BC) basert hovedsakelig på funn av jernslag og 14C datering av stolpehull 1173.

Tolkning hus II:

Hus IIs lengde er 16 meter og langveggen der den er bevart i vest har en svak krumming, husets største bredde er anslått til like i underkant av 6 meter.

Takbærende stolper:

Huset har trolig hatt fem eller seks takbærende grindere, men det har ikke vært mulig å påvise sikre spor etter mer enn den nordligste av disse. Ett av stolpehullene her (1115) var nedskåret i ett eldre ildsted. Senere aktiviteter på stedet har forstyrret og fjernet spor etter store deler av anleggsporene for dette huset. Ut fra de få gjenværende sporene samt strukturelle likheter med andre bygninger av denne type, må huset etter alt å dømme være av en treskipet konstruksjon med takbærende grunder som bærende konstruksjon.

Veggrøft:

Veggrøften som definerer huset var gjennomsnittlig 30 cm bred og 20 cm dyp, funn av leirklining i toppen indikerer en mulig vegg i form av en leirklint flettverksvegg. Veggrøften er svakt buet i lengderetningen, og har avrundete hjørner. Det kunne for øvrig ikke påvises stolpehull/avtrykk i snitt i lengderetningen av veggrøften 891. De buede hjørnene samt tilstedeværelsen av rester etter leirklining i veggrøften tilsier også at ytterveggen trolig har vært konstruert med mindre veggstolper og leirklint flettverk. Trolig har veggkonstruksjonen vært ens for hele bygningen, også for østsiden av huset hvor spor etter veggrøften ikke var bevart.

Levegg:

Påvisning av små (10 cm i diam.) sirkulære stolpehull på utsiden av veggrøften i det nordvestre hjørnet kan være spor etter en slags enkel beskyttelseskonstruksjon mot regn og vind (levegg) for de nedre deler av den leirklinte hovedveggen. Værmessig er det nærliggende å tenke seg at den nordvestre delen av huset kan ha vært mest utsatt da vind fra NV er svært vanlig på Jæren (Myhre 1980:143). Det er mulig at en slik levegg også har gitt deler av bygningen ekstra isolering. Lignende spor etter små stolper i rekke forekommer også i forbindelse med en veggrøft (hus I) 20 meter sør for hus II. I dette tilfelle befinner også de små stolpehullene seg på nordsiden av selve veggrøften.

Ildsted:

Det er kun ett ildsted (1773) som ligger i midtaksen i husets nordre halvdel og peker seg ut som et potensielt sentralildsted for hus I. I og med at mye av de sentrale indre deler av huset ikke var bevart, er noen sikker avklaring av mulig sentralildsted og eventuell rominndeling eller lokalisering av innganger ikke mulig. Funn av mye slagg og en kullholdig nedgraving (1113) med leirforing langs kanten (tolket som esse) i umiddelbar nærhet til ildsted 1773, indikerer at deler av huset hatt smieaktivitet på et tidspunkt. Like syd for midten av huset ble det ved gravingen avdekket flere grunne, avlange amorfe fyllskifter (1800 og 1190) som inneholdt spettede lag med brent leire og trekull. Noen entydig tolkning av disse ble ikke gjort. At deler av disse fyllskiftene bar spor etter varmepåvirkning, kan kanskje indikere at de kan være samtidig med husets smieaktiviteter. I nærheten av det nordvestre hjørnet av huset lå også en grop fylt med brent og ubrent leire (975) som er naturlig å se i forbindelse med de øvrige spor etter smieaktivitet. En steinfylt grøft (1189) som krysser tvers gjennom huset like sør for ildstedet 1773, skjærer delvis gjennom nedgravingen i forbindelse med den yngre graven 1883, og hører dermed neppe til huset eller smieaktiviteten her.

Innganger:

Det lot seg ikke gjøre å påvise noen tydelige innganger for huset, men det er imidlertid nærliggende å tenke seg motstilte innganger midt på langveggene. Anleggssporene 1175 og 1176 midt på vestre langvegg kan være spor etter en inngang her. Ett av disse anleggene ble avskrevet da det var svært grunt, men kan likevel være spor etter en dørstolpe eller eventuelt del av veggrøften. Spor etter mulige innganger noen andre steder i huset har ikke kunnet påvises. Umiddelbart på nedsiden av huset mot øst er det en bratt knekk i ter-

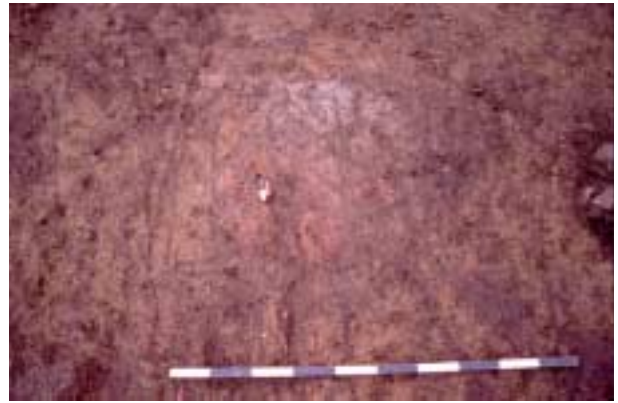


Fig. 21. Ardspor over grop (S-975) med brent og ubrent leire i hus II. Foto: H.T. Eriksen.
Fig. 21. Plough scratches over pit (no. 975) with burnt and unburnt clay in house II. Photo: H.T. Eriksen.

renget som kanskje ville gjort det naturlig å legge en inngang i den vestre langveggen ovenfra hvor bakken er nærmest plan.

Kulturlag:

Noe egentlig gulvlag eller kulturlag lot seg heller ikke påvise for hus II. I den sørøstre enden ble det registrert et mindre sandlag om overleiret en del av anleggssporene. Sandlaget er sannsynligvis rester av sandflukt over tomten etter at bygningen var fjernet/nedrast. Det ble forøvrig heller ikke påvist noen steinlegginger eller steinheller tilknyttet huset, utover de som utgjorde graven 1883 (Gauselgraven).

Ardspor:

Det ble ellers påvist ardspor både i stolpehull/ildsted 975 og i området omkring denne i husets nordre del. Disse sporene må være avsatt etter at bygningen har vært fjernet (se datering ovenfor).

Konklusjonen for hus II er at dette er en treskipet bygning på cirka 16 ganger 6 meter (96 m²) med smiefunksjon. Smien har vært lokalisert i den nordre delen av bygningen. Sporene etter bygningen var for fragmentariske til å kunne vurdere om bygningen har fylt flere funksjoner. Det var ingen bevarte spor etter klare ombygninger eller flere faser, men husets bruksfase har etter alt å dømme vært engang i førromersk jernalder (500 – 0 BC), i tråd med dateringen fra stolpehull 1173.

Hus IV, VI, (VIII, XI og XIII)

Husene omtalt som nummer IV og VI overlapper hverandre og er lokalisert sentralt i felt A, i svakt østlig skrånende terreng 10 meter øst for utflatende terrasse og 15 meter sørøst for hus II. Innenfor et område på

ca. 150 kvadratmeter var det en tett konsentrasjon av anleggsspor etter bygninger.

Anleggssporene avtegner to bygninger (IV og VI) på stedet, og de øvrige husfasenumre (VII, XI og XIII) er frafalt. De fleste registrerte anleggsspor her inngår i de to fremtolkede bygningene IV og VI.

Hus IV

Hus IV er en treskipet konstruksjon definert av 47 veggstolper samt 29 mulige stolpehull etter de takbærende stolper. Bygningen har vært orientert VNV-SSØ, og ligger dermed i motsetning til hus I og II langs fallretningen til terrenget. Høydeforskjellen er 1,9 m mellom øvre (vestre) og nedre del av huset (59,4 – 61,3 m.o.h.).

Veggstolper:

Rekker med veggstolper definerer rette vegger med avrundete hjørner mot kortveggene. 47 anleggsspor er tolket som veggstolper i tilknytning med husfase IV. Gjennomsnittlig avstand mellom veggstolpene er 0,5-0,6 meter.

Ildsteder:

Det lot seg ikke gjøre å påvise noen ildsteder langs midtaksen av hus IV. Det er imidlertid påvist ett ildsted i flukt med den takbærende stolperekken, mellom andre og tredje grind sett vestfra, dette ildstedet tolkes ikke som tilhørende hus IV.



Fig. 22. Hus IV og VI øvre del under avdekking. Foto: H.T. Eriksen.
Fig. 22. Uncovering house IV and VI. Photo: H.T. Eriksen.

Innganger:

Spor etter to asymmetrisk motstilte innganger i husets midtre parti, definert ved parvise dørstolper, inntrukne i forhold til vegglinjen. I veggroft 1425 langs bygningens sørvegg er det enn innbuktning av veggroften inn mellom stolpehullparet definert som inngangsstolper for hus IV, og markerer mulig slitasje etter tråkk i forbindelse med inngangen.

Utskifting:

Stedvis stor tetthet mellom vegg- og takbærende stolper samt forekomst av doble stolpehull indikerer utskiftninger av stolper i huset. I østre del er sporene mindre og mer fragmentarisk og en klar avslutning av bygningen mangler i denne enden. Imidlertid er det to mindre stolpehull i østenden, mulige veggstolper, og som i tilfelle kan markere bygningens endevegg. I det hele tatt er de østre sporene etter bygningen mer fragmentariske og usikre enn vestdelen, og viser indikasjoner på en mulig innsnevring av bygningen. En innsnevring av den ene enden av bygninger kjennes for øvrig fra Forsand, hus XXX? (Løken 19XX). Tettheten mellom de mange mulige takbærende stolper i nedre del indikerer mulige utskiftninger av stolper eller spor etter eksempelvis baseskinner. I vestenden (øvre) er det en viss asymmetri mellom veggstolpenes endevegglinje og husets orientering basert på de takbærende stolpepar. Slik bygningssporene fremstår tyder det på at huset har vært ca 18,5 meter langt, og seks meter bredt.

Funn:

Det ble gjort funn av til sammen 17 skår av leirkar både ved opprensning samt i forbindelse med en del av anleggssporene (1383, 1389, 1394, 1425, 1426, 1697). Skårene er av vanlig uornert jernalderstype, mellom-grovt magret gods.

Datering:

Det er foretatt 14C analyse av trekull fra to takbærende stolpehull i hus IV (1652, 1711) og et veggstolpehull (1392). De kalibrerte dateringene i tabellen er alle innenfor et sannsynlighet på 95,4 %.

Dateringene fra de takbærende stolpehull ga henholdsvis 2360±65 BP og 2365±70 BP, altså samsvarende dateringer. Kombinert gir disse to dateringene interval-

let 520–380 BC med 68,2 % sannsynlighet. Stolpehullene ligger i hver sin ende av huset. Imidlertid er to dateringer i minste laget for å få en tilstrekkelig sikker datering av husfasen. Dateringene støttes av en datering fra veggstolpen 1392 i husets sørvestre hjørne som ga datering til 2320±85 BP. Det alternative tidsintervallet (68,5% sannsynlighet) for denne dateringene peker imidlertid fremover i tid og ikke bakover som de to dateringene fra de takbærende stolpehullene. Kombinert analyse av disse tre dateringene gir 540–370 BC med en sannsynlighet på 89 % av 95,4%. Alle tre dateringene er for øvrig gjort på trekull av bjørk og hassel fra masse i stolpehull, og innebærer en større usikkerhet enn dateringer foretatt på forkullet korn.

Det er gjort ytterligere to ¹⁴C dateringsanalyser fra prøver fra vegggrøfter (1425 og 1653) umiddelbart sør for husets søndre veggstolper. Disse vegggrøftene inngår kun indirekte i tolkningen av hus IV på grunn av sammenfall mellom grøftenes og hus IVs orientering og husets søndre inngang. Disse dateringene fra trekull tatt fra snitt av vegggrøftene ga henholdsvis 2555±70 BC (1425) og 2645±65 BC (fra 1653). Kalibrert gir disse dateringsverdiene 830–410 BC (95,4 %) og 980–750 / 700–540 BC (95,4 %), altså yngre bronsealder.

Prøvematerialets tilknytning til husets bruksfase forbundet med usikkerhet, men samlet sett peker prøvene entydig i retning av overgangen mellom yngre bronsealder og førromersk jernalder. Ut fra en samlet vurdering og en vektlegging av de to samsvarende prøvene fra stolpehull vil jeg her plassere hus IV i første halvdel av førromersk jernalder (550–350 BC).

Skår av leirkar funnet i forbindelse med hus IV er ikke av en slik art at disse kan gi noen nærmere datering basert på typologi. I og med at det har stått flere hus på stedet over et lengre tidsrom, vil konteksten på dateringsprøver fra anleggsspor være mindre sikker enn ved anleggsspor fra kun en bygningsfase.

Tolkning hus IV:

Huset har vært treskipet og hatt anslagsvis en åtte-ni grunder med takbærende stolper og rekkene med veggstolper indikerer en flettverkskonstruksjon for veggene. Avstanden mellom det øvre og nedre takbærende stolpepar er 15,5 meter, og i øvre ende er avstanden mellom første grind og kortveggen på det meste 2 meter. Dette gir en samlet lengde på 19–19,5 meter. Husets bredde er 6,5 meter på midten, og henholdsvis 6 meter og 5,5 i øvre (vestre) og nedre ende.



Fig. 23. Husene IV og VI etter opprensing, sett mot vest. Foto: H.T. Eriksen.

Fig. 23. Houses IV and VI after being cleaned, seen towards W. Coloured plastic circles mark the structures belonging to the houses. Photo: H.T. Eriksen.

Takbærende stolper:

Flere av stolpehullene etter grindene er doble og er forholdsvis tettstilte, som tyder på at stolper har blitt skiftet ut og at huset kan ha hatt flere faser og lang brukstid. Hus IV viser også ytterligere tegn på asymmetri og eventuelle utskiftninger/ombygginger, noe som også trolig indikerer en lengre brukstid. I nedre (østre) ende er det særlig mange tettstilte stolper i midtskipet, men disse har sannsynligvis sammenheng med en fjøsdel med båseskiller for fe. En slik tetthet av stolper i ene husdelen er også påvist flere steder på Forsand for hus fra denne perioden (Løken pers. medd.). Bygningens layout kan minne om planene for enkelte av de førromerske bygninger (bl.a. I, LVI, XL, XXX, XXXVIII) fra Hodde, Jylland i Danmark, og også huset fra Hesselagergård like ved Hodde-landsbyen (Hvass 1985:108ff). Disse husene er tolket som todelt med en boligdel i den ene enden og fjøs/stall del i den delen hvor tettstilte stolper danner sporene etter

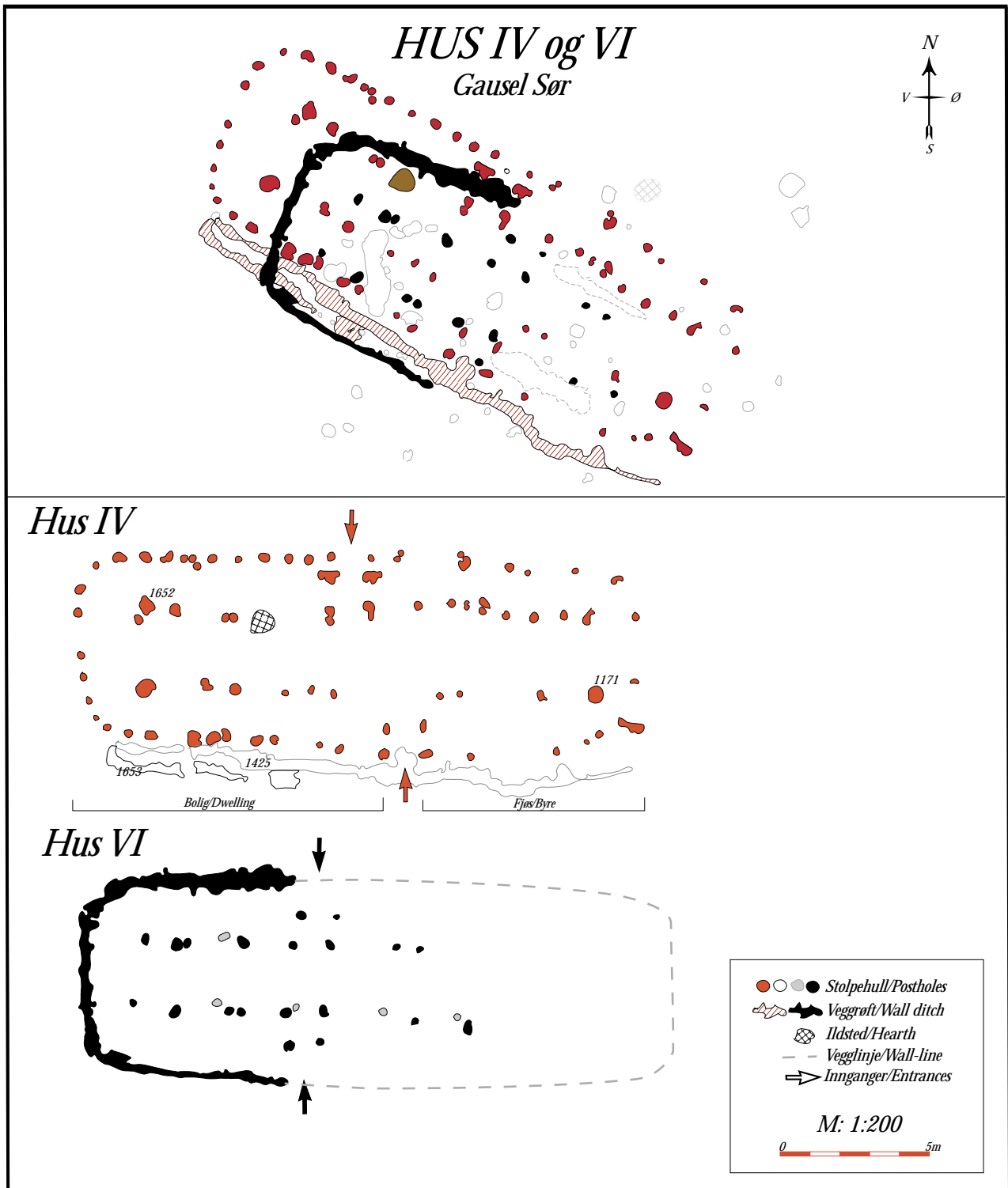


Fig. 24. Plan over hus IV og hus VI på Gausel. Grafikk: R.L. Børshheim.
Fig. 24. Plan of house IV and house VI på Gausel. Graphics: R.L. Børshheim.

båseskinner (Ibid. 187). Bolig og fjøsdel er også som regel adskilt med et eget inngangsrom (Ibid.). Det kan altså se ut for at vi har tilnærmet samme situasjon for husene IV og VI på Gausel.

Veggstolper:

De 46 anleggssporene som er tolket som stolpehull etter veggstolper definerer husets ytre omkrets. Veggene til huset har vært rette med avrundete hjørner og svakt buede gavlvegger. Tettstilte veggstolper tyder på en

Prøve	Materiale	Kontekst	Hus	Ukalibrert	Kalibrert (B C)	%
T-14156	Trekull, bjørk	Stolpehull 1711	IV	2365 ± 70	800 - 350 / 300 - 200	88,9 / 6,5
T-14147	Trekull, bjørk, hassel	Stolpehull 1652	IV	2360 ± 65	800 - 350 / 300 - 200	88,3 / 7,1
T-13793	Trekull, hassel	Veggstolpe 1392	IV	2320 ± 85	800 - 150	95,4
T-14145	Trekull, bjørk, hassel	Veggrøft 1425	IV	2555 ± 70	830 - 410 BC	95,4
T-14148	Trekull, bjørk	Veggrøft 1653	IV	2645 ± 65	980 - 750 / 700 - 540	83 / 12,4

Hus IV

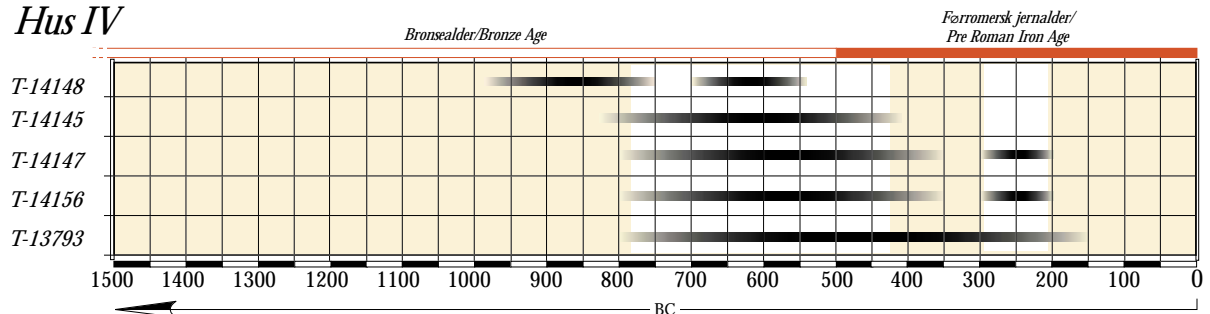


Fig. 25. Dateringer for hus IV, Gausel Sør.

Fig. 25. Datings for house IV, Gausel Sør.

veggkonstruksjon bestående av leirklint flettverksvegg. Avstanden mellom veggstolpene er stedvis ujevn og varierer mellom 0,1 m og 1,8 m, men gjennomsnittet er imidlertid 0,5-0,6 meter, som er den vanligste avstanden mellom veggstolpene for leirklinte flettverksvegger.

Grøfter:

Grøften (1425) sør umiddelbart for bygningen har en innbuktning inn i huset som sammenfaller med inngangen mot sør. Grøften hører sammen med grøft 1394, og trolig også 1653 og 1670, og samlet strekker disse seg langs hele hus IV's lengde. Det har vært uklart om denne grøften faktisk er en veggrøft eller om den er spor etter drypplinj/drenering for taket, fure etter trakk eller spor etter mulig gjerde. Ved snitting viste grøften seg å være opptil 0,2 m dyp, og inneholdt en del spredte avrundete steiner i bunn. For den øvre og vestre halvdel av hus IV er det godt sammenfall mellom veggstolperrekken for hus IV og grøft 1425. Den nedre (østre) halvdel av grøften er langt mer uregelmessig. Det er nærliggende å se grøften som sammenhengende med hus IV, men dens funksjon er uviss da bygningen har definerte spor etter leirklint flettverksvegg. En tolkning av grøften som trakk, dryppspor fra takskjegg eller dreneringsgrøft derfor mest aktuell.

Innganger:

Anleggspor etter inntrukne dørstolper markerer to innganger for hus IV. Inngangene er lokalisert sentralt på nordre og søndre langvegg, men er ikke motstående. De er forskjøvet i forhold til hverandre med

ca 2 meter. Anleggssporene etter dørstolpene for inngangen mot nord bærer preg av å ha vært skiftet ut minst en gang. Som nevnt ovenfor sammen faller også inngangen mot sør med en utposing i grøften 1425 inn i huset, og styrker tolkningen av denne grøften som slitasjesspor/trakk. Denne søndre inngangen, forskjøvet to meter øst i forhold til den vestre, er naturlig å se i sammenheng med den østre (fjøs) delen av bygningen med de tettstilte stolpehullene i midtskipet. Sannsynligvis har dette vært inngangen for krøtter til fjøset, og at det er blant annet trakk etter husdyrenes klover som har avsatt grøftene langs sørveggen av bygningen.

Ildsteder:

Det eneste ildstedet (1397) som ble påvist innenfor husets utstrekning ligger i flukt med den nordre takbærende stolperrekken, mellom andre og tredje grind. Hvilken av husfasene på stedet som ildstedet tilhører, eller om det skal knyttes til husfasene overhodet, har ikke latt seg nærmere bestemme. Ildstedet fremstår som et kun 6 cm dypt kullholdig bunnlag. Materiale fra ildstedet er ikke datert. Mangel på ytterligere spor etter ildsted i det som er foreslått som boligdelen av bygningen kan være på grunn av at man har benyttet en form for oppbygde ildsteder som i liten grad har satt spor etter seg i undergrunnen. Mangelen på spor etter sentralildsteder er et vanlig trekk ved bygninger fra denne perioden (Løken pers. medd.).

Kulturlag etc:

Det ble ikke påvist noe kulturlag eller gulvlag i forbindelse med hus IV. I nedre (østre) halvdel av huset var

det to avlange mørke fyllskifter (1418 og 1457), som ved snitting viste seg å være svært grunne og ble dermed avskrevet. Fyllskiftene lå parallelt med husets lengderethning og kan være spor etter trakk etc. i forbindelse med fjøsdelen.

Mangelen på spor etter sentralildsted gjør at vi mangler et av de vanligste indisium for boligdel i huset. Det kan likevel synes som om den nedre halvdel av bygningen har vært fjøs, og at bygningen dermed kan ha vært todelt med både en boligdel og en fjøsdel, slik denne typen bygninger fra førromersk jernalder er dokumentert bla. på Forsand (Løken). Lengden på huset (18-19 meter) er sammenlignbar med bygninger fra den senere del av førromersk jernalder på Forsand (Løken 1998b). Dateringen tyder imidlertid på en bruksfase til siste del av bronsealder og tidlig førromersk jernalder (ca 7-400 BC).

Hus VI

Hus VI ligger parallelforskjøvet 1-2 meter mot sydøst i forhold til hus IV. Huset er definert ved 16 spor etter takbærende stolper, samt en steinfylt grøft (1426/1429) i den nordvestre halvdel av huset (se plantegning). Grøften var 0,15-0,33 m bred og opptil 0,2 m dyp, den inneholdt humusholdig sandet jord og mye knyttnevestor stein med enkelte større innimellom (0,1 – 0,3 m i tverrmål).

I likhet med alle de øvrige påviste hussporene på Gauselbakken sør savner en også ved hus VI den nedre (østre) avslutning av bygningen. Sporene i undergrunnen blir færre og mer fragmentariske i de nedre deler av området. For hus VI's vedkommende er det den øverste (vestre) halvdel som fremstår som best definert. Bygning VI kan anslås til å ha vært et sted mellom 14,5 og 16 meter i lengderetningen, og ca 7 meter i største breddemål. Den steinfylte grøften omkranser hussporene i sør, vest og nord, og avgrensner bygningen. Husbredden i vestre gavlande er ca 5 meter og ved grøftens avslutning 7 meter fra endeveggen, er bredden ca 7 meter. Det er ingen spor etter ildsteder som kan tolkes som sammenhørende med hus VI, heller ikke veggstolper er entydig påvist for denne husfasen. Det er en påfallende forskjell i grøftens bredde i nordre og søndre del. Langs innsiden (mot nord) av den søndre vegggrøften ble det påvist flere mulige stolpehull etter veggstolper. Nordre del av grøften er langt bredere enn den søndre, og oppviser en rekke utposninger. Muligheten for at enkelte av disse utposningene kan være rester stolpehull etter veggstolper bør holdes åpen. Noen nærmere avklaring av dette ble imidlertid ikke foretatt i felt. Der er to parallelle inngang-

er sentralt i langveggene, slik det vanligvis forekommer ved denne type bygningsspor. Det bør for øvrig anmerkes at slik tolkningene fremstår er det ene anleggssporet etter dørstolpe (1672) mulig tofaset (ikke verifisert) og inngår i tolkningen for både hus IV og VI.

Funn:

Det ble kun funnet ubrent leire i forbindelse med to av anleggssporene på hus VI. Enkelte leirkarskår ble funnet under opprensing i området, men disse kan ikke knyttes til noen bestemt bygningsfase. Leirkarskårene er av uornert jernalderstype av mellomgrovt magret gods.

Datering:

Fra hus VI er det fire 14C dateringer fra trekull i drengrøft fra vegglinjen til huset samt tre stolpehull fra det som er tolket som takbærende stolper. Alle kalibrerte dateringer i tabellen er innenfor en sannsynlighet på 95,4%.

De tre dateringene fra trekull fra massen i stolpehull etter takbærende stolper (1674, 1689 og 1659) har henholdsvis gitt resultatene 2385 ± 65 , 2775 ± 75 og 6620 ± 80 BP. Dateringen fra steinalder er svært lite sannsynlig sammenhørende med husfasen, og jeg vil her se bort fra denne. Dateringen av trekull fra vegggrøften gav en ukalibrert alder på 2725 ± 65 BP, det er således i godt samsvar med dateringsresultatet fra stolpehull 1689. Kombinert gir dateringene T-14146 og T-14155 kombinert en kalibrert tidfesting til 930-830 BC, innenfor en sannsynlighet på 66,6 % (av 68,2 % konfidens). Den siste dateringen fra stolpehull 1674 gir kalibrert en datering til perioden 800-350 BC, (95,4 % sannsynlighet), men har en markant topp mellom 550 og 390 BC (52,9 % sannsynlighet). Dette stolpehullet er også det som synes sikrest knyttet til hustolkningen. Samlet sett er dateringene dermed noe sprikende og som nevnt under punkt IV så er muligheten for innblanding av eldre (og yngre) kullmateriale i dateringsprøvenes kontekst i høy grad tilstede. Stratigrafisk så grøften 1429 ut til å skjære gjennom grøften 1425 som ga en datering til 830-480 BC, og grøft 1429 må dermed være yngre enn 1425 (hus IV). Den strukturelle likheten med både hus II samt hus 1 (Gausel Nord), gjør det også naturlig å plassere hus VI i den eldste del av jernalder, trolig innenfor intervallet 550 – 350 BC.

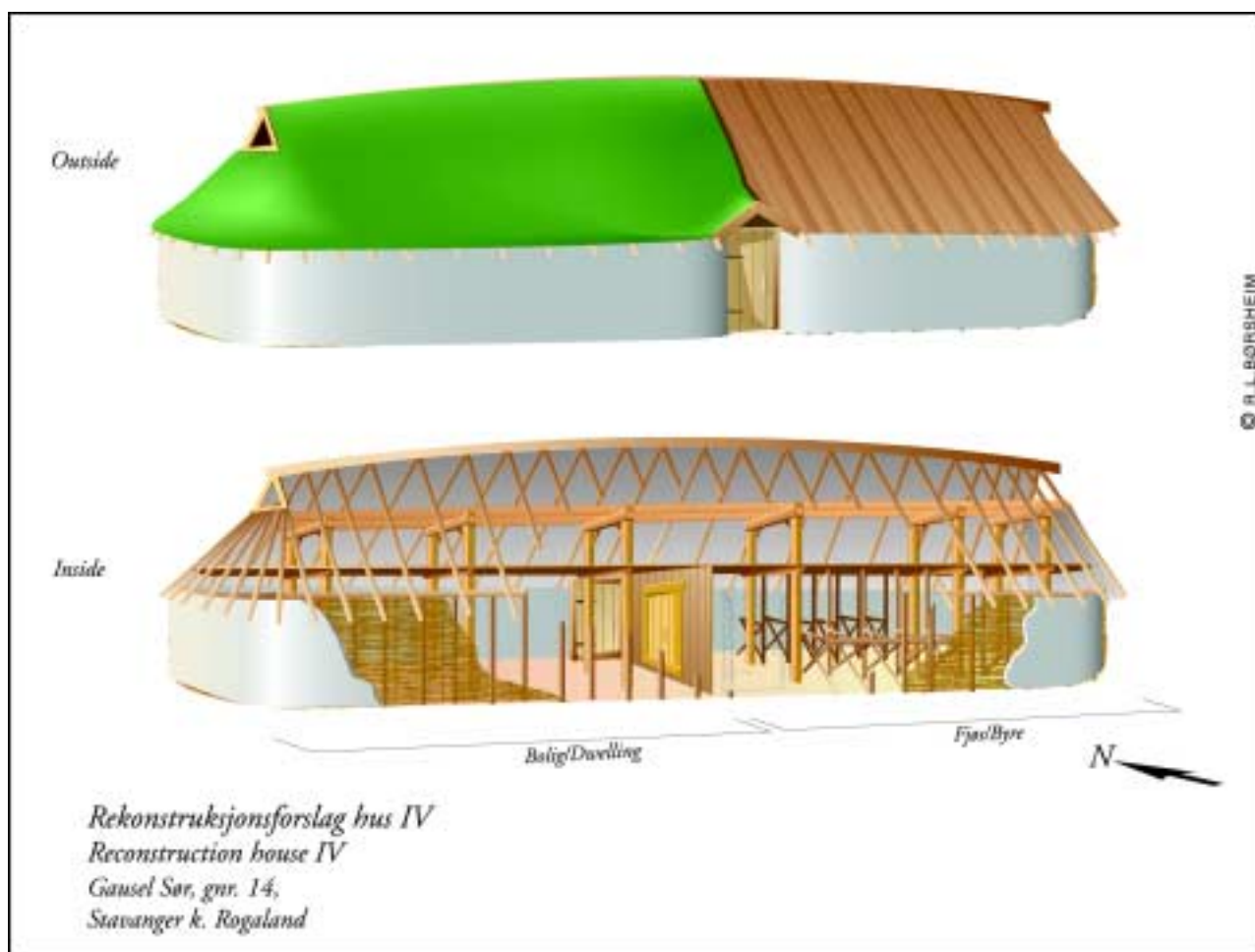


Fig. 29. Rekonstruksjonsforslag av hus IV. De øvrige husene fra førromersk jernalder og romertid (II, V, VI, 1, 2, 5, 6 og 13) har også vært av lignende type. Grafikk: R.L. Børshheim.

Fig. 29. Proposed reconstruction of house IV. The other buildings from Pre Roman and Roman Periods (II, V, VI, 1, 2, 5, 6 and 13), have also been similar to this. Graphics: R.L. Børshheim.

Tolkning:

Takbærende stolper:

Hus VI er et treskipet hus med anslagsvis ett sted mellom seks og ti takbærende grunder. 16 stolpehull etter takbærende stolper som danner syv grunder inngår i denne tolkningen. Ved to tilfeller (andre og tredje grind regnet fra vest) er stolpehullene doble, som indikerer en utskifting av stolper. Avstander mellom takbærende stolper i ulike grunder på ned til 0,6 og 0,8 meter, er ett trekk som viser at det her er har vært foretatt utskiftninger av hele takbærende grunder. Sporene etter bygningen er få i den nedre (østlige) halvdel av huset. Avstanden mellom øverste (vestre) og nederste (østre) bevarte takbærende stolpehull er ca 11,5 meter, videre er avstanden fra det øverste stolpehullet etter takbærende stolpe og vegggrøften er 1,5 meter. Forutsetter vi en symmetrisk oppbygning av hus VI innebærer disse målene en bygning på omkring 14,5 – 15 meter. Største bredde for bygningen er 7 meter,

med en svak avsmalning mot endene hvor den i vest kun er fem meter bred.

En rekke med fire stolpehull, definert som takbærende stolper, ligger med en innbyrdes avstand på ca 2,5 meter parallelt med den søndre stolperekken til hus VI. Det vestligste av disse har en makker i den nordre stolperekken. Disse stolpehullene er sannsynligvis utskiftningsstolper for grindene i hus VI.

Vegggrøft:

Bygningens vegglinje var definert av en ujevn grøft, som varierte mellom 0,15 og 0,33 meter i bredde og som var gjennomsnittlig 0,2 m dyp. Grøften omslutter de øverste (vestre) 7 meterne av bygningen og sidearmene i sør og nord divergerer utover og indikerer dermed krumme vegger for hus VI. Grøften var steinfylt, noe som gir flere tolkningsmuligheter vedrørende mulig veggkonstruksjon. Den steinfylte grøften kan ha vært et fundament for syllstokk for plankevegg, eller man kan tenke seg en vertikalstående plankevegg

fundert med skoningstein direkte i grøften. Alternativt, en steinskodd stolperekke for leirklinkt flettverksvegg. Det ble heller ikke funnet spor etter leirklining, spor av treverk (fra jordgravd plankevegg) eller stolpeavtrykk i grøften. Steinene i grøften er forholdsvis små (gjennomsnittlig knyttnevestore) og ga heller ikke noe inntrykk av å ha fungert som skoningsstein for stående plankevegg. Steinene i grøften var i stor grad rundstein, lå ujevnt fordelt, og ga ikke inntrykk av å ha fungert som fundamentering for syllstokk. Grøften var imidlertid godt definert i grunnen og avgrenset seg kun til å omkranse øverste halvdel av hus VI. Ved de motstilte inngangene stopper grøften brått og opphører parallelt på samme sted på begge sider av huset, i flukt med tredje takbærende stolpepar. Grøftens forholdet til inngangene her indikerer at grøftens brå avslutning neppe er tilfeldig eller resultat av senere forstyrrelser. Det finnes ikke spor etter grøften øst for (nedenfor) dette punktet. Alt tyder på at grøften ikke har strukket seg lenger enn slik den fremsto ved avdekkingen. Dersom dette er tilfelle vanskeliggjør dette de overforstående forslag til veggkonstruksjon.

Som nevnt under beskrivelsen var bredden på grøften ulike for nord og sydsiden av huset. Denne breddeforskjellen er det indikasjon på kan ha sin årsak i innvendige veggstolper i forbindelse med grøften. Veggstolper som kan påvises for søndre del av grøften og forklares ut fra grøftens bredde og en rekke "utposninger" for den nordre delen av grøften. En tilsvarende konstruksjon finnes også for hus 1 (GN)(se nedenfor). Også i dette tilfellet avgrenser den ytre grøften seg til de øvre (vestre) deler av huset. For hus 1's vedkommende er tilsvarende steinfylt grøft tolket som en dreneringsgrøft tilhørende huset. For bygninger i et skrånende terreng vil en dreneringsgrøft omkring øvre del av huset fange opp og hindre vannsig inn i huset. Grøften som omslutter vestre del av hus VI tolkes dermed som en dreneringsgrøft anlagt umiddelbart inntil husets stolpebygde yttervegg. I området som utgjør hus VI's østre og nedre deler bli anleggssporene færre, men det er mulig at enkelte av de påviste mindre anleggssporene her kan være etter veggstolper fra hus VI.

Ildsted:

I likhet med hus IV har heller ikke hus VI noe påvist sentralildsted. Det skal imidlertid her påpekes at ildsteder i hus fra de eldste deler av førromersk jernalder i liten grad kunne påvises ved undersøkelser på Forsand (Løken pers.medd). Det kan tenkes at mangelen på spor etter sentral ildsted for bygningen kan tenkes å være på grunn av at man har benyttet en form for

oppbygde ildsteder som i liten grad har satt spor etter seg i undergrunnen. For øvrig kan mangel på ildsted i bygningen tyde på en annen funksjon enn bolig, eksempelvis fjøs, uthus etc. Det er dog problematisk å trekke funksjonsmessige slutninger på negativt grunnlag alene.

Innganger:

To motstående innganger i det område som tilsynelatende er bygningens midte er definert ved fire inntrukne dørstolper. Dørstolpene sammenfaller og er parallelle med de to midtre takbærende grindene. Inngangene korresponderer også med avslutningen av den steinfylte grøften rundt øvre del av huset. Avstanden mellom dørstolpene og de takbærende stolpene er 1 meter (senter til senter) for begge inngangene. Inngangene markerer døråpninger på henholdsvis 0,9 og 0,8 m brede. Dørstolpehullet 1672 for hus VI er også tolket som mulig veggstolpehull for fase IV. Både i plan og ved snitting kunne det se ut som at dette stolpehullet kan ha vært tofaset. De søndre inngangene for begge husene IV og VI ligger for øvrig plassert på samme sted.

Rominndeling:

Ingen spor etter indre rominndeling, steinlegginger eller eksempelvis spor etter båser i hus VI. Strukturell likhet med bygninger som IV, 1 og 2 kan tyde på at bygningen har vært todelt ved de to motstående inngangene.

Kulturlag etc:

Ved avdekkingen av bygningsporene på stedet ble det ikke registrert noe kulturlag/gulvlag. To parallelle avlange mørke fyllskifter liggende i husets lengderetning i hvert av hus VI's sideskip, kan muligvis sees i sammenheng med denne husfasen. Hva disse fyllskiftene representerer er usikkert, men en nærliggende tolkning er slitaspore i grunnen på grunn av trakk.

Stratigrafi:

Stratigrafiske observasjoner viser at den steinfylte grøften (1426/1429) skjærer gjennom vegggrøften 1425 assosiert med husfase IV og er dermed yngre enn denne. Det ser dermed ut for at bygningsfase VI derfor kan være yngre enn IV. Den steinfylte drenggrøften til hus VI ligger innenfor hus IV's gulvareal i det som er tolket som boligdelen, og hus VI er derfor høyst sannsynlig også yngre enn hus IV.

Oppsummering

Husene IV og VI er to tidsmessig påfølgende bygninger fra førromersk jernalder. Hus VI er trolig den yngste av de to husene her. Bygningene har vært treskipet med leirklinde flettverksvegger. Takkonstruksjonen og tekkingsmaterialet er uvisst, men taket har sannsynligvis vært valmet. Rundt øvre halvdel av bygning VI har man anlagt en steinfylt dreneringsgrøft for å hindre vannsig inn i huset. I likhet med hus IV har hus VI hatt to innganger, disse er motstående midt på langveggen. Sporene etter hus IV tyder på en funksjonsdeling i en boligdel (øvre) og fjøsdel (nedre), det er naturlig å tenke seg at den etterfølgende bygningen VI har hatt samme inndeling selv om de fysiske sporene etter denne bygningen er mer sparsomme enn for IV.

Hus V

Beliggenhet:

Dette huset ligger i hjørnet lengst øst i utgravingsfelt A ned, helt ned mot Gauselbakken. Terrenget er slakt skrånende og huset ligger orientert øst-vest, parallelt med terrengets fallretning. Høydeforskjellen er 56,1 – 57,4 m.o.h. mellom nedre (østre) og øvre ende av huset. Like sør for hus V var for øvrig det eneste stedet i utgravingsfeltene hvor det ble påtruffet grunnfjell (fylitt) i dagen ved avdekking, og i det nordøstre hjørne av huset ligger det flere større jordfaste steiner delvis innenfor husets grunnplan. Innenfor hus V's avgrensning er det en rekke ytterligere anleggspor enn de som inngår i tolkningen, og som tyder på at huset har hatt flere faser/ombygginger.

Fig. 30. Hus V etter fremrensning, sett mot vest. Fargede markører markerer husets ulike anlegg. Foto: H.T. Eriksen.

Fig. 30. House V after cleaning, seen towards W. Coloured plastic markers mark the belonging structures of the house. Photo: H.T. Eriksen.



Stolper:

Fire par stolpehull etter takbærende stolper danner reisverket for det som fremstår som bygningens hovedfase. Minst to av stolpeparene har vært doble. Avstanden mellom grindene er ulik og varierer, og doble stolpehull og flere tettstilte stolpehull etter takbærende stolper indikerer ombygginger eller flere faser for bygningen. Tettstilte stolpespor avtegner seg også på hver side av en hellelagt forsenkning i midtskipet i den nedre (østre) delen av bygningen.

Vegg:

Ytterveggene er definert ved rekker med minst 44 mindre veggstolper, som også antyder at huset har hatt rette langvegger og avrundete hjørner. Langs den søndre ytterveggene er det ytterligere rekker med stolpehull etter vegg- eller gjerdestolper for flere bygningsfaser. To krumme grøfter i vestre halvdel markerer alternative endevegger for to av husets faser.

Husets avslutning mot øst mangler og er beskåret både av kryssende kabelgrøft (strømkabel NSB) samt veien Gauselbakken. Noen entydig lengde på huset er dermed vanskelig å fastslå. Ut fra de foreliggende sporene og hensynet til symmetri, er det rimelig å anslå hovedfasen på stedet til å ha hatt en total lengde på 14-16 meter. Bredden på huset er gjennomgående seks meter. Anleggssporene på stedet dekker et område med en utstrekning på 14 ganger 9 meter (126 m²).

Ildsteder:

To ildsteder er påvist innenfor husets utstrekning, ett sentrert i midtskipet ved den vestligste grinden og ett asentralt i søndre sideskip midt i huset.

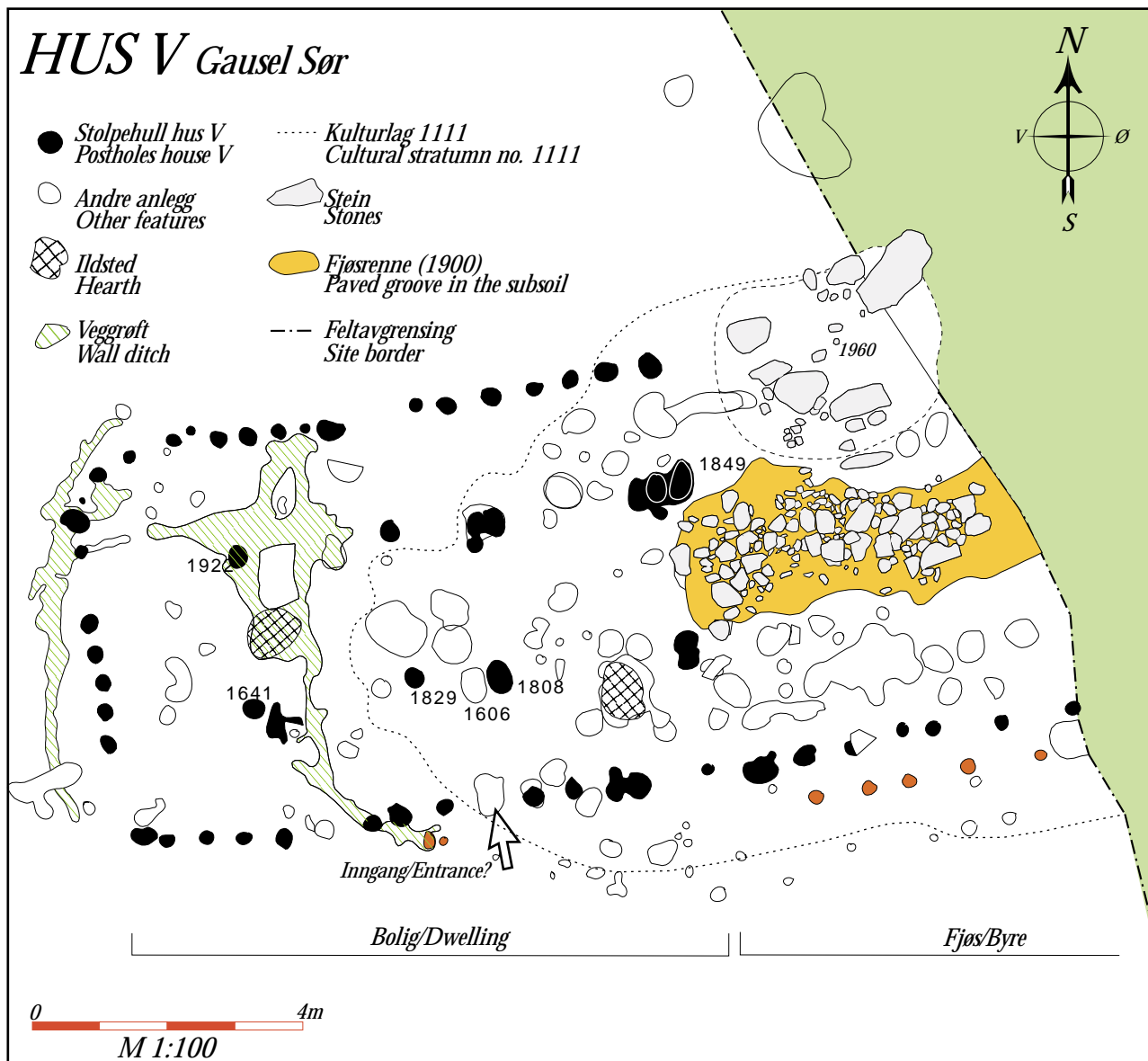


Fig. 32. Plan over hus V på Gausel. Grafikk: R.L. Børsheim.
Fig. 32. Plan of house V på Gausel. Graphics: R.L. Børsheim.

Steinlegginger:

I den nedre (østre) halvdel var en ca 5 meter lang hellelagt renne i husets midtakse. Bredden varierte mellom 2,2 og 1,5 meter. Helleleggingen lå under et kullholdig kulturlag, delt i tre stratigrafiske lag (1111, 1900 og 1930). Anleggets avslutning mot vest korresponderte med den fjerde takbærende grinden (regnet fra vest mot øst). Anleggets og bygningens avslutning mot øst var fjernet av nyere tids forstyrrelser.

Ellers var det i det nordøstre hjørne av hustomten en steinkonsentrasjon med flere jordfaste store

steiner. Disse lå stratigrafisk høyt i lagene og tilhørte ikke bygningen.

Kulturlag:

Et kullholdig sandet kulturlag dekket husets nedre og midtre deler ved fremgravingen. Dette laget kunne inndeles i tre ulike stratigrafiske lag, som til sammen var cirka 40 cm på det dypeste. Det ble tatt flere makrofossilprøver fra dette laget.

Innganger:

Dørstolper etter innganger lot seg ikke entydig påvise, men det er flere stolpehull som er plausible i en slik sammenheng.

Funn:

Det er funnet 53 leirkarskår innenfor det området som utgjør hus V, flesteparten av disse skriver seg fra kulturlaget 1111 som dekket anleggssporene. I tillegg er det funnet et glasskår samt to biter slag og en god del leirkarfliser.

Datering:

Det er analysert åtte dateringsprøver fra hus V. En av disse (Ua-14162) gav en datering til nyere tid (275 ± 60), og jeg velger å se bort fra den her, da den åpenbart ikke tilhører de forhistoriske bosetningssporene etter bygningene her. De øvrige fordeler seg som følgende.

Fra de takbærende stolpene er det to nokså samsvarende dateringer til førromersk jernalder. Dateringsprøvene fra kulturlag/brannlag over fjøsrenne gir tilsvarende dateringer, og tyder på samtidighet mellom kulturlaget og de takbærende stolper. Kombinert gir disse fire dateringene intervallet 400-200 BC med 95,4% sikkerhet. Alle dateringene er på forkullet treverk av rogn, hassel og bjørk tatt ut fra jordmassene i anleggsspor. Tresortene tyder på at trekullet neppe er rester etter husets stolper, men kull fra aktiviteter i forbindelse med husets bruksfase. Dateringene fra anleggssporene i hus V er forholdsvis samsvarende og peker i retning av at husets har vært i bruk i førromersk jernalder, i perioden mellom 400 – 200 BC. Dateringene åpner også opp for en tidligere fase i overgangen



Fig. 31. Jan Aakvik graver frem fjøsrennen i hus V. Foto: H.T. Eriksen.

Fig. 31. Jan Aakvik excavate the flagstone paved mid-aisle in the byre of house V. Photo: H.T. Eriksen.

mellom yngre bronsealder og førromersk jernalder. Det er gjort funn av en glassbit samt to stykker slag, som i og for seg indikerer jernalder, men hvorvidt disse gjenstandene er sammenhengende med huset er usikkert. Funnene ble gjort i forbindelse med kulturlaget 1111 som dekket store deler av huset. Glasstykket er uten dekor og kan godt være fra nyere tid. Det er forstyrrelser i nordøstre hjørne av huset, og anleggelsen av kabelgrøft og vei i østenden av huset gjør at moderne materialet kan være tilstede. Det er ellers ikke gjort daterende gjenstandsfunn i forbindelse med hus V. For øvrig tilsier strukturelle likheter med hus IV samt tilsvarende dateringer at disse husene til-

Prøve	Materiale	Anlegg	Ukalibrert	Kalibrert (BC)	%
Ua-14152, KP172	Trekull bjørk	Stolpeh. 1606	3230 65	1690 - 1380	95,4
Ua-14161, KP 235	Trekull, bjørk/rogn	Stolpeh. 1922	2495 55	800 - 410	95,4
Ua-14153, KP 173	Trekull	Stolpeh. 1641	2340 65	800 - 200	95,4
Ua-14159, KP 214	Trekull bjørk/rogn, hassel	Stolpeh. 1829	2305 55	550 - 150	95,4
Ua-14160, KP 217	Trekull bjørk/rogn, hassel	Stolpeh. 1849	2255 70	420 - 90	95,4
Ua-13790, KP 107	Trekull, bjørk/hassel	Brannlag 1930	2225 100	550 - 50	95,4
Ua-13791, KP 101	Trekull, bjørk, rogn, selje	Kulturlag 1900	2215 85	410 - 40	95,4

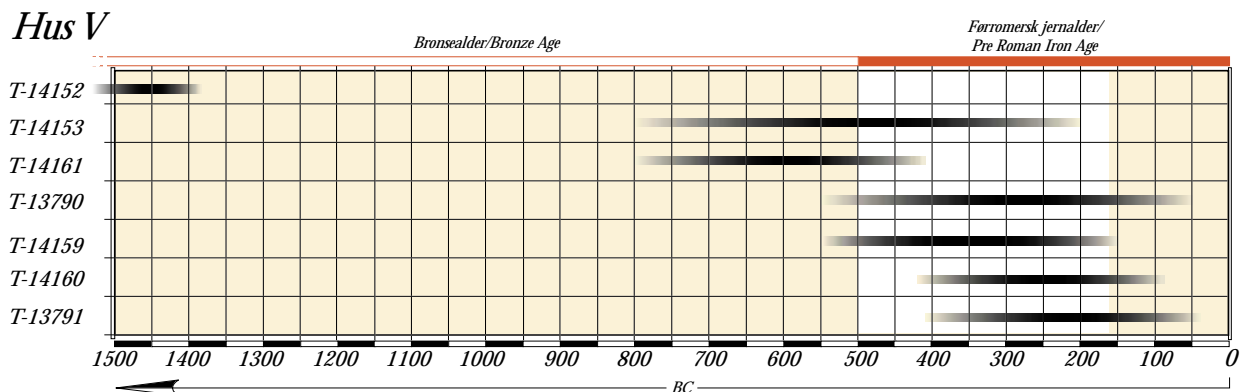


Fig. 33. Dateringene for hus V, Gausel Sør.

Fig. 33. The datings of house V, Gausel Sør.

hører samme tidsperiode, dog er hus V noe yngre enn husene IV/VI (400 – 200 BC).

Tolkning hus V:

Hus V ble ved undersøkelsen inndelt i de mulige del-fasene V, VII og IX. Ved videre bearbeiding har huset endt opp med benevnelsen hus V. Huset måler 6 meter i bredden, målt fra yttervegg til yttervegg. Da de nedre (østre) deler av hus V mangler er den totale lengden til husets hovedfase (fase VII) usikker, men kan anslagsvis settes til 16-18 meter ut fra antatt midtpunkt ved fjøsdelens øvre avslutning. Hus V er en treskipet konstruksjon bygget i grindteknikk med rette langvegger og avrundete hjørner. Funn av store mengder leirklining og rekker med veggstolper tilsier at huset har hatt leirklinte flettverksvegger.

Hellelegging:

I husets midtakse i den nedre halvdel er en steinkonsentrasjon (1960) som overveiende består av flate heller. Denne steinkonsentrasjonen lå i en fordypning i undergrunnen og ble tolket som en hellelagt "gjødselsrenne"/fjøsrenne og dermed også en indikator på husets fjøsdel. Fjøsrennens avslutning mot vest sammenfaller med et fjerde takbærende stolpepar, som trolig er husets midtpunkt. Tettstilte stolpehull i denne nedre delen av huset indikerer etter alt å dømme spor etter båseskinner, og situasjonen er dermed svært lik hus IV. Slike tettstilte spor etter båseskinner/stolper kjennes fra andre førromerske bygninger, bl.a. på Forsand i Ryfylket og Hodde i Danmark (se under hus IV).

Et kulturlag dekket både fjøsrenne og bygningssporene her. Dette kulturlaget ble ved gravingen skilt ut i tre ulike og opptil 15 cm tykke jordlag, kalt 1111, 1900, og 1930. Det øverste (1111) laget besto av sandholdig humus iblandet trekull og i dette ble det funnet leirkarskår og leirklining. Laget ble tolket som et overgangslag mellom det overliggende matjordslag og det underliggende kulturlag 1900. De to lagene under (1900, 1930) var mørkere (brunsvart) på farge og hadde en fetere konsistens med et høyere innhold av både trekull og leirklining enn 1111. Det nederste laget 1930 var mørkt brunsvart på farge og besto av forholdsvis store konsentrasjoner med trekull og brent leirklining, i bunn var det nesten utelukkende trekull. Utbredelsen til de to nederste lagene var mindre omfattende enn det øverste, og for det nederste lagets vedkommende avgrenset utbredelsen av dette seg til å dekke fordypningen med fjøsrennen. Samlet utgjør lagene 1900 og 1930 et brannlag etter at huset på et tidspunkt har brent ned. Kull og leirklining fra den



Fig. 35. Den hellelagte fjøsrennen i hus V etter fremrensing. Sett mot Ø. Foto: H.T. Eriksen.

Fig. 35. The paved mid-aisle of the byre part of house V, after cleaning. Seen towards E. Photo: H.T. Eriksen.

nedbrente bygningen har samlet seg i den dypere-liggende fjøsrennen. Stratigrafisk betyr dette naturligvis at brannlaget er kronologisk yngre enn de underliggende anleggssporene.

Tre stolpehull og et ildsted (1598, 1813, 1903, 1585) avtegnet seg i overgangslaget 1111, noe som trolig skyldes en noe dypere opprensing her, da 1111 stedvis var svært tynt. To av disse stolpehullene inngår i tolkningsfasen av bygningen, og indikerer at det her er snakk om mulig samtidighet mellom kulturlaget og husets hovedfase.

Stolpehull:

Den store mengden med anleggsspor innenfor hus-tomten indikerer ulike faser i form av ombygginger eller utskiftninger av deler av bygningen i dens brukstid. Vurderingen av hvor stort avvik fra et symmetrisk grunnplan som skal godtas før man velger å tolke det som spor etter en egen selvstendig bygning, er skjønnsmessig. For hus V mener jeg det er rimelig å

Fig. 36. Hus V under utgraving, sett mot øst. Veggstolperekken er markert med fargede markører. Foto: H.T. Eriksen.

Fig. 36. House V during excavation, seen towards E. The postholes after the wall-posts are marked with coloured markers. Photo: H.T. Eriksen.



anta at det hovedsakelig dreier seg om ombyggingsfaser. Muligheten for to selvstendige bygninger på stedet kan imidlertid ikke utelukkes helt. Doble stolpehull etter takbærende grunder er gode indikatorer på at huset har vært ombygget og stolper skiftet ut. Huset er definert med fire takbærende stolpepar som utgjør husets bærende konstruksjon. Tre av disse stolpehullene er doble og ett er trippelt (1849), noe som markerer at utskiftninger av takbærende stolper i husets midtre deler har vært nødvendig ved tre anledninger. En slik utskiftning vi ha vært nødvendig både dersom stolpen(e) har fått råteskader og ikke lenger har hatt samme bæreevne, men også i forbindelse med for eksempel omorganisering av rommenes funksjon. En utskiftning av stolper tyder på at husets brukstid har vært lang. Undersøkelsene av et stort husmateriale på Forsand, Rogaland, indikerer at levetiden for hus med jordgravde takbærende stolper, uten gjennomgripende utskiftning av stolpene, er ca. 100 år (Løken 1996:69). Rekker med ekstra veggstolper parallelt med husets søndre langvegg kan være spor etter en annen husfase eller kanskje et gjerde e.l. i forbindelse med fjøsdelen av bygningen. Tilsvarende ekstra veggstolperekke ble ikke påvist langs den nordre langveggen og dette kan tyde på at en gjerdetolkning er mer plausibel for sporene i sør enn at disse er spor etter vegg.

Veggrøfter:

Helt i vestenden av bygningen avtegner en svakt buet grunn veggrøft (1600) seg. Denne er orientert N-S i lengderetningen og er dermed vridd noe i forhold til selve husets endevegg som er orientert svakt NNV-SSØ. Orienteringen gjør at den umiddelbart ikke synes å tilhøre bygningen slik den her er definert, men sett i relasjon til endeveggen til f.eks. hus IV som også er skjevt orientert i forhold til bygningens lengderet-

ning, er det ikke noen umulighet at veggrøften tilhører bygningsfasen. I likhet med for hus VI ovenfor og hus 1 (Gausel Nord) kan denne grøften ha fungert som dreneringsgrøft for å hindre vannsig inn i huset. Grøften var dog forholdsvis steinfri, noe som tyder på at dreneringsgrøften kan ha vært i form av en åpen renne. Grøften, som var 24 cm dyp på det dypeste, fremstår ellers som av vanlig "vegggrøfttype" og kan dermed markere en ytterligere husfase på stedet. Fire meter lenger øst er ytterligere spor etter enda en krum veggrøft, like øst for hus V's første takbærende stolpehullpar. Det mest nærliggende er å anse også denne som en ende-grøft for en av husets tidligere faser, og markerer dermed at huset på et tidspunkt kan ha blitt forlenget med fire meter mot vest. Veggrøften deler seg i to både i nordre og søndre ende, dette kan tyde på at veggen har hatt form som dobbeltvegg. Mer sannsynlig er nok likevel at grøften er spor etter to ombygginger/flytting av endeveggen. Stolpehull etter veggstolper tilhørende hus V skjærer denne grøften i sør og grøften må dermed være stratigrafisk eldre enn veggstolpehullene. Også denne grøften var steinfri og ble målt til å være opptil 24 cm dyp. Begge grøftene 1600 og 1091 var nokså identisk i masse, form og snitt, krumningen indikerer at begge er spor etter endevegger og ikke spor etter indre skillevegger. Det kan dermed se ut for av bygning V har vært bygget om og forlenget mot vest ved to anledninger, noe som også stemmer med sporene etter opp til to uskiftninger av enkelte takbærende stolper.

Ildsteder:

Det ble påvist to ildsteder, eller bunnlag av ildsteder ved gravingen av hus V. Det første (1946) ligger sentrert mellom det første (vestre) takbærende stolpepar. Ildstedet har form av en forsenkning med avrundete



Fig. 37. Utgravingsfelt B på Gausel Sør, sett mot øst. Foto: H.T. Eriksen.

Fig. 37. The excavation area B at Gausel Sør, seen here towards the east. Photo: H.T. Eriksen.

steiner i bunnen, dekket av brent og ubrent leire. Ildstedet ligger delvis i vegggrøften som tilhører fase VII, og tolkes som avslutningen på hus V før utvidelsen, og er etter alt å dømme også sammenhørende med utvidelsen av huset mot vest. Stratigrafisk skjærer dette ildstedet ned i vegggrøften, og er klart yngre enn denne. Ildstedets beliggenhet sentrert i husets midtakse, indikerer at det her er snakk om et sentralildsted for en av de yngre fasene av huset.

Det andre ildstedet (1812) ligger asentralt i midten av husets søndre sideskip mellom to takbærende grunder i den søndre stolperrekken. Hvorvidt dette ildstedet er sammenhørende med den tidlige eller den sene bygningsfasen er ikke klarlagt. Beliggenheten i søndre sideskip tilsier at dette ikke er noe sentralildsted for bygningen. Ildsted i som ligger i sideskip kjennes for øvrig fra andre eldre jernalders bygningsspor, som Stend, Hordaland og Gene i Nord-sverige (Myhre 1980:210; Ramqvist 1983:68,87). Ildsteder i den øvre (vestre) delen av huset tyder på at dette kan ha vært boligdelen, mens fjøsrennen og en større stolpetetthet (båser) i husets nedre deler tyder på en fjøsfunksjon her. Hus V faller da inn i det vanlige mønsteret for funksjonsdeling av hus fra denne perioden. Det bør bemerkes at fjøsdelen i dette tilfelle ligger i den nedre delen av huset, og ikke i den øvre slik som ellers ofte er vanlig i hustuftmaterialet (Myhre 1980:231), for eksempel på Ullandhaug.

Innganger:

Når det gjelder innganger er det flere stolpehull som peker seg ut som mulige dørstolper for innganger til huset. Disse stolpehullene ligger i husets midtre og nedre deler og det er naturlig å anta at hus V minst har

hatt en inngang midt på langsiden. I søndre langvegg er det et opphold i veggstolperrekken i dette midtre område og med stolpespor som godt kan være spor etter dørstolper. Noen sikre spor etter motstående inngang i husets nordre langvegg ble ikke funnet.

Annet:

I hus Vs nordøstre hjørne lå det en samling med minst seks større steiner, som ble gitt anleggsnummer 1950. Det er opplysninger om at det på stedet tidligere har ligget en gravrøys (Helliesens nr. 6) og mulige rydningsrøys (Helliesen 1900). Denne røysen ble utgravd og fjernet i 1920. Ved avdekkingen ble steinsamlingen tolket som mulig røysrest, og det ble gjort funn av tre keramikkskår. Steinsamlingen gav et uryddig inntrykk og røysresttolkningen ble etter hvert frafalt. Disse jordfaste steinene ligger delvis i det som er hus V nordre sideskip, og kan uansett ikke være samtidige med bruksfasen av hus V. Steinene i anlegget 1950 lå stratigrafisk høyere i jordlagene enn bygningssporene, og er høyst sannsynlig et resultat av forstyrrelsen i forbindelse med anleggelsen av kabelgrøften langs Gauselbakken her i nyere tid. Spor etter røysen som ble fjernet i 1920 ble ikke funnet.

Oppsummering:

Hus V fremstår som en to til trefaset bygning i grindteknikk med leirklinde flettverksvegger fra førromersk jernalder. Bygningen har hatt en boligdel i øvre halvpart og fjøs i nedre halvpart med båser og hellegang midtgang. Ved to anledninger har bygningen vært forlenget mot vest og takbærende stolper skiftet ut. Dette tyder på lang bruksfase, trolig på minst 200 år, noe også 14C dateringene (400 – 200 BC) indik-

Fig. 38. Utgravingsfelt F på Gausel sør, sett mot sørøst. Bård G. Økland dokumenterer anlegg. Foto: H.T. Eriksen.

Fig. 38. The excavations area F at Gausel Sør. Seen towards SE. Bård G. Økland documenting structures. Photo: H.T. Eriksen.



erer. Den eksakte lengden til huset er uvis, men kan anslås til et sted mellom 16 og 20 meter. Bredden har vært seks meter og grindkvotienten til reisverket er 2,6. Dette indikerer at taklasten har vært fordelt med kun litt større vekt på de takbærende stolpene enn på veggstolpene. Veggene har altså vært bærende, noe som må ha medført en nokså kraftig veggkonstruksjon i form av veggstolper med leirklint flettverk. Engang i løpet av yngre førromersk jernalder har bygningen antagelig brent ned og blitt forlatt.

Andre spor på Gausel Sør

Utover konsentrasjonene med spor etter bygningene I, II, IV/VI og V, ble det avdekket en rekke andre anleggsspor i de undersøkte områdene på Gauselbakken Sør. For disse anleggssporenes vedkommende lot det seg dessverre ikke gjøre å nærmere bestemme bygningstype, størrelse eller datering. Arbeidet ble konsentrert i første omgang om dokumentasjon av de tre (II, IV/VI og V) hovedkonsentrasjonene av bygningsspor og de påviste graver. Et plutselig værromslag mot slutten av undersøkelsesperioden førte til at en stor del av øvrige anleggsspor i områdene mellom de tre huskonsentrasjonene på felt A, rett og slett regnet vekk. Imidlertid gjaldt dette et begrenset antall spredte spor og det var heller ingen klart påviste bygninger eller graver blant disse. Anleggssporene som forsvant var alle fremrenset og markerte, men i liten grad plan eller profil-dokumenterte på dette tidspunkt. De indikerer imidlertid en større forhistorisk aktivitet i området enn det som fremgår av plandokumentasjonen av Gauselbakken Sør.

Felt B:

På felt B, som utgjorde 967 kvadratmeter, ble det avdekket i overkant av hundre forhistoriske anleggsspor, hvor hovedparten ble tolket som stolpehull og 16 som ildsteder/kokegroper. Noe mønster blant disse anleggene i form av sammenhengende bygninger ble ikke funnet. Rekker av stolpehull og ildstedene tyder imidlertid på at det har vært forhistorisk bosetning og bygninger her. Ved forundersøkelsene til Rogaland fylkeskommune på stedet ble det tatt ut to dateringssprøver fra anlegg tolket som mulige kokegroper (Skauen 1997). Disse prøvene ga dateringer til henholdsvis 3325 ± 80 og 2595 ± 65 BP, altså til eldste og yngste del av bronsealder.

I tillegg ble det på felt B ved undersøkelsene i 1997 funnet restene etter det som trolig har vært en flatmarksgrav fra yngre jernalder (se S-40 side 210).

Felt F:

Felt F på 2029 kvadratmeter kunne fremvise en noe mer beskjeden forekomst av anleggsspor enn felt B. Blant anleggene var tre uregelmessige nedgravinger på 2-3 meter i tverrmål som inneholdt mørk humusholdig masse og et tett lag med nevestore til små stein. Disse ble gravd med tanke på at det her kunne være snakk om kulturspor i form av mulige flatmarksgraver, eventuelt røysrester. All masse fra disse tre anleggene ble såldet. Det ble imidlertid ikke gjort noen funn i forbindelse med disse nedgravningene.

De nedre deler av felt F kunne fremvise anleggsspor i form av stolpehull og ildsteder. Det kunne imidlertid ikke utskilles noen klare bygninger eller andre konstruksjoner fra sporene. Deler av området bar preg av å være forstyrret en nyere tids jordarbeide. Funn av leirklining fra anlegg viser at det her er tale om bygninger med leirklinte vegger, ett trekk som el-



Fig. 39. Utgravingsfelt D på Gausel Sør, sett mot sørvest. Foto: H.T. Eriksen.
 Fig. 39. The excavation area D at Gausel Sør. Seen towards southwest. Photo: H.T. Eriksen.

lers på Gausel tyder på eldre jernalder. Det må konkluderes at de nedre (sør østre) deler av felt F har spor etter en forhistorisk bosetning, uten at noen nærmere datering eller typebestemmelse har latt seg gjøre. Funn av flateretusjerte pilespisser, en skraper, en kjerne av bergkrystall samt avslag av flint i området peker i retning av forhistorisk aktivitet tilbake til eldre bronsealder.

Felt D:

Felt D utgjorde 3543 kvadratmeter, og her var det svært lite forhistoriske anleggsspor, de fleste fyllskifter ble avskrevet som spor etter steinopptrekk eller røtter. De få spredte mulige anleggssporene ble tolket som mulige stolpehull og usikre ildsteder/kokegroper, men de utgjorde ingen mønstre eller konsentrasjoner som kan tyde på noen klar bosetning her. Fra et mulig ildsted avdekket ved tidligere søkesjaktning her ble det tatt en kullprøve som gav en datering til 2390 ± 115 BP, altså til slutten av bronsealder og tidlig førromersk jernalder.

Det ble også avdekket to mindre rydningsrøys-er, anleggsnummer 1962 og 546, i forbindelse med undersøkelse av åkerrein 1150 som gikk på tvers av felt D. Det ble tatt ut pollen og makrofossilprøver i tilknytning til både røys-er og åkerreiner. Funn av noen få jernfragment, ubestemmelig tid, samt fem fliser av leirkar av uornert grov type ble gjort under opprensing på felt D.

Gausel Nord

Hus 1

Beliggenhet:

Hus 1 ligger på en slak skrånende flate i den østlige delen av området ned mot Gauselbakken, 50 meter vest for selve veien Gauselbakken. Hus 1 lå på en utflating i terrenget her, før fjerning av matjordslaget. Området er vendt mot nordøst og har vid utsikt mot hele Stavangerhalvøya i nord og Gandsfjorden i nord og øst. Hus 1 er avgrenset mot syd, øst og nord av en steinfylt grøft. Anleggssporene etter hus 1 fordeler seg innenfor en flate på 19 ganger 8 meter, og høyden over havet er 59,5 m.o.h i nordenden og 61 m.o.h i den søndre enden av hussporene. Bygningen er orientert NNØ-SSV, på langs av terrengets fallretning, og hellningsgraden er 1:12,6. Innenfor et hustomtareal på 150 m² ble det til sammen avdekket cirka 140 anleggsspor.

Stolpehull

Tretten stolpehull etter takbærende stolper utgjør hus 1 sammen med 36 stolpehull etter veggstolper. Videre fantes det fire stolpehull etter inngangsstolper samt to udefinerte avlange parallelle nedgravinger. Stolpehullene etter takbærende stolper danner syv par grinder. Grindenes nummer i det følgende omtalt i stigende orden fra sør mot nord. Avstanden mellom stolpeparene varierer mellom 2 og 4 meter, grindavstander på henholdsvis (fra sør mot nord): 0,7-1 m, 2,5-2,8 m, 2 m, 1,4 m, 3,6-4 m og 2 m. Husets tredje grind regnet fra sør er definert med dobbeltstolper, og fjerde grind består av et dobbeltstolpehull (1454). Makkeren i vest for denne dobbeltstolpen mangler.

Stolpehullene etter veggstolper definerer husets vegglinje og lå med en innbyrdes avstand på mellom

Fig. 40. Hus 1 etter opprensing, sett mot nordøst. Foto: J. Aakvik.

Fig. 40. House 1 after cleaning. Seen towards NE. Photo: J. Aakvik.



50 og 70 cm. Avstanden mellom stolpehullene etter veggstolper og de takbærende stolpene er gjennomgående 1,5 meter. I den søndre gavlenden samt i nordøstre del av huset er denne avstanden to meter. I nordenden er det et ytterligere stolpepar som ligger forskjøvet ca 0,5 meter mot NV i forhold til de øvrige grindene. Dette stolpeparet er godt mulig veggstolper tilhørende gavlveggen i denne enden og ikke noen takbærende grind. Det skal anføres at bygningssporene er færre og mer fragmentariske i den nordre enden av huset og gjør tolkningen av denne delen av bygningen mer usikker. Avslutningen av hus 1 mot nord er dermed dårlig belagt. De foreliggende sporene gir oss en bygning på 6 meters bredde og ca 17 meters lengde.

Veggrøft:

Umiddelbart utenfor rekken med veggstolpehull går en steinfyllt grøft (A-1187, 1188) og avgrensner huset mot vest, sør og øst. Grøften har ett opphold på 4,5 meters lengde i langveggen mot øst, og ender ved femte takbærende grind langs vestveggen til huset. På grunn av grøftens todeling fikk den ved undersøkelsene to anleggsnummer (1187 og 1188). Grøftens avgrensning var ujevn, men med en gjennomsnittlig bredde på 35 cm, og dybden gjennomsnittlig 25 cm. Steinene i grøften varierte i størrelse fra knyttnevestore stein til steiner med tverrmål på 30-40 cm. Langs grøftens innside ble det stedvis registrert utposninger som kan være usikre spor etter stolper i tilknytning til grøften. Disse er imidlertid dårlig belagt og beheftet med usikkerhet.

Veggrøften markerer sammen med veggstolpehullene omrisset av et hus med svakt buede lang- og kortvegger, samt buede hjørner.



Fig. 41. Del av vestre dreneringsgrøft rundt hus 1. Sett mot nord-nordøst. Foto: J. Aakvik.

Fig. 41. Part of the drainage trench, west of house 1. Seen towards N-NE. Photo: J. Aakvik.

Omtrent midt i huset, like sør for husets fjerde takbærende grind, går en tversgående grøft. Grøftens bredde varierer mellom 20 og 40 cm, og lengden er 3,3 meter. Grøftens avgrensing er utflytende i den søndre delen, og dybden i snitt er kun 7 cm. En forholdsvis tynn grøft, cirka 10 cm bred og 2 meter lang ligger parallelt med husets lengderetning like nord for det nordre dørstolpehullet i den vestre inngang. Grøften ligger sentrert i vestre sideskip 0,8-0,9 meter fra veggstolperrekken og 1 meter fra rekken med takbærende stolper.

I forbindelse med stolpehullet A-1297 i den femte grinden, ble det registrert et grunt avlangt fyllskifte vinkelrett ut mot bygningens vestre langvegg.

Innganger:

Fire stolpehull etter dørstolper definerer to motstående innganger mellom tredje og fjerde grind. Inngangene ligger plassert mellom husets søndre hellelegging (se nedenfor), og ved den tversgående indre vegggrøften rett sør for den fjerde takbærende grinden. Inngangene er inntrukne i forhold til veggstolperrekken med henholdsvis 0,7 meter i vest og 0,6 meter i øst. De nordre dørstolpehullene ligger i flukt med bygningens femte grind og i sør flukter inngangstolpene med grind 4. Avstanden mellom dørstolpene og inn mot de nærmeste takbærende stolpene er 1,1 meter for begge innganger. Inngangenens bredde er 1,2 meter mellom dørstolpene (målt senter til senter).

Ildsteder:

Innenfor husets avgrensing ble det avdekket fem ildsteder. I tillegg ligger et sirkulært ildsted (A-1299) utenfor husets avgrensing like øst for bygningens sørøstre hjørne. Et av ildstedene (A-1678) lå under helleleggingen i husets øvre (søndre) del, hvor heller i helleleggingen kunne tolkes til å utgjøre en slags steinforing av ildstedet. Et annet ildsted (A-1221) lå like vest for helleleggingen i husets vestre sideskip. I husets nedre (nordre) halvdel ligger to ildsteder, ett i vestre sideskip (A-1243), og ett i midtskipet (S-1253). Ildstedet 1253 ligger i diagonalkrysset mellom grindene seks og syv og fremstår som et sentralildsted. Like nord for sistnevnte ligger det siste anlegget A-1272, definert som kokegrop på bakgrunn av et innhold bestående av hovedsakelig skjorbrent stein og brennt leire.

Hellelegging:

I midtaksen i husets søndre del lå en hellelegging på 5 ganger 1,5 meter. Helleleggingen består av flate heller som varierer i størrelse mellom 0,2 og 0,95 meters bredde. Sentralt i steinleggingen ble ildstedet A-1678



Fig. 42. Ildsted 1243 i hus 1 etter opprensing, sett mot sørøst. Foto: J. Aakvik.

Fig. 42. Hearth 1243 of house 1. Seen towards SE. Photo: J. Aakvik.

påvist, mellom stolpene i husets tredje doble stolpepar. I hvert sideskip ved helleleggingens nordre halvdel lå to identiske parallelle avlange nedgravninger på 1,7 x 0,4 m. Disse nedgravningenes utstrekning er mellom husets tredje grind like sør for inngangene. Helleleggingen avsluttes i sør ved grind nummer to, 2,5 meter fra endeveggen.

Funn:

Det ble gjort svært få gjenstandsfunn i forbindelse med hus 1. Det ble i det hele tatt gjort få funn i felt D hvor hus 1 lå. Under opprensing i området ved hus 1 ble det funnet et brynefragment i skifter, samt at det ble funnet noen skår av leirkar og biter av brennt leire, både i forbindelse med opprensing av huset og i enkelte av nedgravningene. En av steinene i helleleggingen var slipt konkav på ene siden og har trolig vært underliggende av en skubbekvern. Leirkarskårene er for øvrig av uornert eldre jernalderkeramikktypen i mellomgrovt magret gods.

Datering:

Fra Hus 1 foreligger det seks dateringer. Alle dateringene er gjort på forkullet korn flotert fra masse fra stolpehull.

Prøven som ga middelalderdatering skiller seg såpass tidsmessig ut fra de øvrige prøvene at jeg velger å se bort fra denne prøven her. De øvrige fem prøvene samler seg da innenfor en tidshorisont mellom 200 BC til 680 AD. En samlet datering til slutten av førromersk jernalder/tidlig romertid ligger innenfor disse prøvenes rammer. Dateringene av trekull fra masser i forbindelse med helleleggingen er henholdsvis fra øvre og nedre del av samme hellelegging (A-1444 og A-1224). Disse prøvene har gitt de to eldste dateringene, og på grunn av konteksten (lagene under helleleggingen)

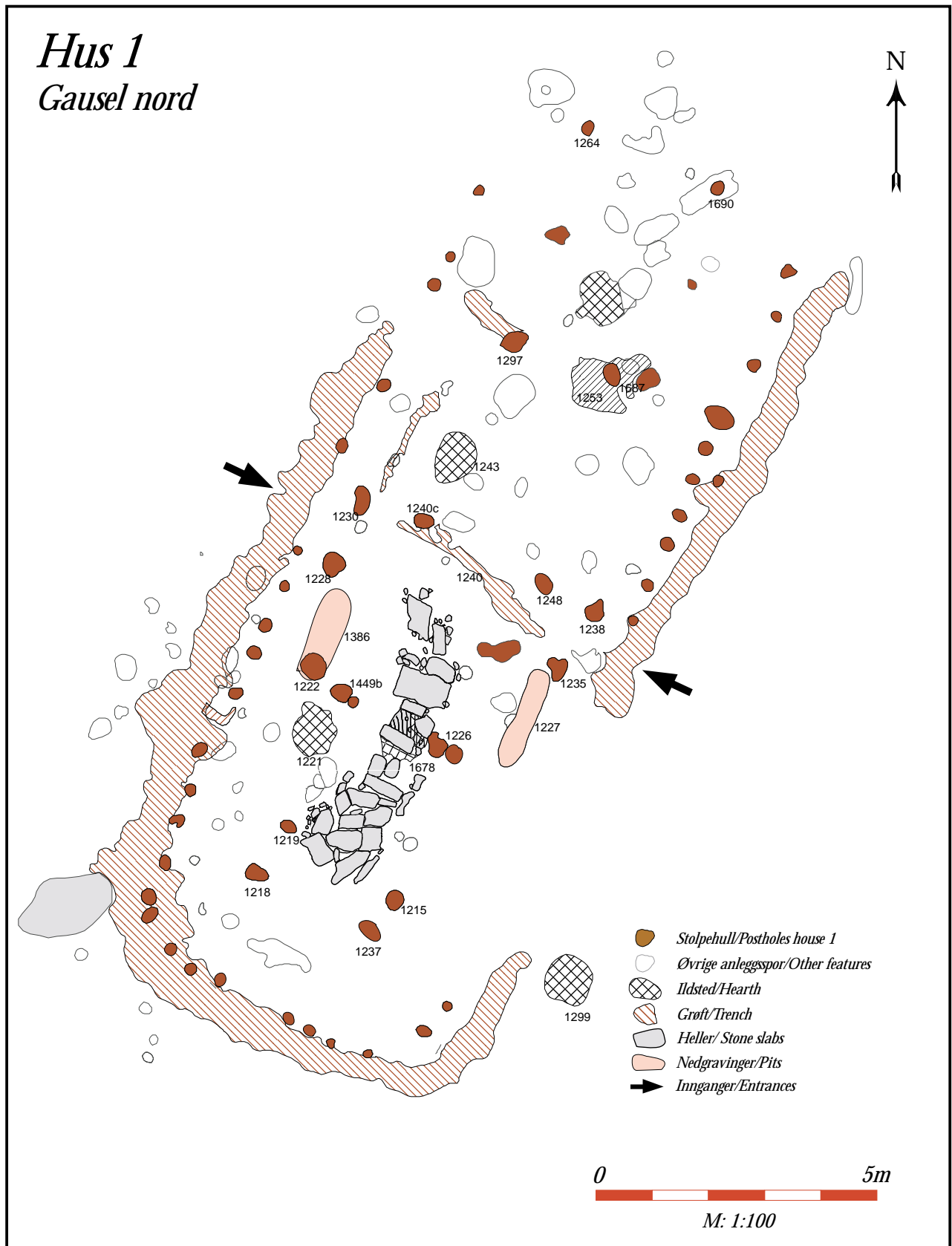


Fig. 45. Plan over hus 1 på Gausel Nord. Grafikk: R.L. Børsheim.
Fig. 45. Plan of house 1 på Gausel Nord. Graphics: R.L. Børsheim.

Prøve	Materiale	Kontekst	Ukalibrert	Kalibrert (AD)	%
Ua-14567	Korn	Hellegang A-1444	2085 60	360-290 / 240-60 BC	6,4 / 89,0
Ua-14566	Frø, smalkjempe	Hellegang A-1224	1955 80	170 BC – 240 AD	95,4
Ua-14569	Korn, bygg	Stolpehull A-1226	1915 65	50 BC – 250 AD	95,4
Ua-14568	Korn, bygg	Stolpehull A-1237	1720 75	120 – 470 / 480-540	91,9 / 3,5
Ua-14564	Korn, bygg	Veggroft A-1187	1495 80	400 – 680	95,4
Ua-14565	Korn	Veggroft A-1188	690 80	1180 – 1430	95,4

Fig. 43. 14C dateringer for hus 1.

Fig. 43. The 14C datings of house 1.

gen) gir de hovedsakelig en pekepinn om helleleggingens nedre dateringsgrense. Den andre prøven som er tatt fra veggroften/dreneringsgroften har gitt som resultat folkevandringstid til tidlig merovingertid. Denne groften er tolket som en dreneringsgrøft for bygningen, og lokalisering og orientering tyder på at den er samtidig med de tolkede anleggssporene etter reisverk og veggkonstruksjon. To av stolpehullene har gitt nokså sammenfallende dateringsresultater til romertid, og er på denne bakgrunn gis hus 1 en generell datering til tidlig romertid (ca 0 – 200 AD). Dateringen fra dreneringsgroften sammen med en rekke utolkede anleggsspor på stedet, åpner for en mulighet for en hus-kontinuitet på stedet frem til slutten av folkevandringstid.

Naturvitenskap hus 1:

(ECS)

Innledning

Hus 1 har vært et treskipet langhus med total-lengde på ca. 17 meter og bredde mellom 5,5 og 6 meter (for nærmere beskrivelse se s ss). I huset kunne en se rester og spor etter steinfylte grøfter, veggstolper, takbærende stolper, inngangsstolper, skillevegger, ildsteder og hellegang. Det er gjort seks 14C-dateringer på korn og frø fra hus 1. Dateringsresultatene spriker noe, tre av seks gir romersk jernalder, to folkevandringstid og en datering er fra middelalder (se tab tt). Ut fra funnkontekst synes prøvene som har datering fra romersk jernalder å ligge nærmest husets hovedbruksperiode. Huset kan også ha vært i bruk i

folkevandringstid. Korndateringen fra middelalder indikerer at området har vært i bruk i middelalder, matjordlaget over huset var tynt og det er derfor også en mulighet for at kornet er rester etter en dyrkningsaktivitet i middelalder.

Innsamlete prøver

Prøver ble tatt i strukturer som syntes å ha en tilhørighet til hus 1. Det ble tatt 250 prøver i alle typer anlegg og alle prøvene er flottert. 86 prøver er analysert.

Resultat

Det er korn i 26 av prøvene og i mange prøver er det bare et til to korn eller kornfragment. I 65 av prøvene er det frø av ugras / engplanter. Konsentrasjonen av frø fra ugrasplanter / grasplanter er større i prøver fra enkelte anlegg. Frø av gras, soleie, vassarve og linbendel dominerer i prøvene. Få rester etter innsamlete planter (hasselnøtter, bringebær og bjørnebær) er funnet.

Steinfylte vegggrøfter

Flere prøver fra vegg-grøften A-1187 er analysert. Prøver ble tatt av massen på innsiden av grøftene og en prøve ble tatt av masse som lå i ytre del av grøften. Det var lite makrofossiler i prøvene. I prøven tatt på innsiden i den sørvestre del av grøften var det agnekledd bygg og uidentifiserte korn. Korn fra denne prøven ble datert til folkevandringstid.

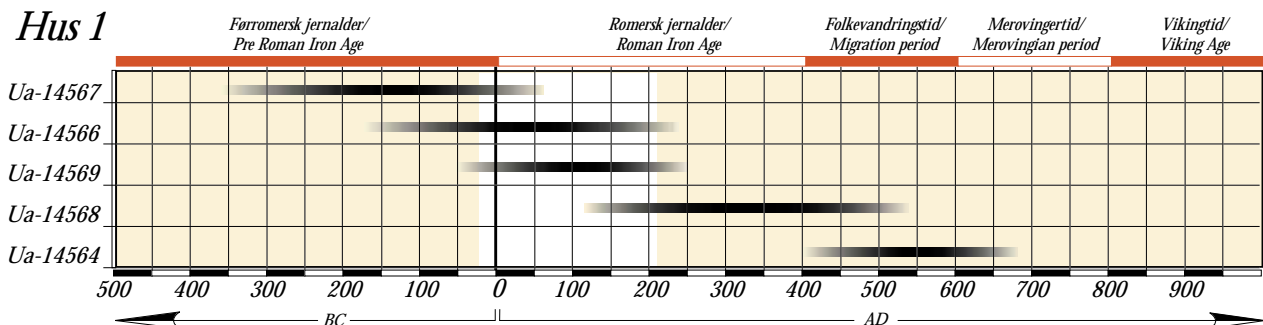


Fig. 44. Grafisk fremstilling av 14C dateringene til hus 1.

Fig. 44. Graphical representation of the 14C datings of house 1.

Det ble også tatt prøver i A-1188. Prøvene inneholdt svært få makrofossiler. Det var to kornfragmenter i prøven tatt like ved A-1236. Disse fragmentene ble datert til middelalder.

I prøvene fra veggroftene var det få ugrasfrø.

Veggstolper

Prøvene fra hullene etter veggstolpene var små. Det er korn i en og kornfragment i en annen av de femten analyserte prøvene. Det er også få prøver som inneholder rester etter innsamlete planter og det er få frø av ugras i prøvene. Imidlertid skiller prøven fra A-1193 og A-1269 seg fra de andre prøvene fra hull etter veggstolper ved at det i disse prøvene er mer ugras. Vassarve og linbendel dominerte i prøvene.

Takbærende stolper

I tolkningen av huset inngår 13 hull etter takbærende stolper, som er fordelt på sju grunder (se side sss). Prøver er analysert fra ti hull. Innholdet i prøvene fra stolpehullene varierer gjennom huset. Det er gjennomgående få korn også i prøvene fra hullene etter de takbærende stolpene.

grind: I anlegg A-1218 er det funnet to korn som var vanskelig å identifisere. Ugrasmengden i prøven er stor, det er mange frø av gras, soleie, småsyre, hønseg-ras og vassarve. I prøven er det fem lorter av sau/geit i tillegg til fragmenter av strå og tynne greiner. I anlegg A-1237 ble det tatt en like stor prøve. Her er det kornfragmenter og ugrasfrø. Mengden av ugrasfrø er ikke så stor som i prøven fra A-1218 og sammensetningen er forskjellig. Det er mange frø av vassarve, men færre frø av gras og soleie (tab ttt).

grind: En prøve fra det vestre stolpehullet, A-1219, er analysert. Innholdet skiller seg ikke fra innholdet i prøvene fra grind 1, få korn og noe mer ugras..

grind. I anlegget i den vestlige rekken, A-1449, er det ingen korn, men en relativt stor mengde ugrasfrø. Frø av småsyre dominerer i prøven, sammensetningen divergerer noe fra prøvene i grind 1. Prøven fra det andre anlegget i grunden, A-1226, inneholder de samme artene som prøven fra A-1449 men det er langt færre frø i prøven. Det er korn og kornfragmenter i prøven fra A-1226.

Prøvene fra anleggene etter 4., 5. og 6. grind i den nordlige del av huset inneholder få korn og kornfragmenter. I disse prøvene er det også lite ugras. Det er ikke analysert prøver fra anleggene etter 7. grind.

Inngangstolper

I prøvene fra anleggene etter den østre inngangen A-1238 og A-1235 er det korn og mange ugrasfrø. I prøvene fra de to anleggene varierer artssammensetningen, men frø av vassarve dominerer i begge. I prøvene fra hull etter vestlige inngangstolper, A-1230 og A-1228, er det ikke korn og det er lite frø av ugras.

A-1224, hellelegging

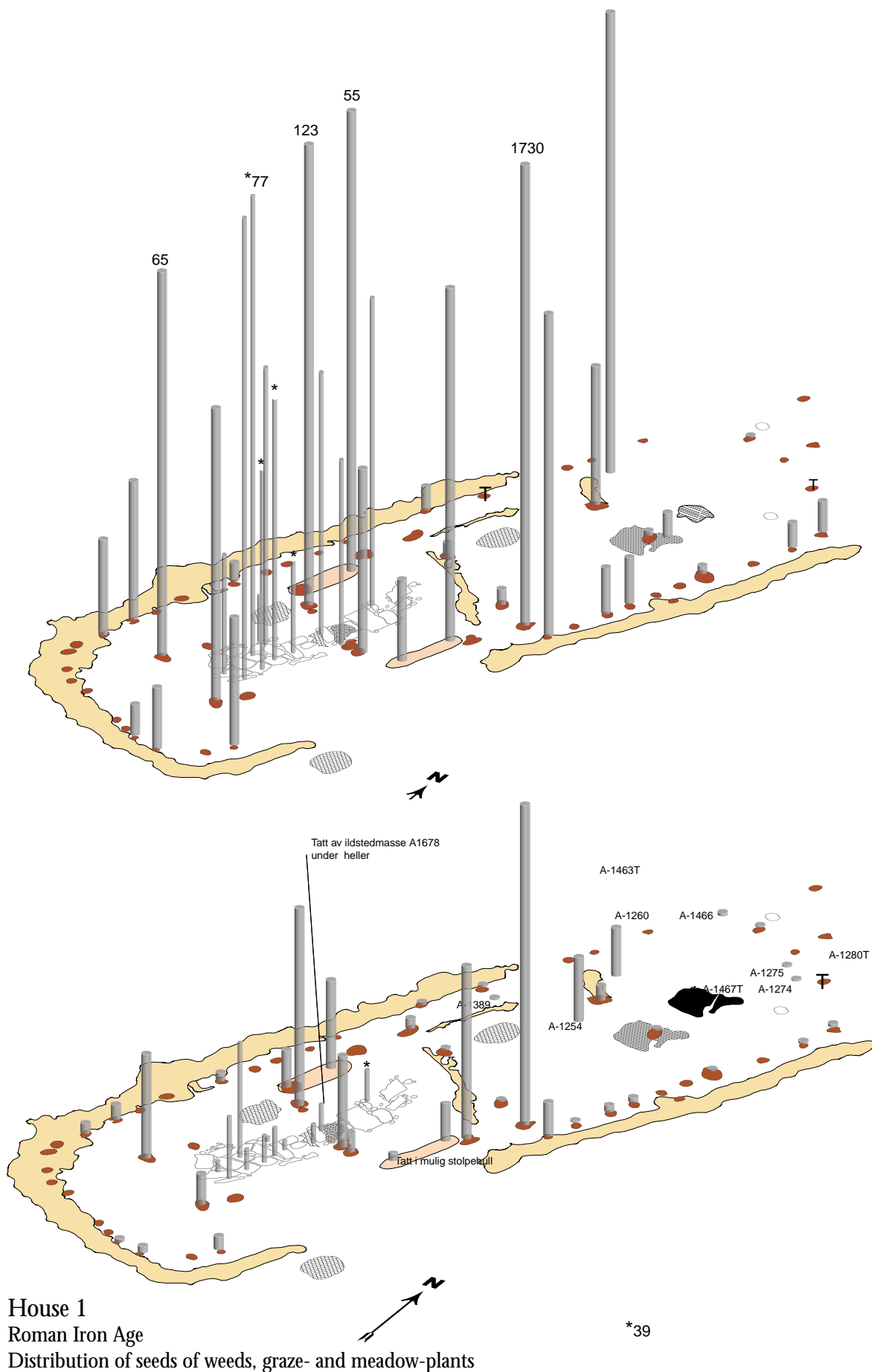
Tre prøver ble tatt av masse som lå mellom og under de flate steinene som utgjorde A-1224. A-1224 ligger mellom to avlange nedgravninger. I to av prøvene var det få frø av ugras, mens ugras arter er representert i den tredje som var tatt under stein i steinleggingen (98706495). Det er også arter som kan settes i forbindelse med beiting (gras og smalkjempe) i prøven.

A-1444, hellelegging

A-1444 og A-1224 lå i forlengelse av hverandre, men var fysisk delt slik at de fikk to forskjellige anleggsnummer. Fra A-1444 er det analysert ti prøver. 98706460 og -461 ble tatt under to store heller og i prøvene er det ugrasfrø; henholdsvis 13 og 17 frø pr. liter analysert masse. Innholdet er omtrent det samme i -462 som er tatt under en liten stein som ligger mellom store steiner. Prøven tatt under en avlang helle nord i anlegget inneholder få makrofossiler. -464 ble tatt under en stein sør i anlegget og i denne prøven er det forholdsvis mange frø. Mange frø er det også i prøven (-467), tatt under en stein sentralt i helleleggingen. To andre prøver som var tatt under stein sentralt inneholder svært få forkullede frø. Det er ingen frø i prøven tatt under stein nordøst i helleleggingen.

Kommentar

De ti prøvene tatt under stein i helleleggingen har forskjellig innhold av makrofossiler. Ved fjerning av helleleggingen kunne en se at undergrunnen var planert og små stein var lagt slik at hellene skulle ligge stødig. Sannsynligvis er det da blitt hulrom under steinene og rester etter aktiviteter i huset er blitt bevart her. Det er og mulig at stein er blitt flyttet og/eller lagt ned senere for å utvide hellegangen, steinen helt sørøst i anlegget kan ha kommet til seinere fordi det er mange makrofossiler i prøven tatt under denne steinen. Som i hus 2 og hus 5 er det også her en begrenset distribusjon av makrofossilene. Har aktiviteten som har forårsaket makrofossilene bare foregått på et meget begrenset område? Var brannen som forårsaket forkullingen begrenset? Foregikk aktiviteten tilfeldigvis akkurat på dette området da huset brant. Aktiviteten som har forårsaket makrofossilene har trolig foregått samtidig



House 1
 Roman Iron Age
 Distribution of seeds of weeds, graze- and meadow-plants

Fig. 46. Fordeling av korn og ugrasfrø i hus 1.
 Fig. 46. Distribution of cereal grains, seeds of weeds, graze- and meadows-plants in house 1.

med at hellelegningen ble anlagt eller utvidet (sannsynligvis da helleleggingen hadde en aktiv funksjon).

Avlange nedgravninger

På hver side av A-1224 viste det seg å være to avlange nedgravninger. A-1227 lå sørøst for helleleggingen og fra dette anlegget ble det analysert fire prøver. To av prøvene er tatt nordøst i anlegget og disse prøvene inneholder forholdsvis mange makrofossiler (henholdsvis 24 og 23 ugras per liter analysert masse) mens prøven som var tatt i et mulig stolpehull i anlegget og den fjerde prøven fra anlegget inneholder få makrofossiler. A-1386 ble først tolket som en rest etter et kulturlag. Ved videre graving i felt ble dette kulturlaget mindre og tok form som en avlang nedgravning parallell til A-1227. To prøver er analysert fra A-1386 og prøven inneholder mange forkullede frø. De samme artene som er funnet i huset ellers var også i denne prøven, imidlertid dominerer frø av gras i prøve 98706565 (tab tt). I prøven fra A-1222, som var et mulig stolpehull i den avlange nedgravningen, var det også forkullede frø.

Andre stolpehull og anlegg

I prøver fra de fleste andre undersøkte anlegg er det få makrofossiler. Anlegg som skilte seg ut med mange makrofossiler er A-1225 som er står like ved A-1226 (anlegg etter takbærende stolpe). Innholdet i prøvene fra A-1225 og A-1226 er relativt likt. Likt innhold i de to stolpehullene kan antyde at de har vært samtidig med eller etter aktiviteten som forårsaket makrofossilene.

Anlegg A-1260 lå i den nordlige delen av huset i det vestlige sideskipet. Tre prøver fra A-1260 er analysert og to av dem inneholder mange makrofossiler. Dette var prøven fra bunnen av anlegget og prøven tatt mot kanten av anlegget. Prøven tatt midt i anlegget inneholdt få makrofossiler. Dette bekrefter antagelsen om at varmpåvirkningen i midten av ildsteder er så høy at planterestene brennes opp. Mot bunnen og kanten av ildstedet er varmpåvirkningen lavere slik at sannsynligheten er større for at planterester blir forkullet. Dette antyder at A-1260 har vært et ildsted.

Få rester etter innsamlete planter er funnet i prøvene fra de ulike anleggene. Det er imidlertid funnet flere rester i den sørlige halvdel enn i den nordlige delen. Dette kan antyde en boligdel i nordlig delen av huset.

Kommentar

I området ved den østlige inngangen og like sør for denne er det høy konsentrasjon av ugrasarter (fig.fff).

Det kan være forskjellige hendelser som kan resultere i deponering av ugrasfrø ved inngangen i huset. En grunn kan være at rensing av korn har foregått ved inngangene. To dører som står overfor hverandre skaper trekk som kan ha fjernet lette ugras, agner, internodier og fragmenter av strå fra kornet. Flest ugras ble funnet i anleggene etter den østre inngangen. Framherskende vindretninger er fra nord og vest om høsten, og rensing og drøfting av korn foregår nettopp om høsten. En overvekt av frø ved den østre inngangen er naturlig. Imidlertid er få rester funnet etter stråfragmenter etc., noe som kan skyldes at materiale har vært utsatt for høy varme. Forsøk (Viklund 1998) viser at fragmenter av strå og aks brenner opp på en lavere temperatur enn mange ugras og kornsorter. Høy deponering av ugras ved den østlige inngangen kan også være et resultat av at inngangen er blitt mye brukt til å bære høy inn i huset. Aktiviteten har ført til at planterester er blitt liggende og bygget seg opp rundt stolper. Her er de blitt liggende til det har blitt forkullet ved brann. Planterestene kan ikke ha ligget for lenge før de ble forkullet, da ville de ha råtnet.

Mange ugras i kontekst med helleleggingen kan også ha ulike årsaker. Frøene kan være rester etter føring av dyr innendørs. Rester etter treske- og rensningsavfall kan også ha blitt brukt som strø i huset, for å binde fuktighet i urin og gjødsel. Dette setter i gang en komposteringsprosess som også utvikler varme, og resultatet blir en fast masse (talle) som kan spas ut og brukes til åkerjødsel. Trolig er restene brukt på en eller annen måte i forbindelse med dyrestellet. Det er ikke funnet andre forkullede rester (mose, blad, kvist) som kan ha vært brukt som oppsugningsmedium for hevd. Det er også mulig at dette er brent opp.

Meldestokk, som indikerer næringsrik jord eller at gjødsling har vært praktisert, finnes ikke i særlig grad i hus 1. Bare sju frø av meldestokk er funnet i hus 1 og det er lite i forhold til det som er blitt funnet andre steder (Bakkevig rrrr, Soltvedt 1999, Soltvedt rrrr). Kan hende ble åkrene gjødslet, men jorden i utgangspunktet hadde så lite næringsstoffer tilgjengelig for plantene at gjødslingen ikke økte nitrogenmengden i åkeren så mye at meldestokk var vanlig i åkrene.

Vassarve (*Stellaria media*) er derimot et vanlig ugras og Viklund (1998) skriver at mye frø av vassarve kan indikere gjødsling (side ssss). Sammensetningen med linbendel (*Spergula arvensis*) og småsyre (*Rumex acetosella*) viser at ph i jorden sannsynligvis har vært lav.

Det er svært få korn som er funnet i anleggene etter hus 1, det er derfor ikke laget figur som viser

fordelingen av korn. Det er imidlertid en prøve som har 8 korn per liter analysert masse. Verdiene fra de andre anleggene hvor det er funnet korn er mellom 0,3 og 1,8. Prøven med høyest frekvens av korn er fra anlegg A-1272 som har lav frekvens av ugrasfrø. Anlegget ligger nordre del av huset og blir tolket som et ildsted.

Konklusjon

Funnene av plantemakrofossiler antyder at den sørlige delen har vært brukt som fjøs og at den nordlige delen har vært boligdel.

Tolkning hus 1:

(RLB)

Reisverk-konstruksjon:

Hus 1 fremstår som en treskipet bygning bestående av seks takbærende grunder som fordeler seg med ujevn avstand i husets lengderetning. Avgrensingen av bygningen mot vest, sør og øst er tydelig, mens anleggssporene i den nordre delen var færre og mer fragmentarisk slik at bygningens opprinnelige lengde ikke sikkert kan bestemmes. Legger vi til grunn at den sjette grinden i nordenden har vært en endegrind, og ut fra antakelsen om symmetri i konstruksjonen legger til 2 meters enderom i nordenden, får vi en bygning på 16,5 meters lengde. Et stolpepar helt i nordenden av bygningen er trolig del av veggstolperekken her og verifiserer dermed husets lengde til 16,5 meter. Langveggene til bygningen har vært svakt buet og største bredde er 6 meter. Bredden mellom de takbærende stolpene i hver grind er gjennomgående 2,3 meter.

Vegg:

Husets vegg er definert av rekker med veggstolper i en jevn avstand av 1,5 meter ut fra rekkene med de takbærende stolpene. I plan måler stolpehullene etter veggstolpene gjennomgående 0,2-0,3 m i diameter og de står med en innbyrdes avstand på mellom 50 og 70 cm, noe som tyder på en flettverkskonstruksjon og leirklining. Noen entydige funn av biter av leirklining er imidlertid ikke funnet. Grindkvotienten til bygningen blir 2,6 som når det gjelder vektfordelingen av taktrykket indikerer en noe større belastning på veggene enn på de takbærende stolpene (Komber 1989:124f), og dermed at veggene har vært bærende. Den steinfylte grøften utenfor veggstolpene ble i første omgang foreslått som mulig fundament for en ytre veggkonstruksjon bestående av jordgravde stående planker. En tilsvarende vegggrøft ble året før avdekket

for hus VI på Gausel Sør (se side 35). Stående plankevegg fundamentert i steinfylt grøft kjennes bl.a. fra naustet på Stend, Fana (Myhre 1973 og 1977). Imidlertid er indikasjonene på at grøften rundt hus 1 på Gausel har vært en veggkonstruksjon langt svakere enn tilfellet var ved naustbygningen på Stend. I grøften er det ikke åpninger i forbindelse med inngangene, noe som vanskeliggjør veggolkningen av grøften. Steinene i grøften, som tilsynelatende lå uten noen systematikk, ga ikke noen overbevisende inntrykk av å være skoningsstein for en mulig plankevegg. De avrundete krumme hjørnene er også lite forenlig med en funksjon av anlegget som fundament for syllstokk. Etter en helhetlig vurdering synes det vanskelig å tolke grøften som spor etter plankevegg, og den er også for smal til å være fundament for noen ytre steinmur. Imidlertid er grøften såpass samsvarende med orienteringen av de øvrige bygningssporene, at det er naturlig å se grøften som klart sammenhørende med bygningen.

Etter nærmere vurdering er vegggrøften som omkranser hus 1 på Gausel tolket som en dreneringsgrøft. Orienteringen omkring husets øvre deler samt langsider er logisk med tanke på å ville hindre vannsig inn i huset. Hvorvidt registrerte utposninger langs dreneringsgrøftens innside er mulige stolpehull, kan ikke utelukkes. I tilfelle kan disse indikere mulige stolper for en mulig beskyttende levegg for husets yttervegg slik som på hus II (Gausel Sør). Noen entydig påvisning av slike stolper har ikke vært mulig i denne forbindelse. Åpningen i grøften i søndre del av østre langvegg sammenfaller med et opphold i veggstolperekken, og kan foreslås som mulig åpning for krøtter, eller åpning i forbindelse med spesielle aktiviteter i denne delen av huset. For øvrig var dette område merkelig fritt for øvrige anleggspor, selv om undergrunnsforholdene her tilsynelatende var identisk med de for resten av huset.

Innganger:

Huset har hatt to motstående innganger like sør for den fjerde takbærende grinden som etter sporene å dømme utgjør bygningens midtpunkt. Det er som nevnt ovenfor ikke noe opphold i den ytre grøften ved inngangene, noe som underbygger tolkningen av grøften som en dreneringsgrøft, samtidig som det vanskeliggjør en tolkning av grøften som fundament for noen veggkonstruksjon. Inngangsstolpene er inntrukket i forhold til veggen, noe som tyder på at bygningen må ha hatt en lavere ytre veggghøyde enn det som var ønskelig for inngangene. Avstanden mellom veggstolperekken og dørstolpene er 0,7 meter, noe som vil medføre en økning av dørhøyden med ca 0,35 m med

en takvinkel på 27° (torvtak)(Ramqvist 1983:143). Med en takvinkel på 45° vil dørhøyden ha øket med 0,7 m. Dersom vi som et utgangspunkt tenker oss en veggghøyde på 1,5, vil begge takvinklene kunne gi en akseptabel dørhøyde på henholdsvis 1,85 og 2,2 m, selv om man tenker seg en eventuell dørterskel/helle som bygger 0,1 –0,2 m i tillegg. Det bør også trekkes fra for utstikkende takskjegg og overliggende dørkarm, slik at dørhøyden uansett vil bli mindre enn total veggghøyde. Grøften (A-1240) på tvers av bygningen i forbindelse med inngangene ligger lokalisert midt i inngangsrommet, og er dermed vanskelig å tolke som spor etter vegg i samme bruksfase som inngangene. Sannsynligvis er denne grøften slitasjespor etter trakk i forbindelse med inngangene.

Hellelegging:

Steinleggingen i midtaksen av husets øvre (sørlige) del bestod hovedsakelig av flate heller. Denne helleleggingen utgjør en amorf rektangulær flate som er 1,5 – 1,8 meter bred og 5 meter lang. Lignende hellelegginger kjennes både fra hus V (Gausel Sør) og fra hus 5 (Gausel Nord), samt fra en rekke andre tufter i Rogaland (Petersen 1933), og bl.a. fra tuft 2 og 3 på Ullandhaug (Myhre 1980). På Ullandhaug ble disse tolket av Myhre som brolegging av gulv både i forbindelse med bolig og fjøs (Ibid. s. 213ff). Hellelegginger av lignende type ble også påvist av Petersen ved undersøkelser av Auglend 1, Birkeland 1 m.fl. Hellelegginger/brolegginger er gjerne sett som en indikasjon på fjøsdel i funksjonsdelte hus (Ibid.). Helleleggingen til hus 1 på Gausel har likheter med Vaula 1, Birkeland 1, Småhaugane 1 (Ævestad) (Petersen 1933), og tuft II på Sostelid (Hagen 1953). I utgangspunktet er det nærliggende å tolke denne delen av bygningen med hellelagt midtgang til å ha hatt en fjøsfunksjon.

I tilknytning til helleleggingen ble det imidlertid påvist et ildsted. Ildstedets relasjon med helleleggingen synes noe uklar da ildstedet ble funnet delvis under helleleggingen og er trolig eldre enn denne. Tilsvarende ble påvist både for tuft 2 og 3 på Ullandhaug (Myhre 1980:213f). En av steinene i helleleggingen viste seg å være underliggende av en skubbekvern, og peker i retning av en datering til eldre jernalder da man antar at dreiekverner erstattet skubbekverner omkring 300 e.Kr. (Myhre 1992:48). Dette tilsvarer for øvrig også funn gjort i forbindelse med helleleggingene på Ullandhaug (Myhre 1980:214). Den stratigrafiske beliggenheten av ildstedet under steinhellene, kan tilsi en mulig funksjonsendring på et tidspunkt av denne delen av huset. Kanskje fra bolig til fjøs. Husets grind nummer to som er plassert over helleleggingens

midtparti er definert med to doble stolpehull. Dette kan tyde på at denne grinden har vært byttet ut på et tidspunkt, eller at det er spor etter en støttekonstruksjon for denne grinden. Eventuelt kan de ekstra stolpene på hver side av helleleggingen være spor etter mulige båser.

To avlange 15 cm dype nedgravinger med flat bunn lå parallelt med helleleggingens nordende inn mot inngangsrommet i huset. Massen i nedgravningene var mørk brun steinfri humus. Den eneste forekomst av lignende strukturer har jeg funnet i tuft 1 på Espeiland, Sandnes, hvor to parallelle kokegroper lå i forbindelse med en mindre steinlegging i tuftens søndre del (Myhre 1980:309). Nedgravningene på Gausel var imidlertid ikke kokegroper. Det er naturlig å se nedgravningene i hus 1 på Gausel i sammenheng med bygningen, helleleggingen og eventuelt med ildstedet. Noen nærmere indikasjon på hva de to parallelle nedgravningene representerer, er imidlertid ikke avklart.

Oppsummering

Hus 1 har vært et treskipet hus bygd i grindteknikk med vegger av leirklint flettverk. De buede hjørnene og mangel på takbærende stolper i gavlveggene tyder på at taket har vært valmet. Huset har hatt to motstående innganger midt på langveggene og har sannsynligvis vært inndelt i to rom slik som er vanlig. Den massive dreneringsgrøften omkring huset indikerer at det har vært viktig å holde gulvnivået inne i huset tørt. Hvilke funksjoner eller hvilke aktiviteter som bygningen har rommet er usikkert, men ildsteder, og skubbekvern peker i retning av bolig. Hellelegging og mindre stolper langs midtskipet er ofte indikasjon på fjøs med båser. Velger vi en fjøstolkning for den øverste halvdel av hus 1, må dette ha vært i bygningens senere faser, da to ildsteder hvorav ett som lå under helleleggingen kan tyde på en annen funksjon enn fjøs her tidligere. Ildsteder i den nedre (nordre) delen av huset, indikerer en sannsynlig boligfunksjon for denne delen.

Det er få gjenstandsfunn som kan gi noen videre klarhet i hva bygningens funksjoner har vært.

I forbindelse med huset er det helst ugrasfrø som er funnet og lite kornmateriale, noe som styrker en fjøstolkning av deler av bygningen.



Fig. 48. Oversiktsbilde av felt B under opprensning, sett mot nordøst. Foto: O. Rønne.

Fig. 48. View of the excavation area B after stripping of the topsoil. Seen towards NE. Photo: O. Rønne.

Felt B og C

Av Gro Anita Bårdseth

Områda for felt B og C er i dag dyrka mark som utgjør to delvis samanhengande jorde. Båe jorda tilhører tidlegare bruk nummer 13 på Gausel (gnr. 14), og utgjør eit område på totalt 8025 m². Jorda grensar til Gauselskogen i sør, aust og i nordaust. Området nord og nordvest for jorda er dyrka mark og tilhører tidlegare bruk nummer 13/23/51. Vest for jorda går vegen Gauselbakken.

Høgdeforskjellen i dei undersøkte områda varierer frå 41 – 57 meter. Terrengtet skrar mot aust og nordaust, men med flater og terrassar innimellom. Frå felt B og C har ein godt utsyn utover Boknafjorden og Ryfylke i nord og i aust. Dersom ein tenker seg eit landskap utan den tette vegetasjonen i Gauselskogen, vil ein også ha sikt innover Gandsfjorden i sør.

Felt B og C er undersøkt i 1998 i ein storleik av til saman 3498,7 m². I dei undersøkte områda er det registrert restar etter minst tre førhistoriske hus. Husa ligg relativt samla, og innanfor ein radius av omlag 80 meter.

Felt B ligg på det nordlegaste av dei to jorda som er undersøkte. Terrengtet der skrar svakt mot nordaust, og omlag midt på jordet er eit større, mest flatt parti. På denne flata er det registrert spor etter førhistorisk busetnad som kan knytast til minst eit hus; hus 2. Det er ikkje funne spor etter førhistorisk aktivitet utanom denne flata. Med unntak av ei steinfylt veite som går søraust for hus 2, er det heller ikkje registrert moderne forstyrringar i tilknytning til felt B og hus 2.

Felt C ligg på det sørlegaste av dei to jorda, og består av til saman fire større utgravingsfelt. I den vestre delen av jordet skrar terrengtet nokså kraftig mot nordaust, og over ei (horisontal) lengde på 65 meter er

høgdeforskjellen 9 meter (frå 57 – 48 m o.h.). Aust for skråninga flatar terrengtet ut og endar i ein terrasse som går parallelt med Gauselskogen. Terrassen er orientert NNV-SSA. På denne terrassen er det registrert spor etter førhistorisk busetnad som kan knytast til minst to hus; hus 5 og hus 6. I området mellom desse husa er det registrert eit mindre parti med ardspar. Med unntak av nokre spreidde eldstadar i skråninga vest for hus 5 og hus 6, er det ikkje funne spor etter førhistorisk aktivitet av noko slag på felt C. Det er registrert fleire moderne grøfter og steinfylte veiter på

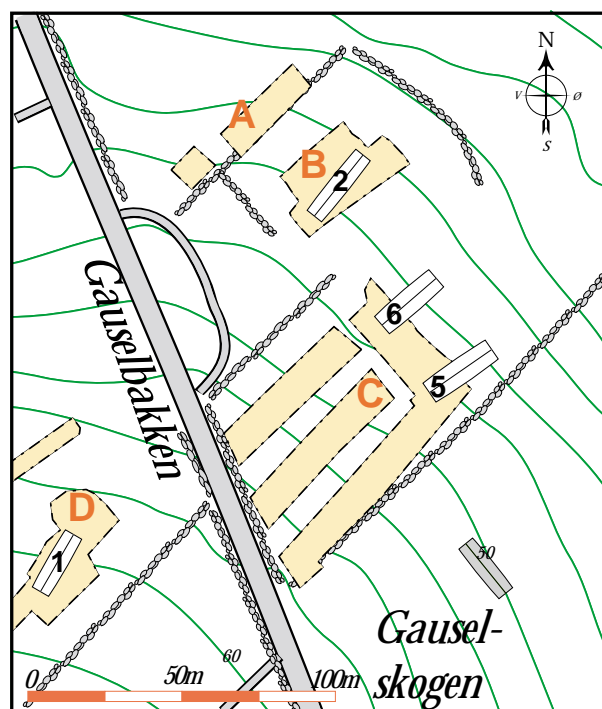


Fig. 47. Kart over områdene A, B og C. Se forøvrig fig. YY. Grafikk. R.L. Børsheim.

Fig. 47. Map of the excavation areas A, B and C. See also fig. YY. Graphics. R.L. Børsheim.

Fig. 49. Hus 2 utgravd. Sett mot sør. Fargede markører markerer stolpehull. Foto: O. Rønne.

Fig. 49. House 2 in its final excavated state. Seen towards S. Coloured plastic plates mark the belonging postholes. Photo: O. Rønne.



feltet, men med unntak av ei veite som går like sør for og mest parallelt med hus 5 ligg dei andre grøftene i skråninga vest for den førhistoriske busetnaden. Undergrunnen på felt C er jamt over fuktig, noko dei mange veitene også vitnar om. Dette tilhøvet vart særleg synleg i det søraustre hjørnet av feltet, der skrått terreng og fuktig undergrunn i kombinasjon med store nedbørmengder førte til fleire oversvømmingar av området for hus 5.

14C-dateringar av makrofossil frå dei førhistoriske husa viser at desse kan ha vore i bruk frå overgangen til yngre bronsealder (om lag 800 BC) og fram til Kristi fødsel. Hovudvekta av dateringane peikar likevel mot ei brukstid i førromersk jernalder.

Skildring av hus 2

Hus 2 er restar etter minst eit treskipa, grindbygd hus. Huset er orientert NNA-SSV, og ligg omlag midt på den vesle flata på felt B. Rundt 150 anlegg er registrert innanfor eit område som måler om lag 25 x 25 meter. Høgda over havet varierer frå 43 - 44,3 meter.

Det høge talet på anlegg i dette området, saman med nærleiken mellom dei, tyder på at hus 2 har vore gjennom fleire ombyggingar. Dette kjem særskilt fram gjennom plasseringa av stolpehol for takberande stolpar. Stadvis ligg desse svært tett, noko som kan tyde på at stolpane har vore skifta ut ved eit eller fleire høve. Ein skal heller ikkje sjå vekk frå at det har stått fleire hus på denne staden. Det er derfor uvisst kor mange grunder huset, eller husa, har bestått av til ei kvar tid, og kva for grunder som har vore verksame samstundes. Ein mogleg fase er skilt ut, og det er denne som ligg til grunn for den vidare skildringa og tolkinga av hus 2 (Bårdseth 1999).

Hovudparten av anlegga som tilhøyrer hus 2 er undersøkt og dokumentert. Om ikkje anna er nemnt, er alle oppgitte mål tekne frå antatt sentralpunkt i anlegg.

Berande konstruksjon

Den berande konstruksjonen i hus 2 består av 9 sikre grunder og 2 usikre grunder. Dei to usikre grindene ligg lengst sør i huset. Grundene er identifiserte gjennom til saman 21 stolpehol for takberande stolpar, eller stavar som dei også vert kalla. Avstanden mellom grindene i huset si lengderetning er ikkje regelmessig. I kvar ende av huset er avstanden mellom grindene frå 0,5 til 1 meter, medan avstanden elles er frå 1,3 til 2 meter. Den stuttaste avstanden mellom grindene er i den nordlege delen av huset.

Eit stolpehol i kvar av dei to endegrundene, A-172c og A-12, er noko inntrekte i høve til stolpehola i resten av grindene.

Midtskipet i huset, som vert definert av breidda til grindene, varierer mellom 1,8 meter i endane av huset til 2,4 meter i sentrum av huset.

Forma til stolpehola i plan er runde eller ovale, og oftast er dei orienterte på tvers av huset si lengderetning. Største tverrmål til stolpehola varierer mellom 18 x 24 cm til 37 x 64 cm. Djupna i stolpehola varierer mellom 7 og 40 cm. Det er stolpehola i endegrundene som er kraftigast. Hovudparten av stolpehola inneheld brent leire, og fleire er skodde med stein. Storleik og utforming til fleire av stolpehola indikerer at stolpane som har stått i dei har vore rektangulære, og orienterte på tvers av huset si lengderetning. Største tverrmål til stolpane som har stått her kan ha lege mellom 15 og 20 cm.

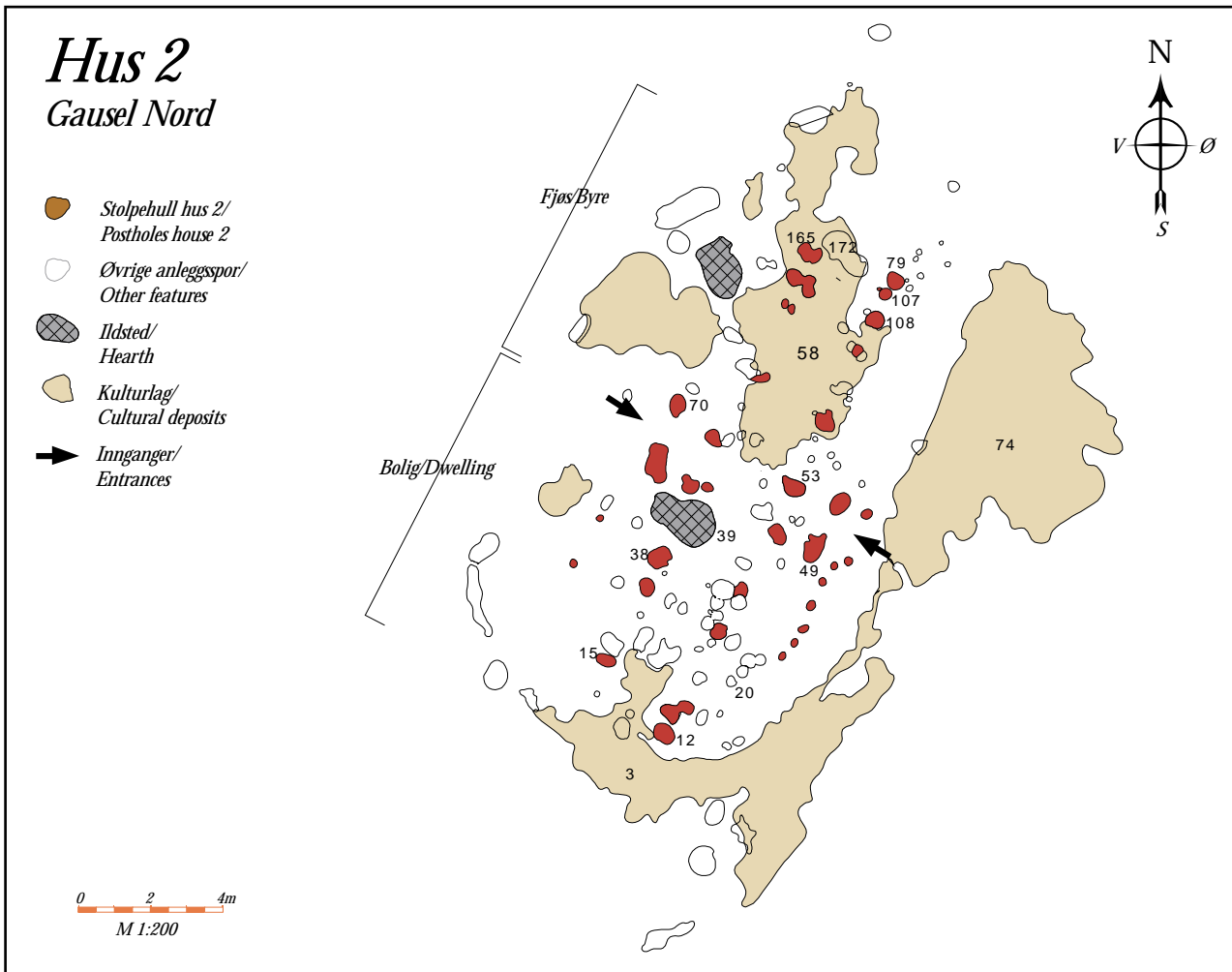


Fig. 50. Plan over hus 2 på Gausel. Grafikk: R.L. Børsheim.
 Fig. 50. Plan of house 2 på Gausel. Graphics: R.L. Børsheim.

Inngangar

Til tolkinga av hus 2 høyrer to sikre inngangar, ein på aust- og ein på vestsida av huset. Inngangane har lege rett ovanfor kvarandre mellom den 6. og 7. grinda (reknar frå NNA). Dei består av til saman fire stolpehol, som ligg mellom 1,3 til 1,5 meter utanfor stolpehola for dei takberande stolpane. I samband med den austre inngangen er det også mogleg å måle avstanden mellom eit stolpehol for inngangsstolpe, A-49, og yttervegg. Denne avstanden er rundt 0,7 meter.

Breidda mellom stolpehola for inngangsstolpane, som vil utgjere dørøpninga, er rundt 1,5 meter for bae inngangane.

Forma til desse stolpehola i plan er oval. Største tverrmål varierer mellom 42 x 71 cm og 45 x 69 cm, medan djupna varierer mellom 20 og 27 cm. Eit av stolpehola, A-68, var skodt med tilverka stein. Med unntak av at stolpehola er orienterte i huset si lengderetning, skil dei seg ikkje mykje frå stolpehola i den

berande konstruksjonen. Ein må derfor tru at storleik og utforming til inngangsstolpane har vore lik dei takberande stolpane, d.v.s. rektangulære og med eit største tverrmål mellom 15 og 20 cm.

Ytre veggjar

Dei ytre veggane i hus 2 er representert gjennom åtte stolpehol for veggstolpar langs den søraustre delen av huset. Stolpehola ligg med ein regelmessig avstand på rundt 0,5 meter, og strekker seg over ei lengde på om lag 4,5 meter. Utanfor den austre inngangen gjer dei eit opphald. Dette opphaldet forsterkar tanken om at den ytre vegg er samtidig med inngangane og den berande konstruksjonen for tolkinga av hus 2.

Avstanden mellom veggstolpane og den vestre rekka med takberande stolpar er omlag 2 meter. Denne avstanden definerer maksimumsbreidda til det vestre sideskipet i hus 2. Om ein trekk i frå tjukna til

dei ytre veggane, som kan ha vore mellom 30 og 40 cm, vert reell breidde i sideskipet noko mindre.

Forma til stolpehola i plan er rund, og største tverrmål varierer mellom 17 og 28 cm. Djupna varierer mellom 4,5 og 18 cm. I nokre av stolpehola fanst brent leire. Ut frå form og storleik til stolpehola, er det rimeleg å tru at veggstolpane var runde, og med ein største diameter mellom 8 og 12 cm.

Eldstadar

I den sørvestre delen av huset ligg ein eldstad, A-39. Han er asentralt plassert i høve til midtskipet, og ligg mest inntil den vestre rekka for takberande stolpar. Eldstaden er mest rund i forma, og måler omlag 1,2 x 1 meter. Han inneheld trekol, og brente og ubrente stein.

Delvis over den vestre delen av eldstaden ligg ein konsentrasjon med leire. Utstrekninga til denne måler omlag 0,6 x 0,55 meter, og i partiet som ligg over eldstaden er leira raudbrent. Leira elles er grå og gråblå på farge, og altså ikkje brent. Det er ikkje gjort funn av gjenstandar av noko slag i eller i tilknytning til leira. Sidan leira ligg delvis over eldstaden må ho vere sekundær i høve til han.

I den nordaustre delen av huset ligg anlegget A-58. Den mest iaugefallande tolkinga av anlegget er som eldstad, men anlegget kan også ha hatt andre funksjonar. Dette vert drøfta nærmare under. Eldstaden A-58 har ei langstrakt oval form, og største utstrekning er rundt 5 x 1,5 meter. Han er sentralt plassert langs midtskipet, og strekker seg frå den 2. og forbi den 5. grinda (rekna frå NNA). Eit tverrsnitt gjennom anlegget syner at botnen er svakt v-forma og sidene boga eller skrå. Eit langsgåande snitt syner at botn og sider i eldstaden er kledd med steinheller og leire. Fleire av hellene er skjorbrente, og det er tydeleg at desse har vore utsett for sterk varme. Eit kraftig kollag som fyller eldstaden underbygger dette. Både tverrsnittet og det langsgåande snittet gjennom eldstaden syner at han er greve ned i undergrunnen. Djupna er inntil 20 cm. Eit kulturlag som består av humus og kol dekkjer eldstaden og området kring han. Kulturlaget har same anleggsnummer som eldstaden, A-58.

I tilknytning til grindene som står langs eldstaden er det registrert 8 små stolpehol. Stolpehola ligg like inntil stolpehola for dei takberande stolpane, og på den sida som vender inn mot eldstaden. Forma til desse stolpehola i plan er rund, og største tverrmål varierer mellom 19 og 30 cm. Djupna til desse stolpehola varierer mellom 5 og 20 cm. Ut frå form og storleik til stolpehola, må ein tru at stolpane som stod her var runde og med ein diameter mellom 4 og 6 cm. Tilsva-



Fig. 51. A-58 i søndre del av hus 2 under utgraving. Sett mot sørvest. Foto: O. Rønne.

Fig. 51. A-58 in the southern part of the mid-aisle of house 2 is being excavated. Seen towards SW. Photo: O. Rønne.

ande stolpar er ikkje dokumentert andre stader i huset, og det er derfor nærliggjande å sjå dei i samanheng med aktivitetar som har vore utførte i eller ved eldstaden A-58.



Fig. 52. A-58 i søndre del av hus 2 under utgraving. Sett mot sørvest. Foto: O. Rønne.

Fig. 52. A-58 in the southern part of the mid-aisle of house 2 are being excavated. Seen toward SW. Photo: O. Rønne.

Prøve	Materiale	Kontekst	Hus	Ukalibrert	Kalibrert	%
Ua-14570	Vassarve	Stolpehol A-108	2	2345 70	800 - 200 BC	95,4
TUa-2529	Korn	Stolpehol A-53b	2	2170 70	390 - 40 BC	95,4
TUa-2530	Bygg	Eldstad A-58	2	2310 50	520 - 200 BC	95,4
TUa-2531	Bygg	Stolpehol A-49	2	2135 70	380 - 10 BC	95,4

Hus 2

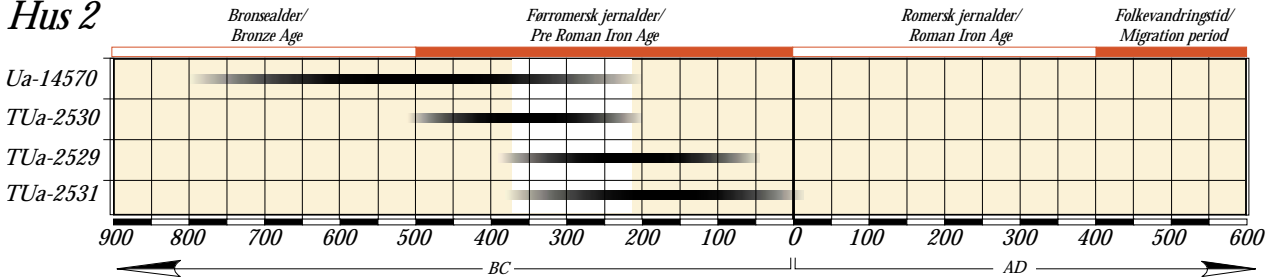


Fig. 53. 14C dateringene til hus 2.
Fig. 53. The 14C datings of house 2.

Kulturlag

Utanfor hus 2, langs sør- og austsida av huset, ligg restar av eit kulturlag som har ein storleik på omlag 50 m². Sør for huset har kulturlaget anleggsnummer A-3, medan det på austsida av huset har anleggsnummer A-74. Utanfor vestsida av huset er det dokumentert mindre restar av kulturlaget, men dette har ikkje eige anleggsnummer.

Kulturlaget består av omlag like delar sand og humus, og er mørk brun til raudbrun på farge. Det skil seg tydeleg frå den lysare undergrunnen i området.

Utbreiinga av kulturlaget er interessant. Det indikerer både utvendig aktivitetsområde til hus 2, men også omrisset av den austre halvdel av huset, d.v.s. dei ytre konturane til ytterveggen. Utbreiinga av kulturlaget kan nyttast som eit indirekte prov på at den søndre gavlandet har hatt avrunda hjørne.

Funn frå hus 2 og felt B

Funnmaterialet frå hus 2 og felt B består av til saman 252 skår og fliser av leirkar, brent og sintra leire, noko slag, tre fragment av naglar av jern, to glasskår som kan vere førhistoriske, tre avslag av flint og nokre brente bein (vekt 0,0566 g.).

Leirkarskåra er mellomgrovt magra med kvartssand, enkelte skår har glatta utside. Eit randskår har ei utarbeida list som går horisontalt kring karhalsen, elles er skåra utan spor av dekor. Med utgangspunkt i randskåra trur ein at keramikken skriv seg frå minst sju ulike kar. Hovudparten av leirkarskåra kjem frå kulturlaget kring huset. Eit leirkarskår kjem frå stolpehol for ein inngangsstolpe, A-70. Tre leirkarskår kjem frå to stolpehol for takberande stolpar, A-35 og A-87, og eit skår kjem frå eldstaden A-58.

I eldstaden A-58, som ligg i den nordaustre delen av hus 2, fant ein både sintra og brent leire. Sintra

leire er leire som er utsett for varme over 1100°C slik at kvartskorna i leira smeltar og overflata får ein glassaktig utsjånad (Hodges 1964:53). Sintra leire kan m.a. vere restar av støypeformer for smykke slik ein fant i hus 8, frå smeltediglar slik ein fant i ei av båtgravene på felt M og N, eller frå omnsføring i samband med jernutvinning eller smiing. Mengda sintra leire frå hus 2 er i overkant av 400 g, og ho kjem i hovudsak frå eldstaden A-58. Nokre bitar sintra leire er også funne i to stolpehol for inngangsstolpar, A-52 og A-70, og i minst tre stolpehol for takberande stolpar, A-35, A-53 og A-16. Mengda brent leire frå eldstaden A-58 er omlag 130 g. Brent leire er også funne i stolpehol for inngangsstolpe, A-49, i stolpehol for takberande stolpar, A-53, A-35, A-15, og i eit par andre stolpar som ikkje inngår i tolkinga av hus 2. I eldstaden A-39, som ligg i den sørvestre delen av huset, kjem også nokre bitar sintra leire.

Til saman fant ein tre bitar slag i hus 2. Ein bit kan vere frå bronse, og kjem frå stolpeholet for ein takberande stolpe, A-45. Dei andre bitane er frå jern, og kjem høvesvis frå eldstaden A-58, og frå stolpeholet for ein takberande stolpe, A-161.

Frå kulturlaget er det funne eit glasskår. Det andre glasskåret kjem frå eit stolpehol, A-62, som ikkje inngår i tolkinga av hus 2.

Dei brente beina kjem frå eit stolpehol, A-112, som ligg nokre meter nord for huset. Frå det same stolpeholet kjem eit jernfragment. Dei to andre jernfragmenta er frå oppreinsking av området, og det er derfor uvisst kvar dei kjem frå. Avslaga av flint kjem høvesvis frå oppreinsking av kulturlaget sør for hus 2, og frå eit stolpehol, A-100, i det same området.

Fordelinga av funna er interessant. Medan fleirtalet av leirkarskåra kjem frå kulturlaget på utsida av huset, kjem den brente og sintra leira, saman med

Tab. Ttt: Forkullele frø og frukter i prøver fra hull etter takbærende stolper, hus 2.

	Anlegg	DYRKEDE per liter analysert masse	UGRAS per liter analysert masse	INNSAMLEDE per liter analysert masse
1.grind	A-79	0	1,3	0
2.grind	A-107a	0	5,8	0
	A107b	0	15,6	0
	A-165a	0	0,7	0
	A-165b	0,3	7,0	0,6

slagget frå innsida av huset og i hovudsak frå eldstaden A-58 og frå kulturlaget som låg over. Det er derfor naturleg å sjå på leira og slagget som eit resultat av dei aktivitetane som er utførte der.

Dateringar

Til saman er fire prøver frå hus 2, samtlege av makrofossil, daterte gjennom 14C-metoden. To av prøvene er frå stolpehol for takberande stolpar, høvesvis A-108 og A-53b, ei prøve er frå stolpehol for inngangsstolpe A-49, og ei prøve er frå kollaget i eldstaden A-58.

Med utgangspunkt i desse dateringane kan huset ha vore i bruk i yngre bronsealder og i førromersk jernalder. Dateringane Ua-14570, TUa-2530 og TUa-2531 kombinert (Oxcal) tyder på at huset var i bruk i første del av førromersk jernalder, i tida frå om lag 400 – 200 BC. Hus 2 kan såleis ha vore i bruk samstundes med hus 5.

Ei brukstid i førromersk jernalder samsvarar med konstruksjonen av huset, men også med funn av leirkarskår og makrofossil som er gjort der. Kor vidt huset var i kontinuerleg i bruk, om det låg øyde i periodar, og/eller om det har vore gjennom ombyggingar er det vanskeleg å seie noko sikkert om på bakgrunn av dateringane. Det høge talet på anlegg kan tyde på at

huset har vore gjennom fleire fysiske endringar i løpet av brukstida. Spor etter ulike aktivitetar peikar også mot at huset har vore gjennom fleire bruksfasar.

Naturvitenskap hus 2:

(ECS)

Innledning

På området var det anlegg som kan tolkes som stolpehull etter et treskipet langhus. I huset var det rester etter et stort avlangt kulturlag (A-58) (fig fff). For nærmere beskrivelse av huset og tilhørende strukturer se over. Dateringene som foreligger (tab ttt) viser at huset har vært i bruk i førromersk jernalder. I Rogaland har det tidligere vært undersøkt hus fra denne perioden på Forsand (Bakkevig xxxx) og på Skeie, Hundvåg (Griffin og Sandvik 2000).

Innsamlede prøver

Under feltarbeidet ble det tatt prøver i anlegg som syntes å tilhøre hus 2. Prøver ble tatt av jordmasser i hull etter takbærende stolper, dørstolper, ildsteder og udefinerte anlegg. Det ble tatt 68 prøver og 47 av prøvene er analysert.

Resultat

Det er korn i 30 av de 47 analyserte prøvene. Kornene som er framkommet er stort sett vanskelige å identifisere p.g.a. at de er skadet og epidermis er fragmentarisk eller helt slitt bort. Størstedelen av de identifiserte kornene er naken bygg. Frø av ugras dominerer blant de forkullele planterestene. Det er frø

Pre Roman Iron Age
House 2, Gausel, Stavanger m..
Distribution of Cereal Grains

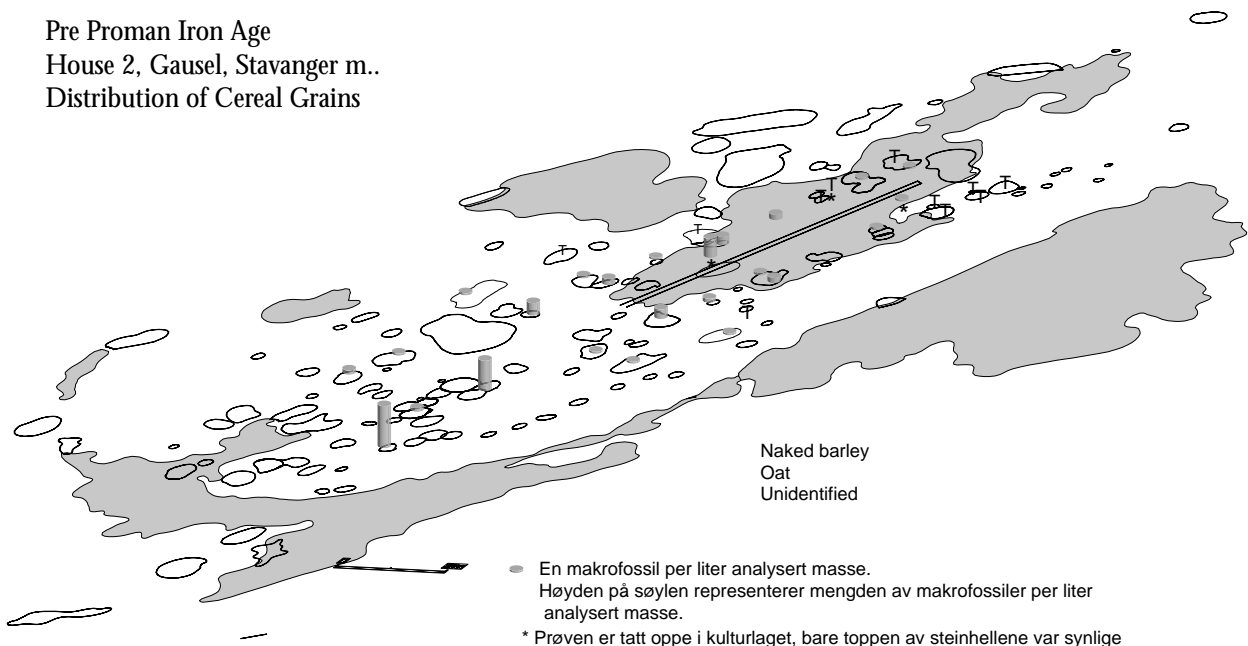


Fig. 55. Fordeling av korn i hus 2.

Fig. 55. Distribution of cereal grains og house 2.

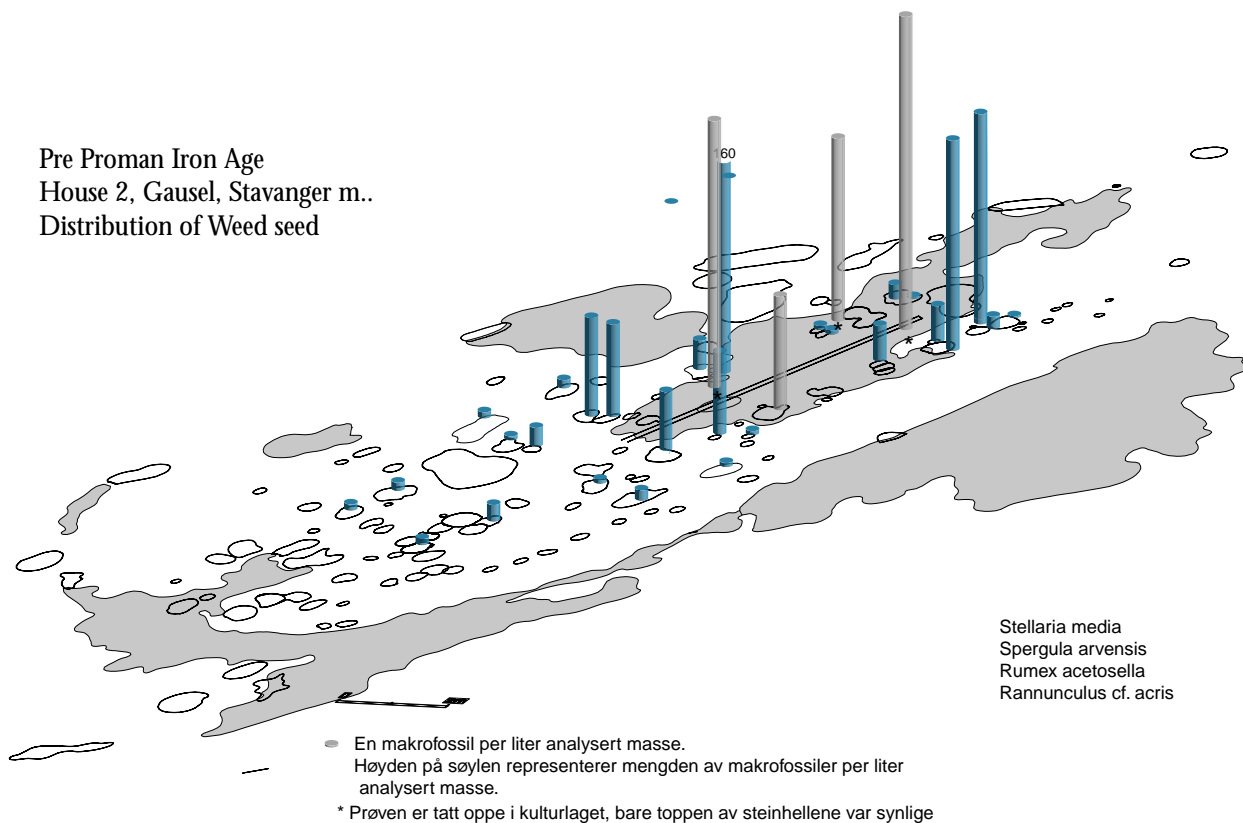


Fig. 55. Fordeling av korn og ugras i hus 2.

Fig. 55. Distribution of cereal grains, seeds of weeds, graze- and meadows-plants.

av ugras i 45 av de 47 analyserte prøvene. Ugrasene som dominerer er vassarve (*Stellaria media*), småsyre (*Rumex acetosella*), linbendel (*Spargula arvensis*) og hønsegras (*Polygonum sp.*) I ti av prøvene er det rester etter innsamlete planter: hassel, bringebær og bjørnebær.

Hull etter takbærende stolper

Det er analysert prøver fra hull etter takbærende stolper i 1. til og med 9. grind. Grind 1 til 6 ligger nordøst for inngangene. I hullene etter de 3 første parene (grind 1 til 3) av takbærende stolpehull er det svært få korn.

- 1.grind: I prøven fra A-79 er det ingen korn og bare få ugras. Prøve er ikke tatt i A-172c
- 2.grind: I A-107a er det heller ingen korn og bare få ugras, mens det i hullet etter støttestolpen (A-107b) også manglet korn men mange ugrasfrø er tilstede, i A-165 er det litt korn og litt ugras.
- 3.grind: A-108a/108b inneholder ingen korn, men i A-108a er det mye ugras, i prøven fra A-166b er det litt korn og litt ugras.
- 4.grind: Det er ikke analysert prøve fra A-174, men prøven fra A-175 inneholder noe korn og noe ugras. A-176 har ingen korn og få ugras.

5.grind: I prøven fra A-161a er det få korn og mange ugras, samme innhold er det i A-160b I prøvene fra begge hullene etter støttestolpene (A-161b og A-160a) er det korn og mange ugras.

6.grind: A-53b og A-16. I hullet etter dette stolpeparet er det både korn og ugras. Prøven fra A-50 (like ved A-16) har omtrent samme innhold.

7.grind: A-87(evnt. A-86) og A-45. I A-87 er det ikke korn og det er få ugras og i A-86 er det korn og noe mer ugras. I prøvene fra A-45 er det korn og litt ugras.

8.grind: A-94 og A-38. A-94 har forholdsvis mange korn og lite ugras og i prøvene fra A-38 er det lite korn og relativt lite ugras.

9.grind: A-90 og A-35. I prøvene fra begge anleggene er det noe korn og lite ugras.

Det går et skille mellom 6 og 7 grind, hvor inngangene er. Det blir markert færre ugrasfrø i prøvene fra hullene sør for 6. grind. Lite korn er funnet i prøvene tatt nord for takbærende stolper A-161 og A-160, 4. grind.

Prøven fra hullet etter takbærende stolpe A-66 inneholder få makrofossiler. Strukturen ligger under kulturlaget A-58. A-66 er sannsynligvis fylt av masse før A-58 er blitt avsatt. Det er høy konsentrasjon av

ugras i prøvene fra noen av strukturene som ikke var dekket av A-58, f. eks. A-54, A-108b, A-107b og A-160.

Innganger

Det er to innganger som ligger overfor hverandre. I prøvene fra stolpehullene etter den østlige inngangen (A-52 og A-49) er det få korn og relativt lite ugras frø. Innholdet i de to anleggene er stort sett det samme. Ugrasene som er i disse prøvene var de samme som dominerte ellers i analysematerialet fra hus 2. Det er ingen korn og få ugras i prøvene fra hullet etter den ene vestlige dørstolpen (A-70). Prøvene fra dørstolpene har få makrofossiler og fordelingen korn/ugras er noenlunde lik.

Kommentar:

Sannsynligvis har aktiviteten som gjenspeiles foregått inne i huset og makrofossilene har ikke spredt seg fra aktiviteter utenfor huset. Hadde aktiviteten foregått utenfor huset ville det vært naturlig at det var flere makrofossiler i hullene etter dørstolpene enn i anlegg inne i huset. Det ville det sannsynligvis også ha vært hvis dette var rester etter høy og lignende som ble båret inn eller ut av huset.

Kulturlag A-58

Tidlig i utgravingen ble A-58 påvist, kulturlaget kunne da ses som et fylskifte med stor utbredelse og prøver ble tatt (98706015 t.o.m. -017) før en hadde oversikt over hva det kunne være. I prøvene er det korn, frø og frukter og det er en klar dominans av ugras (tab ttt). Prøve -94 og -95 er tatt i et profil gjennom anlegget (fig. Fff). De to prøvene er fra ulike lag, -94 fra kulturlag og -95 fra et lag under dette. Innholdet i prøvene fra de to lagene er det samme; mange ugras og flere korn. Prøvene er tatt i profilet like vest for A-161. Langs midten av A-58 var det store stein som lå nær bunn av anlegget / ildstedet. Prøver er tatt under to av steinene og den ene av disse er analysert (98706315). Den inneholder korn og en stor mengde ugrasfrø.

Anlegg A-20.

Dette kan være hull etter en stolpe som har inngått i en sørlig endevegg på et tidspunkt (Bårdseth 1998). Det er forholdsvis mye korn i prøven fra stolpehullet og ingen frø av ugras. Kornet kan være rensert før det er avsatt i anlegget.

Anlegg A-54 og -55

Anleggene ligger mellom østveggen og den sørlige del av A-58, nær den østlige inngangen. I prøven fra A-54

er det litt korn og ugras, som i A-58. I prøven fra A-55 som ligger nærmere ytterveggen er det ikke korn og bare få ugras. Dette kan antyde at aktiviteten som vi kan se spor av har foregått inne i huset og ikke utenfor.

Anlegg A-72

Anlegget ligger like vest for A-58 hvor det er stor tetthet av makrofossiler. Prøven fra anlegget inneholder få korn og lite ugras. Dette viser liten spredning av masse fra A-58 til A-72 og det antyder også at aktiviteten har foregått på et meget begrenset område. Det kan også antyde at A-72 er fylt med masse før aktiviteten som gjenspeiles i A-58 er begynt.

Kommentar

Sammensetningen av plantemakrofossiler i kulturlaget, A-58, avspeiler at en aktivitet har foregått i nordre del av huset. Den store andelen av ugrasfrø antyder at dette kan være rester etter kornrensing. Det er få korn i prøvene fra de takbærende stolpene lengst nord i huset. I A-107b og A-108a og i stolpehullene etter grind fem er det mange ugras. Dette må settes i sammenheng med det som er funnet i anlegg A-58. Sammensetningen av makrofossiler er den samme i A-58 (både i de prøver som er tatt høyt oppe i anlegget og de som er tatt nær bunn av anlegget og i prøvene fra de takbærende stolpehullene i 5. og 6. grind og anlegg i den sørligste del av den nordlige halvdel av huset). En annen mulig tolkning for den nordlige halvdel av hus 2 er derfor at det var fjøset i hus 2. I fjøset kan andre aktiviteter som kornrensing ha foregått.

En mulig tolkning av A-58 er at det er et ildsted (sss), noe som ikke er vanlig å finne i fjøsdelen av et hus. Det er imidlertid lite sannsynlig at så mange korn og ugrasfrø er bevart i et ildsted. De forkullede planterestene kan ikke ha blitt utsatt for åpen flamme, kun varmepåvirkning (200-5000 C). Anlegg A-58 kan i hvert fall neppe ha vært brukt som ildsted etter at frø og frukter er avsatt her. Makrofossilene fra under steinen kan ha kommet der samtidig som eller før steinen, steinen kan også ha rast utover kulturlaget.

I prøven fra A-160b er det også forholdsvis mange frø av siv og soleie. Prøvene tatt i den delen av huset som ligger like nord for inngangene har altså et noe høyere innslag av beiteplanter. Innholdet i prøvene fra A-16, og A-58 (98706017 og 315) har også innslag av beiteplanter inkludert en del grasfrø. Tilstedeværelsen av disse plantene kan antyde at beiteplanter og høy er brukt i denne delen av huset. Frøene kan være rester etter høy direkte, men de kan også ha vært i avføringen til dyra. På mange av soleie frøene (egentlig en nøtt) som er funnet i denne under-

søkelsen er det ytre skallet fragmentarisk eller helt borte (fig. Fff). Dette kan antyde at frøene har vært igjennom et fordøyelses-system. Dette støtter opp om antagelsen om at den nordlige delen i en periode er brukt som fjøs.

I prøvene fra hullene etter de takbærende stolpene som har stått like innenfor dørstolpene er det flere korn, spesielt i A-86. Ugrasmengden er relativt beskjeden i de tre stolpehullene A-45 og A-86,-87 (i boligdelen), men i de to stolpehullene (A-16 / A50 og A-53) som er i fjøsdelen er det flere ugras (fig fff).

Funnene av planterester i hus 2 gir belegg for at korn har vært dyrket. Andre kulturvekster kan ha vært dyrket, men ingen rester av disse er funnet. Det er ikke funnet store mengder korn. Mange av kornene er i en slik forfatning at de er vanskelige å identifisere. Noe uventet var det å finne naken bygg som dominerende kornsort sammen med noen få korn av agnekledd bygg og havre. Dette er uventet fordi agnekledd bygg har vært vanlig å finne i jernalderkontekster i tidligere undersøkelser (se side sss).

Sammensetningen av ugrasene i prøvene fra hus 2 vitner om lavt næringsinnhold i jorden der hvor kornet har vært dyrket. Det høye antallet frø av vassarve kan antyde gjødsling (Viklund 1998) og at jorden har vært fuktig, men få frø av meldestokk og maure antyder lavt nitrogeninnhold i åkerjorden.

En oppsummering av makrofossilene som er tilstede i de ulike anleggene lengst NØ i huset inneholder meget få korn og heller ikke så mange ugras. Særlig i huset øker ugrasmengden, så øker også antall korn. Ved inngangene går ugrasmengden ned og korn dominerer i prøvene fra den sørlige delen av huset (fig fff). Dette tyder på boligdel i SV og fjøsdel i NØ.

Tolking av hus 2

(GAB)

Mål, storleik og konstruksjon

Om ein tek utgangspunkt i anlegga slik dei er dokumenterte, kan ein rekne ut omtrentleg storleik til huset. Avstanden mellom endegrindene i den berande konstruksjonen er i underkant av 14 meter. Reell innvendig lengde har nok vore noko lengre når ein reknar med romma mellom endegrindene og gavlveggane. Det er nærliggjande å tru at desse romma har vore, nett slik som romma i kvar ende av den berande konstruksjonen. Innvendige lengde vert då mellom 15 og 16 meter. Innvendig breidde i huset er breidda til midtskipet pluss breidda til bae sideskipa. Noko sør for midten av huset er det mogleg å måle breidda til det austre sideskipet til rundt 2 meter. Om ein går ut frå ei tilsvarande breidde i det vestre sideski-

pet, vert innvendig breidde i sentrum av huset rundt 6,4 meter. I bae endane av huset vert midtskipet smale, men det er ikkje dokumentert veggstolpar som indikerer ei tilsvarande innsnevring. Om ein går ut frå ei innvendig breidde rundt 6,4 meter, vil hus 2 ha hatt ei golvflate mellom 90 og 102 m².

Det er artsbestemt trekol frå to stolpehol for takberande stolpar, A-53 og A-62. Bae prøvene er artsbestemte til furu, og dei inneheldt ikkje andre treslag. Dette kan tyde på at grindkonstruksjonen i hus 2, i alle høve stolpane, har vore av furu.

Funn av brent leire i stolpehola for veggstolpane tyder på at dei ytre veggane var leirklinde flettverksveggar. Konstruksjonen til leirklinde flettverksveggar kan ha varierte noko, m.a. med og utan syllstokk (Lindqvist og Ramqvist 1993:52). Det er ikkje spor etter syllstokkar i hus 2, så der må ein tru at stolpane, og ytterveggen, var plassert direkte på bakken. Tjukna til slike flettverksveggar, i alle høve dersom noko av vekta frå taket har vore overført til dei, reknar ein med har vore mellom 30 og 40 cm (Komber pers. medd.).

Med utgangspunkt i utbreiinga av kulturlaget på utsida av huset ser det ut for at huset har hatt avrunda hjørne, medan sideveggane har vore rette eller svakt boga. Ein har ingen opplysingar om gavlveggane, men tilsvarande hus m.a. frå Forsand, Rogaland, har hatt nokså rette gavlar (Løken 1998:108).

Tak og takkonstruksjonen i hus 2 har ein få haldepunkt til. Ein må likevel gå ut frå at taket har vore bore av eit sett med åsar, som igjen har kvilt på langsgående drager, eller stavleggjar som dei også vert kalla. Dette er den vanlege takkonstruksjonen i førhistoriske grindbygde hus, i alle høve i eldre jernalder (Komber 1989:35). Det er ingen funn i gjenstandsmaterialet som indikerer kva slags materialet taket har vore tekt med. Likeins har ein ingen sikre opplysningar om golvet i hus 2.

Storleik og utforming til hus 2 høver godt med samtidige hus m.a. frå Forsand i Rogaland. Trond Løken har skildra ei gruppe hus som han kallar for "Det mindre langhuset" og som det er dokumentert 15 stykker av frå bronsealder og førromersk jernalder (Løken 1998:108-111). Desse husa har ei gjennomsnittslengde på 14 meter, og ei gjennomsnittsbreidde på rundt 6 meter. Langveggane har vore svakt boga, gavlane rette med avrunda hjørne, og dei ytre veggane har vore leirklinde flettverksveggar. Inngangane har vore motstilte, og dei har lege omlag midt i huset. Det mindre langhuset som Løken skildrar har i snitt færre grunder (4 til 6 grunder) i høve til hus 2 på Gausel (9 sikre og 2 usikre grunder). Stadvis står grindene i hus 2 svært tett, og som tidlegare nemnt må ein ta høgde for

at nokre av desse kan vere utskiftingar. To av grindene er då også rekna som usikre. Det reelle talet på grunder i ein fase for hus 2 kan derfor vere lågare, nett slik som i det mindre langhuset frå Forsand. Når det gjeld bruk av materiale ser det ut for å vere noko forskjell. Medan hus 2 truleg har hatt ein indre reisverk av furu, har dei takberande stolpane i husa på Forsand vore runde og av eik (ibid:108).

Løken (ibid:117) argumenterer for at dei motstilte inngangane vart nytta både av folk og fe. Inngangane representerer eit funksjonsskilje i husa, med bustaddel i den eine enden og fjøs i den andre. Nedanfor skal eg sjå nærmare på kva funksjonar hus 2 kan ha hatt, og om inngangane representerer eit eventuelt funksjonsskilje slik som i husa på Forsand.

Bustad

For hus 2 må ein tru at den søndre delen av huset har vore bustad. Om ein ser på fordeling av makrofossil, er det forkola korn av naken bygg og noko havre som dominerer i denne delen av huset. Ein må tru at korna har inngått i matlaging av ulike slag, og at dei var ein del av næringsgrunnlaget til menneska som budde der. Årsaka til at korna er forkola (brent) er nok ikkje tilsikta. Korna kan vere mista i nærleiken av ein eldstad, men det kan og vere at huset har brent ned.

I den søndre delen av huset ligg også ein eldstad, A-39. Det føreligg ingen dateringar eller stratigrafiske prov som stadfester at eldstaden var i bruk samstundes med at huset var i bruk. Ut frå plasseringa av han må ein likevel tru at eldstaden og huset var samtidige. Ein må då tru at eldstaden både har fungert som lys- og varmekjelde i huset, men kanskje og til førebuing av mat.

I det komparative materialet frå Forsand er det ikkje dokumentert eldstadar i denne typen hus. Løken trur då også at fråveret av eldstadar ikkje er fordi dei ikkje eksisterte, men snarare fordi dei var av ein slik art at vi ikkje finn dei att i dag (Løken 1998:111).

Smie og fjøs

I den nordre delen av huset er det eldstaden A-58 som er framtreddande. Det kraftige kollaget i eldstaden A-58, saman med dei skjorbrente hellene, er bakgrunnen for den eine tolkinga av anlegget som eldstad. Konstruksjonen over bakkenivå veit ein ikkje noko sikkert om. Ein må i alle høve tru at eldstaden var open, og at kantane kanskje var markerte med større steinar e.l. Opne eldstader eller årer var vanlege på Vestlandet fram til tidleg mellomalder (Finstad 1998:12).

I eldstaden og i fleire av stolpehola rundt han er det funne både slag og sintra leire. Slagg og sintra

leire er vanlege avfallsprodukt i samband med smiing, og ein må derfor tru at eldstaden vart brukt som smie på eit tidspunkt. Slagget skriv seg truleg frå arbeid med både bronse og jern. Den sintra leira skriv seg etter alt å døme frå omnsforing frå smia, men ein skal heller ikkje sjå vekk i frå at nokre stykke kan vere frå støypeformer. Mengda slag er låg, og til saman er det berre registrert 3 bitar (samla vekt 75,75 g). Til mykje av den sintra leira sit det fast slag, slik at den reelle mengda slag er større.

Sjølv om dateringane frå eldstaden og huset elles er samanfallande, har ein ingen sikre haldepunkt som seier at eldstaden var i bruk samstundes med at det budde folk i huset. Det er m.a. nærliggjande å tenke seg at eldstaden og smiinga representerte ein brannfare, og at dei derfor var lite eigna i kombinasjon med bustad.

Makrofossila frå denne delen av huset er dominert av frø av ugras, slik som vassarve, hønsegras, maure, linbendel og meldestokk, men beiteplantar som engsoleie, småsyre, engkall, smalkjempe, siv og gras er også representerte. Frø av ugras kan skrive seg frå dyrefor i ein fjøs. Frø av beiteplantar indikerer også at denne delen av huset har vore brukt som fjøs (Soltvedt dette volum).

Det er funne korn i denne delen av huset også, men kornet er alltid funne saman med høvesvis mange frø av urter. I den andre delen av huset (i sørvest) er det mest ingen ugras som er funne saman med korn.

I det mindre langhuset som Løken (1998) skildrar, og som samsvarar både i tid og form med hus 2, er dei vanlegaste funksjonane bustad og fjøs. Det er nærliggjande å tru at hus 2 har romma desse funksjonane også, og at den nordlege delen av huset var fjøs. Ovanfor peika eg på at grindene i denne delen av huset står tettare enn elles. Både i husa frå Forsand, men også i samtidig hus frå Jylland i Danmark, er det vanleg at grindene står tettare i fjøsdelen enn i bustaddelen i langhusa (ibid:117). I denne samanhengen er det freistande å sjå på dei små stolpehola ved sidan av dei takberande stolpane som moglege spor etter båseskilje for storfe.

Frø av ugras og beiteplantar frå denne delen av huset kan ein også sjå på som eit indirekte prov på inneforing av husdyr. I dei seinare åra er det frå fleire hald argumentert for at inneforing og oppsamling av møkk for gjødsling på åkrane tok til i midten av bronsealderen i ulike delar av Sør-Skandinavia (Løken 1998 md ref.).

I ei tolking av huset som fjøs skal ein likevel ikkje utelukke at eldstaden A-58 kan ha hatt ein funksjon som møkkarenne eller hellelegging av eit slag, slik

som Børsheim peikar på (dette volum). Slike er kjent frå fleire førhistoriske hus, m.a. hus 1, hus 5 og hus V på Gausel (Bårdseth 1999, Tangen Eriksen 1998). I motsetnad til desse helleleggingane som delvis består av fleire horisontale steinlag, er A-58 ei nedgraving som er fora med heller og leire og fylt med trekol. Både med omsyn til konstruksjon og innhald skil A-58 seg frå dei andre helleleggingane på Gausel. Dette talar for at A-58 ikkje var samstundes med ein eventuell fjøs, i alle høve ikkje som eldstad. I husa frå Forsand finst det heller ikkje spor etter helleleggingar i fjøsdelen (Løken 1998).

Andre aktivitetar?

Kan makrofossila frå den nordre delen av huset skrive seg frå anna enn dyrefor? Soltvedt har peika på moglegheita for at kornet vart tørka og reinska i denne delen av huset. Dette kan i så fall forklare den store mengda ugrasfrø herifrå, saman med dei låge kornverdiane i deler av anlegg A-58 (Soltvedt dette volum).

Kombinasjonshus, som både fungerte som eldhus, smie og tørkehus for korn, var vanleg på Vestlandet og i Trøndelag opp til 1800-talet (Tobiassen 1981:9). Den store mengda ugrasfrø frå den nordre delen av huset, saman med eldstaden A-58, moglegjer også ei tolking som tørkerom for korn. Om husdyra var ute heile sommarhalvåret kan huset kanskje ha vore nytta til andre aktivitetar slik som smie, lager og tørkerom i mellomtida.

Kor vidt eldstaden var i bruk før, under, eller etter at denne delen av huset eventuelt var fjøs, er uvist. Det føreligg ingen stratigrafiske prov som tilseier korkje det eine eller det andre. På bakgrunn av karakteren til planterestane som er funne i eldstaden er ein likevel nokså sikker på at desse blei avsatt etter at eldstaden gjekk ut av bruk.

Skildring av hus 5

Hus 5 er restar etter minst eit treskipa grindbygd hus. Huset er orientert NA-SV, og ligg lengst aust på terrassen på felt C. Høgda over havet varierer frå 45,5 – 46,7 meter. Hus 5 er såleis plassert i det nordaustre hjørnet av feltet, med Gauselskogen som nærmaste nabo i søraust og nordaust.

Bakgrunnen for å skilje ut hus 5 som eiga bygning er ei steinlegging, A-144, som var omgitt av ein konsentrasjon av stolpehol og nokre veggrofter. Innfor eit område som måler omlag 13 x 8 meter er det registrert i overkant av 100 anlegg frå førhistorisk busetnad. Orienteringa til anlegga, og nærleiken mellom dei tyder på at fleire fasar er representerte. Mykje av materialet er fragmentarisk eller i dårleg stand, og tidvis var det også vanskelege arbeidstilhøve her. Delar av ein mogleg fase er skilt ut, og det er denne som ligg til grunn for den vidare skildringa og tolkinga av hus 5. Det høge talet på anlegg tyder likevel på at huset kan ha bestått av fleire fasar, men også at det kan ha stått fleire hus på tomta.

Alle anlegga som inngår i tolkinga av hus 5 er undersøkt og dokumentert. Om ikkje anna er nemnt, er alle oppgitte mål tekne frå antatt sentralpunkt i anlegg.

Berande konstruksjon

Berre to grunder i den berande konstruksjonen er identifisert. Desse består av til saman fire stolpehol for takberande stolpar. Breidda til grindene, som utgjer midtskipet i huset, er omlag 2,3 meter. Rommet mellom grindene, i huset si lengderetning, er omlag 2,6 meter. Grindene har same orientering som steinlegginga, og strekker seg over ho.

Forma til stolpehola i plan er ovale eller tilnærma ovale, og dei er orienterte på tvers av huset si leng-



Fig. 56. Fremrensing av hus 5 og helleleggingen der. Sett mot nordøst. Fra venstre Ingebjørg Sivertsen, Margareth Buer og Desiree Nævdahl. Foto. J. Aakvik.

Fig. 56. Excavating house 5 and the flagstones in the mid-aisle. Seen towards NE. From the left: Ingebjørg Sivertsen, Margareth Buer and Desiree Nævdahl. Photo. J. Aakvik.

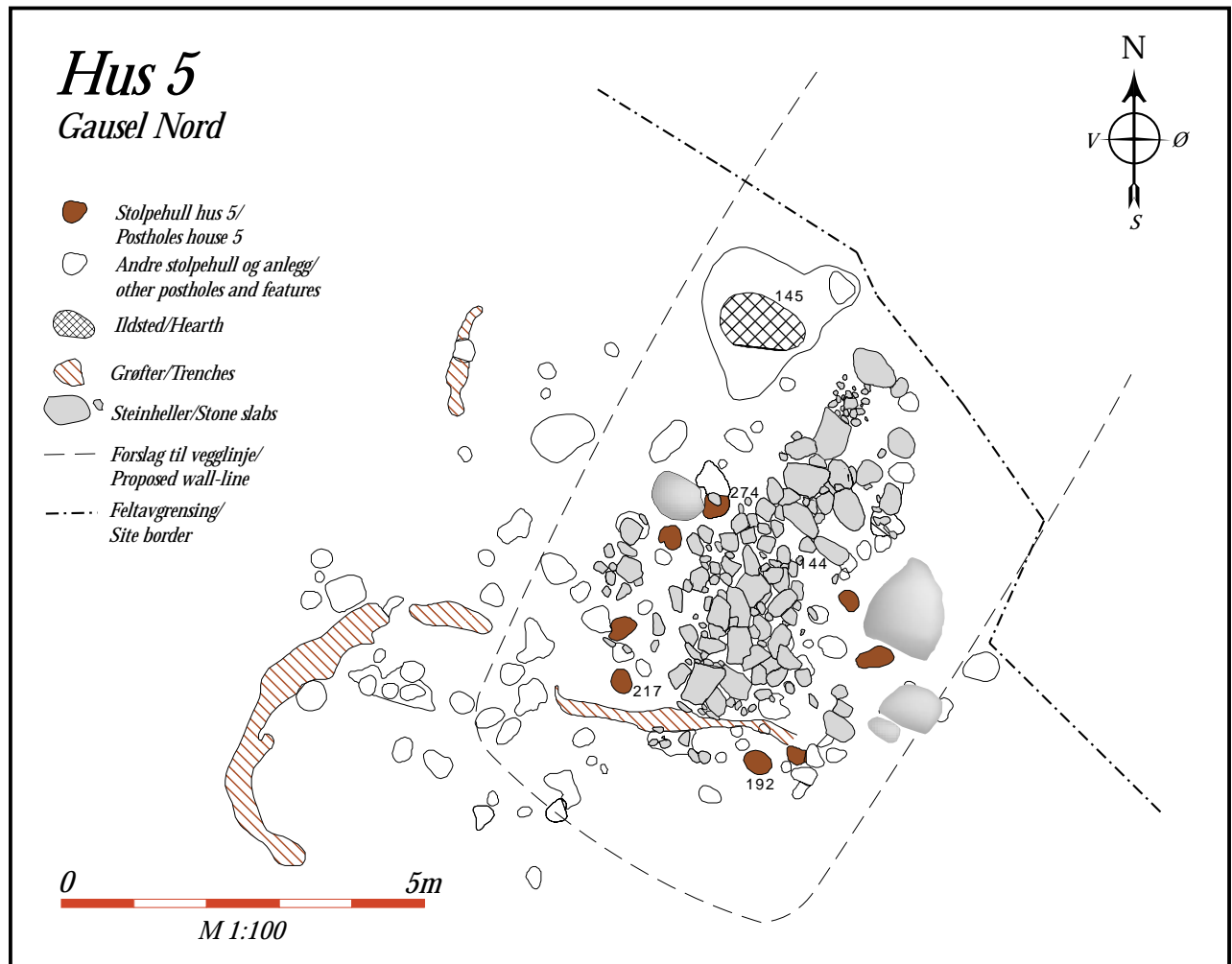


Fig. 57. Plan over hus 5 på Gausel. Grafikk: R.L. Børsheim.
Fig. 57. Plan of house 5 på Gausel. Graphics: R.L. Børsheim.

deretning. Største tverrmål til stolpehola varierer mellom 22 x 35 cm og 40 x 40 cm, medan djupna varierer mellom 23 og 28 cm. I botn i to av stolpehola, A-192 og A-217, låg flate steinar, såkalla stolpeunderligjarar. I desse stolpehola fanst også leire. I profilet til A-192 var det også mogleg å sjå avtrykket etter stolpen. Utforminga til stolpehola tyder på at stolpane

som har stod her var rektangulære, og orienterte på tvers av huset si lengderetning. Med bakgrunn i storleiken til stolpehola, samt stolpeavtrykket i A-192, må ein tru at stolpane kan ha hatt eit største tverrmål rundt 15 cm.

Inngangar

To moglege inngangar er identifiserte. Desse ligg rett ovanfor kvarandre, høvesvis på vest- og austsida av huset, og mellom dei to grindene som er identifiserte. Inngangane består av to par stolpehol som ligg om lag 0,6 meter utanfor dei takberande stolpane. Storleiken til dørøpningane er breidda mellom stolpehola for inngangsstolpane. I vest er denne breidda rundt 1,5 meter, og i aust rundt 1,6 meter.

Stolpehola for inngangsstolpane er tilnærma ovale i plan, og orienterte i huset si lengderetning. Største tverrmål varierer mellom 26 og 30 cm, og djupna varierer mellom 10 og 30 cm. Korkje med omsyn

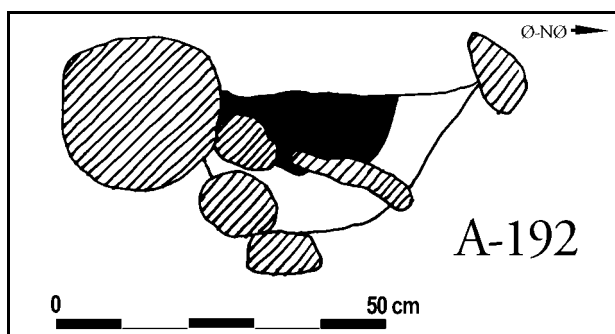


Fig. 58. Snitt av anlegg 192.
Fig. 58. Section of feature A.192

Prøve	Materiale	Kontekst	Hus	Ukalibrert	Kalibrert	%
Ua-14571	Korn	Steinlegging A-144	5	2400 70	780 - 370 BC	95,4
Ua-14574	Agnekledd bygg, korn	Stolpehol A-274	5	2150 65	380 - 40 BC	95,4
Ua-14575	Havre	Steinlegging A-144	5	2295 65	550 - 150 BC	95,4
Ua-14576	Agnekledd bygg, bringebær	Stolpehol A-206	5	2120 65	360 BC -20 AD	95,4

Fig. 59. 14C dateringene til hus 5.
Fig. 59. The 14C datings of house 5.

til storleik, utforming eller innhald skil desse stolpane seg frå dei takberande stolpane. Ein må derfor tru at også desse stolpane har vore rektangulære og med eit største tverrmål rundt 15 cm. Men i motsetnad til dei takberande stolpane, har inngangsstolpane vore orienterte i huset si lengderetning.

Steinlegging og kulturlag

Steinlegginga A-144 er orientert langs midtskipet i hus 5. Ho er avdekt i ei lengd av omlag 5,5 meter. Breidda er ujamn og varierer mellom 0,4 og 2 meter. Sentrum av steinlegginga består i hovudsak av steinheller i storleiken 60 x 40 cm til 30 x 20 cm. Hellene overlappar kvarandre delvis, og fleire stader er dei dokumenterte i minst to lag. Langs ytterkantane i steinlegginga og innimellom hellene ligg noko rund stein i storleiken nevestor til hovudstor. Enkelte stader var det tydeleg at rund stein var brukt for å stabilisere og/eller planere undergrunnen for hellene som låg over.

Steinlegginga var dekt av eit kulturlag. Kulturlaget består av sandblanda humus med store mengder trekol, og fargen er brun til mørk brun. Kulturlaget skil seg såleis tydeleg både frå matjorda og frå undergrunnen i dette området.

Under arbeidet med hus 5, samla det seg store mengder vatn i dette område, og det vart etterkvart naudsynt å grave ei dreneringsgrøft for å leie vatnet vekk frå feltet. Grøfta tok til i den nordre delen av steinlegginga, og under arbeidet med denne grøfta støtte ein på fleire heller i forlenginga av ho. Desse hellene tyder på at steinlegginga kan ha vore lengre enn ho er avdekt og dokumentert.

Eldstad

Like vest for steinlegginga ligg ein eldstad, A-145. Han er tilnærma oval i plan, og måler omlag 1,20 x 0,60 meter. Djupna til eldstaden er rundt 12 cm, og han består i hovudsak av trekol, brent og ubrent stein som er knyttnevestor.

I direkte tilknytning til eldstaden ligg ein konsentrasjon med brent og ubrent leire. Leira har ei største utbreiing på omlag 1 x 0,5 meter. I profilet, som skjer gjennom både eldstaden og leira, ser ein at eldstaden skjer inn i leira, og at han må vere yngre enn konsentrasjonen med leire.

Om eldstaden og/eller konsentrasjonen med leire er samtidige med hus 5 er uvisst. Anlegga er asentralt plassert i høve til den berande konstruksjonen i hus 5, og vil eventuelt vere plasserte i det vestre sideskipet i huset. Anlegga ligg dessutan i matjorda, og ikkje i undergrunnen som resten av anlegga i tilknytning til hus 5. I så fall skulle dette tyde på at både eldstaden og leira er yngre enn hus 5. Dette vert også vanskeleg å akseptere sidan det er funne skår av førhistorisk leirkar i matjorda direkte over eldstaden.

Funn frå hus 5

Funnmaterialet frå hus 5 består av til saman 53 skår og fliser av leirkar, eit fragment av eit søkke av fyllittskifer, ein kjerne av flint, noko brent leire og eit delvis forkola skal av hasselnøtt.

Leirkarskåra er mellomgrovt magra og utan dekor. Skåra skriv seg frå minst to ulike kar. Hovudparten av leirkarskåra kjem frå steinlegginga og kulturlaget over steinlegginga. Berre nokre skår kjem frå stolpehol og vegggrøfter, men desse inngår ikkje i

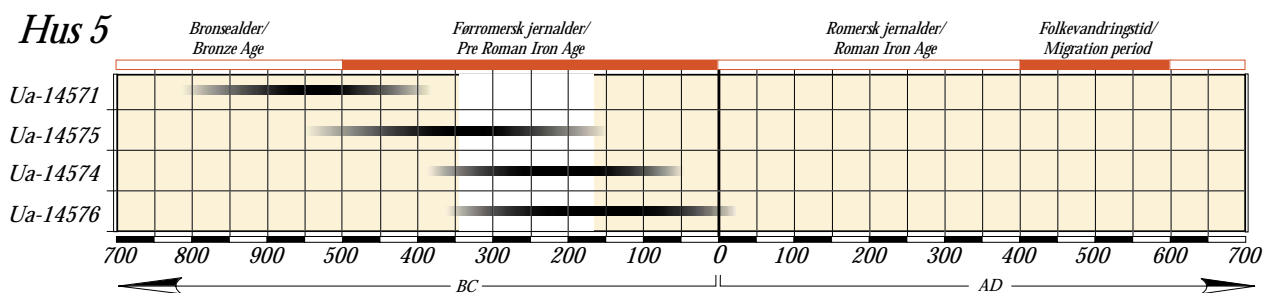


Fig. 60. Grafisk fremstilling av 14C dateringene til hus 5.
Fig. 60. Graphic representation of the 14C datings of house 5.

tolkinga av hus 5. Frå steinlegginga kjem også fragmentet av søkktet, flintkjernen og den brente leira. Søkktet er mest hjarteforma, og har eit største tverrmål i underkant av 20 cm. På fleire stykke av den brente leira er det synleg avtrykk etter kvistar og greiner.

Dateringar

Fire prøver, samtlege av makrofossil, er daterte gjennom 14C-metoden. To av prøvene er frå stolpehol for takberande stolpar, A-206 og A-274, og to prøver er frå steinlegginga A-144.

Med utgangspunkt i desse dateringane kan hus 5 har vore i bruk i yngre bronsealder og i førromersk jernalder. Dateringane Ua-14574, Ua-14575 og Ua-14576 kombinert (Oxcal) tyder på at huset kan ha hatt ei brukstid i første del av førromersk jernalder, om lag i tida 400 – 200 BC. Dateringane er såleis samfallande med dei frå hus 2.

Steinlegginga kan også vere eit daterande element. Tilsvarande steinleggingar er m.a. kjent frå hus V på Gausel, som også er datert til dette tidsrommet (Risan 1997, Tangen Eriksen 1998, Børsheim dette volum).

Naturvitenskap hus 5:

(ECS)

Innledning

Strukturer og kulturlag ble påvist NØ i felt C på brinken mot Gauselskogen (fig. Fff). Nordlig del av hus 5, som var et treskipet hus, viste seg å bli berørt av utbyggingen. Strukturene var vanskelige å tolke, men anlegg etter to takbærende stolpepar ble skilt ut (se Bårdseth ss). Huset er datert til før-romersk jernalder.

Innsamlede prøver

I området som ble definert som hus 5 ble 77 prøver tatt. En prøve fra kulturlaget, som lå over steinsettingen A-144, ble analysert tidlig. Prøven inneholdt mange korn og prøvetaking fra steinsettingen ble derfor prioritert i den videre undersøkelsen av huset. 23 prøver ble tatt i kontekst med A-144. En del prøver ble tatt i sedimentene som lå mellom steinene. Da steinene ble fjernet ble det tatt prøver under noen av disse. 17 av prøvene fra A-144 er analysert. Det ble i alt tatt prøver fra 42 strukturer, hvorav prøver fra 11 strukturer er analysert.

Resultat

Korn dominerer i prøvene fra kulturlaget og det er naken bygg og havre som er funnet. Blant ugrasene er det frø av soleie *Ranunculus* sp. og linbendel *Spergula arvensis* som dominerer.

A-144

Prøver ble tatt i jorden som lå over og mellom steinene og hellene i A-144. Laget som A-144 lå i vistestidlig i undersøkelsen og det hadde stor utbredelse (fig fff). På farge var det mørkere enn den lys brungule sanden ellers i området. Laget inneholder en del trekull og humus. Prøver (98706025 t o m -034) ble tatt spredt i laget og mellom steinene som senere viste seg å være senter av helle-leggingen. I disse prøvene (-028, -029, -032, -033) er det mye korn. De to prøvene som var tatt i nordøstre del av laget (-025 og -026) inneholder få korn og få ugras. Prøve, -027, ble tatt like nøy for steinleggingen og her er det korn. En prøve (-031) ble tatt i den sørlige delen av laget, her er det korn og lite ugras. Prøve -029 ble også tatt i den sørlige delen av laget men nærmere steinsettingen. Både i denne prøven og i prøven tatt like under (-030) er det korn og ugras, men det er færre makrofossiler i den nederste enn iden øverste av disse to prøvene. I prøve -034, tatt like sør for steinleggingen, er det også korn.

Steinleggingen ble gravd fram og kulturlaget begrenset seg da til å ligge mellom og under steinene. Da steinene i steinleggingen ble fjernet ble det tatt prøver under noen av steinene. Syv av disse prøvene er analysert og alle inneholder korn og ugrasfrø. Prøvene tatt under hellene sentralt og sør i steinleggingen inneholder mye korn (-456, -458, -459 og -470). Prøvene tatt under stein som lå i siden av og nord i steinleggingen inneholder færre korn.

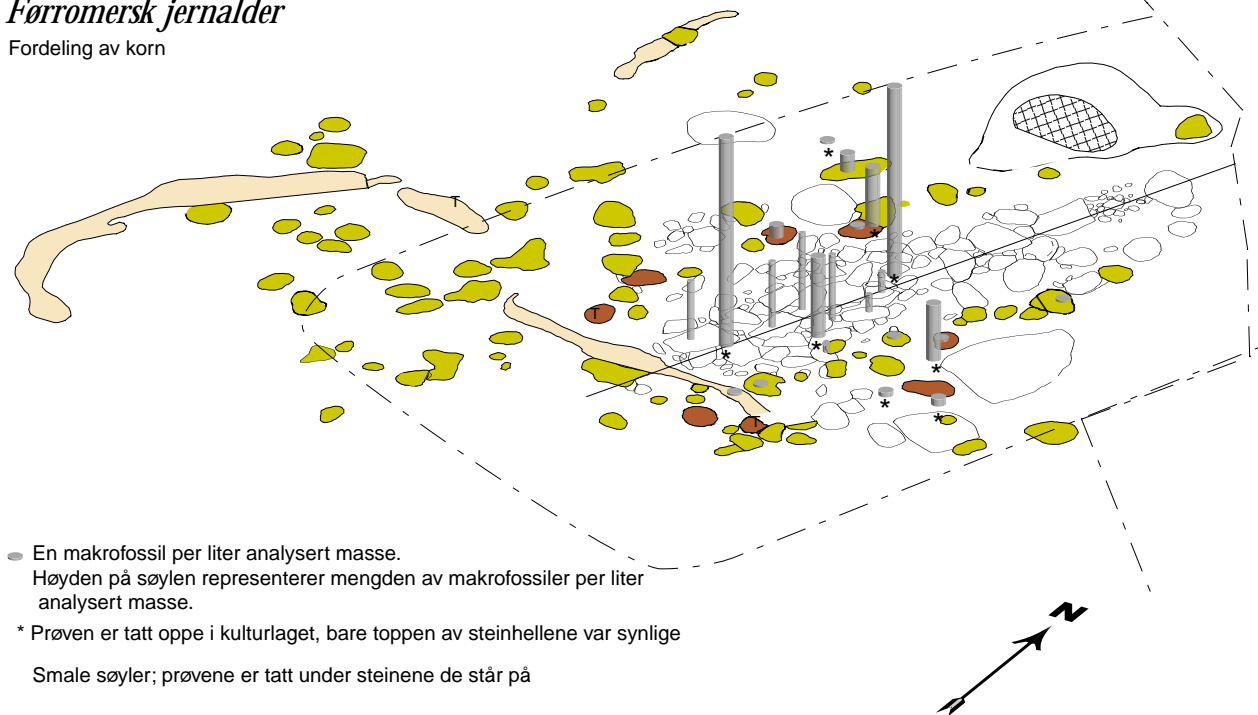
Stolpehull og andre strukturer

Prøvene fra hullene etter de takbærende stolpene og andre strukturer inneholder langt færre korn enn prøvene fra kulturlaget. Tettheten av ugras er også lav i disse prøvene. Det er imidlertid flere ugras enn korn i prøvene, i motsetning til prøvene fra kulturlaget. Prøvene fra fire av strukturene har relativt høyere verdier av ugras. De fire prøvene kommer fra strukturer på begge sider av steinleggingen og det kan være vanskelig å prøve å tolke denne utbredelsen.

Bygg (*Hordeum* sp.) er det dominerende kornslaget men det er vanskelig å identifisere kornslagene nærmere. Dette er delvis fordi de er oppsvulmet og har skadet epidermis, men også fordi de har karakterer som gjør at de er vanskelige å bestemme. De har karakterer som gjør at de er vanskelige å bestemme. En del av byggkornene har karakterer som naken bygg og noen få korn er klart agnekledde bygg. Mange korn er bare mulig å bestemme til bygg. Korn av havre (*Avena* sp.) utgjør en del av kornene i prøvene fra A-144 og

*Hus 5, Gausel N, Stavanger k.,
Førromersk jernalder*

Fordeling av korn



*Hus 5, Gausel N, Stavanger k.,
Førromersk jernalder*

Fordeling av frø av ugras/eng/beite - planter.

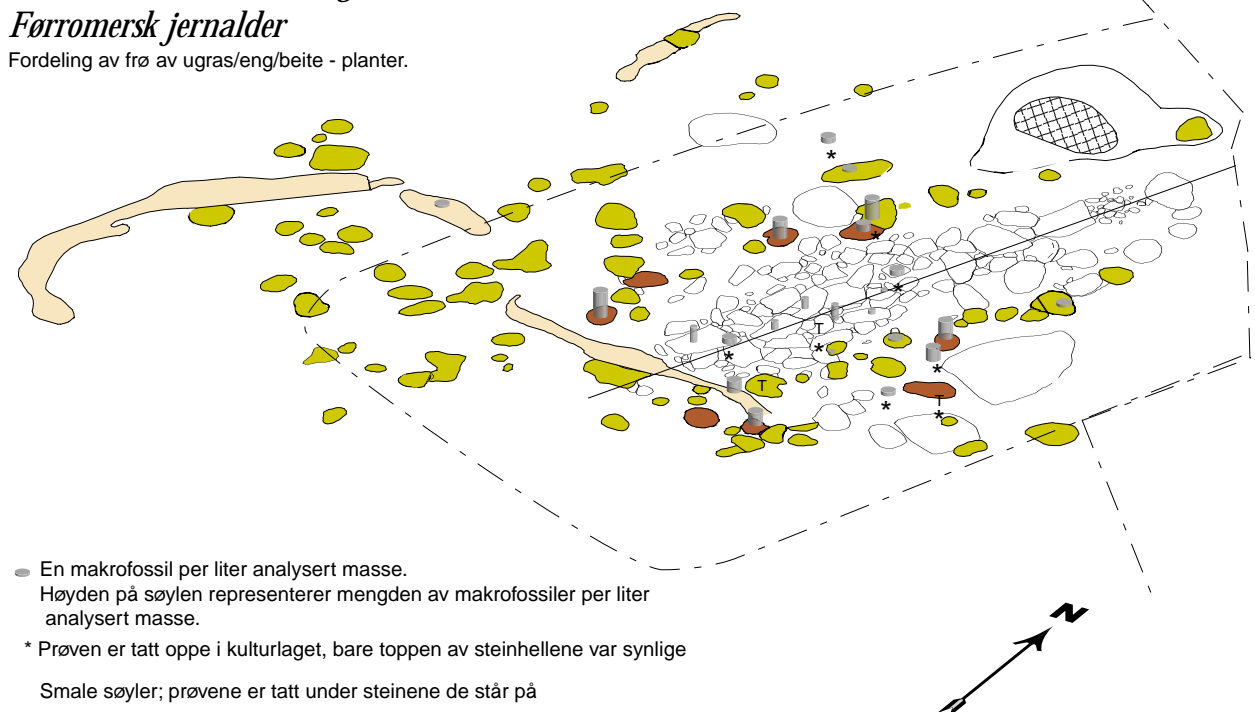


Fig. 61. Fordeling av mangder korn og ugrasfrø fra prøver tatt i anlegg i hus 5. Grafikk: ECS/RLB.
Fig. 61. Amounts of cereals and weed (seeds) in samples from features in house 5. Graphics: ECS/RLB.

denne sammensetningen, bygg/havre, er ikke påvist i noen av de andre husene.

Det er forholdsvis få ugras i alle prøvene fra hus 5. I prøvene fra kulturlaget (A-144) er det færre ugras pr. korn enn det er i prøvene fra strukturer. Selv om det er de samme artene som er i kulturlag og strukturer er altså mengdeforholdet mellom korn og ugras forskjellig i kulturlag og strukturer. Det blir vanligvis ikke funnet så mange frø av engsoleie (*Ranunculus cf. acris*) som i analysen av prøvene fra hus 5. Engsoleie er en eng/grasmark plante og altså et typisk åkerugras. Vassarve (*Stellaria media*) og linbendel (*Spergula arvensis*) er derimot vanlige arter å finne og disse opptrer i prøvene fra hus 5 med en forholdsvis lav representasjon. Sammenlignes alle prøvene fra kulturlaget så er det ingen som skiller seg ut med hensyn til arter og sammensetning.

Kommentar

Prøver tatt mellom steinene i steinleggingen inneholder mer korn enn prøvene tatt utenfor steinleggingen og makrofossilinnholdet i prøvene minker med økende avstand fra sørlig del av steinleggingen. Dette tyder på at aktiviteten må ha foregått på et svært begrenset område. Sammensetningen i prøvene er svært lik, noe som kan antyde at prøvene kommer fra samme opprinnelige kornmengde. Kornet kan f. eks. ha vært lagret på "loftet" rett over den sørlige delen av steinsettingen og blitt spredt noe i fallet.

Det var uventet at det er korn i prøvene tatt både i og under sentrale deler av steinleggingen. Dette kan forklares ved at hellene opprinnelig kan ha vært bygget opp slik at det var hulrom under dem. Aktiviteten som hadde med korn å gjøre førte til at korn og ugrasfrø la seg under og mellom steinene. Det er høyere tetthet av korn i prøvene som er tatt oppe i laget enn i de som er tatt dypere, under steinhellene. Innholdet i prøver som er tatt under hverandre utenfor helleleggingen viser også høyere tetthet av makrofossiler høyere oppe i laget (98706029 og -030). En skulle tro at hvis huset har vært i bruk mens en aktivitet har foregått ville makrofossilene være tråkket i stykker, og det ville være større tetthet av makrofossiler under steinene enn i prøvene tatt høyere oppe i laget. En mulig tolkning er derfor at kornet er blitt spredt fra "loftet".

Artene er de samme i alle de analyserte prøvene, men prøvene fra forskjellige strukturer har ulike mengdeforhold. Dette kan bety at kornet kommer fra åkrer med samme drift og at det er blitt deponert i forskjellige stadier av kornbehandlingsprosessen.

Både i hus 2 og i hus 5 er det mange makrofossiler i prøvene tatt i sørlige del av steinlegginger. Et folkevandringstids hus fra Halmstad inneholdt også store stein med forkullede korn hvor forfatteren mener at dette kunne være et treskerom i huset (Carlie 1995). - Er dette en mulighet også her? Korn dominerer i prøvene fra steinleggingen i sørlig del av hus 5 og det kan tyde på at det har vært en boligdel av huset. Det er mulig at korn har vært lagret på husets loft. Steinheller kan ha vært brukt i husets boligdel til forskjell fra hus 2 og hus 1 hvor det var steinsettinger i husenes fjøsdeler.

Tolking av hus 5

(GAB)

Mål, storleik og konstruksjon

Fordi lite av den berande konstruksjonen til hus 5 er bevart, er det vanskeleg å oppgje eksakte mål for huset. Steinlegginga, som er dokumentert i ei lengd av rundt 5,5 meter, representerer minimumslengda. Steinhellene som vart avdekt då ein grov dreneringsgrøfta tyder på at steinlegginga, og dermed huset også, kan ha strekt seg lengre mot nordaust. Når det gjeld kor langt huset eventuelt har strekt seg i denne retninga, er det fleire omsyn å ta. Som tidlegare nemnt ligg hus 5 på ein terrasse. Gauselskogen som ligg direkte nordaust for huset ligg mykje lågare enn terrassen. Målt frå den sørvestre delen av steinlegginga og ned til Gauselskogen er det et fall på minst 2 meter over ei lengde på om lag 15 meter. Terrassen er etter alt å døme eit resultat av nyare tids jordbruksaktivitet, kombinert med jord-sig frå bakken ovanfor (sørvest). Det går ein steingard (orientert NV-SA) langsetter den nedre kanten på terrassen. Denne består i hovudsak av stor stein, og truleg har ikkje steingarden så høg alder. Det er derfor rimeleg å tru at sjølv om det i dag er ein markant høgdeforskjell mellom terrassen som hus 5 ligg på og Gauselskogen, kan bakkehellinga i eldre jernalder vore mindre. Med tanke på hellene i forlenginga av steinlegginga, er det ikkje urimeleg å tru at hus 5 kan ha strekt seg minst eit par meter til mot nordaust. Men ein har også fleire døme på førhistoriske hus som ligg i skrått eller bratt terreng. Det nærmaste dømet er hus V på Gausel (Risan 1997, Tangen-Eriksen 1998, Børshheim dette volum). Som tidlegare nemnt finst også her ei sentralt plassert steinlegging som samsvarer både i storleik, konstruksjon og brukstid med den i hus 5.

Midtskipet i hus 5 er rundt 2,3 meter. Dersom ein reknar med at sideskipa var mellom 1,5 og 2 meter breie, som var vanleg i slike hus frå førromersk jernalder (m.a. Løken 1998:110), vil innvendig breidde i



Fig. 62. Ardspor like nord for hus 5. Foto: O. Rønne.
 Fig. 62. Plough scratches just north of house 5. Photo: O. Rønne.

hus 5 vere mellom 5,3 og 6,3 meter. Minimumsarealet i hus 5, slik det er avdekt, er då mellom 29 og 34 m². Dersom ein aksepterer at hus 5 har vore eit par meter lengre mot nordaust slik som steinhellene i grøfta tyder på, vil golvarealet ha vore mellom 41 og 47 m². Direkte sørvest for steinlegginga er det dokumentert fleire anlegg, men ikkje nokon av desse har det vore mogleg å sette i samband med hus 5. Undergrunnstilhøva i dette området var vanskelege og ein må derfor ta høgde for at hus 5 kan ha strekt seg over dette stykket også, utan at desse spora var mogleg å finne att. Om huset har hatt enno eit rom her, kan golvarealet ha vore det doble av det som er avdekt.

Når det gjeld steinleggingar er slike kjent frå ei rekke førhistoriske hus i Rogaland og i Sørvest-Noreg generelt (Myhre 1980:215-217). Jan Petersen har undersøkt mange hus med steinleggingar, og han set dei ofte i samband med fjøs (Petersen 1933:88). Ein kan likevel ikkje utelukke at steinlegginga i hus 5 har vore golv i ein bustad. Konstruksjonen til ho, med steinheller som kviler på rund stein, tyder i alle høve på at ho

har hatt ein drenerande funksjon. Effekten av drenering kan vere ønskeleg både i fjøs og bustad, og er ikkje i seg sjølv eit kategoriserande element.

Funn av brent leire med kvistavtrykk tyder på at dei ytre veggane i hus 5 har vore leirklinte flettverksveggar. Nett som i hus 2 må ein tru at veggen har stått rett på bakken, fordi det ikkje er spor etter syllstokk av noko slag. Den brente leira kjem i hovudsak frå steinlegginga og frå kulturlaget over denne. Fordi det er kvistavtrykk i ho, er det lite truleg at ho har vore nytta som golvdekkje. Eit eventuelt leirgolv ville då også verke overflødig i eit rom der golvet er dekt, i alle høve delvis, av ei steinlegging. Årsaka til at den brente leira ligg midt i huset kan vere fordi veggane har rasa saman. Ein må også ta høgde for at funn flyttar seg rundt i jorda, både p.g.a. pløying men og også ved hjelp av naturlege prosessar som jordsig og vassføring.

Tak og takkonstruksjonen i hus 5 har ein ingen faste haldepunkt for. Sidan hus 5 består av ein grindkonstruksjon, må ein tru at huset har hatt ein åstak som har kvilt på langsgåande drager, nett som for hus 2. Det er ikkje gjort funn av noko slag som indikerer kva slags type materiale taket kan ha vore tekt med.

Når det gjeld dei moglege inngangane i hus 5, er det grunn til å stille spørsmål til validiteten til desse. Om huset har romma funksjonane bustad og fjøs, slik som hus V, må ein tru at inngangane markerer skiljet mellom desse romma. Inngangane i tolkinga av hus 5 fører inn til sentrum av steinlegginga og ikkje til enden av ho, som kanskje ville vere naturleg om inngangane også her skulle markere eit eventuelt funksjonsskilje i huset.

Fjøs og bustad ?

Sidan lite av den berande konstruksjonen er bevart, og det er gjort få funn frå huset, er det vanskeleg å seie noko sikkert om kva slags funksjon eller funksjonar hus 5 kan ha hatt. Det beste utgangspunktet for å svare på dette spørsmålet er steinlegginga A-144 og likskapen med hus V. Slik hus V er tolka har det romma to funksjonar; fjøs og bustad. Golvet i fjøsen var dekt av ei steinlegging som låg i den nedre (austre) delen av huset, medan bustaddelen låg i den øvre delen. Innvendig lengde i hus V er oppgitt til mellom 16 og 18 meter, og innvendig breidde til om lag 6 meter (Tangen Eriksen 1998, Børshheim dette volum). Ein kan såleis sjå ein likskap mellom hus 5 og hus V, både med omsyn til form og konstruksjon, men delvis storleik også. Når ein tek med i reknestykket at desse husa også er samtidige, må ein tru at dei kan ha romma dei same funksjonane også, nemleg fjøs og bustad.

Kring steinlegginga A-144 er det registrert ei rekke stolpehol, fleire med nokså liten storleik slik at dei ikkje høver som stolpehol for takberande stolpar. Nokre av dei stolpane som har stått her kan skrive seg frå båseskilje for storfe i ein fjøs. Om ein ser på makrofossila frå steinlegginga er beiteplantar som smalkjempe og soleie tilstades, men frø frå ugras er det få av. I følge Soltvedt er frø frå beiteplantar vanlege å finne i fjøs, medan ein skulle forventa høgare verdier for ugras. Det er likevel frø av korn, i hovudsak bygg og havre som er i stort fleirtal frå hus 5. Soltvedt har også peika på at den store mengda korn ikkje høver med ei tolking som fjøs (Soltvedt dette volum). Steinlegginga saman med funn og makrofossil frå ho, gir såleis ikkje noka eintydig tolking.

Ein eventuell bustaddel kan ha ligge i den sørvestlege forlenginga av steinlegginga. Som tidlegare nemnt er det fleire anleggsspor i dette området, men p.g.a. dei vanskelege undergrunnstilhøva var det ikkje mogleg å sette nokre av desse i samband med resten av hus 2.

Andre aktivitetar?

Makrofossila frå hus 5 kjem i hovudsak frå steinlegginga, og er dominert av bygg- og havrekorn. Korna er funne både under, mellom og over steinane i steinlegginga. Karakteren til korna og samansettinga av dei er så lik at Soltvedt ikkje utelukkar at dei kan skrive seg frå same kjelde. Ho tenker seg at korna kan ha vore lagra i huset. Soltvedt peikar også på moglegheita for at steinlegginga kan ha vore nytta i samband med tresking av korn (Soltvedt dette volum). Steinlegginga i huset sørgja nok for at huset var tørt, og det skulle derfor eigne seg godt til både lagring og tresking av korn.

Karakteren og samansettinga av makrofossila mogleggjer ei slik tolking. Kor vidt treskinga føregjekk samstundes eller ikkje med at huset eventuelt var fjøs og/eller bustad, er uvisst. Nett som for hus 2 må ein vere open for at desse aktivitetane kan ha føregått samstundes, men til ulike tider av året.

Skildring av hus 6

Hus 6 er restar etter minst eit grindbygd hus. Fráveret av sikre stolpehol for takberande stolpar gjer at det er uvisst om hus 6 har vore to- eller treskipa, men samtidighet og likskap med hus 2 og hus 5 tyder på at også dette huset var treskipa. Hus 6 er orientert omlag NA-SV, nett som hus 5. Huset ligg lengst vest på terrassen ovanfor Gauselskogen, rundt 20 meter vest for hus 5. Høgda over havet varierer frå 45,6 - 47,2 meter.

Hus 6 ligg innanfor eit område som måler omlag 8 x 7 meter, og der er registrert i underkant av 70 anlegg. Huset er karakterisert ved to mest parallelle vegggrøfter som markerer den sørvestre gavlenden i huset. I tilknytning til den inste vegggrøfta er det registrert ei rekke stolpehol for veggstolpar. Den ytste vegggrøfta er meir fragmentarisk og det er heller ikkje registrert stolpehol i samband med ho. Tolkinga av hus 6 tek derfor utgangspunkt i den inste vegggrøfta. Sentralt i huset ligg restane av ein omn og ein konsentrasjon med oker. Det er også registrert ein eldstad i dette området, men plasseringa av han gjer at det er uvisst om han kan knytast til hus 6.

Hovudparten av anlegga som inngår i tolkinga av hus 6 er undersøkt og dokumentert. Om ikkje anna er nemnt er alle oppgitte mål tekne frå antatt sentralt punkt i anlegg.

Ytre veggar

Tolv stolpehol for veggstolpar innanfor den inste vegggrøfta representerer den ytre veggen. Forma til stolpehola i plan er runde eller tilnærma runde. Største tverrmål varierer mellom 12 og 40 cm, medan djupna varierer mellom 2 og 12 cm. Nokre av stolpehola er skodde med stein. Ut frå storleik og utforming av stolpehola må ein tru at veggstolpane som stod her var runde og med ein diameter mellom 7 og 10 cm. Veggstolpane står med ein avstand mellom 30 og 100 cm. Avstanden mellom veggstolpane og den inste vegggrøfta er omlag 50 cm.

Dei to vegggrøftene syner det ytre omriset til hus 6, og vert skildra her. Moglege funksjonar til vegggrøftene vert drøfta nærmare under. Den inste vegggrøfta, A-154, er den mest komplette av de dei to vegggrøftene. Ho er snitta to stader, og djupna varierer mellom 7 og 10 cm. Vegggrøfta er rundt 24 cm brei. Den ytste vegggrøfta er noko breiare en den inste, mellom 33 og 42 cm, medan djupna varierer mellom 2 og 12 cm. Den boga forma til vegggrøftene gjer at det er vanskeleg å måle eksakt lengde for dei. I den inste vegggrøfta måler gavlveggen omlag 5 meter, medan den vestre delen av ho måler omlag 4 meter. Den ytste vegggrøfta er langt meir fragmentarisk. I gavlenden er ho dokumentert i eit lengde av omlag 4 meter, medan to mindre parti av ho er dokumentert langs den vestre delen av huset i ein lengde av omlag 2 meter. Avstanden mellom dei to vegggrøftene varierer mellom 0,8 meter og 1,3 meter.

Berande konstruksjon

Den berande konstruksjonen til hus 6 er representert ved ei mogleg grind. Grinda består av to stolpehol for

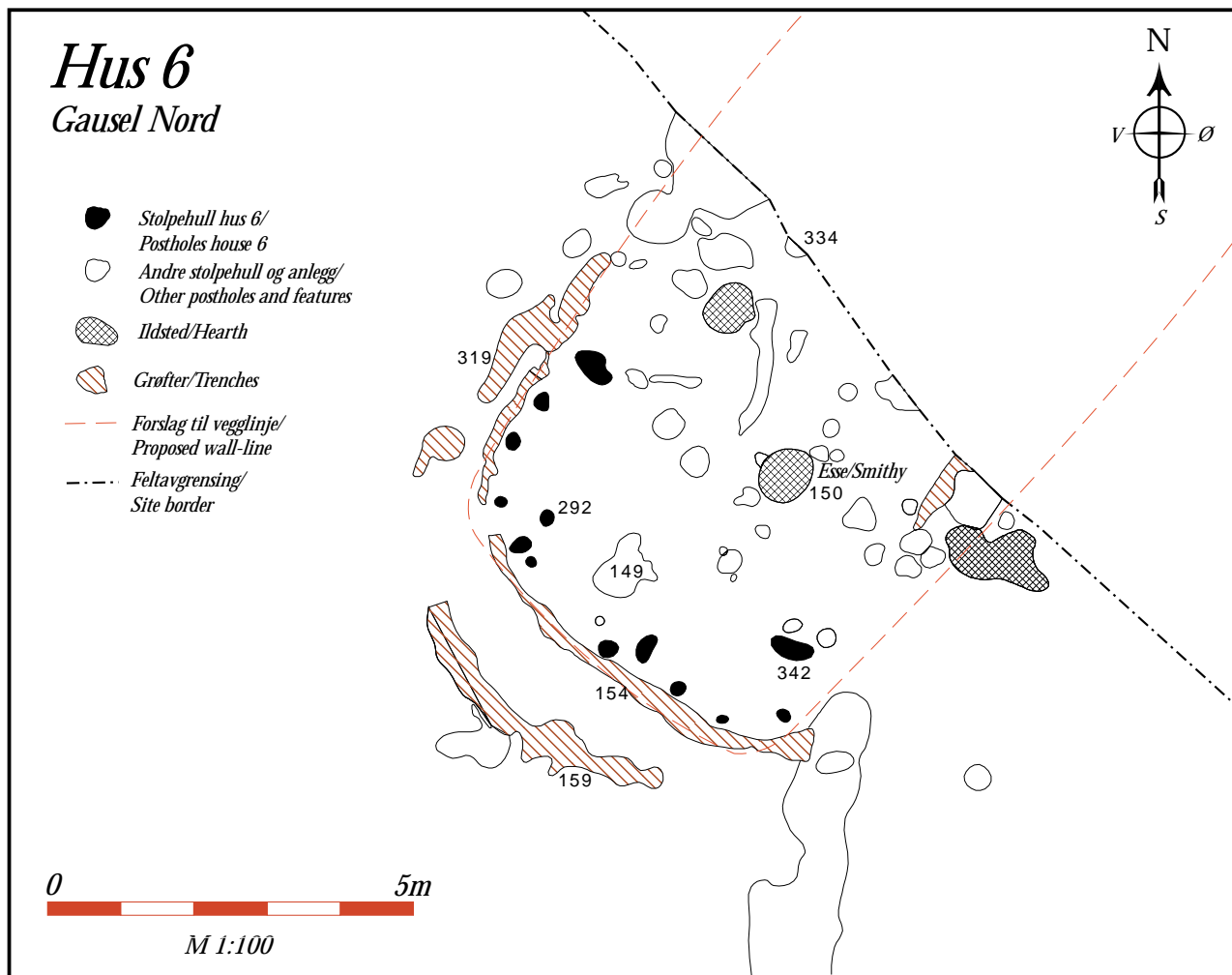


Fig. 63. Plan over hus 6 på Gausel. Grafikk: R.L. Børsheim.
Fig. 63. Plan of house 6 på Gausel. Graphics: R.L. Børsheim.

takberande stolpar, A-292 og A-342. Stolpehola ligg i den sørvestre enden av huset, like innanfor (nordøst) den inste vegggrøfta i kvart sitt "hjørne". Breidda til grinda er rundt 3,5 meter, som er relativt breitt i førhistoriske hus frå denne perioden. Plasseringa av grinda i enden av huset kan derfor tyde på at stolpehola har vore for uttrekte hjørnestolpar.

Forma til stolpehola i plan er tilnærma runde. Største tverrmål er høvesvis 16 x 21 cm og 22 x 24 cm. Djupna er 13 og 9 cm. Ut frå form og storleik til stolpehola, må ein tru at stolpane som stod her var runde og med ein diameter på omlag 17 cm.

Omn og oker

Omlag midt i hus 6 ligg eit anlegg, A-150, som er tolka som rest av ein omn av eit slag. Då anlegget vart avdekt teikna det seg som ein sirkel med leire. Storleiken til anlegget var om lag 70 x 70 cm. I tilknytning til leira fant ein både slag og sintra leire. Dette vekke mistanke om at anlegget kunne vere restar etter ein

førhistorisk omn, og anlegget vart derfor teke inn som preparat og gravi ut ved Avdeling for teknisk konservering, AmS (Bogarp dette volum). I den vidare undersøkinga av anlegget fant ein i overkant av ein halv kilo slag og ein halv kilo sintra leire, fjorten bitar brente skår av glas og flussmiddel frå smieslagg. I eit sjikt med kol fanst renneslagg som kan skrive seg frå smiing. Over dette laget, og mest i toppen av anlegget, låg halvparten av eit kvelva leirkar. Anlegget elles bestod av blå og raudbrent leire, kol og humus. Dei ulike massane var stadvis samanblanda og stadvis førekom dei i større eller mindre linser. Dei ber preg av å vere tilfeldig påført, og ikkje eit resultat av naturlege avsetningar og/eller intensjonell bruk. Djupna til anlegget er om lag 25 cm. Sidene for nedgravinga i anlegget var jamt boga og botnen avrunda.

To makrofossilprøver frå anlegget er analysert. I desse fant ein frø av lin, linbendel og vassarve, samt nokre kornfragment (Soltvedt dette volum).

Prøve	Materiale	Kontekst	Hus	Ukalibrert	Kalibrert	%
Ua-14577	Agnkledd bygg	Stolpehol A-334	6	2160 60	380 - 50 BC	95,4
Ua-14578	Kveite	Stolpehol A-292	6	2100 60	360 BC – 30 AD	95,4
Ua-14579	Korn	Veggrøft A-159	6	2120 60	360 BC – 10 AD	95,4
TUa-2545	Korn	Omn A-150	6	2395 60	770 - 380 BC	95,4

Fig. 64. 14C dateringene til hus 6.
Fig. 64. The 14C datings of house 6.

Innhaldet og konstruksjonen i anlegget stadfestar tanken om at det er restar etter ein omn. Den sintra leira skriv seg truleg frå omnsføring, eventuelt frå støypeformer. Smieslaget og flussmiddelet peikar mot at omnen m.a. har vore brukt til smiing. Kor vidt omnen har vore brukt til andre føremål er det vanskelig å seie noko sikkert om.

Anlegget ber preg av å vere omrota eller påført massar i fleire omgangar. Det kvelva leirkaret mest i toppen av anlegget forsterkar dette. Dette kan tyde på at når omnen gjekk ut av bruk, men kanskje også mellom dei periodane han var i bruk, vart han dekkja til med jord og anna overskotmasse i nærleiken. Teknisk sett kan ein derfor definere anlegget som ei avfallsgrop.

Kring omnen er det registrert fem små stolpehol. Desse er tilnærma runde i plan og har eit størst tverrmål under 20 cm. Stolpehola er relativt grunne, og djupna varierer mellom 5 og 8 cm. Stolpane, eller stokkane, som har stått her har nok vore små, og truleg har dei hatt eit tverrmål under 10 cm. Det er naturleg å tenke seg at desse kan knytast til omnen og dei aktivitetane som vart utført der.

Sentralt plassert i huset, men eit par meter sør for omnen ligg ein konsentrasjon med oker. Anlegget, som har nummer A-149, er uregelmessig i forma og måler omlag 90 x 50 cm. Djupna til anlegget er rundt 5 cm. Okeren er i røynda blanda med humus og sand, og har ein gulloransje farge. Det er ikkje gjort funn av nokon slag i samband med okeren.

Eldstad

I tilknytning til hus 6 er det registrert ein eldstad, A-269. Forma til han er tilnærma kvadratisk, og han måler i overkant av 50 x 50 cm. Eldstaden er 9 cm

djup, og han består av trekol og noko brent stein. Eldstaden er asentralt plassert i høve til den berande konstruksjonen, og ligg i det austre sideskipet.

Kulturlag

Nordaut for hus 6, ligg restar etter eit mogleg kulturlag. Botnen av laget er kol som er dekt av ei blanding av mørk brun sand og humus. Forma til anlegget er uregelmessig oval, og det har ei største utstrekning på rundt 5,5 x 1,1 meter.

Funn frå hus 6

Funnmaterialet frå omnen A-150 utgjer storparten av funna frå hus 6. Frå eit stolpehol, A-153, kjem to jernfragment. I tilknytning til den yste veggrøfta er det funne to hjarteforma fragment av søkke av fyllittskifer. Frå ulike stolpehol er det funne til saman ni skår av leirkar, mellomgrovt magra og utan dekor. Det er ikkje gjort funn av gjenstandar av noko slag i tilknytning til eldstaden.

Dateringar

Til saman er fire prøver frå hus 6, samtlege av makrofossil, daterte gjennom 14C-metoden. To av prøvene er frå stolpehol for takberande stolpar, A-292 og A-334, ei prøve er frå den yste veggrøfta, A-159, og ei prøve er frå omnen A-150.

Med utgangspunkt i desse dateringane kan hus 6 har vore i bruk i yngre bronsealder og i førromersk jernalder. Dateringane Ua-14578 og Ua-14579 kombinert (Oxcal) tyder på at huset har hatt ei brukstid i yngre førromersk jernalder, mellom 200 – 100 BC. Antatt brukstid for hus 6 er dermed noko yngre enn antatt brukstid for hus 2 og hus 5.

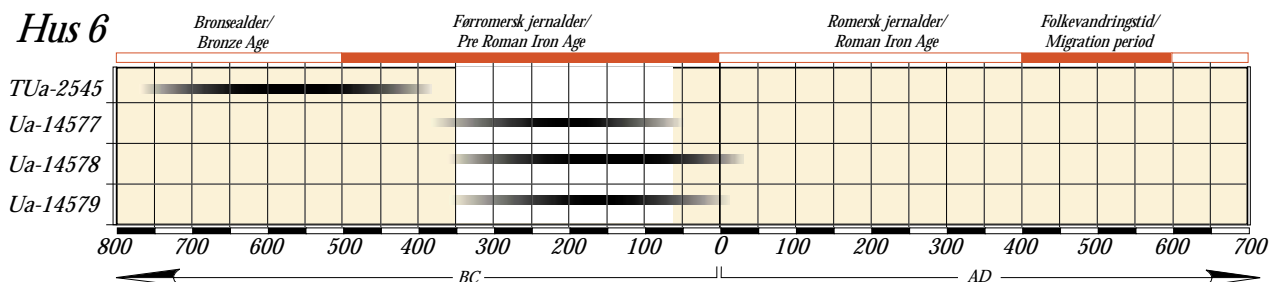


Fig. 64. 14C dateringene til hus 6.
Fig. 64. The 14C datings of house 6.



Dateringa TUA-2545 er frå omnen, A-150. I følgje Oxcal kan ikkje denne dateringane kombinerast med dei andre dateringane frå hus 6. Dette skulle i så fall tyde på at to faser er representerte ved 14C-prøvene. Omnen kan skrive seg frå den første tida huset var i bruk, i siste del av yngre bronsealder eller i første del av førromersk jernalder. Omnen kan dermed ha vore i bruk samstundes med eldstaden A-58 i hus 2.

Naturvitenskap hus 6

(ECS)

Innledning

Rester etter hus 6 er påvist i nordøstre del av felt C. Bare en del av huset er undersøkt. Resten av huset blir ikke berørt av boligutbyggingen og ligger forhåpentligvis bevart i Gauselskogen. Restene etter hus 6 ligger 20 meter nordvest for hus 5 og de to husene har hatt samme orientering. Hus 6 har vært treskipet og minst to faser kan skilles ut (Bårdseth side sss). Huset var i bruk i førromersk jernalder (tab ttt).

Innsamlede prøver

Det ble tatt hele 77 prøver fra hus 6. Alle prøvene er flottet ut i AmS flotteringsmaskin og 23 prøver er pri-

oritert til analyse. Prøver fra vegggrøfter, veggstolper, mulige takbærende stolper og andre anlegg er analysert.

Resultat

Korn og ugrasfrø er funnet i prøvene. I et anlegg er det også funnet linfrø. I 18 av de 23 analyserte prøvene er det korn og en prøve er uten makrofossiler. Sammensetningen av makrofossiler i prøver fra forskjellige anlegg varierer. Av ugras er det linbendel, vassarve og hønsegras som dominerer. Der identifisering av korn er mulig er det bygg som dominerer, og det er identifisert flest agnekledd bygg.

Vegggrøfter

Prøver er analysert fra vegggrøfter A-154 og A-159 og disse inneholder få makrofossiler. Få korn, fragment av hasselnøttskall, et bringebærfrø og få frø av ugras er funnet i A-159. I A-154 er det også få korn og få ugrasfrø.

Veggstolper

Prøver fra fire veggstolper er analysert. En av prøvene er tom (fra A-290), dette kan være et resultat av at volumet av prøven var lite. I A-285 og A-289 (gavl) er det få korn og få ugrasfrø, mens noe mer korn er tilstede i prøven fra stolpehullet i østre rekke (A-301).

Hull etter takbærende stolper

Rester etter en grind er påvist i huset, A-292 og A-342 (s sss). Prøver er analysert fra begge anleggene. I A-292 (nord-vest) er det mange korn av bygg hvorav de korn som lot seg identifisere er agnekledd bygg. Det er få ugras sammen med kornet. I prøven fra hullet etter den østre stolpen var det bare ett ugrasfrø.





Fig. 65. Anlegg A-150 fra hus 6 tatt inn som preparat, under utgraving på konserveringsavdelingen ved museet. Foto: AmS.

Fig. 65. A-150 from house 6 is being excavated at the museum. Photo: AmS.

Andre anlegg

Prøver er analysert fra anleggene A-305, A-337, A-153 og A-230. Det er få makrofossiler i prøvene fra disse anleggene; få korn og få ugras. Derimot har prøvene fra anleggene A-325 og A-334 en høyere konsentrasjon av korn, tolkningen av disse anleggene er usikker.

A-150

Et anlegg skiller seg fra de andre anleggene. Anlegget inneholder blant annet blå leire og trekull-lag (fig fff) og ulike arkeologiske artefakter (Bårdseth sss). Anlegget er tolket som en mulig ovn eller smie som er spadd ut og siden brukt som avfallsgrop. I A-150 ble fire prøver tatt og to av prøvene er analysert. I begge prøvene er det frø av lin (som er en tekstil- og oljeplante, se side sss). I den ene prøven er det mange frø av linbendel og vassarve, i tillegg kornfragmenter. Internodie av kornaks av bygg er tilstede i begge prøvene.

Kommentar: Linfrø er funnet i anlegg A-150 i hus 6 og i hus 10 som er yngre. Like ved A-150 ligger et anlegg, A-149, som inneholder en konsentrasjon av oker. Oker har sannsynligvis blitt brukt som fargestoff. For å lage farge er det nødvendig med bindemiddel, og blod, egg, dyrefett og planteoljer er brukt i historisk tid. Kan funn av linfrø antyde at linolje er brukt som bindemiddel? Dyrking av lin krever ressurs-er, for å dyrke lin til olje kreves like gode jordbunnsforhold som til dyrking av hvete (Grieve 1978). De andre bindemidlene som er nevnt over synes å være lettere tilgjengelig enn linolje. Linolje er en tørr olje og vil være ubehagelig på huden hvis den er en bestanddel av kroppsmaling. I A-150 var det smieslagg og reneslagg (se side sss) som kunne tyde på at A-150 først har vært en ovn eller en liten smie og etterpå er blitt

brukt som avfallsgrop. Ferdige jerngjenstander blir og har blitt overflatebehandlet med linolje for å hindre korrosjon og rustdannelse. Tilstedeværelse av linfrø i anlegg som kan ha vært brukt som smie og i nærheten av oker kan antyde bruk av linolje. Hvis linolje har vært brukt må det forutsette at menneskene på Gausel visste hvordan de teknisk kunne presse linfrø. Imidlertid mener Høeg (1976) at lin stort sett har vært brukt som tekstilplante i Norge i historisk tid.

Det er funnet sauelorter på Gausel, men de er funnet i yngre kontekster (hus 1 og hus 8). Likevel kan en anta at det er blitt drevet sauehold i førromersk jernalder også. I hus 10 som har vært samtidig med hus 8 (folkevandringstid) ble det også funnet frø av lin. Det synes enklere å få tekstiler fra ull enn fra linplanten, men til tross for at det er mer arbeidskrevende framstillingsprosess har lin antagelig vært brukt.

Lin har neppe hatt stor betydning som matplante. Når oljen er blitt presset av frøene er resten blitt brukt som dyrefôr, det har også vært brukt som gjødsel (Grieve 1978). Linfrø har en lakserende virkning i fordøyelses-systemet både hos mennesker og dyr, og grøtomslag er brukt utvortes mot sår og byller.

Kommentar:

En tredjedel av husets øvre, sørlige del er undersøkt. Relativt sett er det mange makrofossiler i huset, men det er få ugras, med unntak av A-150. Det kan bety, som hus 2, at den sørlige delen sannsynligvis ikke har med fjøs å gjøre, men heller en bofunksjon med andre aktiviteter. Planteinnholdet i anlegg A-150 skiller seg ut ved at det her er mange ugras og internodier, noe som kan tyde på at det er rester etter kornrensing, og avsatt her fordi det er blitt kastet eller kanskje er denne kornrensing-resten brukt til noe spesielt i dette anlegget. I de andre anleggene i hus 6 er det få ugras sammenlignet med hus 2.

I hus 6 er det funnet agnekledd bygg mens det i de andre husene fra førromersk jernalder hovedsakelig er funnet naken bygg. I prøvene fra hus 5 er det noen få agnekledd bygg. Dette viser at både agnekledd bygg og naken bygg sannsynligvis har vært dyrket i førromersk jernalder. Tidligere har en antatt at naken bygg ble dyrket på Vestlandet i sen-neolitikum og bronsealder og at dyrkning av agnekledd bygg ble vanligere ved overgangen til jernalder (se side sss, innledning.). Funnet av agnekledd bygg i hus 6 stemmer da godt med dette bildet av skiftet mellom dyrkede kornsorter. På Gausel ser det imidlertid ut til at naken bygg har vært en viktig kornsort også i førromersk jernalder.

Tolking av hus 6

(GAB)

Mål, storleik og konstruksjon

Lengda til hus 6, slik det er avdekt, måler 5,5 meter frå den inste veggrofta til feltkanten i nordaust, og 6,6 meter frå den ytste veggrofta til feltkanten. Sidan ein ikkje har dokumentert nokon avslutting av huset i nordaust, må ein tru at huset har vore lengre enn det er avdekt. Den vesle lengda til huset tyder då også på dette. Med utgangspunkt i topografien i dette området er det mogleg at huset har strekt seg mellom 2 til 4 meter lengre mot nordaust. Innvendig breidde, målt frå den vestre langveggen til antatt lokalisering av den austre langveggen, er rundt 6 meter. For den ytste veggrofta er det ikkje mogleg å måle innvendig breidde. Golvflata til huset i høve til den inste veggrofta er rundt 33 m². Om ein reknar med at huset kan ha vore frå 2 til 4 meter lenger vert golvflata mellom 45 og 57 m².

Rekka med veggstolpar innanfor den inste veggrofta tyder på at dei ytre veggane var flettverksveggar, nett slik som i hus 2 og hus 5.

Når det gjeld korleis ein skal forstå veggrofta som ligg utanfor veggstolpane finst det fleire moglegheiter. Ho kan vere eit avtrykk, eventuelt ei nedgraving, for ein ytre veggkonstruksjon av eit slag, og såleis ha ein samanheng med veggstolpane like innanfor. Det er korkje gjort funn eller observasjonar av noko slag som syner korleis ein slik eventuell vegg var konstruert eller kva han bestod av. Veggrofta kan også vere spor etter ei dreneringsgrøft som har lege utanfor huset. Undergrunnen i området for hus 5 er i dag fuktig. Huset ligg like nedanfor (aust for) ein stor bakke, og det er ikkje vanskeleg å tenke seg at mykje vatn vart leia ned frå denne bakken i den tida huset var i bruk også. Om dette er tilfelle kunne det vere god bruk for ei dreneringsgrøft rundt huset for å leie vekk vatn og fukt. Tilsvarande veggrofter som er tolka som moglege dreneringsgrøfter er også dokumentert i samband med hus 1, 11 og 13 på Gausel (Bårdseth 1999). Om veggrofta er spor etter ei slik dreneringsgrøft, skal ein heller ikkje sjå vekk i frå at også den ytste veggrofta har vore det. Innanfor denne veggrofta finst det heller ikkje spor etter veggstolpar. Fráveret av veggstolpar styrkar hypotesa om at veggrofta har vore dreneringsgrøft. Eit tredje alternativ er at veggrofta er spor etter dråpefallet frå taket, kanskje også i kombinasjon med tråkk kring huset. Denne tolkinga framstår likevel som minst truverdig, p.g.a. den stutte avstanden mellom veggstolpane og veggrofta. Avhengig av takkonstruksjonen ville ein vente at spor etter eit eventuelt dråpefall ville ligge lenger ut frå den ytre veggen. På

bakgrunn av konstruksjon og likskap med andre veggrofter frå Gausel, er det tolkingane av veggrofta som veggkonstruksjon eller dreneringsgrøft som framstår som mest truverdeg. Kanskje skal ein heller ikkje utelukke at veggrofta kan ha hatt bae desse funksjonane samstundes, eventuelt at den ytre veggrofta var dreneringsgrøft medan den inste veggrofta var ein del av veggkonstruksjonen i hus 6.

Det er ikkje bevart restar etter takkonstruksjonen i hus 6, og ein har heller ikkje nokon spor etter kva materialet taket har vore tekt med. Dersom hus 6 har bestått av ein treskipa grindkonstruksjon, må ein gå ut frå at taket har bestått av åsar som har kvilt på langsgående drager, nett som for hus 2 og hus 5.

Det er heller ikkje bevart restar av golv av noko slag. Den brente leira frå hus 6 kjem frå omnen, og kan ikkje knytast til eit eventuelt leirgol.

Det er ikkje registrert inngangar av noko slag i tilknytning til hus 6. Både den inste veggrofta og veggstolpane er fråverande langs austsida av hus 6. Om dette skuldast at her har lege ein inngang og at veggen dermed gjorde eit opphald her, eller om anlegga for den ytre veggen er reinska vekk og/eller ikkje har sett spor etter seg i dette området er uvisst. Ein skal derfor ikkje utelukke at det har lege ein inngangen i denne delen av huset, eventuelt i den delen av huset som ikkje er avdekt (mot nordaust).

Funksjon

Den beste indikasjonen på kva hus 6 har vore brukt til er omnen A-150. Både konstruksjonen og funnsamansettinga i han tyder på at han vart brukt som smie ved eit eller fleire høve før han vart lagt att og tatt ut av bruk. Soltvedt har peika på moglegheita for at linfrøa som vart funne i omnen har vore brukt til å framstille linolje, som igjen vart brukt til overflatehandsaming av gjenstandar av jern (Soltvedt dette volum).

Okeren er ein annan funksjonsindikator. Oker er eit mineral, og i førhistorisk samanheng er han saman med feitt nytta som fargestoff. Fargen kan ha hatt mange bruksområde, både til dekor av gjenstandar og hus, men kanskje av menneske også. Soltvedt utelukkar heller ikkje at linfrøa frå anlegget A-150, eller rettare linoljen, vart brukt som bindemiddel i samband med okeren (Soltvedt dette volum). Det føreligg ingen stratigrafiske prov som syner at anlegget A-150 og okeren er samtidige.

Ovanfor drøfta eg moglegheita for at hus 6 kan ha vore nytta i minst to fasar, og at omnen tilhøyrrer den eldste fasen. Dette opnar for at huset kan ha romma andre funksjonar i seinare bruksfasar, slik som bus-

tad og fjøs. Kombinasjonen smie, bustad og fjøs finn eit att m.a. i hus 2. Nærleik og samtidighet med hus 2 gjer at ein ikkje skal utelukke at også hus 6 kan ha romma desse funksjonane, trass i at ein ikkje har direkte arkeologiske prov for dette. Om ein likevel godtek at huset på eit tidspunkt har hatt desse funksjonane, er det freistande å oppfatte den avdekte delen av hus 6 som bustad. Dette vil i så fall samsvare med hus 2, der antatt bustaddel ligg i øvre (vestre) del. Overvekta av korn i denne delen av huset underbygger også ei slik tolking.

Det er ikkje påvist nokon samanheng mellom eldstaden A-269 og kulturlaget i samband med eventuelle funksjonar og aktivitetar i hus 6.

Samanfattande tolking for felt B og C

Det er registrert spor etter minst tre førhistoriske hus på felt B og C, hus 2, hus 5 og hus 6, samt ardspar. Til saman tolv ¹⁴C-dateringar frå ulike anlegg i husa pekar mot at dei kan ha vore i bruk i yngre bronsealder og fram til starten på romartida. Hovudparten av dateringane fell likevel innanfor tidsrommet for førromersk jernalder. Hus 2 og hus 5 ser ut for å ha hatt nokolunde samanfallande brukstid i første del av førromersk jernalder, innanfor tidsrommet 400 – 200 BC. For hus 6 er det skilt ut to fasar. Den eldste fasen er representert ved omnen, A-150, som kan ha hatt ei brukstid i siste del av yngre bronsealder, om lag 550 – 400 BC. Den yngste fasen er representert ved restar frå huskonstruksjonen som kan ha hatt ei brukstid i siste del av førromersk jernalder, innanfor tidsrommet 200 – 100 BC. Ein må derfor rekne med at hus 2 og hus 5 eksisterte på same tid, men kanskje også at omnen i hus 6 var i bruk samstundes. Nærleik og samtidighet mellom husa talar for at dei kan ha utgjort ein gard.

Alle husa er etter alt å døme restar etter treskipa grindbygde langhus. Når det gjeld hus 2, som er det best bevarte av dei tre husa, samsvarer både konstruksjon og utforming av huset med byggeskikken i yngre bronsealder og førromersk jernalder både frå Forsand, Rogaland, og frå Jylland, Danmark. Desse samtidige husa var i regelen funksjonsdelte, med bustad for menneske i eine delen av huset og fjøs for husdyr i den andre delen. To motstilte inngangar om lag midt i huset markerer dette skiljet (Løken 1998:110). Steinlegginga i hus 5 finst det også fleire parallellar til, der dei nærmaste er hus 1 og hus V på Gausel. I bae desse husa er steinleggingane tolka som møkkarenne eller hellelegging i fjøs. For hus 6 er det veggroftene som er det mest karakteristiske konstruksjonselementet. Tilsvarende veggrofter førekjem i hus 1, hus 11 og hus 13 på Gausel. For alle desse husa er veggroftene tolka som

moglege dreneringsgrøfter (Børsheim, dette volum, Bårdseth 1999).

I to av husa, hus 2 og hus 6, er ein eldstad og ein omn tolka som smier. Konstruksjonen til anlegga, saman med funn av slag, sintra og brent leire, flussmiddel og brente glasbitar i dei, ligg til grunn for desse tolkingane. Ei tilsvarande smie (esse) er kjent frå hus II på Gausel (Tangen Eriksen 1998). Smier frå eldre jernalder er førebels sjeldsynt i vestnorsk materiale. Mengda slag frå bae smiene er låg, og skriv seg nok berre frå mindre produksjon og reparasjon av garden sine eigne føremål. Likevel er det interessant at ein her har høve til å relatere smiinga til særskilde bygningar.

Makrofossil frå smiene peiker på andre aktivitetar som kan ha føregått i tilknytning til smiene, men kanskje også til sjølve smiinga. Det mest oppsiktsvekkjande funnet i så måte er linfrøa frå omnen i hus 6. Som Soltvedt har peika på, kan linolje frå desse frøa vore nytta til overflatehandsaming av gjenstandar av jern, men kanskje også som bindemiddel til okerfarging. Dette forutset sjølvsagt at menneske på Gausel meistra teknikk med å lage linolje av linfrø (Soltvedt dette volum). Linfrøa kan også vere restar etter dyrking av lin for framstilling av tekstilar.

Andre aktivitetar og funksjonar i tilknytning til husa som det har vore mogleg å skilje ut, er bustad og fjøs. Desse tolkingane bygger delvis på det arkeologiske funnmaterialet og delvis på makrofossila. For hus 2 peikar både den todelte huskonstruksjonen og makrofossila på eit skilje mellom bustad og fjøs. I den sørvestre delen av huset er talet på forkola korn høgt, medan det er forkola frø av ugras og beiteplanter som dominerer i den nordaustre delen. Korna har truleg inngått i kosthaldet til dei som budde i huset, og den sørvestre delen er derfor tolka som bustad for menneske. Her er også ein eldstad som kan ha fungert som lys- og varmekjelde, men kanskje til matlagning også. Frø av ugras og beiteplantar er tolka som eit resultat av inneføring av husdyr, og at denne delen av huset var fjøs. I nordaust er dessutan avstanden mellom grindene stuttare enn elles i huset, og der er også spor etter fleire mindre stolpehol som kan vere frå bæsakilje. Bae desse faktorane vert gjerne rekna som typiske for førhistoriske fjøs (Løken 1998:117). For hus 5 tyder steinlegginga på ein bruk som fjøs, og dei mange små stolpehola på bæsakilje. For hus 6 er det ikkje funne eintydige spor som tyder på at huset har vore korkje bustad eller fjøs. Sidan hus 6 er nokolunde samtidig med hus 2 og hus 5, skal ein likevel ikkje utelukka desse aktivitetane også her.

Alle husa har truleg vore gjennom fleire ombyggingar og reparasjonar. Både det høge talet på anlegg

til kvart av husa, og nærleiken mellom anlegga tyder på dette. Likeeins syner både dateringane og aktivitetane som er identifiserte at husa består av fleire bruksfasar, og/eller at der føregjekk fleire aktivitetar. For hus 2 kan ein skilje mellom fleire aktivitetar. Eg har drøfta moglegheitene for at huset var kombinert bustad og fjøs, men at det vart brukt som smie og kanskje tørkerom for korn også. Det har ikkje vore mogleg å seie noko som desse aktivitetane var samtidige eller om dei avløyste kvarandre. For hus 5 kan ein mogleg skilje mellom to bruksfasar eller aktivitetar, men det er knytt større uvisse til desse. Steinlegginga tyder på at huset har vore fjøs på eit tidspunkt. Talet på forkola korn frå steinlegginga er høgt, og Soltvedt har peika på moglegheita for at ho også kan ha vore brukt i samband med tresking av korn. Også her har er det peika på moglegheita for at desse aktivitetane kan ha vore utførte samstundes. For hus 6 kan ein skilje mellom to moglege bruksfasar eller aktivitetar. Dateringane frå omnen peikar mot ei brukstid i siste del av yngre bronsealder, medan to dateringar frå veggrofta og eit stolpehol har mest samanfallande dateringar til yngre førromersk jernalder. Det er uvisst kva slags funksjonar hus 6 har hatt etter at omnen gjekk ut av bruk, men ovanfor har eg drøfta moglegheita for at huset kan ha vore bustad, men kanskje fjøs også.

Plasseringa av hus 5 og hus 6 er interessant, på kanten av terrassen ovanfor det som i dag er Gauselskogen. Det er ikkje noko som tilseier at husa ikkje kunne ligge lengre mot sørvest, i alle høve ikkje hus 6 der terrenget ovanfor (sørvest for) huset er nokså flatt. For hus 5 stiller dette seg noko annleis, for der er terrenget brattare. Dersom ein ønska lengre hus kunne ein ha lagt dei andre vegen, langsetter terrassen og ikkje på tvers av han. Dette ville kanskje gje dårlegare drenering, og kanskje ville det heller ikkje vere så gunstig med omsyn til vêr og vind. Både plassering og orientering av husa må derfor vere bevisst, og for å utnytte området best mogleg. Kva kunne ein oppnå ved å plassere husa på denne måten? Ein nærliggjande tanke er at menneska som sette opp husa ønska å utnytte terrassen, eller rettare fallhøgda frå han. Dersom hus 5, i alle høve området med steinlegginga, var fjøs, må ein tru at møkk og avfall frå fjøsen vart spadd direkte ut og ned i området som i dag er Gauselskogen. Då ein registrerte Gauselskogen i 1999 fant ein 98 røyser, 3 tufter, gardfar og ein holveg (Haavaldsen 1999). Mange av røysene er rydningsrøyser. Desse tyder på at området er rydda for å dyrke jorda, kanskje allereie i førhistorisk tid. Om dette er tilfelle må ein tru at møkk og anna avfall frå hus 5 og 6, men kanskje hus 2 også, vart nytta som gjødsel på desse åkrane.

I området mellom hus 5 og hus 6 er det registrert eit felt med ardspor som kan skrive seg frå ein åker. Det føreligg ingen dateringar av desse spora, men dei syner i alle høve at området vart dyrka i førhistorisk tid, og kanskje av dei som budde i husa ikring. Elles er det fleire stader på Gausel registrert restar av både gamal åker og ardspor som er datert til eldre jernalder, og som altså er samtidige med busetnaden i hus 2, hus 5 og hus 6. På felt D, i underkant av grava A-1292 er ein av stadane der det er bevart gamal åker og ardspor. Frå desse ardspora fanst forkola stråfragment. Stråfragmenta er daterte til siste del av yngre bronsealder og første del av førromersk jernalder (TUa-2550). På felt F, like aust for hus 14 ligg eit kulturlag A-3361. Frå dette laget er det funne forkola byggkorn som tyder på at kulturlaget kan vere gamal åker. Byggkorn frå dette laget er datert til første del av førromersk jernalder (Ua-15548).

Når det gjeld veksttilhøve og drift av desse åkrane kan makrofossila vere til god hjelp. Blant makrofossila frå hus 2, hus 5 og hus 6 kjem ei rekke frø frå ugras og beiteplantar, og for ein del av desse må ein tru at dei er samla inn i samband med korn. Frå hus 2 er det registrert ugrasfrø av linbendel, vassarve, hønsegras, maure og meldestokk. I følgje Soltvedt (dette volum) kan samansettinga av ugras tyde på lavt næringsinnhald i jorda. Soltvedt(1999) har tidlegare peika på at meldestokk kan vere eit teikn på høgt nitrogeninnhald i jordsmonnet, som igjen kan vere eit resultat av gjødsling. På denne måten kan makrofossila gje eit indirekte bilete av åkerdrifta i eldre jernalder.

Ein må tru at jordbruk og dyrehald ikkje var den einaste næringsvegen på Gausel i eldre jernalder. Funn av eit søkke i hus 5 tyder på at menneska som budde her også dreiv med fiske. Søkket er relativt stort og har eit største tverrmål på mest 16 cm og veg i underkant av eitt kilo. Det er nærliggjande å tru at eit så stort søkke har vore brukt til garnfangst eller ruser av eit slag. Avstanden til Gandsfjorden er då heller ikkje stor. Hus 2, hus 5 og hus 6, saman med funna frå dei, tyder dermed på at næringsgrunnlaget på Gausel i eldre jernalder var nokså allsidig og samansett. Eit tilsvarende næringsgrunnlag er dokumentert frå Gene i Sverige, som også har førhistorisk busetnad attende til eldre jernalder (Lindqvist & Ramqvist 1993). Korvidt smiinga det er funne spor etter i hus 2 og hus 5 gav eit eventuelt overskot for sal eller byte, er det uråd å seie noko om. Smiinga vitnar i alle høve om både mangfald og kunnskap blant menneska som budde her, men kanskje også om gode kontakter utanfor Gausel.



Fig. 66. Oversikt over hele felt E under utgraving. Jordvollen tvers over området dekker IVAR vannledningen. Foto: J. Aakvik.
 Fig. 66. View of the excavation of area E. The earthworks dividing the area cover the IVAR pipeline. Photo: J. Aakvik.

Felt E

(RLB)

Området som betegnes som felt E ligger på en svakt skrånende nordvendt flate 100 meter nord-nordøst for bergknausen Husaberget. Feltet var avgrenset mot nordøst og vest av steingarder, den vestre steingarden viste seg senere å være anlagt oppå fundamentet for en eldre vei på stedet. Denne veien ble lagt om rundt 1938 (E. Gausel pers. medd.). Felt E deles i to av grøften til den gamle hovedvannledningen til Stavanger i et ca fem meter bredt belte som strekker seg sør-sørøst – nord-nordvest. Fra stedet er det vidt utsyn nord og østover. Området var før undersøkelsen dyrket grasmark, adskilt med veier, steingarder og trekkerer. På felt E lå den tetteste konsentrasjonen av bosetningsspor. Til sammen ble seks bygninger (3, 4, 7, 8, 10 og 13), hver av disse med mer enn én bygningsfase definert ut fra disse bosetningssporene. I tillegg til at anleggssporene etter stolpehull, ildsteder og kokegropor lå svært tett og delvis opp i hverandre her, var det også steinkonstruksjoner som steinmurer og hellelegginger som kompliserte undersøkelsen ytterligere. Felt E fremviste dermed en særdeles høy grad av kompleksitet for de forhistoriske sporenes vedkommende. Bosetningssporene etter de ulike bygningene på felt E dekker et område på kun 1919 m², og bare innenfor avgrensingen av hus 8 er det registrert mer enn 250 anleggsspor, hovedsakelig i form av stolpehull.

Undersøkelsen av felt E foregikk over to sesonger, hvor den delen av felt E som lå vest for den gamle IVAR- (Interkommunalt vann-, avløps- og renovasjonsverk) vannledningen ble ferdig undersøkt i 1998 sammen med deler av hus 8 på østsiden av IVAR

ledningen. Hovedundersøkelsen av feltet øst for IVAR-ledningen ble gjennomført i sesongen 1999.

Hus 3

Beliggenhet:

Hus 3 ligger på felt E, på en plan flate like vest for hus 4 og sør for hus 7, 170 NNØ for knausen Husaberget. Flaten utgjør et område på 15 ganger 7 meter (105 m²), og innenfor dette området ble det registrert cirka 150 anleggsspor, de fleste stolpehull. Området er avgrenset av en forhøyning og rester av steinmur mot sør, av steinfundament etter en eldre vei fra nyere tid mot vest, av steinmurene tilhørende hus 7 mot nord og av steinmur og en jordforhøyning i forbindelse med hus 4 mot øst. Huset er orientert NNV-SSØ og definert ut fra stolpehull etter de takbærende grunder. Høyden over havet på stedet er 66 m. Undergrunnen her består av hard steril siltholdig morenegrus. Tilsvarende undergrunnsforhold ble påvist i området vest for hus 8, samt for hus 9.

Stolpehull:

Stolpehullene var homogene og avtegnet seg som svakt mørkere fyllskifter mot den grå siltholdige morenegrusen. Det var ingen spor etter overliggende kulturlag eller gulvlag i forbindelse med dette huset. De til sammen 30 anleggssporene etter takbærende stolper som inngår i hustolkningsforslagene ligger klyngevis tre og tre, og indikerer minimum tre overlappende bygningsfaser på stedet. Stolpehullenes diameter hadde et gjennomsnitt på mellom 20 og 30 cm, og mange var forholdsvis dype, opptil 48 cm. Gjennomsnittsdybden lå mellom 25 og 30 cm. En



Fig. 67. Oversikt over beliggenheten til hus 3. Sett mot nord. I bakgrunnen A-1006 (hus 7). Foto: J. Aakvik.
 Fig. 67. View of the location of house 3. Seen toward N. In the background A-1006 (house 7). Photo: J. Aakvik.

stor del av de undersøkte stolpehullene hadde skoningsstein. Det ble og registrert en rekke mindre anleggspor som ble tolket som stolpehull etter veggstolper i forbindelse med hus 3.

Veggspor:

Ingen vegggrøfter ble påvist for denne bygningen. De omkransende steinmurene ble i en tidlig fase av undersøkelsene vurdert til å muligvis tilhøre denne bygningen. I sørenden går en utrast steinkonsentrasjon vinkelrett på bygningssporene og markerer gavlenden av huset. Avstanden til nærmeste takbærende stolpepar som inngår i hustolkningene er 3 meter. Denne steinstrengen sør for hus 3 er en del av steingjerdet som løper fra det sørvestre hjørnet til hus 8 og til sørenden av hus 4/10 (se nedenfor). Langs vestsiden av hus 3 ble et steinfundament som løper parallelt med hus 3 i lengderetningen avdekket. Denne viste seg å tilhøre fundamentet for nyere tids vei over området, en vei som ble fjernet like etter 1930 (pers. medd. E. Gausel). Langs søndre del av østveggen til hus ligger terrengforhøyningen med hus 4 avgrenset av et murfundament(steinstreng). Avstanden mellom stolpehullene til hus 3 og ut til de parallelle steinstrengen er noenlunde den samme med i overkant av 2 meter på hver side. Steinstrengen øst for hus 3 hører sammen med sporene etter hus 4/10, og har neppe noe med hus 3 å gjøre. Men de eldre murrestene etter søndre deler av folkevandringstidshuset 4/10, kan ha lagt føringer for plasseringen av det yngre huset hus 3.

Steinstrengene omkring hus 3 tilhører dermed ikke dette huset.

Andre spor:

Det ble ikke påvist spor etter kulturlag, ildsteder, kokegroper, grøfter eller andre nedgravninger i forbindelse med hus 3.

Funn:

Det ble ikke gjort noen gjenstandsfunn i forbindelse med undersøkelsen av hus 3.

Prøve	MATERIALE	Kontekst	Ukalibrert	Kalibrert (AD)	%
Ua-14572	Trekull	Stolpehull 1164	450 65	1320 - 1640	95,4
TUa-2528	Korn	Stolpehull 1062	700 50	1220 - 1400	95,4
TUa-2532	Korn, bygg	Stolpehull 1071a	960 55	980 - 1220	95,4
Ua-14573	Trekull	Stolpehull 1050	1195 65	680 - 980	95,4

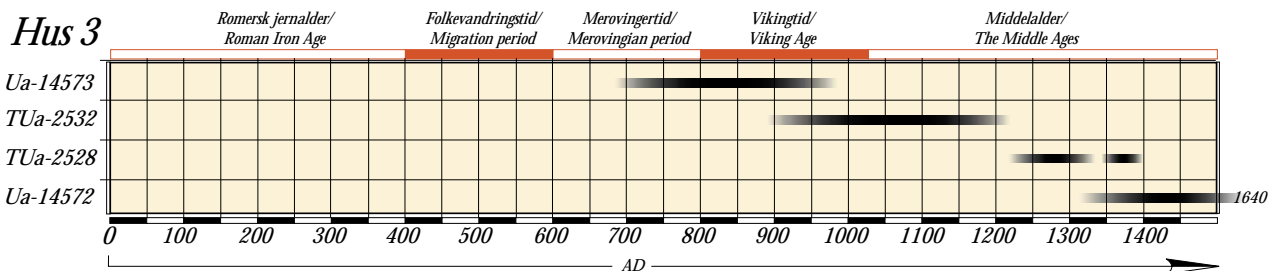


Fig. 68. 14C dateringene til hus 3.
 Fig. 68. The 14C datings of house 3.

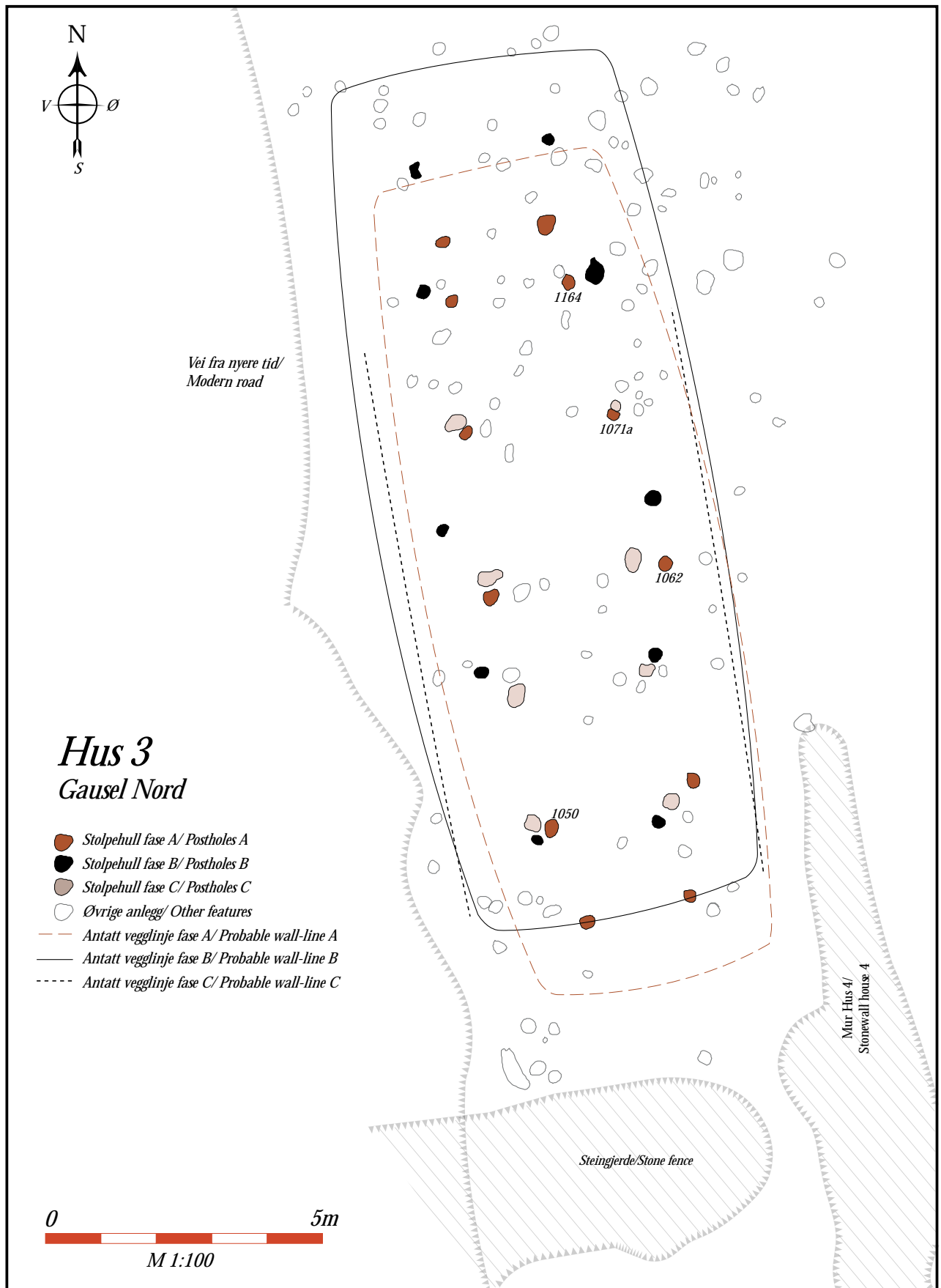


Fig. 69. Plan over hus 3 på Gausel. Grafikk: R.L. Børsheim.
Fig. 69. Plan of house 3 på Gausel. Graphics: R.L. Børsheim.



Fig. 71. Snitt av takbærende stolpe A-1068 i hus 3. Målestokk = 30 cm. Foto: J. Aakvik.

Fig. 71. Section of posthole A-1068, house 3. Scale = 30 cm. Photo: J. Aakvik.

Datering:

Det var svært lite dateringsmateriale i form av trekull eller makrofossiler fra anleggsspor tilhørende hus 3. Da det åpenbart er flere overlappende husfaser tilstede, indikerer dette muligvis en lengre bruksfase, samtidig som noen entydig bestemmelse av de enkelte faser er vanskelig. To ¹⁴C dateringer er foretatt på trekullmateriale flortert fra jordmasser fra stolpehull, og to dateringer er gjort på forkullet korn fra stolpehull.

En datering på trekull fra jordmasser i stolpehull innebærer imidlertid en nokså høy usikkerhetsfaktor, men bør kunne brukes som en indikasjon på aktivitetsperioder i forbindelse med bosetning på stedet. Dateringene har gitt fire ulike dateringer fra yngre jernalder og middelalder. Det skal anføres at dateringen TUA-2528 fordeler seg på to mulige kalibrerte intervaller: 1220-1330 og 1340-1400 (63,1/32,3%). ¹⁴C dateringene gir altså en pekepinn mot en aktivitetsperiode mot slutten av yngre jernalder og i midde-

lader. De fire dateringene er påfølgende etter hverandre, og dette peker i retning av en kontinuitet i aktiviteten på stedet over inntil 900 år. Alle dateringene er tatt fra masse i stolpehull som inngår i tolkningen kalt fase A (se nedenfor). De sprikende dateringene tyder imidlertid på at denne husfasen neppe er noen reell sammenhørende husfase.

Anleggssporene indikerer treskipete bygningsskonstruksjoner med muligvis krumme langvegger. Ut fra konteksten er det nærliggende å plassere sporene etter hus 3 til yngre jernalder, det bør imidlertid tas visse forbehold på bakgrunn av dateringsprøvenes usikre kontekst, og et manglende daterende gjenstandsmateriale.

Naturvitenskap hus 3:

(ECS)

Innledning

Sporene etter hus 3 lå på en flate (fig fff). Det var et stort antall anlegg og det blir derfor antatt at det har stått hus her over lang tid, og at det har vært utskiftninger av stolper og ombygginger av huset (se side sss). Tre faser (A, B, og C) av et treskipet hus er tolket på grunnlag av de dokumenterte stolpehull. Det ble påvist 150-200 anlegg på flaten. Det viste seg tidlig i undersøkelsen at det var lite forkullede planterester i prøvene som var tatt inn fra dette området. To korn som ble funnet i analysen er datert, det ene (fra A-1062) ble datert til middelalder (tab ttt) og det andre kornet (fra A-1071a) ble datert til vikingtid /tidlig middelalder.

Innsamlede prøver

49 prøver ble tatt fra spor etter 40 anlegg. Prøvetaking ble ikke prioritert på denne flaten fordi det var vanskelig å tolke husgrunnplaner og de enkelte anleggs tilhørighet. Av de 49 flotterte prøvene er 23 prøver analysert. Prøver fra hver av de tre fasene er analysert. Masse fra hullene etter takbærende stolper er prioritert og prøver fra hele husets lengderetning er analysert.

Resultat

I seks av prøvene er det korn og kornfragmenter. Det er mulig å identifisere et som agnekledd bygg. I 15 av prøvene er det frø av ugras. Funnfrekvensen av makrofossiler er meget lav i prøvene og de forkullede frøene som er funnet er fra dyrkede planter (agnekledd bygg), innsamlede planter (hassel og bringebær), engplanter og ugrasplanter. Det er vanskelig å skille ut deler av huset på grunnlag av distribusjonen av makrofossiler. Det er imidlertid en svak indikasjon på det er flest makrofossiler i prøvene fra anleggene midt i huset. Da

det er funnet få makrofossiler og 14 C-dateringene viser at de ikke er samtidige, er det vanskelig å foreta en forsvarlig tolkning av materialet.

På Gausel er det generelt færre makrofossiler bevart i anleggene etter huskonstruksjonene fra yngre perioder (yngre jernalder / vikingtid), enn fra stolpehullene etter eldre hus på Gausel. Det er mulig at golvflaten(e) i huset har lagt høyere slik at denne er blitt forstyrret av senere jordbearbeidingsaktivitet. Det vil igjen si at det bare er det nederste av stolpehullene som skulle være bevart. Hullene etter stolpene i hus 3 var imidlertid dype noe som betyr at denne teorien skulle holde, måtte stolpene i utgangspunktet vært meget dype. Når hus brenner skulle en forvente at korn og andre planterester ble forkullet og bevart for ettertiden. Da det var lite trekull i prøvene fra hus 3-området kan det antas at huset ikke har brent ned noe som kan forklare den lave forekomsten av makrofossiler. På den annen side viser analyser av materiale fra tidlig vikingtidshus på Aker gård (Hedmark) at mange forkullede makrofossiler er tilstede i hullene etter takbærende stolper (Soltvedt 1996) selv om dette huset sannsynligvis heller ikke er brent ned (Pilø 1994).

Alder i seg selv er ikke bestemmende for hvor mye av husene som blir bevart for ettertiden. Faktorer som hvor dypt huset har ligget, hvor lenge det har lagt uforstyrret etter ødeleggelse før det ble dekket av vegetasjon og jord, hva slags ødeleggelse det har vært utsatt for, f. eks. brann, kontrollert rivning, og eller fraflytting vil påvirke bevaringsgraden. Også hvorvidt et golv har vært tilstede har betydning for hvordan artefaktene blir oppbevart for ettertiden og seinere jordbruksaktivitet som har skadet eller forstyrret de forhistoriske restene vil være avgjørende for hvor mye materiale som blir bevart..

Tolkning hus 3:

(RLB)

Mulige faser:

De mange anleggssporene på stedet tilsier at det i dette området høyst sannsynlig er snakk om flere overlappende bygninger/faser. Mengden med anleggspor gjør en entydig bestemmelse av de enkelte husfasene svært vanskelig, og i det følgende vil tre mulige faser foreslås. De tre mulige bygningsfasene til hus 3, her kalt A, B og C, er gjort i felt på grunnlag av parvise likheter i stolpehullene for de enkelte grindene. De takbærende stolpene for disse tre fasene ligger klyngevis og markerer en trefaset bygning her. Ingen av de tre bygningsfasene kan som sagt bestemmes entydig, og andre alternative tolkninger er fullt mulig. Det bør

også tas høyde for at de enkelte stolpehullene her markerer ulike utskiftninger av stolper for den samme bygningen, i løpet av en lang brukstid. Samlet indikerer anleggssporene minst en treskipet konstruksjon med tilsynelatende buete langvegger.

Fase A utgjøres av seks takbærende grunder som står med en avstand som varierer mellom 1 og 4,3 meter. Bredden mellom de takbærende stolpene i hver grind øker mot midten til 3,2 meter og er 1,9 meter i gavlendene, noe som gir svært buede takbærende stolperækker. Anleggssporene til de midterste grindene er dypere og virker bedre fundamentert enn endegrindene. Samlet lengde for de seks grindene i fase A er 12,5 meter. Fase A gir en bygning som måler anslagsvis 15-16 meter i lengderetningen og sannsynligvis cirka 5,5 - 6 meter i største bredde. Mellom andre og tredje grind regnet fra syd, er det at grindavstanden størst (4,3 m), og som markerer et mulig sentralrom i bygningsfasen. De fire dateringene som er foretatt for hus 3 er alle fra stolpehull i denne husfasen, henholdsvis fra andre, tredje, fjerde og femte grind. Det store og sprikende tidsspennet som dateringene viser, gjør at tolkningen av disse stolpehullene som en egen bygning blir høyst tvilsom. Stolpehullene for fase A skal nok heller skal sees på som spor etter utskiftninger/ombygginger av takbærende stolper for bygningen(e) på stedet.

Fase B er definert som fem takbærende grunder som stod med avstander på henholdsvis 3 m, 2,6 m, 4,4 m og 2,2 m (regnet fra sør mot nord). Endegrindene hadde en innbyrdes avstand mellom stolpehullene på 2,3 og 2,4 m, tilsvarende mål for grind to og fire er 3,1 meter. Grinden i bygningens midte var trukket ut i forhold til de andre, og bredden mellom de takbærende stolpene var her 3,9 meter. Denne grinden markerte bygningens sentralrom. Det ble imidlertid ikke påvist noe sentralildsted som ofte finnes i forbindelse med slike uttrukne takbærende stolper. Det ble forøvrig ikke påvist noe ildsted i forbindelse med hus 3 overhodet. Samlet måler denne husfasen 12,5 meter målt fra endegrind til endegrind.

Fase C er den mest konsistente fasen hvor de innbyrdes målene viser stor regularitet. Denne fasen er også den minste med kun fire takbærende grunder og en maksimal lengde mellom endegrindene på kun 7,5 meter. De fire grindene er forholdsvis jevnstore. Bredden mellom stolpehullene i de respektive grindene er 2,5 meter for grind 1 og 2 (regnet fra S mot N), 2,7 for grind nummer tre og 2,9 meter for grind fire. Den progressive økningen i grindbredden sammen med den korte utstrekningen kan tyde på at fase C kun er

den søndre halvdel av sporene etter en bygning på stedet.

Noen innbyrdes stratigrafi eller relativ kronologi har ikke vært mulig å fastlegge for disse tre fasefor-lagene.

Utstrekningen for en bygning på stedet vil ha vært naturlig avgrenset mot sør av den topografiske forhøyning i terrenget her. Dersom bygningen på stedet er fra yngre jernalder har hus 7 og røys A-1006 i nord utgjort en avgrensing av bygningens utstrekning i denne retningen. Noe system eller sammenhenger i de mange mindre anleggsspor som ble tolket som spor etter mulige veggstolper i forbindelse med hus 3, kunne ikke avgjøres. Det lot seg heller ikke påvise noen entydige spor etter innganger eller noen indre rominndeling ut fra bygningssporene her.

Konklusjon:

De foreslåtte husfasene A, B og C er høyst usikre, men markerer sammen med de øvrige anlegg her spor etter en eller flere bygninger. Bygningen(e) har vært treskipet, bygd i grindteknikk, men veggkonstruksjon er uvisst. De radiologiske dateringene peker i retning mot yngre jernalder eller middelalder. Den totale mangelen på keramikfunn kan kanskje også tyde på yngre del av jernalder, da forekomst av keramikk i funnamaterialet nå blir mer sparsom enn i de tidligere perioder. I motsetning til hus 4/10, 7, og 8 som ligger øst og nord for hus 3, ligger ikke hus 3 anlagt på en forhøyning av jord og undergrunnsmasse, men mange av stolpehullene er dypt nedgravd i undergrunnen. Dette kan tyde på at undergrunnsnivået allerede var erodert ned på grunn av dyrking da bygningen på stedet ble reist. Altså at bygningen har en relativt yngre datering enn for husene 4/10, 7 og 8 som dateres til slutten av

romertid og folkevandringstid. Fundamentet av en steinmur liggende vinkelrett på hus 3 i søndre ende, ble videre vurdert som steingard og ikke tilhørende bygningssporene til hus 3. Mangelen på funn og ildsteder kan være forenlig med en uthus eller fjøstolkning, men noen funksjonsbestemmelse av hus 3 på bakgrunn av dette er neppe tilrådelig. Som konklusjon tolkes hus 3 midlertidig som spor etter en ikke nærmere bestemt flerfaset bygning tilhørende gård-sanlegget på Gausels yngre forhistoriske perioder.

Hus 4

Hus 4 utgjør den søndre halvdel av hus 4/10. Da de sammenhørende hus 4 og hus 10 ble undersøkt og dokumentert separat vil jeg her av praktiske grunner i hovedsak presentere beskrivelsen av disse hver for seg, og jeg har lagt drøftingen av hus 4/10 samlet til kapitlet om hus 10.

Beliggenhet:

Hus 4 ligger på en 0,4- 0,5 meter høy steinsatt forhøyning øst for hus 3 og vest for hus 8. Bygningen er orientert tilnærmet nord-syd, langs terrengets fallretning som er svakt skrånende nedover mot nord. Høyden over havet for hus 4 er 66,5 m i nordenden og 67,4 m i sørenden. Anleggssporene knyttet til hus 4 lå innenfor et område på 15 x 8 meter. Hus 4 ble kuttet av den gamle IVAR-vannledningen til Stavanger som skar diagonalt gjennom hus 4 i nordenden. Som følge av denne vannledningen var anleggssporene inn mot ledningsgrøften delvis ødelagte, noe som gjorde undersøkelsen og tolkningen av denne bygningen i felt noe vanskeligere. Svært dårlig vær under store deler av undersøkelsen bid-



Fig. 72. Oversikt over hus 4, sett mot nord-nordvest. Jordvoll i bakgrunnen markerer IVAR-grøften. Foto: J. Aakvik.

Fig. 72. View of house 4, seen towards N-NV. The earthworks in the background cover the IVAR-pipeline. Photo: J. Aakvik.

ro også med sitt til å komplisere arbeidet i forbindelse med utgravingen av dette huset. Husets ytre avgrensning defineres av den steinsatte forhøyningen det ligger på, og denne forhøyningen består av sandet jord iblandet undergrunnsmasse. Bygningssporene fra hus 4 fortsetter videre på nordsiden av IVAR-vannledningen som hus 10.

Kulturlag:

Over forhøyningen hvor hus 4 var lokalisert lå det et kraftig kullholdig kulturlag på mellom 10 og 20 cm tykkelse. Kulturlaget dekket og hadde samme utbredelse som husets grunnplan, og er derfor naturlig å se i sammenheng med huset. Det ble tatt flere makrofossil- og kullprøver fra dette kulturlaget. Ved opprensing og fjerning av dette kulturlaget ble anleggssporene etter bygningen i form av stolpehull og vegggrøfter avdekket. Det var ellers mye stein i undergrunnslaget i dette området.

Stolpehull:

Åtte takbærende stolpehull markerer fire takbærende grunder som sammen med seks grøfter utgjør hus 4. Ytterligere anleggsspor tilsier mer enn en bygningsfase, og at det kan være alternative tolkningsmuligheter her. Flere av stolpehullene hadde skoningstein, og det ble også funnet et stolpehull, A-1541, med en flat helle i bunn, tolket som underligger for den takbærende stolpen. Forstyrrelser fra nedgraving av IVAR-ledningen i nyere tid gir tolkningen av de sammenhørende anleggssporene som ligger inn mot IVAR-grøften noe større usikkerhet.

Langs vegglinjene i forbindelse med smale grøfter (se nedenfor) er det spredte stolpehull etter det som eventuelt kan være veggstolper.

Vegggrøfter:

Ved den første og den tredje grunden (regnet fra S mot N) er det spor etter mindre grøfter. Disse er forholdsvis smale og måler mellom 10 og 30 cm i tverrmål. En lengre markert grøft (A-1003) i husets nordvestre del, hører ikke til den foreslåtte tolkningen av hus 4. Grøften A-1318 lengst mot sør er orientert på tvers av husets lengderetning markerer husets gavle. Grøften er rett, 3,8 meter lang (Ø-V), opptil 38 cm bred før opprensing og opptil 18 cm dyp. I vestre ende har den en utløper (A-1321) vinkelrett på endeveggen. 4 meter lenger mot nord er det som trolig er forlengelsen (A-1835) av denne. Langs østre langvegg finner vi tilsvarende grøfter (A-1366, 1375), men disse fremstår som noe mer fragmentariske. Grøftene besto alle av steinfri humusholdig sandet masse, og er høyst sannsynlig del-

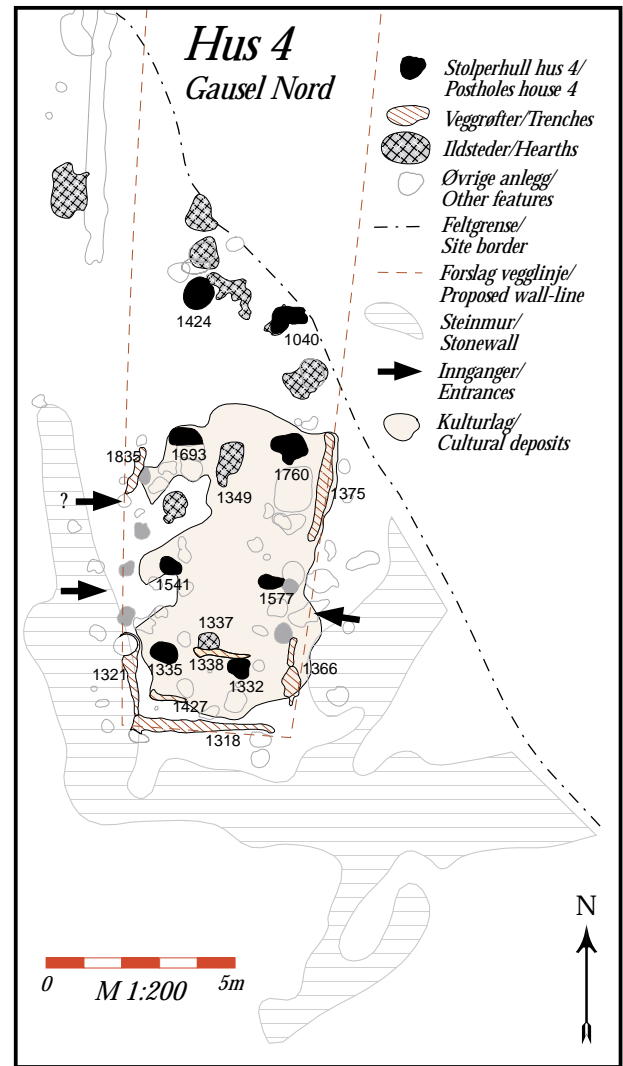


Fig. 73. Plan over hus 4 på Gausel. Grafikk: R.L. Børsheim.
Fig. 73. Plan of house 4 på Gausel. Graphics: R.L. Børsheim.

er av samme opprinnelige vegggrøft. I snitt var de smale grøftene V-formet, gjerne med en brattere og mer lodrett profilvegg inn mot huset enn mot utsiden. Cirka 1,6 meter nord for (innenfor) grøften i endeveggen A-1318 og umiddelbart nord for første takbærende grind, gikk det en smal grøft (A-1338) på tvers av husets lengderetning. Denne 1,6 meter lange og cirka 17 cm brede grøften var steinsatt langs kantene med to rekker bestående av mindre steiner.

Ildsteder:

Innenfor det område som avgrenses av den steinsatte forhøyningen hvor hus 4 er lokalisert, ble det påvist ni ildsteder. Åtte av disse ligger innenfor det området som utgjør hus 4's grunnplan. Tre av ildstedene (A-1337, A.1349, A1425) lå i husets midtlinje.

Innganger:

I flukt med og i ytterkanten av veggroftene i husets søndre ende er det flere stolpehull som indikerer mulige innganger.

Steinmurer:

Forhøyningen som hus 4 ligger på er kantsatt i øst, sør og vest med forholdsvis stor stein på opp mot 0,7 m i tverrmål. Disse steinrekkene omkranser hus 4's øvre (søndre del), og i sør er denne steinkonsentrasjonen sammenhengende med steingjerdet som strekker seg mot de ytre steinmurene til hus 8. Sammenhengen mellom disse to steinrekkene er fjernet på grunn av IVAR-vannledningen, men det synes klart at disse opprinnelig har vært forbundet med hverandre. Vest for forhøyningen ved hus 4 og sør for hus 3 ligger enda en tilsvarende steinrekke (omtalt i forbindelse med hus 3), og denne er av identisk oppbygning og størrelse som de forannevnte, og skal sees i sammenheng med denne.

Funn:

Ved opprensing og undersøkelse av kulturlaget til hus 4 er det gjort funn av leirkarskår. I forbindelse med anlegg og opprensing ble det funnet et hammerhode av jern som Rygh 394, to biter av knivblad av jern, en jernnagle og en ring av jern. I stolpehull tilhørende hus 4 er det funnet overligger av en dreiekværnstein (diameter 390 mm) og 36 skår til et klebermagret, dekorert spanntformet leirkar. Skårene utgjør ca et halvt leirkar med raddiameter på 180 mm og dekor i form av parallelle linjer som danner et flettemønster. I tillegg ble det funnet 16 øvrige leirkarskår, tre av disse med dekor, to med parallelle linjer og ett med mulig negleavtrykk.

Det ble gjort funn av en tvilsom søkke/(vev)tyngde av fylittskifer i bunnen av et stolpehull. Bakgrunnen for innsamling av denne er flere funn av mange lignende rufsete eller muligvis grovt tilvirkede steiner på felt E med spor etter mulig hull i ene enden. 164 små biter brente bein (5,59 gram) ble også funnet. Beinfragmentene er for det meste ikke mulig å artsbestemme, to kan bestemmes som mulig dyrebein og

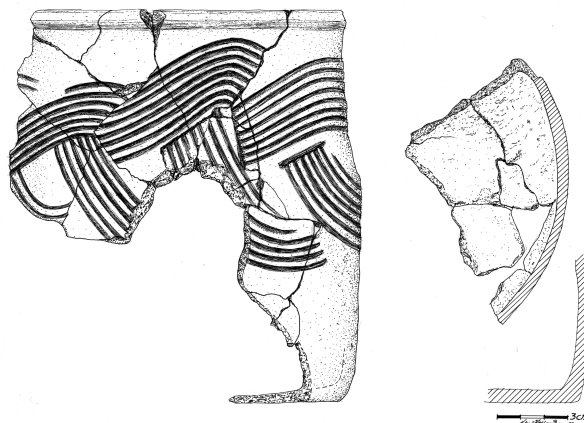


Fig. 73. Det spanntformede leirkaret funnet i hus 4. Tegning: Astrid Hølland Berg.

Fig. 73. The bucket shaped pot found in house 4. Drawing: Astrid Hølland Berg.

et fragment som mulig tå eller fingerfalang av menneske (Sellevold 2000). Bestemmelsen er usikker. Andre funn er et stykke vannrullet flint, seks biter brent leire og et forkullet hasselnøttskall.

Datering:

For hus 4 er det foretatt fem 14C dateringer på trekull eller forkullet korn fra stolpehull, veggrofter og ildsted. Dateringene er som følger:

Fire av prøvene gir en nokså samlet datering innenfor tidsrommet ca. 300 – 550 AD, slutten av romertid og folkevandringstid. Dersom man foretar en kombinert analyse på prøvene 14181-14184, får vi to mulige snevrere dateringer: periodene 410 – 470 (36,6%) og 480 – 540 (31,6%) innenfor en sannsynlighet på til sammen 68,2%. Dateringen fra veggroften 1366, gir en tidligere datering, til romertid. Dette indikerer mulighet for en tidligere fase på stedet, og det er også spørsmål om veggroftene er samtidige med tolkningen av den takbærende stolpekonstruksjonen. Sporene etter hus 4 kan altså tyde på at huset har hatt to faser. Fire av dateringene er foretatt på trekull og en på forkullet korn. Det er verdt å merke seg at det er noenlunde samsvarende dateringer både fra ildsted, stolpehull og veggroft. Dateringen som er foretatt på korn indikerer noenlunde samme datering som for

Prøve	Materiale	Kontekst	Ukalibrert	Kalibrert (AD)	%
Ua-14181	Trekull, bjørk	Stolpehull A-1541	1570 70	340 – 640	95,4
Ua-14182	Korn	Stolpehull A-1040	1650 70	230 – 570	95,4
Ua-14183	Trekull, bjørk	Ildsted A-1349	1595 75	260 – 620	95,4
Ua-14184	Trekull, hassel	Veggroft A-1326	1630 70	250 – 600	95,4
Ua-14185	Trekull, bjørk	Veggroft A-1366	1820 70	50 – 390	95,4

Fig. 74. 14C dateringene til hus 4.
Fig. 74. The 14C datings of house 4.

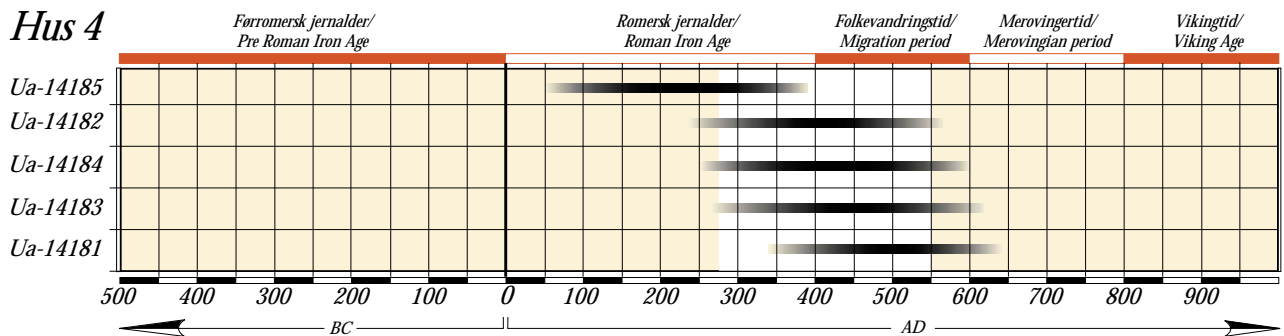


Fig. 70. Grafisk fremstilling av 14C dateringene til hus 4.
Fig. 70. Graphic representation of the 14C datings of house 4.

trekull. Funnet av spannformet keramikk peker på en bruksfase til folkevandringstid. Samlet må det være rimelig å tidsbestemme de to bruksfasene til hus 4 innenfor tidsperioden 300 – 550 AD.

Naturvitenskap

(ECS)

Innledning

Sporene etter et treskipet hus (hus 4) lå på en forhøyning hvor forskjellige typer anlegg er påvist. Et korn er datert fra et hull etter takbærende stolpe og viste sammen med andre dateringer at huset har vært i bruk i folkevandringstid (se tab. Ttt). Hus 10 ligger i forlengelsen av hus 4 og disse blir tolket som sør- og norddel av samme hus (se side sss). Fordelingen av makrofossiler er vist på en fellesfigur for hus 4 og hus 10 (fig. Fff).

Innsamlede prøver

I hus 4 er det tatt 89 prøver hvorav 84 er analysert. Det er tatt prøver i ytre vegggrøfter, vegggrøfter, hull etter takbærende stolper, hull etter inngangsstolper, ildsteder og kulturlag. Det er også tatt prøver i anlegg utenfor husets vest og østside.

Resultat

Få korn og kornfragmenter er funnet i prøvene og de fleste er ikke identifisert til art. De fleste av de identifiserte kornene er agnekledd bygg, mens ingen korn er identifisert til naken bygg, rug eller hvete.. Noen havre korn er påvist og rester etter innsamlede planter som hassel, bringebær, bjørnebær og "villerter", er funnet. Ugrasarter som er representert er mye de samme som i de andre husene. Det er imidlertid funnet mer meldestokk, som indikerer gjødsling i hus 4 enn hus 1, 2, 5 og 6. Frø av ugrasplanter og engplanter har ulik fordeling innenfor hus 4.

Anlegg etter vegggrøfter

Prøvene som er tatt i vegggrøfter og ytre vegggrøfter inneholder få planterester.

Kommentar:

Få planterester i vegggrøfter kan ha flere årsaker. Arbeidet i og ved husene kan ha vært slik organisert at det var lite sannsynlig at forkullet materiale havnet i grøften. Grøftene kan også ha vært tidvis fuktige og tørre at uforkullet materiale som havnet der spirte eller ble nedbrutt etter kort tid. Sannsynligheten for at plante-materiale da ble forkullet under en brann er mindre.

Anlegg etter takbærende stolper

Det er tolket 4 grunder med takbærende stolper i hus 4. Fra A-1040 (4. grind) er det ikke tatt prøve, men et korn ble funnet ved sortering av en trekullprøve. Fra de øvrige sju hull etter takbærende stolper er det analysert prøver. I materialet fra tre av disse er det ikke korn tilstede og i materialet fra de øvrige fire er det få korn (fra 0,1 til 1,3 korn per liter analysert masse). Det er også funnet få ugrasfrø i prøvene, men kun en prøve fra hull etter takbærende stolpe mangler ugrasfrø. Hullet etter A-1577, ved den østre inngangen har flest ugras deriblant frø av smalkjempe og gras, som begge indikerer eng/beitevegetasjon er funnet sammen med åkerugras som linbendel og vassarve.

I prøvene fra hullene etter de takbærende stolpene er det frø av bringebær og bjørnebær i tillegg til fragmenter av hasselnøttskall. Imidlertid er frekvensen av innsamlede planter lav og det er vanskelig å si noe om aktivitet på grunnlag av fordelingen av innsamlede planter.

Anlegg etter inngangsstolper og anlegg i tilknytning til disse.

Ved undersøkelsen er det påvist to innganger i hus 4. Inngangene står overfor hverandre (fig.fff). I prøvene fra hullene etter vestre inngang var det ikke korn, men et lavt antall ugrasfrø er registrert. En stolpe i østre

inngang er påvist og en av prøvene fra dette anlegget inneholder få korn og relativt mange ugrasfrø. Ugrasfrøene som ble funnet var fra smalkjempe, gras, linbendel og vassarve.

I anleggene innenfor vestre inngang er det små mengder korn. Det samme ses innenfor den østre inngangen. Disse to områdene skiller seg ut i huset med hensyn til fordelingen av ugras. Typiske ugras som då og meldestokk er representert. Der er mer ugras i anleggene ved den østre inngangen enn ved den vestre inngangen (fig.fff). På østsiden av huset er det også makrofossiler i prøvene fra anleggene på utsiden av veggen.

Kommentar

Fordelingen av makrofossiler viser at den østre inngangen kan ha vært mest brukt. Det er denne inngangen som ligger i ly for framherskende vindretninger. Flere aktiviteter kan ha foregått i huset, som kornrensing og fjøsstell. Hvis korn er blitt rensset (kastet) i trekken mellom de to inngangene er ugras og annet avfall (halmfragmenter, aksledd av korn, etc.) blåst med vinden mot den østre inngangen og blitt avsatt her. Det er ikke funnet aksledd av korn, noe som kan dette tyde på at det ikke har foregått rensing av korn her, selv om kornrensing ikke kan utelukkes. Artene som blir funnet i forbindelse med østre inngang har karakter både av beite /eng planter og ugrasplanter. Det kan tyde på at flere aktiviteter, f. eks. både fjøsaktivitet og kornrensing, har foregått i samme del av huset. Høy og lignende kan ha blitt båret inn gjennom inngangen og ført til at det kan ha blitt avsatt flere plantedeler her enn ellers i huset.

Ildsteder

Ved undersøkelsen av huset ble det dokumentert ildsteder, og det er analysert prøver fra fem av disse. Vanligvis blir det funnet få makrofossiler i ildsteder og kokegroper. Anlegg A-1039 inneholder mye trekull, men er vanskelig å tolke. Prøven fra anlegget inneholder agnekledd bygg, havre, korn og kornfragmenter samt mange ugrasfrø og spesielt mange frø av vassarve. Ugrasfrø utgjør 88 % av den samlede mengden frø i prøven. Både med hensyn til korn og ugrasfrø er dette en av to prøver fra hus 4 hvor tettheten av makrofossiler er størst. En av prøvene som ble tatt i kulturlaget A-1038 viste seg senere å være fra A-1349, et sentralt ildsted. Denne prøven har den høyeste verdien kplm (korn per liter masse) i hus 4 og mange ugrasfrø. Frø av smalkjempe, som er en beite /engplante, dominerer i prøven og meldestokk som in-

dikerer gjødsling er tilstede. Prøven fra ildsted A-1349 inneholder ikke rester etter innsamlete planter.

Kommentar

Siden det er mange korn i anlegg A-1039 i forhold til andre anlegg kunne det vært tolket som et korntørkinganlegg, men dette stemmer ikke med sammensetningen i prøven. Før kornet tørkes, treskes og renses det. Etter denne prosessen bør det ikke være flere ugras enn korn i prøven (i A-1039 er det 88% ugrasfrø). Andeler av ugras blir antatt å være 10 til 30 % for utresket korn (Viklund 1998). Det er derfor mer sannsynlig at dette er en rest etter rensing.

Kulturlag

A-1038 var et 5 x 6 m kulturlag som lå over den østre siden av hus 4. Kulturlaget bestod av trekullholdig og humusholdig sand. Laget var spettet med lysbrune og beige flekker. Det hadde fett konsistens. Syv prøver er analysert fra laget. Noen prøver er tatt under hverandre. I en av prøvene er det ikke korn, men innholdet i de andre prøvene varierer lite (0,5-2,2 kplm* og 3,5-9,5 uplm**) (tab. Ttt). Prøvene fra kulturlaget har høyest innhold av innsamlete planter, representasjonen er nesten den samme i de sju prøvene.

Kommentar

Innholdet i kulturlag A-1038 skiller seg fra innholdet i kulturlag i hus 1, 2 og 5. Kulturlaget i hus 1 inneholder større mengder med ugrasfrø og det var særlig vassarve og linbendel som dominerte noe som også er et gjennomgående trekk ved prøvene fra kulturlagene i hus 2 og 5. I hus 4 er ugrasmengden mindre og vassarve/linbendel er tilstede uten å dominere i prøvene. Samtidig er tettheten av meldestokkfrø større i prøvene fra hus 4. Dersom dyrkingen har foregått i samme område, kan dette indikere at åkrene i folkevandringstid er blitt mer intensivt gjødslet enn åkrene i før-romersk jernalder /tidlig romertid (hus 1,2 og 5).

Innholdet av makrofossiler i de forskjellige prøvene fra kulturlaget er omtrent det samme. Dette viser at laget er homogent og det er rester etter samme aktivitet som har foregått over et litt større område i huset.

A-1377

Anlegget er en forhøyning på østsiden av ildsted, A-1349. Sju prøver er analysert fra anlegget. Samlet sett er det litt flere korn og ugras i disse prøvene enn i de øvrige prøvene fra hus 4. En prøve skiller seg ut,

denne inneholder frø av meldestokk og maure som er typiske ugras.

Andre anlegg i huset.

Ugrasfrø fordeler seg jevnt over hele hus 4 bortsett fra i den helt sørlige enden hvor det er funnet lite makro-fossiler. En av prøvene fra A-1326 inneholder relativt mange frø av ugras og en del frø av meldestokk. Anlegget ligger ved den vestre inngangen og det kan vel diskuteres om dette hører sammen med inngangskomplekset.

Tolkning hus 4:

(RLB)

Reisverk-konstruksjon:

Slik hus 4 fremstår ut fra anleggssporene, har det vært en treskipet bygning bygget i grindteknikk. Bygningen fortsetter på nordsiden av IVAR-ledningen som hus 10 (se dette). Stolpehull etter fire takbærende grunder inngår i tolkningen av denne søndre delen av hus 4/10, sammen med seks vegggrøfter, to ildsteder og tre mulige innganger i sideveggene. De to rekkene med takbærende stolper som utgjør de fire grindene har en markert innkniping ved den søndre grunden. Hvorvidt denne innknipingen er reell, om det sørøstre stolpehullet (A-1332) i den søndre grunden faktisk tilhører denne husfasen, er usikkert. Dette stolpehullet er noe inntrukket i forhold til orienteringen til de tre øvrige stolpehullene i grindene. Den fjerde grunden ligger tett inntil IVAR ledningen, i ett område som er delvis forstyrret av denne, og er derfor mer usikker enn de øvrige. Stolpehullenes avgrensning i plan var forholdsvis store (50 – 80 cm i tverrmål) og ofte uklar ved fremrensing, men tydeligere i profilsnitt. Stolpehullenes dybde var mellom 7 og 20 cm og alle hadde flat bunn, mange hadde også skoningstein. Bygningens midtskip, avstanden mellom de takbærende stolpene er cirka 2,5 meter, en avstand som er tilsvarende den for bygning 8. Sporene etter stolpehull tyder på at de takbærende stolpene har vært rektangulære i tverrsnitt med en bredde opp mot 27 cm, med bredsiden på tvers av husets lengderetning.

Vegger:

Grøftene definerer en bygning med svakt buete langvegger og vinkelrette hjørner. Vegggrøftene er kun fragmentarisk bevart langs husets langsider, mens endeveggen mot sør fremstår langt tydeligere. Det var lite stein i vegggrøftenes sandblandete humusholdige masser. Vegggrøftene peker i retning av en veggkonstruksjon i form av en stående plankevegg, enten fun-



Fig. 75. Opprensing av hus 4 på felt E, sett mot nord. Foto: J. Aakvik.

Fig. 75. The area of house 4 is being cleaned. Photo: J. Aakvik.

damentert direkte i jorden (ref: Stend, Bergen k.) eller nedsatt i en liggende syllstokk. Observasjonen av profilsnitt i endevegggrøften hvor nedgravningen inn mot huset var tilnærmet loddrett mens nedskjæringen ut fra huset var jevnt skrå, kan tyde på at det sannsynligvis er stående plank fundamentert direkte i bakken.

For bygningens grunnplan, er det ett godt svar mellom grindene og vegggrøftenes generelle orientering. Vegggrøftene ligger mellom 0,7 og 1 meter fra de takbærende stolpene, og dette er tilsvarende mål som for hus 8.

1,7 meter fra søndre gavlvegg, ved første takbærende grind, var det spor etter ytterligere en smal grøft steinsatt med mindre stein i to rekker. Denne grøften skjærer gjennom et rektangulært ildsted, og må dermed være yngre enn ildstedet. Grøften tolkes som fundament for plankevegg, og spørsmålet blir om dette kan ha vært en indre skillevegg eller kanskje gavlveggen i en annen bygningsfase. Det var ingen spor i forbindelse med denne grøften som tydet på at det har vært noen åpning i denne veggen. To rekker med mindre stein i grøften kan ha hatt en skoningsfunksjon for en lettvegg av tre. Vegggrøften definerer et svært lite rom på 1,7 ganger 3,8 meter i husets søndre ende, dersom man velger å tolke grøften inn i denne bygningsfasen. Rommet kan være nærliggende å se på som et slags skut, slik det også ble funnet på Ullandhaug tuft 3 (Myhre 1980). Det mulige "skutet" her er imidlertid vesentlig annerledes enn på Ullandhaug, da "skutet" i dette tilfellet ligger som et indre rom innenfor bygningens avgrensning og ikke som et ytre tilbygg som på Ullandhaug. Det er heller ingen påviste innganger i forbindelse med dette rommet i hus 4, slik at en tolkning som vindfang/bislag ikke fremstår som sannsynlig. Sett i forhold til det svært begrensede enderommet som dannes til gavlveggen, er det trolig mest nær-

liggende å anse denne grøften som spor etter en indre gavlvegg, evt skillevegg i en yngre husfase, evt forkorting av bygningen. Grøften skjærer som nevnt ildstedet og ender ikke i ildstedet med går tilsynelatende tvers gjennom dette, slik at grøften neppe er spor etter luftekanal for ildstedet. Muligheten bør dog holdes åpen.

De kraftige steinfundamentene som omslutter forhøyningen hvor hus 4 ligger kan være rester etter ytre steinvegger slik som for hus 8 og 7. Som langvegger for hus 4 har disse steinstrengene en vid vinkel ut fra endeveggen og samsvarer dårlig med bygningsporenes øvrige orientering, særlig gjelder dette på øst-siden. Steinstrengene har også en utbredelse ut over å omslutte hus 4's søndre del, idet den vestre murveggen tilhørende hus 8 henger sammen med steinstrengen rundt øvre del av hus 4. En tolkning som fundamentet etter steingjerder i forbindelse med inngjerding av tunområdet mellom husene er sannsynlig.

Jeg anser vegggrøftene i den søndre delen av hus-tomten som spor etter en indre trevegg av stående planker, muligvis fundamentert direkte i bakken. For de ytre veggene kan som nevnt ikke restene etter steinmurer på stedet kategorisk utelukkes som del av den ytre veggkonstruksjonen for bygningen. Et mulig tolkningsforslag er at steinmurene har hatt en delt funksjon som ytre lave vegger for bygningen og som steingjerder for tunområdet. Samtidighet og strukturell likhet med hus 8 gjør det relevant å foreslå en tilsvarende veggtolkning for hus 4, med en kombinasjon av indre plankevegg og ytre veggmur. Grøften etter gavlveggen viser at bygningen har hatt rette hjørner, og buete langvegger.

Innganger:

Mellom første og tredje grind er det flere mulige innganger i form av spor etter mulige dørstolper. Mulige innganger i vestveggen er stolpehullparene A-1033 og 1031, samt 1340 og 1042, plassert mellom første og andre grind (regnet fra syd). Førstnevnte ligger i vegglinjen definert av vegggrøften og sistnevnte noe inntrukket i forhold til denne. Ytterligere et stolpepar som er trukket ut i forhold til vegglinjen med ca 60 cm er 1344 og 1325. En inngang her er et tolkningsmessig problem dersom vegggrøftene er markører av husets yttervegger. Legger vi i motsatt fall til grunn at vegggrøftene markerer bygningens innervegg, indikerer en lokalisering av innganger utenfor eller i flukt med innerveggen forholdsvis høye yttervegger for bygningen. En tolkning som for så vidt er i tråd med sporene fra det lignende hus 8.

Avstanden mellom de to stolpene er for øvrig på hele 1,8 meter, som virker noe bredt for en inngang her. Mellom andre og tredje grind utgjør makkerne A-1704 og 1379 en mulig 1,4 meter bred inngang i vestveggen. Med delvis unntak av sistnevnte inngang korresponderer alle de foreslåtte inngangstolkningene i vestveggen med ett opphold i vegggrøften her. Det samme gjelder også for stolpehullene 1730 og 1376 som utgjør mulige dørstolper for en inngang mellom første og andre grind i østre langvegg. Denne mulige inngangen ligger i tilfelle like innenfor vegglinjen definert av vegggrøftene her. Inngangstolkningene i dette området er imidlertid usikre på grunn av forstyrrelser fra anleggelsen av IVAR-ledningen og alternative tolkningsmuligheter kan finnes. Funn av forhøyde mengder av ugrasfrø i anlegg i disse områdene, forsterker tolkningen av innganger her. (Se naturvitenskap ovenfor).

Ildsteder:

To ildsteder A-1337, A-1349 er knyttet til hus 4's hovedfase, det er datert trekull fra ett av disse (A-1349) ildstedene og dateringen 260 – 620 AD er tidsmessig sammenfallende med de øvrige dateringene fra prøver tatt fra stolpehull og vegggrøfter. Ildstedene som begge ligger i husets midtakse, er plassert ved første og tredje grind (regnet fra sør mot nord). Ildstedet som tolkes som sentralildsted for denne delen av huset lå ved tredje grind og var noe nedsenket i forhold til flaten rundt. En svak forhøyning øst for ildstedet inneholdt en god del kull og lysbrune organiske masser (oppløst treverk?), og ble ved undersøkelsene tolket som mulige rester etter en benk.

Oppsummering

Hus 4 fremstår som søndre halvdel av et lengre stolpe-bygd treskipet hus 4/10 med rette endevegger og buetete indre langvegger av stående trevegg, fundamentert enten direkte i bakken eller hvilende i en syllstokk. Det er overveiende sannsynlig at huset har hatt en ytre steinvegg i denne søndre delen, og at steinstrengene i denne delen er restene etter denne steinveggen. Hvorvidt denne steinveggen da har omsluttet det øvrige huset i sin helhet kunne ikke avgjøres ut fra de bevarte spor. Utfra likhetene i struktur med nabobygningen hus 8, er muligheten åpen for at også hus 4/10 kun har hatt ytre steinmurer rundt øvre halvdel av bygningen.

Hus 4/10

Innenfor hus 4 sin utstrekning er det en del anleggsspor i form av stolpehull og nedgravninger som antyder

flere faser og det er påvist også veggstolper i tilknytning til en av disse bygningsfasene. Året etter at hus 4 var undersøkt ble området umiddelbart nord for den kryssende IVAR-vannledningen undersøkt. Her ble det påvist spor etter en bygning i forlengelsen av hus 4 og med identisk orientering.

Anleggelsen av IVAR-vannledningen har imidlertid ødelagt alle spor i forbindelsen mellom de to husene. 14C analyser viser imidlertid at begge husene er fra samme periode. Ut fra den form og størrelse som de bevarte sporene av hus 4 indikerer, er åpenbart hus 10 den nordre fortsettelse av hus 4. Begge husene har identisk orientering og rekkene med spor etter takbærende stolper ligger på linje. For hus 10 er det samtidig påvist både vegggrøft og veggstolpehull, noe som tilsier at det også her er snakk om minst to ulike faser. Likhetene i orientering, plassering, datering, struktur og størrelse for hus 8 og hus 4/10, tilsier at de er del av samme huskompleks fra folkevandringstid (se nærmere drøfting av det samlede hus 4/10 under hus 10).

Hus 7

Beliggenhet:

Hus 7 er lokalisert umiddelbart nord for hus 3, på en svakt nordlig skrånende flate, like vest for IVAR-vannledningen som beskjerer og har ødelagt hustuftens østre halvdel. Huset ligger rett øst for steingard fra nyere tid som utgjør grensen mellom bruk 23, 51 og 909 og bruk 1. Høyden over havet på stedet er 65,6 meter.

Beskrivelse:

Hus 7 fremstod i utgangspunktet under maskinavdekkingen som en omrotet røys (A-1006), men ved nærmere opprensing fremkom et murfundament. Dette murfundamentet utgjøres av to steinrekker som sto vinkelrett på hverandre, og ble tolket som del av veggfundament for en bygning. Vestmuren målte 7,5 meter og sørmuren målte 4,3 meter etter fremrensing. I den vestre delen av steinveggen ble det funnet en yngre jernalders grav (A-1006, se side 212, steinveggen og røysen med graven var i utgangspunktet samme anlegg og har derfor også samme anleggsnummer), og det kan ikke utelukkes at steinpakningen over hus 7 delvis kan være et resultat av anleggelsen av denne graven. Restene av huset er sterkt forstyrret av anleggelsen av IVAR-vannledningen som har fjernet de østre og nordre delene av bygningssporene etter hus 7. Det er likeledes få og fragmentariske spor av husets reisverk og takbærende konstruksjoner både på grunn av



Fig. 76. Steinansamlingen A-1006 under utgraving. Sett mot nord. Foto: J. Aakvik.

Fig. 76. Excavating A-1006. Seen here towards N. Photo: J. Aakvik.

IVAR-grøften, men også på grunn av en yngre dreneringsgrøft som er anlagt på stedet og skjærer tvers gjennom tuften.

De påviste anleggssporene utgjøres foruten steinmurene av vegggrøfter, ildsteder og stolpehull.

Stolpehull:

Et 30-talls stolpehull er avdekket innenfor husets grunnplan, men ingen lar seg nærmere bestemmes til en sammenhengende husstruktur eller entydig til steinmuren.

Vegg:

Steinveggen A-1006 utgjøres av stein fra hodestørrelse og opp til en meter i diameter. En indre steinrekke av mindre stein ligger parallelt med den ytre steinveggen. Denne steinrekken danner en grøft (A-1312) som markerer husets innervegg. Veggens samlede bredde målt fra ytre til indre steinrekke er en meter. I forlengelsen av den vestre steinvegg i nord går et ca 5 meter langt kullholdig fyllskifte (A-1418), som markerer en



Fig. 77. Steinansamlingen A-1006 etter opprensing. Sett her mot vest. Foto: J. Aakvik.

Fig. 77. The concentration of stones (A-1006) after being cleaned. Seen towards W. Photo: J. Aakvik.

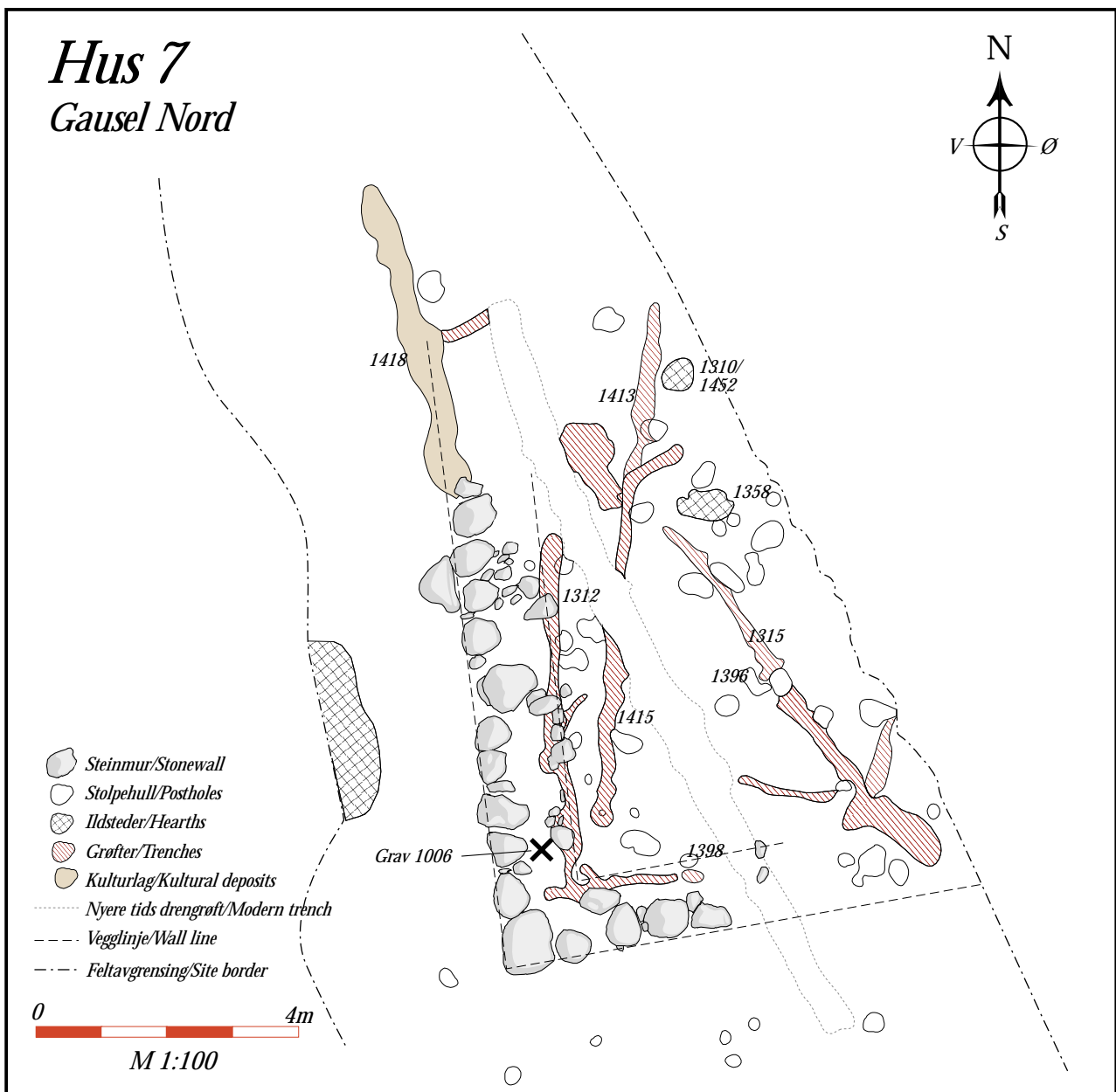


Fig. 78. Plan over hus 7 på Gausel. Grafikk: R.L. Børsheim.
 Fig. 78. Plan of house 7 på Gausel. Graphics: R.L. Børsheim.

mulig forlengelse av de ytre deler av steinveggen. Fyllskiftet som var mellom 50 og 80 cm bredt, var brunsvart og tydelig markert, men svært grunt (1-4 cm).

Veggrøfter:

To kryssende smale grøfter går diagonalt SØ-NV og S-N tvers over tuften. Grøftene ble snittet og var mellom 14 og 17 cm dype og inneholdt en del stein. Dersom vi forutsetter at disse grøftene er spor etter vegger, indikerer de i tilfelle to andre husfaser for hus 7.

Ildsteder:

To ildsteder ble påvist innenfor husets grunnplan, og ett ildsted utenfor huset, vest for steinmuren. Dersom ildstedet (A-1358) tilhører husfasen definert av steinveggene, er det godt mulig at det har vært et sentralildsted for denne fasen. Imidlertid er huset for fragmentarisk bevart til at noen entydige bygningstolkning utover den som murveggen representerer lar seg bestemme. Ildsted A-1452 ble funnet stratigrafisk under stolpehull (A-1310) og hører dermed trolig til en av de eldre fasene på stedet. Hvorvidt det er sammenhengende med bygningen definert av steinmuren er uvisst. Ildstedet A-1309 ligger to meter utenfor stein-

Prøve	Materiale	Kontekst	Ukalibrert	Kalibrert (AD)	%
Ua-14580	Trekull, bjørk	Veggroft A-1315	1565 55	380 – 630	95,4
Ua-14581	Trekull, hassel	Veggroft A-1415	1705 60	210 – 470	90,0
Ua-14582	Korn	Stolpehull A-1398	1550 60	400 – 640	95,4
Ua-14583	Korn	Stolpehull A-1396	1610 60	320 – 600 / 260 - 280	92,9 / 2,5
Ua-14584	Trekull, hassel	Stolpehull A-1310	1420 60	530 – 720	92,5

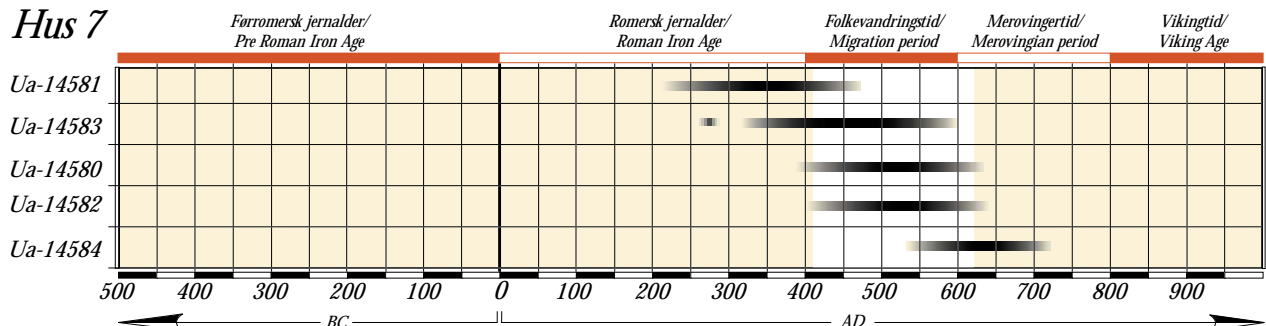


Fig. 79. 14C dateringene til hus 7.
Fig. 79. The 14C datings of house 7.

muren og tilhører dermed ikke bygningen slik den er definert.

Innganger:

Noen innganger har ikke latt seg påvise for hus 7.

Funn:

I ildstedene er det funnet brent leire, små biter brente bein, leirkarskår og jernfragment.

For funnene fra grav 1006 se side 212.

Datering:

Fra jordmasse i anleggsspor i hus 7 er det foretatt dateringer på fem prøver. Dateringen fordeler seg som følger:

For kalibreringsverdiene er alle innenfor en sannsynlighet på 95,4 %. Dateringene fra hus 7 befinner seg innenfor det nokså vide tidsspennet 250-700 AD, noe som tyder på at det her er snakk om flere husfaser. Ser vi dateringene samlet er perioden 400-600 AD det intervallet hvor tre av dateringene svarer, og med de to øvrige dateringer som faller henholdsvis i perioden umiddelbart før og etter. Steinmurene som definerer den søndre og den vestre ytterveggen for hus 7, må ut fra stratigrafiske hensyn markere den yngste bygningsfasen på stedet. Dateringene for hus 7 er foretatt på materiale fra stolpehull og veggrofter som er orientert ulikt steinveggene, og som dermed sannsynligvis indikerer en eldre fase enn den som steinmurene definerer. Tre av dateringene er svært sammenfallende og tilhører åpenbart samme fase. To av disse gjelder veggroften A-1315 som ligger diagonalt i forhold til steinmurene samt et stolpehull

(A-1396) som ligger inntil denne. Den tredje dateringen, fra stolpehull A-1398, ligger i forbindelse med innerveggroften i den søndre murveggen. Sammen definerer de en fase som kan tidsbestemmes til intervallet ca 400 - 600 AD, altså folkevandringstid (en kombinert analyse av de tre dateringene gir: 435 – 535 AD med 68,2 % sikkerhet).

Trekull fra jordmasser i anleggsspor innebærer erfaringsmessig en viss usikkerhet mht. hva man egentlig daterer. Denne usikkerhetsfaktoren kan senkes ved flere sammenfallende dateringer slik vi har i dette tilfellet. Når også dateringer på forkullede makrofossiler (korn) gir sammenfallende utslag, må vi kunne si at dateringen av husets bruksfaser kan gjøres med en forholdsvis høy sikkerhet. Det er for øvrig ikke funnet noen nærmere daterende gjenstandsfunn i forbindelse med hus 7.

Påvisning av en yngre jernalders grav i steinmuren som definerer husets antatt yngste fase får vi den relative yngste mulige datering av huset. Forutsetter vi at hus 7 må ha vært revet og ute av bruk minst en generasjon før anleggelsen av graven, kan husets yngste fase slik den er definert av steinmuren trolig settes til engang på 600 tallet. Samlet sett indikerer dateringene en bruksperiode mellom siste del av romertid og frem til merovingertid for bygningene på stedet.

Naturvitenskap hus 7

(ECS)

Hus 7 defineres av steinmurer og spor etter stolper, vegger og veggrofter ble påvist. Det ble ikke dokumentert hull etter takbærende stolper eller inngangs-



Fig. 81. Nærbilde av vestre murvegg i hus 7, sett mot sør etter opprensing. Foto: G.A. Bårdseth.

Fig. 81. Close-up of the western stonewall after cleaning, seen towards S. Photo: G.A. Bårdseth.

stolper. Korn fra anlegg A-1396 og A1398 er datert til folkevandringstid.

Femti prøver ble tatt i forbindelse med hus 7. Bare en del av huset kunne påvises og derfor ble 13 prøver prioritert for videre analyse.

Det er korn og kornfragmenter i prøver fra tre av anleggene, A-1310, A-1396 og A-1398. Flest korn og frø av ugras er det i anlegget like inntil den sørlige veggen, A-1398. Analyseresultatene viser at havre og andre kornslag har vært brukt i vært brukt i hus 7 i folkevandringstid. Også bringebær og hasselnøttskall er tilstede i prøvene og viser dermed at innsamlete planter også har vært brukt.

Tolkning hus 7:

(RLB)

Steinmuren som definerer hus 7 er av samme oppbygning som murene på hus 8 med en kraftig ytre steinrekke av store steiner og en indre vegggrøft bestående av mindre stein. Muren har som sådan en kassekonstruk-

sjon og en bredde på en meter, noe smalere enn steinveggene til hus 8. En tilsvarende kasseoppbygning av ytre steinvegg kjennes fra bl.a. Ullandhaug, tuft 1 og 6, Espeland 2, og naustene på Nord Kolnes (Myhre 1980:168). Trolig har veggkonstruksjonen dermed vært ytre skallmurer med en indre trevegg. For de tidligere husundersøkelser ble som regel ikke steinmurenes oppbygning nøyere undersøkt, men ett flertall av Petersens undersøkte gårdsanlegg fra Rogaland har hatt spor etter ytre steinvegger (Petersen 1933). Da det kun er sørvestre hjørne som er bevart av hus 7 er det ikke mulig å fastslå husets opprinnelige mål og utstrekning. Regner man med fyllskiftet A-1418 som markerer forlengelsen av vestmuren utgjør de bevarte deler av vestveggen til sammen ca 12,5 meter. Fra murhjørnet og bort til IVAR-ledningen er det ca 7 meter, og noen østlig avslutning kan ikke spores her. På østsiden av vannledningsgrøften ble det heller ikke påvist spor etter hus 7. Ut fra de øvrige bygningssporenes orientering på Gausel, samt at ingen spor lot seg påvise umiddelbart øst for IVAR-grøften, er det rimelig å anta at bygningens orientering har vært på langs av terrengets fallretning, tilnærmet N-S. Fundamentet av murveggen tilsier at bygningen har hatt rette vegger.

Rekken med mindre stein nedsatt i en grunn grøft langs murens innerside kan tyde på en indre veggkonstruksjon som Ullandhaug tuft 1, med en indre stående plankevegg fundamentert i en grunn grøft eller sylstokk støttet med mindre stein.

I forbindelse med steinmurene og fyllskiftet (A-1418) i forlengelsen av disse, ble det påvist store mengder trekull og rødlig varmepåvirket sand. Dette kan bety at en tidlig fase av hus 7 på et tidspunkt har brent ned. Steinmurene fra husets siste fase har sannsynligvis blitt anlagt etter at kullaget er avsatt. Det ble for øvrig ikke påvist noe kultur- eller gulvlag i forbindelse med huset.

De ulikt orienterte grøftene som krysser tuften indikerer som tidligere nevnt to mulige andre veggfaser. Stratigrafiske observasjoner tyder på at disse grøftene er eldre enn murveggen. De cirka 30 anleggssporene, hovedsakelig stolpehull, indikerer en stolpebygget reisverk-konstruksjon. Det ble ikke funnet rester av leirklining, og enkelte kantstilte stein i vegggrøftene kan peke i retning av at det her kan dreie seg om fundament for en stående plankevegg. Steinmurer og vegggrøfter tilsier at de tilhørende bygningfasene har hatt rette langvegger.

Andre spor:

Ingen sikre innganger ble påvist, men enkelte stolpehull i forbindelse med grøftene kan ha vært spor etter innganger. Det var heller ikke spor etter hellelegginger eller noen indre rominndeling for hus 7.

Funksjon:

Dersom vi velger å se ildstedet A-1358 som sentralildsted i forhold til og i sammenheng med steinmurene, kan det tyde på at huset har fungert som bolig. Imidlertid er ildstedet orientert øst-vest og har dermed en annen orientering enn murveggfasens antatte orientering (N-S). Det er en mulighet at bygningen kan ha fungert som en egen fjøsbygning for husene 8 og 4/10. Situasjonen er nokså strukturelt lik den for gården på Eide, Gloppen (Diinhoff 2000). Det er også likheter i lokaliseringen av hus 4/10 og 7 i forhold til hverandre, med forholdet mellom de samtidige husene V og VI på Høgevollen (Steen 1995). Noen sikker funksjonstolkning av huset er utfra de fragmentariske sporene ikke mulig.

Oppsummering:

Hus 7 yngste fase har trolig hatt lignende konstruksjon som hus 8, naustet på Nord Kolnes, Sola og Ullandhaug tuft 6, med en ytre kassemur og indre stående plankevegg. Veggene til bygningen har tilsynelatende vært rette, og bygningen kan ha vært orientert N-S som de andre folkevandringstidshusene på Gausel. I likhet med tuft 6 på Ullandhaug ble det også funnet en yngre jernalders grav i tuften. Husets bruksfaser er her gitt en datering innenfor intervallet 400-600 AD. Noen fornuftig takbærende stolpekonstruksjon lot seg ikke påvise. Konstruksjonsmessig kan det ikke utelukkes at husets yngste fase kan ha vært en kon-

struksjon uten takbærende stolper, men hvor veggene har vært kraftige nok til å bære vekten av taket. Dette ville i tilfelle medført et brudd med den vanlige byggsykkiken i folkevandringstid, og sannsynligvis har nok også hus 7 vært oppført i grindteknikk med jordgravde takbærende grunder.

Hus 7 har sammen med de store parallelle bygningene 8 og 4/10 utgjort hovedbygningene til gårdsboretningen på Gausel i folkevandringstid.

Hus 8

Hus 8 utgjør en tilsynelatende sammenhengende samling med anleggsspor som i løpet av undersøkelsen gang ble tolket til fire mulige bygningsfaser, kalt A, B, C og D (Bårdseth 1999). A-C og B-D var definert som parvise samtidige kortere bygningsfaser, som senere ble innarbeidet i bygningens to hovedfaser: Langhusfasene E og F. Hus 8 var det mest kompliserte strukturkomplekset ved undersøkelsen på Gausel, og som krevde to feltsoner for å bli ferdig undersøkt. Anleggssporene, som består av stolpehull, ildsteder, steinmurer og ulike grøfter, ligger i et 5-8 meters bredt belte i cirka 40 meters lengde på langs av terrengets fallretning, orientert N-S. Øvre del av hus 8 ligger, i likhet med øvre del av hus 4/10 (hus 4), på en 0,2 – 0,5 meter høy forhøyning av sandblandet jord og siltholdig undergrunnsmasse.

De tolkede stolpehullene og ildstedene i hustften ligger langs tre parallelle linjer i hele hus 8's utstrekning. De to bygningsfasene for hus 8 består til sammen av 53 anleggsspor tolket som stolpehull etter takbærende stolper samt et tyvetalls ildsteder. I tillegg

Fig. 82. Fremgraving av hus 8 på felt E. Utsikt fra stedet nordover mot Stavanger. Foto: J. Aakvik.
Fig. 82. View of the excavation of house 8 at area E. Photo: J. Aakvik.





Fig. 83. Hus 8s steinvegger under avdekking av Leif Håvard Vikshåland og Gro Anita Bårdseth. Foto: J. Aakvik.

Fig. 83. The stonewalls of house 8 at an early stage. Left Leif Håvard Vikshåland and to the right Gro Anita Bårdseth. Photo: J. Aakvik.

kommer en rekke andre anleggsspor etter innganger, kokegroper, grøfter o.a.

I den søndre enden av hustuften ble to større 13,5 og 11,5 meter lange steinkonsentrasjoner avdekket. Jordlaget var forholdsvis skrint (0,2 – 0,3 meter) over steinkonsentrasjonene, og det var overraskende å finne bevarte steinkonsentrasjoner av denne størrelsen midt i et ryddet jordbruksområde. Steinkonsentrasjonene lå parallelt og bestod før fremrensing av stein i ulik størrelse fra 0,10 til 0,60 meter i tverrmål. Hovedårsaken til at disse steinkonsentrasjonene var bevart akkurat her, var trolig at de lå i grenselinjen mellom bnr. 23/51 og 12 (nå 909), beskyttet under en steingard fra nyere tid. Steingarden er ikke avmerket på Helliesens kart over området fra rundt 1900, og ble trolig anlagt i forbindelse med omlegging av veien i 1930-årene. Steingjerdet er en utløper fra steingjerdet som er anlagt på den gamle veitraseen og som markerer grensen mellom bruksnummer 1 og bruksnumrene 12 (nå 909), 23 og 51.

Disse to avlange konsentrasjonene med stein dannet utgangspunktet for det som senere kom til å bli Gauselundersøkelsenes mest arbeidskrevende huskompleks, hus 8. Det er et spørsmål om hvorvidt murenes lengde var representative for en tilhørende bygningfases lengde, eller om murene opprinnelig hadde vært lengre. I motsetning til steinmurene så fortsetter rekkene med ildsteder og stolpehull mellom dem, nesten 30 meter lenger mot nord. Deler av murene var åpenbart blitt fjernet og omrotet ved nyere tids dyrkning i området, men sett i lys av de andre steinkonstruksjoner (hellelegginger) som ellers er bevart i området, var murene slik de fremsto ved undersøkelsen overraskende godt bevart.

Det store og tettliggende antall med anleggsspor etter bosetting tyder på at hus 8 hadde mer enn en bygningsfase. Samtidig innebærer en så stor og konsentrasjon av anleggsspor at enhver tolkning vil være belemret med en høyere usikkerhet, enn spor etter mindre kompliserte enfasete bygninger.

De to bygningsfasene E og F for hus 8 er resultatet av et lengre og møysommelig tolkningsarbeid basert på observasjoner og diskusjoner i felt, hvor strukturelle likheter i masse, form og oppbygning for takbærende stolper, symmetri, parallellitet og sammenfallende orientering av anleggsspor, m.v. og en samlet videre bearbeiding i ettertid, danner basis for tolkningene. Analogier og strukturelle likheter med tidligere kjente hustyper fra samme periode (bl.a. Forsand, Ullandhaug) har også vært en del av dette arbeidet.

Samlet dekker bygningsfasene E, F de fleste av de avdekkede stolpehullene som er tolket som spor etter takbærende stolper innenfor hus 8's utstrekning.

Fase E og F

Den store kompleksiteten for anleggssporene tilhørende hus 8, gjorde at tolkningen tok lang tid og det å få frem en entydig tolkning av sammenhengende husfaser var vanskelig. Det var i utgangspunktet påfallende at de mange stolpehull her lå i to parallelle lange rekker i en lengde på nærmere førti meter, samt at ildstedene hovedsakelig lå lokalisert imellom disse to rekkene med stolpehull. Hus 8 viste alle tegn på å utgjøre sporene etter ett større langhus, slik denne bygningstypen er dokumentert ved blant annet Forsandundersøkelsene (Løken 1982, 83, 92, 96, 98) og Ullandhaug (Myhre 1980; Løken 1992a). Et av problemene for en samlet tolkning av hus 8 var at det midtre området av bygningen var dårligere bevart med både en del stein i grunnen og en høy kompleksitet, både i kraft av antall anleggsspor og deres innbyrdes stratigrafi. Dette midtre området utgjør åpenbart et inngangsområde (se nedenfor) for bygningen, og har derfor trolig også vært utsatt for større slitasje enn de øvrige områder av huset. I tillegg er det også mulig at avdekkingen av dette området med gravemaskin ble stedvis gjort dypere enn like ovenfor, hvor bygningssporene var beskyttet av nedraste steinmurer. I første omgang ble hus 8 inndelt i fire mulige sammenhengende faser A, B, C og D (Bårdseth 1999). Ved en samlet gjennomgang av alt materialet og med den typiske utforming av folkevandringstidens langhus for øye, utkrystalliserte etter hvert hus 8 seg etter hvert som et tofasert langhus på henholdsvis 39 og 40 meter. Ved disse tolkningene synes også dateringsprøver,



Fig. 84. Begge murrestene til hus 8 (A-1001 vest og øst) etter første gangs opprensing. Sett mot nord-nordvest. Foto: J. Aakvik.

Fig. 84. The stonewalls of house 8 (A-1001 west and east) after initial cleaning. Seen towards N-NW. Photo: J. Aakvik.

stratigrafiske observasjoner, hellelegging og makrofossildistribusjonen å falle mer på plass.

Beliggenhet:

Bygningsfasene E/F ligger på en svakt skrånende flate 150 meter nordøst for områdets høyeste punkt, Husaberget, og 130 vest for Gauselbakken (ved nr. 47). Bygningssporene er orientert nord-syd på langs av terrengets fallretning, og har en utstrekning på ca 39 ganger 6 meter. Høydeforskjellen mellom bygningens nordre (nedre) og søndre (øvre) del på henholdsvis 64,8 og 67,5 meter over havet, er 2,7 meter. Hellningsgraden for bygning(e) blir dermed 1:13. Bygningsfasene er avdekket i hele sin lengde og totalundersøkt.

Steinvegger:

De to avlange (13,5 og 11,5 meter) steinkonsentrasjonene viste seg ved opprensing å utkrystallisere seg som fundamentet til to utraste parallelle steinvegger. Veggene ligger med en indre avstand på cirka fire meter og har til sammen en ytre bredde på 8 meter. Steinveggene utgjør de ytre deler av langveggene for den søndre (øvre) delen av bygningen. Den østre veggmuren var dårligere bevart enn den vestre, men de hadde ellers samme oppbygning. Ved oppmåling fremstår steinmurene som svakt buet. I kortveggen mot syd er det derimot ingen spor etter noen steinvegg. Her korresponderer imidlertid steinveggenes avslutning med en tversgående 3,5 meter lang steinfri smal grøft. Steinene i veggmurene ligger forholdsvis høyt i jordlagene, og spesielt på vestsiden markere den ytre steinrekken klart avslutningen av den 0,3 – 0,4 meters opphøyde jordtungen som bosetningssporene her er anlagt på. Den vestre steinveggen har i sørenden



Fig. 85. Hus 8 etter opprensing av øvre (søndre) del. Sett mot nord. Foto: J. Aakvik.

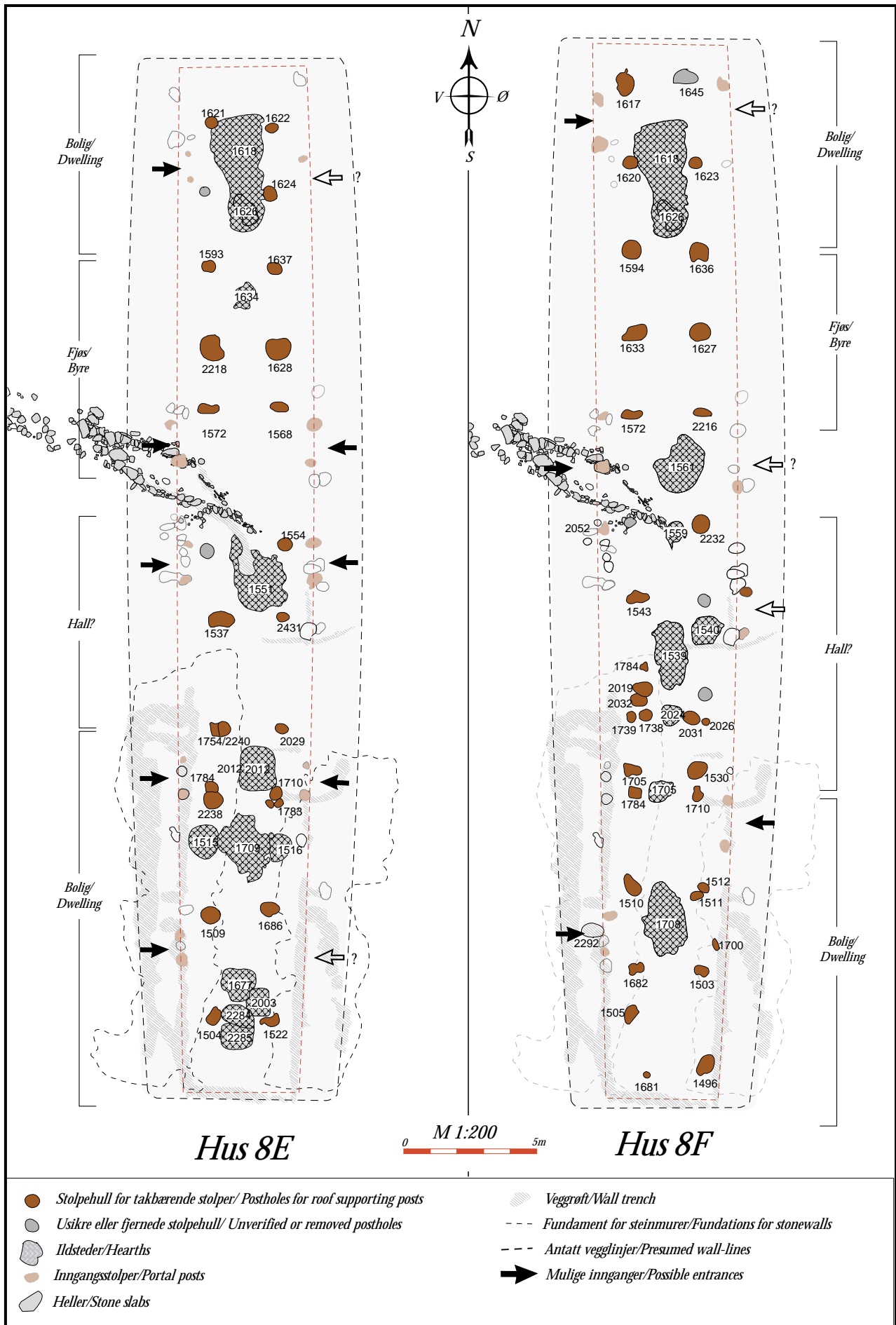
Fig. 85. House 8 after the upper (southern) part being cleaned. Seen towards N. Photo: J. Aakvik.

en utløper mot vest og som går nærmest vinkelrett ut fra veggen. Utløperen kuttes av IVAR-ledningen, men gjenfinnes vest for denne, og hører her sammen med steinstrengen som omkranser hus 4/10's søndre halvdel. Steinmurene ble snittet flere steder for å dokumentere oppbygningen. Murene er 1,5 meter brede og bygget opp som en kassekonstruksjon med en rekke store stein (0,3 – 0,6 meter i diameter) ytterst og en indre steinrekke av mindre stein (0,1 – 0,3 meter i diameter). De mindre steinene i den indre steinrekken er nedsatt i en indre vegggrøft. Mellom ytre og indre vegggliv var det steinblandet jord, med steiner på størrelse mellom 0,1 og 0,4 meter i tverrmål.

Stolpehull 8E

Bygningsfase 8E består av til sammen 23 stolpehull etter takbærende stolper. Disse stolpehullene markerer til sammen 11 takbærende grunder. Grind tre (regnet fra sør) utgjøres av flere stolpehull som markerer utskiftninger her. Langs de antatte vegglinjene er det påvist ytterligere stolpehull etter det som er nærliggende å tolke som mulige inngangsstolper eller støtte-/veggstolper. Noen sikker og mer entydig tolkning av disse, eller fasetilhørighet har ikke latt seg gjøre.

For fase 8E varierer avstanden mellom de enkelte grindene mellom 2,7 og 4,5 meter. Regnet fra S mot N: 1-2 grind: 3,9 m, 2-3 grind: 4,3 meter, 3-4 grind: 2,7 m, 4-5 grind: 4,0 m, 5-6 grind: 3 m, 6-7 grind: 4,5 m, 7-8 grind: 2,8 m, 8-9 grind: 3 m, 9-10 grind: 2,8 m, 10-11 grind: 2,7 m. Grindbredden er for grind 1: 2,2 m, grind 2: 2,3 m, grind 3: 2,5 m, grind 4: 2,5, grind 5: ca 2,4, grind 6: ca 3,0, grindene 7, 8 og 9: 2,5 m, grind 10: 2,4 m og grind 11: 2,3 m (Alle avstander målt senter til senter). Samlet lengde fra første til ellefte grind er 33,8 meter. En del av stolpe-



(Venstre) Fig. 86. Plan over hus 8E og 8F på Gausel.
Grafikk: R.L. Børshheim.

(Left) Fig. 86. Plan of house 8E og 8F på Gausel. Graphics:
R.L. Børshheim.

hullene bærer preg av at de har vært skiftet ut på et tidspunkt med gjenbruk av samme stolpehull, og for grind nr. 1 og 3 er det tydelige spor etter flere utskiftninger med flere tettliggende stolpehull. To av stolpehullene som inngår i tolkningen (i grind 6 og grind 10) er etter alt å dømme fjernet av yngre nedgravningene på stedet. En slik situasjon fremgår tydelig av stolpehullet A-2431 (i grind 5) som var delvis vekkgravd av den yngre nedgravningen A-1540, men bunnen av stolpehullet lot seg likevel påvise ved snitting av A-1540.

De fleste stolpehullene etter takbærende stolper har steinskoning. Bunnstein/underligger ble ikke påvist i noen av stolpehullene tilhørende hus 8. Stolpenes tverrmål har vært et sted mellom 16 og 20 cm for de anleggssporene hvor dette kunne måles (A-1754, A-1510(F) og A-1636(F)). Stolpene har etter sporene å dømme vært rektangulære i tverrsnitt og orientert på tvers av bygningens lengderetning.

Stolpehull 8F

Bygningsfase 8F består av til sammen 30 stolpehull etter takbærende stolper, som markerer minst 12 takbærende grunder. Grind fire (regnet fra sør mot nord) er egentlig flere grunder som ligger med en avstand på ca en meter og jeg regner disse som utskiftninger av en og samme grind. Ved grind fem er det tilsvarende situasjon med flere stolpehull etter det som må være utskiftninger av denne grunden. I tillegg ligger stolpehull A-1505 mellom første og andre grind og stolpehull 1754 like nord for grind 5, som begge er tatt med på bakgrunn av identisk makrofossilsammensetning som grind 1. Stolpehullene er sannsynligvis spor etter en utskiftninger, og A-1505 er det ene av to tettliggende stolpehull, hvorav naboen A-1504 tilhører fase E.

Som for fase E, er det langs vegglinjene de samme rekker med stolpehull, som markerer mulige inngangs- eller veggstolper.

For fase 8F varierer avstandene mellom grindene fra 2,9 til 4,5 meter. Regnet fra S mot N: 1-2 grind: 3,8 meter, 2-3 grind: 2,9 meter, 3-4 grind: 4,5/3,5, 4-5 grind: 2/3 m, 5-6 grind: 3,5/4,5 m, 6-7 grind: 2,9 m, 7-8 grind: 4,2 m, 8-9 grind: 3 m, 9-10 grind: 3 m, 10-11 grind: 3,3 m, 11-12 grind: 2,9 m. Grindbredden er for grind 1: 2,3 m, grind 2: 2,5 m, grind 3: 2,8 m, grind 4: 2,5 m, grind 5: 2,9/2,5, grind 5-7: 2,5, grind 8: 2,7 m, grind 9-11: 2,5 m, grind 12: 2,4 m

(Alle avstander målt senter til senter). Samlet lengde fra første til tolvte grind er her 37,6 meter. Flere av stolpehullene bærer som allerede nevnt preg av at det har foregått en viss utskiftning av stolper, og gjenbruk av samme stolpehull.

Fire av stolpehullene som inngår i tolkningen (i grind 5, 6, 7 og 12) ble ikke funnet. De manglende stolpehullene er alle lokalisert på steder hvor forstyrrelser/ynge nedgravninger høyst sannsynlig har medført at de eldre stolpehullene er blitt fjernet. Det lot seg heller ikke gjøre å påvise bunnen av stolpehullene ved snitting, slik som for stolpehullet A-2431 i grind 5 i fase E. For de manglende stolpehull i grind 6 og 7 lå eventuelle rester av disse også utenfor snittene som ble foretatt her. Imidlertid kan tegninger og fotos av ildsted A-1551 (ved grind 5) tyde på at det skal ha vært et stolpehull i sørøstre hjørne av ildstedet. Denne delen av ildstedet ble dessverre liggende utenfor snittlinjen da det ble snittet.

De aller fleste stolpehullene etter takbærende stolper har steinskoning. Bredden mellom skoningsstein som indikator på den opprinnelige takbærende stolpens tverrmål, tyder på at stolpenes dimensjon har vært et sted mellom 16 og 20 cm. Dette går blant annet frem av mål gjort i anleggene A-1754, A-1510(F) og A-1636(F). I likhet med for fase 8E har stolpene også for fase F, etter sporene å dømme, trolig vært rektangulære i tverrsnitt og nedsatt i jorden på tvers av bygningens lengderetning.

Vegggrøfter:

I den søndre enden utgjør fundamentene etter to solide murer den ytre veggkonstruksjonen for bygningsfase E, og trolig også F. Den vestre steinmuren målte 13,5 meter N-S og var før opprensing mellom 2 og 3 meter bred. Den østre steinmuren målte 11,5 meter i N-S retningen, og varierte i bredde før opprensing mellom 3 og 1,5 meter. Det var her også spor etter in-



Fig. 87. Ildsted 1551 i hus 8 etter fremrensing. Sett mot vest.
Foto: J. Aakvik.

Fig. 87. Hearth 1551 in house 8, seen towards W. Photo: J. Aakvik.

dre vegggrøfter i forbindelse med veggmurene. Den indre vegggrøften kan følges i 15 meters lengde i vest og 11 meters lengde langs østmuren. De indre grøftene var steinsatt med mindre stein og det ble også påvist stolpehull her. Sammenhengen mellom murveggene og de indre vegggrøftene synes åpenbar. De indre vegggrøftene er svakt buet, og steinskoningen peker mot at den har vært fundament for en stående plankevegg, eller som på Ullandhaug tuft 3 støtte for en mulig syllstokkonstruksjon (Myhre 1980:144ff). Mellom endepunktene av de indre vegggrøftene i sørenden ble en tversgående steinfri grøft A-1493 avdekket. Denne markerer en rett gavlvegg for bygningen mot sør. Vegggrøften er 3,8 meter lang og har en bredde på gjennomsnittlig 0,4 meter, og dybden er mellom 2 og 24 cm. I hver ende er det små svakere definerte stolpehull etter det som kan ha vært indre hjørnestolper.

Mindre steinsatte grøfter på tvers av husets lengderetning kan indikere mulige indre veggskiller for bygningen, imidlertid synes enkelte av disse grøftene å avsluttes i ildsteder og en funksjon som luftkanaler til ildstedene er mer sannsynlig for disse (Myhre 1980:217). En slik grøft er A-1538 like syd for grind fem og A-1720 og A-1517 mellom grind tre og fire av fase E. For de nordlige deler av husfasene ble ingen, verken ytre eller indre, vegggrøfter påvist.

Ildsteder:

Mellom de to rekkene med stolpehull etter takbærende stolper, ligger en rad med 16 ildsteder i hele bygningens lengde. Ut fra stolpeplasseringen er det minst 12 av de 16 ildstedene som kan være sammenhengende med de to bygningsfasene E og F. Disse ildstedene er regnet fra sør mot nord A-2285, A-2284, A-1677, A-1708, A-1709, A-2012, A-2024, A-1539, A-1551, A-1634, A-1626 og A-1618. De fleste av disse fremsto som flerfasete og indikerer derfor en langvarig eller alternativt en svært intensiv bruksperiode. De 12 ildstedene har neppe alle vært i bruk samtidig. Alle ildstedene er nedskåret i undergrunnen og det er gjort funn av skjørbrante steiner i de alle bortsett fra ildstedet som utgjøres av A-2284, 2285. Bestemmelse av trearten på kullprøver fra ildstedene i hus 8 har viser at det i all overveiende grad har vært eik som har vært brent her. Til dels store forkullede biter av stokker ble dokumentert ved undersøkelsen. Stratigrafien viste som regel en lagfølge med et kompakt kullag i bunn, med et kullblandet humusholdig lag iblandet skjørbrante steiner i toppen. Langt de fleste ildstedene viste seg å være tilnærmet rektangulære i formen ved opprensing. Registrering av mindre stolpehull i forbindelse med ildstedet A-1634 kan tyde på at noen form



Fig. 88. Opprensing av hellegang A-1816 mellom hus 8 og 4/10. Sett mot øst. Foto: J. Aakvik.

Fig. 88. Cleaning of the paved path A-1816 between building 8 and 4/10. Seen here towards the east at an early stage. Photo: J. Aakvik.

for konstruksjon/stativ eller lignende har vært i bruk. Slike ble også påvist i forbindelse med ildsteder på Ullandhaug, og her foreslått som mulig spor etter stativ for korntørking eller eksempelvis røyking av fisk eller kjøtt (Myhre 1980:40, 71, 208).

Innganger:

Hellegangen A-1816 fra hus 4/10 ender inn mot midten av hus 8 og markerer en inngang i denne delen av bygningen. I dette område er det også flere nedgravninger/stolpehull som kan ha fungert som fundament for dørstolper. Komplexiteten og mengden av anleggspor på stedet vanskeliggjør imidlertid noen sikker bestemmelse av entydige dørstolpear, men det er flere mulige alternativer. Spor etter stolpehull i forbindelse med den indre vegggrøften peker i retning av en inngangstolkning like sør for bygningens andre grind. For husets nordre deler er det påvist flere grupper med stolpehull som muligvis kan representere inngangsstolper, men noen sikker entydig bestemmelse av innganger og deres fasetilknytning har dessverre ikke latt seg gjøre. De mulige inngangsalternativer er markert på plantegningen. Forhøyde verdier av ugrasfrø for dørstolper langs vestveggen i huset gir også en indikasjon på hvor inngangene her har vært (Se naturvitenskap nedenfor). Lengden på huset tilsier at det har hatt flere innganger, i tråd med det som er dokumentert ved tidligere arkeologiske husundersøkelser (eks: Ullandhaug, Forsand).

Hellelegginger:

Mellom hus 8 og hus 4/10 ligger steinleggingen A-1816 bestående av flate heller støttet opp av underliggende mindre steiner. Anlegget måler ca 14 meter

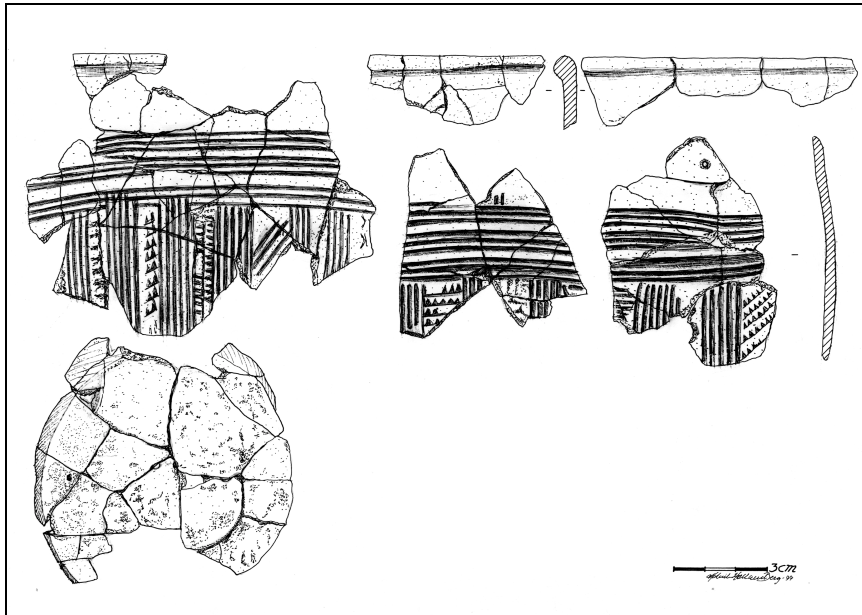


Fig. 88. Spannformet keramikk fra hus 8. Tegning: Astrid H. berg.
Fig. 88. Sherds from bucked shaped vessel from house 8. Drawing: Astrid H. Berg.

øst-vest i en bredde på mellom 3 og 1,5 meter, og helene synes åpenbart å ha fungert som en hellelagt gangvei mellom de to bygningene. Den østre enden av hellegangen inn mot hus 8, har to utløpere, to mindre steinsatte grøfter hvor den søndre fortsetter inn i ildstedet A-1551 og kan dermed ha fungert som en luftkanal til dette. Hellegangen ender i et område som er preget av slitasje og en rekke anleggsspor som representerer stor aktivitet og hyppig utskifting av stolper. Dette området har som allerede nevnt særlig vært problematisk ved tolkningen av bygningssporene og sammenhengen mellom dem for hus 8. Øvrige steinlegginger for hus 8 ble ikke påvist.

Kulturlag:

Over store deler av felt E ble det avdekket et 15-50 cm tykt grusholdig mørkt humusholdig lag (A-1004). Laget viste seg å være svært omrotet. Massene inneholdt store mengder skjørbrante steiner, og både forhistoriske leirkarsskår og moderne funn som glass, tegl og porselen. Etter at A-1004 var fjernet dukket et brunsvart kullholdig kulturlag A-1500 opp i området mellom de to steinmurene i sørenden av hus 8. Dette kulturlaget var bevart i samme lengde som steinmurenes utstrekning, og er dermed naturlig å se i sammenheng med disse. Kulturlaget overleiret ildsteder og stolpehull i bygningstolkningene her og hører dermed stratigrafisk til en av de yngste bygningssfasene. Det forholdsvis høye innholdet av kull i kulturlaget gjør det nærliggende å betegne laget som et omrotet brannlag. Sett i forhold til de mange og store underliggende ildstedene, er det ikke utelukket at kull i kulturlaget delvis har sitt opphav i disse ildstedene. I tilfelle må kulturlaget ha blitt deponert samtidig eller

i relativ kort tid etter ildstedene var i bruk. Det ble tatt en rekke makrofossilprøver fra ulike steder i kulturlaget, og flere gjenstandsfunn ble gjort (se nedenfor).

Funn:

Det er gjort funn av leirkarskår både i forbindelse med opprensingen og anleggssporene tilknyttet huset. Fra kultur/brannlaget A-1500 ble det gjort spredte funn av leirkarskår, brente bein, fragmenter av mulig støpeformer og søkker/vevlodd. Fra ildstedet A-1709 er det blant annet funnet biter av keramikk med utstående dekormønster, som er foreslått som deler av ulike støpeformer. I samme ildsted er det gjort funn av en malestein samt et ubestemt jernfragment. Fragmenter av brent bein er funnet både i ildstedet A-1709 og i fire stolpehull (A-1637, 1682, 1734, 1754). I tillegg er det funnet en del udekorerte leirkarskår/brent leire i

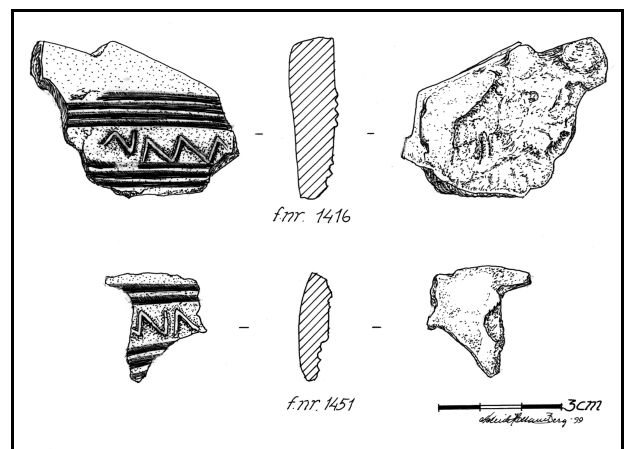


Fig. 88. Mulige støpeformer i bent leire fra hus 8. (se også foto under kap.5). Tegning: Astrid H. Berg.
Fig. 88. Possible sherds of casting moulds of burnt clay from house 8. (See also photo in chapter 5). Drawing: Astrid H.

A-1709. I ildstedet A-1677 er det funnet brent leire samt et stykke forkullet tre som muligvis kan være tilvirket. Fra ildstedene A-1515 og A-1516 er det funnet biter av dekorert og udekorert keramikk, et bryne av skifer og fragmenter av brent bein. Fra ildstedet A-1708 er det funnet brent leire (fnr. 1411, 2793), brente bein (fnr. 1399, 1401) samt fragment av malestein (fnr. 1414). To spiker og fragmenter av mulig jernbeslag med treverk samt en del øvrige ubestembare jernfragmenter ble også funnet innenfor hustomten. Av de brente beinfragmentene fra huset kan halvparten bestemmes som dyrebein, de øvrige lot seg ikke nærmere bestemme (Sellevold 2000). Et beinfragment fra masse i østre murvegg, kan muligens stamme fra menneske, men bestemmelsen er usikker (Ibid.).

Det ble også gjort funn av et fragmenter av støpeformer av brent leire med og uten dekor, både i forbindelse med veggmurene og ulike stolpehull. Fragmentene er forholdsvis små og støpeformtolkningen baserer seg på at fem biter har uthevet dekor, riller forhøyet i forhold til godset. Det synes uklart om hvorvidt disse kan ha vært brukt til metallstøping eller eksempelvis formstøping av leirkar, selv om leirkar vanligvis ansees for å ha vært fremstilt for hånd. SEM-XRD analyser av "støpeformene" har heller ikke gitt noen positiv indikasjon på metallrester etter eventuell metallstøping. For de øvrige nittini uornerte mulige fragmentene av støpeformer, er disse av tykt hardt brent gods og skiller seg formmessig fra leirkarskår funnet ellers i huset. Det skal her anføres at støpeformtolkningen langt ifra kan betraktes som sikker, og muligheten for at mange av bitene faktisk er deler av leirkar kan ikke utelukkes. Jeg vil likevel i det følgende omtale disse funnene som mulige støpeformsfragmenter, da de fremstår som annerledes enn leirkarskårene her.

Ett av de fem støpeformfragmentene har dekor med kvadrater, to med horisontale riller og sagtannlinje samt to biter med kun dekor i form av riller. Ingen av dekorelementene er i og for seg uforenelig med leirkarsdekorelementer. En rekke andre funn av biter med brent leire som neppe tilhører leirkar, er også katalogisert som mulige deler av slike støpeformer på bakgrunn av likheter i godset og at flere av dem er hardt brent. Det ble videre funnet malestein, bryne og et vevlodd (kljåstein) av kleber. Flere funn av fylttskiferstein med rille/hakk etter ett mulig hull i ene enden vil jeg tolke som mulige vevtyngder. De er av varierende størrelse og fremstår ellers som nokså rufsete og ubearbeidet. Det ble funnet mange slike, særlig på felt E, og langt fra alle ble tatt vare på da de

fremsto som svært rufsete og ikke bar noe utpreget spor av å vært tilvirket. Mange ble dermed vurdert som naturskapte og kastet, før stadig nye funn av tilsvarende steiner gjorde at man ble oppmerksom på dem. Det kan se ut som om at disse steinene kan være enten ødelagte vevlodd eller helst emner til vevlodd/søkker. Slik jeg ser det trekker huskonteksten i retning av en vevloddtolkning. Ingen av steinene viser andre spor etter eksempelvis furer som kan forekomme på garnsøkker.

Av leirkarskårene er 13 skår klebermagret, og 145 skår er fra et spannformete kar med klebermagret gods. 39 av disse skårene er med dekor i form av riller vinkelrett på hverandre og parallelle skrå hakk. Av de øvrige skårene er 52 av mellomgrovt magret gods, to av disse bitene har dekor. 13 skår er av klebermagret gods, hvorav elleve skår har dekor i form av parallelle linjer og en kombinasjon av linjer og sirkler.

Datering:

Samlet sett, bortsett fra datering på organisk materiale fra stolpehull 1501, vitner dateringsprøvene fra hus 8 at brukstiden er fra ca 200 e.Kr til litt inn på 600-tallet e.Kr. Funn av spannformet keramikk vitner også om en bruksfase som inkluderer folkevandringstiden.

Fra anlegg som inngår i langhusfasene E og F foreligger det elleve dateringsprøver, de aller fleste av disse dog fra anlegg som inngår i tolkningen av fase F. Det foreligger en ¹⁴C datering fra prøver tatt i anlegg som er relatert til bygningsfase E, samt tre fra ildstedene (A-1708, A-1618) som kan knyttes til begge bygningsfaser.

Dateringsprøver ble innsendt ut fra vurderinger gjort av de tidligere fasene A-D. Fase E og F ble utarbeidet på et senere tidspunkt og de fleste dateringsprøver viste seg da å være knyttet til fase F. Fase F kan dermed datert innenfor perioden fra siste del av romertid og frem til slutten av folkevandringstid (ca 200-600 AD). Dateringene av anlegg som tilhører 8E tenderer generelt mer mot de yngre deler av perioden enn for anlegg fra fase F. To dateringer fra ildstedet A-1708 som kan ha vært i bruk i begge bygningsfaser, har gitt både romertidsdatering og merovingertidsdatering. Sistnevnte kan indikere en bruksfase frem til merovingertid for bygningene på stedet. Stratigrafisk kan det se ut for at bygningsfase 8E er noe yngre enn 8F, og husfasene er høyst sannsynlig direkte påfølgende i tid. Noe reelt dateringsmessig skille mellom de to bygningsfasene kan imidlertid ikke settes.

Både bygningsfase E og F overlapper anleggssoprene etter hus 13 som ligger vest for de nordre deler av 8E og F. Det er klart at hus 8 og hus 13 ikke kan

Prøve	Materiale	Kontekst	Fase	Ukalibrert	Kalibrert (AD)	%
TUa-2556	Korn, bygg	Stolpehull A-1627	F	1785 65	80 – 410	95,4
T-14428	Trekull bjørk	Ildsted A-1539	F	1775 65	80 – 420	95,4
Ua-14186	Korn	Stolpehull A-1594	F	1735 90	80 – 540	95,4
Ua-15547	Korn	Ildsted A-1618	EF	1670 80	130 – 570	95,4
T 14429	Trekull bjørk	Ildsted A-1708	EF	1700 80	130 – 540	95,4
TUa-2548	Korn	Stolpehull A-1510	F	1675 60	240 – 540	95,4
Ua-14187	Korn	Stolpehull A-1636	F	1640 70	240 – 570	95,4
T-14427	Trekull bjørk/salix	Ildsted A-1516	E?	1580 105	240 – 660	95,4
TUa-2534	Korn, bygg	Stolpehull A-2032	F	1615 70	250 – 610	95,4
TUa-2537	Korn, bygg	Stolpehull A-1594	F	1510 75	400 – 670	95,4
TUa-2535	Strå	Stolpehull A-1754	F	1480 65	430 – 670	95,4
TUa-2533	Frø, smalkjempe	Ildsted A-1708	EF	1425 65	430 – 770	95,4
Ua-14180	Trekull	Vegggrøft A-1001	E	1400 70	460 – 780	95,4
Ua-14188	Organisk matr.	Stolpehull1 A-1501	-	2960 70	1390 – 970 BC	95,4

Fig. 89. 14C dateringer hus 8.
Fig. 89. 14C datings of house 8.

være samtidige. Dateringene fra hus 13 tilsier at denne bygningen skal tidsbestemmes til første halvdel av romertid (0 – 200 AD), hvilket ikke motsier dateringene av tidligste brukstid for hus 8 til siste halvdel av romertid. Helleleggingen mellom innganger i hus 8 og hus 4/10, samt felles gjerdemur i sør, er også elementer som tyder på at disse to bygningene er samtidige. Hus 4/10 er datert til yngre romertid og folkevandringstid og dermed ser dateringene ut til å bekrefte sammenhengen både i tid og struktur mellom disse bygningene.

Hus 8 dateres til perioden ca 200 – 650 AD, med en sentralperiode mellom 250 og 550 AD.

Naturvitenskap hus 8 (ECS)

På området var det et stort antall anlegg som gir et noe kaotisk inntrykk. Hus 8 er tolket som et treskipet langhus som har vært ombygget flere ganger (se side sss for nærmere beskrivelse og tolkning). Det har antagelig stått et treskipet langhus over en lang periode

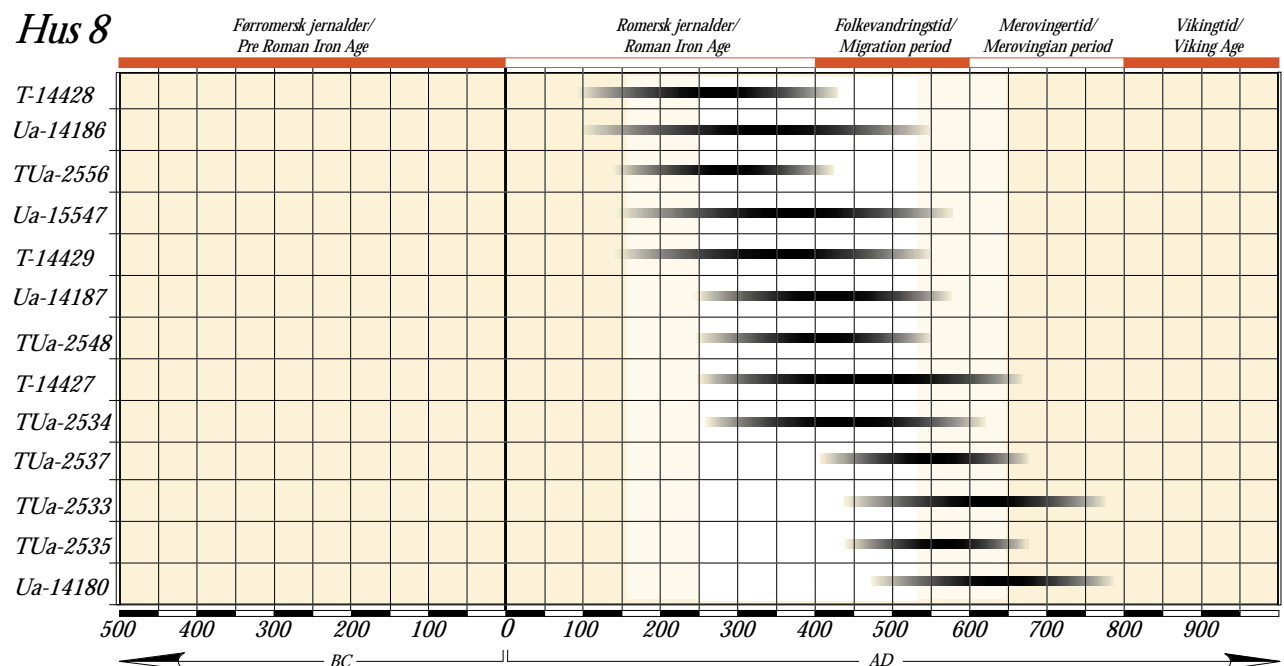


Fig. 90. Grafisk fremstilling av 14C dateringene fra hus 8.
Fig. 90. Graphic representation of the 14C datings of house 8.

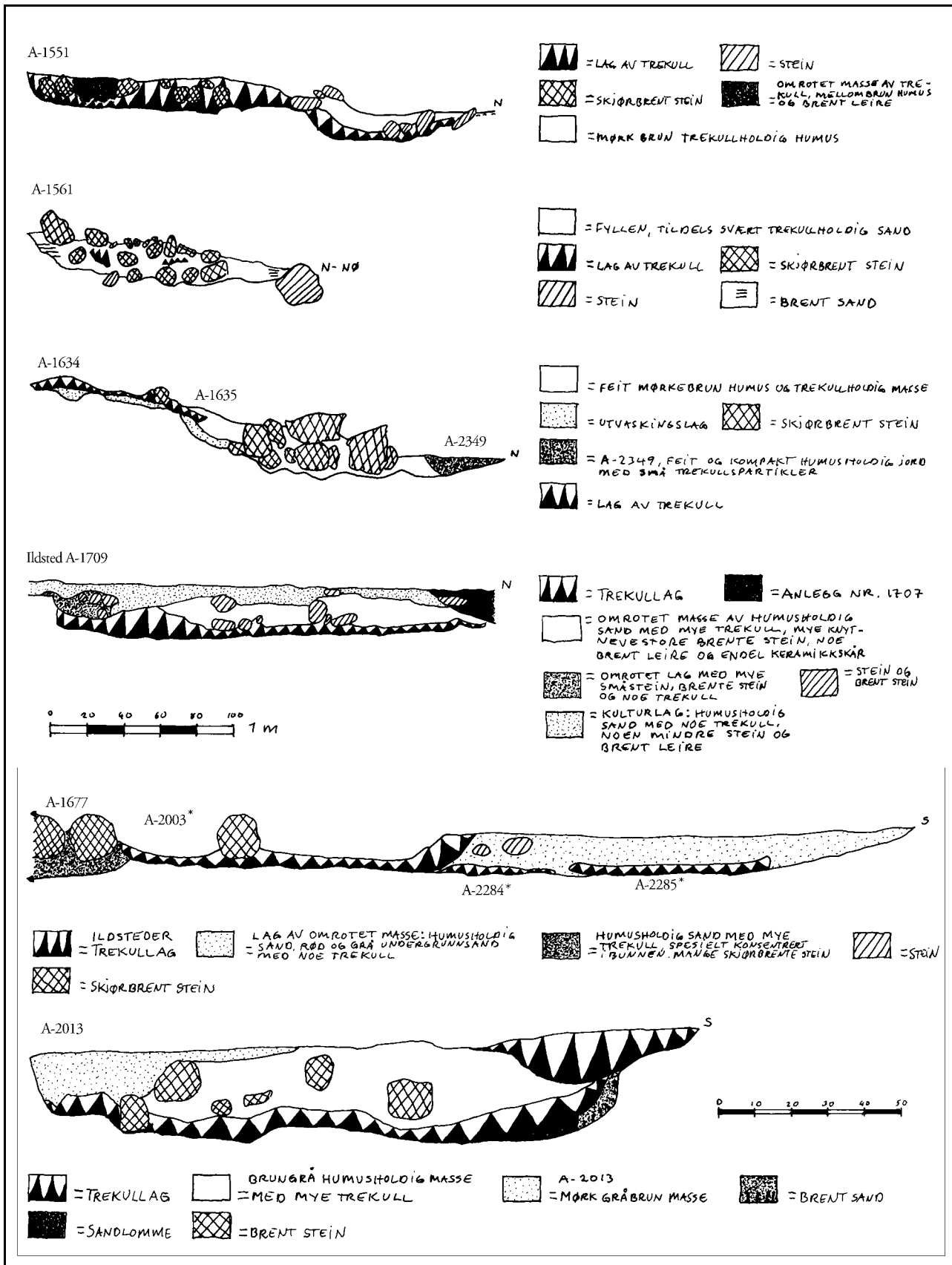


Fig. XX. Snitt av noen av de omtalte ildstedene i hus 8. Tegning: M. Bertheussen.
 Fig. XX. Sections of some of the hearths from house 8. Drawing: M. Bertheussen.

fra slutten av romertid /folkevandringstid og til begynnelsen av merovingertid (se tab ttt).

Innsamlede prøver

Ved utgravning i 1998 og 1999 ble det tatt 167 prøver på området. 132 av prøvene er analysert. På området ble det registrert anlegg som var spesielle, særlig de store ildstedene. I noen av ildstedene er det tatt flere prøver fordi det var mulig å gjenkjenne markerte lag-skiller i dem. Det er skilt ut to husfaser, E og F, og makrofossilprøver fra anlegg etter takbærende stolper i begge faser er analysert. På grunn av at det var vanskelig å tolke anleggene i felt, var det også vanskelig å prioritere hvilke anlegg det skulle tas prøver i. Tydelige anlegg etter stolper ble valgt. Til forskjell fra hus 3, som også ga et kaotisk inntrykk var det i hus 8 markerte anlegg som så ut til at de ved nærmere bearbeiding kunne gi ny og mer informasjon om hus og bosetning.

Sju av de 132 prøvene var tomme for makrofossiler. Som tabell ttt viser er det mange prøver som har få korn, innsamlede planter og/eller ugras. Prøvene fra anleggene blir ikke omtalt videre hvis det ikke er relativt mange av en av plantegruppene eller at prøvekon-tekst kan sette prøven i en større sammenheng.

Resultat

Konsentrasjoner av store stein.

Tidlig i undersøkelsen ble det tatt prøver i sedimentene som lå rundt steinene. Prøvene inneholder agnekledd bygg, havre og hasselnøttskall. Det er også ugras i prøvene. Sammensetningen av makrofossiler indikerer at avsetningene er fra jernalder eller yngre.

Sedimentene som steinene lå i er sannsynligvis flyttet til røysene fra et annet sted og de forkullede planterestene tilhører sannsynligvis ikke bruksfasen i hus 8.

Prøver ble tatt i avsetningene da en begynte å komme til bunns i røysa og ulike anleggsspor kunne dokumenteres. Prøvene 98/706-35, -36 og -37 ble tatt på innsiden av veggvoll (fig fff). I prøvene er det korn og frø av ugras/eng planter.

Hull etter takbærende stolper, fase 8E

Det er funnet få makrofossiler i hullene etter takbærende stolper i fase E. Det er funnet kornfragmenter og enkelte korn i hullene etter 1., 2., 3., og 4. grind er funnet, og et korn er funnet i et hull etter 5. grind. Ingen prøver er analysert fra 6. grind. I prøvene fra begge hullene etter 7. grind er havre tilstede. I prøvene fra 8. og 9. grind er det ikke korn eller kornfragmenter. Også frekvensen av ugras er lav i prøvene fra hullene.

Det er noe høyere verdier i de vestre hullene etter 3. og 4. grind. Det er mulig at de to stolpene har stått på hver sin side av en inngang. Det er og noen forhøyete ugras verdier i de vestre hullene etter stolpene i 7., 8., og 9. grind.

Selv om få korn er funnet, antyder fordelingen kornaktiviteter i den sørlige del av huset og fordelingen av ugras antyder fjøsdel i den nordlige delen av huset.

Hull etter takbærende stolper, fase 8F

Det er også her få korn og kornfragmenter, men det er noe mer enn i prøvene fra fase E. Det er få korn i hullene etter 2. grind. I vestre hull etter grind 4 er det korn i prøvene. Ellers var det korn i prøver fra 7., 8., 9. og 10. grind. Sammenlignes fordelingen av korn med fase E, så kan det sies at det er mer korn i fase F i den nordlige delen enn i fase E. Det er ugras i alle prøver fra alle hull etter takbærende stolper i fase F. Det er flere ugras i prøvene fra de vestre stolpene. Prøvene fra hullene etter 9. grind inneholdt flest ugras.

Ildsteder 8E

Langs husets midtakse kunne det påvises 9 ildsteder som kan være samtidige med fase E og F (se over). Ildstedene A-2285, A-2284, A-1677, A-1709, A-2012 og A-1551 blir tolket inn i fase E. En prøve er tatt i henholdsvis A-2285 og A-2284. Begge prøvene er tatt av masse som lå høyt i ildstedet, over trekull-laget som lå i bunn av ildstedene (fig fff). Det er ikke korn eller rester av innsamlede planter i noen av prøvene. I prøven fra A-2285 er det et frø av maure. I prøven fra A-1677 er det ikke makrofossiler. I A-1709 ble det tatt fire prøver fra forskjellige lag. En prøve ble tatt av trekull-laget i bunnen av ildstedet. I denne prøven er det ett korn og en del ugras, og meldestokk er det dominerende ugraset prøven. I prøven fra massen over trekull-laget er det korn, i prøven fra det øverste laget er det få korn og få ugras. Det er altså prøven fra trekull-laget som inneholder flest makrofossiler. I prøvene fra A-1551 er det få makrofossiler, men prøven fra det trekullholdige laget oppe i ildstedet inneholder 28 frø av bringebær. Dette er relativt mange frø og kan indikere en matlaging/spise-aktivitet. Fra det nordlige ildstedet, A-1618, ble det tatt fire prøver. I en prøve, som var tatt i laget over det nederste trekull-laget er det mange ugrasfrø. De andre prøvene fra A-1618 skiller seg ikke ut.

På grunnlag av funn i ildstedene kan det antydes en matlaging / spise aktivitet midt i huset og en fjøsaktivitet i den nordlige delen.

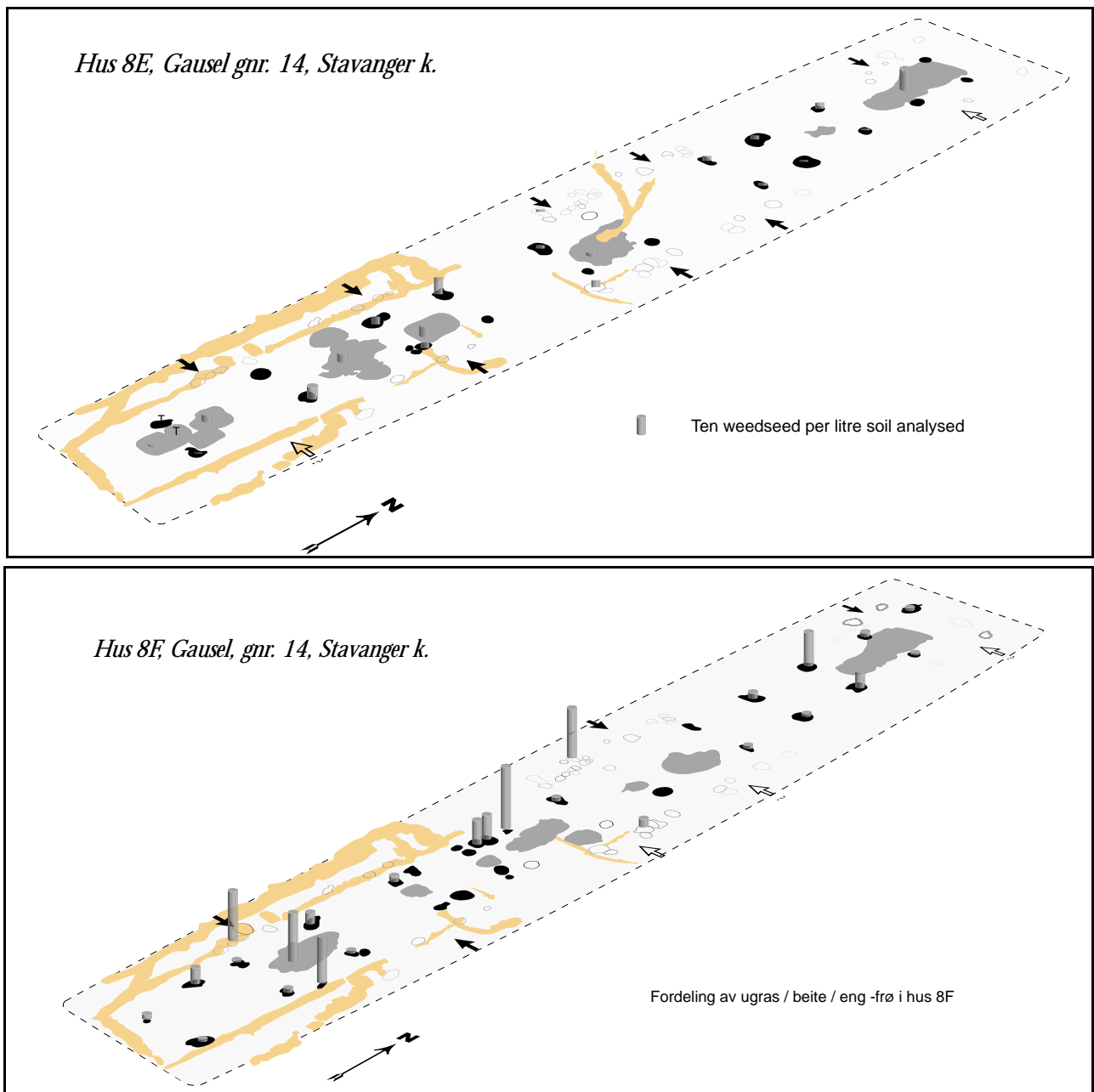


Fig. 92. Fordeling av korn og frø i hus 8.

Fig. 92. Distribution of seeds of weeds, graze- and meadows-plants in house 8.

Ildsted 8F

Det er analysert tre prøver fra et ildsted tilhørende fase F, A-1708. Ingen av prøvene inneholder korn eller rester etter innsamlete planter. Imidlertid inneholder prøvene mange frø av ugras/eng-planter. Det er særlig to av prøvene som skiller seg ut, prøvene er tatt i laget over trekullaget i bunnen, og i sørlig og midtre del av anlegget. Det er frø av eng planter som er fram-tredende i disse prøvene. Dette gjelder starr, tistel, haukeskjegg, knegras, smalkjempe, mure, soleie, kløver, men også de vanlige ugrasene, vassarve og lin-

bendel, er tilstede. I tillegg er det i disse to prøvene forkullede fragmenter av strå.

Dette indikerer at tørket høy har vært lagret eller brukt her. Funnene antyder heller et høylager enn kornrensing eller matlagings-aktivitet.

Det mest sannsynlige er at bruken av ildstedene og bruksintensiteten har variert gjennom tid. Med henvisning til hus 2 må det også her bemerkes at korn og frø bare i meget liten grad blir bevart hvis de utsettes for temperaturer over 400-500 C0. Dette kan ha vært et område i huset hvor høy ble oppbevart eller brukt, makrofossilene kan ha blitt forkullet i en brann.

Det kan også være mulig at høy ble lagt over trekullet i bunn anlegget til et formål. Bruk av åpen ild har sannsynligvis vært begrenset i anlegget.

Innganger

Anlegg, A-1700, kan være en østlig inngangsstolpe i sørlig del av hus 8. I prøven fra anlegget er det frø av meldestokk og hønsegras, som begge er typiske åkerugras og kan derfor tolkes som rest etter kornrensing. Anlegg A-1700 ligger like ved "ildsted" A-1708, men sammensetningen av makrofossiler er noe forskjellig i de to anleggene. De to anleggene gjenspeiler dels ulik aktivitet. Kan anleggene ha blitt fylt til forskjellig tid eller har det foregått ulike aktiviteter samtidig i denne delen av huset?

Det har vært vanskelig å påvise inngangsstolper i huset. Det er tatt mange prøver fra anlegg som er vanskelig å tolke. I andre hus på Gausel (hus1, hus2 og hus 4/10) er det relativt mange ugras i prøver fra hull etter inngangsstolper. Dette kriteriet kan brukes for å skille ut noen av anleggene. I tabellen (tab ttt) kan prøver fra anlegg som ikke er satt i kontekst, men som er spesielle i forhold til innhold skilles ut. Prøven fra anlegget, A-2292, inneholder flere ugras enn de fleste andre prøver fra hus 8. A-2292 ligger i det vestlige innerliv, vest for 1. grind i fase 8F. Denne ligger like overfor A-1700. Sammen med høyt innhold av ugras, som i A-1700, er det sannsynlig at området representerer et inngangsparti. Dette stemmer også med det arkeologiske materialet.

Prøven fra anlegg ,A-2052, dette anlegget har like mange ugras per litermasse analysert som A-2292. Anlegget ligger i området hvor helleleggingen, A-1816, møter hus 8 og markerer sannsynligvis en inngang i dette området (se side sss). Makrofossilinnholdet i prøven fra A-2052 støtter opp om at det er en inngang i dette området.

Andre anlegg

To andre anlegg skiller seg ut med hensyn til makrofossilinnhold. Begge anleggene er hull etter tvillingdobbelt stolper til hull etter takbærende stolper. Disse er A-1505, like ved A-1504 (fase E) og A-1754, like ved A-2240 (fase E). Fra hullet, A-1505, er det tatt tre prøver som alle inneholder mye trekull. En av prøvene inneholder et korn av havre og en prøve har et fragment av hasselnøttskall. Frø av engplanter, som smalkjempe, gras, mure (tepperot) og noen få frø av soleie, dominerer i prøven. I en av prøvene er det fire frø av grasstjerneblom. Spesielt med denne prøven er at det er mange fragmenter av tynne stengler (fig.fff). Dette kan være stengler i toppen på et toppgras. Innholdet



Fig. 97. Snitt av steinsatt grøft A-1558. Mulig luftekanal til ildsted. Foto: T. Meling.

Fig. 97. Section of trench A-1558. Possible airvent for hearth. Photo: T. Meling.

kan sammenlignes med innholdet i ildsted A-1708. Prøven fra A-1754 har like mange ugras som de før nevnte, men i denne prøven er ikke beite/engplanter så dominerende. Her er forholdsvis mange frø av smalkjempe og soleie, men også en del frø av meldestokk og vassarve. I tillegg er her stråfragmenter.

Funn av stråfragmenter i prøver er ikke funnet tidligere og må trekkes fram som spesielt. De er funnet i prøver tatt i den sørlige delen av huset (fase E), i A-1681, A-1496, A-1505, A-1510, A-1708 og i A-1754 som ligger noe mer mot nord i huset (4. grind, 8E). Det bør påpekes at prøvene fra A-1505 og A-1504, som er tvillingstolper, er ulike med hensyn til makrofossilinnholdet. Stråfragmentene sammen med eng / beite planter kan, som før antydte, indikere bruk av høy. En annen mulighet er at stråtak kan ha vært brukt i huset i en periode (den som gjenspeiles i fase E).

Luftekanal A-1557/ A-1558

To prøver ble tatt av masse i kanalen. Kanalen var delvis foret med stein. Prøvene er tatt i snitt (II) av kanalen nordvest for kryssningspunktet mellom A-1557 og A-1558 inne i huset. En prøve ble tatt i bunn av kanalen, denne inneholder svært få makrofossiler. En prøve er analysert av massen som fylte kanalen og denne inneholder korn av havre, bringebærfrø og ugras. I tillegg var det fem lorter av sau/geit. Dette indikerer at sau har hatt opphold i denne delen av huset. Funn av saueskitt sammen med korn, bringebær og ugras kan antyde et rom hvor det kan ha foregått ulike aktiviteter, for å nevne noen: matforberedelse, slakting, saueklipping, sauehold, melking.

Tolkning bygningsfasene E og F (RLB)

Reisverk-konstruksjon:

Bygningen har vært en treskipet konstruksjon med elleve til tolv takbærende grunder som utgjorde selve reisverket. For både fase E og fase F tyder sporene på at det har vært foretatt en rekke utskiftninger av takbærene stolper og andre anlegg i løpet av bygningenes 8E og 8F's kanskje opp mot 300 årige levetid. Tettheten av stolpehull er svært stor i hele hustuftens lengde og tyder på stor aktivitet over lengre tid. Samlet lengde mellom første og siste grind er 33,8 meter for fase E og 37,6 for fase F, noe som gir en antatt total lengde for bygningene på cirka 39 - 40 meter dersom vi antar identiske enderom i nordre gavlene som i søndre. Bygningenes struktur er i stor grad sammenfallende med det mønster som er påvist for folkevandringstidens langhus slik de bl.a. er funnet på Forsand og Ullandhaug (Løken 1992a) (se fig)

Vegger:

De ytre murene i søndre del av hustuften var utruste og særlig den østre veggmuren var sterkt forstyrret og mer fragmentarisk bevart enn den vestre. Ved opprensning og fjerning av utrust stein trådte murenes oppbygning og opprinnelig utseende klarere frem. Murveggene utgjøres av en ca halvannen meter bred kassekonstruksjon med en rekke store stein ytterst og en indre vegggrøft med mindre steiner. Etter alt å dømme har rommet mellom ytre og indre vegg liv vært fylt med mindre stein og jord. Langs det indre vegglivet var det spor etter en indre vegggrøft som sannsynligvis har dannet fundamentet for en stående plankevegg. Konstruksjonen har paralleller i bl.a. veggkonstruksjonen for Ullandhaug tuft 1 og 6. Tilsvarende veggkonstruksjoner mener Myhre også å finne spor etter i materialet fra A. Hagens undersøkelser av

tuft 2 på Sostelid, tuft 2 på Espeland og naustene på Nord Kolnes (Myhre 1980:166).

Veggmurer kjennes fra en rekke av de undersøkte gårdsanleggene i Rogaland. Mange av disse, spesielt de som ble undersøkt tidlig, er overflatisk undersøkt, og detaljer om deres oppbygning er ofte dårlig opplyst. Petersen opplyser at den vanligste konstruksjonen har vært "en bred mur med stener" som opprinnelig har vært jordfri (Petersen 1933:79). Han opplyser videre at bredden vanligvis ligger mellom 1 og 1,5 meter (Ibid.). Konstruksjonen med en ytre steinrekke med store steiner og en indre med mindre steiner, kjennes fra Ullandhaug 1 og 6, samt fra tuft 1 og 2 på Sostelid, tuft 2 på Espeland og naustene på Nord Kolnes (Hagen 1953:24f, Myhre 1980:166). Det fremgår av Petersens gjennomgang av gårdsanleggene i Rogaland at veggmuene kan ha ulik oppbygning, men oftest i form av en kasse/kistekonstruksjon med to parallelle steinrekker som er fylt opp med mindre stein imellom. Spor etter indre trevegg er i mindre grad bevart, og Petersen mener at slike stående indre trevegger ikke har vært vanlige (Ibid.). Senere modifiserte han imidlertid sitt syn på dette. Særlig peker han på forekomsten av ildsteder som ligger i nærheten av veggene. Spørsmålet blir om disse ildstedene egentlig er sammenhørende med veggmuene på stedet, eller om de tilhører en tidligere bygningsfase på stedet. Forholdet mellom steinhus/trehus er for øvrig senere diskutert på mange hold bl.a. Hagen, Stenberger, Grieg, Skjølsvold, Møllerop, Myhre, Løken m.fl. Myhres undersøkelser på Ullandhaug viste klare indikasjoner på at det for tuftene her hadde vært indre plankevegger fundamentert i en grunn indre vegggrøft med skoningsstein (tuft 1 og 2), eller nedsett i syllstokk (tuft 3) (Myhre 1980:141ff)



Fig. 93. Veggmuene i hus 8 under utgraving av Berit Vik og Thomas Bruen Olsen. Foto: G.A.Bårdseth.

Fig. 93. The collapsed stonewalls of house 8 are excavated by Berit Vik and Thomas Bruen Olsen.



Fig. 94. Søndre del av hus 8 etter opprensning, sett mot sør. Foto: J. Aakvik.

Fig. 94. Southern part of house 8 after being cleaned, seen towards S. Photo: J. Aakvik.

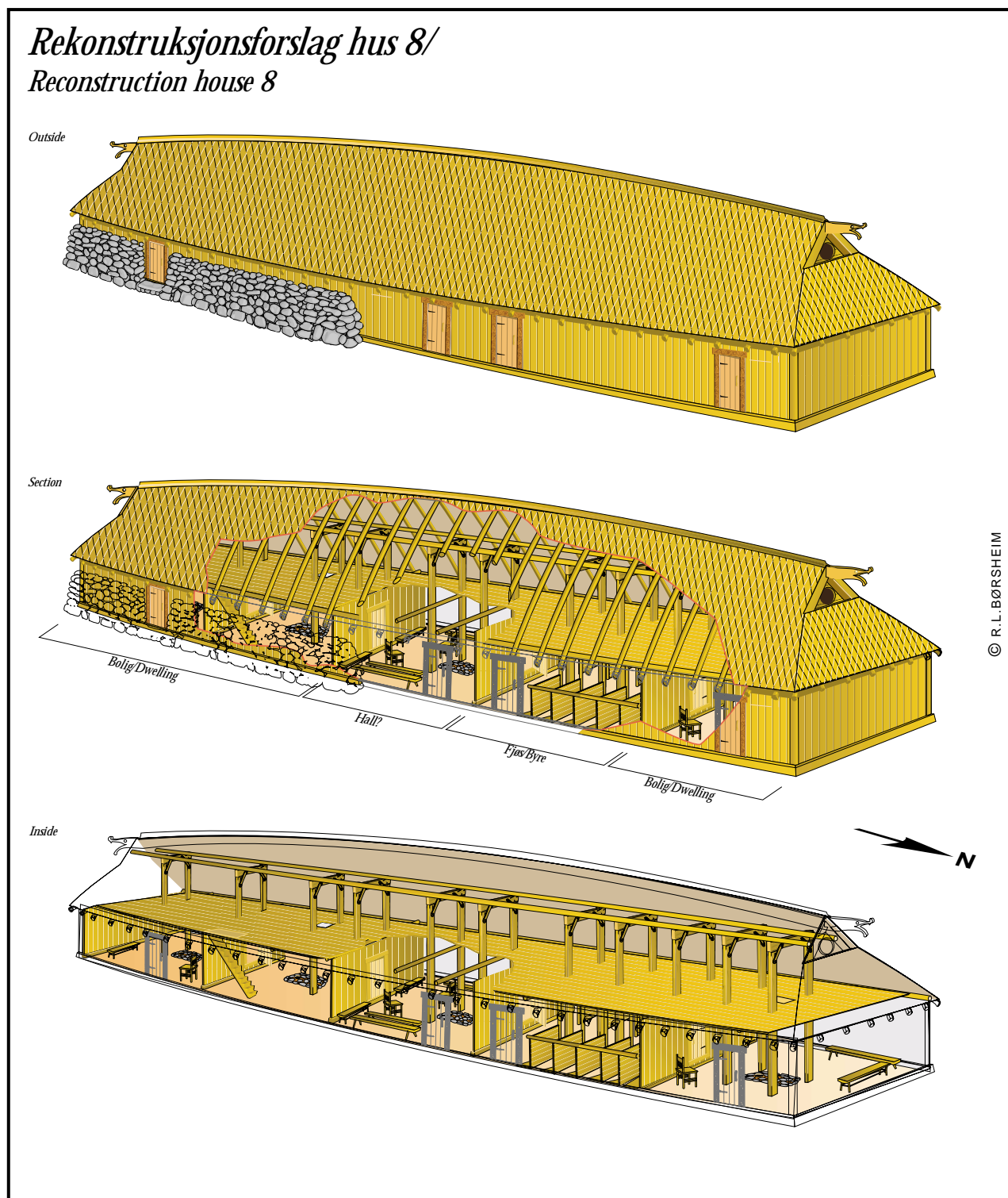


Fig. 95. Rekonstruksjonsforslag av hus 8 fra ca. 250 - 600 e.Kr. Bygningens to faser (E og F) har etter sporene å dømme vært nærmest identiske. vært Grafikk: R.L. Børsheim.

Fig. 95. Proposed reconstruction of house 8 from ca. 250 - 600 AD. Both faces of the building (E and F) have been almost identical. Graphics: R.L. Børsheim.

Ved flere av Jan Petersens undersøkte bygninger anfører Petersen at det ikke lot seg gjøre å påvise innganger i forbindelse med murene.

Veggurene på Gausel er bredere enn de på Ullandhaug tuft 1 og 6, men virker som allerede nevnt ellers å ha tilsvarende konstruksjon. Myhre anslår etter forsøk på gjenoppbygging veggurenes høyde på Ul-

landhaug til å ha vært cirka 1,5 meter (Myhre 1980:168). Ut fra den ekstra bredden på murene på Gausel det sannsynlig at disse har vært minst like høye, om ikke høyere. Murene på Sostelid er oppgitt til å ha vært svært brede, opp til 1,8 meter, men det er uklart om dette breddemålet også inkluderer utraste deler av muren (Hagen 1953:18, Myhre 1980:167). Ut fra mengden utrast stein fra murene på Gausel, er det vanskelig å anslå opprinnelig vegg høyde. Særlig var det lite stein tilbake etter den østre murveggen, og en del av steinene må ha vært fjernet på et senere tidspunkt. Særlig murrestene i vest lå spredt inn mot midten av bygningen, og kan tyde på at murene har lent seg innover mot en indre trevegg. Når så denne indre treveggen har råtnet bort eller brent ned, har de ytre veggmurene kollapset inn i huset.

At fundamentene til steinmurer var bevart på Gausel, i et ellers ryddet og oppdyrket område, skyldes trolig ikke minst en nyere tids steingard som var anlagt over denne delen av området. Denne steingarden markerte eiendomsgrensen mellom bruk nr.12 og bruk nr. 23, 51 på Gausel, og steingarden har beskyttet deler av de underliggende strukturer mot pløying og lignende. Spørsmålet er om denne veggmuren opprinnelig har strukket seg lenger mot nord, eller om de avdekkede restene er representative for murenes opprinnelige lengde? I utgangspunktet skulle man kunne anta at eventuelle fjernede deler av en veggmur av denne dimensjonen ville avsette spor i undergrunnen. De søndre deler av hus 8 lå, i likhet med hus 4/10, på en 0,2 – 0,4 meter høy forhøyning av sandblandet jord og siltholdig undergrunnsmasse i forhold til de omkringliggende områder omkring. Denne forhøyningen indikerer en lengre huskontinuitet på stedet, hvor jordsmonnet i områdene rundt bygningene har vært erodert ned som følge av slitasje eller dyrking over en lengre tidsperiode. Forhøyningen var mest markant i de deler av hus 8 hvor både veggmurer og kulturlag også var bevart. Ved nyere tids dyrkningsaktivitet kan således spor etter veggmurer avsatt i den opprinnelige undergrunnen ha blitt fjernet sammen med de øvre lag av den forhistoriske undergrunnen. Dette vil i såfall også kunne gi en forklaring på de dårligere bevaringsforhold i det utflatende området like nord for veggmurenes avslutning mot nord og som utgjør husets midtre del. På denne bakgrunn kan derfor ikke murvegger utelukkes for hele bygningen, slik som var tilfellet for bygningene på Ullandhaug. I så tilfelle blir hus 8 sin ytre bredde opp mot åtte meter. Antar vi en ytre murveggkonstruksjon for hele bygningen vil inngangene ha ligget i den indre vegglinjen, og dermed må vi anta at også de indre veggene var like

høye som inngangene, altså mannshøye (ca 1,7 – 1,8 m). De ytre murveggenes høyde kan da ha vært noe lavere, avhengig av takvinkelen og bredden på takskjegget. Legger vi til grunn en veggkonstruksjon i form av plankevegg i syllstokk for bygningen, må denne ha ligget i flukt med den indre vegglinjen slik den er definert ved steinmurene, samt i flukt med inngangene. For de deler av bygningen som eventuelt ikke hadde ytre steinmurer har denne mannshøye treveggen utgjort husets yttervegg.

Sporene etter veggmurene for de nordlige deler av huset kan altså som nevnt ganske enkelt ha blitt fjernet sammen med forhøyningen de lå på ved dyrkingsaktiviteter i nyere tid. Imidlertid fremstår bevaringsforholdene i de nordligste delene av bygningen som noe bedre enn de midtre, men heller ikke her lot det seg gjøre å påvise spor etter ytre veggmurer. Manglende veggstolper og vegggrøft gjør at en plankevegg i syllstokk synes nærliggende for de midtre og nordre delene av bygningen.

I den søndre endeveggen ble det påvist en steinfri vegggrøft A-1493, og det synes klart at det heller ikke har vært noen murkonstruksjon i gavlenden. Vegggrøften sammenfaller med og forbinder endepunktene av de indre vegggrøftene. Dette tyder på at bygningen kan ha hatt to ulike typer veggkonstruksjon samtidig. Endevegggrøften er forholdsvis grunn og steinfri og det er nærliggende å tolke den som spor etter syllstokk for en trevegg.

Slik veggmurene fremstod ved undersøkelsen var de åpenbart sammenhengende med bygningssporene. De mange bygningssporenes plassering i to distinkte rekker tyder imidlertid på at de massive veggmurene i hustomtens søndre del har vært bestemmende for stolpenes plassering her, både for fase E og F. Veggmurene kan derfor knyttes til begge bygningssfasene.

For de øvrige deler av hus 8 lot det seg ikke gjøre å påvise sikre spor etter verken inner- eller yttervegger.

Innganger:

For en bygning på nesten 40 meter er det rimelig å anta at denne har vært oppdelt i flere rom, og at det har vært behov for flere innganger i tilknytning til disse. Flere innganger er vanlig forekommende for denne type langhus fra folkevandringsstid (Myhre 1980:182ff). På grunn av de mange og komplekse anleggsspor har det vært vanskelig å definere sikre innganger for hus 8. Flere steder langs bygningens lengde er det imidlertid påvist konsentrasjoner av stolpehull, lokalisert cirka en meter fra nærmeste rekke med stolpehull etter takbærende stolper. Disse stolpe-

hullene er høyst sannsynlig spor etter innganger. Det har imidlertid ikke latt seg gjøre å knytte disse sikkert til en spesifikk fase E eller F. Ut fra grindenes plassering innenfor tolkningene kan imidlertid visse antydninger om fasetilhørighet gjøres. Således er det for fase E foreslått ni mulige inngangsparti (se fig), hvorav den midtre inngangen mot vest synes forholdsvis sikker på bakgrunn av helleleggingen A-1816 fra hus 4/10 som ender her. Hvorvidt denne inngangen har hatt en motstående inngang i østenden av langveggen er usikkert, det er i hvert fall påvist spor etter stolpehull i dette området som kan tolkes dithen. Alle ni mulige inngangene har neppe eksistert samtidig, men forslag til rominndeling (nedenfor) tilsier minimum tre til fire samtidige innganger til husets ulike deler. På grunn av kompleksiteten og mengden anleggsspor kan ikke andre alternativer for mulige innganger utelukkes. Mulige innganger i gavlendene kan trolig utelukkes, da innganger i gavlenden i all hovedsak kjennes fra små bygninger (< 11 m) og bygninger som ikke har vært funksjonsdelte (Myhre 1980:189). Noen spor etter innganger i gavlendene er heller ikke dokumentert på Gausel.

For fase F foreslås det her syv ulike muligheter for innganger (se fig.), hvorav flere er alternative innganger i noenlunde de samme inngangsområder som fase E. Tettheten av mulige dørstolper for bygningen tyder på utskiftninger og også trolig flytting av innganger, kanskje på grunn av endret bruk av deler av bygningen eller lang brukstid. Dette er også et trekk som ble funnet på Ullandhaug (Myhre 1980:66f. Løken 1992:34) Det store antallet mulige dørstolper særlig for bygningens midtre deler, tyder alt på at det her er snakk om flere ulike faser.

Ildsteder:

De mange og store ildsteder i bygningens midtskip, tyder også på en stor aktivitet og lang brukstid for bygningene. Flere av ildstedene kan knyttes til de to bygningsfasene E og F ut fra forholdet til grindplasseringen i de respektive faser. Som nevnt er de fleste av ildstedene flerfaset og indikerer også av den grunn lang tids bruk. Dateringsprøver fra ildsteder som A-1708 synes å bekrefte dette. Sannsynligvis avspeiler antallet og størrelsen på ildstedene en forholdsvis stor husholdning, og at man kanskje også hadde behov for å tilberede mat til større grupper enn kun husholdet (som eksempelvis gjester, fest, etc). Det kan ikke utelukkes at enkelte av ildstedene kan ha vært i bruk i begge bygningsfaser. Ildstedene som knyttes til bygningsfasene er gjennomgående rektangulære eller langovale i formen, med lengderetning parallelt med



Fig. 96. Snitt av ildsted 1709 i hus 8 etter fremrensing. Sett mot øst. Foto: J. Aakvik.

Fig. 96. Section of hearth 1709 in house 8, seen towards E.

bygningens orientering. Dette er i tråd med de observasjoner som også er gjort ved Forsandundersøkelsene (Løken et. al 1996:59). Enkelte mindre ildsteder lå lokalisert i bygningens sideskip, men da ofte i forbindelse med et større sentralt ildsted. Som eksempel var det for ildstedet A-1709 to mindre runde ildsted på vestre og østre side av dette (A-1515 og A-1516). Disse to ildstedene var kantsatt med stein og var stratigrafisk yngre enn A-1709. Her ble det bl.a. også funnet fragmenter av mulig støpeform, bryne og brente bein. Disse to ildstedene er naturlig å se i sammenheng med A-1709, og kan kanskje hatt funksjon som glokammer eller kanskje være spor etter aktiviteter i forbindelse med matlaging, husflid eller lignende.

Tettheten av ildsteder er svært stor og kan kanskje indikere en mulig verksteds/husflidsaktivitet utover funksjon som ildsteder for oppvarming og matlaging. Treartsanalysene viser at trekullet i ildstedene nærmest utelukkende består av eik, en tresort med høy brannverdi (Herikstad 1995:69). I flere av ildstedene var det rester etter større forkullede stokker om kan



Fig. 99. Ildsted A-2000 i hus 8 med rester av forkullede stokker i bunnen. Foto: G.A. Bårdseth.

Fig. 99. Hearth A-2000 in house 8 with charred branches in the bottom. Photo: G.A. Bårdseth.



Fig. 98. Ildsted A-2022 (foran i bildet) i hus 8. Foto: J. Aakvik.

Fig. 98. Hearth A-2022 (in front of picture) in house 8. Photo: J. Aakvik.

være rester etter indre treforing, eller oppbygging av et bål for spesifiserte oppgaver (brenning av keramikk, metallstøping, etc). Også disse var av eik. Det er nærliggende å tenke seg at den mest tilgjengelige vedtypen ville være lokalt treverk i form av småtrær, greiner, småved og eksempelvis drivved innsamlet i nærheten av bosetningen. Denne type ved ville resultert i at en rekke ulike trearter ville vært påvisbare i ildstedene. Den dominerende forekomsten av eik tyder på at veden i ildstedene ikke var tilfeldig sammenrasket, men utvalgt med en hensikt. Funn innenfor hustomten av biter av mulige støpeformer samt grøfter for lufttilførsel til ildstedene, kan tyde på at en form for verkstedsproduksjon har foregått. Imidlertid vitner funn av leirkarskår og brente bein som de hyppigst forekommende funn i ildstedene at tilberedning av mat har vært hovedfunksjonen, i tillegg til å gi varme og være lyskilde for boligen. Ut fra ildstedenes distribusjon ser det ut for at hus 8 har hatt boligdel i sør og nordenden. Sentralildstedene i midtpartiet av bygningen (A-1551, 1561) er fri for funn bortsett fra en mulig slipt stein fra A-1551. Dette kan tyde på at denne delen av bygningen har fylt en annen funksjon enn sør og nordenden. Ildstedene her vanskeliggjør samtidig en fjøstolkning for dette rommet (se nedenfor)

Funksjon:

Bruker vi ildstedene som er knyttet til bygningsfasene som en indikasjon på beboelsesområder i huset, faller bygningene inn i det kjente mønsteret for folkevandringsstidens langhus, med boligdel i begge endene. For de midtre deler er det også påvist bl.a. tre større sentralildsteder (1561, 1551, 1539), men ikke med samme tetthet som i sørenden av bygningen. Muligheten er tilstede for at de midtre delen av bygningen

kan ha fungert som fjøs/stall på et tidspunkt, men ildstedene synes å vanskeliggjøre en slik tolkning. For øvrig finnes det tilfeller hvor det er påvist ildsteder i fjøsdelen av bygninger som blant annet Forsand hus CL (Løken pers. medd.), Ullandhaug tuft 3, Birkeland 2 (Myhre 1980:65, 190f, 271), Krågeland, Storrsheia 1, Skeie 2 og Murane (Ibid.:276, 284, 290, 302), Gene i Sverige (Ramqvist 1983:68, 87) samt fra etnologiske beskrivelser (Christensen 1995:105). Normalt vil vi imidlertid ikke forvente ildsteder i rom med fjøsfunksjon. Jeg vil nedenfor også komme tilbake til muligheten for både en fjøsdel og en hallfunksjon for de midtre deler av hus 8 (se s.**)

Funn av deler av mulige støpeformer i brent leire, samt den totalt dominerende andelen av eik i ildstedene, er det sannsynlig at aktiviteter ut over mattilberedning har funnet sted for enkelte av ildstedene. Leirkarskår, skjørbrente steiner og brente dyrebein funnet i ildstedene, tyder på at deres primære funksjon har vært knyttet til matlaging og som kilder til varme og lys. Funn av en vevtyngde i kleberstein, samt det som jeg velger å tolke som emner til/ødelagte vevtyngder av fyllittskifer tyder også på en husflidsaktivitet som klart knyttes til en boligfunksjon for deler av bygningen.

Det må være rimelig å anta at en så lang bygning har hatt en form for indre rominndeling. Spor etter slike er ikke sikkert påvist. Skillevegger i tre mellom sideveggen og i forbindelse med takbærende stolper, ville ikke krevd en fundamentering i gulvnivå på en måte som satte spor i undergrunnen (Myhre 1980:234, Skare 1999:26). Dersom husets yttervegger var i form av en syllstokkonstruksjon, er det nærliggende å tenke seg at indre skillevegger mellom rommene har vært av lignende konstruksjonstype. En konstruksjon som også ville gitt sparsomt med spor i grunnen. Bygningssporene viser forøvrig at en forholdsvis utstrakt utskiftning av stolper og mulig omorganisering har funnet sted i løpet av husets levetid.

Med store ildsteder i huset bør man i det minste ha hatt et skille mellom inngangsrom og rom med ildsteder. Dette for å unngå røyknedslag ved bruk av ytterdørene, og av rent isolasjonsmessige årsaker. For å få en effektiv utlufting av røyk fra ildsteder, må man ha kontroll med luftstrømningen i huset. Også for at luftkanaler i grunnen inn til ildstedene skal fungere etter hensikten, fordrer dette en forholdsvis tett bygning. Den enkleste måten å holde en 39-40 meters bygning tett, er å dele den inn i mindre rom. Mindre rom med innertak er langt lettere å holde varme enn store rom uten innertak (loft). Ved å ikke ha innertak vil

varmen fra ildstedene stige opp under mønet og vekk fra boligområdet. En løsning med innertak, røykfanger over ildsteder og røykåpninger i gavlendene, er etter min mening en sannsynlig og praktisk løsning (Näsman 1983:206ff). Dette fordrer et forholdsvis høyt loft (takvinkel), noe som igjen medfører at bygningen må ha hatt en lettere taktekkning enn torv, av hensyn til glidingsfaren ved torv ved brattere takvinkel enn ca 30 grader (Komber 1989:36). Torven suger til seg nedbør og for så store takflater som hus 8 må ha hatt, vil dette medføre en betydelig taklast, opp til cirka seks ganger vekten av et tretak av tilsvarende størrelse (Komber pers.medd.). En taklast som muligvis burde medført en kraftigere fundamentering av reisverket, med eksempelvis bunnsteiner i stolpehull for å hindre sig/setning av bygningen etc. Buede langvegger indikerer i tillegg en krum takflate som heller ikke er umiddelbart forenlig med et torvtak (Komber 2000:50). Det er derfor mest sannsynlig å anta et lettere tak for hus 8, et tretak i form av plankebord eller spon. Spon kjennes som taktekkingsmateriale fra våre eldste bevarte trebygninger, stavkirkene. Eldste historiske skriftlige belegg for takspon finner vi for øvrig i Magnus Lagabøtes landslov fra midten av 1200-tallet (Taranger 1915:140). (se videre drøfting om takkonstruksjon under Tolkninger s.**)

Funndistribusjonen samt ildstedenes lokalisering viser en konsentrasjon av aktiviteter knyttet til bolig i bygningens nord og sørende, men med et langt mer sparsomt funnmaterialet for midtpartiet. Hus 8 viser dermed indikasjoner på den romorganisering som er foreslått bl.a. av Løken, med en inndeling i et stort boligrom i den ene delen, et midtrom med fjøsfunksjon og eventuell hallrom, samt et eget mindre boligrom i enden (Løken 1992a:32. Skare 1999:76). De funntomme til dels store ildsteder i midtskipet gir en pekepinn at denne delen ikke kun har vært benyttet som fjøs. Innenfor en lengde av ca 12 meter er det heller ikke gjort gjenstandsfunn, bortsett fra en nevestor slipt/vannrullet stein og et lite leirkarskår. Ildstedene i dette rommet har dermed øyensynlig primært fungert som varme- og lyskilde for rommet. I tråd med Frands Herschends fjerde kriterium for en halltolkning (Herschend 1993:182), gir ikke ildstedene indikasjoner å ha vært brukt til dagligdagse gjøremål/aktiviteter som vanligvis knyttes til boligrom. I forhold til Herschends femte kriterium skal gjenstandene i hallen skille seg ut fra de øvrige funnene i bolighusene på gården. Midtrommet i hus 8 skiller seg imidlertid ut i forhold til boligdelene i huset ved sin mangel på funn. Det er også i dette midtpartiet til bygningen at vi finner den største grindavstanden (4,5 m) i bygningen (Her-

schends kriterium 2: minimum av stolper) (Ibid.). Hus 8 tilhører en stor gård og har en markant beliggenhet på toppen av høydedraget (kriterium 1 og 3). I forhold til Herschends fem kriterium, er dermed en todeling av midtrommet med en fjøs i den nordre halvdel og en hallfunksjon i den søndre er fullt mulig. Spor etter flere innganger kan tyde på at det har vært behov for egne innganger for ulike rom her. (Se også drøfting omkring mulig halltolkning av denne delen av bygningen under kapitelet Tolkninger senere).

Det kan også se ut for at de ytre veggmurenes utstrekning i bygningens søndre del sammenfaller med det som er tolket som hovedboligdelen. Steinmurene kan dermed trolig ha fungert som ekstra isolering i den delen av bygget hvor gårdens folk bodde.

Paralleller på Gausel:

Selve bygningsstrukturen, rent bortsett fra lengden på huset, skiller seg ikke nevneverdig fra mange av de andre treskipede bygningsporene som ble påvist på Gausel. Antall ildsteder er imidlertid større i hus 8 enn for noen av de andre bygningene som ble avdekket ved undersøkelsene. Ildstedene er også gjennomgående større her enn for de andre bygningene. Veggmurene i den søndre delen er av tilsvarende kasse-konstruksjon som murveggene til hus 7 og hus 4/10, med en ytre rekke av store stein og en indre rekke med mindre steiner. I motsetning til veggmurene for hus 7 som danner et vinkelrett hjørne og dermed også har hatt steinvegg for minst en av kortsidene, har det ikke vært steinmur i endeveggen av hus 8. Indikasjonene på to ulike typer veggkonstruksjoner for en og samme bygning finner vi også for hus 13 og hus 4/10. For sistnevnte er det imidlertid trolig snakk om to faser med ulik veggkonstruksjon, og for hus 13 kan det se ut for at det er spor etter doble vegger. Materialet gir imidlertid ikke grunnlag for noen bastante konklusjoner omkring dette.

Hus 8EF er dateringsmessig samtidig med hus 4/10, og husene er tilnærmet like lange og ligger parallelt i forhold til hverandre og er sammenbundet med en hellelagt gangvei mellom inngangene midt på langveggene. Sammen med hus 4/10 utgjør hus 8 de to hovedbygningene for yngre romertids og folkevandringsstidsgården på Gausel. En av bygningene, som i tillegg til hjem for gårdens folk, har hatt et eget hallrom hvor den personlige makten ble utøvd av gårdens overhode, hvor gårdens gjester ble tatt imot og hvor trolig ritualer ble utført.

Oppsummering:

Bygning 8EF har vært en treskipet tofaset bygning, på cirka 40 meters lengde og en antatt største ytre bredde på opp mot 8 meter. Den indre bredden har vært 5-6 meter. Bygningen har vært i bruk over lang tid (400 år) fra andre halvdel av romertid og frem til begynnelsen på merovingertid (ca. 200-650). Spor etter flere utskiftninger av stolper, samt de mange ildsteder vitner om lang tids bruk. På et tidspunkt, antagelig i begynnelsen av folkevandringstid, har bygningen (fase F?) vært moden for utskiftning og man har reist en ny tilsvarende bygning (fase E?) på samme sted som tidligere. Det kan se ut for at bygningen kan ha hatt ulike typer ytre veggkonstruksjoner med steinvegger for de øvre (søndre deler) og plankevegg i syllstokk for resten av huset. En ytre murvegg for hele bygningen kan likevel ikke kategorisk utelukkes, men spor av en slik vegg er bare gjort i sydenden, i forbindelse med boligdelen. I alle tilfelle må veggene til bygningen ha vært i høyde med inngangene som har ligget i vegglinjen, altså ett sted mellom 1,6 og 1,8 meter høye. Jeg har her argumentert for en forholdsvis bratt takvinkel, innertak og høyt loftsrom for bygningen, bl.a. på bakgrunn av de mange og store ildstedene i huset som fordrer en god ventilasjon og effektiv røykutluftning. Et høyt loftsrom, og innertak vil gjøre det mulig at røyk fra ildstedene kan stige opp og vekk fra beboelsesområdet. Rekonstruksjoner av jernalderhus med lave takvinkler og åpne romløsninger har gitt problemer med røyken fra ildstedene. Med spor etter flere innganger vil jeg også på bakgrunn av de store ildstedene argumentere for at en så stor bygning må ha hatt adskilte inngangs- og ildstedsrom, blant annet for å ikke få røyknedslag hver gang en av dørene blir åpnet. Et annet aspekt er også hensynet til et betraktelig trekk og varmetap i forbindelse med mange innganger, ikke minst er dette viktig i bygninger med dårlig isolering i vårt kjølige klima. En logisk løsning på disse problemene vil være fysisk adskilte rom, samt innertak med røykåpninger (evt. med en form for røykhatt/gnistfanger) opp til det kjøligere loftsrommet og røykåpninger i begge gavlendene (Näsman 1983:206ff). Et høyt loftsrom med bratt takvinkel og krum takflate utelukker torv som tekkingsmateriale, og den mest sannsynlige løsningen blir da et tretak, med tekking enten i form av bord eller spon. Hus 8 har sammen med det nærmest identiske hus 4/10 og det mindre hus 7 utgjort bygningene på en storgård på Gausel i folkevandringstid, med et samlet husareal på omkring 500 m².



Fig. 100. Hus 9 sett mot nordøst. Trestikker markerer stolpehullene. Foto: L.H. Vikshåland.

Fig. 100. House 9 seen towards NE. Wooden pegs mark the postholes. Photo: L.H. Vikshåland.

Hus 9

Beliggenhet:

Hus 9 ligger på en svakt nordlig skrånende flate like sør for Husaberget (se kart). Bygningen er orientert NNØ-SSV, det vil si langs terrengets fallretning. Høyden over havet varierer fra 71,7 til 72,2 meter innenfor husets utstrekning. Anleggssporene etter bygningen er fragmentariske og dekker et område på kun 8 x 2,5 meter.

Stolpehull:

Hus 9 utgjøres av syv stolpehull etter takbærende stolper. Disse danner fire grunder i en avstand av 8 meter mellom første og siste grind. Et stolpehull etter mulig dørstolpe på vestsiden av bygningen ble påvist. Den innbyrdes bredden mellom stolpeparene i grinden er 2,5 meter. Avstanden mellom de enkelte grindene er henholdsvis 3,2 meter (mellom 1. og 2. grind), 2,5 meter (mellom 2. og 3. grind), og 2,7 meter (mellom 3. og 4. grind). Hus 9 fremstår som fragmentarisk og det kunne ikke påvises spor etter veggkonstruksjoner eller ildsted. Det er derfor usikkert hvorvidt bygningen opprinnelig har bestått av ytterligere grunder, eller ikke. Undergrunnen på stedet består av hard leire og er identisk for undergrunnen ved hus 3. Sporene etter stolpehull var svake og diffuse definert i plan, og gjennomgående mindre enn for takbærende stolpehull for mange av de andre bygningene på Gausel.

Veggrøfter:

Det kunne ikke påvises noen form for spor etter verken ytre eller indre veggkonstruksjoner for hus 9.

Ildsteder:

Ingen ildsteder ble påvist i forbindelse med undersøkelsen av hus 9.

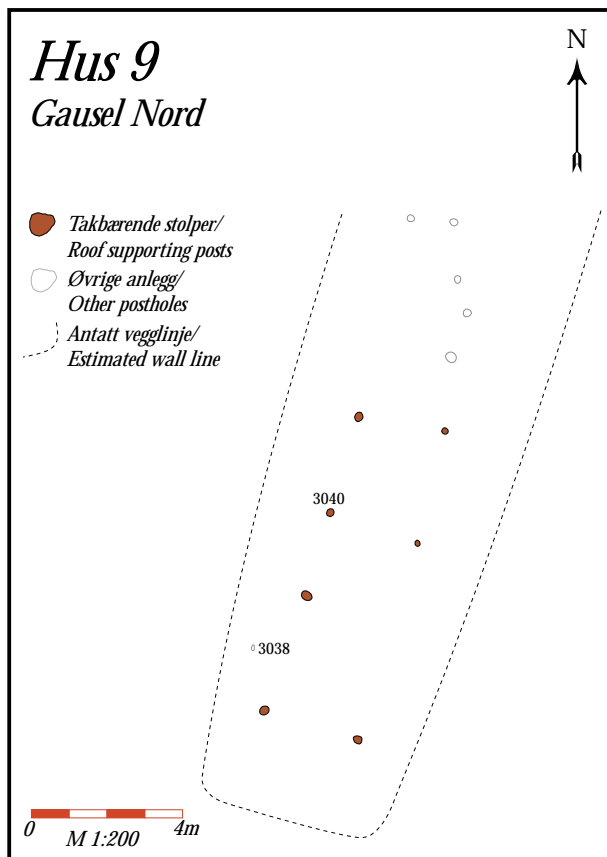


Fig. 101. Plan over hus 9 på Gausel. Grafikk: R.L. Børshheim.

Fig. 101. Plan of house 9 på Gausel. Graphics: R.L. Børshheim.

Innganger:

Et stolpehull (A-3038) som var uttrukket i vest i forhold til den vestre rekken med takbærende stolpehull ble i felt tolket som mulig dørstolpe. Stolpehullet ble ikke snittet og avstanden mellom stolpehullet og den vestre rekken takstolper var cirka 1 m. Inngangstolkningen kan ikke nærmere verifiseres utfra det foreliggende materialet.

Hellelegginger:

Ingen steinkonstruksjoner ble avdekket ved undersøkelsen av hus 9.

Funn:

Det ble gjort funn av brent leire i forbindelse med fem av de syv stolpehullene tilhørende hus 9. Ingen gjenstander ble funnet.

Datering:

Det er kun foretatt en 14C analyse fra prøve tatt fra takbærende stolpehull i hus 9. Dateringen er en vid datering som dekker hele folkevandringstid. Det var

generelt svært lite dateringsmaterialet (kull, makrofossiler) fra anleggssporene i hus 9, i likhet med hus 3 hvor det var en tilsvarende leirholdig undergrunn. Siden det ikke er gjort nærmere daterende gjenstandsfunn for denne bygningen, så gis bygningen en datering til perioden 380 – 660 AD utfra 14C analysen.

Naturvitenskap hus 9

(ECS)

Hus 9 utgjør restene etter et treskipet hus. Sporene etter huset ligger høyere oppe i skråningen enn de andre husene (fig.fff). Få anlegg inngår i tolkningen av hus 9. Korn (agnekledd bygg) fra et av anleggene (A-3040) er datert til folkevandringstid (tab.ttt).

Innsamlede prøver

Det ble funnet hull etter fire par med takbærende stolper og prøver ble tatt i hull etter den østre rekken av disse. I tillegg ble det tatt en prøve av et udefinert anlegg (A-1550).

Resultat

I to av de fem prøvene er det korn og kornfragmenter. Kornet fra hullet etter stolpen i den tredje grinden kunne identifiseres som agnekledd bygg. Prøven fra det udefinerte anlegget, A-1550, inneholder et uidentifiserbart korn og to kornfragmenter. Det er få ugras i prøvene og det er hønsegras, linbendel, vassarve og meldestokk som er representert. I en av prøvene er det et frø av meldestokk. Meldestokk antyder gjødsling og blir vanligvis funnet i hus fra folkevandringstid. Funn av et frø gir et usikkert grunnlag for å dra slutninger om gjødsling, men siden frøet er et av få gir en høy prosent kan det antydes at gjødsling ha vært brukt. .

Det er ikke mulig å uttale seg om aktiviteter i forskjellige av huset. Til det er det for få prøver analysert og få makrofossiler som er påvist. Det har imidlertid vært aktivitet i huset som har ført til avsetning av korn og ugras. Dette kan være kjøkken- og /eller fjørsaktivitet eller huset kan ha hatt en lagerfunksjon.

Tolkning hus 9

(RLB)

Reisverk-konstruksjon:

Sporene tyder på at det her er snakk om en treskipet huskonstruksjon i grindkonstruksjon. Selve bygningen er definert av de syv stolpehullene etter takbærende stolper. Bygningen er etter alt å dømme enfasert da det ikke ytterligere anleggspor kunne påvises i området. De påviste sporene utgjør neppe bygningens opprinnelige totalitet, slik at det er umulig

Prøve	Materiale	Kontekst	Hus	Ukalibrert	Kalibrert (AD)	%
Ua-15553	Korn, bygg	Stolpehull 3040	13	1545 ± 75	380 - 660	95,4

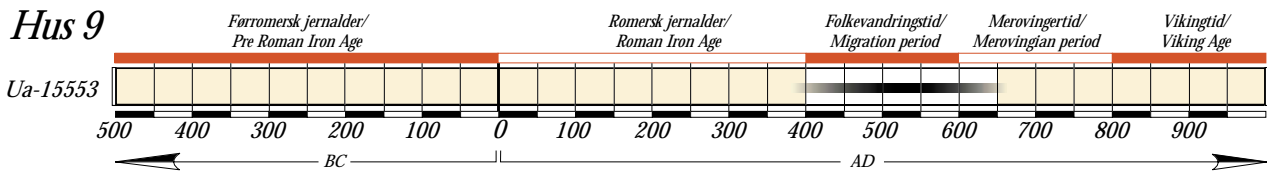


Fig. 102. 14C dateringen til hus 9.

Fig. 102. The 14C dating of house 9.

å si hvor stort huset opprinnelig har vært. Utfra den indre bredden mellom de takbærende stolpene på 2,5 meter og en antatt bredde på sideskipene på cirka 1,5 meter, kan vi anslagsvis tenke oss en bygning med en største bredde på ett sted rundt 5,5 meter. Hus 9 er av bygningssporene på Gausel som er dårligst bevart.

Vegger:

Ingen spor etter ytre eller indre vegger lot seg påvise for bygningen ved undersøkelsen. Heller ingen funn av eksempelvis leirklining som indikasjon på flet-tverksvegger ble funnet.

Innganger:

Et stolpehull en meter vest for vestre takbærende stolpe i første og andre grind (regnet fra sør mot nord) ble foreslått som mulig inngang. På grunn av bygningens fragmentariske bevaringsgrad, kan ikke en slik tolkning nærmere verifiseres.

Ildsteder:

Som tidligere nevnt kunne det ikke påvises noen ildsteder i eller omkring hus 9. Hvorvidt dette skyldes dårlige bevaringsforhold eller ikke er usikkert, men sett i forhold til det store antall øvrige påviste ildsteder i forbindelse med bygningene på Gausel, burde det kanskje være spor etter ildsted om bygningen opprinnelig hadde hatt et. For øvrig ble det heller ikke påvist noe ildsted for hus 3 som har tilsvarende undergrunnsforhold som hus 9.

Funksjon:

Hus 9 har en datering til folkevandringstid, og er samtidig med hus 4/10, 7, 8, 14 og 16. Det er dermed naturlig å se huset i sammenheng med disse. Bygningen kan kanskje ha hatt en mulig uthus/fjøsfunksjon knyttet til folkevandringstidsgården 30-40 meter mot nordøst.

Paralleller på Gausel:

Hus 3 og hus 9 har akkurat samme undergrunnsforhold med leirholdig minerogen undergrunn. Anleggssporene fremsto for begge hus i plan som svake fargenyanser i undergrunnen, og krevde ytterligere opprensing før de lot seg påvise. Undergrunnsforholdene kan godt være en medvirkende årsak til de sparsomme sporene både for hus 9 og for hus 3. Verken ildsted eller definerte innganger lot seg bestemme for disse husene. I motsetning til hus 9 ble det for hus 3's vedkommende påvist flere overlappende bygningfaser og spor etter mulige veggstolper. Ut fra dateringen er imidlertid hus 3 noe yngre enn hus 9.

Oppsummering:

Hus 9 har trolig vært en mindre treskipet bygning, kanskje med uthus/fjøsfunksjoner tilhørende folkevandringstidsbebyggelsen på Gausel. Noen nærmere beskrivelse av størrelse og konstruksjon utover dette er ikke mulig på bakgrunn av de fragmentarisk bevarte sporene.

Hus 10

Beliggenhet:

Hus 10 ligger som forlengelsen av hus 4 mot nord på en svakt nordlig skrånende flate cirka 12 meter fra steingjerdet som skiller bruk 1 og bruk 909 (tidligere 12). Hus 10 er orientert nord-syd og er avskåret i den søndre enden av den kryssende IVAR-vannledningen. Bygningssporene dekker et område på 19 ganger 5,5 meter, og høydeforskjellen fra nord til sør er 1,6 meter, fra 64,5 til 66,1 meter over havet. Sporene etter bygningfasen er avdekket i sin helhet og totalundersøkt.

Stolpehull:

Til sammen 9 stolpehull etter takbærende stolper samt 11 stolpehull etter veggstolper ble påvist i øst. To stolpehull kan muligvis utgjøre inngangsstolper i vest. Ytterligere i overkant av 80 spor etter stolpehull ble



Fig. 103. Sporene etter hus 10 sett mot nord, etter opprensing. Foto: G.A.Bårdseth.
 Fig. 103. House 10 seen here towards north, after cleaning.
 Photo: G.A.Bårdseth.

registrert innenfor hustomten på 87 m². Stolpehullene etter de takbærende stolper danner seks takbærende grunder med ujevne mellomrom som varierer mellom 2,4 og 4,3 meter. Tre av grindene ligger i en avstand på 2,4 meter fra hverandre. Avstanden mellom de takbærende stolpene i grindene (grindbredden) er, der dette kan bestemmes, 3 meter. Et unntak er det nordligste takbærende stolpeparet som har en indre grindbredde på kun 2 meter. Bredden på østre sideskip, dvs avstanden mellom den østre rekken med stolpehull etter takbærende stolper og veggstolpe-erekken øst for denne, er 2 meter. Det ble ikke påvist tilsvarende spor etter veggstolper langs vestsiden av bygningen, trolig fordi arbeidet med anleggelsen av IVAR-vannledningen har fjernet sporene her. Den store mengden anleggsspor på stedet gjør noen entydig husfasetolkning vanskelig. Det er imidlertid hevet over tvil at det her har ligget en bygning med mer enn en fase. Stolpehullene etter takbærende stolper er forholdsvis store med tverrmål som varierte mellom

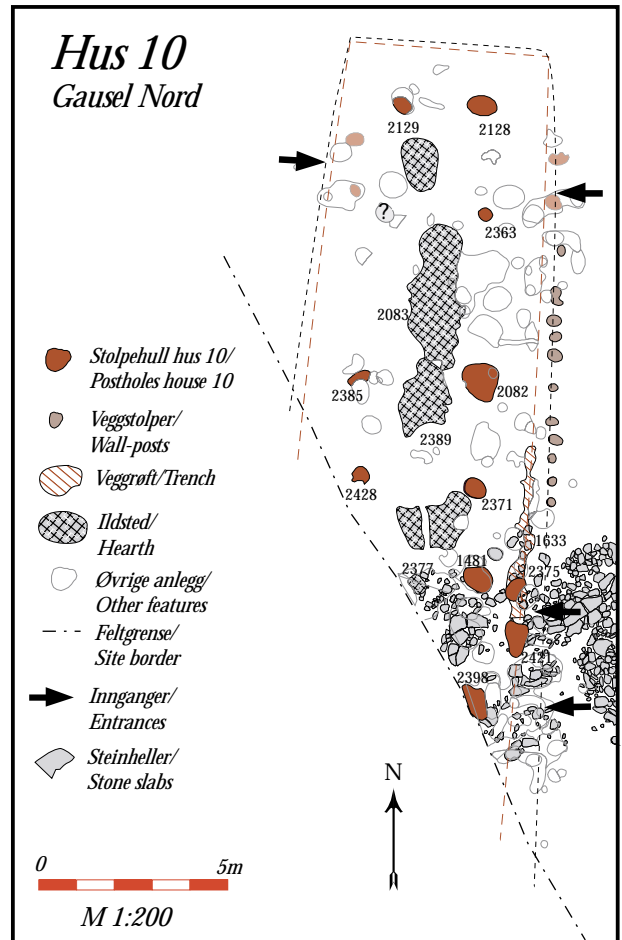


Fig. 104. Plan over hus 10 på Gausel. Grafikk: R.L.Børshem.
 Fig. 104. Plan of house 10 på Gausel. Graphics: R.L.Børshem.

25 x 30 cm til 60x 83 cm i plan. Dybden varierte fra 12 til 35 cm. Men unntak av to hadde alle stolpehullene skoningstein. Stolpehullene etter veggstolper var generelt runde i formen, med gjennomsnittlig 30 cm som tverrmål.

Rekkene med stolpehull har identisk orientering og ligger i flukt med de takbærende stolpehullene for hus 4 umiddelbart sør for IVAR-grøften. Bygningen er avgrenset i nord ved stolpeparet A-2129, A-2128. Her ender imidlertid forekomsten av påviste anleggsspor på stedet. Bygningens største bredde kan ut fra de foreliggende sporene etter hus 10 anslås til cirka 7 meter på basis av grindbredden samt at bredden på østre sideskip har vært 2 meter. Vestre sideskip har sannsynligvis vært like bredt ut fra forutsetningen om symmetri i huskonstruksjonen.

Vegggrøfter:

Det ble ikke påvist spor etter ytre vegggrøfter i forbindelse med denne husfasen. Som nevnt ovenfor utgjør

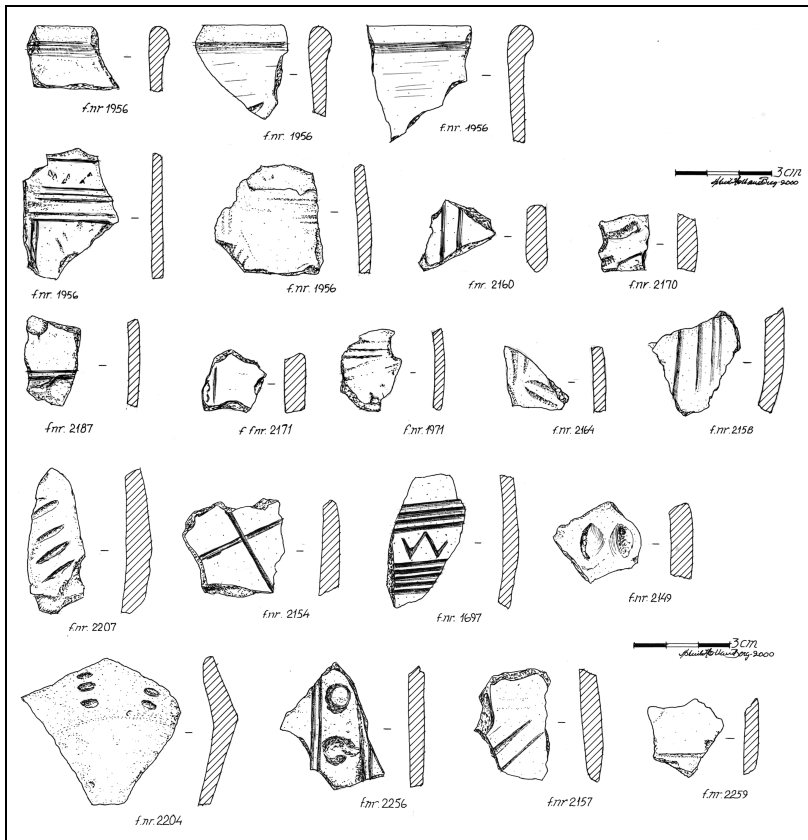


Fig. XX. Noen av keramikkskårene funnet i hus 10. Tegning: Astrid. H. Berg.
Fig. XX. Some of the potsherds found in house 10. Drawing: Astrid. H. Berg.

en rekke med stolpehull etter veggstolper sporene etter veggkonstruksjonen for bygningen. I tillegg til disse er det en smal steinfri grøft som trolig er spor etter en indre vegggrøft (A-2063). Grøftens lengde er 4,5 meter i ligger langs husets østre langvegg. Denne ligger parallelt med veggstolperrekken, men ca 0,6 m innenfor denne. Situasjonen er dermed motsatt av den for veggsporene til eksempelvis hus 13 hvor veggstolperne ligger på innsiden av vegggrøften. Grøften ved hus 10 var i likhet med grøften i hus 13 steinfri og hadde en bredde som varierte mellom 20 og 50 cm. Dybden varierte mellom 6 og 13 cm, med skrå og delvis rette sidekanter. I utgangspunktet gir denne grøften oss to veggalternativer/veggfaser for østveggen til hus 10. Øvrige spor etter indre vegggrøfter/ rominndeling kunne ikke påvises ved undersøkelsen

Ildsteder:

Det er til sammen fem ildsteder langs midtaksen i hele hus 10 sin avdekkede lengde. De delvis sammenhengende store ildstedene A-2083 og A-2389 ligger lokalisert mellom henholdsvis fjerde og femte og tredje og fjerde grind (regnet fra syd mot nord), og kan i utgangspunktet ha fungert som sentralildsted for denne

bygningdelen. A-2389 skjærer inn i A-2083 og må derfor være yngre enn dette. Videre ligger det amorft-rektangulære ildstedet A-2066 syd for disse, men dette ildstedet ligger noe trukket ut mot øst samt har en orientering på tvers av bygningens lengderetning. Ytterligere et langovalt ildsted ligger mellom de to nordligste grindene noe vest for bygningens midtlinje. Hvorvidt dette tilhørte bygningssfasen er ikke avklart. Helt i sør hvor bygningssporene skjæres av IVAR grøften ble også en liten flik av et ildsted A-2377 påvist i bygningens midtlinje.

Innganger:

I østre del av bygningssporenes utbredelse ble det påvist en rekke stolpehull under og i forbindelse med avslutningen av helleleggingen A-1816 mot vest. Helleleggingen A-1816 som forbinder hus 8 og hus 10, indikerer også at det må også ha vært en inngang i dette området. Stolpehullene A-2375 og A-2421 er her to potensielle dørstolper som er inntrukket i forhold til veggstolperrekken. I plan er disse stolpehullene forholdsvis store opp til 0,8 m i største diameter og rundovale i formen, og størrelsen og oppbygningen i snitt tyder på at det har vært foretatt flere utskiftninger/ombygninger av stolper akkurat her. Det er flere andre spor etter andre mulige stolpehull/nedgravninger i dette området, som indikerer det samme. Avstanden mellom de to dørstolpehullene er 1,7 meter, mens avstanden mellom innerkant til innerkant er kun 0,6 m. Ytterligere spor etter stolpehull langs vegglinjen mot øst åpner for flere inngangsalternativer. Helt i nordenden, mellom husets avsluttende to grunder er det i tillegg spor etter motstående innganger i langveggen for enderommet. Disse inngangene kan i øst se ut til å ha ligget i selve vegglinjen.

Hellelegginger:

Helleleggingen A-1816 strekker seg i omtrent 14 meters lengde mellom hus 8 og hus 10, og avsluttes inn mot begge bygningenes vegglinjer. For hus 10 ble det ikke påvist noen andre steinkonstruksjoner innenfor husets grunnplan.

Funn:

I forbindelse med ulike anlegg er det gjort funn av leirkarskår av både dekorert og udekorert type. 14 skår

Prøve	Materiale	Kontekst	Hus	Ukalibrert	Kalibrert (AD)	%
T-14430	Trekull	Ildsted 2083	10	1685 50	230 – 540	92,5
Ua-15549	Korn	Stolpehull 2112	10	1675 65	220 – 540	95,4
TUa-2546	Korn, bygg	Stolpehull 2112	10	1550 55	410 – 640	95,4
TUa-2552	Korn, bygg	Stolpehull 1481	10	1700 70	130 – 540	95,4
TUa-2541	Korn, bygg	Stolpehull 2371	10	1765 60	120 – 420	95,4
TUa-2542	Korn, bygg	Stolpehull 2421	10	1540 50	420 – 640	95,4

Fig. 105. 14C dateringer fra hus 10.

Fig. 105. The 14C datings of house 10.

er klebermagret og stammer fra spennformet keramikk med dekor i form av parallelle linjer og sirkler. De øvrige 114 skår er fra minst seks kar av ubestemt eldre jernalders boplasskeramikk av mellomgrovt magret gods. Elleve av disse har dekor i form av negleavtrykk eller parallelle linjer. En del av leirkar-skårene har rester etter mulig forkullet matskorpe. Videre ble det funnet fragmenter etter en eller muligvis to kvernsteiner (dreiekvern), og 6,11g brente bein, et fragment av brynestein, jernnagle, spiker og ubestemte jernfragmenter. Halvparten av beinfragmentene er bestemt til dyrebein, de øvrige lot seg ikke nærmere bestemme (Sellevold 2000). Et stykke av brent flint med korteks ble også funnet, samt mulig knakkestein, brent leire, forkullet hasselnøtt og små rester av never/bark.

Datering:

For hus 10 er det foretatt seks 14C dateringer av materiale fra ulike anlegg som inngår i tolkningen.

Dateringene fordeler seg innenfor tidsintervallet ca 100 – 600 AD. En kombinert analyse av alle seks dateringene gir oss en snittdatering til 380 – 435 AD med en konfidensprosent på 68,2, alternativt intervallet 330 – 470 AD med 89,9 % konfidens. To av dateringene (Ua-15549, TUa-2546) er fra stolpehullet A-2112 som er tolket som spor etter en takbærende stolpe. Denne stolpen inngikk i et tidligere tolkningsforslag av bygningen, men inngår ikke lenger i den foreliggende tolkningen av bygningens hovedfase,

men dateringene er likevel tatt med her. De to dateringene er tatt ut fra to ulike stratigrafiske skikt/faser i stolpehullet og har også gitt ulike men påfølgende dateringer som til sammen dekker perioden 250-560 AD. Bortsett fra prøven fra sentralildstedet A-2083 som er gjort på trekull er alle dateringene foretatt på forkullede makrofossiler. Ser vi isolert på de dateringene fra anleggsspor som inngår i tolkningen er dateringene forholdsvis entydige. Datering som skiller seg ut er den fra anlegget som er tolket som spor etter mulig dørstolpe A-2421. Datering herfra har gitt en yngre datering enn de øvrige, men i likhet med stolpehullet A-2112 kan A-2421 være flerfasert. Området for inngangspartiet til hus 10 var preget av mange nedgravninger, samt at størrelsen på stolpehullene i plan tyder på at de har vært benyttet flere ganger. Datering fra A-2421 er i likhet med A-2112 indikasjoner på at bygningen på stedet har hatt flere faser/ombygninger. Rester etter dreiekverner ble funnet i huset og peker også i retning av at vi befinner oss etter 300 tallet e.Kr. Dreiekverner erstattet trolig skubbekverner rundt 300 e.Kr (Myhre 1992:48). Spennformet keramikk tyder på en bruksfase som inkluderer folkevandringstid.

Samlet sett må det være rimelig å plassere hus 10 sin hovedfase til perioden mellom yngre romertid og tidlig folkevandringstid (250 – 600 AD). En datering som for øvrig er samtidig med hus 4, hus 8 og hus 7.

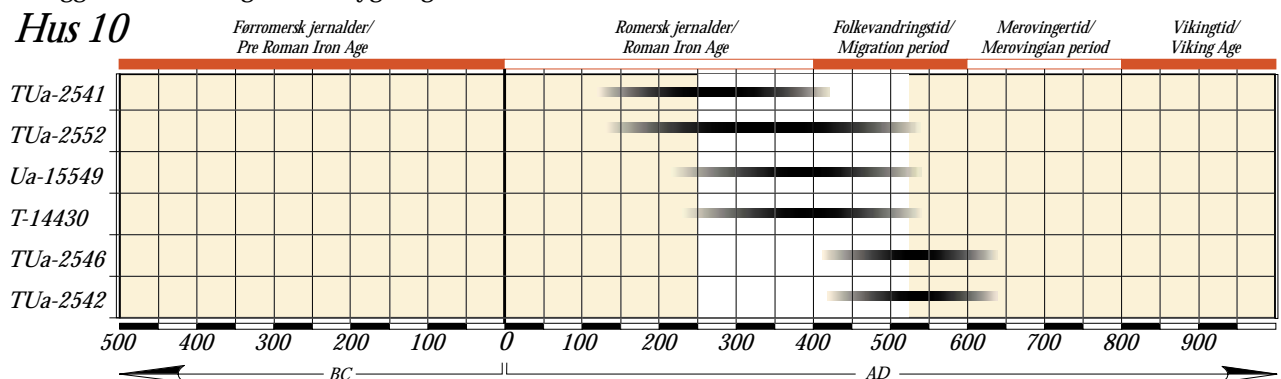


Fig. 106. Grafisk fremstilling av 14C dateringene til hus 10.

Fig. 106. Graphic representation of the 14C datings of house 10.

Naturvitenskap hus 10

(ECS)

Hus 10 er rester etter et treskipet langhus. Anleggene ligger i forlengelsen av hus 4 og blir derfor tolket som en nordlig del av dette. Huset kan ha hatt flere faser, det er N-S orientert og ligger på en naturlig forhøyning i landskapet. Nærmere beskrivelse av hus 10, se side sss.

Innsamlede prøver

Prøver er analysert fra hull etter takbærende stolper, inngangstolper, veggstolper og andre anlegg. Det analysert 22 prøver fra huset og sju prøver i kontekst med helleleggingen like øst for hus 10.

Hull etter takbærende stolper

Det var mulig å se anlegg etter en stolpe i hver av de to første grindene (A-2398. Begge anleggene var etter de østre stolpene i grindene. De to anleggene lå på hver sin side av den antatte inngangen og det er lite makro-

fossiler i prøvene fra disse stolpehullene. I prøvene fra hullene etter 3. grind er noen få korn og ugras tilstede, og også i en prøve tatt i stolpehull hhv. i 4. og 5. grind er noen få korn og ugras registrert. I anleggene etter 6. grind er det ikke korn, men to frø av gras er funnet i prøven fra det vestlige anlegget.

Analysene fra hus 10 viser at det er lite makrofossiler i anleggene etter takbærende stolper og det er liten differensiering mellom de ulike anleggene. Selv om forekomstene er lave, er imidlertid korn funnet i alle anleggene, med unntak av den nordligste grinden.

Hull etter inngangstolper og stolper i nærheten

To anlegg er tolket som hull etter inngangstolper. Korn er tilstede i begge og i prøven fra det ene anlegget er det mange ugras. Det er frø av vassarve som dominerer, og frø av meldestokk ble også funnet i prøven. To prøver er tatt fra anlegg som ligger nært inngangstolpene. Det er mange ugras i prøvene fra disse anleggene. Vassarve dominerer også i disse prøvene. I et av anleggene, A-2379, ble det funnet et frø av lin.

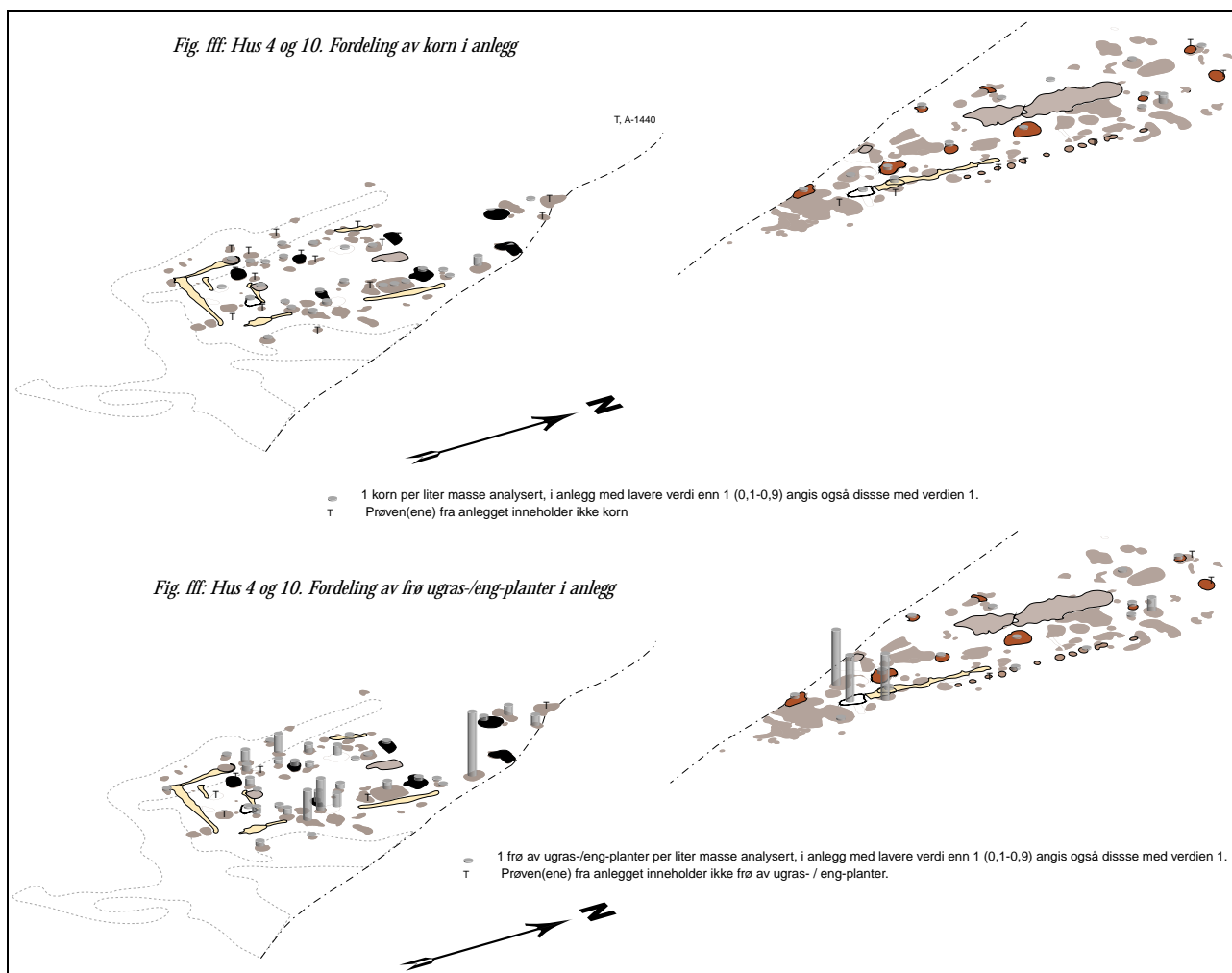


Fig. 92. Fordeling av korn og frø i hus 4/10.

Fig. 92. Distribution of seeds of weeds, graze- and meadows-plants in house 4/10.

Kommentar:

Fig fff viser at det er mange ugras i anleggene ved inngangene i hus 4/10. Videre ser en at makrofossil-sammensetningen her skiller seg fra sammensetningen i prøvene fra anleggene etter inngangstolpene. Prøver fra hus 4 og hus 10 inneholder frø av meldestokk og noe som kan antyde at intensiv gjød-sling av åkrene ble praktisert på denne tiden. Ved den nordlige inngangen er det mer vassarve i prøvene. Forskjellig innhold i prøvene fra de to inngangs-områdene er forskjellige kan tyde på at inngangene har hatt ulik bruk. Linfrø ved den nordlige inngangen kan tyde på bosted/tekstil håndverk. Det er bare et frø som er funnet, det er lite data å trekke store konklusjoner av. Det er imidlertid liten forskjell i kornmengde mellom de to områdene. Ved begge innganger er det få rester etter innsamlete planter.

Prøver er analysert fra anlegg i andre deler av huset. Generelt var det også i disse prøvene lite makrofossiler. Prøven fra et anlegg, A-2112, skilte seg ut ved å inneholde mer korn og ugras enn de fleste andre prøver fra huset. Anlegget er tolket som et stolpehull, men konsentrasjonen av trekull er langt høyere her enn i de omliggende anlegg. Det er mulig at anlegget etter å ha fungert som stolpehull siden kan ha blitt brukt som kokegrop.

Anlegg øst for inngangen

Øst for inngangen var det steinlegginger, det er analysert sju prøver fra dette området. Tre prøver er analysert fra A-2405 (en grøft/kanal i steinleggingen), to av disse er tatt under en stein i anlegget. De to prøvene er tatt under hverandre og de har forskjellig innhold. Den øverste prøven ,99703181, har forholdsvis mange bringebærfrø, få korn og få ugras. Prøven tatt under denne, -182, inneholder korn og ugras og lite bringebær. En annen prøve ble også tatt i A-2405, men under en stein like ved. Denne prøven inneholdt også bringebærfrø og noen få ugrasfrø, det samme innhold som den øverste av prøvene tatt like ved.

En prøve er tatt like øst for A-2405 og denne inneholdt korn og kornfragmenter, få ugras og ingen rester etter innsamlete planter.

To prøver ble tatt mellom stein i snitt VII det som er tolket som steinlagt sti/gang mellom hus 10 og hus 8, A1817, (profiltegning 99,33 og , plantegning 99,44). Det var et frø av skrubber i den ene prøven, ellers var det ingen makrofossiler.

Kommentar:

Prøvene tatt under stein i steinleggingen like øst for inngangen til hus 10 inneholdt makrofossiler som indikerer aktivitet. Disse prøvene inneholdt rester etter dyrkede og innsamlete planter. De prøvene som er tatt noe lengre borte fra inngangen er så å si tomme for makrofossiler.

Tolkning hus 4/10

(RLB)

Sporene etter hus 10 ble først påvist og gravd i sesong nr 2 (1999) av undersøkelsene på Gauselbakken Nord, slik at forutsetningene for en best mulig undersøkelse av hus 10, ut fra den opparbeidede erfaringen fra de foregående sesongene på stedet, skulle være tilstede. Bygningssporene må sies å være representativt for bevaringsforholdene og nyere tids forstyrrelser på stedet. At anleggssporene for deler av dette huset er fragmentarisk kan derfor neppe tilskrives gravemeto-diske prioriteringer eller mangelfull undersøkelse. Hus 10 utgjør den nordre delen av huskomplekset 4/10, men nedenfor behandles denne husdelen først for seg selv. Deretter behandles hus 4/10 samlet.

Reisverk-konstruksjon:

Sporene etter hus 10 viser en treskipet bygning bygd i grindkonstruksjon med takbærende jordgravde grunder. Bygningens midtskip har vært 3 meter i bredden og sideskipene har vært opp mot to meter brede. Sammenlagt kan da bygningens bredde derfor anslås til ca 7 meter. Flere av de takbærende stolpene er forholdsvis store i plan, og dette kan tyde på at stolpehull for takbærende stolper kan ha vært benyttet flere ganger (ombygninger/utskiftninger). Ett av stolpehullene A-2371 gir en indikasjon på stolpenes dimensjoner da avtrykket av stolpen mellom to skoningstein kunne erkjennes i snittprofilen. Ut fra avtrykk og avstand mellom skoningsstein kunne stolpens tverrmål bestemmes til et sted mellom 15 og 17 cm. Den nordligste grindens indre bredde mellom stolpehullene er mindre enn de øvrige grindene, og dette kan bety at konstruksjonen har smalnet av mot endeveggene og at veggene har vært krumme. Den femte grinden (regnet fra syd mot nord) er kun definert av stolpehullet etter den østre takbærende stolpen. Stolpehullets makker er nok fjernet av en nyere tids dreneringsgrøft. Avstanden mellom grind 4 og grind 5, er forholdsvis større (4,3 m) enn avstanden mellom de øvrige grunder, som i gjennomsnitt er 2,7 m. Dette er for øvrig i tråd med strukturen til den vanlige hovedtypen av langhus fra

folkevandringstid (Løken 1992). Grind 4 og 5 definerer rommet med sentralildstedet A-2083 og som er hele 3,8 meter i lengderetningen. På grunn av de mange anleggssporene i området vil enhver tolkning av bygningsfaser her være beheftet med en viss usikkerhet. Det synes imidlertid mindre usikkerhet knyttet til bygningsstrukturen ut fra anleggssporene som helhet betraktet, selv om det vil kunne utarbeides alternative tolkninger for bygningens enkeltheter.

Vegger:

Bygningssporene kan både oppvise veggstolper og restene av en vegggrøft A-2063 i den sørøstre del. Sammen med de øvrige anleggssporene på stedet peker dette klart i retning av at det her er snakk om flere husfaser. Vegggrøften A-2063 ligger parallelt både med veggstolpene og med rekken av stolpehull etter takbærende stolper. Dersom vi bruker ildstedene og de takbærende stolpenes beliggenhet som rettesnor for bygningens midtlinje, markerer vegggrøften en noe smalere (ca 5,5 m) bygningsbredde enn veggstolpene. Ved snitting av grøften kunne det ikke påvises spor etter stolpehull i bunn av denne. Sannsynligvis markerer grøften sporene etter en vegg i form av plankevegg i syllstokk. Spørsmålet er om hvorvidt denne vegggrøften virkelig tilhører den samme bygningsfasen som veggstolpehullene. Jeg vil her anse denne grøften å representere en annen fase og at den dermed ikke er samtidig med veggstolperekken. Bakgrunnen for dette er blant annet at avstanden mellom grøften og veggstolpene er opp mot 0,7 meter, noe som gir et svært stort mellomrom dersom veggene skal være samtidige. Tilsvarende avstand for hus 13 var for øvrig 0,5 m. Vegggrøften er også kun definert i en liten del av veggstolperekkenes utstrekning og omvendt. Vegggrøften er rett og slett for fragmentarisk bevart til at forbindelsen mellom den og veggstolpene kan belegges. Grøfter av identisk struktur og mål er også påvist for hus 4 som er sørenden av samme bygning, og det er naturlig å se grøften i hus 10 i sammenheng med disse.

Den ene inngangen i østveggen ligger inntrukket med mellom 0,7 og 0,9 meter i forhold til den vegglinjen som defineres av veggstolperekken. Dette tyder på at veggen har vært lavere enn ønsket inngangshøyde. Inngangen er delvis overlappende med den ovenfor nevnte vegggrøften. Den er dermed muligvis ikke samtidig med vegggrøftfasen, men tilhører fasen med veggstolper. Men med en plankevegg i syllstokk er det likevel ikke umulig at denne inngangen kan ha vært samtidig med vegggrøftfasen, da syllstokken i inngangen godt kan ha fungert som en terskel. De øvrige mulige inngangene ligger i vegglin-

jen til bygningen og peker i retning av at veggene minst må ha vært mannshøye, altså mellom 1,6 til 1,8 meter.

Avstanden innbyrdes mellom veggstolpene er gjennomgående 0,5 meter, bortsett fra i tre tilfeller hvor avstanden er henholdsvis 0,9 m og 1,1 m. I disse tilfellene mangler de mellomliggende stolpene, enten på grunn av bevaringsforholdene eller at de aldri har vært der i utgangspunktet. Åpningene i veggstolperekken er symmetriske i den grad at åpningene på 0,9 m markerer midten av stolperekken på hver side av et enkeltliggende stolpehull, og det er fem stolpehull å hver side av denne doble åpningen til neste åpning. Hvorvidt dette er signifikant eller tilfeldig kan ikke avgjøres. Slik veggstolperekken fremstår tyder den på en leirklinkt flettverkskonstruksjon, men det er for øvrig ikke gjort funn av leirklining ved undersøkelsen av huset.

Gulv:

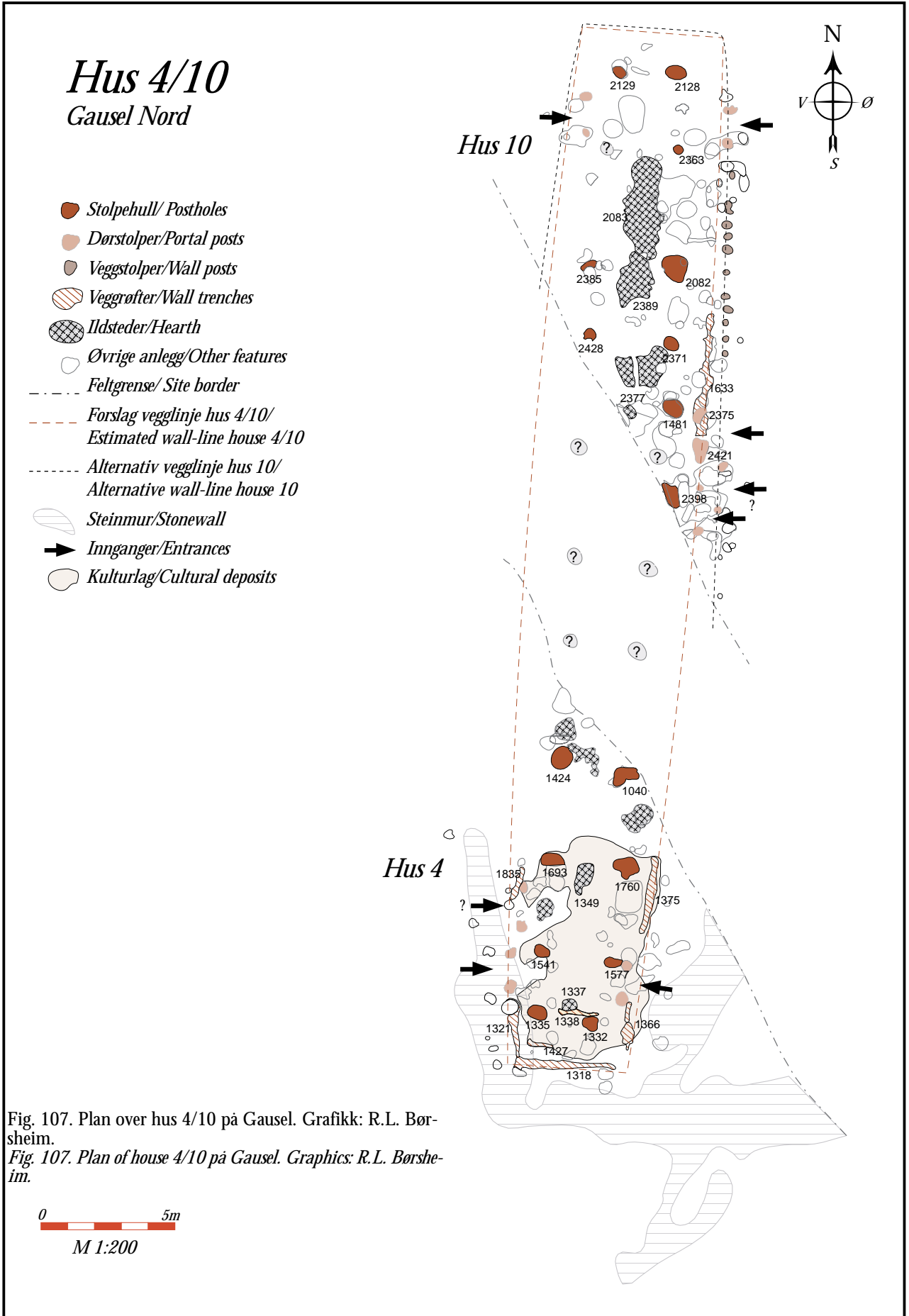
Det ble ikke påvist noe gulvlag/kulturlag tilhørende denne bygningsfasen. Det var heller intet kullag eller andre spor som kan gi indikasjon på om huset har brent eller ikke.

Tak:

I likhet med andre treskipede stolpebårne bygninger har taket etter alt å dømme hvilt på langsgående åser på grindene og på langveggene. Tradisjonelt har man tenkt seg torvtekket tak for denne type bygninger, men muligheten for andre typer tekking er tilstede og avhenger av blant annet takvinkelen. De samme betraktninger som gjelder hus 8, vil også gjelde for hus 4/10 med hensyn til takkonstruksjonen. Jeg vil dermed hevde at et tretak tekket med bord eller spon er mest sannsynlig også for hus 4/10 (se også kap. Tolkningsnotiser annet sted i dette volum). Grindkvotienten for hus 10 er 2,3, som indikerer at en noe større del av taktrykket har hvilt på veggene enn på den takbærende stolpekonstruksjonen, noe som igjen tyder på en veggkonstruksjon må ha hatt en viss bæreevne. Stolpene etter veggstolpene der disse er bevart er forholdsvis kraftige og synes dermed å bekrefte en bærende veggkonstruksjon.

Innganger:

Det ser ut for at det har vært to motstilte innganger helt i nordenden av bygningssporene, mellom de to nordligste grindene. Også i området hvor helleleggingen A-1816 ender er det spor etter stolper tolket som dørstolper, og som peker mot en inngang her. Helleleggingen har åpenbart vært en steinlagt gangvei



Prøve	Materiale	Kontekst	Hus	Ukalibrert	Kalibrert (AD)	%
T-14430	Trekull	Ildsted 2083	10	1685 50	230 – 540	92,5
Ua-15549	Korn	Stolpehull 2112	10	1675 65	220 – 540	95,4
TUa-2546	Korn, bygg	Stolpehull 2112	10	1550 55	410 – 640	95,4
TUa-2552	Korn, bygg	Stolpehull 1481	10	1700 70	130 – 540	95,4
TUa-2541	Korn, bygg	Stolpehull 2371	10	1765 60	120 – 420	95,4
TUa-2542	Korn, bygg	Stolpehull 2421	10	1540 50	420 – 640	95,4

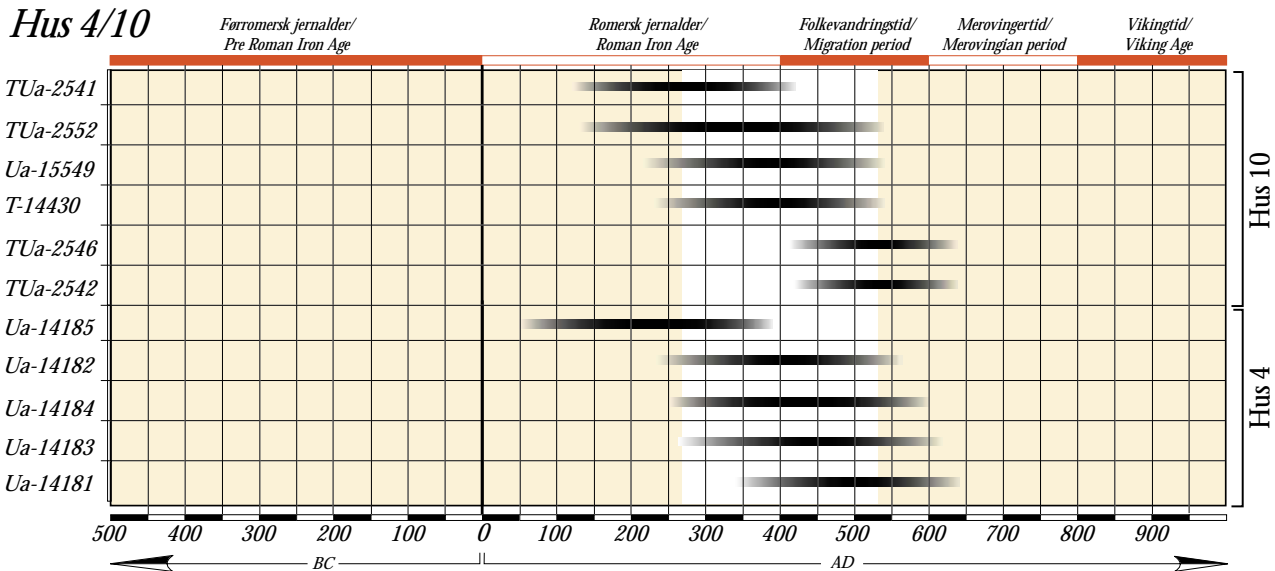


Fig. 108. Sammenstilling av 14C dateringer fra hus 4 og hus 10.
Fig. 108. Comparison of the 14C datings of house 4 and house 10.

mellom de to bygningene 8EF og 4/10, som er to parallelle bygninger med tilsvarende dateringer, struktur, størrelse og orientering. Stolpehullene i forbindelse med A-1816 tyder både i form og størrelse på at de har vært benyttet flere ganger. Det er også flere andre stolpehull akkurat i dette området som vitner om stor utskiftning av stolper og dermed en lang inngangskontinuitet her i bygning(en)s levetid. Inngangsstolpene har vært inntrukket i forhold til veggstolpeinjen med mellom 0,7 og 0,9 meter. Avstanden inn til nærmeste (østre) takstolperække har vært ca en meter. Hvorvidt bygningen kan ha hatt en tilsvarende motstilt inngang i vestre langvegg vites ikke, da alle sporene her var fjernet av IVAR-grøften.

Ildsteder:

To av ildstedene, A-2083 og A-2389 i bygningens nordre del, er sammenhengende og strekker seg i overkant av fem meters lengde i husets midtakse. Avstanden mellom grindene i hver ende av ildstedene er som forventet større enn for avstanden mellom de øvrige grindene i huset. Vanligvis i folkevandringstidshus ligger hovedildstedet lokalisert sentralt i ene enden av huset mellom andre og tredje endegrind. Sporene etter

hus 10 kan tyde på en slik situasjon. Størrelsen på ildstedet tyder på en lang bruksperiode, og en datering på trekull har gitt perioden 230 – 470 AD. Ved andre grind (regnet fra sør mot nord) grind ble det påvist en flik av et ildsted (A-2377) i bygningens midtlinje. Dette ildstedet ligger inn mot avgrensingen av forstyrrelsen i forbindelse med IVAR-vannledningen.

Bygning 4/10 har dermed ildsteder i både den søndre og den nordre halvdel, og situasjonen er nærmest identisk med hus 8, hvor det også ble funnet store ildsteder i begge ender av huset.

Funksjon:

Bygningen som utgjøres av hus 4 og 10, er svært lik hus 8, både når det gjelder dateringer, struktur, størrelse og orientering. Det er nærliggende å se hus 4/10 som en bygning med forholdsvis identisk funksjon som hus 8, med en stor boligdel i den søndre halvdel, og en mindre ekstra boligdel i motsatt ende og eventuelt fjøs/stall mellom disse to. Da hele midtpartiet av bygningen mangler, blir enhver fortolkning av denne delen av bygningen mangler, blir enhver fortolkning av denne delen av bygningen 4/10 spekulasjoner. Ildstedene i endene vitner om behov for varme og lys, og sammen med funn av flere leirkar, brente dyrebein og kvern-

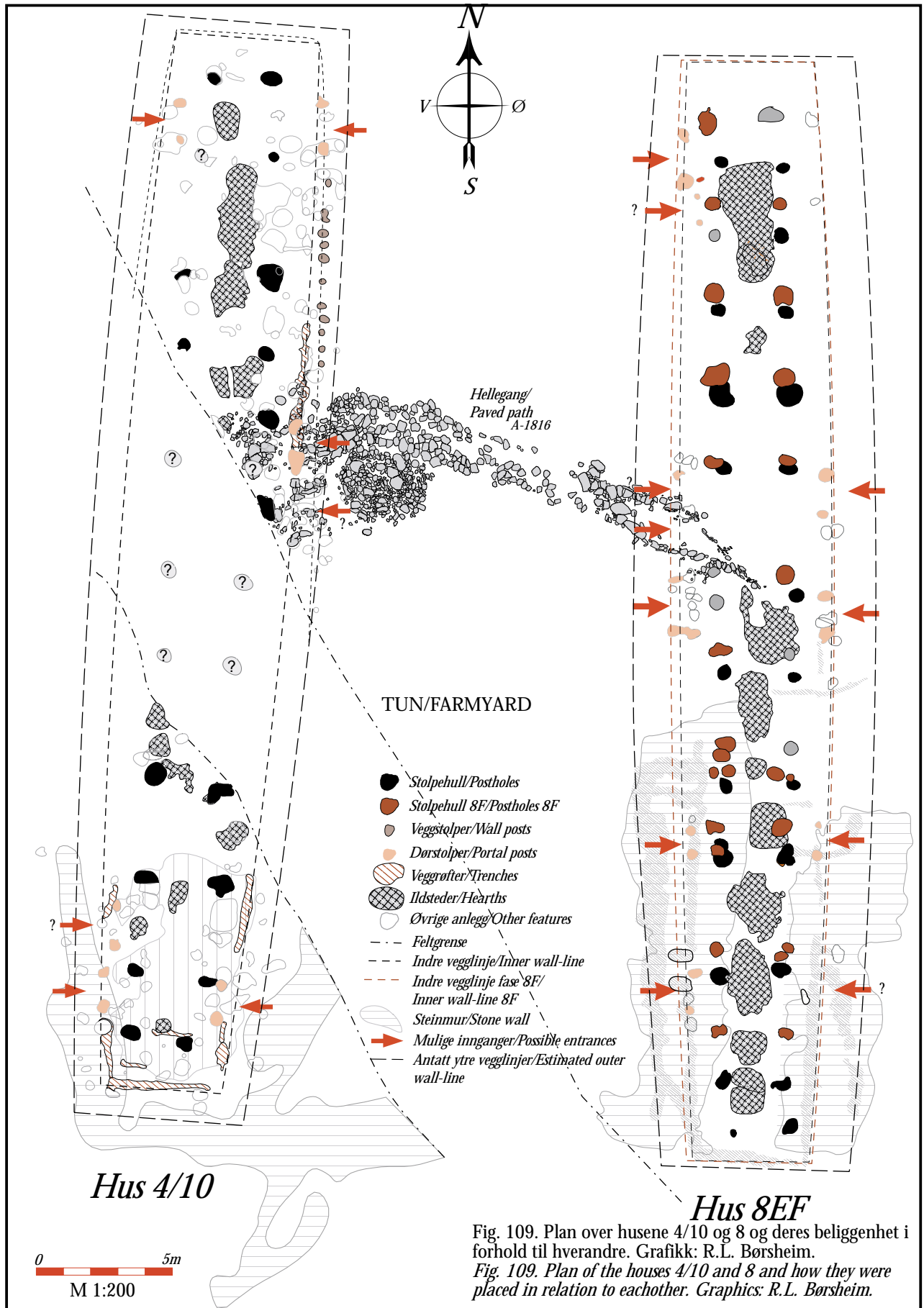


Fig. 109. Plan over husene 4/10 og 8 og deres beliggenhet i forhold til hverandre. Grafikk: R.L. Børsheim.
Fig. 109. Plan of the houses 4/10 and 8 and how they were placed in relation to each other. Graphics: R.L. Børsheim.

steinfragmenter både i hus 4 og 10 tyder sporene på en boligfunksjon hvor tilberedningen av mat har foregått. Funn av linfrø i hus 10 kan tyde på tekstilarbeid og samlet peker dette på en boligfunksjon for denne delen av bygningen. I motsetning til hus 8 ble det ikke for hus 4/10 gjort funn som kan indikere noen form for produksjonsaktivitet, bortsett fra linfrøet. Størrelsen på det todelte ildstedet i nordenden av hus 10 (A-2083/89) kan sammenlignes med det store todelte ildstedet (A-1618/26) i nordenden av hus 8. Høyst sannsynlig representerer disse den samme funksjon av de nordre deler av begge husene, i form av en mindre bolig/kjøkkendel.

Paralleller på Gausel:

Selve bygningsstrukturen (m.h.t. reisverk), skiller seg ikke nevneverdig fra mange av de andre bygningssporene som ble påvist på Gausel. Som allerede nevnt er de strukturelle likhetene mellom hus 4/10 og hus 8 åpenbare. Sporene etter veggmurer i den søndre delen (hus 4) er av samme konstruksjon som for hus 7 og 8 med en ytre rekke av store stein og en indre rekke med mindre steiner i tilknytning til en smal grøft. Som for hus 8 tyder sporene på minst to ulike typer veggkonstruksjon, både murvegg, stolpebygd vegg og vegggrøft trolig etter en syllstokkonstruksjon. Også for hus 13 finnes det spor etter det som kan se ut som to ulike veggkonstruksjoner, for hus 13's vedkommende er det tolket som dobbeltvegg. For hus 4/10 dreier det seg sannsynligvis om ulike faser, selv om materialet ikke gir grunnlag for noen bastante konklusjoner om dette.

Hus 4/10 er dateringsmessig samtidig med hus 8 og hus 7. Hus 8 og 4/10 er i tillegg like lange (39 m) og like brede, og de ligger parallelt i forhold til hverandre og er sammenbundet med en hellelagt vei som ender ved innganger som er lokalisert til de samme områder for disse to bygningene. Langhusene 4/10 og 8 utgjør hovedbygningene for folkevandringstidsgården på Gausel.

Paralleller i Rogaland:

De delene av hus 4/10 som er bevart ser ut til å passe med den hovedtype av folkevandringstidens langhus som har utkrystallisert seg ved undersøkelsene på blant annet Forsand og Ullandhaug. Særlig på bakgrunn av undersøkelse av 45 langhus fra samme periode, burde materialets statistiske utsagnskraft være god (Løken 1992). Denne typen langhus kjennetegnes bl.a. med at lengden er mellom 29 og 39 meter, en midtre bredde på 6,4-7,0 meter samt svakt bøyde langvegger (Ibid.). Plasseringen av grunder, ildsteder og innganger

synes også å følge et oppsatt skjema (Ibid.) Det er uklart hvorvidt hus 4/10 har hatt en omsluttende veggmur i hele bygningens lengde tilsvarende bygningene på Ullandhaug. Det ble som for hus 8 kun påvist spor etter murer i forbindelse med den søndre del av bygningen. Den fragmentariske bevaringsgraden har gjort noen entydig fortolkning av veggkonstruksjon vanskelig. Parallellene med hus 8 synes imidlertid å være såpass klare, at jeg vil her tolke hus 4/10 som en tilsvarende bygningstype.

Oppsummering:

Bygning 4/10 har vært en treskipet bygning, med en lengde på omtrent 39 meter og en største ytre bredde på opp mot 8 meter. Den indre bredden har trolig vært 5-7 meter. Bygningen har vært i bruk over lang tid fra andre halvdel av romertid og frem til begynnelsen av merovingertid (ca. 200-600). Spor etter stolpeutskiftninger og spor etter ulike veggkonstruksjoner vitner om minst 2 faser og lang tids bruk. For veggkonstruksjonenes vedkommende er det både spor etter stolpebygde vegger (flettverksvegg?), vegggrøfter (syllstokk/plankevegg) pluss ytre murvegger. Spor etter tilsvarende vegggrøfter etter plankevegg/syllstokk ble påvist for hus 10 (bygningens nordre del), og kan tyde på samme type todelt veggkonstruksjon også her. Imidlertid ble det ikke funnet spor etter murvegger for den nordre delen av bygningen. For hus 8 er en løsning foreslått hvor kun de øvre deler av bygningen har hatt ytre murvegger. En tilsvarende løsning kan også foreslås for hus 4/10, men sett i lys av husene på Ullandhaug bør muligheten for en ytre murvegg for hele bygningen holdes åpen. En ytre murvegg har trolig fungert som en ekstra isolasjon av veggene samtidig som de beskytter de indre treveggene mot ytre slitasje både i form av vær og vind og eksempelvis frittgående bufe. Inngangene som er foreslått for hus 4/10 ligger i (den indre) vegglinjen, og indikerer at bygningens vegger trolig har vært cirka 1,6-1,8 meter høye (mannshøyde). Jeg vil som for hus 8 også her argumentere for en forholdsvis bratt takvinkel og høyt loftsrom for bygningen (se under hus 8). På bakgrunn av de mange andre strukturelle likheter mellom hus 8 og 4/10, er konklusjonen at disse to bygningene vært tilnærmet identiske. Et høyt loftsrom med bratt takvinkel utelukker torv som taktekkingsmateriale, og den mest sannsynlige løsningen blir også her tretak, enten i form av bord (planketak) eller spontak. Et tilsvarende forslag til rominndeling som for hus åtte kan også tenkes for hus 4/10, med boligdel med ildsteder i hver ende og mulig fjøs i midten. Bygningens midtre deler var dog fjernet og forblir ukjente. En løsning er i

tråd med de nylig fremgravde lignende bygninger på gården Eide, Gloppen, Sogn & Fjordane, hvor hovedbygningen i sin helhet er viet boligfunksjon, og med en egen fjøsbygning ved siden av (Diinhoff 2000:40f). Hus 7 på Gausel like vest for hus 4/10 kan godt ha fungert som en fjøsbygning tilhørende 4/10,8, men noen nærmere verifisering av en slik tolkning av denne bygningen har ikke vært mulig.

Hus 11

Beliggenhet:

Hus 11 ligger på en flate vest for hovedkonsentrasjonen av bosetningsspor (felt E) mot toppen av høydedraget, ca 100 meter rett nord for bergknausen Husaberget og 80 meter øst for den nord-sør orienterte Husabergveien. Hus 11 lå noen meter vest for steingarden som skilte bruk 1 og bruk 12 (nå 909). Denne steingarden fulgte for øvrig den gamle veitraseen over området. Terrenget på stedet er slakt skrånende nord-sør og høyden over havet er mellom 65,6 og 66,8 meter. Samlet dekker anleggssporene tilhørende denne bygningen et areal på 21 ganger 8 meter (168 m²). Bygningen er orientert NNV-SSØ i flukt med områdets fallretning, og avdekket i sin helhet og totalundersøkt.

Stolpehull:

20 stolpehull tolket som spor etter takbærende stolper inngår i hus 11, disse fordeler seg på 12 mulige grindere. Det forholdsvis høye antallet og den store tettheten av stolpehull etter takbærende stolper tyder på stor utskiftning av stolper etter flere faser i bygningen. I tillegg mangler enkelte makkere for noen av de takbærende stolpene. Ytterligere er det seks stolpehull etter mulige innganger. Fire av de takbærende stolpehullene er doble (A-3133, A-3126, A-3128, A-3110). Formen på de øvrige takbærende stolpehullene

er jevnt over rundovale og deres tverrmål varierer mellom 20 x 29 cm til 50 x 58 cm. Dybden varierer fra 4 til 38 cm. I overkant av halvparten av stolpehullene har en dybde mellom 15 og 25 cm, mens en tredjedel er grunnere, mellom 8 og 12 cm. For seks av de takbærende stolpehullene ble det registrert skoningsstein.

Den innbyrdes bredden for de parvise stolpehullene varierte mellom 1,8 og 2,2 meter, med et gjennomsnitt på 2 meters bredde. Avstanden mellom de enkelte grindene (fagdybden) varierte mellom 0,7 og 2,9 meter, fra sør mot nord henholdsvis 1,8 meter (mellom 1. og 2. grind), 1,1 meter (2. og 3. grind), 0,8 meter (3. og 4. grind), 2 og 2,5 meter (4. og 5. grind, hhv. østre og vestre grindstolpe), 1 og 0,7 meter (5. og 6. grind, hhv. østre og vestre grindstolpe), 1 og 1,6 meter (mellom 6. og 7. grind, hhv. østre og vestre grindstolpe), 2,9 og 2,5 meter (7. og 8. grind, hhv. østre og vestre grindstolpe), 2 meter (8. og 9. grind), 1,3 meter (9. og 10. grind), 1 meter (10. og 11. grind), 1,9 meter (mellom 11. og 12. grind). Som denne oppramsingene viser er det innbyrdes skjevheter i stolpeplasseringen for en del av grindene, med grunder som er skråstilt i forhold til husets lengderetning.

To nyere tids dreneringsgrøfter krysser området hvor hus 11 ligger, den ene av disse går tvers gjennom den vestre halvdel av huset i hele dets lengde like inntil den vestre rekken med takbærende stolper, og den andre krysser like sør for hus 11. Enkelte manglende stolpehull etter takbærende stolper i den vestre taksolperekken kan være fjernet av drengroften her, men for øvrig har ikke disse grøftene gjort noen betydelig skade som vanskeliggjør tolkningen av de forhistoriske bygningssporene.

Vegggrøfter:

Husets avgrensning er definert med en kraftig og veldefinert grøft A-3014 som markerer husets vestre, søndre og østre sider. I den nordre (nedre) enden forsvinner sporene etter grøften, noe som sannsyn-

Fig. 110. Avdekking av hus 11. Foto: G.A.Bårdseth.

Fig. 110. Uncovering house 11. Photo: G.A.Bårdseth.



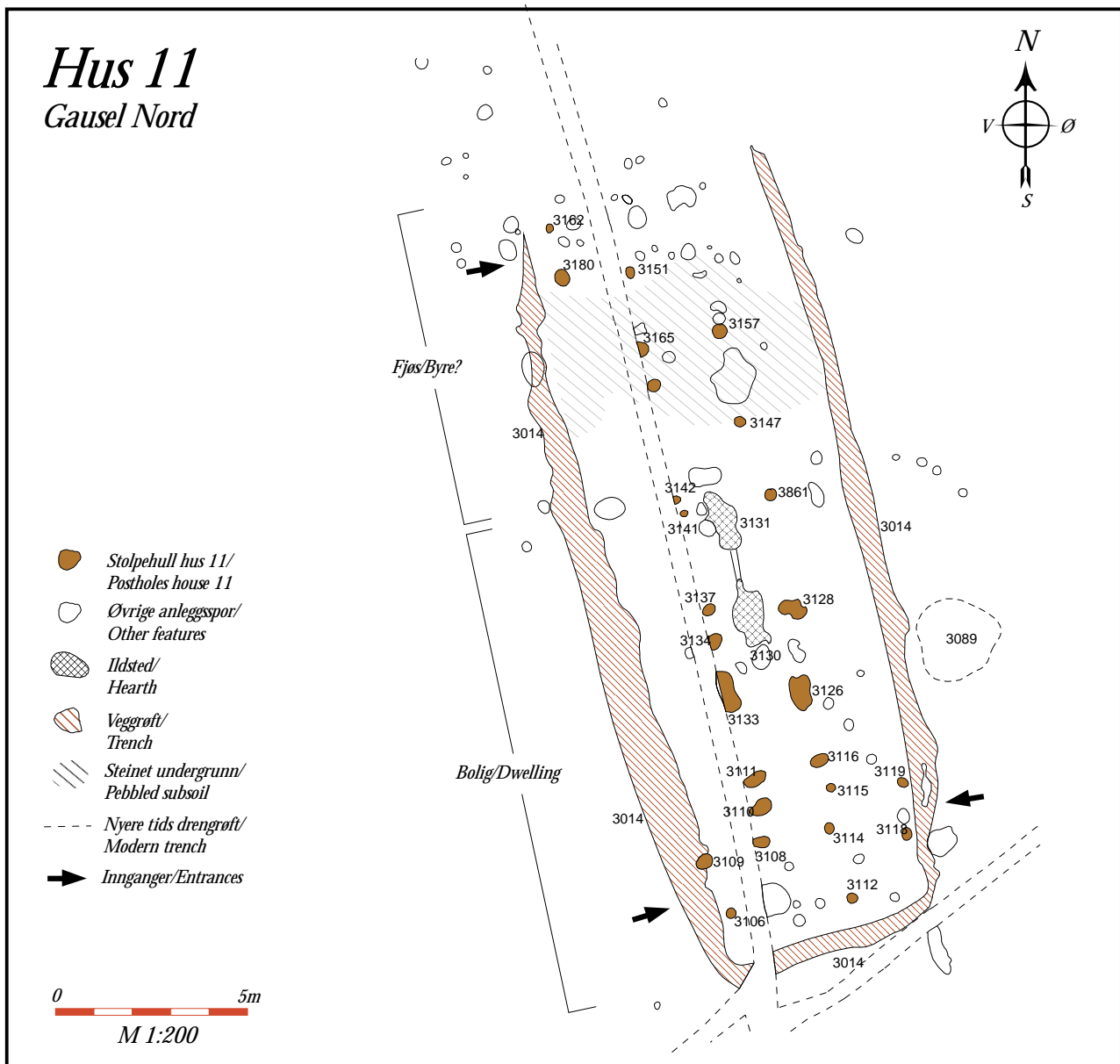


Fig. 111. Plan over hus 11. Grafikk: R.L.Børsheim.
Fig. 111. Plan of house 11. Graphics: R.L.Børsheim.

ligvis skyldes bevaringsforholdene. Tilsvarende situasjoner hvor nedre deler av bygningssporene mangler i skrånende terreng finner vi både for hus II, IV, VI (Gausel sør) og hus 1, 2, 10 og 13. Grøften markerer svakt buete langvegger og måler 20 meter for østre og vestre langvegg og 5,5, meter for den søndre endeveggen. Grøften har noe ulik bredde for henholdsvis østre og vestre langvegg. Bredden av den østre varierer mellom 0,4 og 0,8 meter i tverrmål med en gjennomsnittsbredde på 0,5 meter. For den vestre langveggen er de tilsvarende målene mellom 0,3 og 1,2 meter, med et gjennomsnitt på cirka 1 meter. Endeveggen mot sør er rett og har en forholdsvis jevn bredde på 0,5 meter. I søndre del av den østre langveggen er et min-

dre parti hvor grøften i overflaten deler seg i to parallelle renner, og ved snitting av grøften viste den seg å tilsynelatende være stedvis dobbelt/todelt, men kun i kortere løp. Det kunne ikke registreres spor etter stolpenedgravinger i vegggrøften. Grøftens dybde varierte mellom 10 og 40 cm og det var lite stein i fyllmassen. Det ble i alt gjort ni tverrsnitt av grøften i tillegg til at den også ble snittet i lengderetningen for store deler av dens lengde.

Grøften marker en bygning på 21 meters ytre lengde og 8 meters største ytre bredde. Det ble ikke påvist ytterligere spor etter andre grøfter innenfor hus 11.

Ildsteder:

To ildsteder ble dokumentert for bygningen. Ett av disse, A-3131, lå lokalisert sentralt i bygningens midtlinje. Ildstedet var langovalt i husets lengderetning og målte 1,65 x 0,6 meter og var 30 cm dypt på det dypeste. Massen i ildstedet besto av gråbrun humusblandet sand, grus og trekull. Ildstedet fremsto som annerledes og mindre enn de store kullrike ildstedene som for eksempel hus 8 kan fremvise. Ildstedet inneholdt også en del skjørbrent stein mellom 13 og 18 cm tverrmål. Inntil vestre del av dette ildstedet ligger et mindre kullholdig grop som har fått nummeret A-3139, og hører trolig sammen med til A-3131. De øvrige stolpehull rundt A-3139 er ikke nærmere bestemt. I husets midtlinje, cirka en meter mot sør fra ildstedet A-3131, ligger et mindre nærmest rektangulært ildsted, A-3857 på 45 x 40 cm, og opptil 14 cm dypt og inneholdt til dels små skjørbrente stein. Ildstedene A-3131 og A-3857 er knyttet sammen med en 1,2 meter lang og 10 cm smal grøft A-3862, som varierer mellom 7 og 12 cm i dybden.

Innganger:

Tre innganger i form av seks parvise stolpehull tolket som dørstolper ble avdekket, to innganger i sørenden av huset og en i nordenden. De to søndre inngangene ligger like inntil innsiden av den vestre og østre vegggrøften, henholdsvis 1,2 og 1,6 meter fra husets endevegg. Disse inngangene ligger diagonalt plassert overfor hverandre, og avstanden mellom inngangsstolpene for den vestre inngangen er 1,5 meter, for den østre 1,3 m. De nordre inngangsstolpene for disse inngangene korresponderer henholdsvis med første og andre grind for bygningen. I det nordvestre hjørnet av hus 11 er det en inngang som er trukket noe lenger inn i forhold til vegggrøften enn de to inngangene i sørenden. Avstanden mellom inngangsstolpene og vegggrøften er her 0,6 meter mens den i sørenden er knapt 0,2 meter. Åpningen mellom stolpene er for denne nordre innganger er 1,3 meter. For øvrig korresponderer den søndre inngangsstolpen her med den nordligste takbærende stolpen. Spor etter tilsvarende inngang i østveggen ble ikke funnet.

Øvrige spor:

I den nedre del (nordre) av huset var undergrunnen langt mer kompakt og steinrik enn for bygningens øvre deler. Undergrunnen, spesielt i bygningens midtskip, bestod av hardpakket grusmasse med stein opp til 10 cm i tverrmål. Det var enkelte spredte mindre stolpehull i dette området. Steinkonsentrasjonen i undergrunnen forekommer særlig mellom grind 8 og 11.



Fig. 112. Ardspor nordøst for hus 11 i felt K. Foto: G.A. Bårdseth.

Fig. 112. Plough scratches northeast of house 11 in area K. Photo: G.A. Bårdseth.

Grind 8 (A-3141 (3142) A-3861) ligger like nord for bygningens midtakse (Ø-V).

Utenfor bygningssporenes avgrensning ble det også registrert ulikheter i undergrunnen. I nord og nordvest for huset var grunnen kupert med mye nevetil hodestor stein, og har tilsynelatende ikke vært ryddet i samme grad som områdene umiddelbart øst og sør for bygningen. Grunnen i disse delene av tomten var nærmest steinfrie, og det ble også registrert ardspor her. I felt var ulikhetene i grunnforhold tydelige og kan markere skille mellom dyrket og udyrket mark i forbindelse med huset. Det ble for øvrig tatt ut pollenprøver fra ardsporene (se naturvitenskap nedenfor).

Like utenfor den østre langveggen ble det avdekket en steinfylt nedgraving A-3089 som ikke lot seg nærmere bestemme.

Funn:

Fra ildstedet A-3131 ble det funnet brente bein samt fragment av nagle av jern. I massen fra vegggrøften A-3014 ble det også gjort funn av brente bein, samt to leirkarskår, et flintavslag og en slipt stein av bergart (fnr. 2469). Av de brente beinfragmentene (ca 29 gram til sammen) kan halvparten bestemmes som dyrebeinsfragmenter, de øvrige lot seg ikke nærmere artsbestemme (Sellevold 2000). I den vestre langveggen ble det funnet elleve skår av det som trolig er ett og samme leirkar (fnr. 1696). Skårene lå tett samlet og er nærliggende å se på som et husoffer. Imidlertid utgjør ikke skårene et fullstendig leirkar og det har derfor heller ikke vært mulig å lime sammen bitene. Noen av skårene har rester etter det som kan være matskorpe på innsiden. Keramikkbitene er uornerte og av mellomgrovt magret gods. Noen definering utover at karet er av generell jernalderkeramikk, har ikke latt seg gjøre.

Fra anlegget A-3139, som lå i sammenheng med ildstedet A-3131, ble det funnet et skår av leirkar.

En mulig knakkestein og et flintavslag fra eldre perioder ble også funnet, samt ubestemt forkullet organisk masse, en bit brent leire og fragment av skjell.

Datering:

Det foreligger tre dateringer fra hus 11, fra henholdsvis ildstedet A-3131, vegggrøften A-3014 og et stolpehull (A-3116) i bygningens søndre del. Alle tre dateringene er foretatt på forkullet korn.

Dateringen fra stolpehullet gav 1400-1850 AD, altså tidlig nyere tid. De to øvrige dateringene har gitt samsvarende dateringer til merovingertid. Dateringen fra tidlig nyere tid er ikke representativ for de forhistoriske bygningssporene, og jeg velger å se bort fra denne her. Ildstedet representerer aktiviteten i huset, og bør være det beste utgangspunktet for å datere bygningens bruksfase. Det foreligger ingen funn av daterende gjenstander fra hus 11. Det er heller ingen andre daterte anlegg som ligger i stratigrafisk sammenheng med bygningssporene. Ut fra de to dateringene fra henholdsvis ildsted og vegggrøft kan hus 11 plasseres tidsmessig innenfor perioden ca 650 – 850, altså fra merovingertid til tidlig vikingtid.

Det kan anføres her at alle bygningene som har gitt yngre jernaldersdateringer på Gausel (3, 11, 12, 14, 15) har tilnærmet lik orientering (NNV-SSØ).

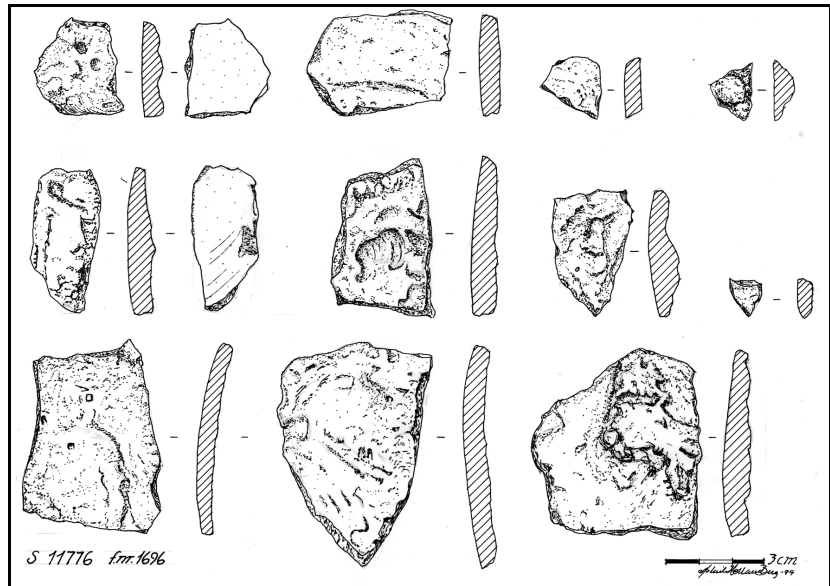


Fig. XX. Udekorerte leirkarskår fra hus 11. Tegning: Astrid. H. Berg.
Fig. XX. Plain potsherds from house 11. Drawing: Astrid. H. Berg.

Naturvitenskap hus 11

(ECS)

Sporene etter hus 11 ligger i hellingen vest for hus 3. Sporene består av stolpehull og det var rester etter kokegroper og ildsteder. På begge langsiden og den sørlige kortsiden var det spor etter vegggrøft, for nærmere beskrivelse, se side sss. Tre dateringer er utført på korn, to av disse er fra merovinger tid og den tredje dateringen er fra sen middelalder. Huset har sannsynligvis vært i bruk i merovingertid.

Innsamlede prøver

Ved undersøkelsen ble 32 prøver tatt og alle er analysert, resultatene vises i tab ttt. Det er tatt prøver i hull etter takbærende stolper, to inngangsstolper, et ildsted/kokegrop og ti prøver ble tatt i vegggrøften.

Prøve	Materiale	Kontekst	Hus	Ukalibrert	Kalibrert (AD)	%
Ua-15551	Korn, bygg	Ildsted 3131	11	1330 70	600 – 890	95,4
Ua-15555	Korn, bygg	Vegggrøft 3014	11	1290 70	620 – 900	95,4
Ua-15552	Korn	Stolpehull 3116	11	300 70	1400 – 1850	95,4

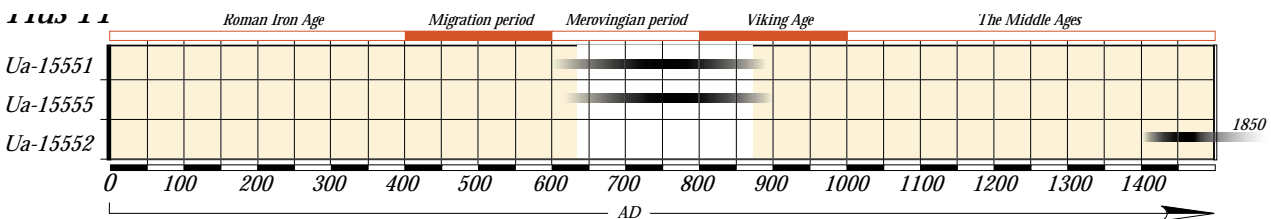


Fig. 113. 14C dateringer fra hus 11.
Fig. 113. The 14C datings of house 11.



Fig. XX. Hus 11 etter avdekking og opprensing. Sett mot vest. Foto: G.A. Bårdseth.

Fig. XX. House 11 uncovered. Seen towards W. Photo: G.A. Bårdseth.

Resultat

I prøvene fra restene etter hus 11 er det svært få makrofossiler. Frø av dyrkede-, innsamlete- og ugrasplanter er funnet i prøvene. Fire av prøvene var tomme for makrofossiler.

Hull etter takbærende stolper

I masse fra A-3116 er det funnet to korn av havre, og et byggkorn er funnet i prøven etter A-3848. Prøven fra A-3128 inneholdt et uidentifiserbart korn. Det var et til to frø av ugras i fire av de 16 prøvene tatt i hull etter takbærende stolper. (dette er meget få). Et korn fra A-3116 ble datert til 300 ± 70 BP, kal 1490-1660 AD. Det daterte kornet kan være resultat av en dyrkningsaktivitet i sen middelalder.

Prøvene fra inngangsstolpene inneholdt få makrofossiler. Det var et havrekorn i A-3119. Til forskjell fra de

andre husene hvor det er tatt prøver i hull etter inngangsstolper ble de funnet få ugrasfrø i dem. I prøven fra A-3119 var det et frø av syre.

Prøvene fra vegg-grøften, A-3014, inneholdt også få frø, men noen flere enn i prøvene fra hullene etter takbærende stolper. Det var korn eller kornfragmenter i 3 av de ti prøvene. I et snitt (snitt 6) gjennom grøfta ble det tatt tre prøver. Det var et korn i prøven tatt i midten av grøfta. Korn i prøven fra den nordvestre del av grøften ble datert til 1370 ± 70 , kal 650-810 AD

Det er analysert to prøver fra ildsted A-3131. Prøven tatt øverst i anlegget inneholdt et frø av henholdsvis hønsegras, syre og vassarve. Fra et trekullholdig lag i bunn av ildstedet var det to uidentifiserbare korn. Dette kornet fikk omtrent samme datering som kornet fra vegg-grøften.

Det er vanskelig å si noe om forskjellige aktiviteter i huset på grunn av at det er få makrofossiler i prøvene. Det er en svak tendens i materialet til at mer korn er funnet i prøvene fra den sørlige delen. Et av disse kornene er fra middelalder, kan hende flere er fra middelalder?.

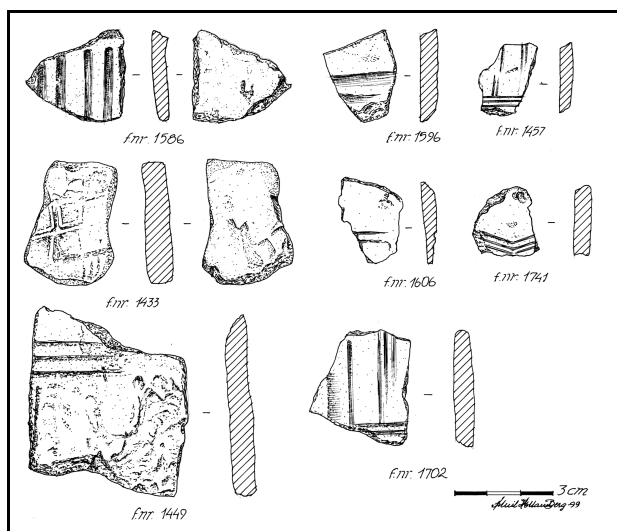


Fig. XX. Leirkarskår med dekor fra hus 11. Tegning: Astrid H. Berg.

Fig. XX. Decorated potsherds from house 11. Drawing: Astrid H. Berg.

Tolkning hus 11

(RLB)

Reisverk-konstruksjon:

Huset fremstår som en treskipet bygning med spor etter 12 takbærende grindere. Sporene etter disse grindene ligger stedvis svært tett (0,6 – 0,7 m) og markerer at det i disse områdene er tale om utskiftninger av deler av grindene. Trolig har bygningen opprinnelig bestått av mellom seks og åtte grindere. For enkelte av grindsporenes vedkommende har kun ett av stolpehullparene latt seg påvise. For enkelte av grindene kan dette like gjerne være spor etter en utskiftning og forskyving i lengderetningen av kun en av de takbærende

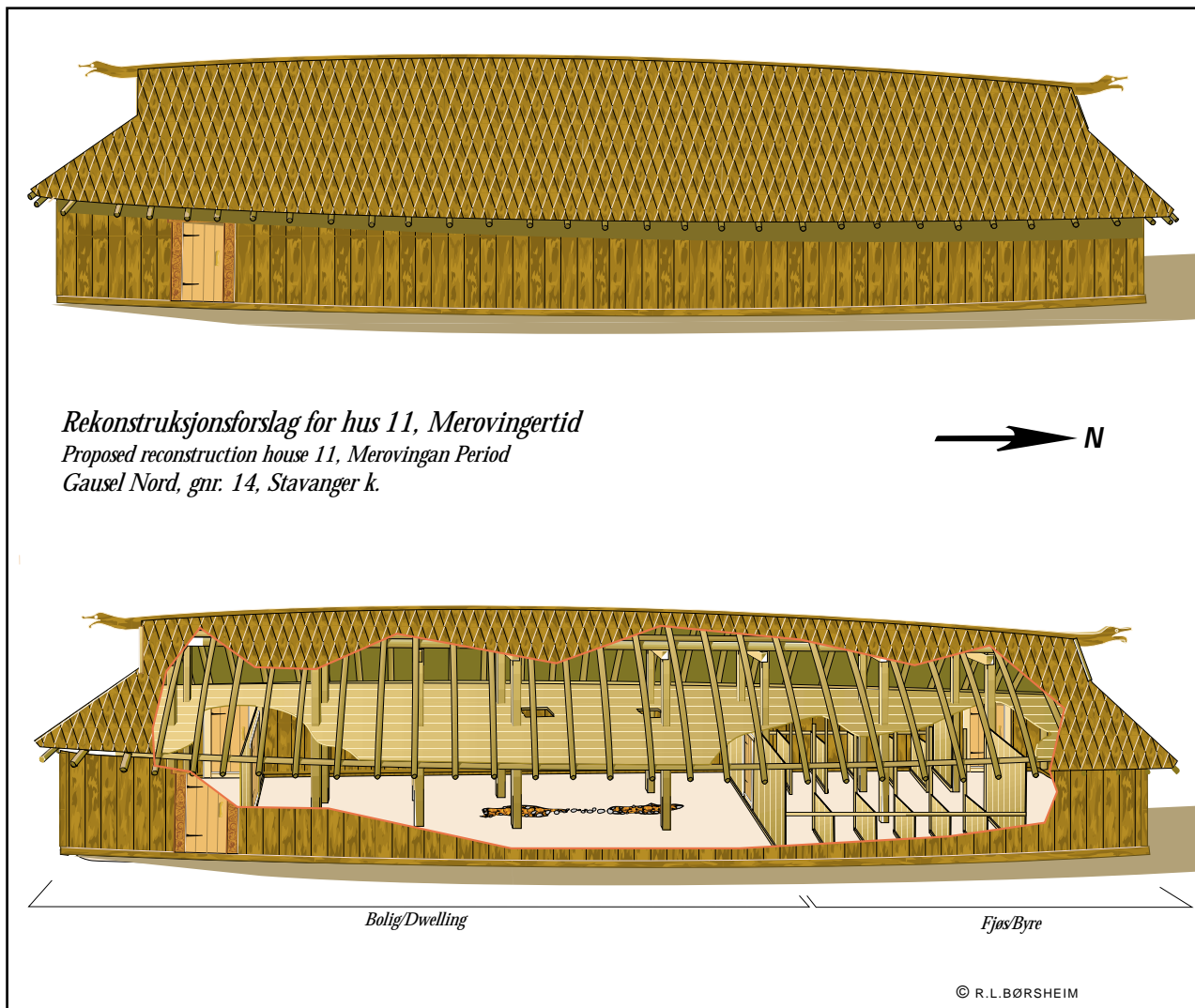


Fig. XX. Rekonstruksjonsforslag av hus 11 fra merovingertid. Grafikk: R.L.Børshem.
 Fig. XX. Proposed reconstruction of house 11 from the Merovingian Period. Graphics: R.L.Børshem.

stolpene. Gjennomsnittlig grindbredde er nokså smal med kun 2,0 meter. Grindkvotienten for bygningen er ca 3,8 - 4 noe som tyder på en konstruksjon hvor veggene har båret en forholdsvis stor del av takets vekt (jfr. Komber 1989:124f). Grindkonstruksjonen har dermed ikke behovd å være så grovt dimensjonert, noe også sporene tyder på at de ikke har vært.

Utskiftningene av stolper peker i retning av at bygningen har hatt en forholdsvis lang brukstid, etter alt å dømme på mer enn 100 år. Undersøkelser av et stort husmateriale på Forsand, Rogaland, indikerer at levetiden for hus med jordgravde takbærende stolper, uten en gjennomgripende utskiftning av stolpene, er omkring 100 år (Løken 1996:69).

Vegger:

Den godt definerte grøften rundt hus 11 definerer husets utstrekning på 21 x 8 meter. Grøften avslører svakt buede langvegger som smalner mot kortveggene hvor den ytre husbredden er cirka 6 meter. Husets avslutning mot nord er uklar, da sporene i denne enden blir mer fragmentariske. Imidlertid tyder formen på vegggrøften at huset neppe har strukket seg særlig mye lenger mot nord enn grøftens utstrekning. Grøften avslutning i nord er identisk for begge langveggene. At spor etter vegggrøften for den nordre kortveggen mangler, kan skyldes bevaringsmessige årsaker. Manglende bygningsspor for de nedre deler av bygninger som ligger i nedad skrånende terreng, er dokumentert for flere av bygningene på Gausel. Det kan neppe tolkes som at bygningene har manglet endevegg i nedre del.

Ved snitting av vegggrøften kunne det ikke dokumenteres spor etter stolper, og massen inneholdt

sparsomt med stein. Det synes klart at grøften er spor etter en veggkonstruksjon, enten i form av nedgravd plankevegg direkte i bakken eller i liggende syllstokk. For en stående plankevegg direkte fundamentert i bakken, burde det etter min mening i større grad vært spor etter skoningsstein, slik som det kjennes bl.a. fra nauset på Stend, Hordaland, Vaula på Mosterøy og fra Ullandhaug, Stavanger (Myhre 1977, Møllerop 1962:148, Myhre 1980:144ff m.fl.). En syllstokkonstruksjon for veggene synes derfor å være mest aktuelt for hus 11. Mangelen på åpninger for innganger i vegggrøften er ikke uforenlig med en vegg med syllstokkonstruksjon, da syllstokken godt kan ha fungert som terskel for inngangene. Blant annet i sørøstre del av østre langvegg ble det dokumentert at vegggrøften delte seg i to parallelle linjer. Denne todelingen kan også sees i overflaten her. En slik todeling kan skyldes at veggen stedvis har vært dobbel, eller skyldes lokale ombygginger/utskiftninger av deler av veggen. Sporene etter de takbærende grindene viser at en rekke ombygginger/utskiftninger har vært foretatt i løpet av bygningens levetid. Trolig har også deler av veggene trengt en slik utskiftning/fornyelse etter en tid, og de doble vegggrøftene er spor etter dette. Som omtalt ovenfor har huset en grindkvotient på cirka 4 som betyr at en forholdsvis stor del av takets vekt og last har hvilt på veggene, noe som igjen tilsier behov for en kraftig veggkonstruksjon. Et stort trykk på veggene tilsier også at sporene etter veggene i grunnen vil bli kraftige, slik tilfellet er for hus 11. Inngangsstolpene ligger i den søndre enden av huset tett inntil vegggrøften, med jevnt 1 meter fra ytre kant. Avstanden til indre kant av vegggrøften er 0,1 m i sør, og ca 0,5 m i nordre del. Nærheten til vegggrøften i sør kan tyde på at ytterveggene har vært like i underkant av inngangenes høyde, som kan antas å ha vært omtrent manns høyde (1,6 – 1,8 m).

Spor etter indre vegger ble ikke påvist, men vi kan av praktiske og isolasjonsmessige årsaker tenke oss et fysisk skille mellom inngangsrom og det midtre ildstedsrom.

Gulv:

Det ble ikke påvist noe gulvlag tilhørende denne bygningen. For øvrig var det like nord for ildstedet en klar endring i undergrunnsmassen til å være mer steinholdig, særlig i midtskipet. Dette ble i felt tolket som en av indisiene for en funksjonsdeling av bygningen, hvor den nordre halvdel utgjorde fjøsdelen til huset (Bårdseth 1999).

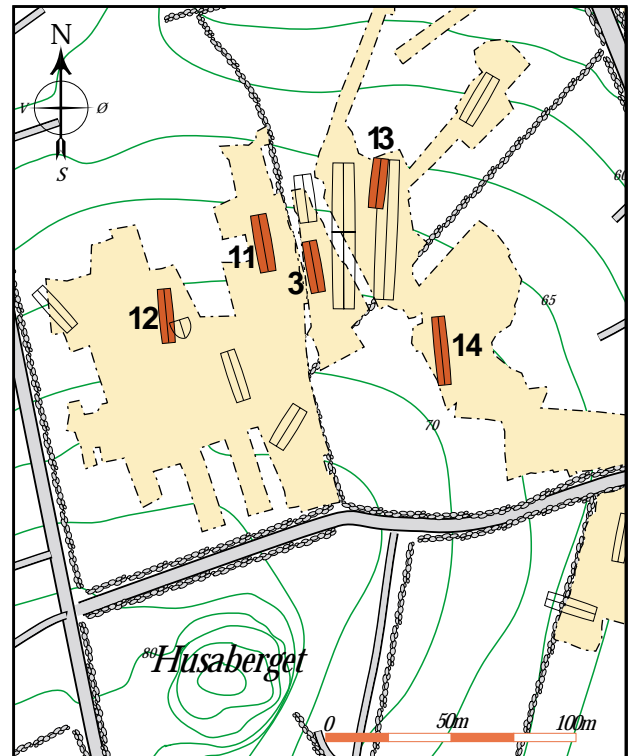


Fig. XX. Kart over husene med de yngste dateringene på Gausel.

Fig. XX. Map of the houses with the youngest datings at Gausel.

Tak:

Som tidligere nevnt tilsier den høye grindkvotienten til bygningen, samt de kraftige veggsporene at en større del av taklasten har hvilt på veggene enn på de takbærende grindene. De takbærende grindene fremstår også stedvis som mindre dimensjonert enn hva vanlig er for de andre bygningene på Gausel. Ut fra inngangenes lokalisering er det vanskeligere å si noe om mulig takvinkel for bygningen. På grunn av faren for glidning bør torvtekkede tak ikke ha høyere takvinkel en cirka 30 grader. For andre taktekkingsmaterialer som eksempelvis bord/planketak, bør vinkelen som regel være en god del høyere, for effektiv avrenning av nedbør. Generelt betyr inntrukne innganger en lav yttervegg, mens innganger i selve vegglinjen tilsier inngangshøyde vegger. I hvilken grad innganger er inntrukket i forhold til vegglinjen vil være avhengig av takets hellningsvinkel (Ramquist 1983:143). For en bygning som hus 11 hvor inngangene ligger tett opptil veggen, er det derfor umulig å avgjøre om bygningen har hatt bratt eller slak takvinkel ut fra dette forhold.

Det ble ikke påvist stolpespor i forbindelse med endevegggrøften for hus 11, slik at et valmet tak synes mest sannsynlig. Imidlertid er det enkelte spor etter

stolpehull i området like innenfor søndre gavlvegg, slik at et muligheten for saltak ikke er helt utelukket.

Innganger:

De to inngangene i husets søndre ende er ulikt plassert i forhold til de takbærende grindene, men ligger begge umiddelbart innenfor vegggrøften mot sørenden av huset. I den nordre halvdel av huset er inngangen tilsvarende plassert som for boligdelen, helt i enden av langveggen. At bygningen har hatt innganger i begge ender kan sees på som et indisium på en funksjonsdeling av huset med en bolig og en fjøsdel.

Ildsteder:

De to ildstedene ligger i midten av bygningen hvor avstanden mellom grindene (fagdybden) er størst, er naturlig å se som sentralildsted for bygningen. Grindenes bredde er også noe større her (2,2 m mot 1,9-2,0 m) enn for resten av bygningen. De to ildstedene er mindre og har mindre kullinnhold enn sentralildsted i enkelte av de andre bygningene på Gausel. Dette kan kanskje tyde på en kortere brukstid for boligfasen enn for eksempelvis husene 8 og 4/10, eller at man har brukt ildstedene på en annen måte enn tidligere i jernalder. Ildstedene var sammenbundet med en liten smal og grunn grøft hvis funksjon er uklar. De to ildstedene som ligger med cirka en meters avstand kan kanskje tyde på to bruksfaser, slik som også de øvrige spor i huset peker i retning av.

Funksjon:

Som jeg har vært inne på ovenfor tolker jeg hus 11 som en todelt bygning, med en boligdel i den øvre og søndre del, og en fjøsdel i nedre del. Men sporene belegger imidlertid ikke noen entydig påvisning av en slik funksjonsdeling av bygningen. Funn av korn i stolpehull antyder imidlertid også en boligdel i søndre halvpart av huset. Det noe sparsomme ildstedsmaterialet skal kanskje tolkes dithen at bygningens tid som bolig har vært kortere enn den lange brukstid som de mange utskiftningene av bygningselementer kan tyde på. Alternativt kan bruken av ildstedene ha vært en annen i merovingertid enn i eldre jernalder, og ildstedene i større grad ha vært oppbygget slik at de i liten grad har satt spor etter seg i undergrunnen. Det er påfallende hvor lite spor etter ildsteder det er i de yngste bosetningssporene på Gausel (hus 3, 9, 11, 12, 14). De dokumenterte ildstedene samt funn av brent dyrebeknmaterialer gjør det for øvrig overveiende sannsynlig at hus 11 på et tidspunkt har hatt boligfunksjon.

Paralleller på Gausel:

Noen identisk bygning til hus 11 er ikke påtruffet ved undersøkelsene på Gausel. Den relativt steinfrie vegggrøften har for øvrig likhetstrekk i masse og størrelse med søndre del av vegggrøften for hus 13. I motsetning til vegggrøften for hus 13 markerer vegggrøften for hus 11 nærmest vinkelrette hjørner. Heller ikke spor etter innvendige veggstolper i tilknytning til grøften ble avdekket for hus 11. De av husene på Gausel som har gitt datering til yngre jernalder har forøvrig en orientering som avviker noe fra den eldre bygningsmasse. I likhet med hus 11 er også hus 3, 12, og 14 også orientert NNV-SSØ, mens de øvrige eldre husene i hovedsak er orientert N-S (hus 8, 4/10) eller NØ-SØ (hus 1, 2, 5, 6, 9, 13).

Oppsummering:

Hus 11 har vært en treskipet bygning fra merovingertid på 21 meters lengde og med 8 meter som største bredde. Bygningen har hatt buede langvegger, trolig i form av stående plankevegger i syllstokk. Bygningen har sannsynligvis fungert som både bolig og fjøs, - boligdel i den søndre halvdel og fjøsdel i nordre. Hus 11 har hatt tre innganger, to helt sør i boligdelen og en egen inngang for fjøset helt i nordenden av vestre langvegg. Bygningen har hatt en bruksfase på 150 til 200 år i merovingertid og frem til eldste vikingtid, og har i denne perioden vært ombygget minst en gang.

Hus 12

Beliggenhet:

Denne bygningen ligger for seg selv sammen med anlegget som er kalt bygning 15, på utgravingsområdets vestre del, 50 meter øst for veien Husaberget og ca 100 meter nord for knausen Husaberget. Det ble påvist et mindre antall spredte stolpehull i dette området, men det lot seg ikke gjøre å finne sammenhengende spor etter øvrige forhistoriske bygninger i umiddelbar nærhet av hus 12 og bygning 15. Terrenget på stedet er slakt skrånende mot nord, og før avtorving besto området av dyrket mark. Bygningssporene til hus 12 er orientert svakt nordvest-sørøst, strekker seg 17 meter nord-sør og definerer et område på ca 90 m². Høyden over havet stiger fra 66,9 meter i nord til 68,2 meter i søndre ende av hus 12, altså en høydeforskjell på 1,3 meter. Bygningen er avdekket i sin helhet og totalundersøkt.



Fig. XX. Hus 12 og 15 etter opprensing. Sett mot nord. Foto: G.A. Bårdseth.

Fig. XX. House 12 and 15 after cleaning. Seen here towards N. Photo: G.A. Bårdseth.

Stolpehull:

Hus 12 er definert av 14 stolpehull etter takbærende stolper, som definerer syv stolpepar, grinder. I den nordre enden av huset finnes ytterligere en del stolpehull som ikke har latt seg nærmere bestemme. De to rekkene med stolpehull etter takbærende stolper danner en svakt krum linje som svinger mot nordvest. Avstanden mellom den søndre og den nordre grinden er 18 meter og avstanden mellom stolpeparene i grindene er gjennomgående 2,1 meter. Avstanden mellom grindene varierer mellom 2,2 og 2,8 meter. Stolpehullene etter de takbærende stolpene er noenlunde jevnstore og sirkulære i plan. Tverrmålene varierer mellom 15 x 18 cm til 34 x 37 cm, og dybden mellom 11 og 24 cm. Alle stolpehullene inneholdt skoningsstein.

I området omkring var det som tidligere nevnt en del stolpehull som ser ut for å fordele seg i parvis med en avstand på ca 2 meter. Lignende forekomster av slike tostolpes anlegg er registrert på lokaliteten Kildingberget og har her gitt dateringer til neolittikum (Hemmdorf in prep.). I en del av tilfellene er avstanden mellom disse anleggene kun 0,5 meter. Jeg vil her foreslå disse anleggene som spor etter mulige gjerder.

Vegger:

Det er ingen vegggrøfter som kan knyttes til hus 12. Den halvsirkulære grøften som utgjør bygning 15 ligger delvis innenfor hus 12 sin utstrekning, men er ikke tolket som sammenhørende med denne. Stolpehull i den søndre enden av hus 12 kan med litt godvilje tolkes som spor etter mulige veggstolper for huset. Disse ligger med varierende innbyrdes avstand på begge sider av de takbærende grindene, samt at avstanden inn til grindene er ulike på henholdsvis østre og vestre langside av huset. I den nordre delen av hus 12 er det ingen spor etter verken mulige veggstolper eller vegggrøfter. Dreneringsgrøfter fra nyere tid på stedet ser ikke ut til å ha forstyrret anleggssporene nevneverdig.

Ildsteder:

Ingen ildsteder eller kokegroper lot seg påvise ved undersøkelsene av hus 12.

Innganger:

Som nevnt tidligere er det ytterligere uavklarte stolpehull i tilknytning til den søndre enden av bygningen. Det er mulig at enkelte av disse kan markere

Prøve	Materiale	Kontekst	Ukalibrert	Kalibrert (AD)	%
Ua-15550	Korn, bygg	Stolpehull 3208	1370 65	530 – 780	95,4

Hus 12

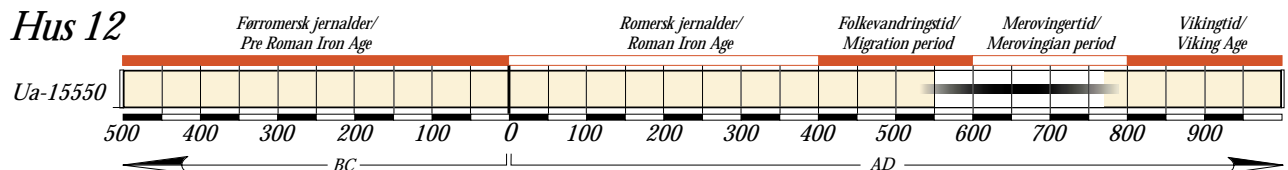
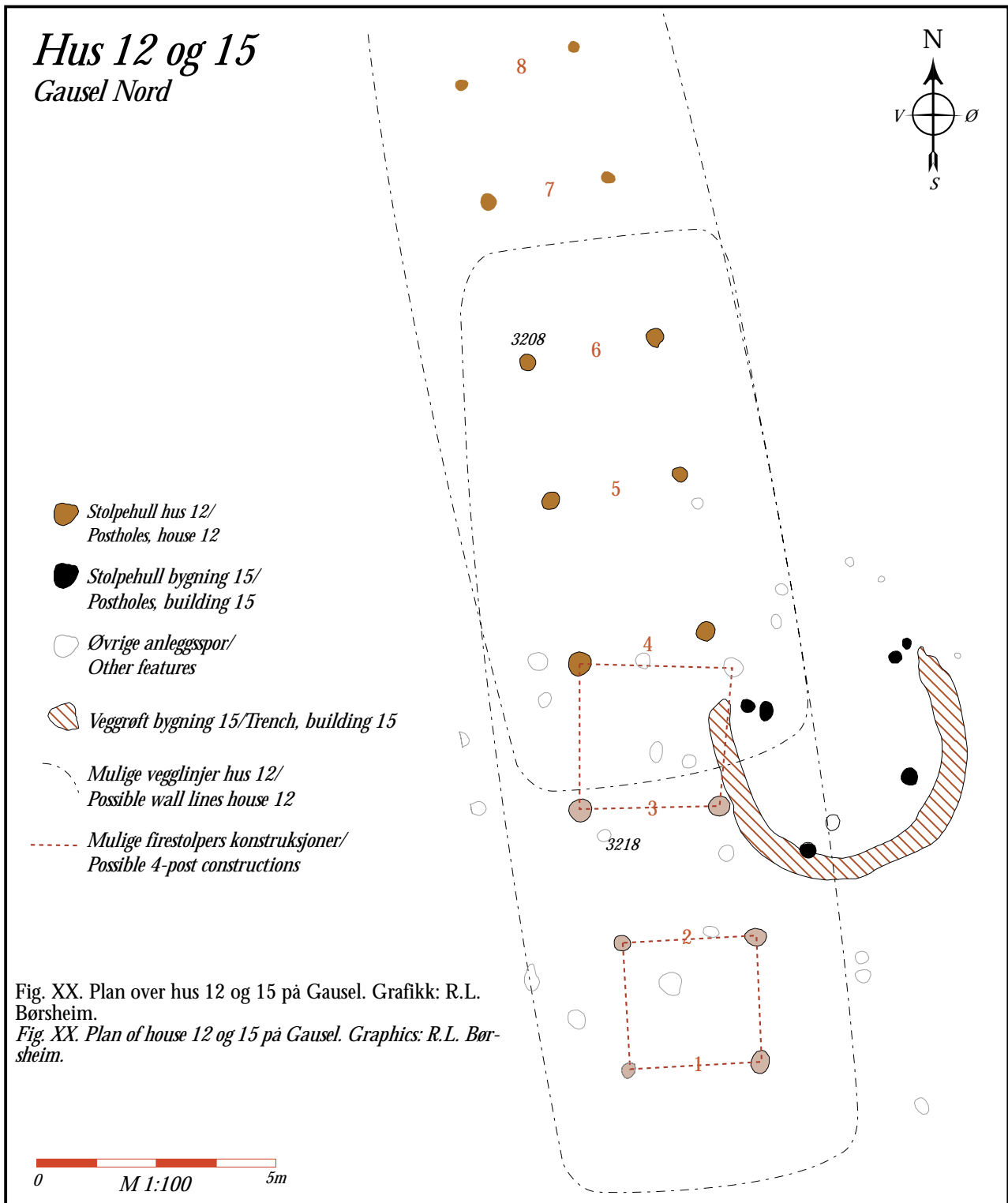


Fig. XX. 14C dateringen fra hus 12.
Fig. XX. The 14C dating of house 12.



inngangsstolper for hus 12, men entydige innganger for dette huset er ikke påvist.

Funn:

Det er ikke gjort noen gjenstandsfunn i forbindelse med hus 12 og anleggsporene her.

Datering:

Det var i utgangspunktet svært lite trekull eller forkullede makrofossiler å finne fra anleggsspor tilhørende hus 12. Det er kun analysert én dateringsprøve av forkullet makrofossil fra dette huset. Prøven ble tatt ut fra massen i stolpehull etter takbærende stolpe A-3208. Analysen har gitt en datering til yngre jernalder,

med en topp mellom 600 – 720 AD (61,6% konfidens). Det ble ikke funnet nærmere daterende gjenstandsfunn i forbindelse med hus 12, slik at dateringen av bygningen må basere på 14C dateringen og plasseres i Gauselgårdens yngste påviste fase, i merovingertid.

Naturvitenskap hus 12

(ECS)

Hus 12 har vært et treskipet langhus og ligger i nordhellingsen vest for hus 11 (for nærmere beskrivelse og tolkning se side sss). Et agnekledd bygg ble funnet i en prøve fra A-3518 og dette er blitt datert til 1370±65 BP, kal. 530-780 AD. På grunn av omfattende prøvetaking av hus 1, 2, 4, 5, 6, 8, og 10 var det ikke mulig innenfor prosjektet å legge opp til en omfattende prøvetaking. Det ble ikke registrert ildsted innenfor husets avgrensning og dette var også en medvirkende faktor til at prøvetaking i hus 12 ble nedprioritert.

Innsamlede prøver

Prøver ble tatt i den østre rekken av takbærende stolper for om mulig å fange opp forskjeller i avsetning av forkullede planterester gjennom huset. Det var også et prioritert mål å skaffe dateringsmateriale. Det ble tatt ti prøver, seks prøver var fra hull etter takbærende stolper, to fra hull etter inngangsstolpe og en prøve ble tatt i et udefinert anlegg.

Resultat

Svært få makrofossiler ble funnet i prøvene. Fire prøver var tomme. Prøve fra A-3608 inneholdt et agnekledd bygg. En prøve fra A-3218 inneholdt et frø av bringebær. Ingen typiske ugrasfrø ble funnet. Innholdet i prøvene fra inngangsstolpene skilte seg ikke fra innholdet i de andre prøvene. Det var også gjennomgående lite trekull i prøvene fra hus 12.

Tolkning hus 12

(RLB)

Reisverk-konstruksjon:

De åtte stolpeparene som utgjør hus 12 indikerer i utgangspunktet et treskipet hus. På grunn av ulik orientering og en krumming av rekken med grunder må vi anta at stolpehullene representerer flere ulike husfaser. For eksempel ligger grindene 4-6 (regnet fra sør) på rekke og har identisk stolpeavstand, og disse er det naturlig å se som sammenhengende. Det kan videre synes som om de to nordligste grindene (grind 7 og 8) har en noe annen orientering enn de øvrige. I tillegg

kommer de fire første grindene i sørenden som kan utgjøre to firestolpers konstruksjoner. Til sammen kan det på denne bakgrunn skilles ut fire mulige faser i området for hus 12. Grindene 1-6 kan være sammenhengende med de to firestolpes konstruksjonene i sør som del av en ombygging av bygningen, mens grind 5 og 6 i nordenden kan være en ombygging/forlengelse av hovedhuset i nord. Noen nærmere klarhet omkring bygningssporenes ulike faser og deres sammenheng har imidlertid ikke latt seg frembringe. Til sammen strekker de åtte grindene seg i underkant av 18 meter. Lengden, uten henholdsvis de to nordre eller de to søndre grindene, er jevnt 13 meter. Grindene er for øvrig regelmessig satt opp og grindbredden er jevnt over 2,0-2,3 meter for alle stolpeparene.

Vegger:

Det kunne ikke påvises sikre spor etter verken indre eller ytre vegger for hus 12. I den søndre enden er det en del spredte mindre stolpehull, men ingen som med noen grad av sannsynlighet kan knyttes til en veggkonstruksjon for bygningen. Denne mangelen på spor etter vegger kan tyde på en veggkonstruksjon med syllstokk som i liten grad setter spor i bakken. Bygningen kan alternativt også ha manglet vegger og fungert som et åpent uthus for å gi ly for husdyr eller som en tørkeplass for høy etc, men en slik tolkning blir kun uverifiserbare spekulasjoner.

Tak:

Ut fra de foreliggende sporene er det umulig å si noe nærmere om takkonstruksjonen eller tekkingsmateriale. I likhet med andre treskipede stolpebårne bygninger er det nærliggende å tenke seg et tak som hviler på langsgående åser og sperr, enten et sperretak eller et åstak. Dersom vi forutsetter en tolkning av bygningen uten vegger, som et åpent uthus, må man anta at også takkonstruksjon og tekking har vært av enkleste sort, trolig en form av enkelt tjærebredd tretak.

Innganger:

Ingen innganger kunne påvises for denne bygningen. Enkelte rekker med mindre stolpehull i gjennomsnittlig 2 meters avstand i tilknytning til bygningssporene foreslås her som spor etter gjerder. Dateringen til disse er uvis, og sammenhengen med hus 12 er dermed uavklart. En av disse stolpehullrekkene krysser hus 12 ved den tredje grinden, og tilsier at denne ikke er samtidig med huset. Det er derfor mer sannsynlig at disse mulige gjerdene tilhører en eldre fase på stedet (se nedenfor, hus 15).

Funksjon:

At bygningen ligger for seg selv adskilt fra den øvrige bebyggelsen, tilsier at bygningen kan ha fylt en funksjon som mulig uthus/fjøs. Jeg har ovenfor foreslått muligheten for at bygningen kan ha fungert som ly for buskap/høy på det ellers så åpne høydedraget. Det var ellers også lite makrofossiler som kunne indikere noe om aktivitetene her, og dermed kanskje gitt en pekepinn om hus 12's funksjon. Det var ingen ildsteder å spore, verken innenfor eller umiddelbart utenfor hus 12 sin avgrensing. I tråd med de andre bygningene fra yngre jernalder (hus 3, 9, 11, 14) er det påfallende sparsomt med spor etter ildsteder for disse. Særlig om vi sammenligner med de eldre bygningssporene. Dette trenger ikke bety at bygningen ikke har hatt ildsteder, men at man for eksempel i større grad har gått over til en form for oppbygde ildsteder som i liten grad har satt spor etter seg i undergrunnen.

Paralleller på Gausel:

Hus 12 er i plan nokså lik hus 3, 9, 14 som også dateres til yngre jernalder og som alle mangler spor etter vegger og ildsteder. Alle disse bygningene har gitt sparsomt med informasjon vedrørende bruk og konstruksjon/inndeling utover sporene av stolpehull etter de takbærende stolpeparene.

Oppsummering:

Bygningssporene som utgjør hus 12 indikerer en treskipet bygning hvis funksjon er ukjent. Spor etter mulig forlenging/ forkortning av bygningen kan indikere en lengre brukstid og eventuelt en bruksendring. To mulige firestolpes konstruksjoner, en type struktur som vanligvis tolkes som korn/høy-lager, utgjør sørenden av bygningssporene i en annen fase. Andre spor enn etter de takbærende grindene er ikke påvist, slik at bygningenes øvrige konstruksjon når det gjelder vegger, tak og innganger forblir ukjent.

Hus 13**Beliggenhet:**

Bygningen ligger midt på felt E, umiddelbart vest for 8 og nord for helleleggingen A-1816 som forbinder hus 8 med hus 4/10. Terrenget skråner svakt mot nord og hus 13 ligger orientert langs terrengets fallretning. Sporene som utgjør bygningen definerer et område på 14 ganger 7 meter (Ø-V). Bygningssporenes høyde over havet i nordenden og sørenden er henholdsvis 64,5 og 65,6 meter, altså en høydedifferanse på 1,1 meter. Bygningen er definert av og avgrenset mot vest

og sør av en kraftig grøft, mot nord og øst er bygningssporene i undergrunnen mer fragmentarisk og noen klar avgrensingen i disse retningene lar seg ikke fastslå. Hus 13 er avdekket i sin helhet og totalundersøkt.

Stolpehull:

Bygningssporene består av fem stolpehull etter takbærende stolper, samt ti stolpehull etter veggstolper. Ytterligere fire stolpehull markerer to mer usikre takbærende grunder for bygningen, en mulig grind inn mot endevegggrøften i sør og en ekstra grind like sør for den midterste grunden. Seks stolpehull etter mulige innganger inngår i denne hustolkningen. Stolpehullene etter takbærende stolper utgjør til sammen fire grunder, to sikre og to mer usikre. Av de mer usikre er et den sørligste grunden hvor størrelsesforskjellen mellom stolpehullene i plan er markant, samt at grunden som disse to stolpehullene utgjør er noe skrått orientert i forhold til de øvrige. Avstanden til endeveggen er forholdsvis kort her (0,5 – 0,8 m) og dette tilsier at stolpeparet trolig ikke tilhører samme bygningssfase som defineres av vegggrøften. Den innbyrdes bredden mellom de to stolperekkene er imidlertid jevn for alle fire grindene med cirka 2,3 meter. Avstanden mellom de tre grindene (grind 2, 3 og 4) er 4,3 meter.

Stolpehullene er hovedsakelig rundovale i plan, og varierer mellom 27 x 40 cm og 65 x 90 cm i tverrmål.

I ett av stolpehullene, A-2198, kan man ut fra skoningsteinen og stolpeavtrykk utlede selve stolpens dimensjoner. Stolpeavtrykkets bredde er cirka 20 cm samt at avstanden mellom de to nedsatte skoningssteinene er på cirka 13 cm. Dette indikerer at de takbærende stolpene trolig ha hatt dimensjoner på et sted mellom 15 og 20 cm i største bredde. Stolpehullene er svakt langoval på tvers av husretningen og indikerer at de takbærende stolpene har vært rektangulære, med breidsiden på tvers av husets lengderetning.

De ti veggstolpene ligger langs innsiden av bygningens vegggrøft mot vest og sør. Avstanden mellom veggstolpehullene og vegggrøften er cirka 10 cm. Gjennomsnittlig tverrmål for stolpehullene er 25 cm, og avstanden mellom dem der flere er bevart på rad er gjennomsnittlig 0,65 meter. En avstand som er innenfor det som er vanlig for vegger i leirklint flettverk.

Den ekstra stolpeparet midt i bygningen tilsier sammen med ytterligere stolpehull i flukt med taksstolperekkene (eks A-1610), ombygninger/utskiftninger av stolper eller ytterligere bygningssfaser. Overlappingen med de nordvestre deler av hus 8 gjør

tolkningen av anleggssporene i østre halvdel av hus 13 problematisk.

Vegggrøfter:

Grøften som definerer husets avgrensning mot vest og sør og var utgangspunktet for tolkningen av dette huset i felt, er tredelt og består derfor av tre anleggsnumre A-1584, A-1124 og A-2227. Grøften A-1124, er steinfri og strekker seg 6,5 meter i retning nord-sør, og dreier 4 meter mot øst i den søndre enden. Denne sørligste delen av grøften ble gitt ett eget anleggsnummer (A-1584) da denne er fysisk adskilt (ca 10 cm) med A-1124 i plan. Både A-1124 og A-1584 er gjennomsnittlig 0,5 m meter bred. I nordenden er grøften helledekket i en lengde på 6 meter (A-2227). Denne nordre delen av vegggrøften har en større bredde i plan

på mellom 0,8 og 1,2 meter. I overgangen mellom de to vegggrøftene er det en delvis steinsatt utløper av A-1124 som går vinkelrett 3 meter mot vest. Det er godt mulig at denne utløperen skal sees i sammenheng med inngangsparti for bygningen (se nedenfor) og markerer slitasjesspor på grunn av trakk her. De to søndre delene av vegggrøften skiller seg lite fra hverandre i masse og oppbygging, og synes å skulle sees i sammenheng. Den hellelagte delen av vegggrøften (A-2227) er tilsynelatende sekundær i forhold til A1124 og A-1584 og skiller seg vesentlig fra disse. Denne nordligste delen av vegggrøften er også stedvis opp til 30 cm dypere enn de to andre delene av vegggrøftene, hvis dybde varierer mellom ca. 5 og 13 cm. Ved snitting viste den søndre delen av vegggrøften (A-1584) å stedvis bestå av to parallelle mindre grøfter. I motsetning til de to andre var

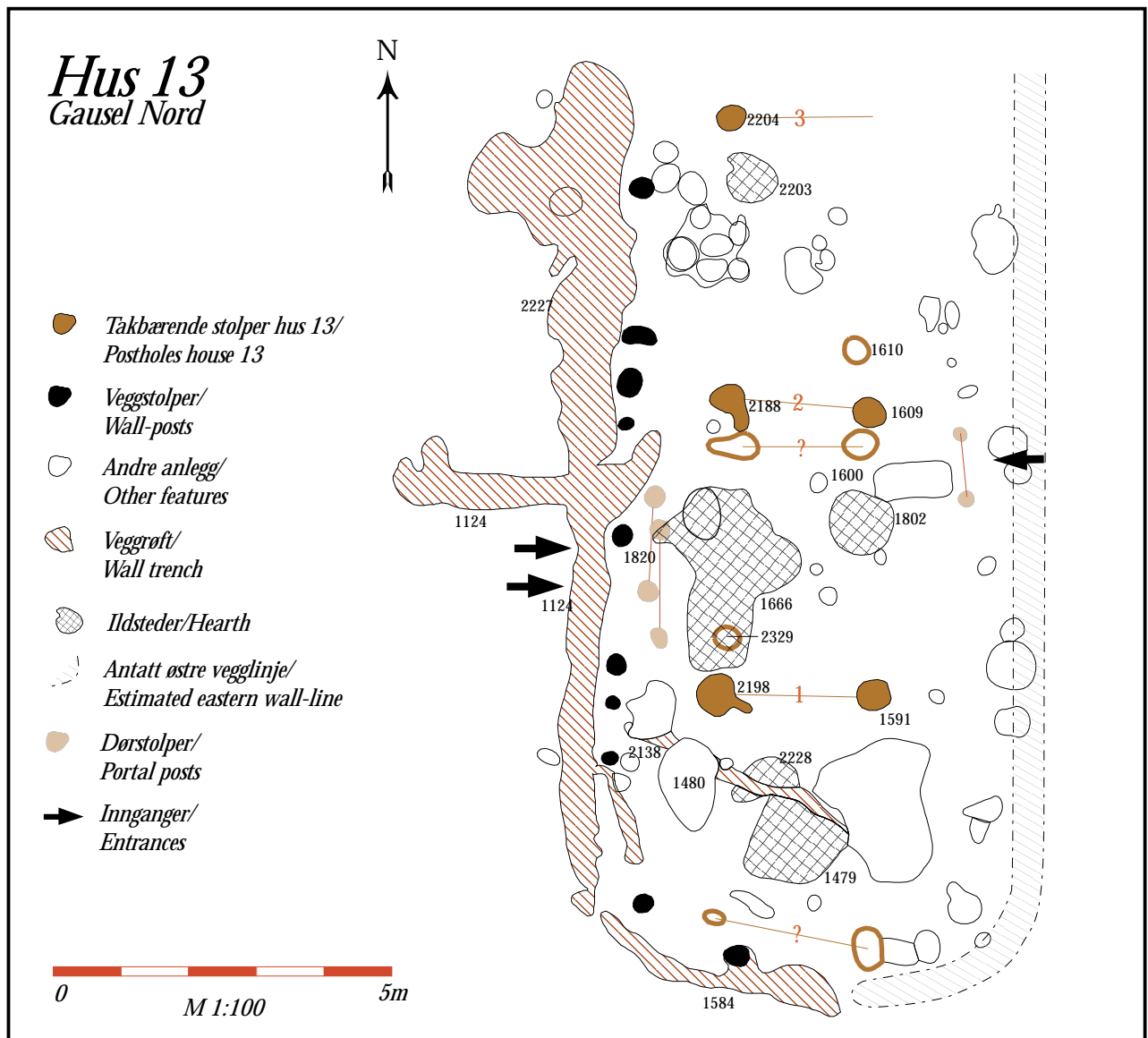


Fig. XX. Plan over hus 13 på Gausel. Grafikk: R.L. Børsheim.
Fig. XX. Plan of house 13 på Gausel. Graphics: R.L. Børsheim.



Fig. XX. Vestre vegggrøft til hus 13. Til venstre A-1584 og A-1124, til høyre A-2227. Foto: G.A. Bårdseth.
 Fig. XX. Western walltrench of house 13, Left A-1584 and A-1124 and right A-2227. Photo: G. A. Bårdseth.

A-2227 både helledekket og stedvis steinsatt. Det ble også påvist to stratigrafiske skikt for A-2227. Samlet sett utgjør de tre anleggene A-1124, 1584 og 2227 hus 13's vegglinje.

Avstanden mellom vegggrøftens indre avgrensning og stolpehullene etter de vestre takbærende stolpene, er 2 meter. Legger vi symmetri om midtaksen til grunn, kan det tyde på at bygningens bredde har vært omkring en ca 6 - 6,5 meter. Spor etter vegggrøft eller annen avgrensning mot nord og øst for bygningen lot seg ikke påvise.

Ildsteder:

Innenfor husets avgrensning ble det registrert seks ildsteder, hvorav to er naturlig å knytte til bygningens bruksfase (A-1479, A-2228). Begge disse ildstedene ligger i bygningens søndre del, midt mellom søndre gavlvegg og første grind. For de øvrige ildstedene ligger disse asentralt i forhold til bygningens midtlinje. For ildsted A-1666 sitt vedkommende så utgjøres dette av flere mindre ildsteder (A-2330, A-2333, A-2334 og A-2335) som delvis gikk over i hverandre.

Innganger:

Det er tre mulige innganger for denne bygningen. To i den vestre langveggen og en i den østre. De to mulige inngangene i vest er delvis overlappende og indikerer trolig en utskifting av inngangen her. Stolpehullene som markerer inngangene er inntrukket i forhold til vegglinjen definert av grøft og veggstolper, det ene dørstolpeparet noe mer inntrukket enn det andre. Det er imidlertid ulik avstand mellom inngangsstolpen og nærmeste rekke med takbærende stolper for de vestre og den østre siden. Det er ikke noe opphold i vegggrøften i forbindelse med inngangene her, men en vinkelrett utstikker, A-1124, av vegggrøften i dette området kan ha sammenheng med mulig inngangsparti. Dør-

bredden for de to inngangene i vest er henholdsvis 1,4 og 1,6 meter (målt senter til senter). For den østre inngangen er dørbredden her en meter.

Den vestre inngangen ligger sentrert i forhold til det rommet som defineres av første og andre takbærende grind (regnet fra S mot N). Inngangen i den østre langveggen er diagonalt plassert i forhold til inngangen i vest, og ligger umiddelbart nord for den andre takbærende grinden. Avstanden fra de takbærende stolpene og ut til dørstolpene (senter til senter) er cirka 0,9 m for den østre og den sørligste i vest og 0,8 for den tredje inngangen (i vest).

Hellelegginger:

Den nedre (nordre) delen av vegggrøften for hus 13 var hellelagt. Hellene lå på rekke orientert nord-syd, og målte mellom 0,4 og 0,8 meter i tverrmål. Ved snitting viste grøften seg også å være steinsatt med mindre stein under hellene. Grøften bestod av to stratigrafiske lag, hvor den steinsatte/hellelagte delen åpenbart er den yngste. Tilsvarende hellelagt grøft er ikke påtruffet andre steder ved undersøkelsen, men denne delen av anlegget bærer likhetstrekk med dreneringsgrøften omkring hus 1 samt helleleggingen A-1816 like sør for hus 13. Det ble ikke påvist andre hellelegginger eller andre steinkonstruksjoner for denne bygningen.

Funn:

Det ble funnet spinnehjul i kleber, leirkarskår, flintavslag, ubestemt jernfragment og biter av brent bein i forbindelse med anlegg innenfor hustomten. Videre ble det ved opprensing gjort enkelte funn av biter av leirkar av uornert jernalderstype. Fra det ubestemmelige anlegget A-1480 i husets sørende ble det også gjort funn av klebermagret keramikk både med og uten dekor, fragment av mulig støpeform i leire, jernspiker, ubestemte jernfragment, ubestemte leirkarskår, samt noen biter slagg. Dette anlegget er imidlertid stratigrafisk yngre enn ildstedet A-1479 som er tolket til å tilhøre bygningens bruksfase. Anlegget A-1480 tilhører dermed sannsynligvis en annen og yngre bruksfase enn hus 13 slik bygningen er tolket her (se dateringer nedenfor).

Datering:

Funnene som er gjort tyder på en generell eldre jernaldersdatering. Av 14C analyser foreligger det 3 dateringer for dette huset. Alle de kalibrerte dateringene er innenfor et konfidensintervall på 95,4 %.

Som vi ser av dateringene på korn fra stolpehullene ga disse to en ens datering til første del av romertid. Dateringen på forkullet hasselnøttskall fra den

Prøve	Materiale	Kontekst	Hus	Ukalibrert	Kalibrert	%
TUa-2544	Korn	Stolpehull 1591	13	1870 60	0 – 260 / 280 – 330 AD	91,4 / 4,0
Ua-15557	Korn	Stolpehull 1609	13	1890 70	50 BC – 260 / 280 – 330 AD	92,2 / 3,2
Ua-15558	Hasselnøttskall	Vegggrøft 2227	13	3665 70	2240 BC – 1870 BC	93,6

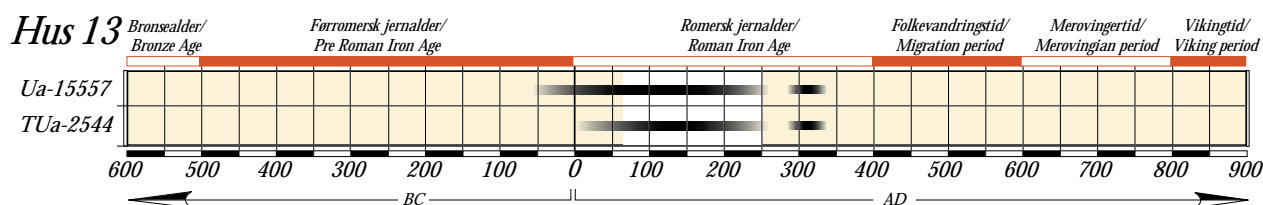


Fig. XX. 14C dateringer fra anlegg i hus 13.

Fig. XX. The 14C dating of house 13.

nordligste delen av vegggrøften ga imidlertid en datering til neolitikum. Prøvematerialet er tatt ut fra det nederste stratigrafiske sjiktet i grøften. Avslaget av flint som ble funnet peker i retning av eldre aktivitet i området, selv om de øvrige funnene fra anleggspor tilsier en jernaldersdatering for husets bruksfase. Det som er tolket som spor etter stolpeutskiftning kan tyde på en bruksfase på mer enn 100 år for bygningen (Løken 1996:69). Hus 13 ligger kloss inntil hus 8 i øst. Hus 8 og hus 13 overlapper hverandres sideskip og bygningene kan derfor ikke være samtidige. Hus 8 dekker perioden ca 200-650 AD, en periode som ikke er i konflikt med de foreliggende dateringene for hus 13. Hus 13 dateres derfor til første halvdel av romertid (50-250 AD).

Naturvitenskap hus 13

(ECS)

Sporene etter hus 13 ligger vest for og parallelt med nordlig del av hus 8. Da hus 8 var i bruk dekket dette sporene etter den østlige delen av hus 13. Vestveggen til hus 8 har stått i det østlige sideskipet etter hus 13. Forståelig nok spriker C14-dateringene fra området, men vurderingen av dateringene (se side sss) sannsynliggjør at huset har vært i bruk i romersk jernalder.

Innsamlede prøver

På området ble det tatt 37 prøver i anlegg etter takbærende stolper, veggstolper og vegg-grøfter og andre anlegg. Noen anlegg har en høy grad av tilhørighet til hus 13, tilhørigheten til andre anlegg er vanskelig å se. Prøver som skiller seg ut med hensyn til innhold og kontekst vil bli kommentert. Innholdet i andre prøver står beskrevet i tabell ttt.

Resultat

I prøvene fra anleggene etter hus 13 er det funnet agnekledd bygg. Havre er også funnet, men C14-datering av korn fra samme prøve viser at dette anlegg, A-2138, eller massen i anlegget er fra folkevandringstid.

Hull etter takbærende stolper

Fire sikre og et noe usikkert hull etter takbærende stolper er påvist. I prøvene fra to av hullene var det ikke korn. Korn fra de to østlige stolpehullene (A-1591, A-1609) ble datert og begge resultatene var entydig romersk jernalder (se tabell ttt). I disse fem stolpehullene er det også funnet frø av ugras. Frø av smalkjempe (beiteplante) og småsyre var best representert. Det var ikke frø av meldestokk som er gjødslingsindikator og som blir funnet i yngre hus på Gausel.

I prøvene fra hull etter veggstolper og vegg-grøfter var det lite korn og ugras. En prøve skilte seg ut. Denne prøven inneholdt fragmenter av hasselnøttskall og frø av bringebær, men ikke korn eller ugras. Hasselnøttskall ble C14-datert til yngre steinalder, disse makrofossilene forteller derfor ikke noe om aktivitet i hus 13, men bekrefter at det har vært aktivitet på lokaliteten i yngre steinalder.

De fleste anleggene etter veggstolper var bortimot tomme for makrofossiler, men det var to anlegg som lå like ved hull etter veggstolpe og ved spor etter vegg-grøft som inneholdt makrofossiler. Prøven fra A-2138 var den prøven fra "hus 13" som inneholdt flest makrofossiler. I prøven var det agnekledd bygg og mange frø av ugras. Det var fire frø av meldestokk, noe som antyder at anlegget er yngre enn romersk jernalder. I tillegg ble korn datert til folkevandringstid. Massen i anlegget er avsatt i folkevandringstid. Prøven fra A-1820, fire m nord for A-2138 inneholdt korn og ugras og uten en C14 datering er det vanskelig å anslå anleggets alder.

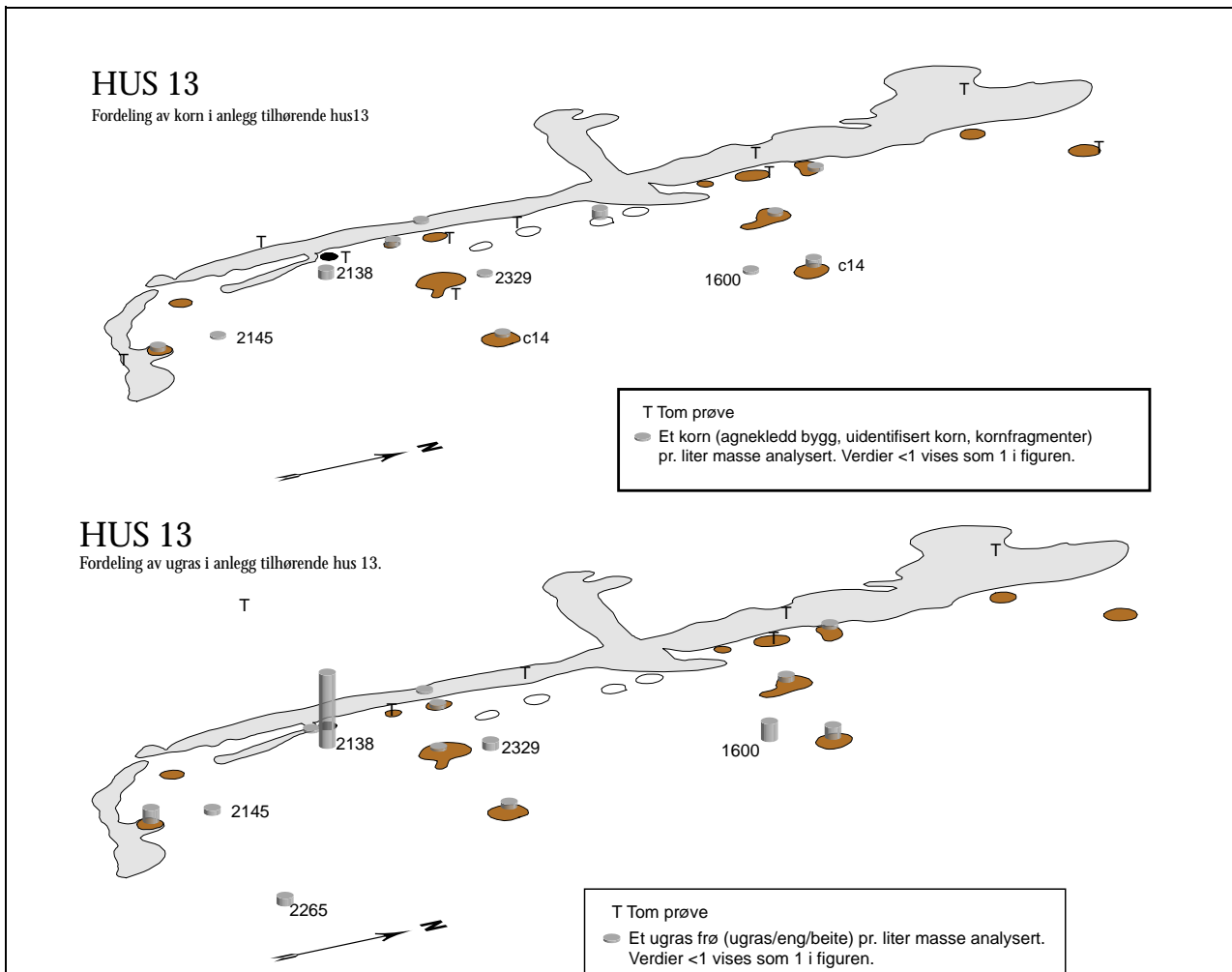


Fig. XX. Fordeling av korn og ugras i hus 13.

Fig. XX. Distribution of seeds of cereals and seeds of weeds, graze- and meadows-plants in house 13.

Prøver ble også tatt i anlegg i nærheten av A-1609, hull etter østlig takbærende stolpe. De fleste av prøvene inneholdt få makrofossiler, men i prøven fra A-1600 var det korn av agnekledd bygg og kornfragmenter. Agnekledd bygg var godt oppbevart og det var mulig å se detaljer på kornet. Kornfragmentene var slitt. Spørsmålet om alle restene etter korn var samtidige eller om de var avsatt til ulik tid ble stilt. Kornfragmentene ble C14-datert til romersk jernalder og agnekledd bygg ble C14-datert til folkevandringstid (se tabell tt). Resultatet av C14-dateringene understreker at området er komplekst fordi det har stått to hus fra forskjellig tid på samme sted. I tillegg har hus 8 hatt et utendørs aktivitetsområde på området hvor restene etter hus 13 lå.

Det ble også tatt prøver fra en del anlegg i den nordvestre del av huset og disse prøvene inneholdt få makrofossiler.

Resultatet er meget bra fordi en her har to anlegg som blir tolket å tilhøre hus 13. Andre dateringer i området og vissheten om at huset har delvis vært dekket av et annet hus i folkevandringstid er med på å vise at dateringer av korn fra stolpehull kan brukes også hvis aktivitet har foregått i andre tids perioder. Det kreves flere dateringer for å gi oversikt over de forskjellige anleggs tilhørighet.

Tolkning hus 13

(RLB)

Reisverk-konstruksjon:

Bygningens reisverk har vært en treskipet konstruksjon med minst tre takbærende grunder som er satt opp med en avstand på 4,3 meter. Jeg velger her å se bort fra sporene etter den usikre grinden inn mot endeveggen i bygningens søndre ende. En grind så nærme den buede endeveggen er fristende å tolke som indi-

kasjon på at bygningen kan ha hatt saltak, men den avrundete grøften og veggstolperrekken er ikke forenlig med en saltaksløsning for bygningen (Komber pers. medd.). Det er ellers liten grunn til å anta at man med hus 13 skal ha brutt den ellers herskende byggeskikk på Gausel og ellers fra denne perioden når det gjelder stolpeplasseringen i enderommet. Stolpehullene langs endeveggen i sør er dermed neppe takbærende stolper, men kanskje heller spor etter veggstolper.

Den nordligste grinden er kun definert av stolpehullet etter den vestre takbærende stolpen. Noen makker til dette stolpehullet lot seg ikke påvise, i det hele tatt er det sparsomt med sikre spor for den østre delen av bygningen hvor den overlapper med sporene etter hus 8. Det er et åpent spørsmål hvorvidt det har vært flere grunder mot nord og dermed hvor langt huset har strukket seg i denne retningen. Samlet strekker de tre grindene seg i 8,6 meters lengde. Ut fra ett av stolpehullene A-2198 kan dimensjonen på bygnings takbærende stolper utledes og at denne trolig har vært mellom 15 og 20 cm i bredden (Ø-V). Stolpehull etter mulige utskiftninger av stolper i bygningen markerer at husets brukstid kan ha vært forholdsvis lang og en utskiftning av stolper i reisverket derfor vært nødvendig.

Selve tolkningen av hus 13 er beheftet med en viss grad av usikkerhet, da mengden av anleggsspor i grunnen og overlappingen med hus 8 vanskeliggjør entydige tolkninger. Jeg vil likevel anse denne tolkningen av hus 13 som den mest troverdige og "sikre" av de mulige tolkninger ut fra sporene, og mener at tolkningen heller ikke presser det foreliggende materialet.

Vegger:

Vegggrøften er som tidligere nevnt anlegget som i utgangspunktet definerer denne bygningen. Den søndre delen av vegggrøften er forholdsvis steinfri og i endeveggen kan det se ut for at vegggrøften har vært dobbel. Like innenfor vegggrøften avtegnet det seg en uregelmessig rekke med 9 veggstolpehull, 13 om vi tar med veggstolpehullene langs endeveggen i sør. Gjennomsnittlig avstand mellom disse var 0,65 meter. En tilsvarende situasjon med både grøft og veggstolper finner vi også ved hus 1 (Gausel Nord). I dette tilfelle ble grøften bestemt til å være en dreneringsgrøft som gikk rundt de øvre deler av bygningen. I motsetning til situasjonen for hus 13, var dreneringsgrøften omkring hus 1 fylt med stein.

For bygning VI på Gausel sør ble også en lignende grøft påvist. Den definerte bygningens øvre del og ble også tolket til å ha hatt en dreneringsfunks-

jon for bygningen innenfor. Også i dette tilfelle var grøften fylt med stein.

Veggstolpene til hus 13 tilsier en leirklint flettverkstverksvegg. Funn av små biter leire kan være spor etter mulig leirklining i forbindelse med vegggrøften, men dette er usikkert. Den nordligste delen av grøften rundt hus 13 var hellelagt og kan muligvis ha vært fundament for en syllstokk. Denne nedre del av grøften ser ut til å ha hatt en drenerende funksjon med kantsatte steiner dekket med flate heller, og den utgjør tilsynelatende de stratigrafisk yngste delen av grøften. Det er usikkert om den skal sees i sammenheng med bygningen slik den er tolket her. Hvorvidt hus 13 dermed har hatt doble vegger med en indre flettverkstverkskonstruksjon og en ytre plankevegg, eller om den ytre vegggrøften har hatt en annen funksjon enn veggforblir uavklart.

Veggkonstruksjonen ligner tilsynelatende på veggkonstruksjonen for hus II, IV og IX på Gene i Nordsverige, der sporene ble tolket til å være etter doble vegger, en indre med både bærende og isolerende funksjon og en ytre som kun har hatt isolerende funksjon (Ramqvist 1983:83ff, 145f). I motsetning til hus 13 på Gausel ble det for husene i Gene funnet spor etter stolpehull i bunn av vegggrøften. Mangelen på slike stolpehull samt at vegggrøften til hus 13 var forholdsvis grunn (5-13 cm), gjør at det må være rimelig å anta at grøften representerer fundament for syllstokk for plankevegg. I hvilken grad denne veggen har vært bærende eller kun har hatt isolerende funksjon er vanskelig å si ut fra sporene.

Bredden på det vestre sideskipet mellom vegggrøftens indre linje og de vestre takbærende stolpene var 2 m. Med tilsvarende bredde på det østre sideskipet blir bygningens totale bredde cirka 6 – 6,5 meter. Spor etter indre romoppdeling ble ikke funnet.

Gulv:

Det ble ikke påvist noe gulvlag tilhørende denne bygningssfasen. Det var heller intet kull/brannlag eller andre spor etter en eventuell brann. Det ble heller ikke registrert noen steinkonstruksjon eller hellelegging utover hellene i vegggrøften A-2227.

Tak:

I likhet med andre treskipede stolpebårne bygninger tenker man seg vanligvis et tak som hviler på langsgående åser. Grindenes indre bredde er forholdsvis smale her i forhold til husets antatte ytre bredde, og dette kan indikere at takkonstruksjonen er forholdsvis tung. Det kan derfor tenkes at det dreier seg om torvtekket tak, slik det tidligere er foreslått for bygninger

fra denne perioden (Komber 1989:36. Myhre 1980:181f). For øvrig vil de mange av de samme vurderinger når det gjelder røykavsug, mulig innertak og inndeling i mindre rom, som er omtalt under hus 8 også gjelde her. Grindkvotienten er hele 2,8 for denne bygningen, noe som indikerer at en god del av taktrykket opptas av veggene, som dermed må ha vært bærende og forholdsvis kraftige. Som omtalt under reisverk ovenfor kan mulige takbærende stolper inn mot søndre gavlvegg indikere mulighet for saltak, men krum endevegg gjør etter min mening en saltak-tolkning svært lite sannsynlig. Ergo er et valmet tak mest nærliggende for bygningen. Noen nærmere indikasjon på takkonstruksjonen eller tekkingsmateriale for hus 13 utover dette foreligger ikke.

Innganger:

For denne bygningen er det tolket tre mulige innganger, to i vestre langvegg og en i østre langvegg. De to inngangene i vest overlapper hverandre og må dermed trolig være utskiftingsfaser av samme inngang. Inngangene ligger like vest for ildstedet A-1666 og kan derfor neppe være samtidig med bruksfasen for ildstedet, som også er langt yngre (se ildsteder nedenfor). Ene dørstolpehullet (A-2332) lå også stratigrafisk under dette ildstedet og tilsier likeledes at ildstedet må tilhøre en yngre periode. Det kan ikke spores noen åpning i den ytre vegggrøften, men dersom vegggrøften er spor etter syllstokk eller dreneringsgrøft vil ikke dette stå i noe motsetningsforhold til en inngang her. Det er førøvrig ett opphold i rekken med veggstolper som korresponderer med den vestre inngangen, noe som indikerer at veggstolpene og inngangene tilhører samme bygningsfase.

Den foreslåtte inngangen i østveggen til bygningen kan ut fra lokaliseringen faktisk like gjerne tilhøre hus 8. Noen nærmere avklaring om denne inngangens tilhørighet har ikke latt seg gjøre.

Ildsteder:

De to ildstedene A-1479 og A-2228 som knyttes til bygningen ligger i midtskipet av bygningens enderom mot sør. Ildstedene ligger inntil hverandre sentrert mellom grøften som definerer gavlveggen mot sør og første grind. Stratigrafisk blir disse to ildstedene gjennomskåret av en grøft som igjen er gjennomskåret av anlegget A-1480 hvor en stor del av gjenstandene for denne bygningen ble funnet. Ildstedene må derfor være eldre enn både grøften og A-1480. Ildstedene i sør og funnene fra A-1480 tilhører da ulike faser. A-1479 er trapesoid i formen og har likheter med ildsteder bl.a. i hus 8. Ildstedet A-1666 viser også store

likhetstrekk med ildsteder i hus 8 øst for hus 13, og den rektangulære formen i flukt med hustomtens lengderetning tilsier at den sannsynligvis tilhører en bygning (jfr Løken et al. 1996:59). Beliggenheten til A-1666 i vestre sideskip like innenfor det som er tolket som den vestre inngangen gjør at dette ildstedet ikke er naturlig å tolke som tilhørende hus 13, slik denne fasen er definert her. Ildstedet lå stratigrafisk over dørstolpehullet A-2332 og stolpehullet A-2329. Sistnevnte stolpehull tilhører ikke denne bygningsfasen, men har gitt datering til merovingertid, og indikerer dermed at ildstedet A-1666 må være yngre eller samtidig med dette. Det har imidlertid ikke latt seg gjøre å påvise noen annen bygningstolkning hvor dette ildstedet inngår. Dateringer av kullmateriale fra noen av ildstedene er ikke foretatt.

Like sør for en søndre gavlveggen ligger ildstedet A-1578. Formen er oval i retningen nord-syd, og ildstedet er lokalisert i flukt med midtlinjen for hus 13. Den kan tenkes at dette ildstedet representerer en annen fase av hus 13, hvor også sporene av den mulige grinden like innenfor gavlveggen (A-2284, A-2146) i sør inngår. Noen slik fase har ikke kunnet defineres.

Vi ender opp med ildstedene A-1479 og A-2228 som de mest sannsynlige kandidater som antatte hovedildsted for hus 13.

Funksjon:

Ildstedene og gjenstandsfunnene (bl.a. spinnehjul) i den søndre delen av bygningen tyder i utgangspunktet på en boligfunksjon for denne delen av huset. Imidlertid er ikke ildstedene og anlegget hvor gjenstandene ble funnet samtidige ut fra stratigrafiske observasjoner. Sporene etter en mulig dobbel veggkonstruksjon innebærer at bygningen i tilfelle var bedre isolert enn andre bygninger, og dette kan også peke i retning av at huset har vært benyttet til boligformål. Med innganger på midten og sentralildsted i ene halvdel, synes hus 13 å være sammenlignbar med den vanlige todelte langhustypen fra romertid, slik den bl.a. kjennes fra Forsand (Løken 1983, 1987b, 1992b, 1996).

Paralleller på Gausel:

Ut fra den forholdsvis steinfrie søndre delen av vegggrøften for hus 13, er den nærmeste parallellen til denne grøften som definerer hus 11, ca 50 meter vest for hus 13. I vegggrøften etter hus 11 ble det også påvist spor etter dobbel vegggrøft i de øvre (søndre) deler av bygningen. Langveggene til hus 11 er imidlertid mer buet enn for hus 13s vedkommende, samt at endeveggene er rette mens hus 13 har buede endevegger. Hus 11 har også en datering til merovingertid, en da-

tering som er langt yngre en dateringen av hus 13. Forekomsten av både ytre vegggrøft og indre spor etter veggstolper finner vi også for bygningen VI på Gausel sør, samt for hus 1 på Gausel nord. I disse to tilfellene er imidlertid grøften steinfylt og tolket til å ha en drenerende funksjon for bygningen. Hus 13 er alene på Gausel om å ha en konstruksjon som tyder på doble vegger. Ellers synes hus 13 å være sammenlignbar med husene II, IV, VI, V, 1 og 2, det vil si de øvrige bygninger fra førromersk jernalder og romertid på Gausel.

Oppsummering:

Hus 13 er tolket som en treskipet bygning fra perioden ca 50 – 250 e.Kr. Bygningen er fragmentarisk bevart og den totale lengden lar seg ikke bestemme, men den ytre bredden er minst 6 meter. Bygningen har hatt en inngang i vestre langvegg, og muligvis en i østre langvegg. Den vestre inngangen er lokalisert midt i det som tilsynelatende er bygningens søndre halvdel, mens den østre kanskje markerer bygningens opprinnelige midte. For inngangen i vestre langvegg er det spor etter to overlappende innganger som markere en utskifting av inngangen på et tidspunkt. Ildstedene som inngår i tolkningen ligger i midtskipet, helt i søndre del av huset, like ved siden av en yngre nedgraving hvor hoveddelen av gjenstandsfunnene ble gjort. Mengden av anleggsspor og husets fragmentariske bevaringsgrad tilsier at alternative hustolkninger kan være mulig.

Hus 14

Beliggenhet:

Hus 14 ligger for seg selv på en flate rundt 125 meter NNØ for Husaberget, ca 50 meter rett nord for veien fra Gauselbakken og opp til Husaberget. Området er svakt skrånende mot nordøst, og høyden over havet varierer 67,6 til 68,8 meter. Bygningssporene omfatter et areal på 23 ganger 5 meter. Bygningsfasen er avdekket i sin helhet og totalundersøkt.

Stolpehull:

Hus 14 utgjøres av 14 stolpehull etter takbærende stolper, samt fire stolpehull etter mulige inngangstolper/dørstolper. I tillegg kommer tre små stolpehull som ligger i den østre takstolperrekken. De 14 takbærende stolpehullene markerer åtte grunder, to av dem er kun definert av det vestre stolpehullet og mangler sin østre makker. Avstanden mellom første og siste grind er 23 meter, og den innbyrdes avstanden mellom grindene (fagdybden) er henholdsvis (regnet fra sør mot nord) 1-2 grind; 3,5 meter, 2-3 grind; 3,7



Fig. XX. Hus 14 sett mot nord. Trestikker markerer stolpehull. Foto: L.H. Vikshåland.

Fig. XX. House 14 seen towards N. Wooden pegs marks the postholes of the house. Photo: L. H. Vikshåland.

m, 3-4 grind; 1,9 m, 4-5 grind; 4,3, 5-6 grind; 3,3, 6-7 grind; 3,2 m, 7-8 grind; 2,9 m. Den innbyrdes bredden til grindene, avstanden mellom de parvise stolpehullene er 2,4 meter, bortsett fra grind 7 og 8 (mot nord) som begge har en innbyrdes bredde på 2 meter. For grind tre og fire er kun de vestre stolpehullene påvist slik at grindbredden her er ukjent. Stolpehullene er gjennomgående runde eller rundovale i plan, og tverrmalet varierer fra 22 x 18 cm til 42 x 26 cm, og dybden mellom 7 og 23 cm. Skoningstein ble kun påvist i ett av stolpehullene. De tre ekstra stolpehullene ligger mellom andre og tredje grind og mellom fjerde og femte grind og representerer en mulighet for ytterligere to grunder for huset. Eventuelt kan de være spor etter støttestolper eller lignende.

Vegggrøfter:

Utover sporene etter stolpehull var det ellers svært sparsomt med andre anleggsspor i forbindelse med hus 14. Noen spor etter veggkonstruksjon lot seg ikke påvise i undergrunnen. Det er likevel sannsynlig at de foreliggende sporene markerer bygningens opprinnelige størrelse, da det ikke var ytterligere anleggsspor å finne sør eller nord for grind 1 og 8.

Ildsteder:

Heller ingen ildsteder eller kokegroper ble påvist for hus 14.

Innganger:

Som nevnt ovenfor er fire stolpehull tolket som spor etter innganger. Umiddelbart nord for grind fire ligger en inngang i vestveggen definert ved to stolpehull som markerer en åpning på en meters bredde. Inngangen er uttrukket med en meter i forhold til vestre grindsstolperrekke. Det er mulig at denne inngangen har hatt

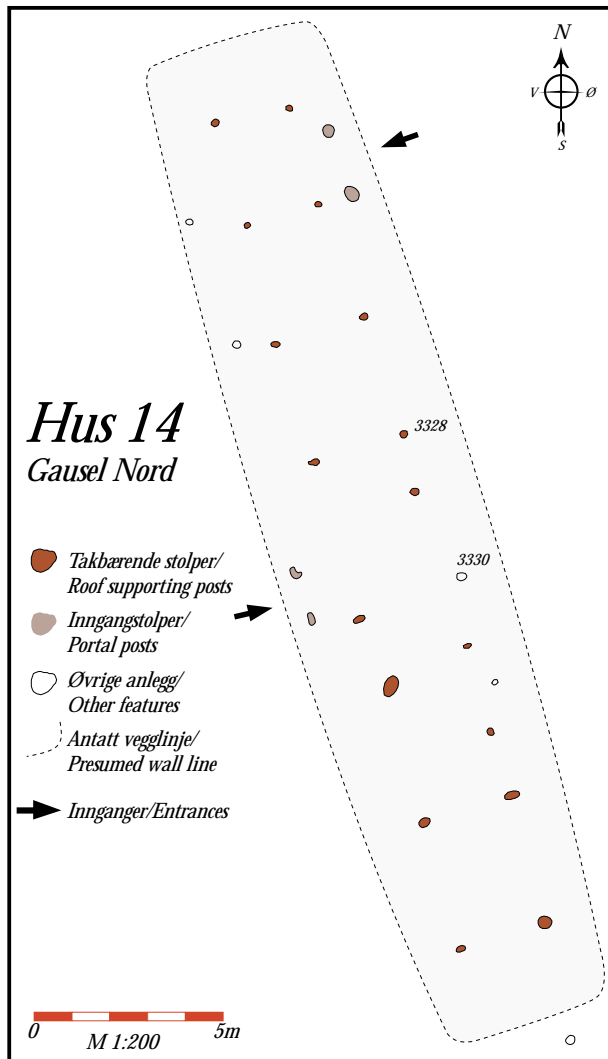


Fig. XX. Plan over hus 14. Grafikk: R.L. Børshheim.
Fig. XX. Plan of house 14. Graphics: R.L. Børshheim.

en motstående inngang i den østre langveggen, men det ene stolpehullet som kan indikere en slik inngang ligger 0,6 meter nærmere midtskipet enn den vestre inngangen, slik at dersom det representerer en inngang har denne neppe vært samtidig med den i vest. Den mulige motstående inngangen velger jeg å avskrive her.

Sporene etter dørstolpene i vest er avlange parallelt med husets lengderetning, et vanlig trekk for inngangstolper og en indikasjon på at stolpene har vært rektangulære. Mellom grind 7 og 8 i nordenden av bygningen foreslås ytterligere en inngang, i østveggen. Inngangen her ligger 0,9 meter i avstand til nærmeste takbærende grindstolpe. Dørbredden for inngangen her er 1,4 meter.

Kulturlag:

Utenfor selve huset mot øst var det rester etter et kulturlag (A-3361) på 8,5 ganger 4 meter i utbredelse. Dateringsprøve fra kulturlaget og fra anleggspor tilhørende hus 14 tilsier at kulturlaget ikke er sammenhengende med bygningssporene. Det ble ellers også tatt makrofossilprøver fra dette laget.

Funn:

Seks biter med ubestembare brente bein (0.85 g) ble funnet i fire av stolpehullene som tilhører huset. A-3330, A-3331, A-3327, og A-3324. Utover disse ble det ikke gjort andre funn for hus 14.

Datering:

Tre 14C prøver er analysert, to fra stolpehull og en prøve fra kulturlaget A-3366. Sistnevnte datering indikerer som nevnt ovenfor at dette kulturlaget ikke er samtidig med bygningssporene.

Begge prøvene tatt fra stolpehull tilhørende hus 14 har gitt forholdsvis sammenfallende dateringer til merovingertid. De to dateringene overlapper innenfor intervallet ca 620 – 780 AD. Bygningssporene utviser en viss likhet med hus 12 som ligger lokalisert 110 meter lenger mot vest, som også er datert til merovingertid. Hus 12 og hus 14 har for øvrig også tilsvarende orientering, NNV. Mangelen på andre daterende funn, den strukturelle likheten med hus 12 og det faktum at bygningssporene tyder på en enfaset bygning, gir som konklusjon at merovingertid er den sannsynlige dateringen for bygningen.

Naturvitenskap hus 14 (ECS)

Sporene etter hus 14 lå nordøst for hus 8. Huset har vært treskipet. Anlegg etter takbærende stolper og etter inngangstolper kunne påvises. C14-datering av korn fra to anlegg viser at huset sannsynlig har vært i bruk i merovingertid. Korn fra et kulturlag like øst for hus 14 ble C14-datert til førromersk jernalder.

Innsamlede prøver

Prøver ble tatt i fem av de 14 anleggene etter takbærende stolper. Ytterligere prøvetaking ble ikke prioritert. Anleggene etter 1. og 3. grind ble ikke snittet og prøver ble derfor ikke tatt i disse anleggene. Som for hus 12 ble prøvetaking nedprioritert fordi det i huset var få påviste anlegg (ildsteder, vegg-grøfter, veggstolper) i forhold til andre hus på området. Det ble tatt to prøver fra kulturlaget øst for hus 14.

Prøve	Materiale	Kontekst	Hus	Ukalibrert	Kalibrert (AD)	%
Ua-15554	Korn	Stolpehull 3330	14	1290 70	620 – 900	95,4
TUa-2547	Korn	Stolpehull 3328	14	1345 50	600 – 780	95,4
Ua-15548	Korn, bygg	Kulturlag 3361	Ø for 14	2285 85	550 BC – 50 BC	90,4

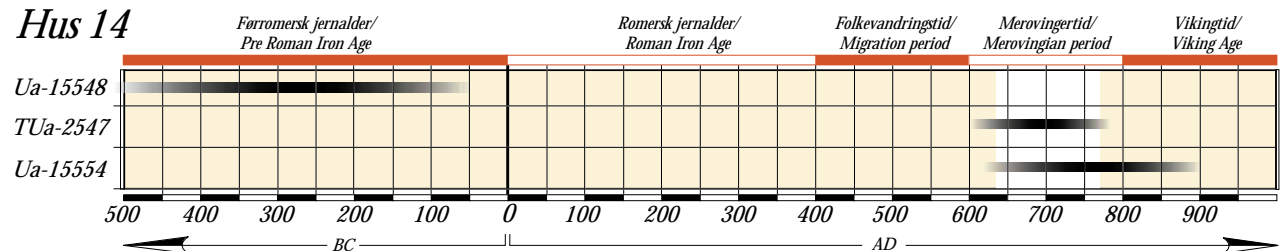


Fig. XX. 14C dateringer fra hus 14.
Fig. XX. The 14C datings of house 14.

Resultat

Det er korn i alle de fem prøvene tatt i hullene etter takbærende stolper. I A-3330 var det flest korn og korn kunne identifiseres som agnekledd bygg og rug (*Secale cereale*). I det nordligste anlegget var det relativt mange ugras, men det var bare få kornfragmenter. Rug er ikke funnet i andre anlegg på Gausel.

Få prøver og lite makrofossiler vanskeliggjør en tolkning av hus 14. Imidlertid er det funnet mer korn i A-3330 enn i de andre anleggene noe som kan antyde kornbehandling / matlagings aktivitet i den midtre delen av huset. Relativt mer ugras i den nordre delen kan antyde fjøs eller oppbevaring av høy her.

I Norden er små mengder rug funnet fra slutten av yngre bronsealder og i eldre jernalder. Den blir noe mer vanlig i yngre jernalder. Det er først i vikingtid at den blir dominerende i Danmark (Robinson 1993). Dette stemmer med at rug først dukker opp i eldre jernalder kontekst på Gausel.

Tolkning hus 14

(RLB)

Reisverk-konstruksjon:

Som de øvrige bygningene på Gausel er også hus 14 en treskipet bygning. Reisverket utgjøres av mellom åtte og ti takbærende grunder. Det er lite andre spor i undergrunnen som kan gi alternative faser og spor etter utskiftninger slik at alt tyder på at bygningen har vært enfaset. De to ekstra stolpene til mulige grunder mellom andre og tredje, fjerde og femte grind kan naturligvis være spor etter en utskiftning, men de øvrige sporene nokså regelmessige grindene tyder etter min oppfatning på en enfaset bygning. Avstanden mellom første og siste grind er ca 23 meter, som gir en antatt total lengde for denne bygningen på 25-26 me-

ter. Bredden kan estimeres til ett sted mellom fem og seks meter.

Vegger:

Ingen spor etter veggkonstruksjoner kunne påvises, men anleggssporene tyder på at bygningen neppe har vært særlig lengre enn slik den fremstår. En smalere grindbredde i den nordre enden kan antyde at veggene kan ha vært svakt buet. Mangelen på spor etter vegger i undergrunnen tyder på en veggkonstruksjon som i liten grad setter spor i grunnen – som for eksempel i form av en plankevegg nedsatt i en liggende syllestokk.

Innganger:

De to inngangene er noe ulike når det gjelder avstand til midtskipet og dørbredden, men da huset sannsynligvis er enfaset må det være rimelig å anse de to inngangene som samtidige.

Funksjon:

Mangelen på ildsteder og funn gjør det i utgangspunktet fristende å gi en uthus/fjóstolkning for bygningen. De manglende spor etter ildsteder kan skyldes at ildstedene på denne tiden i mindre grad er anlagt direkte på bakken eller graves ned i undergrunnen, men er en form for oppbygde ildsteder som ikke setter spor etter seg i grunnen. En bygning på nesten 30 meters lengde har neppe kun fungert som fjøs/uthus, men har trolig vært funksjonsdelt i tråd med datidens byggeskikk. Innganger i ulike deler av bygningen kan også muligvis indikere en slik funksjonsdeling, for eksempel med en inngang for folk og en for husdyr e.l. To innganger i bruk samtidig lokalisert på ulike steder i bygningen vil medføre mye gjennomtrekk, slik at en oppdeling av bygningen i minst to rom er plausibel dersom den har vært i bruk som bolig. Dateringen av

bygningen til yngre jernalder skulle også tilsi at den endring i romorganisering som forekommer i folkevandringstid (hus 8, 4/10) med en mer spesialisert romorganisering og med egne innganger for ulike deler av bygningen, også har preget hus 14. (makrofossiler?) Det var ingen gjenstandsfunn eller funn utover noen små mengder brente bein, og dermed få holdepunkter for noen nærmere avklaring omkring bygningens mulige funksjoner. Bygningen ligger noe isolert fra de øvrige bygningene fra yngre jernalder i området, slik at det er vanskelig å trekke noen konklusjoner basert på samhörighet med andre bygninger eller strukturer.

Paralleller på Gausel:

Som nevnt under datering utviser hus 14 strukturelle likheter med hus 12, men også med hus 3. Disse husene er alle definert kun ut fra spor etter de takbærende stolpene, som utgjør åtte grunder både for hus 14 og hus 12. For hus 3 sitt vedkommende er mengden av anleggspor på stedet såpass omfattende at noen sikker bestemmelse av totalt antall grunder er vanskeligere her. Alle disse husene er også datert til yngre jernalder, og har tilsvarende orientering NNV. Felles for husene er også mangelen på spor etter vegger samt usikre inngangspor. Hus 14, 12 og 3 tilhører tilsynelatende deler av samtidige gårdsbygninger i yngre jernalder, sammen med hus 11 og muligvis hus 9.

Oppsummering:

Hus 14 har vært en treskipet bygning på rundt 25-26 meter og ca 5-6 meters største bredde. Bygningssporene viser en enfaset bygning som kan dateres til merovingertid. Trolig har veggene vært i form av stående plankevegg nedfelt i syllstokk. Huset har hatt to innganger, en på midten og en helt i nordenden.

Sannsynligvis har en såpass stor bygning rommet flere funksjoner, men noen sikker funksjonstolkning har ikke latt seg gjøre. Bygningen inngår som del av bygningmassen på Gausel i merovingertid, sammen med hus 3, 12 og 11.

Bygning 15

Bygning 15 omtales i det følgende som bygning og ikke som et hus, da betegnelsen bygning er mer nøytral enn betegnelsen hus som vanligvis refererer til konstruksjoner med tak og vegger og gjerne en spesiell boligfunksjon.

Beliggenhet:

Denne bygningen ligger for seg selv sammen med hus 12, på utgravingsområdets nordvestre del, 50 meter øst for veien Husaberget og ca 100 meter nord for knausen Husaberget. Det ble påvist enkelte spredte stolpehull i dette området men det lot seg ikke gjøre å finne sammenhengende spor etter forhistoriske bygninger i umiddelbar nærhet av bygning 15 og hus 12. Terrenget på stedet er slakt skrånende mot nord, og før avtorving bestod området av åpen dyrket mark. Høyden over havet er 68 meter. Bygningen ble avdekket i sin helhet og totalundersøkt.

Stolpehull:

Bygningen er definert av en U-formet grøft samt fem stolpehull, A-3221, 3222, 3223 og 3224, pluss det femte som ikke har eget anleggsnummer, da det fremssto som del av vegggrøften før snitting av denne. I tillegg er det to mindre stolpehull (A-3232, A-3242) som utgjør par sammen med de nordre stolpehullene A-3221 og A-3224. Stolpehullene er gjennomgående cirka 20 cm i tverrmål med unntak av A-3221 som har en di-



Fig. XX. Bygning 15 etter fremrensing, sett mot nord. Foto: L.H. Vikshåland.
Fig. XX. Building 15 after being cleaned. Seen towards N. Photo: L.H. Vikshåland.

ameter på 32 cm. Ingen av de snittede stolpehullene inneholdt skoningsstein.

Veggrøfter:

Bygning 15 er i utgangspunktet definert av grøften A-3247 som er U-format. Selve grøften er mellom 0,3 og 0,5 meter bred. Grøften var forholdsvis steinfri. Dybden ved snitting viste seg å være 8-9 cm. Totalt er bygningens bredde (Ø-V), slik den er definert av grøften, 4,2 meter. Grøften er åpen mot nord (nedover) og endene korresponderer med de parvise stolpehullene. Åpningen måler 3,5 meter og det er også avstanden fra åpningen i nord til grøftens bakkant mot sør. Det skal anføres at det var et klart skille og en viss avstand mellom stolpehullet A-3217 i hus 12 og grøften A-3247, noe som kan gå uklart frem på plantegningen (se fig. hus 12).

Ildsteder:

Ingen ildsteder lot seg påvise verken i eller umiddelbart utenfor bygning 15.

Innganger:

Hvorvidt det er riktig å omtale åpningen mot nord i bygning 15 som en inngang er usikkert. Sammenfallet av åpningen i veggrøften og stolpehullene tyder på at denne åpningen er tilsiktet og ikke et resultat av dårlige bevaringsforhold eller opprensing.

Funn:

Det ble innenfor bygningens utstrekning gjort funn av et mindre ubestemmelig jernfragment. Funnet er senere tapt. Utover dette ble det ikke gjort gjenstands- eller andre funn i forbindelse med bygning 15.

Datering:

Det er kun foretatt en datering på materiale fra bygning 15. Prøven er foretatt på trekull fra snitt i den U-formete grøften og denne ga en datering til yngre steinalder. Denne prøven er beheftet med en viss usikkerhet da trearten ikke har latt seg bestemme, samt at trekull fra grøften kan skrive seg fra eldre perioder enn grøften selv. Flere prøver ville her kunne gi en nærmere bekreftelse eller avkreftelse av denne dateringen. Funnet av jernfragment i forbindelse med bygningen kan gi en indikasjon på en langt yngre datering. Det er ellers ingen overlappende anlegg eller anleggsspor som skjærer gjennom hverandre for bygning 15 og hus 12, slik at noe relativ kronologi mellom disse to bygningene, utover at de neppe kan ha vært samtidige, kan fastsettes. På bakgrunn av likhet med tilsvarende bygningsspor på Skeie på Hundvåg, Sta-

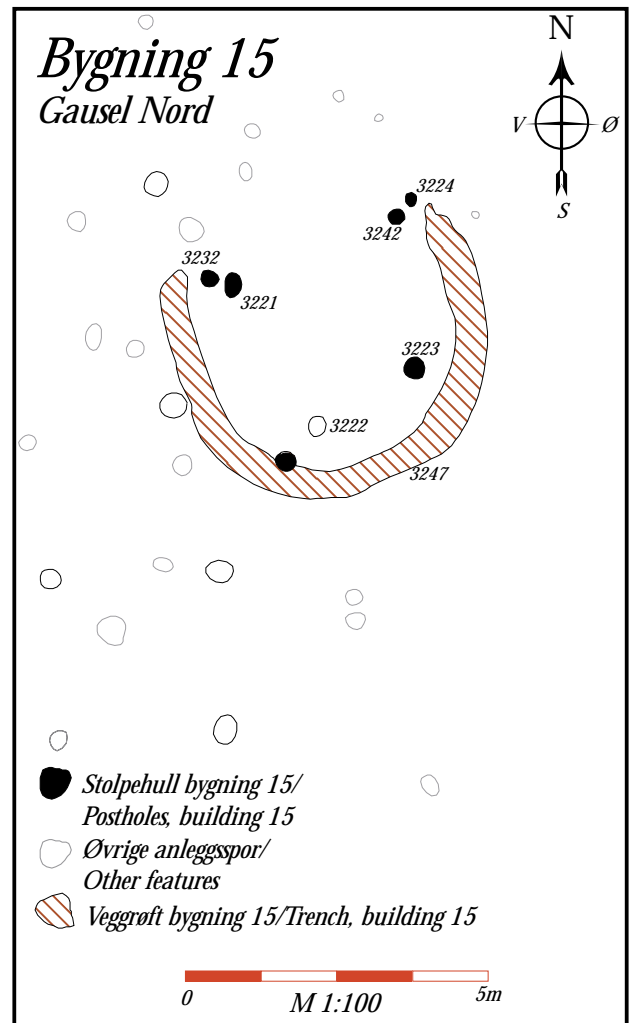


Fig. XX. Plan over bygning 15. (Se også hus 12 side 140)
Grafikk: R.L. Børsheim.

Fig. XX. Plan of house 15. (See also house 12, side 140).
Graphics: R.L. Børsheim.

vanger kommune, dateres bygningen til yngre jernalder. Se nærmere begrunnelse under paralleller i Rogaland nedenfor.

Tolkning bygning 15

Konstruksjon:

Bygningen har bestått av fire jordgravde hjørnestolper omsluttet av en U-format grøft. Denne grøften kan tenkes har vært fundament for en krum vegg, eller en mulig dreneringsgrøft for å hindre vannsig inn i bygningen. En jordfundamentert U-format vegg vil være forholdsvis stabil og selvbærende, slik at stolpene i et slikt tilfelle trolig hovedsakelig har hatt en støttfunksjon for en eventuell takkonstruksjon. Tverrmålet på stolpene tilsier at stolpene har vært forholdsvis små sammenlignet med vanlige takbærende stolper, trolig

Prøve	Materiale	Kontekst	Hus	Ukalibrert	Kalibrert (BC)	%
Ua-15556	Trekull, ubest.	Vegggrøft 3247	15	3720 70	2340 – 1910 BC	95,4

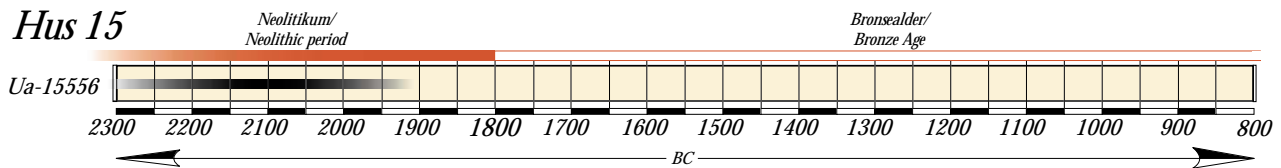


Fig. XX. 14C dateringen fra grøften til bygning 15.

Fig. XX. The 14C dating from the trench around building 15.

med ett tverrmål på ett sted omkring 5 -15 cm. Stolpene er plassert like innenfor veggen, sannsynligvis for å gi et størst mulig åpent rom i midten. Tre av de fire stolpene danner en rett vinkel og står med lik avstand (2,4 m) fra hverandre. Stolpen (A-3223) er noe inntrukket i forhold til de øvrige. Vi må anta at stolpene har vært sammenbundet med bindebjelker øverst, og med kun fire bærende stolper er ikke symmetrien i stolpeplasseringen avgjørende for stabiliteten. Med den ene stolpen plassert helt inntil grøften, er det rimelig å se dette som en indikasjon på at en eventuell vegg kan ha vært av samme høyde som stolpene. Krummingen av veggen gjør at en syllstokkonstruksjon av denne vil ha vært lite sannsynlig. Dybden på grøften kan kanskje tilsi at det for en antatt vegg her må være i form av en stående plankevegg direkte nedsatt i bakken, eller en stolpebasert flettverksvegg. Noen entydige svar på dette kunne ikke utledes av de snittene som ble gjort gjennom grøften. Åpningen i den nordre enden ser ut for å ha vært definert av to par stolper. To takbærende-/ inngangsstolper som hver har en mindre stolpe 15 cm diagonalt plassert mot avslutningen av vegggrøften. Ut fra bygningens layout er det mest plausible takkonstruksjonsforslag en sperrkonstruksjon (møne) hvilende på inngangsstolpene, som bærer et tak som er valmet mot syd med sperr, eventuelt hvilende på en mulig veggens øvre kant i hele bygningens lengde. Imidlertid er dette en konstruksjon som gjør de to bakre (søndre) stolpene strengt tatt overflødig eller kun har hatt en støttefunksjon. Alternativt kan vi tenke oss en takkonstruksjon hvor to sperr går fra toppen av mønet i forkant og hviler på de to bakre stolpene, og at horisontale åser på disse har dannet selve taket. Dette forslaget vil gi et rettvinklet tak med tre flater i motsetning til et avrundet tak.

Som jeg var inne på ovenfor kan det også tenkes at grøften er spor etter en drenering i forbindelse med den firestolpes konstruksjonen den omkranser. I likhet med dreneringsgrøftene for hus 1 og hus VI er også denne åpen i nedre kant, hvor det ikke er behov

for drenering på grunn av terrengets fallretning. I motsetning til grøftene til hus 1 og VI var det ikke nevneverdig stein i grøften til bygning 15, så man kan tenke seg en slags åpen dreneringsgrøft, en åpen renne rundt bygningen. En samlet vurdering tilsier at grøften rundt bygning 15 sannsynligvis er spor etter en dreneringsgrøft og ikke en vegg.

Funksjon:

Siden bygning 15 skiller seg fra alle de øvrige bygningene på Gausel, både i form og størrelse, må bygning 15 være bygget med et spesielt formål eller funksjon i sikte, eller skrive seg fra en langt tidligere periode. Den beskjedne størrelsen samt mangelen på ildsteder og funn peker i retning av at bygningen kan ha tjent som en slags lagerbygning/konstruksjon, eller om vi vil strekke strikken en smule kan vi tenke oss at den har hatt religiøs/ kultisk betydning (Åpningen ligger orientert vekk fra solen slik at bygningens indre alltid har ligget i skygge).

Paralleller i Rogaland:

Lignende U-formete bygninger er bl.a. funnet på Skeie, Hundvåg i Stavanger kommune; Høgevollen, Hafsøy, Egersund kommune; Hognestad, Time kommune; Forsandmoen, Forsand kommune; og fire i Hå kommune (Stavnheim, Voll, Mjølhus(2)). Bygningssporene på Gausel har størst likhet med sporene etter bygning 7A på Høgevollen og bygningen på Skeie, ikke minst når det gjelder størrelsen. Avstanden mellom de fire stolpene er for bygningen på Høgevollen 2,5 meter mens tilsvarende mål på Gausel er 2,4 m. Selve vegggrøften er noe større på Høgevollen enn på Gausel (henholdsvis 5,5 m kontra 4,2 m). Den største ulikheten er at vegggrøften på Høgevollen danner en nesten sluttet U-formet "sirkel" mens Gauselbygningen har en 3,5 meter vid åpning i nordenden. Bygning 7A på Høgevollen dateres i rapporten til førromersk jernalder på bakgrunn av likhet i konstruksjon med bygningen på Stavnheim (Steen 1995) En datering på trekull fra ett av stolpehullene fra bygning 7A på Hø-

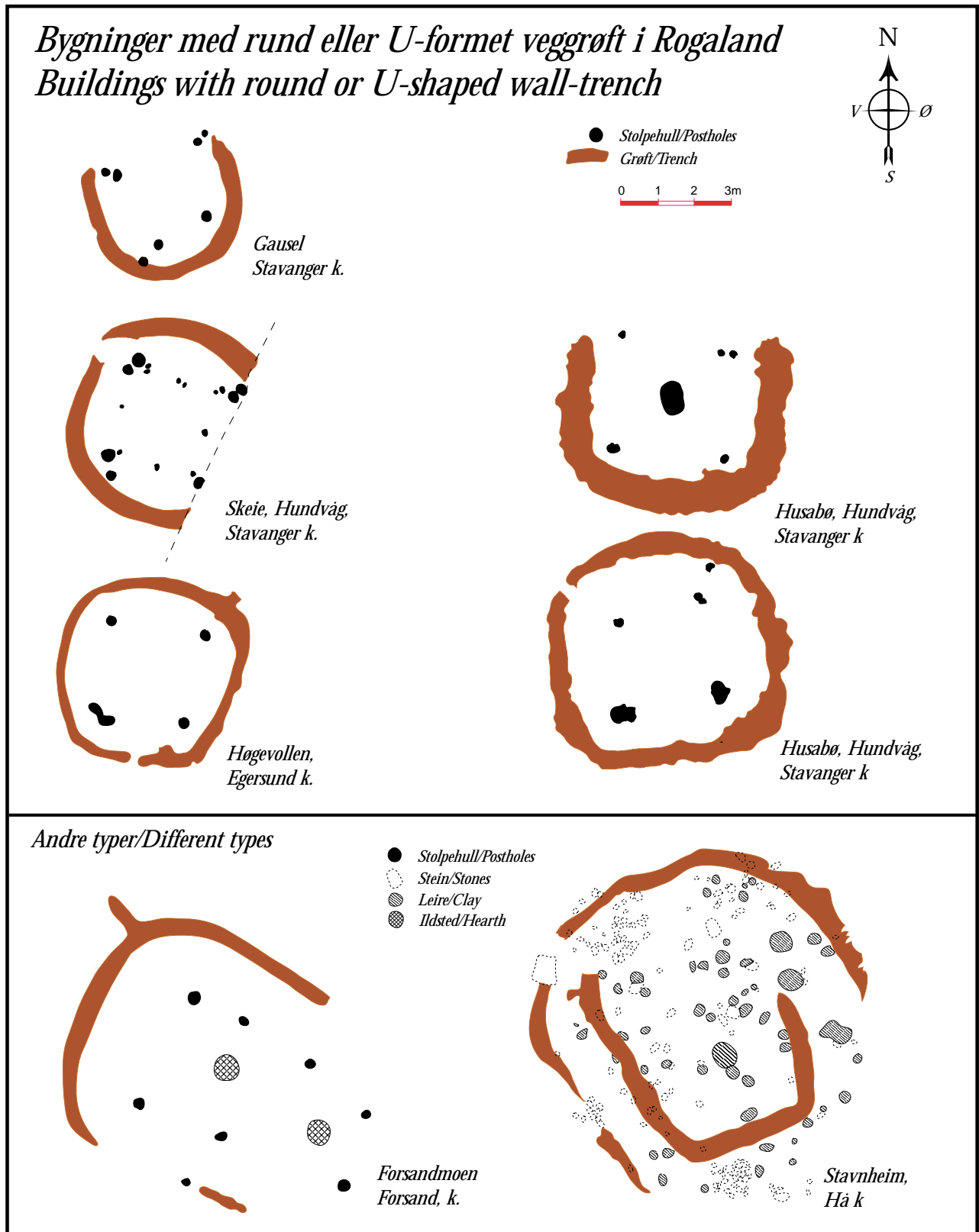


Fig. XX. Eksempler på U-formete bygningsstrukturer fra Rogaland, nevnt i teksten. Grafikk: R.L. Børshheim.
 Fig. XX. Examples of U-shaped buildings from Rogaland. Graphics: R.L. Børshheim.

gevollen er imidlertid fra tidlig bronsealder. Bygningen blir her tolket som oppbevaringsbygning for korn eller høy (Ibid.)

Den sirkelformete bygningen på Skeie, Hundvåg har som nevnt også likhetstrekk med bygning 15 på Gausel. Bygningen som vegggrøften definerer er her

noe større (5,7 m i ytre tverrmål), samt at alle stolpene er doble. Avstandene mellom hjørnestolpene er det samme som for bygningen fra Høgevollen (2,7 m) og dermed også litt større enn for bygning 15 på Gausel. Bygningen på Skeie er beskåret av en nyere tids vei i den sørøstre enden, slik at det ikke vites om grøften har dannet en full sirkel eller om det har vært en åpning i denne enden av huset. På grunnlag av tre dateringer fra både grøft og stolpehull, hvorav to på forkullet makrofossilmateriale er denne bygningen entydig datert til merovingertid. Denne bygningen er således den sikrest daterte av denne typen bygninger i Rogaland. Skare foreslår at bygningen har hatt funksjon som kornlager på bakgrunn bl.a. av funn av korn i stolpehull. Funn av blant annet esseslagg i ett av stolpehullene gjør at bygningen er tolket til muligvis å ha fungert som smie på et tidspunkt (Skare 1998)

Den U-formete tuften på Stavnheim, Hå, (Bårdsgård 1981) ser ut for å være av en annen karakter og gir mer inntrykk av å være deler av gavlveggen til et langhus, og det ble også funnet spor etter ildsted i motsetning til bygningene på Gausel og Skeie. Det er for øvrig ingen opplysninger om påviste stolpehull i tilknytning til vegggrøften her (Ibid.). Det som ser ut for å være nokså tilsvarende bygningsspor ble påvist to år senere på Voll, Hå kommune (Haavaldsen 1984). Også her ble det påvist ildsteder sentralt i tuften. Imidlertid var det dessverre kun deler av den østlige halvpart av tuften som var bevart ved undersøkelsen. Det ble her videre påvist fem stolpehull i tilknytning til vegggrøften. I likhet med bygningen fra Stavnheim mener jeg at tuften på Voll er av en annen type og dermed ikke sammenlignbar med bygning 15 på Gausel. Sporene etter to mulig bronsealderbygninger under en gravhaug fra romertid på Hognestad i Time, er etter min vurdering trolig deler av lengre hus og ikke små U-formete tufter. Avgrensning av undersøkelsesområdet gjør at disse husene ikke er frilagt i sin helhet og det er derfor vanskelig å bruke disse bygningssporene komparativt. For hus 57b på Forsandmoen, Forsand, er mitt inntrykk at stolpesporene her er etter et grindbygd langhus og hvor kun deler av den vestre vegggrøften er bevart. Anlegget er datert på trekull til bronsealder/førromersk jernalder (Løken 1987d:144)). For de to tuftene på Mjølhus i Hå kommune undersøkt i 1961, består disse av U-formete murer med innvendige stolpehull i hjørnene (Skjølvold 1970). Disse tuftene er mer å sammenligne med anlegg som for eksempel Håvold, og er etter min mening vesensforskjellige fra den bygningstypen med nedgravd vegggrøft som diskuteres her. Mjølhus-tuftene er for øvrig datert til førromersk jernalder.

Utenfor Rogaland er det som er tolket som mulige rundhus også funnet på Virik i Søndre Vestfold (Haavaldsen 1983) De sirkulære sporene her er imidlertid langt større (10 - 17 m i tverrmål) enn de vegggrøfter som er omtalt her, trolig er det heller spor etter fotgrøfter til gravhauger. Disse anleggene er heller ikke tilstrekkelig detaljundersøkt til at det er hensiktsmessig å trekke dem videre inn i diskusjonen her.

Bygningene på Skeie og Høgevollen ser ut for å være de mest komparative tilfellene for bygning 15 på Gausel. Ut fra dateringen av Skeiebygningen hører muligvis denne bygningstypen til i yngre jernalder, og ikke bronsealder/ førromersk periode som hittil har vært antatt. På denne bakgrunn dateres bygning 15 på Gausel også til yngre jernalder.

For øvrig er det nylig funnet tre firestolpers bygninger, derav en med U-formet og en med nærmest sirkulær vegggrøft på Husabø, Hundvåg, Stavanger kommune (Hemdorff in prep) Bygningene er avdekket i sin helhet og er noe større enn bygningen på Gausel og Skeie, men har ellers svært lik layout. Funnet viser også en samtidighet i forekomsten av både sluttet og åpen vegggrøft for denne type bygningsspor. Bygningssporene på Hundvåg bærer preg av at de er forholdsvis unge, trolig yngre jernalder. Bearbeidelsene av dette funnet er fortsatt under arbeid og vil bli publisert senere (Hemdorff in prep).

Oppsummering:

Bygning 15 på Gausel er en U-formet liten konstruksjon på 4,2 ganger 3,5 meter, med fire takbærende stolper og en bred åpning mot nord. Grøften som omslutter stolpekonstruksjonen er høyst sannsynlig en dreneringsgrøft som har vært en åpen kanal rundt huset for å lede vekk overflatevann. Mangel på ildsted og funn, samt størrelse og lokalisering et stykke unna annen bosetning gjør det nærliggende å tenke seg at bygningen har hatt en funksjon som et slags korn- eller høylager. Sannsynligvis er det spor etter en særlig type/forløper av de såkalt høystakktufter. Det er for øvrig gjort få funn av makrofossiler i anleggene tilhørende hus 15. Likheten med sporene etter tilsvarende bygning på Skeie, Hundvåg gjør det nærliggende å gi bygning 15 på Gausel en datering til yngre jernalder.

Hus 16

Anleggssporene til hus 16 ble fremtolket i felt som en mulig sammenhengende bygningsfase i arbeidet med å finne flere bygninger i området hvor hus 13 lå. På grunn av en annen orientering av bygningssporene enn hus 13 ble dette tolkningsforslaget gitt et eget hus-

nummer (Bårdseth 1999). Etter nærmere gjennomgang fremstår hus 16 som for usikkert belagt til å utgjøre noen egen bygning, og må derfor avskrives.

For enkelthets skyld vil jeg imidlertid fortsatt bruke betegnelsen "hus 16" i det følgende.

Beliggenhet:

Strukturen kalt hus 16 hadde samme beliggenhet som hus 13 midt på felt E, umiddelbart vest for hus 8 og nord for helleleggingen A-1816 som forbinder hus 8 med hus 10. Terrenget skråner svakt mot nord og sporene tilhørende hus 16 ligger orientert NNØ-SSV, diagonalt i forhold til hus 13. Høyden over havet på stedet er rundt 65 meter.

Stolpehull:

Hus 16 var definert av 8 stolpehull etter det som ble tolket som fem takbærende grindere. Samlet lengde for disse fem grindene var 8 meter. To av grindene (grind 3 og 4) var kun definert med de østre stolpehullene. Grindenes bredde, for de tre grindene der dette kunne bestemmes, var gjennomgående 2 meter. Avstanden i lengderetningen mellom de enkelte grindene varierer med henholdsvis 2,6, 2,1, 0,8 og 2,2 meter. Det ble ikke funnet tilhørende veggstolper eller inngangsstolper for hus 16. Stolpehullenes størrelse i plan varierte mellom 24 x 20 cm og 42 x 60 cm, og dybden varierte mellom 8 til 18 cm. I kun to av stolpehullene, A-1601 og 1613, ble det registrert skoningsstein.

Det er i området for hus 13 og 16 en mange spor etter stolpehull og ildsteder som indikerer at det har stått flere bygningsfaser på stedet.

Vegggrøfter:

Ingen vegg- eller andre grøfter kunne knyttes til hus 16.

Ildsteder:

Ildstedet A-2331 er den eneste mulige kandidaten til ildsted for denne husfasen. Ildstedet utgjorde den nordre del av det store sentralildstedet A-1666, og ligger lokalisert litt vest for den midtlinje som dannes mellom stolpeparene. A-2331 er rundt i formen og måler 85 ganger 80 cm i tverrmål og er ca 20 cm dyp.

Det store ildstedet A-1666 som ildsted A-2331 er en del av er for øvrig ikke knyttet til noen av husetolkingene på stedet (13 og 16), men den rektangulære formen og likheten med andre sentralildsteder på Gausel tilsier at dette ildstedet markerer ytterligere minst en bygningsfase her. Orienteringen (N-S) tilsier imidlertid en annen enn orienteringen av hus 16.

Funn:

Det er gjort funn i to av stolpehullene som inngår i denne tolkingen. Fra A-1600 er det funnet et skår av leirkar, og fra A-1601 ble det funnet to skår og to fliser av leirkar. Skårene er av uornert mellomgrovt magret gods og kan muligens stamme fra samme leirkar.

Datering:

Det er foretatt fire 14C dateringer fra masse i anleggspor som inngikk i hus 16 tolkingen, for om mulig å påvise en tidsmessig sammenheng. Alle dateringene er gjort på forkullet makrofossiler fra stolpehull, og har

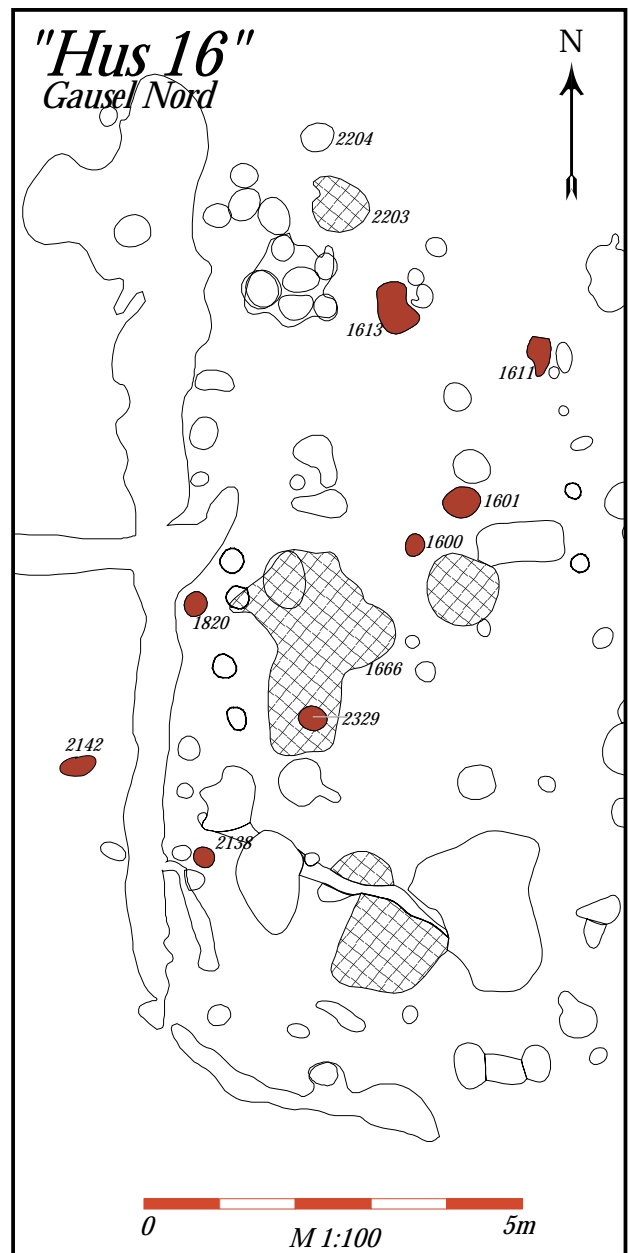


Fig. XX. Plan over forslag til hus 16. Grafikk: R.L. Børshheim.

Fig. XX. Plan of proposed house 16. Graphics: R.L. Børshheim.

Prøve	Materiale	Kontekst	Hus	Ukalibrert	Kalibrert (AD)	%
Ua-15559	Korn, bygg	Stolpehull 2329	16	1365 65	540 – 810	95,4
TUa-2536	Korn, bygg	Stolpehull 2138	16	1695 50	230 – 440	95,4
TUa-2549	Korn	Stolpehull 1600	16	1900 65	50 BC – 260 AD	94,3
TUa-2551	Korn, bygg	Stolpehull 1600	16	1560 70	380 – 650	93,2

Hus 16

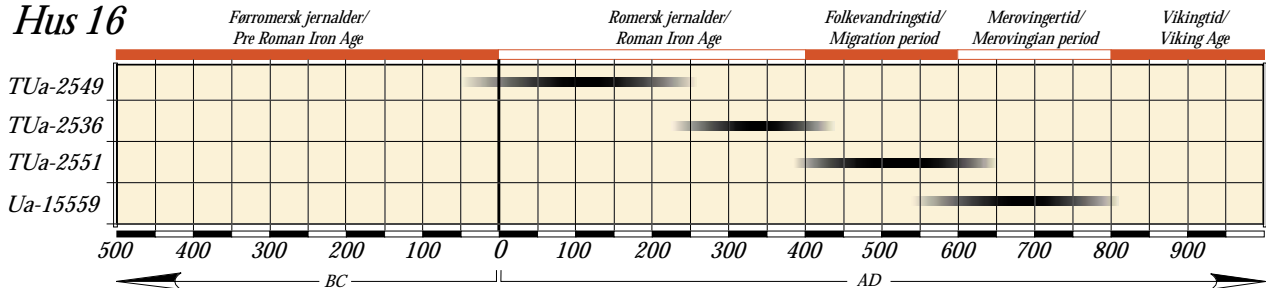


Fig. XX. 14C dateringer fra "hus 16".

Fig. XX. The 14C datings of "house 16".

gitt sprikende dateringer fra sen førromersk jernalder til overgangen merovingertid/vikingtid. To av dateringene er fra samme prøve tatt fra stolpehull A-1600. Makrofossilene i denne prøven viste seg å kunne inndeles i to grupper korn med ulike bevaringsgrader. Ulik bevaringsgrad kunne tyde på ulik alder, noe også analysene av dateringsprøvene viste. De to prøvene ga henholdsvis tidlig romertid og folkevandringstid, og dateringene bekrefter det de mange anleggssporene her tilsier: at det åpenbart er snakk om flere bosetningsfaser på stedet. Stolpehull A-1600 og A-1601 er vanskelig å knytte til de øvrige anleggssporene som med en viss grad av sannsynlighet er tolket som hus 16, da både lokalisering, de ulike avstandene mellom anleggssporene og retningen er avvikende. Den korte avstanden mellom disse to stolpehullene tyder på at de heller ikke tilhører samme bruksfase. Begge disse stolpehullene mangler en mulig makker vest for midtlinjen, og dateringene fra A-1600 synes heller ikke å samsvare med noen av de andre dateringene fra grind 1 og 2.

Stratigrafisk lå stolpehull A-2329 under ildstedet A-1666 og må derfor i utgangspunktet være eldre eller av samme alder som dette. Materiale fra ildsted A-1666 er imidlertid ikke analysert og ildstedet inngår heller ikke verken i hus 13 eller 16. Prøve fra korn i stolpehullet har gitt en datering til merovingertid, noe som peker i retning av at ildstedet A-1666 over, må være fra en av de aller yngste bosetningsfasene på stedet. Alternativt, at anlegget A-2329 tilhører ildstedsfasen og skal sees som en del av dette ildstedet.

Dateringene fra anleggssporene støtter ikke tolkningen av disse sporene som en sammenhengende bygning.

Naturvitenskap

Det er ikke foretatt makrofossilanalyser fra prøver fra anleggsspor tolket som tilhørende hus 16.

Tolkning bygning 16

Drøfting:

Hus 16 representerte en mulig treskipet bygningskonstruksjon basert på spor etter fem mulige grinder. Avstanden mellom tredje og fjerde "grind" var kun 0,8 meter slik at disse to grindforslagene neppe har vært samtidige, noe som gjør at vi står igjen med fire mulige grinder for hus 16. For stolpehullene A-1600 og A-1601 mangler deres vestre stolpehullmakkere, og svekker grindtolkningen av disse. Mange anleggsspor i grunnen på stedet gjør uansett noen sikker tolkning av en bygning med kun tre hele grinder med ulik innbyrdes avstand vanskelig uten ytterligere spor som kan støtte hustolkningen. Som påvist ovenfor så er det også svært dårlig overensstemmelse mellom dateringene fra de ulike stolpehullene.

I tillegg til mangelen på øvrige tilhørende spor som kunne styrket en bygningstolkning her, gjør at hus 16 blir stående som et svært uavklart og usannsynlig tolkningsforslag.

Oppsummering:

I et området hvor det finnes en rekke spor som fastslår at det på stedet har vært ytterligere faser enten i tilknytning til eller i tillegg til hus 13, ble tolkningen "hus 16" foreslått. Ved nærmere vurdering fremstår hus 16 som nokså fragmentarisk, sprikende og uavklart, både med hensyn til de enkelte anleggssporene og deres innbyrdes sammenheng, og når det gjelder de



Fig. XX. Områdene K og L før avdekking, sett mot nord.
Foto: G.A. Bårdseth.
*Fig. XX. The areas K and L before excavation. Seen towards N.
Photo: G.A. Bårdseth.*

dateringene som er foretatt. Etter en samlet vurdering velger jeg derfor å la hus 16 gå ut som en egen bygningstolkning.

Hus 17 og 18

Utover de anleggene som er tolket som spor etter definerte bygninger, ble det ved undersøkelsene avdekket et stort antall konsentrasjoner med stolpehull hvor definerte husfaser ikke har latt seg entydig bestemme. Disse konsentrasjonene med stolpehull er rimelig å anta var rester etter ytterligere bygninger. Særlig i de områdene som fikk navnene felt F og felt I var det store konsentrasjoner av stolpehull. Felt F ligger på en slakt skrånende flate 30 meter øst for hus 8 og 75 meter rett nord for veien fra Gauselbakken opp til Husaberget, samt 50 meter vest for bygningene på Gauselbakken nr.47. Høyden på stedet varierer mellom 64 - 67 meter. Her ble det registrert cirka 150 stolpehull. Blant annet rekker med stolpehull etter det som trolig har vært veggstolper, samt en rekke andre stolpehull som trolig er spor etter takbærende stolper. Noen sammenhengende bygningsstrukturer lot seg imidlertid ikke fremtolke her.

Felt I ligger i den østlige skråningen mellom Gauselbakken og Husaberget, rett nord for veien opp til Husaberget fra Gauselbakken. Høyden over havet på stedet varierer mellom 57 og 67 meter. På felt I ble det registrert cirka 200 stolpehull, deler av en vegggrøft, enkelte ildsteder samt et område med ardspor. Heller ikke her var det mulig å få frem klare sammenhenger i sporene i form av bygningstolkninger innenfor de tids og arbeidsrammer som var til rådighet.

I de vestre deler av undersøkelsesområdet var bygningssporene langt færre og mer spredt. For felt K, som er området like nord for Husaberget, hvor blant



Fig. XX. Områdene K og L etter avdekking, sett mot nord.
Foto: G.A. Bårdseth.
Fig. XX. The areas K and L after removing the topsoil. Seen towards N. Photo: G.A. Bårdseth.

annet hus 9 og 11 var lokalisert, inneholdt spredte spor etter ytterligere bygninger. For felt N og M var det utover hus 12 og 15 enda færre bosetningsspore. Rekker og enkeltliggende stolpehull ble stedvis påvist, blant annet det som nedenfor er omtalt som "hus 18". Jeg vil i det følgende kort omtale bygningssporene omtalt som hus 17 og hus 18, som eksempler på denne type ikke nærmere bestemte bygninger.

Beliggenhet:

Stolpehullkonsentrasjonen som her er kalt hus 17, ligger på felt K, 12 meter nordvest for hus 9, dvs 50 meter nord for veien nord for Husaberget, og ca 80 meter øst for veien opp til Husaberget fra nord.

Sporene etter hus 18 ligger lengst vest i undersøkelsesområdet på felt N, like inntil den østre kanten av veien opp til Husaberget, like nedenfor huset Husaberget nr. 31.

Beskrivelse:

Hus 17 består av en konsentrasjon av 29 anleggsspore innenfor et område på 12,5 ganger 4 meter. Det kan skiller ut spor etter enkelte mulige grunder, men noen sikker entydig tolkning har ikke blitt gjort. Bygningssporene markerer det som kan se ut som en bygning med fire til fem takbærende grunder, hvorav den tredje (regnet fra sør mot nord) definerer en utskiftning. Det er ingen spor av vegggrøfter eller ildsteder. Den innbyrdes avstand mellom mulige stolpepar er gjennomgående 2,1 meter. Tettheten av stolper tilsier trolig mer enn en fase eller utskiftninger av stolper. Helt i sørenden av hustomten er en mulig firestolpers konstruksjon. Langs vestveggen markerer fire stolpehull to mulige innganger.

Bygningssporene utviser for øvrig likheter med husene 3, 9, 12 og 14 fra yngre jernalder hvor heller

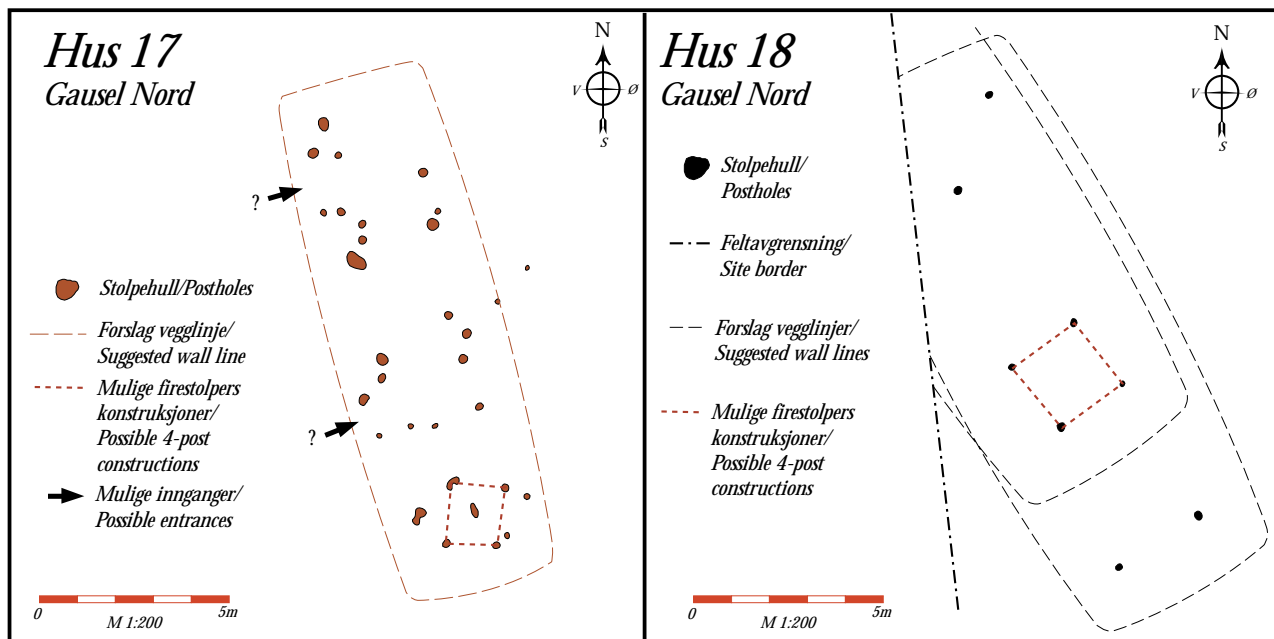


Fig. XX. Plan over husene 17 og 18. Grafikk: R.L. Børshheim.
Fig. XX. Plan of the houses 17 and 18. Graphics: R.L. Børshheim.

ingen ildsteder eller veggspor ble påvist. Utfra de sparsomme sporene er det vanskelig å trekke sammenligninger og konklusjoner ut over dette.

Anleggssporene etter hus 18 er enda mer sparsomme enn for hus 17 sitt vedkommende. 8 anleggsspor etter stolpehull som fordeler seg i fire par, tre av disse utgjør mulige grinder. Den innbyrdes bredden mellom stolpeparene er parvis identisk for disse grindene, 2,5 for den søndre og den nordre grinden og 2,0 meter for de to i midten. De fire stolpene i midten danner en mulig firestolpers konstruksjon. Orienteringen til stolpeparene tilsier at den søndre og nordre "grinden" neppe tilhører samme bygningsfase som de to midterste. Verken spor etter vegger, innganger eller ildsteder ble påvist og det er godt mulig at hus 18 ikke er noe hus overhodet men spor etter andre typer stolpekonstruksjoner. Hva de parvise stolpene med tilsynelatende identiske "grindbredde" representerer er uvisst.

Funn:

Ved avdekking av området for hus 17 ble det funnet et klebermagret skår av et leirkar. Det ble også funnet skår av glass, men hvorvidt dette er forhistorisk er usikkert.

Det ble ikke gjort noen funn i forbindelse med hus 18. Naturvitenskapelige prøver herfra er heller ikke analysert.

Datering:

Anleggssporene etter disse bygningene ble ikke prioritert ved gravingen, og det er heller ikke prioritert foretatt noen 14C analyser fra prøver fra anleggsspor tilhørende hus 17 eller 18. Heller ingen daterende gjenstandsfunn med sikker kontekst er gjort her. Noen nærmere datering er ikke mulig å anslå, rent bortsett at hus 17 har en struktur som, minner om bygninger som har gitt yngre jernaldersdatering på Gausel.

3. Gravene på Gausel

3.1 Graver og røyser på Gausel

På Gausel var det før Gauselprosjektet startet kjent 22 gravhauger samt en del rydningsrøyser (Helliesen 1900). Kulturminnene ble første gang registrert av konservator Tor Helliesen i år 1900, som del av hans systematiske registreringer av fornminner i perioden 1897-1913. Ved registreringen i 1900 var seks av disse 22 gravminnene allerede fjernet. Helliesen fikk imidlertid kartfestet hvor haugene hadde ligget ut fra informasjon fra lokalkjente på stedet. Ved de arkeologiske hovedundersøkelsenes oppstart i 1997 var kun åtte av Helliesens registrerte gravhauger bevart. Dette gjelder Helliesens registreringsnumre 2, 3, 4, 5, 7, 11 og 13 (se beskr. s. 10). I tillegg ble restene av ytterligere seks fjernede graver gjenfunnet ved undersøkelsene (derav Helliesens nr. 8, 14, 16 og 17) og disse er nærmere behandlet nedenfor som henholdsvis A- 2433, S-2000, S-1883, A-3751, A-3298 og A-3292. Ved undersøkelsene ble fire ikke tidligere registrerte graver oppdaget (anlegg nr S-40, S-1000, A-1006, A-2346), pluss en rekke mer usikre røyser som A-1292, 3284, 3292, 3296, 3297, 3319 og 3320. Ulike benevnelse skyldes at anleggene i felt ble gitt forbokstav S- (for Struktur) ved gravingen i 1997, og A- (for Anlegg) i 1998 og 1999. Endringen ble foretatt da forbokstaven S for anlegg var uheldig da disse lett kan forveksles med AmS museumsnummer for gjenstandsfunn.

Rundt 1860 ble tre større gravhauger på bruk nr. 1 (Helliesens nr. 17) jevnet med jorden av grunneierne. Haugenes lokalisering er markert av Helliesen på kartet. De lå på linje VSV-ØNØ midt mellom Husaberget og husene på bruk nr. 1, ca 20 meter vest for den gamle veien som skilte bnr. 1 og bnr. 23/51 og 12 (nå bnr. 909). Den vestligste av haugene ble oppgitt til å ha vært cirka 13 meter i diameter, og i midten av denne ble det avdekket et helledekket gravkammer på to meters lengde. Selve gravkammeret virket urørt og det ble her kun funnet et hestehode. I den midtre hau-

gen ble det ikke registrert noe spor etter gravkammer, men man fant en jernøks som ble kastet. To år senere ble det som sannsynligvis var samme øksen funnet igjen, på samme sted, og levert inn til Stavanger museum. Øksen fikk museumsnummer S-2214 og er av yngre jernalderstype lik N.O. 561.

Ifølge opplysningene ble ingen ting funnet i den østligste av disse tre haugene. Førte år senere fikk Tor Helliesen påvist stedet hvor de tre haugene hadde ligget, det var da ingen spor i marken etter dem. Like nord for disse tre haugene hadde det stått to bautasteiner. Den høyeste ble oppgitt til å ha vært ca 2,5 meter høy. Ved registreringen i 1900 var begge bautasteinene ødelagte.

17 år før konservator Helliesen foretok sine registreringer, i 1883 fant grunneieren Samuel S. Gausel det som skulle vise seg å være en av de rikeste kvinnegravene fra vikingtid her i landet. Ved gravning i en liten haug på eiendommen fant han et førtitalls oldsaker av både hjemlig og irsk opprinnelse. Gjenstandene ble overlatt til smeden Nils Sandgren for salg, og solgt til Bergen Museum for 70 kroner, en sum som tilsvarer 3560.00 kr. i dag. Graven ble senere gitt betegnelsen "Gauseldronningens grav" på grunn av de uvanlig forseggjorte og eksklusive gjenstandene den inneholdt. Betegnelsen "Gauseldronningen" stammer fra en artikkel av arkeologen Egil Bakka i julenummeret av Stavanger Aftenblad i 1969 (Bakka 1969). Funnet var frem til 1997 hovedsakelig publisert og grundigere behandlet i én artikkel, også den av Egil Bakka, utgitt post mortem i 1993 (Bakka 1993). Graven ble gjenfunnet i 1997 og er nedenfor behandlet under betegnelsen S-1883.

På bnr. 41 helt sør på Gausel ble det i 1936 ødelagt flere likesidete trekantede steinsetninger ved oppdyrking av lynghei (Brev fra O.Furre i top.ark. AmS). De trekantede murede steinleggingene ble oppgitt til å måle ca 4 meter langs kantene (Ibid.). Sannsynligvis var dette lave trekantede gravrøyser slik det kjennes andre tilfeller av i Rogaland (gravfeltet på Hå; Haga i

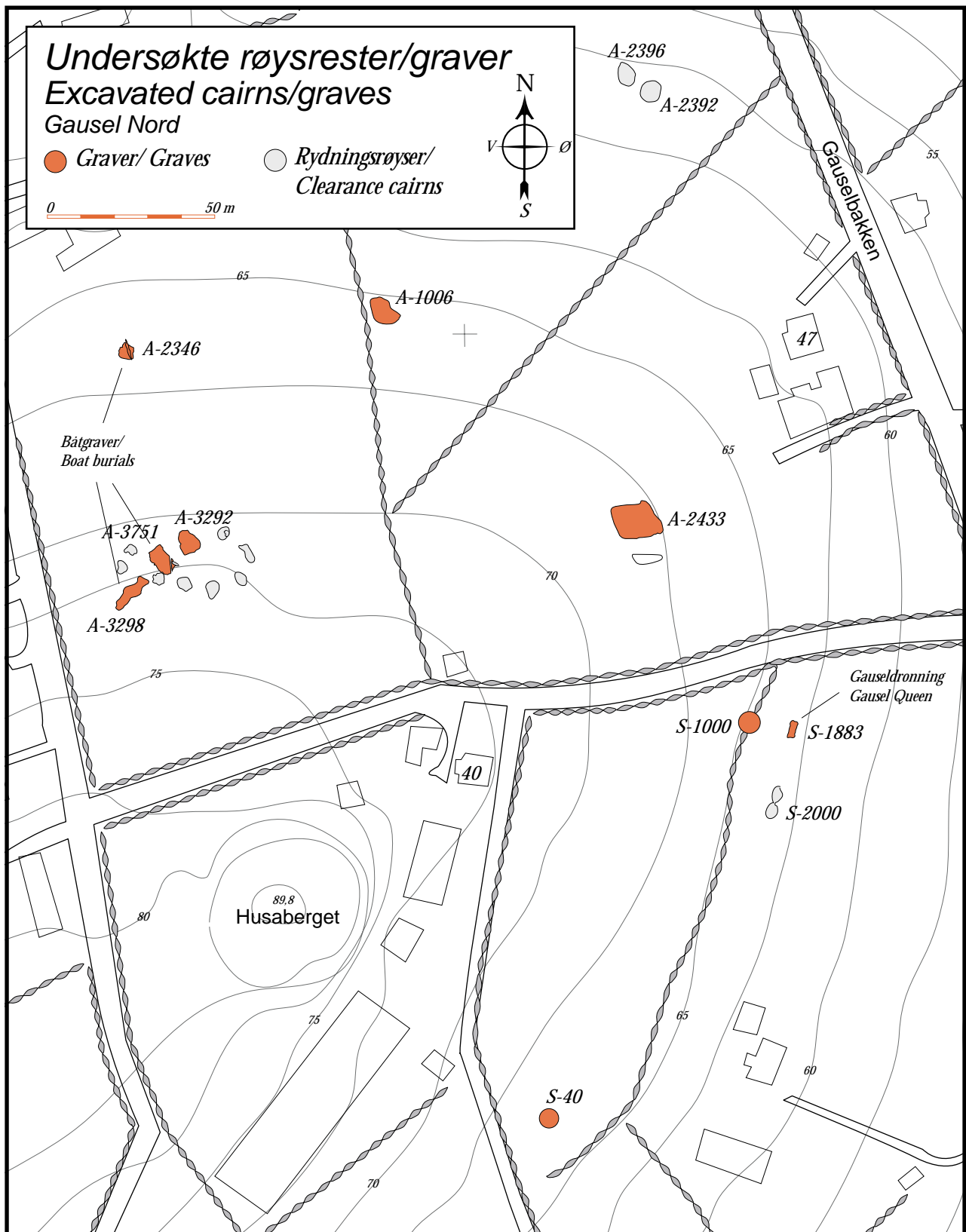


Fig. XX. Kart over undersøkte graver og røyser på Gausel 1997-2000. Grafikk: R.L. Børshheim.

Fig. XX. Map over the excavated graves and cairns at Gausel 1997-2000. Graphics: R.L. Børshheim.

Sola; Apeland i Bjerkreim; Klauhaugane, Hå; Dysjane og Sele, Klepp; Hoftun Suldal m.fl.). På samme eien-

dom ble det av daværende eier K. Gausel i april 1950 funnet et stort fiskesøkke (garntyngde?) av stein som

ble innlevert til museet (Petersen i top.ark. AmS). I 1957 ble et bryne funnet ved utgraving av en hustomt "på toppen av bakken opp fra riksveien" på Gausel (Næss 1974). Brynet var gult, ca 10-12 cm og av kvartsitt, trolig fra eldre jernalder (Ibid.). Det ble ved samme anledning også funnet en rund spenne av jern, ca 10 cm i diameter, av form som en beltespenne med nålefeste på baksiden. Både spennen og brynet ble funnet blant noe stein som raste ut i SV hjørne av tomten. Spennen var svært rusten og ble kastet av finneren (Ibid.).

Utover disse funnene er det fra Gausel tidligere registrert to stykker ubearbeidet bronse (B4523), to deler av sagtakket flintredskap (C20023, 20024), vestlandsøks av grønnstein (S3755) spydspiss i skifer med sagtakker (S6520), bredegget flintøks (S6576), bryne i kvartsitt (S8313, som i Petersen 1933, Pl.VI fig. 3) og en miniatyrøks av skifer med skafthull (S8315, som Gjessing Rog.st. fig. 142-143). Funnopplysningene om funnene er sparsomme. Miniatyrøksen ble funnet på stranden ved Boganes i 1930, brynet ble funnet i en liten steinrøys ved Gausel stasjon i 1925. For de andre funnene er ikke nærmere lokalisering oppgitt, og de kan ikke knyttes til de undersøkte områder. Funnene bekrefter det åpenbare faktum at Gauselområdet har vært bebodd og benyttet også i steinalder og bronsealder. Nyere undersøkelser på Boganeset har også gitt boplassfunn fra både eldre og yngre steinalder (Moeseng 1997).

I forbindelse med de arkeologiske undersøkelser ble det foretatt nyregistrering av Gauselskogen. Dette området var på Helligens tid overvokst med lyng og eikekratt, og de lave røysene må ha vært vanskelig erkjennbare i marken. Dette er trolig grunnen til at få røys ble registrert i denne delen av området dengang. Ved nyregistreringen i 1999 ble det til sammen registrert 98 røys, to hustufter, to gardfar og en hulvei. Størrelsen på røysene varierer mellom 2 – 16 meter i tverrmål, men de fleste er fra 4 til 6 meter i tverrmål. Røysenes høyde i forhold til bakkenivå varierer mellom 0,1 til 1 meter, de fleste er mellom 0,2 og 0,4 meter. Mange av røysene er mest nærliggende å tolke som gravrøys ut fra form og oppbygging samt at det er få ryddete flater i dette området. Hvis så er tilfelle utgjør Gauselskogen Nord-Jærens største sammenhengende gravfelt. Enkelte av røysene har en rektangulær steinsatt åpen "kistekonstruksjon" i sentrum. Tolkningen av de rektangulære delvis steinsatte fordypningene som gravrom er imidlertid ikke verifisert ved nærmere undersøkelser. Dateringen av røysfeltet er ikke kjent.



Fig. XX. Utgraving av den gjenoppdagede grav 1883 i 1997. Fra venstre Tore Helge Olsen, Kjersti Dahl og Thomas Risan. Foto: R.L. Børsheim.

Fig. XX. Excavation of the rediscovered grave 1883 in 1997. From left: Tore Helge Olsen, Kjersti Dahl and Thomas Risan. Photo: R.L. Børsheim.

I det følgende vil betegnelsen R XXX referere til typebetegnelser fra O.Ryghs "Norske Oldsager" (Rygh 1885).

3.2 "Gauseldronningens grav". S-1883

Historikk

Ved jordarbeide i 1883 støtte grunneier Samuel S. Gausel på en rekke forgylte bronsegjenstander i en liten haug på det østvendte jordet 120 meter øst for gårdstunet. Han hadde funnet den rikest utstyrte kvinnegraven vi kjenner fra vikingtid i Rogaland, faktisk en av de rikeste kvinnegravene fra denne perioden i Norge. Samuel Gausel overlot oldsakene for salg til en lokal smed ved navn Nils Sangren. Gjenstandene ble solgt til Bergens Museum for 70 kroner, en sum som tilsvarer 3560.00 kr. i dagens kroneverdi (november 2000), (Statistisk sentralbyrå). Til sammenligning var en gårdsdrenge årslønn i 1892 130 kroner, og for en kvinne i hermetikkindustrien på samme tid var årslønnen mellom 150 og 200 kroner (Larsen 2000). Funnet ble katalogisert under museumsnummeret B4233 a-cc, og etter forespørsel fra konservator Anders Lorange i Bergen foretok Samuel Gausel ytterligere en undersøkelse av graven i løpet av to dager i februar 1884, men uten å finne annet enn "nogen smaa levninger". Disse ble også innsendt museet i Bergen, men kom ikke med i katalogen til Lorange.

16 år senere, i året 1900, da konservator Helligens registrerte de gjenværende fornminnene på Gausel, var alle synlige spor etter graven borte. Hel-

liesen fikk imidlertid anvist stedet hvor graven hadde ligget og registrerte graven som nr. 16 (Helliesen 1900). Først ved en utgraving på stedet i forbindelse med AmS arkeologiske undersøkelser i 1997 dukket en mindre ansamling med jord og stein opp. Denne omrotede steinansamlingen skulle vise seg å være de gjenfylte restene etter Gauselgraven, hvor deler av gravens steinsatte "kammer" fortsatt var forholdsvis godt bevart (Børsheim 1997).

Beliggenhet:

Graven lå 15 meter sør for veien mellom Gauselbakken og Husaberget, 170 meter øst-nordøst for toppen av bergknausen Husaberget. Koordinatene (NGO) for graven er Y 18.407 (øst) og X 100.385 (nord), og høyden over havet er 63 meter. Graven var nedskåret i undergrunnen på stedet hvor den vestre langveggen av restene etter en førromersk bygning, hus II, hadde ligget. Det var ingen synlige spor etter graven på i overflaten før undersøkelsene tok til. Terrenget på stedet skråner slakt mot øst, og selve graven ligger på en slak tversgående terrasse her. Fra stedet var det vidt utsyn mot nord, øst og sør ut over Gandsfjorden.

Beskrivelse:

Ved opprensing avtegnet graven seg som en steinsatt rektangulær nedgraving i undergrunnen. Steinsettingen var orientert nord-nordøst – sør-sørvest og målte 2,30 x 1,10 meter (ytte mål). Orienteringen er for øvrig på tvers av terrengets fallretning. De indre målene var henholdsvis 1,80 m i lengden og 0,60 m i bredden. Graven var kantsatt med steiner med størrelse mellom 20-60 cm i tverrmål. Steinene var i stor grad runde i formen, men med enkelte flate heller langs vestsiden og i bunnen av nedgravingen. Steinsettingen utgjorde den vestre halvpart i en større nesten kvadratisk nedgraving som målte 2,40 m nord-sør og 2,20 m øst-vest. Graven var skåret ned 35 cm i undergrunnen og bar tydelige spor etter å ha vært forstyrret/utgravd. Den vestre langsiden og nordre del av østre langside av steinsettingen var mest forstyrret og delvis fjernet, mens særlig kortsidene av steinsettingen virket noenlunde intakt. Det var også under steiner i kortendene at flere av de nye funnene ble gjort.

Graven var dekket med et lag av mindre steiner og jord som må være masser etter gravingen i 1883/84. Noen meter sør for graven lå rester etter en rektangulær steinhelle svært lik steinheller funnet i graven, og denne hellen kan muligens ha tilhørt graven. Steinhellen ble fotografert men ikke tatt inn (er markert på fig.X, hus II).

I opplysningene rundt funnet i 1883 heter det at det i haugen var "et av Sten opført langt gravkammer" (Bakka 1993:248). Samuel Gausel opplyste videre at graven var "baade under, paa Siderne og i Enderne besat med Sten, Heller og over Graven var ogsaa 3 store Heller. Da man stødte paa disse Heller, faldt en af disse ned i Graven og dermed faldt Jord m.m. saa man ikke kunde faa se hvorledes Sagerne laa. Dog saameget mod sydost og med spidsen mot nord-vest. Graven vendte sig nemlig fra Syd mod Nord. Den var 3 Alen lang og ½ Alen høi." (Ibid.) Opplysningene fra 1883 om oppbygging, orientering og lengde (3 alen = ca 1,8 m) og høyde (dybde?, ½ alen = ca 30 cm) stemmer godt med våre mål av graven.

Om haugen som engang markerte graven er opplysningene knappe. Gausel kan fortelle at "Graven var i en liden Haug og udvendig belagt med Sten helst Smaasten" (Ibid.). Helliesen omtaler imidlertid haugen som en stor rundhaug i sine registreringer i 1900. Han må her ha basert seg på opplysninger fra lokaljente, da haugen på dette tidspunkt var borte for lengst. Samuel Gausels opplysninger om en liten haug bestående av hovedsakelig mindre steiner er nok det som er mest korrekt. Ved undersøkelsene i 1997 var restene av graven dekket av en del jord og særlig småstein, og det er sannsynlig at dette kan være fyllmasser etter selve haugen, og passer i tilfelle godt overens med Gausels opplysninger om at massene i haugen var "helst Smaasten".

Funn:

I 1883 ble et førtitalls gjenstander eller deler av gjenstander registrert fra graven på Gausel ved Bergens Museum. Funnet ble gitt museumsnummer B4233 og gjenstandene nummerert fra a til z, og katalogen ble trykket i Fortidsminneforeningens Aarbok for 1883 (Lorange 1884). Følgende gjenstander ble katalogisert av Lorange i 1883:

- a. Rund dekorert plate i forgylt bronse med irsk dekor. Beslaget er skadet av finneren.
- b. Trearmet beslag av forgylt bronse med tom innfatning i midten, irsk dekor.
- c. Beslag av forgylt bronse med irsk dekor. Beslaget består av en rund plate med tre ører og bred arm med avrundet kant.
- d. Firesidet beslag i forgylt bronse med irsk dekor.
- e. 4 runde forgylte bronsebeslag med fire korsstille armer, med innfattet rødt glass eller karneol i midtfeltet. Dekorert i irsk stil.
- f. 2 båndformete beslag i forgylt bronse med forskjellig irsk dekor.



Fig. XX. Noen av praktgjenstandene funnet i graven i 1883. Foto: AmS.

Fig. XX. Some of the finest objects found in the burial in 1883. Photo: AmS.

- | | |
|---|--|
| <p>g. 2 stykker av lengre og smalere båndformete beslag i forgylt bronse med irsk dekor. Bruddstykker.</p> <p>h. D-formet ornamentplate i forgylt bronse med irsk dekor, (relikvieskrinbeslag). Sterkt skadet.</p> <p>i. Korsformet bronsebeslag uten spor etter forgylling, med innfattet ravknapp i armenes skjæringspunkt.</p> <p>k. Bisselmunnbit av jern, med remholdere på hjørneringene (bittringene) med spor etter bronsenagler.</p> <p>l. Liten remspenne av jern med beslagplate.</p> <p>m. 2 ovale bronsespenner med doble skall, dekkplaten har vært dekorert med skråriflede sølvbånd og ni opphøyde dyrehoder. Kun stiftene er tilbake av disse dyrehodene. Underskålen er av forgylt sølv.</p> <p>n. 2 armringer av sølv, ringene består av tykt tverriflet sølvbånd som er viklet to og en halv omgang.</p> <p>o. Fingerring av jet.</p> <p>p. 6 glassperler</p> <p>q. 2 traktformete endebeleslag av bronse til drikkehorn. Beslagene avsluttes av en ring. Endestykke av dyrehorn var bevart med ett av beslagene.</p> <p>r. Dyrehodeformet endebeleslag av bronse til drikkehorn.</p> <p>s. Stekespidd av jern</p> <p>t. Stekepanne av jern</p> | <p>u. Rester av tynn kobberbolle med jernring rundt randen og tre ørefester i form av hvilende løver. Kun to av de løveformete opphengsørene ble funnet.</p> <p>v. 2 kniver av jern, den største med rester etter bein-slire.</p> <p>x. 2 hasper av jern med dyrehodeformete endebeleslag i bronse.</p> <p>y. Skjoldbule av jern</p> <p>z. Beslagstykker av jern, noen klinknagler, skrin-hank samt hestetenner.</p> |
|---|--|

Senere i 1884 førte Lorange den likearmete spennen av massivt sølv til tilveksten for året 1884 (Lorange 1885). Midt på platen av spennen er en plastisk opphøyd løvelignende dyrefigur med klare rød fiolette stener (niello) innlagt som øyne. På hver langsida er to lignende men mindre plastiske dyrefigurer, og midt på langsiden samt ut mot endene er påsatte knapper med rød klar stein (niello) innfattet i toppen. Kun en av disse knappene er bevart. Oversiden av sølvspennen har vært svakt forgylt men sporene etter denne forgyllingen ble delvis skrapet og pusset vekk av en sølvmed som i 1883 skulle undersøke "Materien" (Lorange 1884).

I 1891 fører Gabriel Gustafson den likearmete sølvspennen inn i katalogen som funn nummer bb. Et



Fig. XX. Ett av beslagene tilhørende hodelag til hest. Foto: AmS.

Fig. XX. One of the mounts from the bridle. Photo: AmS.

ekstra korsformet irsk beslag samt fragmenter av flere beslag får nummer cc ved samme anledning (Bakka 1993). Hestetennene har nå fått eget nummer, - aa.

Det var i 1891 flere gjenstander i funnet som ikke var kommet med i Loranges katalog over funnet syv år tidligere. Disse var: en riflet perle (spinnehjul?) av bergart, et korsformet irsk bronsebeslag (cc), et stykke av relikvieskrinbeslaget (tilhører h) og ytterligere fragmenter av de irske seletøybeslagene, samt en saks og vevskje (Bakka 1993). I tillegg fant Gustafson en tykk bronsenål blant gjenstandene, trolig til en irsk ringspenne, som Gustafson mente måtte tilhøre funnet. Når det gjaldt det irske bronsekaret (u), var det i Loranges katalog kun registrert én av de løveformete opphengsfestene. Dette var også bakgrunnen for at Lorange skrev til Samuel Gausel 31. januar 1884 og ba ham om å foreta ytterligere undersøkelse i graven for å finne de to manglende løvene (Ibid.). I dag er det imidlertid to løvefigurer i funnet, men opprinnelig må de ha vært tre.

Når det gjelder bisselmunnbittet, skrinhanken, en vevskje, saks og klinknagle, er saken mer uviss. Det

var tydeligvis rot i sakene allerede da Gustafson gikk gjennom funnet i 1891, og disse gjenstandene lå da sammen med funnet fra Hopperstad i Sogn og Fjordane (B4511). Gustafson mente gjenstandene tilhørte Gauselfunnet, men kom senere i tvil da bisselet viste seg å ha glødepatina - Gauselgraven var imidlertid ubrent. Skrinhanken hadde også glødepatina og den passer heller ikke med Loranges beskrivelse av skrinhanken i katalogen. Skrinhaspene (x) i funnet har derimot ikke glødepatina (Ibid.). Det kan derfor se ut for at bisselet og skrinhanken som opprinnelig tilhørte funnet er gått tapt. For vevskjeen, saksen og klinknagles vedkommende, så er det sannsynlig at disse tilhører Gauselfunnet (Ibid.), og kan godt ha vært blant de sakene som kom inn i annen omgang i 1884.

Opplysningen om at det ble funnet en skjoldbule i graven er merkelig, da man normalt ikke venter å finne skjoldbuler i kvinnegraver. En mulig forklaring er at skjoldbulen egentlig har vært skålen av en lampe av type R 432. Bakka foreslår at stekespiddet i funnet kan ha vært foten til en slik lampe. Stekespiddet er imidlertid dårlig bevart og i fragmentarisk stand, og skjoldbulen manglet allerede i 1891 og er tapt. Noen nærmere bestemmelse om hvorvidt det virkelig var en skjoldbule i graven, eller om det kan ha vært skålen til en lampe, er dermed ikke lenger mulig. Av de gjenstandene som kom til Bergens Museum i 1883/1884 er hestetennene, de to knivene, flere biter av jernbeslag, nagler og spikre fra skrinet også tapt.

De til sammen 13 irske beslagene (a-g + i) ble funnet av Samuel Gausel "paa eller ved et i Graven liggende Hestekranium", og har vært beslag til et hesteseteløy, nærmere bestemt hodelag/grime og bisselet. Beslagene er av forgyllt bronse med dekor i karakteristisk irsk stil, og de fleste av de større beslagene (a, b, c, e) har innfatning til rød stein (karneol) i midten. Av hestehodet i graven var det kun en del hestetenner som ble tatt vare på, og som nå er tapt. Bakka har behandlet ornamentikken på seletøybeslagene mer utførlig i sin artikkel, som også inneholder et rekonstruksjonsforslag for hodelaget (se fig) (Bakka 1993:278). Irske seletøybeslag-sett av denne typen finnes kun i to funn ved siden av det fra Gausel; ett fra Navan, Co. Meath, Irland og det andre fra den tilgrensende nabogården til Gausel i sør, Soma. Her ble det i 1854 funnet 22 lignende forgyllte bronsebeslag med irsk dekor sammen med et bisselet, remspenner, "jernskrab", en oval skålformet bronsespenne, sverd, øks og en glassperle (mosaikk) i en grav fra tidlig i det 9. århundre (Museumsnr. C1947 - 51). Funnet er dårlig opplyst men kom i likhet med Gauselfunnet også fra en liten uanseelig haug (Ibid.:293), ett trekk



Fig. XX. De to løveformede opphengsbeslagene til bronsekaret. Foto: AmS.

Fig. XX. The two lionshaped mounts of the hanging bowl. Photo: AmS.

som går igjen for mange rike gravfunn fra yngre jernalder (Børsheim, Upubl. manus). Funnet i Navan, Irland mener Bøe godt kan markere en norrøn begravelse, (Bøe 1925:30), siden Irland på denne tiden var godt kristnet og hadde forlatt den hedenske gravskikken.

Av hengekaret er det kun et mindre stykke av selve karsiden bevart, samt to av de opprinnelig tre løveformede opphengsører. Løvene er 4,7 cm lange har bakoverbøyd hode og forlabbene griper om kanten på karet. Under løvenes buk dannes det en åpning for opphengssnor eller rem. Godset i karet er tynnhamret og randen er bøyd over en rund jernring på ca 5 mm tykkelse. Ut fra krummingen må karet opprinnelig ha hatt en randdiameter på mellom 30 og 35 cm (Bakka 1993). Karet er av irsk opphav, og har trolig opprinnelig vært brukt som lampe eller lampereflektor til kirkelig bruk. Slike kirkelige kar var neppe handelsvare og er trolig røvet gods, muligvis brukt som særlig fint vaskefat e.l. her hjemme.



Fig. XX. De to forgylte ovale draktspennene fra graven. Foto: AmS.

Fig. XX. The two gilted oval brooches from the burial. Photo: AmS.

Et annet funn fra graven som sikkert også er plyndringsgods er to fragmenter av et D-formet forgylt bronsebeslag fra et relikvieskrin. Beslaget er dekorert med ormer med båndflettingsmønster og med fugle-, orme-, rovdyr- og menneskehoder som bukter seg rundt runde lave buler hvor det opprinnelig har vært et spiralmønster. Beslaget er svært dårlig bevart og dekoren nokså opptært. Stilen er i form av karakteristisk irsk spiralornamentikk (Ibid.). Beslaget har vært ene delen av et par som har prydet gavlene på et mannslangt husformet relikvieskrin/sarkofag (Bakka 1969). Opprevne naglehull vitner om at beslaget har vært revet av skrinet det opprinnelig har sittet på med makt, og indikerer tydelig at her har vi med røvet gods å gjøre.

De to ovale spennene av bronse og sølv med dobbelt skall er av de fineste arbeidene vi kjenner her til lands av denne spennetypen. Spennene er i slekt med typen R 657, men i motsetning til de øvrige spenner av denne typen som har underskall av bronse, har Gauselspennene underskall av sterkt forgylt sølv, noe som må ha gjort lysspillet mellom lys og skygge i spennene ekstra rikt. Utformingen av ornamentikken er også noe annerledes enn for R 657. Overskallene er av tynt gjennombrutt arbeid, også disse med sterk forgylling (Bakka 1993). Spennetypen R 657 er som nevnt en av de fineste spennetyper fra denne perioden, og av disse er altså Gauselspennene ytterligere påkostet. I dekoren på overskallet er det bånd med sølvblikk som imiterer tvunnete sølvtråder, noe som kun kjennes på tre andre ovale spenner (Ibid.). I tillegg er det spor etter feste til 9 påstiftede løse knopper, som dessverre ikke var bevart. Ornamentikken på de ovale spennene er symmetriske dyrefigurer på midtfeltet som møtes i ett felles hode støpt i et høyere relieff (Ibid.). På sideflatene er det ulik utforming av dyrefigurene, på den ene side med vingeligende utvekster på



Fig. XX. Likearmet draktspenne i massivt sølv.. Foto: AmS.

Fig. XX. The silver brooch. Photo: AmS.

figuren og på den andre uten slike. Hodene til figurene på sideflatene er ens på begge sider, og minner om menneskeansikt. Utformingen av to sammenflettede dyrefigurer i endefeltene er like i alle fire endefelt, men har variasjoner i de enkelte detaljene. Denne spennetypen har sannsynligvis blitt laget lokalt i Norge, trolig på oppdrag hvor man ønsket seg en ekstra påkostet versjon av en av datidens mest eksklusive ovale spennetyper (Ibid.259, Petersen 1928).

Den likearmete sølvspennen er også særlig forseggjort i forhold til alle andre funn av lignende type. De aller fleste andre likearmete spenner er av bronse. Gauselspenner er av massivt sølv, som opprinnelig også i tillegg har vært gullforgylt. Typologisk faller den inn blant de såkalte Rogalandstyper av likearmete spenner, som for øvrig kun er tre i tallet (Ibid.). Formen er spissoval og i hver ende er det et dyrehode, og midt på spennen er det en påsatt plastisk løvelignende dyrefigur med innlagt niello (klare rød fiolette steiner) som øyner. På langsiden er det fire, to på hver side, lignende men mindre påsatte plastiske dyrefigurer, også disse med øyne i niello. Mellom disse dyrefigurene har vært fire påsatte knapper med niello innfattet i en fordypning i toppen. Kun en av disse knappene er bevart. Bruk av påsatte plastiske dyrefigurer på smykker er et østskandinaviske trekk, men Bakka mener likevel at sølvspennen sannsynligvis er tilvirket i Rogaland (Bakka 1993:260). I likhet med de ovale spennene er denne trolig også laget etter spesialbestilling, hvor vedkommende tydeligvis ikke trengte å ta hensyn til kostnadene når det gjaldt å skaffe seg smykker som var enda finere og mer kostbare versjoner av datidens fineste smykketyper.

Armrिंगene i sølv er gjenstander av hjemlig produksjon (Ibid.). De består hver av en 2 mm tykk perlet sølvtråd som er viklet to og en halv omgang i en

oval ring. Endene er viklet fire ganger på tvers av ringene der hvor ringenes diameter er størst. Av type er de som Vikingtidens smykker fig. 191 (Petersen 1928), men vanligvis er denne typen armbånd fremstilt i bronse og viklet kun en og en halv omgang. Sølvringer i graver forekommer hovedsakelig fra det 10. århundret eller i skattefunn fra sen vikingtid (Bakka 1993:260f). I begynnelsen av vikingtid var sølv sjelden vare i graver, og armringene av sølv gir igjen oss det samme inntrykk av eksklusivitet og formidabel rikdom som de andre smykkene i Gauselfunnet også vitner om.

Fingerringen av jet er en uvanlig gjenstand i graven. Jet er et slags steinkull som finnes i Nord-England, og blir gjerne også kalt svart rav. Man kjenner bl.a. utskårne figurer i dette materialet, og i likhet med rav har jet trolig vært tillagt en magisk egenskap (Ibid.) Jet er kun funnet i 12 funn her til lands, 6 av disse i Rogaland og Agder, i tillegg er det funnet noen få i norrøne vikinggraver i Irland og Skottland (Ibid.)

Av glassperlene er fem såkalte mosaikkperler og en er ensfarget. I tillegg kommer den riflete perlen i bergart, som muligvis kan være et spinnehjul. Perlene er som følger: En uvanlig stor mosaikkperle på ca 3 cm i diameter med mørk blå som bunnfarge og hvite og gule felter, en skiveformet (d. 2 cm) av matt grønt glass med gul sikksakklinje mellom to gule linjer, en grønn perle med slynget bånd i gult med en tett snodd ring i blått glass, en matt grønn perle med tverrifler i sammentrykt kuleform, flat perle av grønt glass med gule tråder, rund mørk blå perle med små lyseblå øyne omgitt av hvite ringer (Lorange 1884). Glassperlene er importsaker mens bergartsperlen/spinnehjulet nok er fremstilt lokalt.

Endebeslagene av fortrinnet bronse til tre drikkehorn er av to ulike typer, to koniske/traktform-



Fig. XX. Glassperlene som ble funnet i graven. Foto: AmS.
Fig. XX. The eight glass beads found in the grave. Photo: AmS.



Fig. XX. Det dyrehodeformede endebeslaget til drikkehorn. Foto: AmS.
Fig. XX. The animalshaped drinking-horn mount Photo: AmS.

Fig. XX. Gjenfylt nedgraving og steinsetting ("kammer") til grav 1883 sett ovenfra før utgraving i 1997. Photo: Heidi Tangen Eriksen.

Fig. XX. The top view of the remaining "chamber" of grave 1883 prior to excavation in 1997. Photo: Heidi Tangen Eriksen.



ete beslag med flat ring i enden og 2 inngraverte sirkler, samt ett beslag formet som et dyrehode på en konisk hals. Dyrets munn danner en åpning, sannsynligvis for en rem til opphenging av hornet. De flate ringene i enden av de to andre beslagene er trolig også for feste av opphengsrem eller kjede. I det ene av beslagene med ring satt det små rester etter dyrehorn da funnet kom inn til museet i Bergen i 1883. Gauselgraven er for øvrig det eneste norske gravfunn fra vikingtid som inneholder tre drikkehorn. Beslagene er importgods, trolig av insulært opphav, og det dyrehodeformete beslaget fremviser klare irske stilkarakteristika (Ibid.:282).

Stekepannen og stekespiddet av jern er ufullstendig bevart, men stekepannen er trolig som type R 430 og stekespiddet som Petersen: Redskaper fig. 227 (Bakka 1993:283). Begge er nok av hjemlig produksjon og er ikke uvanlige gjenstander i kvinnegraver fra denne perioden, sammen med saks og vevskje.

De to knivene var beskrevet som av ulik størrelse, mål ble ikke oppgitt. På den største kniven satt det rester etter en slire av bein. Begge knivene er nå tapt.

Skjoldbullen av jern ble av Lorange beskrevet som halvkuleformet med innknepet hals eller ring og med utbrettet rand (Lorange 1884). Skjoldbullen har gått tapt og manglet i funnet allerede i 1891.

Av andre hjemlige saker var rester etter et treskrin i form av to hasper og en skrinhank. I tillegg ble det funnet fragmenter av jernbeslag, spiker og små nagler som også trolig stammer fra dette skrinet. De to haspene har endebeslag i bronse som er formet som stiliserte dyrehoder. Lignende skrinhasper av jern med

bronseforsiringer finnes også i Hopperstadfunnet, (B4511) og Myklebustfunnet (B2987), begge fra Sogn og Fjordane. Skrinhanken som idag ligger ved funnet har glødeskall og tilhører trolig ikke den åpenbart ubrente Gauselgraven. Den opprinnelige hanken er dermed trolig tapt (Ibid.) (se også under tolkninger nedenfor).

Da graven ble gjenfunnet i 1997 ble all masse fra graven vannsollet i 4x4 mm netting, med unntak av noe av den fyllmasse som lå over graven før graven ble avdekket. Ved etterundersøkelsen i 1997 ble det funnet 45 fragmenter av store (ca 3 cm) jernnagler, 25 fragmenter av små jernnagler, samt femten fragmenter av flate jernbeslag med påsittende små nagler og trerester, og et lite bronsefragment. (Børshem 1997). Jernbeslagene er høyst sannsynlig rester etter treskrinet i graven. En flat jerngjenstand med mulig avbrukt hempe i enden hadde spor etter sølv på ene siden. Kanskje er dette restene av et rembeslag, og kan ha vært del av seletøy eller et belte e.l.. Det var også rester etter tekstil på enkelte av beslagfragmentene og naglene. Større og mindre jernnagler/spiker ble funnet i graven i 1883, og de minste er mest naturlig å se i sammenheng med skrinet som har vært i graven. Da er det mer usikkert hva slags gjenstand de største naglene kan stamme fra, men en kiste er ikke utelukket. Haakon Shetelig anser at begravelser i trekister har vært vanlig for ubrente graver i vikingtid (Shetelig 1912:203). Det er her høyst sannsynlig tale om kister bygget med spiker (jfr. Ibid.:212ff, Gustafson 1890:7), da klinkbygde kister brukt til begravelse er usikkert belagt i det norske arkeologiske materialet (Gustafson 1890:4, Petersen 1951:448ff). Gravkister

med nagler som ikke tilhører kistebeslag, er imidlertid funnet i bl.a. Birka, Sverige og i Danmark, (Müller-Wille 1970:36ff), og funn av klinknagler i graver på Ullandhaug er også tolket som spor etter klinkbygde kister brukt som gravkister (Myhre 1992:58f). Større redskapskister med pånaglete større metallbeslag/bånd kan det uansett ikke ha vært plass til i selve graven i tillegg til den døde, og spor etter slike metallbeslag er heller ikke funnet. En annen mulig tolkning er at de store naglene kan skrive seg fra båtsider brukt som gravkiste.

En bit av et bronsekjede med tre til fire bevarte ringer kan tilhøre kjede for oppheng av enten det irske hengekaret eller for eksempel et av drikkehornene. Kjedet er for spinkelt til å for eksempel ha vært del av tømmeestet til bisselet. Det ble også funnet rester etter hestetenner ved undersøkelsen i 1997. Hestetenner ble funnet i bunn i østre kant av graven samt like utenfor steinsettingen i sørøstre hjørne.

Samlet samsvarer disse funnene fra 1997 godt med de funn som tidligere ble gjort her, og det synes liten tvil om at det er samme grav som ble gjenfunnet etter 114 år.

Nærmere seksti krumme skår av glass i ulike grønnsjatteringer ble også funnet i fyllmassene til graven ved undersøkelsen i 1997 (Børshem 1998). Ingen rand eller bunnskår ble påvist, og heller ingen skår av åpenbart flaskeglass. Det fantes ingen opplysninger om glassfunn i graven fra 1883/84. Glassfunn i slike mengder er svært uvanlig for yngre jernalders graver, likevel ble glassene utelukkende funnet i gravens fyllmasser og var derfor rimelig å knytte til denne (Ibid.). Gravingen i 1883/84 var imidlertid en mulig feilkilde i denne forbindelse. Ved kjemisk analyse av 15 av glasskårene kunne disse med stor sannsynlighet bestemmes til å være fra nyere tid (Henderson 1999), og dermed avskrives som tilhørende gravens opprinnelige utstyr. De må ha dermed kommet ned i jordmassene ved utgraving/gjenfylling av gravingen i 1884. Funnene fra 1997 er katalogisert under museumnummer S11640.

Datering:

Egil Bakka går i sin behandling av Gauselfunnet grundig gjennom de typologiske og stilmessige betraktninger som ligger bak dateringen av graven (Bakka 1993). Han bygger blant annet på Françoise Henry 1938 og Mahr 1932 når det gjelder den irske dekoren. Jeg vil i korte trekk her skissere hans konklusjoner og gå gjennom gravens typologiske datering ut fra gjenstandsinventaret.

De ovale spennene er av type R 657, en type som dateres til midten av det 9. århundre (Petersen 1928:51). To av glassperlene i funnet er såkalte mosaikkperler, en type som først er hyppig forekommende i kvinnegraver fra det 7. og 8. århundre av (Shetelig 1912:164). Armbåndstypen (Vikingetidens smykker fig.191) som vanligvis er utført i bronse, tidsfestes til andre halvdel av det 9. århundre, og de likearmete spennene likeså (Petersen 1928:79ff, 156). Det tre endebeslagene til drikkehorn dateres av Petersen på grunnlag av stilen på det dyrehodeformede drikkehornbeslaget til ca. 850-875 (Petersen 1951:399f).

Dyreornamentikken på de tretten seletøysbeslagene til stasbisselet i graven skal stilmessig plasseres i slutten av den klassiske perioden i irsk kunst, en periode som sluttet en gang rundt første halvdel av 9. hundretallet, 800-850 e.Kr (Bakka 1993). Den karakteristiske irske spiraldekoren som er dominerende særlig i det 7. og 8. århundre (Ibid., Bøe 1925), finnes det små om noen spor etter på beslagene fra Gausel. Seletøyet var trolig heller ikke gammelt da det kom hit til landet (Bakka 1993:279). Mange av de irske beslagene som er gjenfunnet i norske graver er som regel kirke- eller klosterutstyr som her i landet ofte ble oppdelt og omgjort til brosjer uten hensyn til verken ornamentikk og form (Bøe 1925). Seletøyet er ikke akkurat noe typisk kirkelig utstyr, og det foreligger i samlet form i motsetning til svært mange andre irske gjenstander her i landet. Ikke minst av denne grunn må stasbisselet ha vært en svært sjelden høystatusvare som nok tilfalt høvdingen når hærfanget skulle deles. I likhet med majoriteten av andre irske gjenstander fra denne perioden har nok dette også vært røvet gods.

Det irske hengekaret tilhører en ung gruppe av bronsekarene i materialet, – en gruppe som blant annet kjennetegnes ved at randen er bøyd over en jernten (Bakka 193:263). Karet har glatt vegg uten innsvinging under randen og er dermed typologisk yngre enn eksempelvis karet fra Sutton Hoo graven (600-tallet e.Kr.) (Ibid.). Bronsekar i lignende stil er i Norge funnet i andre rike graver som Myklebust, Eid, Sogn og Fjordane (type R 727, ca 830-850) (C2978), Hopperstad, Vik, Sogn og Fjordane (B4511) og Løland, Vigmostad i Vest Agder (C19364). Emaljededekoren som finnes på Myklebustkaret tilhører perioden rundt 800 (Ibid.). De løveformede opphengsørene på Gauselkaret har imidlertid ingen tilsvarende paralleller i det øvrige norske materialet. Françoise Henry mener denne typen hengekar ble laget i siste del av det åttende århundre eller omkring år 800 (Ibid., Henry 1936).

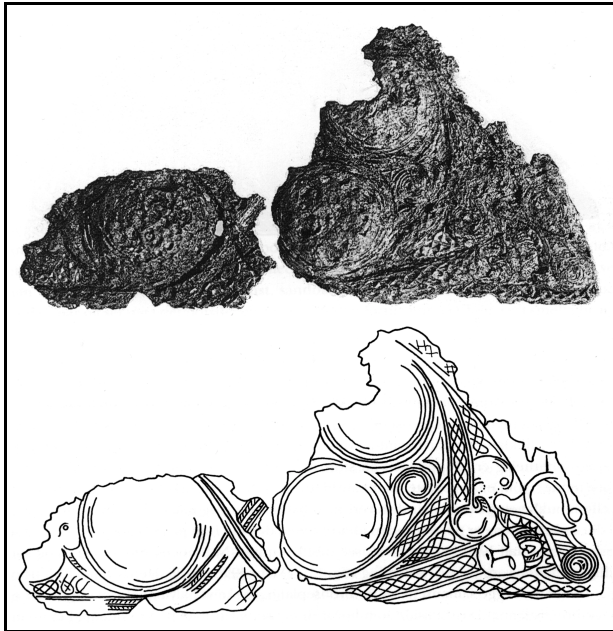


Fig. XX. D-formet relikvieskrinbeslag fra Gauselgraven.

Tegning: E.Bakka.

Fig. XX. D-shaped mount originally from a reliquary shrine.
Drawing: E.Bakka.

Opprevne og ødelagte naglehull i det dekorerte relikvieskrinbeslaget i graven, bærer umiskjennelige spor av å ha blitt revet med makt av treskrinet den gang var festet til. Beslaget må ha vært del av et sett med flere beslag, og er åpenbart plyndringsgods. I likhet med et flertall av slike kirkelige beslag kan også dette ha vært brukt som draktspenne her i landet. Beslaget har dessverre fått hard medfart av sitt lange opphold i jorden og om beslaget har hatt nål og nålefaste kan ikke lenger avgjøres. Dekoren er irsk spiraldekor

Fig. XX. Det D-formet relikvieskrinbeslaget i Musée des Antiquités nationales i Paris som er helt identisk med det fra Gausel. Etter: F. Henry.

Fig. XX. The D-shaped mount now in Musée des Antiquités nationales in Paris, identical to that of Gausel. After: F. Henry.



og tilhører noe av det fineste arbeidet i irsk metal-kunst fra 700 årene (Bakka 1969).

Gravskikken med nedskåret helledekket "steinkiste" i en liten haug er noe uvanlig men ingen ukjent gravskikk i vikingtid (Ibid.). Orienteringen NNV-SSØ og størrelsen på selve graven er nokså vanlige trekk for graver fra denne perioden. Innholdsmessig er det nærliggende å sammenligne Gauselfunnet med gravfunn som Mindresunde og Gutdalen i Stryn, Vinjum i Aurland, Sogn og Fjordane. Dette er alle graver med rikt smykkeutstyr og irske gjenstander blant gravgodset. Se for øvrig tolkning nedenfor.

De fleste gravene med irske gjenstander i sørvest-Norge dateres til hundreåret før 900. Bakka mener de irske gjenstandene i Gauselfunnet må ha blitt samlet i løpet av perioden fra ca. 830- ca. 850 (Bakka 1969). Sammen med dateringene til de hjemlige smykkene tilsier en samlet vurdering at gravgodset trolig er lagt i jorden ca. 850 - 860 e.Kr.

Tolkning:

Egil Bakkas vurderinger omkring graven og dens utforming (Bakka 1993:249ff) er i svært godt samsvar med det som ble dokumentert ved etterundersøkelsen av graven i 1997. Hans antakelse om bl.a. gravens bredde og at den var nedskåret i bakken stemmer også godt med hva som ble funnet.

Graven har vært steinsatt med en blanding av flate heller og rundere stein som har dannet et rektangulært "kammer" med indre mål på 1,8 m i lengden og 0,6 i indre bredde. Graven har vært dekket med tre store heller og gitt en ytre markering i form av en mindre haug hovedsakelig oppbygget av mindre steiner.

Massene i graven var for omrotet til at noen sikkert kan sies om mulig plassering av den døde eller for eksempel hestekraniets plassering i graven. At det kun har vært selve hestehodet som er lagt ned i graven synes hevet over tvil, da graven på langt nær har vært stor nok til å romme en hel hest. Opplysningene knyttet til fjernede hauger lenger nordvest i området, og bl.a. undersøkelsen av båtgravene 3751 og 3298 (se nedenfor) tyder på at det på stedet har vært en tradisjon for at kun selve hestehodet ble lagt ned i graven på Gausel. Skikken med å legge kun selve hestehodet i graven kjennes særlig fra de britiske øyer. Stabsbisselet av tilsvarende type funnet i Navan, Irland, ble også funnet sammen med kraniet av en hest (Bøe 1925:29). Det er rimelig å anta at hesten har vært ofret som en del av gravritualet, og den har sannsynligvis også tilhørt den døde. Hesten må nest etter menneske ha vært det mest fornemme og verdifulle offerdyret, et dyr som også har hatt stor symbolverdi knyttet til bl.a. makt og religion (Oma 2000). Når et menneske i en maktposisjon døde, i en tid hvor makten i stor grad var individuelt basert, døde også det gamle maktveldet som vedkommende representerte, og posisjoner og relasjoner måtte reforhandles og fornyes. I en slik situasjon er det kanskje naturlig at selve symbolet for maktveldet, i form av den avdødes hest, også ble ofret og begravet.

Ved etterundersøkelsen av Gauselgraven i 1997 ble også hestetenner funnet i massene under steiner midt i østre langside samt ved opprensing like utenfor steinsettingen i søndre ende. Dersom den døde har ligget med hodet mot nord slik det var vanlig (Bakka 1993:249), har trolig hestehodet ligget ved fotenden mot sør. Det kan også tenkes at hestekraniet med det irske seletøyet (hodelaget) lå i nedgravningen like øst for steinsettingen, men opplysningene fra finneren i 1883 tyder på at alle gjenstandene lå innenfor de kantsatte steinene. Finneren opplyser også at på grunn av at en av dekkhellene falt ned i graven ble den opprinnelige plasseringen av de enkelte gjenstandene i graven forstyrret.

Hesteutstyr og hester i graver er nye elementer i norske graver fra merovingertiden av (550-800 e.Kr.), hovedsakelig i siste halvdel av denne perioden (Meling 2000:37). I noen få tilfeller har en også funnet slikt utstyr i vestlandske graver i perioden før - folkevandringstiden. Hester i graver er imidlertid hyppigst forekommende i vikingtid her i landet. Som regel er det hesteutstyr i form av ringbissel som er vanligst i de vestnorske gravene. Hestetenner er heller ikke uvanlig å finne i mange yngre jernalders gravfunn. I enkelte tilfeller er hele hesten lagt ned i graven, mens det ellers

kun er deler av hesten som hodet eller tenner blitt nedlagt. Ofte er det bare selve hesteutstyret som gjenfinnes på grunn av det kalkfattige sure vestnorske jordsmonn som gir dårlige bevaringsforhold for organisk materiale. Det siste som går i oppløsning vil som regel være tennene p.g.a. det beskyttende lag med motstandsdyktig tannemalje. Mange av de norske gravene er ukyndig og mangelfullt gravd og/eller dårlig bevart og noen sikre utlegninger om tilstedeværelse av hele, eller kun deler av, hesten er derfor vanskelig.

Skikken med hest og hesteutstyr i gravene skriver seg fra kontinentet, og ser der ut til å være knyttet til de rikest utstyrte gravene (Meling 2000:110). Videre ser det ut for å være en sammenheng mellom datidens krigerideologi og etablering av nye maktreasjoner og et mer hierarkisk samfunn i merovingertid (bl.a. Heidegger 1990, Myhre 1985, 1987, 2000, Näsman 1991, 1997, Opedal 1998, Roesdahl 1980 m.fl.). En overgang fra en kollektivt basert maktstruktur i eldre jernalder til en mer individbasert maktstruktur og sterkere stratifisering av samfunnet finner sted i yngre jernalder (Herschend 1993). Endringer som her i landet i stor grad har vært resultat av overregionale kontakter og de maktpolitiske endringer på kontinentet. I motsetning til flatlandsområdene lenger sør, har hesten trolig spilt en langt mer beskjeden rolle rent militært her til lands (Helgen 1982:71), og dens rolle har sannsynligvis hovedsakelig vært som et potent og viktig symbol knyttet til en rytter/krigerideologi, til makt, kult og fruktbarhet. Det er som regel hesten som i den norrøne mytologien bringer mennesker gjennom ulike verdener og er grenseoverskridende (Oma 2000:86ff). Hesten er en mediator mellom menneskenes og gudenes verdener (Ibid.). I jernalder var hesten også det hurtigste fremkomstmiddel på land, og et ridedyr og statussymbol, først og fremst eid og brukt av aristokratiet. Hesten har i den norrøne verden fylt en rekke roller, både som symbol i forhold til politisk makt, krigerideologi, status og økonomisk overskudd, en sentral rolle i kulten som det viktigste offerdyr og fremtredende mytologisk symboldyr og som fremkomstmiddel for aristokratiet. Graver med hest eller hesteutstyr representerer trolig dermed personer med mer makt og ressurser enn vanlig var på denne tiden, – medlemmer av de ledende sjikt av samfunnet (Petersen 1951:24. Näsman 1997, Meling 2000, Opedal 1998:44).

I merovingertid synes graver med hest å være overveiende knyttet til mannsgraver (Meling 2000:38, 81. Müller-Wille 1972:146), mens i vikingtid har i langt større grad også kvinner fått hest og hesteutstyr

Fig. XX. Rekonstruksjon av hodelag med forgylte irske beslag fra grav 1883. Etter Bakka 1993. Illustrasjon: R.L. Børsheim.

Fig. XX. Reconstruction of bridle with gilded Irish mounts from grave 1883. After Bakka 1993. Illustration: R.L. Børsheim.

med seg i graven. Mest kjent i så måte er Oseberggraven hvor minst ti hester har fulgt den døde i graven og ble funnet i forskipet, mens rester av et ytterligere ukjent antall hester ble funnet utenfor selve skipet. De fleste av hestene var halshugd og hestehodene lagt ned samlet i en haug for seg. Det var også flere hesteskjeletter i statusgraver som eksempelvis Gokstadsfunnet, Vestfold og Storhaug på Avaldsnes, Karmøy. Funn av hest i graver kjennes i tillegg fra både Danmark, Sverige, Finland og Island og ikke minst fra flere graver fra denne perioden på de britiske øyer. Funn av bare selve hestehodet i graven finnes det flere eksempler på her i landet (Grieg 1928:122f). Sannsynligvis skal hestehodet ha representert hele hesten (*pars pro toto*) i graven. Halshuggingen av dyret kan også tyde på at hesten har inngått i en rituell dyreofring i forbindelse med selve begravelsen (Opedal 1998:102f). I de fleste tilfeller hvor dyrets kjønn har kunne bestemmes er det nesten alltid tale om hanndyr (Ibid., Müller-Wille 1972:130). På kontinentet er det i overveiende grad hester uten hestestutyr (bissel, seletøy, stigbøyler etc) som er lagt ned i gravene (Müller-Wille 1972:135). Skikken med at hestehodet er iført bissel og hodelag ved nedleggelsen i graven finner vi derimot noen dokumenterte eksempler på fra øst-England (Sutton Hoo, Lakenheath), men også mer enkeltstående eksempler fra Sverige (Valsgårde) og Danmark (Ladby, Stengade I (grav 3), Thumbby-Bienebek). Utbredelsen av graver med hest i England er alle innenfor de his-



toriske områdene East og Middle Anglia i Sørøst-England. Eksempelvis ble det like ved den store skipsgraven ved Sutton Hoo i Suffolk i 1991 funnet et hestehode iført seletøy og bissel i en liten båtgrav (Evans 1994). På et gravfelt i Lakenheath i Suffolk, ble det i 1997 funnet en angelsaxisk mannsgrav med hest, hvor hesten også var nedlagt iført seletøy med bronsebeslag (Caruth & Anderson 1999). Som tilfellet er i de vestnorske gravene er ringbissel ofte funnet sammen med rester av hest i gravene (Vierck i Müller-Wille 1972:191). Likheten i gravskikken mellom det historiske området Øst-Anglia og Vestnorge i yngre jernalder indikerer igjen en forbindelse vestover mellom Vestnorge og de britiske øyer (Ibid.). Vierck mener at flere elementer, blant annet hest i graver, i den østengelske gravskikken også tydelig er influert av

vest-skandinavisk gravskikk, hovedsakelig gravskikken slik den kjennes fra det sørvestlige Norge på denne tiden (Ibid.:198).

På Gausel er det spor etter et hestehode/hest i fire graver, og i tillegg spor etter seletøy/bissel i to av disse (se A-3751, A-3298 og A-1006 nedenfor). I den grad hest i graver representerer høy sosial status i et samfunn hvor hesten var knyttet til en krigerideologi og politisk makt, bekrefter tilstedeværelsen av hest i flere graver på Gausel bildet av dette området som et viktig maktpolitisk sentralområde i tidlig vikingtid.

På Gausel har den døde kvinnen vært lagt ned i graven iført sine fineste smykker og sine fineste klær. Av kroppen og klærne til kvinnen i graven var det ingenting tilbake etter elleve – tolv århundrer i jorden. Hun har sannsynligvis ligget på ryggen med hodet mot nord, lagt på et underlag av never eller tøy. De ovale spennene har vært festet til drakten like nedenfor skuldrene på hver side, og mellom disse ovale spennene har perlene hengt. Det er mulig at den døde også var iført en kappe eller sjal som var festet med en irsk ringspenne ved den ene skulderen. Den likearmete sølvspennen har holdt drakten hennes sammen i halsen, og hun har hatt en armring av sølv rundt hvert håndledd, og på en finger satt den sjeldne fingerringen av jet. Smykkesett med to ovale spenner og en tredje spenne oftest av en annen type, ikke sjelden et irsk beslag, var det vanlige smykkesettet for kvinner i vikingtid (Bøe 1925:15, Bakka 1969).

Som ovenfor nevnt har hestehodet iført det irske stasbisselet sannsynligvis blitt lagt ned ved fotenden av den døde, kanskje har også hengekaret og drikkehornene blitt plassert her. Stekepannen og stekespiddet og kanskje knivene med beinslire, og redskaper som saks, vevskje og spinnehjul kan ha blitt lagt langs siden av den døde. Et treskrin, kanskje inneholdene det forgylte relikvieskrinbeslaget og det korsformede beslaget med ravknapp, ble også satt ned i graven. Hvorvidt remspennen av jern har hørt til hesteseletøyet eller har vært del av kvinnens belte, er umulig å si. De store naglene er heller ikke mulig å bestemme tilhørigheten til. En nærliggende tolkning er at de er fra en båt, men graven er alt for liten til å ha gitt plass til noen ubrent båt. Det kan tenkes at plank fra en båt er lagt i graven som en pars pro toto nedleggelse for å representere en hel båt, slik også hestehodet muligens skal representere hele hesten i graven.

Den døde "gauseldronningen" ble hauglagt på et sted med vidt utsyn over hele Gandsfjorden, og rundt 120 meter øst for stedet hvor hovedhusene på gården trolig lå på denne tiden.

Relikvieskrinbeslaget i graven må ha kommet hit til landet som røvet gods. Et identisk beslagspar finnes i nasjonalmuseet1 i Saint Germain, Paris hvor de har vært siden 1909 (Bakka 1969, 1993). Tidligere tilhørte de en privatsamling. Eksemplarene her er i motsetning til eksemplaret fra Gausel i svært god stand og dekoren klar og tydelig. Beslagene i Paris er speilvendte og utgjør et par som har vært stiftet fast på et underlag av tre. Gauselbeslaget og beslagene i Saint Germain må ha vært laget fra samme form da de er identiske i størrelse og dekor (Ibid.). Både disse beslagene og figurene på bronsekaret fra Myklebust i Eid, Sogn og Fjordane viser karakteristiske spor etter støpeteknikken "cire perdue" – tapt voks (Henry 1965:94). Gjenstandene er først fremstilt/støpt i voks og på denne voksformen bearbeides og finpusses detaljene før den dekkes med leire. Leireformen varmes så opp og voksen renner ut, og deretter fylles den varme leireformen med flytende bronse og slås i stykker når metallet har kjølnet. Opprinnelig har beslagene sittet som gavlpunkt på et mannslangt husformet relikvieskrin (Bakka 1969, Hunt 1956), trolig en forseggjort sarkofag som inneholdt de jordiske levningene av en helgen eller en annen hellig person og som var plassert på høyalteret i en kirke eller et kloster. En gang i løpet av første halvdel av 800-tallet har kirken eller klosteret blitt plyndret og de forgylte beslagene på sarkofagen revet av med makt. Selve sarkofagen og levningene i den var nok fullstendig uinteressante i denne sammenheng, og dessuten for stor og uhamselig å trekke med seg. Trolig var det vikinger som var på ferde og som er årsaken til at ett av disse beslagene tilslett endte opp i en grav på Gausel. Hvordan to av de andre beslagene endte opp i Frankrike vet vi ikke.

Utstyret i graven tilsier at her har vi med en person som hadde ressurser til å skaffe seg de mest eksklusive smykketyper som var å oppdrive på denne tiden. Alt tyder på at smykkene er laget på oppdrag her i landet (Bakka 1993), og at kostnadene ikke spilte noen rolle. De mange og eksklusive importgjenstandene av irsk opprinnelse, tyder videre på at folket på Gausel hadde svært god tilgang på slikt prestisjegods, og må ha hatt nære kontakter med vikingferdene til de britiske øyer, og dermed trolig til det norske riket som ble grunnlagt i Dublin i Irland rundt 830-860. Dette riket ble først konsolidert rundt midten av det 9. århundret og det er først nå irske gjenstander kan ha kommet som handelsvarer hit til landet (Ibid.). Før denne tid representerer irske gjenstander i norske graver i all overveiende grad trolig plyndringsgods. Det kan likevel ikke ha vært hvemsomhelst som kunne

skaffe seg f.eks. et fullstendig seletøy av den typen som er funnet på Gausel og på nabogården Soma.

Det er flere og finere funn av gjenstander av irsk opprinnelse i graver på Nord-Jæren i vikingtid enn noen andre steder, selv ti til tyve ganger så store områder (Bakka 1993:296). Av disse gravene er Gauselgraven den aller rikeste, og med noen av de andre fineste funnene på de tilgrensende nabogårdene. Dette vitner om at Gauselområdet må ha hatt en helt sentral rolle både politisk og økonomisk i forhold til kontakten vestover. Trolig har dette området utgjort et sentralområde for makt og rikdom i tidlig vikingtid i denne regionen. Et sted hvor det bodde ætter med økonomiske ressurser og politisk makt til å organisere og utruste vikingflåter for ferder til øyene i vest, og ætter hadde hevd på de fineste gjenstandene i de hærfang som man brakte med seg tilbake. De arkeologiske funnene peker dermed i retning av at nettopp denne delen av Rogaland var hjemstedet for de rikeste og mektigste vikinghøvdingene med tilknytning til Irland (Bakka 1969). Kvinnen i Gauselgraven må ha tilhørt en av disse ledende ættene, kanskje ætten til Gudrød (Godfraidh) og hans sønn Olav Kvitte (Amblæibh), som ifølge de skriftlige kildene rekon-



Fig. XX. Rekonstruksjonsforlag av "Gauseldronningens" grav. Illustrasjon. R.L. Børshheim.
Fig. XX. Proposed reconstruction of the grave of the "Queen of Gausel". Illustration: R.L. Børshheim.



Fig. XX. Grav 1883 nesten ferdig utgravd. Merk de to hellene som opprinnelig må ha stått oppreist langs kanten av graven. Foto: R.L. Børsheim.

Fig. XX. Grave 1883 almost completely excavated. Note the two flagstones which originally have formed part of the west walls of the "chamber". Photo: R.L. Børsheim.

årene 853-71 (Bakka 1969, 1993:301). Gudrød var sønn av den første norske Dublin-kongen Torgisl (Turgesius), som ifølge de irske annalene var kongen av Norge (Lochlann). Ut fra de arkeologiske sporene kan Torgisl ha hatt sin base i det området som idag er Nord-Jæren (Ibid.). På denne bakgrunn var det Egil Bakka ga sin artikkel i julenummeret av Stavanger Aftenblad i 1969 overskriften – "Dronning på Gausel?".

Lignende graver

Det finnes ingen fullgode paralleller til Gauselfunnet, (Bakka 1993:296), men følgende graver er utvalgte eksempler som i form og innhold har likhetstrekk innenfor samme gravskikk og århundre som Gauselfunnet. De mest nærliggende gravene å sammenligne med er gravene fra Vinjum i Aurland, og Hopperstad i Sogn (Bakka 1993:250, Bøe 1925). I tillegg kan vi her ta med graver som Mindresunde, og Gutdalen, begge fra Stryn, Sogn og Fjordane.

I Hopperstad (Hopperstad) i Sogn ble det i en bakkehelling funnet en grav (B4511) inneholdene irsk bronsekar (hengekar, lign. R 726) med tre opphengsører med dyrehoder, et mindre bronsekar av lignende type, et koppformet bronsekar (R 725), bronseøse (sil), trespann med dekorerte bronsebånd (irsk stil), glassbeger av hvitt glass med vertikale bånd av gult trådglass, lite flaskeformet glassbeger, dekorert skålvekt i bronse (irsk), fem vektlodd, tre av bly og to av jern, kufisk mynt, sølvperle, perle av kalsedon, minst tre glassperler (mosaikk), hasper og hank til treskrin, bronsenøkkel, stekespidd og stekepanne i jern, ildstål, vevskje, to spinnehjul av kleber, to bisselmunnbitt, skjeformet bor, tverrøks, saks, kniv, sigd, oval jernbøyle med påhengte ringer (rangle?), ni vev-

tyngder og to kvernsteiner. I funnet var det også en mengde klinknagler hvis form og mengde kan indikere at vi her har med en båtgrav å gjøre. Graven skal ha vært betydelig over 3 alen (1,8 m) lang, det var ikke spor etter noen haug, men funnopplysningene utover dette er sparsomme (Lorange 1887). Mangelen på våpen kan tyde på at det trolig har vært en kvinnegrav, og spor etter ild på gjenstandene tyder på at graven eller i det minste deler av den har vært brent. Bronsekarene, trespannet, skålvekten, mynten og glassbegrene er alle importgods og indikerer velstand og dermed trolig også høy sosial status for den døde. Petersen daterer graven til sen vikingtid – 10. århundret (Petersen 1940a:51).

Dette funnet representerer imidlertid en yngre fase av vikingtid enn de andre omtalte gravene, og funnet skiller seg ut ved å være en branngrav med båt. Etter min oppfatning utgjør nok gravene nedenfor som Vinjum, Mindresunde og Gutdalen i Sogn og Fjordane et noe mer aktuelt sammenligningsmateriale enn Hopperstadgraven, ikke minst når det gjelder selve gravformen.

I graven fra Vinjum i Aurland i Sogn og Fjordane (B7731) ble det funnet to forseggjorte ovale spenner som R 657 med dobbelt skall og påsatte sølvknapper, dekorert firkantet sølvbeslag (delvis forgyllt) med innfattet rav, beslaget er sekundært brukt som spenne, en stor ravperle, 15 perler i glassmosaikk og 21 ensfargete glassperler, flere spiralperler av sølvtråd, to armringer av bronse, bøyle med krok av bronse (til oppheng av perlekjede mellom de ovale spenner), randbeslag av bronseblikk samt fuglehodeformet endebslag av bronse til drikkehorn, litt flattrykt rund kopp med lokk av bronse med irsk dekor, stekepanne og stekespidd av jern, firesidig jernstang, to store sakser, jernredskap (ubest), sigd, celt (holkøks), linhekle, kniv med rester av treskaft, to nøkler av jern, båtagnagler, 48 vevtyngder av kleber, to spinnehjul, jernfragmenter, rester av never og tøy og emaljen av ti tenner. Graven var ubrent kvinnegrav i båt, orientert nord-syd og selve graven nedgravd i undergrunnen. Terrenget på stedet skåner svakt mot sjøen og det var ingen spor etter haug over graven. Selve graven var fylt med jord og rundet større stein (Bøe 1926). Petersen daterer graven til annen halvdel av det 9. århundre (Petersen 1928:51. Petersen 1940a:56ff).

I graven fra Mindresunde i Stryn (B4505) ble det funnet to ovale bronsespenner, irsk ringnål, ca 50 glassperler (mosaikkperler) og bl.a. med gullfolie, bronsenøkkel, spinnehjul, vevtyngder samt to ringnåler av jern og et par klinknagler. Graven var i stein-

satt kammer dekket av heller og ubrent, lokalisert ved større steinblokker uten haugmarkering (Lorange 1887). Graven dateres hovedsakelig på grunnlag av de ovale spennene til tidligste vikingtid 800-840 e.Kr (Petersen 1928:14f, Petersen 1940a:50).

Et annet gravfunn som er aktuelt å ta med her, er et gravfunn fra Gutdalen i Stryn, Sogn og Fjordane (B5030). I en bakkeskråning og i en forhøyning etter en tidligere utjevnet haug ble det i 1892 funnet et "slags gravkammer" dekket av heller og bygget av små heller, delvis nedskåret i undergrunnen. Selve gravens form var oval, 2,2 meter lang og 1 meter bred på det bredeste, og graven var orientert NØ-SV. Gravgodset besto av tre ovale spenner av type R 647 med sølvforsiringer, to likearmete spenner av bronse, to små tynne gullringer (del av spiralring?), spinnehjul av kleber, 13 perler (3 mosaikk, 6 ensfargete, 1 forgylt, 1 firedobbel forsølvet, 1 av rav og 1 av jet), mulig vevskje med beinhandtak, 2 stekepanner, linhekle, to sakser, ildstål, biselmunnbitt, jernlenke, nøkkel, mulig nøkkel, hank og beslagstykker, nagler, hempere og spiker til treskrin, jernfragmenter, bryne av skifer. Ved siden av "gravkammeret" var det et "hul med kul og brænte ben, dybere end kammeret" (Ab. 1893). Funnet dateres til vikingtid, fra begynnelsen av det 9. århundre og delvis inn i annen halvdel av dette århundre (Petersen 1928:44, 93)

En av de rikeste vikingtidsgravene (S6782) i Rennesøy kommune, Rogaland ble funnet på gården Heigreberg i 1940. I en forholdsvis bratt skråning blant åtte rydningsrøysere ble det ved en rekke av 8 større steiner i en liten røys funnet en keltisk korsformet smykkenal av sølv, del av slangeformet sølvten, deler av bronsekar av type R 726 (keltisk hengekar med tre dekorerte fugleformete opphengsører), arm-bånd av sølv som R 718, kufisk sølvmynt, liten ring og ten av sølv, vektlodd av bly, oval bronsespenne, tveegget sverd, stor tang av jern, smedhammer, klinkhammer, liten ambolt, saumlodd, jerndele til skrin, to ildstål, jernkniv, jernhank, 35 båtnagler, to fiskesøkker av bly, bryne av skifer, spinnehjul av kleber, brent leire, ildflint, to flintflekker, brente bein, rester av never. Petersen bestemte graven til å ha vært en mannsgrav, men den kan p.g.a. oval spenne og spinnehjul ha vært en dobbeltgrav. Den er datert til 850-900 e.Kr (Petersen 1940b), og var en rikt utstyrt grav med både flere eksklusive importgjenstander og med mye sølv i en periode hvor sølv var sjeldent. Graven representerer dermed en høystatusgrav fra tidlig vikingtid

I denne sammenhengen tar jeg også med graver fra Skjervum og Sande i Sogn og Fjordane, som sann-

synligvis er rester etter et gravfunn som av lignende type som de omtalt ovenfor. På gården Skjervum i Vik i Sogn ble det rundt 1910 funnet tre graver (B6500), to kvinnegraver under flatmark og en mannsgrav i båt. Båtgraven vil beskrives nærmere under behandlingen av grav 3751 nedenfor. De to ødelagte kvinnegravene ble funnet på en åker. Den ene ble funnet under en stor stein og besto av fire armringer av tverriflet bronsetråd (type R 709, lign. Gauselarmringene). Den andre kvinnegraven besto av tre ovale bronsespenner (2 type R 643, 1 type R 640 u.orn.), irsk dekorert beslag i forgylt bronse med innfatning, brukt som spenne, fem glassperler (ensfargete), fint vevet tøy bevart i irren på spennene og en vevskje av jern (Shetelig 1912a). Funnet er datert til slutten av det 8. århundre (Petersen 1940a:55).

I Sande i Gloppen, Sogn og Fjordane, ble det under en svær helle i en røys funnet en ubrent kvinnegrav (B6026) som inneholdt en spydspiss i jern, jernnøks, to ovale spenner av bronse av samme type men ulik utførelse, fragmenter av en tredje oval spenne med sølvblikk, irsk beslag av forgylt bronse brukt som spenne og to ringnåler av bronse. Graven var orientert nord-syd og er datert til første del av 9. århundre (Petersen 1940a:54).

De ovennevnte graver, med unntak av Hopperstadgraven, er alle datert til samme periode, 9 århundre (tidlig vikingtid), og er kvinnegraver som inneholder deler av de samme elementer som Gauselgraven. Det fleste av disse er også funnet i beskjedent markerte graver, gjerne anlagt i bakkeskråninger. Alle disse funnene representerer ut fra sitt utstyr, graver for medlemmer av den sosiale elite på denne tiden. Blant disse gravene har Gauselgraven en særstilling ved at så mange av gjenstandene er av uvanlig høy kvalitet og eksklusive, samt en uvanlig stor andel med importert prestisjegods.

Det er imidlertid ingenting ved selve gravformen som i utgangspunktet skulle tilsi høy status for disse gravene. Forskjellen mellom ytre og indre gravmarkering er påfallende, og kan ha sammenheng med behovet for å demonstrere makt og rikdom utad (Børshheim. Upubl. manus). I en tid hvor eiendom ble legitimert gjennom forfedre og hevd, har trolig graver vært en viktig markør av eiendomsretten til jord som var grunnlaget for økonomisk og dermed også politisk makt. En gruppe hvis maktposisjon er konsolidert og utfordret vil imidlertid ha hatt et langt mindre behov for å markere sin makt i form av prangende gravminner, enn grupper med nyvunnet maktposisjon og en usikker maktbasis (Ibid.). Rikt utstyrte graver med beskjeden ytre gravmarkering kan dermed være en indi-

kasjon på konsolidert politisk makt i området (Ibid.). Det var ikke nødvendig med noen prangende ytre markering av graven, det viktigste var at den døde ble utstyrt med sitt fineste utstyr slik at hun eller han fikk den posisjon i det hinsidige som de rettmessig hadde krav på i kraft av sin jordiske posisjon.

(Fotnoter)

1 Musée des Antiquités nationales.



Fig. XX. Avdekking av bunnlaget av grav 3751. På bildet grunneier og maskinfører Edvard Aarrestad svinger kرافsen. Foto. G.A. Bårdseth.

Fig. XX. Uncovering the remains of grave 3751, by proprietor and machine operator Edvard Aarrestad. Photo: G.A. Bårdseth.

3.3. Våpengrav i båt fra 800-tall. A-3751.

Beliggenhet

Ved avdekking i de sørvestre deler av utgravningsområdet på bruk nr. 1 dukket det i slutten av juli 1999 opp en nærmest rektangulær steinlegging, i ett område hvor det etterhvert også ble påvist flere andre røysrester. Området utgjøres av dyrket grasmark og ligger like øst for den N-S orienterte veien opp til Husaberget/fritidsgården, 100 meter NNV for toppen av fjellknausen Husaberget. Koordinatene (NGO) for graven er Y 18.594 (øst) og X 100.429 (nord), og høyden over havet for anlegget er 71 meter (nederst) og 71,8 (øverst). Det var ingen synlige spor i overflaten av A-3751 før undersøkelsene tok til, og jordlagene var svært tykke her, i overkant av 1 meter. Terrenget skråner slakt mot nord, og det er vidt utsyn nord, øst og vestover fra stedet.

Beskrivelse

Den rektangulære steinleggingen målte 7,6 meter (N-S) og 5,1 meter (Ø-V), og lå på en forhøyning av opprinnelig markoverflate i undergrunnen, slik som både hus 8 og 4/10 samt de fleste øvrige røysene på Gausel. Samlet høyde på anlegget var mellom 0,4 og 0,5 m i forhold til undergrunnsnivået omkring. Steinene i anlegget varierer i størrelse mellom nevestore til store stein på cirka 1 meter i tverrmål, flere av de største befant seg langs kantene. Disse steinene på mellom 0,6 x 0,4 m og 1,1 x 0,7 m i tverrmål utgjør den avdekkede steinleggingens ytre avgrensing – som en slags kantkjede mot vest og nord. En moderne dreneringsgrøft krysset gjennom anleggets sør-østre hjørne, og tre av de største steinene i anlegget



Fig. XX. Grav 3751 sett mot nordvest etter opprensing og begynnede utgraving. Fra venstre: Thomas Bruen Olsen, Øystein Lia og Arne Schau. Foto: R.L. Børsheim.

Fig. XX. Grave 3751 after cleaning. Seen toward NW. From the left: Thomas Bruen Olsen, Øystein Lia and Arne Schau. Photo: R.L. Børsheim.

var forvitret/ødelagt i toppen og bar spor etter å ha vært knust/sprenget. Ellers bar det gjenværende anlegget preg av å være etter forholdene noenlunde uforstyrret. I og delvis utenfor det sør-østre hjørne av anlegget lå en avlang smal stein på ca 1,9 meters lengde og 0,6 meters bredde. Steinen må betegnes som av "bautasteinstype" og lå orientert øst- vest, med en ujevn spiss ende, mulig delvis ødelagt/brukket, pekende mot vest. Steinen skilte seg ut fra de andre steinene i steinleggingen og lå skrått i matjordlaget, en beliggenhet som åpenbart ikke var den opprinnelige lokalisering. Steinens plassering var klart et resultat av forstyrrelsene på stedet.

I steinleggingen avtegnet det seg et mer åpent, nærmest kvadratisk, område på ca to ganger to meter, lokalisert en tanke mot vest i forhold til midten av anlegget. Det skulle vise seg at det var innenfor dette området hvor de aller fleste gjenstandsfunnene skulle bli gjort.

Ved opprensing ble det i toppen av anlegget gjort funn av spredte klinknagler, og på bakgrunn av dette samt opplysninger om at det i dette området tidligere hadde blitt utplanert tre gravhauger (Hellesen 1900), ble anlegget gravd som et gravanlegg. De første funnene dukket da også frem like i og under det øverste laget med steiner. På grunn av den dårlige bevaringsgraden på mange av gjenstandene, ble hoveddelen av gjenstandene utenom de mange enkeltliggende båtagnene stabilisert med gips og tatt inn i preparat og gravd ut på konserveringsavdelingen til museet. Ansatte fra konserveringsavdelingen ved

AmS deltok og var ansvarlige for gjennomføringen av dette arbeidet. (Se kapittel om konservering annet sted i denne Varia). Graven ble avdekket i slutten av juli og var ferdig utgravd i begynnelsen av september. Det ble etter hvert satt opp anleggstelt over graven slik at gravingen kunne gjennomføres uansett værforhold. Utenfor det NV og det NØ-hjørne av graven var to tilnærmet runde nedgravninger. Anlegget utenfor det NV hjørnet viste seg å være et stolpehull med skoningsstein (S-3853), det andre ble avskrevet. Stolpehullet kunne ikke settes i sammenheng med graven.

Ved nedrensing og utgraving av grav 3751 ble denne av praktiske hensyn inndelt i fire kvadranter (A-D), og alle funn ble nøyaktig og fortløpende innmålt med PenMap. De ulike stadiene av undersøkelsen ble fotodokumentert og steinleggingen i graven ble tegnet og deretter lagt inn i PenMap-filen. Graving og inntagning av enkelte preparater (sverd) fra gravens sentralområde ble også videofilmet. Utgraving av de enkelte gjenstandene ble i all hovedsak foretatt med finere redskap som spatel. Store deler av massen i graven og all masse i de funnrige sentralområder av graven ble vannsollet. Det funnførende skiktet i graven viste seg å være ikke mere enn ca 30 cm på det tykkeste.

Gjenstandene i graven lå bevart in situ i graven og det ble lagt vekt på å holde det samme horisontale nivået i alle fire kvadranter ved fremgravingen. Det ble også forsøksvis benyttet metalldetektor ved fremgraving av gjenstandene, men dette var egentlig til liten praktisk nytte da metallgjenstandene var svært korroderte og ga derfor lite utslag på detektoren.

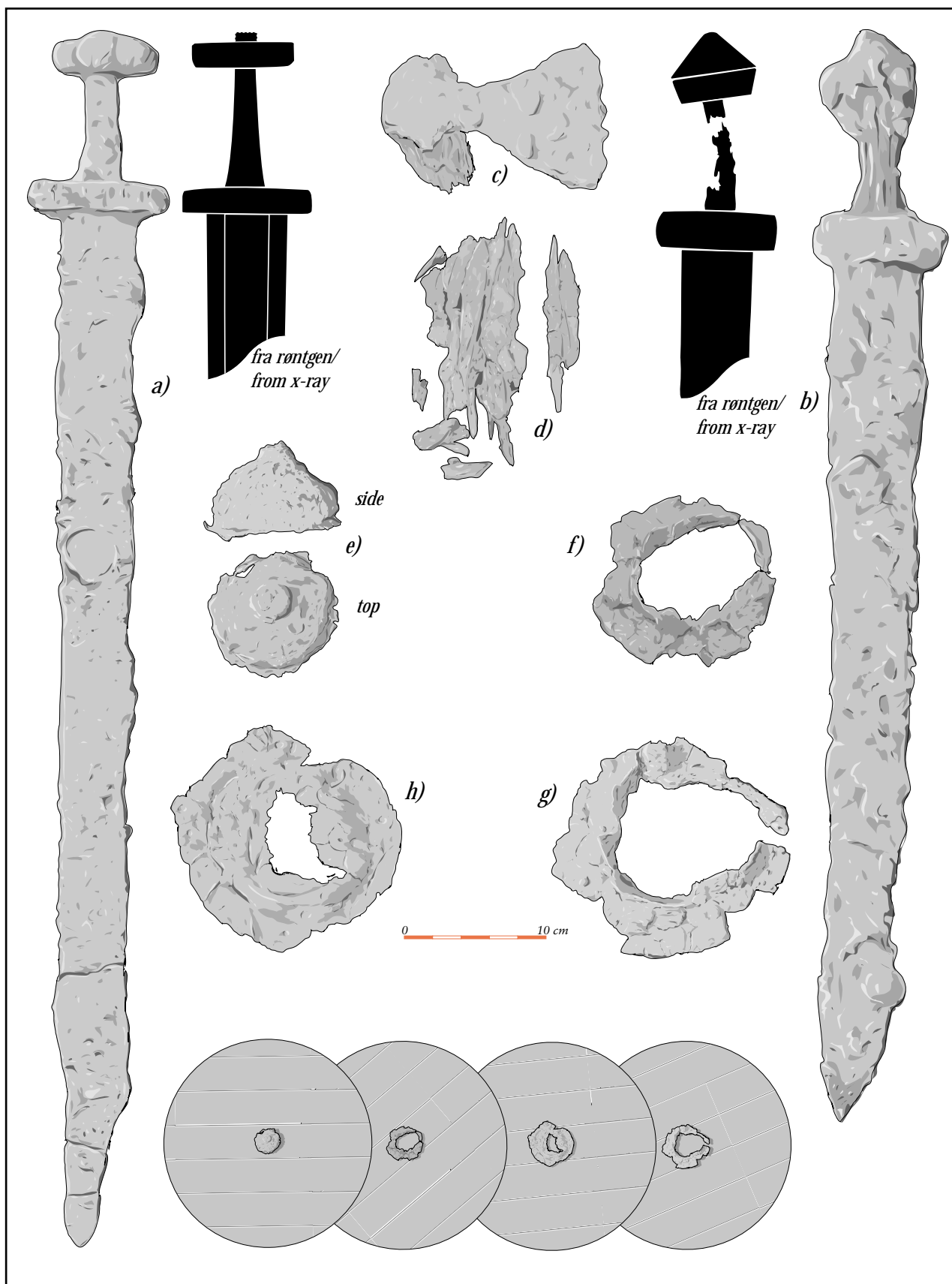


Fig. XX. Våpnene fra grav 3751. Målestokk 1:4. Grafikk: R.L. Børshem.
 Fig. XX. The weapons from grave 3751. Scale 1:4. Graphics: R.L. Børshem.

Funn

Fra graven ble det registrert over 611 ulike funnnummer som fordeler seg på over 754 gjenstander, derav ca 618 båtnagler og minst 87 andre mindre nagler. Alle funn ble målt inn med nøyaktige X, Y og Z (høyde) koordinater med PenMap.

Følgende gjenstandsfunn ble gjort i graven:

- a) Tveegget sverd som Petersens type H, lengden er 875 mm fra overhjal til odd, knappen mangler. Sverdet har mønstersmidd klinge og det sitter rester etter tekstil og skinn/pels i korrosjonen. Hjaltet dekorert med vertikale riller, muligvis for innlegg av annet metall (eks. bronse, sølv).
- b) Enegget sverd som Petersens type C. Lengden er 770 mm fra knapp til odd, selve klingens måler 600 mm og er 60 mm bred. Rester av tekstil og tre i korrosjonen på sverdet.
- c) Jernøks med 100 mm lang rest av øvre del av treskaft med øvre trekile i skafthullet. Øksen er trolig av Petersens type E og måler 162 mm fra nakke til egg. Eggens bredde er 114 mm. Det er rester av ubestemt organisk materiale i korrosjonen på selve øksen, og på treskaftet sitter en mineralisert bille trolig av arten *Hydrophiloidea ochthebius* og muligvis av undergruppen *minimus* (Artsbestemt av prof. K. Hesjedal, UiB).
- d) Minst 12 pilespisser av jern med tange. Pilene er korrodert sammen, er bladformete (R 539) og lange og smale. På enkelte sitter det rester av mineralisert tre fra pilskaft.
- e) Skjoldbule av jern av galgenbergtype (lignende R 565), med smal krage i form av utbrettet nedre kant og flat knott. Diameter 90 mm, og høyde 65 mm inkludert knott.
- f) Skjoldbule, trolig som R 562. Skjoldbulen er fragmentarisk bevart i 71 deler hovedsakelig av kragen da store deler av selve bulen mangler. Indre diameter 120 mm, kragens ytre diameter ca 170 mm. Kragens bredde er ca 23 mm. Tre nagler står fortsatt i tilhørende naglehull i kragen - den fjerde naglen ligger løst. (Fnr. 3267).
- g) Skjoldbule, typen lar seg ikke nærmere bestemme. Bevart i form av krage med fire runde naglehull. Kragens ytre diameter er ca 145 mm, indre diameter ca 90 mm. Kragens bredde ca. 20 mm.
- h) Skjoldbule, fragmentarisk bevart i form av krage med kvadratiske naglehull. Kun to av naglehullene er synlige. Kragens ytre diameter ca. 150 mm, indre diameter, ca. 95 og bredde ca. 25 mm.
- i) Fragment med ornamentert gullforgylling på sølv. Fragmentet består også av to små jernnagler. Ornamentikken er i form av perlebåndsorten tikk og rille mønster. Mulig tilhørende beslag for rem eller lignende.
- k) Ringbissel bestående av munnbitt av jern og bittringer av bronse, lignende type R 570. Bisselet måler utstrukket 190 mm og ringene har en diameter på 33 mm og er av 5 mm tykt gods. Munnbittet er leddet på midten, og det er rester etter treverk og tekstil på bisselet.
- l) Ringbissel av jern, lignende type R570, fragmentarisk bevart i seks deler.
- m) Syv små tener av jern med tekstilrester. Trolig remspenne(r) tilhørende hodelag/grime i forbindelse med bissel (k).
- n) Stor hammer av jern som type R 394. Rester av treskaftet i skafthullet, øksen har svakt buet (konkav) underside. Lengde 130 mm og bredde 32 mm.
- o) Stor tang av jern, som R 391a og Petersens type 63. Håndtakene er svakt buet og samlet lengde er 360 mm, største bredde er 55 mm og tangkjeften er 40 mm. Enden av det ene håndtaket er oppbøyd, men låsebrikken mangler.
- p) Liten tang av jern, lignende R 368, bare mindre. Lengde 120 mm.
- q) Platesaks av jern som R 388. Lengde 160 mm, lengde på sakskjeften, 50 mm.
- r) Avlrør til blåsebelg, svakt konisk i formen og med rester etter treverk i bakre ende. Lengde 148 mm, diameter 25 mm.
- s) Skjebor av jern, litt av tangen mangler.
- t) Fil av jern, som R 399, men ikke avsmalnende. Lengde 137, største bredde 17 mm.
- v) Mindre fil eller syl av jern med rester etter treskaft.
- w) Jernredskap tilhørende smeltedigel, mulig stativ eller "digelgaffel". Passer sammen med keramikkhåndtak til smeltedigel.
- x) Smeltedigel av keramikk. Sylindrerformet med noe videre bunn enn ved åpningen. Digelen er i trett deler. Munningsdiameter ca 35 mm.
- y) Liten smeltedigel av keramikk. Sylindrerformet, 40 mm lang og munningsdiameter ca 27 mm. Digelen er i ti deler.
- z) Fem ubestemte jerngjenstander, en med fragment av bronse. En av gjenstandene er trolig en liten hammer. Alle fem gjenstandene er funnet sammen med smedutstyret og tilhører trolig dette.
- aa) To enkeltspenner av jern. Spennene er oval i formen og har rester etter tekstil og mulig skinn i korrosjonen.
- ab) Liten kniv av jern. Største lengde 140 mm, inkludert tange (65 mm). Knivbladet står svakt i vinkel

- i forhold til tangen og eggen er svakt konkav (slitt?).
- ac) Kniv av jern. Lengde 163 mm, blad 86 mm. Kniven bærer preg av å være velbrukt.
- ad) Sigd av jern, samt jern og trefragment som kan være fra skaft til denne. Rester etter tekstil på begge sider av sigdbladet. Lengde 120 mm.
- ae) Eggverktøy av jern (krumkniv?). Formen er buet og eggen konkav. Lengde 118 mm. Rester etter skinn i korrosjonen på gjenstanden.
- af) Øyekrok av jern. Øyet er ovalt og stilken er 45 mm, samlet lengde er 75 mm. Rester etter treverk i enden indikerer at denne har vært festet til treverk.
- ag) Øyekrok (mulig nøkkel) av jern. Rektangulært tverrsnitt og øye i ene enden, den andre enden er bøyd 90 grader. Lengde 135 mm.
- ah) Minst 18 fragmenter av beslag av jern. Beslagene er gjennomgående flate og flere av fragmentene er bøyd rundt en kant. På ett er det rester etter treverk på ene siden, og ett med øyekrok.
- ai) Fire små pyntenagler av jern. Naglehodene er runde og flate, roene kvadratiske.
- ak) 83 fragment av pyntenagler av jern. Seks med hode med halvkuleformet knopp av tinn med krage av sølv. Diam. 8 mm. Fragmentene er i form av naglehoder og roer.
- al) 57 hele båtnagler av jern. På nesten alle naglene er det bevarte trerester. Naglene er av ulike lengder, men de fleste naglehodene er ovale til runde i formen, mellom 13 og 20 mm i diameter og gjennomsnittlig naglelengde er cirka 35-40 mm. Lengste nagle er 110 mm.
- am) 545 fragmenter av båtnagler. Av disse: 79 naglehoder som regel med stilk-rest. På nesten alle er det trerester bevart, og to av naglene har også rester etter tekstil og hår(ull). Naglehodene varierer mellom 17 og 30 mm i diameter. 108 hele roer og fragmenter av slike, noen med stilk. Roene er rektangulære og måler mellom 12 og 26 mm. 208 naglehoder/roer, en med mulig tekstil bevart. I form kvadratiske eller runde mellom 14 og 20 mm. 150 naglestilker eller fragmenter av slike.
- an) 16 fragmenter av mulige båtnagler. De fleste har rester etter treverk bevart. Fragmentene består av mulige naglehoder, stilker og roer.
- ao) Liten hel jernnagle. Rester av treverk bevart, lengde 28 mm.
- ap) 11 fragment av små nagler av jern. De fleste med trerester bevart.
- aq) To spikre av jern. Lengde 50 og 51 mm, hode henholdsvis 19 x 23 mm og 10x12mm.

- ar) Tre tener av jern.
- as) Ubestemte fragmenter av jern, mange med trerester. Av disse ett mulig eggverktøy, to mulige tangen, og en mulig ten.
- at) Fire skår av leirkar. Funnet spredt i massene.
- au) En klump slag (vekt 37,7 g)
- av) Hestetenner.
- ba) 6 biter brente bein (1 g).

I tillegg ble det funnet 18 biter mineralisert treverk. Treartbestemmelse på treverk på båtnagler viser at båten har vært av eik (Aud Simonsen, AmS). I jordmassene var det også store mengder med brunorange organiske spetter etter oppløst treverk fra båten. Dette var ikke praktisk mulig å samle inn. Det ble også funnet rester av brent og mulig sintret leire, samt fire glatte runde steiner (vannrulle) ved opprensing, to av kvarts (rød og hvit) og to eggformete av bergart.

Tre trekullprøver og et ukjent antall forkullede eller mineraliserte frø ble samlet inn. Og endelig åtte makrofossilprøver (nat.vit.prøvejournal jnr. 99 /703 /328-33, 337, 338), og seks pollenprøver (nat. vit. prøvejournal jnr. 99 /703 /322-327). I tillegg til den mineraliserte billen på økseskaftet er det funnet ytterligere en mineralisert bille på et jernfragment fra graven. Denne billen er foreløpig ikke artsbestemt, men er tilsynelatende av en annen type enn den på økseskaftet, c).

Funnet er katalogisert under museumsnummer S11782.

Datering

Det ble foretatt en ¹⁴C analyse på et forkullet frø av smalkjempe tatt ut fra åkerlaget under røysen. Dette gav en kalibrert datering til 340-470 AD (1640±65 BP ukalibrert) for dyrkningslaget under graven, noe som betyr at graven i utgangspunktet naturligvis må være yngre enn denne dateringen.

Begravelser med klinkbygde båter kjennes tilbake fra sen romertid, men hovedmengden av båtnaglene er fra yngre jernalder, og da med hovedvekt på det 9. og det 10 århundre (Müller-Wille 1970:25, 70, 142; 1995:101, 104). Hest og hesteutstyr i graver er også et fenomen som i all hovedsak knyttes til yngre jernalder i Norge (Meling 2000. Oma 2000).

Det tveeggete sverdet som er av Petersens type H, en type som tidsbestemmes innenfor perioden 800-900 e.Kr (Petersen 1919:89ff). Denne sverdtypen er for øvrig en av de vanligste sverdtyper fra vikingtiden. Overhjalts sider er kraftig buet og her har det siddet en tresidet knapp, festet med to nagler – selve knappen mangler. Hjalt og knapp på H-sverd er ikke sjelden belagt med sølv eller bronseplater/tråd, spor et-

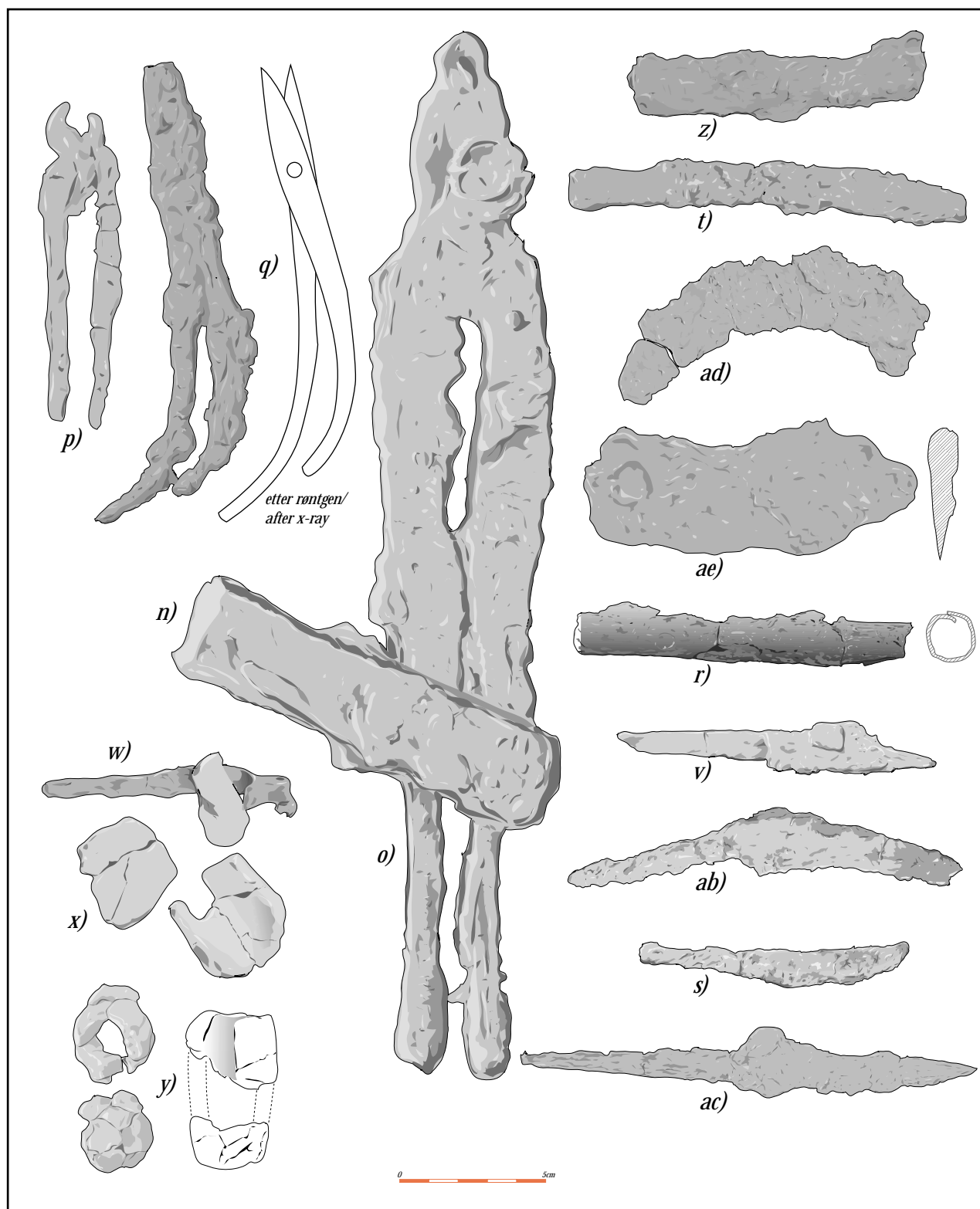


Fig. XX. Redskaper fra grav 3751. Målestokk 1:2. Grafikk: R.L. Børsheim.
 Fig. XX. Tools from grave 3751. Scale 1:2. Graphics: R.L. Børsheim.

ter riller for metallinnlegg på hjaltet kan sees på røntgenbilder. Det ser også ut for at det har vært festet metallplater på over og undersiden av underhjaltet, og på undersiden av overhjaltet (G. Magnussen pers.

medd.). I tråd med hva som kjennes fra andre H-sverd er det mest sannsynlig at både plater og innlegg på hjaltene har vært i bronse. Klingen er mønstersmid, men spor etter noen blodrand på klingen er vanskelig

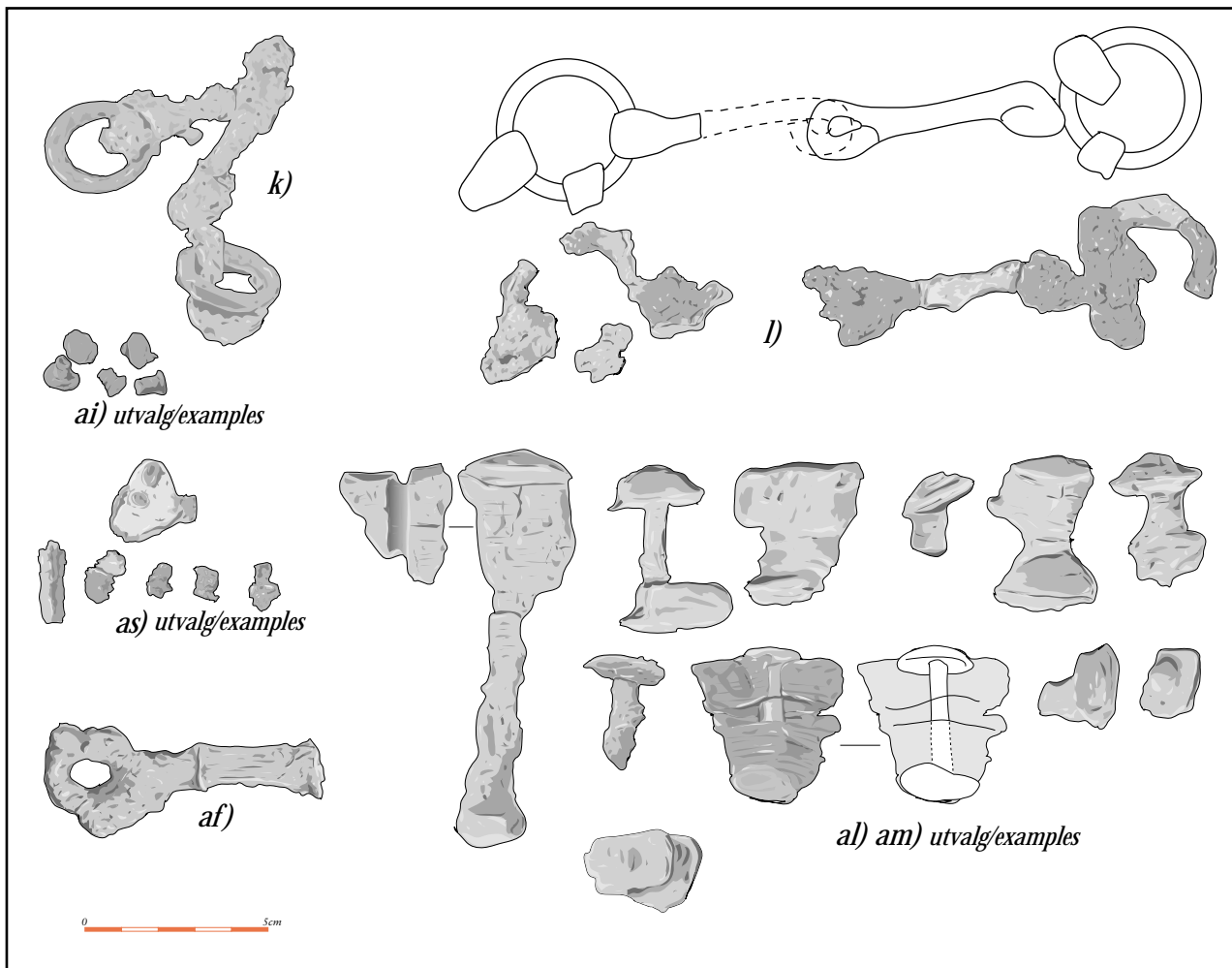


Fig. XX. De øvrige funn fra grav 3751. Målestokk 1:2. Grafikk: R.L. Børshheim.
 Fig. XX. The other finds from grave 3751. Scale 1:2. Graphics: R.L. Børshheim.

påvisbar i korrosjonen. Sverdtypen er etter alt å dømme hjemlig lokal produksjon (Ibid.:101).

Det eneggete sverdet er av type Petersen C, lignende Ryghs type 491. Sverdets lengde er forholdsvis kort og underhjulstet er noe bredere enn typene avbildet i Vikingsverd fig. 57, 58 og R 491 (Ibid.:66f). Sverdtypen forekommer ellers både med enegget og tveegget klinge. Typen dateres til perioden 800-850 (Ibid.:69). Rester etter mineralisert treverk fra selve grepet er også bevart.

Øksen er av Petersens type E, som typologisk dateres til siste halvdel av 9. århundre (ca 850-900) (Petersen 1919:41). Øksetypen er særlig vanlig fra vikingtidsgraver på Vestlandet. Pilspissene er bladformete som type R 539, en type som tilhører hele vikingtiden med mindre typologiske variasjoner (Petersen 1919: 48).

Av de fire skjoldbulene i funnet er det kun to som lar seg nærmere typebestemme. Den største av skjoldbulene med en indre diameter på 120 mm, er tro-

lig av type R 562 som vanligvis dateres til perioden 850-950 (Petersen 1919:47). Vikingtidens skjoldbuler av hjemlige typer har vanligvis et nokså begrenset formrepertoar (Ibid.). Den minste skjoldbule i graven viste seg derimot å være av en kontinental type, såkalt "galgenberg"-type. Denne typen skjoldbule er svært sjelden her i landet og kjennes i kun tre andre graver i Norge (Ibid., Jørgensen 1999:87). Typen er i det kontinentale materialet hovedsakelig datert mellom slutten av 600-tallet og frem til cirka 800 (Jørgensen 1999:86). Av de tre norske graver med denne skjoldtypen dateres Haglebusæter, Buskerud (C22237) til merovingertid (bl.a. Petersen 1951:433), et gravfunn fra Fedje, Leikanger (B939-44) til sen merovingertid/tidlig vikingtid (Helgen 1982:41) og et gravfunn fra Myklebostad, Eid (B5907 II) til omkring 700 (Ibid.:33). For sistnevnte grav er dateringen delvis basert på skjoldbule, som for øvrig i dette funnet er en avart av typen med en mer voluminøs og butt form enn lede/utgangstypen. I funnet fra Fedje ble det fun-

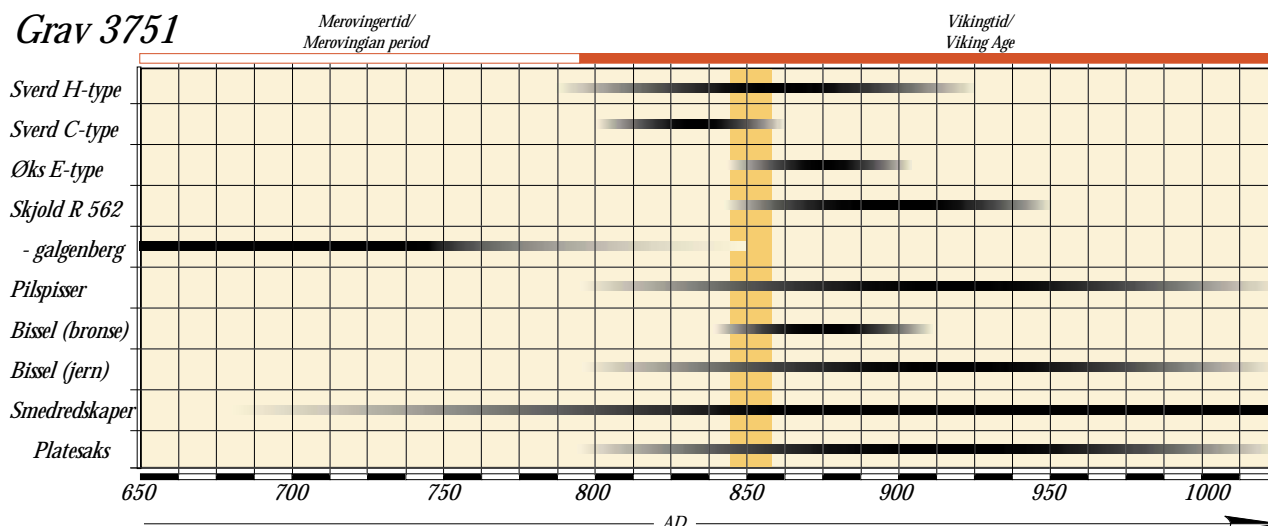


Fig. XX. Dateringen av gjenstander fra grav 3751. Grafikk: R.L. Børshheim.
Fig. XX. The datings of finds from grave 3751. Graphics: R.L. Børshheim.

net sverd av H-type som indikerer en senere datering for denne graven enn merovingertid (Helgen 1982:41), selve skjoldbullen i dette funnet er nå dessverre tapt. Skjoldbullen av galgenbergtype i funnet fra Gausel er uansett et tidlig element i denne graven, og indikerer en datering av graven mot første halvdel av vikingtid.

Bisselet med bronseringer er et ringbissel av lignende type som R 570 (Petersen 1951: fig.3) men bittringene er noe mindre. Munnbittet er leddet, og bissetypen med små ringer tilhører typologisk både eldre og yngre vikingtid (Ibid.:14). Bittringer i bronse har en snevrere datering, til perioden litt før midten av 800-tallet til litt etter 900 (Ibid.:22). Petersen tolker disse om et innslag av keltisk eller vestlig innflytelse. Et lignende bisselet med bittringer i bronse ble faktisk funnet i en kvinnegrav på den tilgrensende nabogården til Gausel i sør, Soma (C1949), en grav som dateres til eldre vikingtid (ca 800-850). Til bisselet fra Soma hørte også 22 forgylte beslag med irsk dekor (se grav 1883 ovenfor). Til bisselet i grav 3751 hører også omkring 87 pyntenagler, enkelte med bevart halvkuleformete knopp av tinn med krage av sølv, samt et fragment av sølv med ornamentert gullforgylling og to små jernnagler. Ved fremgraving ble det registrert spredte små biter bladgull og flekker med det som kan være rester etter pulverisert sølvoksyd i området hvor dette bisselet og pyntenaglene lå. Det andre bisselet i graven hadde også små bittringer, men disse var av jern og ikke bronse. Typen var også lignende R 570 (Petersen 1951: fig.3) og tilhører således vikingtid. Dette bisselet var langt mer fragmentarisk bevart.

De tidligste funn av smedverktøy i graver her til lands er fra slutten av folkevandringstid (Petersen 1951a:71f; Müller-Wille 1977:162, 165f). I løpet av merovingertid og i vikingtid blir generelt sett redskaper et mer vanlig utstyr i gravene, og da også smedredskaper. Snevrere typologisk tidsstilling basert på de enkelte smedredskapstyper er vanskelig, da denne type redskapsformer formmessig er nokså konservative til langt ut i middelalder (Petersen 1951:71f). Av de mer sjeldne sakene blant smedverktøyet er platesaksen, og så vidt jeg vet kjennes det tidligere ikke funn av platesaks/smedsaks fra Rogaland. Av de få platesakser som kan nærmere tidsbestemmes forekommer disse både i den eldre og yngre del av 800-tallet, og dels fra slutten av vikingtiden (Ibid.:91). I Rogaland er det for øvrig forholdsvis få smedgraver i forhold til antall graver og i forhold til de andre fylker (Ibid.:76; Müller-Wille 1977:162).

Vurdert enkeltvis ser dateringen av gjenstandene i graven ut til dekke tidsspennet mellom ca 700 – 1000 e.Kr., men med hovedvekt mellom 800 og 900. Elementer som sverdet av H-type og skjoldbullen av galgenberg-type trekker funnet tilbake i tid, og samlet sett er det rimelig å datere graven til omkring 850 e.Kr, altså tidlig vikingtid. Graven er altså samtidig med den såkalte Gauseldronningens grav som ligger 182,5 meter lenger mot øst (retn. svakt øst-sørøst).

Billen av arten *Hydrophiloidea ochthebius* (minimus?) som ble funnet mineralisert på skaftet til øksen, er en bille som lever i våtområder og vanligvis kun flyr i perioden mellom mai og september. Nærmeste store våtområde var frem til siste århundre det nå uttappede Stokkavannet som grenset til Gausel i sørvest. For å havne i graven på toppen av Gausel-

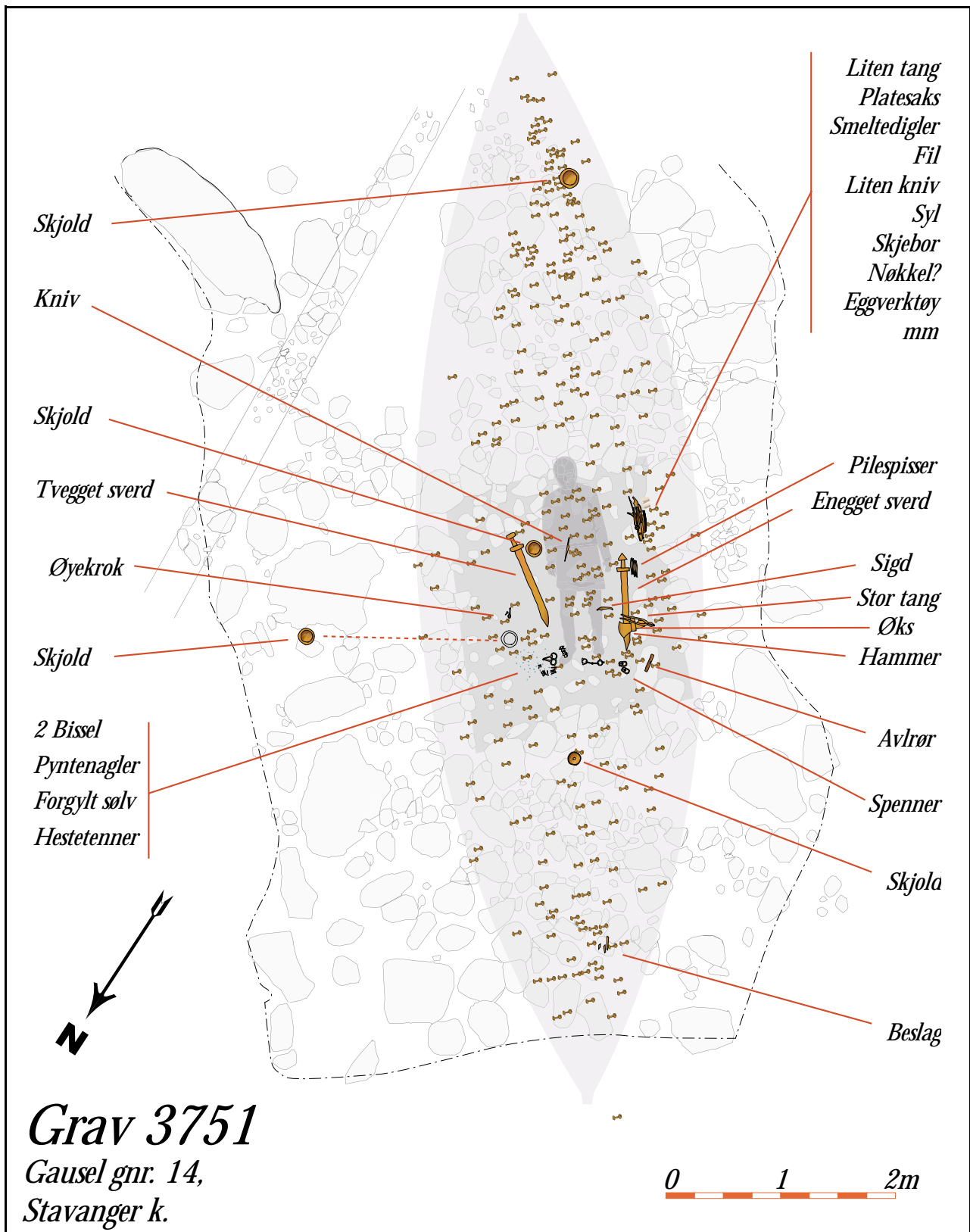


Fig. XX. Distribusjonen av gjenstander i grav 3751. Grafikk: R.L. Børshem.

Fig. XX. The distribution of finds in the grave 3751. Graphics: R.L. Børshem.

høydedraget må billen sannsynligvis ha fløyet hit. Da øksen med billen ble funnet i bunnen av det som trolig har vært en omfattende gravhaug, er det mest sannsyn-

lige at billen har kommet i graven ved gravleggelsen. Dette kan indikere at gravleggelsen har foregått i løpet av sommerhalvåret engang, - midt på 800-tallet.

Tolkning:

Gjenstands sammensetningen av gravgodset med våpensett og smedutstyr tilsier at den døde i graven har vært en mann. Av selve liket var det ingen spor tilbake etter 1150 år i jorden, og graven har vært ubrent.

Sammensetningen med to sverd, et tveegget og et enegget, skjold og spyd var sammen med øks den komplette nordiske krigerutrustningen i sent 700-tall og tidlig 800-tall (Jørgensen 1999:168f). Riktignok mangler spydet i graven fra Gausel, men det kan ikke utelukkes at de udefinerte jernfragmentene i funnet kan skjule restene etter et slikt. Spydet kan også ha blitt fjernet ved utplaneringen av haugen på midten av 1800-tallet, dersom det da har vært noe spyd i graven opprinnelig. I tillegg har den døde fått med seg et kogger med piler i graven, og sannsynligvis da også en tilhørende bue av tre som det naturligvis ikke lenger lot seg påvise spor etter. Antallet piler (12) samsvarer for øvrig svært godt med det antallet som rommes av de få koggerne som er bevart fra denne tiden (Opedal 1998:48).

På begge sverdene sitter rester etter skinn og tekstil i korrosjonen, på den eneggede også rester etter tre. Skinnrestene må være spor etter sverdsliren, mens tekstilene nok er spor etter den dodes klær eller evt. andre tekstiler i graven. På sigden er det rester etter tråd på ene siden og tekstil på begge sider av sigdbladet. Tråden kan se ut for å være etter sammentråkingen av en skinnslire. På et annet eggverktøy, trolig en krumkniv, er det også rester etter skinn, igjen trolig fra en tilhørende slire.

Ved opprensingen av steinleggingen omkring graven avtegnet det seg et mer åpent, nærmest kvadratisk, område på ca to ganger to meter omtrent i midten av steinleggingen. Det skulle vise seg at det var innenfor dette området hovedparten av gjenstandene ble funnet. Jeg velger å tolke dette som spor etter et gravrom, et slags kammer for den døde i båten. Vi kan tenke oss at det har vært i form av et plankebygd kammer, en teltkonstruksjon eller ganske enkelt et åpent planke- eller helledekket rom i graven. Ved utplaneringen av haugen for 140 år siden ble alle spor over dette fremrensede nivået fjernet, slik at noen nærmere visshet om det mulige gravrommet ikke er mulig.

Plasseringen av gjenstandene i graven gir oss et bilde av hvordan graven har vært organisert (se fig.x). Midt i båten var den døde plassert, etter gjenstandenes orientering lå han med hodet mot sør. Høyst sannsynlig var han iført sine fineste klær, og fikk med seg sine våpen, sin hest og sine verktøy da han ble lagt i båten. Ved hans høyre side lå det tveeggete sverdet og i beltet

hadde han sin velbrukte kniv. Over sverdet på hans høyre side ble også hans skjold plassert. På hans venstre side lå det eneggete sverdet sammen med øksen, den store tangen og hammeren. Her lå også pilene, de lå samlet pekende mot sør og var delvis sammenrustet. De har trolig ligget sammen i et kogger, og det er rimelig å anta at hans bue også har ligget her. Mellom det eneggede sverdet og mannen lå en sigd. Ved hans venstre skulder lå så de øvrige smedredskaper og annet verktøy. Sakene lå samlet i en klump og tyder på at de kan ha ligget samlet i et skrin eller en sekk e.l. På begge sverdene er det ellers spor etter slirene i form av skinnrester/avtrykk i korrosjonen på klingene, som viser at sverdene har ligget i sine slirer. Bevarte deler av selve grepet på det eneggete sverdet viser at dette har vært av tre.

Ved fotenden til den døde lå bisselet sammen med en rekke med hestetenner som kun var bevart i form av tannemaljen. Her ble også de små pyntenaglene med hoder av tinn og sølv funnet, samt sølvfragmentet med ornert gullforgylling. Det var også små rester av bladgull spredt i massen og små flekker med grållilla oksidert metall (sølv?), kanskje etter beslag e.l. Samlet har disse sakene tilhørt et bissett pyntet med pyntenagler med tinnhoder, og med ett eller flere beslag i tynt sølv med forgylling i bladgull. Størrelse eller antall mulige beslag på bisselet lar seg ikke fastslå på bakgrunn av de fragmentene som ble funnet. Flere oppbrutte små tener av jern som ser ut for å være deler av en mindre remspenne må også tilhøre seletøyet. Flere av de kjente bisler med bittringer og/eller munnbitt av bronse (bl.a. Soma), er av vestlig (keltisk) opphav (Petersen 1951:22). Muligheten er dermed tilstede for at også bisselet i grav 3751 har vært importgods.

Av bissett dekorert med pyntenagler kjennes et godt dokumentert tilfelle fra kammergraven (grav 2) på Högom i Sverige (Ramqvist 1992:66ff), hvis hodelag bestod av lærremmer forsiret med ca 86 nagler av sølv og bronse. Selve bitt delen er imidlertid av en helt annen type, et stangbissel (kambissel), og graven er dessuten mye eldre, fra folkevandringstid, ca 500 e.Kr (Ibid.). Det er imidlertid ikke utenkelig at hodelaget i graven på Gausel kan ha vært av en lignende utforming. Det nesten identiske antallet pyntenagler kan kanskje tyde på det.

Rekken med emalje fra hestetenner lå like ved siden av munnbitt og bittringene av bronse i graven. I likhet med den informasjon om funn av kun selve hestehodet i grav 1883 og i et kammer i en av haugene som ble fjernet her i 1860 årene, er det godt mulig at kun selve hestehodet påsatt sitt stasbissel som ble lagt

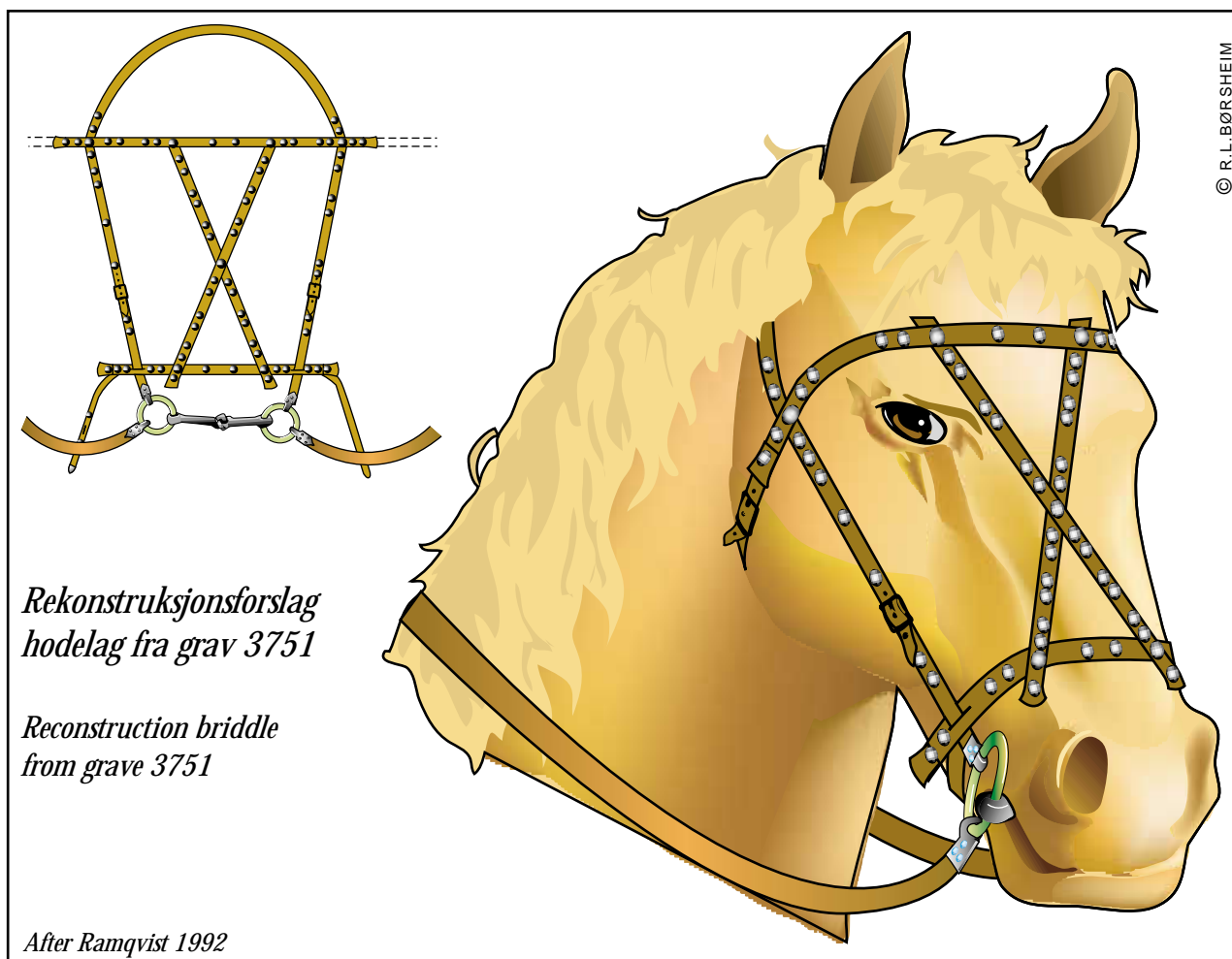


Fig. XX. Forslag til rekonstruksjon av hodslag med pyntenagler til bisssel fra grav 3751. Etter Ramqvist 1992. Grafikk: R.L. Børsheim.

Fig. XX. Proposed reconstruction of bridle decorated with rivets, from grave 3751. After Ramqvist 1992. Graphics: R.L. Børsheim.

ned i båtgrav 3751 (Se for øvrig diskusjon omkring hest i grav under grav 1883 ovenfor).

Cirka en meter nedenfor bisssel og hestetenner, lå ytterligere ett skjold av en sjelden og tidlig type (galgenbergstype). Den tredje skjoldbullen lå i båtens (akter?)stevn mot sør, og den fjerde svært fragmentariske skjoldbullen ble funnet alene utenfor selve gravrommet i østre kant av anlegget. Plasseringen skal nok helst tilskrives forstyrrelsen av graven omkring 1860, og tre biter som nok stammer fra denne skjoldbullen ble funnet 40 cm nordøst for odden av det tveeggete sverdet og like ovenfor hestehodet. Dette har nok vært denne fjerde skjoldbulens opprinnelige plassering i graven.

I den nordre stevnen ble det gjort funn av beslagsplater av jern, hva disse har vært del av vites ikke, men et skrin/kiste kan være en nærliggende tolkning. To ovale remspenner ble funnet like nedenfor (nord for) det eneggete sverdet, trolig like nedenfor og til venstre for avdødes føtter. Avstanden fra spennene

til bisselet er ca en meter, slik at de neppe har tilhørt dette. Rester av tekstil på spennene kan tyde på at de kanskje heller skal knyttes til en form for draktutstyr (belte etc.). Like ved spennen lå avlrøret (munnstykke til blåsebelg), 40-50 cm fra hammeren og tangen. I ene enden av avlrøret, som består av en jernplate sammenbøyd til en svakt konisk sylinder, er det rester etter treverk. Slike avlrør fra blåsebelger er sjeldne i materialet (Müller-Wille 1977:159), men de eneste to lignende norske funn jeg har klart å spore opp er fra Bygland, Telemark (Blindheim 1963), og grav K117 i Storgaten, Tønsberg (Nordman 1989, Ulriksen 1999). Førstnevnte er et uvanlig og rikt funn av smedverktøy, et noe atypisk brent gravfunn i en mindre røys lagt opp mot siden av en naturlig knaus. Sistnevnte funn var en ubrent båtgrav med mann, hund og bl.a. en trekiste med smedverktøy (Ibid.).

En øyekrok med trerester og mindre nagler lå øst for odden til det tveeggete sverdet på den dødes

Fig. XX. Utgraving av gravens sentrum (kammer) med de to sverd m.m. in situ. Foto: R.L. Børsheim.
 Fig. XX. Excavating the centre of the grave with the two swords a.o. in situ. Photo: R.L. Børsheim.



høyre side. Øyekroken har øyensynlig vært festet i treverk, men det er usikkert hvilken funksjon denne kan ha hatt, – kanskje har den tilhørt båten?

Båten

Det ble funnet i overkant av 600 klinknagler i graven, og de aller fleste av disse ble funnet og målt inn in situ. Klinknaglene er av ulike lengde, men hoveddelen er mellom 30 og 40 mm lange mellom hode og roe. Naglenes distribusjon danner en spissoval båtform, og utgjør restene etter en større båt i graven. Naglehodene er runde til ovale, og roen er gjennomgående trapesoid til rektangulær og kvadratisk i formen. I stor grad lå naglene på tvers av lengderetningen til båten der dette kunne avgjøres, og på de fleste var det også bevart treverk fra båten. Treverket er bestemt til å være eik (Aud Simonsen. AmS). Spor etter hårfiber (ull) på en av de nærmere undersøkte naglene er sannsynligvis spor etter tettningsmaterialet mellom bordgangene.

Ettersom gravens innhold og treverket i båten langsomt gikk i oppløsning, har trykket fra massene som lå over graven presset graven sammen til et funnførende lag varierende mellom 20 og 30 cm. Båt-naglene fordeler seg i tverrsnitt i en svak V-form innenfor det funnførende laget. Ved utplaneringen av gravhaugen i 1860-årene har åpenbart de overliggende lagene med jord og stein blitt skrelt av, og i tillegg har anleggelsen av en dreneringsgrøft gjennom det sørøstre hjørne forstyrret denne delen av graven. Et antall av båt-naglene fra denne sørøstre delen av båten forsvant trolig den gang, da det er påfallende sparsomt

med båt-nagler for de deler av båten som ligger nærmest inntil dreneringsgrøften. Det var også her det var minst stein bevart av selve steinleggingen. Skjoldbullen som ble funnet i østre kant av graven, utenfor selve båten, er også åpenbart blitt dradd hit i forbindelse med forstyrrelsene på midten av 1800-tallet. Det funnførende laget i graven har muligvis opprinnelig vært noen centimetre tykkere før utplaneringen, men alt i alt har forstyrrelsen i 1860 til alt hell i liten grad berørt restene av selve graven og dens innhold. De uvanlig tykke jordlagene på stedet skal nok tilskrives æren for at graven ikke senere ble ytterligere totalrasert av pløying. Distribusjonen av klinknaglene gir dermed gode ledetråder for størrelsen og formen til båten i graven. Naglene lå for en stor del i langsgående rekker, ofte med en innbyrdes avstand på 20-25 cm. Utstrekningen på naglene i lengderetningen var 8,6 meter, imidlertid var anlegget beskåret i både nord- og sørenden, men ut fra distribusjonen av naglene må båten ha hatt en opprinnelig lengde på minimum 9,8 m (29 fot). På Gokstadbåtene var stevnene basert på sirkelslag på ¼ kjøllengde (Ulriksen 1999), og med en anslått kjøllengde på minimum 7 meter gir stevner hver på 1,75 m, gir dette båten vår en total lengde på cirka 9,8 meter. En kjøllengde på cirka åtte meter gir en total lengde for båten på 11,2 meter.

En båt på 9-11 meter er i størrelse sammenlignbar med eksempelvis båtene fra gravene i Vendel, Uppland i Sverige (Stolpe 1912). Største bredde på båten synes å ha vært ca 2,5 meter på midten. Båtens høyde har trolig vært 1/5 av kjøllengden (Ulriksen 1999:34)

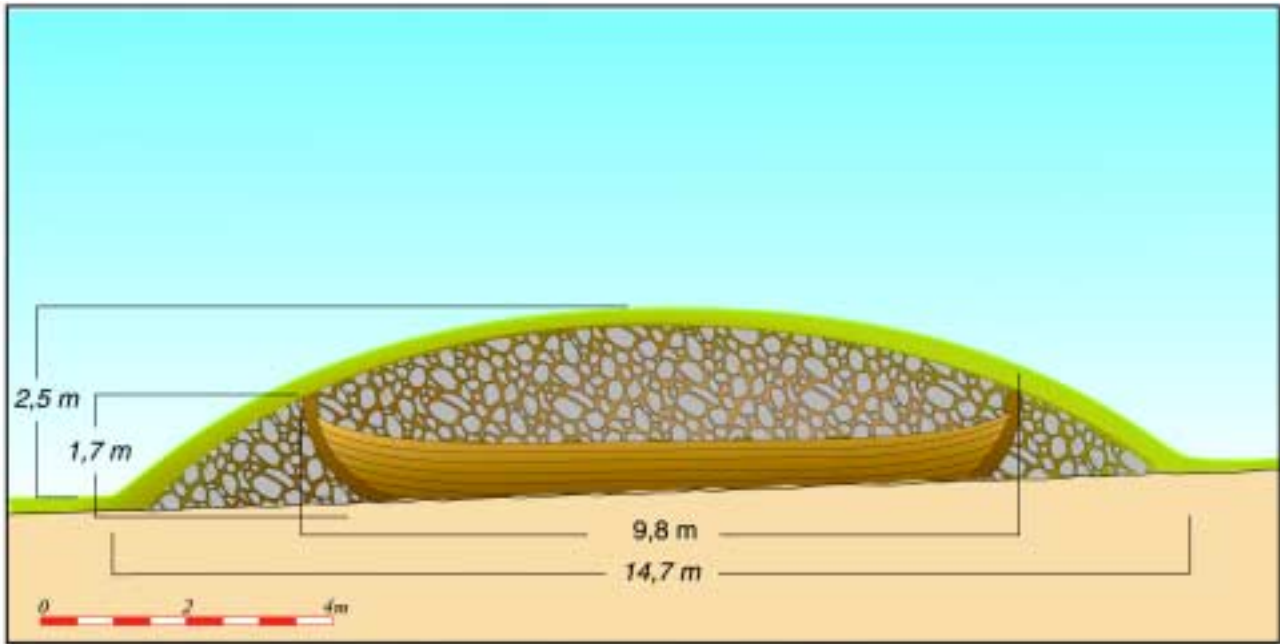


Fig. XX. Skisse av mulig haugstørrelse i forhold til båtens lengde. Illustrasjon: R.L. Børsheim.

Fig. XX. Probable minimum size of the original burial mound according to the length of the boat. Illustration: R.L. Børsheim.

altså i overkant av 1,6 – 1,7 meter. Det kan se ut for at båten har hatt seks bordbredder ut fra antall rader med klinknagler. En båt av denne størrelsen (femkjeiping/tiæring) kan ha hatt opp til ti roere. Hvorvidt båten også har hatt mast og seil, vites ikke, men i forhold til størrelsen er det ikke umulig, men verken spor etter mastefisk, årer, seil eller tauverk ble funnet.

Båten har ens ærend blitt dratt trekvart kilometer, sannsynligvis fra Gandsfjorden som er nærmeste strandlinje/havn, opp til gravstedet 71 meter over havet. Dette er noe av det som gjør de tre båtgravene på Gausel spesielle, da båtgraver normalt er anlagt i forholdsvis kort avstand fra sjøen. På toppen av høydedraget, på et sted med godt utsyn til sjøen både i vest, nord og øst, har båten så blitt plassert i en grunn fordypning i bakken og støttet opp med jord og stein. Den avdøde og hans våpen og redskaper har blitt lagt i midten av båten, trolig i et slags gravrom av planker eller kanskje et slags telt. En hest, trolig den avdødes egen, har blitt avlivet/ofret og lagt i graven iført et stasbissel. I tillegg ble hestens vanlige "hverdagsbissel" også lagt ned. Sannsynligvis ble kun hestens hode lagt i graven, slik det kjennes fra andre graver på Gausel, men i utgangspunktet er det ikke umulig at faktisk hele hesten ble lagt ned i båten ved fotenden til den døde. Båten har deretter blitt fylt med stein og jord og en haug har blitt reist over graven. Sammentrykningen av graven tyder på at det må ha vært et svært stort trykk fra jord og steinmasser over graven, noe som tyder på at det må ha vært en haug over graven. For å

dekke båten må haugen ha vært mer enn 12 meter i diameter, og med en båtøyde på ca 1,6 meter og med båten i liten grad nedgravd i undergrunnen må opprinnelig høyde på haugen har vært godt over 1,6 m for å dekke båten. Se fig.x. Slik graven fremstod ved undersøkelsen i 1999 var den nok ikke, verken i form eller størrelse, representativ for det opprinnelige gravminnet.

Den nærmest rektangulære steinleggingen som ble fremgravd i 1999, var sannsynligvis den rest som gjensto av steinpakningen rundt og over graven etter forstyrrelsen på attenhundretallet. Distribusjonen av båtagnagler i graven var klart beskåret i nordre ende og forstyrret i sørøst. Spor etter knusing/sprenging i toppen av tre større stein i anlegget sammen med dreneringsgrøften gjennom sørøstre hjørne, er også tydelige spor etter forstyrrelsene i nyere tid. Anleggets nærmest rektangulære form ved undersøkelsen er dermed høyst sannsynlig heller ikke representativ for gravens opprinnelige form.

Status

Selv om det her i landet er forholdsvis mange båtgraver, utgjør denne gravformen et klart mindretall i forhold til det totale antall graver fra yngre jernalder (Müller-Wille 1970:87). Ifølge Shetelig i 1917 utgjorde båtgraver kun omkring 15% av alle kjente graver fra vikingtid. Forholdstallet har trolig ikke endret seg dramatisk siden den gang. Ifølge Grieg var det i 1947 ca 3410 gravfunn fra vikingtid, (Grieg 1947:21)



Fig. XX. Innsamling av rekker med båtagnler (i små funn poser) i grav 3751. Sett mot nord. I forgrunnen Leif Håvard Vikshåland, bak: Øystein Lia og Siv Anita Lundøe. Foto: R.L. Børsheim.

Fig. XX. Rows of rivets from the boat in situ (in the small plastic bags). Seen towards N. In the foreground Leif Håvard Vikshåland, in the back: Øystein Lia and Siv Anita Lundøe. Photo: R.L. Børsheim.

og anslår vi antallet båtgraver til cirka 550 (Shetelig 1917), blir andelen av de antall kjente vikingtidsgraver i 1947 cirka 16%. Legger vi imidlertid Müller-Willes mer beskjedne anslag til grunn, ca 230 båtgraver, (Müller-Wille 1970:71) blir andelen kun 6%. Det bør her anføres at noen av båtgravene er eldre enn vikingtid, selv om de aller fleste skriver seg fra vikingtiden. Selv om båtgraver åpenbart er en gravskikk knyttet til et lite fåtall i samfunnet i yngre jernalder, er mengden og kvaliteten av det øvrige gravinnholdet avgjørende for en nærmere vurdering av den døde's sosiale status i sin samtid.

I tillegg til sitt eget våpensett med to sverd, skjold, øks, piler (og bue?), var det ytterligere tre skjold i graven. I bare en femtedel av alle mannsgraver i båt opptrer det flere eksemplarer av samme våpentype (Müller-Wille 1970:79). Forekomsten av to sverd er svært sjeldent i graver fra Skandinavia (Opedal 1998:49f, Jørgensen 1999:150ff), men er langt vanligere i våpengraver på kontinentet, særlig i ryttergraver (Ibid.). Sammen med funn av pil og bue er slike

funn gjerne tolket som indikator på svært høy sosial status (Ibid.). Kun i 16 av de norske båtgravene er det mer enn ett skjold tilstede, vanligvis mellom to og fem, og blant disse finner vi de rike graver som Gokstadgraven og Myklebustgravene (haug 1 og 3), og rike graver som Vik i Sogn (B3968), Hovland i Ullensvang (B4719II) og Li fra Voss (B4865) (Ibid., Shetelig 1905b). Skjold utgjorde, ifølge skriftlige kilder fra tidlig middelalder, en del av utrustningen av et krigsskip (Ibid.). I tråd med datidens krigerideal og krigerideologi kan flere skjold i båtgraven dermed sees på som en manifestering/forsterkning av krigssymbolikken ved båten og dermed krigeridentiteten/statusen til den døde. Blant annet A.W. Brøgger, S. Grieg og J. Petersen mente at mer enn ett skjold i graven tyder på at vi har med en grav fra det ledende sosiale skikt i sin samtid å gjøre (Grieg 1947:19ff, Petersen 1951:111). Det er for øvrig kun en annen vikingtids grav fra Rogaland (Strand i Ryfylke (S6185)) som kan oppvise flere enn én skjoldbule (Grieg 1947:20f, og Pl. XIX, Petersen 1935:44). I 1951 var det kun fire kjente gravfunn her i landet med fire skjoldbuler, to av disse var smedgraver (Ibid.). Halvparten av de kun 30 funn med to skjoldbuler og fem av de ni funn med tre skjoldbuler var også smedgraver (Grieg 1947:20f). Fra vikingtid var det fram til 1970 kun funnet tre begravelser i båt med flere enn ett skjold utenom Norge (Müller-Wille 1970:79).

To bisset forekommer i cirka 70 graver fra vikingtid her i landet og er dermed ikke helt uvanlig (Petersen 1935:44). Tilfeller med et finere bisset, for eksempel i bronse, og et simplere bisset i jern, slik tilfellet er i vår grav, kjenner Petersen til kun i en 8 til 10 tilfeller (Petersen 1951:24). To bisset i graven tolkes vanligvis også som en statusindikator og da særlig når de finnes i sammenheng med to eller flere skjoldbuler og/eller smedutstyr (Petersen 1935:44f; 1951:24, 111).

Flertallet av de rundt smedgraver her i landet inneholder kun et enkelt smedredskap, vanligvis i form av hammer, fil eller tang (Petersen 1951:108). Gravfunn med 5, 6 eller 7 forskjellige smedredskaper regner Jan Petersen blant "de store smedfunn" (Ibid.:110). I 1951 var det kjent ti slike funn her i landet hvorav halvparten inneholdt fem redskaper. Alt i alt kjennes det cirka femti graver fra vikingtid i Skandinavia som utmerker seg med et større antall smedredskaper, vanligvis mellom tre og fem (Müller-Wille 1977:175). Fra tidligere kjennes det ingen gravfunn fra vikingtid med mer enn fem ulike smedredskaper i Rogaland (Ibid.:162). I graven på Gausel er antallet smedredskaper minimum åtte, – med stor hammer, stor tang,



Fig. XX. Stor smedtang og hammerhode fra graven. Foto: Terje Tveit, AmS.

Fig. XX. Smith's tong and hammerhead from the grave. Photo: Terje Tveit, AmS.

platesaks, fil, liten knipetang, to smeltedigler av brent leire med tilhørende "gaffel", meisel/ liten hammer og blåsebelg (avlrør). I tillegg kommer restene av ytterligere fem ikke nærmere definerte redskaper, pluss et skjebor, fil/syl, kniv og krumt eggverktøy som nok helst skal sees på som redskaper for trearbeid, men som ble funnet sammen med smedutstyret. Det kan i denne forbindelse nevnes at det gammelnorske ordet *smiðr* betydde både smed og snekker (Blindheim 1963:36).

De to smeltediglene markerer at finere smedarbeide og smelting av edlere metaller slik som bronse, tinn, sølv og gull, har vært utført (Petersen 1951:107f, Müller-Wille 1977:157). Smeltediglene er små og tilsier at de nok i større grad har vært brukt til smelting av mindre mengder med edelmetaller som sølv og gull enn til bronsesmelting. Kanskje de har vært brukt for å lage tinnhodene til pyntenaglene på bronsebisselets hodelag? Smeltedigler er for øvrig svært sjeldne i graver og det er kun kjent fire andre tilfeller i Norge, en av disse er fra Rogaland (Rjoa, Sola k, S3335c) (Petersen 1951:108; Müller-Wille 1977:163). Tenger mindre enn 20 cm regnes vanligvis blant finsmedutstyr, og kjennes kun fra totalt 15 graver (Müller-Wille 1977:154,174). Den lille tangen fra Gausel måler kun 120 mm og må dermed klart regnes som finsmedutstyret i graven.

Videre finner vi blant graver med smedutstyr noen av de rikeste mannsgravene fra denne tidsperioden (Ibid.:111), graver som indikerer at utøvelsen av smedvirksomhet har vært nært forbundet med høy sosial status, og kanskje også knyttet til viktige kultiske funksjoner. Det er et åpent spørsmål om smedutstyr i graver indikerer at den døde var smed av profesjon, eller om smedutstyret mer er knyttet til den dodes sosiale status (Straume 1986:46f). Den klare sammenhengen mellom statusgraver og smedutstyr

kan imidlertid tyde på at smiing var en aktivitet som i yngre jernalder ble utført av menn i de høyeste samfunnsklasser. At ferdigheter som smed, kanskje særlig finsmed, var en av de ting som var statusgivende for menn fra samfunnets elite. Straume foreslår at det spesialiserte finsmedarbeidet knyttet til fremstilling av statusvarer, kan ha vært knyttet til bestemte familier, gårder eller landsbyer, og at det er disse mestersmedene vi finner i gravene (Straume 1986:54).

Det synes klart av båtgraven 3751 på Gausel faller inn i en nokså eksklusiv gruppe med graver som inneholder både båt, hest med både stasbissel og et ekstra bissel, særdeles rikholdig med smedutstyr, i tillegg til et rikholdig våpensett (dog minus spyd) med to sverd, øks, piler og hele fire skjoldbuler.

Lignende graver

Når det gjelder parallelle gravfunn er det her ikke rom for noen uttømmende drøfting av slike, men jeg vil likevel trekke frem noen få eksempler på graver med lignende gravskikk og innhold. Grav 3751 på Gausel har likhetstrekk med graver som for eksempel mannsgravene fra Skjervum (B6500), Vik i Sogn og Fjordane og fra Ytre Hauge (B5405), Gloppen, Sogn og Fjordane. I Skjervumgraven var en mann gravlagt ubrent i en båt med et tveegget sverd, øks, pil, skjold, to kniver, hammer, lja, noen ubestemte jernredskaper og beslag og hengsler til et treskrin. I tillegg var det bissel liggende i munnen på restene etter et hesteskjelett i graven. Båten ble anslått til å ha vært cirka seks meter lang (18 fot) og var orientert nordvest-sørøst. Funnet ble gjort i en lav haug av jord og stein på en naturlig grusrygg (Shetelig 1912a og b). Graven inneholder de samme elementer som graven på Gausel, med ubrent båt, hest og smedutstyr, men er mer beskjedent utstyrt når det gjelder antall gjenstander og båtens størrelse. Skjervumgraven er innholdsmessig nokså representativ for den jevne mannsgrav i båt fra vikingtid.

Det kan man for så vidt også si om graven fra Ytre Hauge om man ser bort fra antallet skjoldbuler. Dette funnet var en ubrent mannsgrav med et tveegget sverd, øks, spyd, to piler, fire skjoldbuler, kniv, samt smedutstyr i form av hammer og fil, samt et ubestemt jernredskap (mulig rasp). I tillegg ble det funnet en kleberskål og stekepanne, og cirka 300 båtnagler som lå bevart in situ og definerte en båt på 8,5 meters lengde og største bredde på 1,8 m (Gustafson 1890). Denne graven inneholdt derimot ikke bevarte spor etter hest eller hesteutstyr.

Fra Rogaland kan den rike graven fra Strand i Ryfylke (S6185) gjenstandsmessig være sammenlignbar med grav 3751. Graven ble funnet i 1934 i en 17

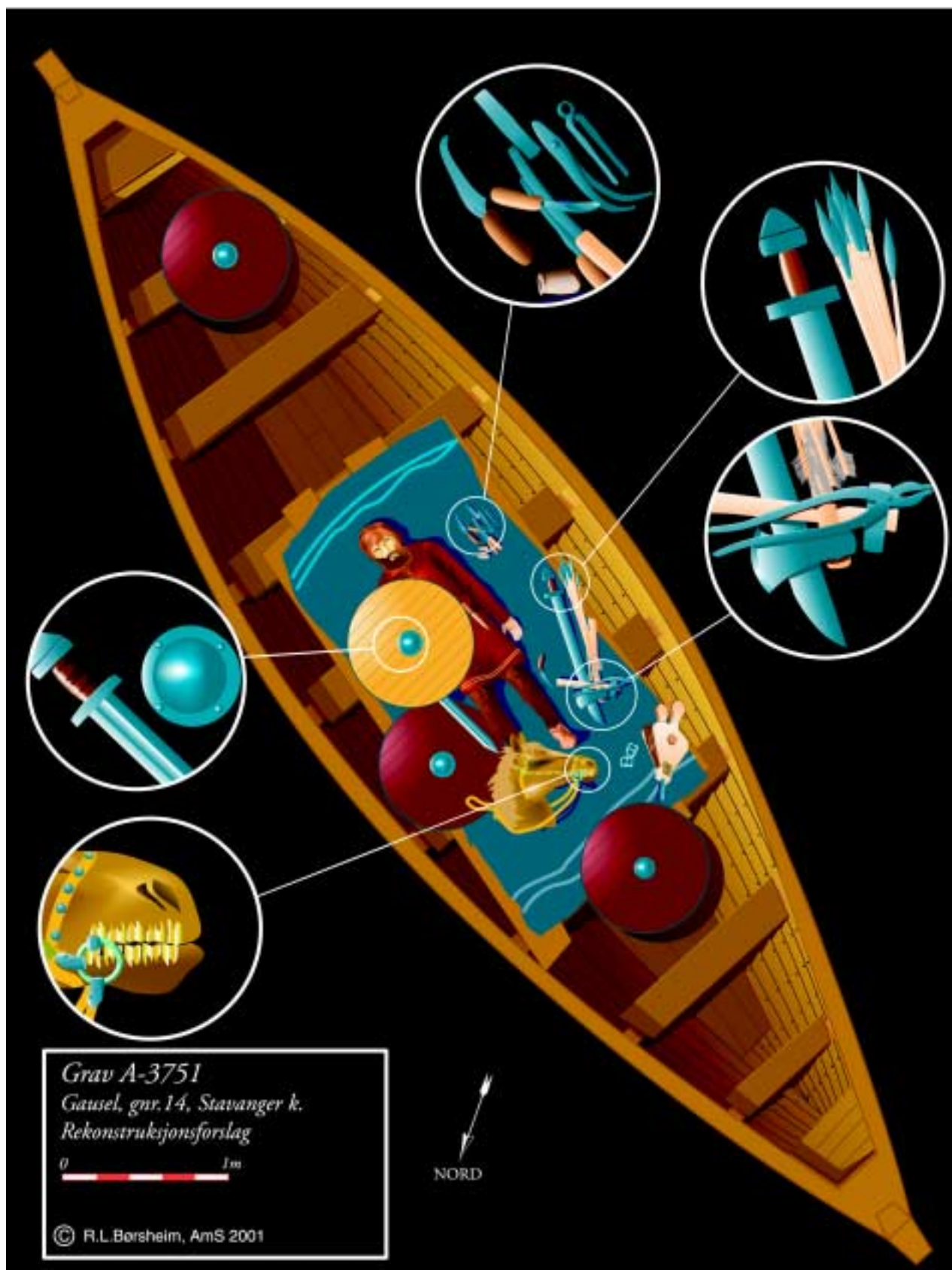


Fig. XX. Rekonstruksjon av båtgrav 3751 basert på funndistribusjonen. Illustrasjon: R.L. Børshelm.

Fig. XX. Reconstruction of the boat grave 3751, based on the distribution of the finds. Illustration: R.L. Børshelm.

meter i tverrmål og ca 3 meter høy haug, og var en brent båtgrav i hellekammer. Foruten cirka 130 nagler og spiker fra båten ble det funnet et tveegget sverd, spyd, øks, 9 pilespisser, fire skjoldbuler, ornert beinkam, seks spillebrikker, to bisler, fragmenter av to stighbøyler, en hel del seletøybeslag og remspenner, ildstål og et stykke grønnstein, saks, to hammere, smitang, saumlodd, ljå?, holkøks, kniv, høveljern, to skiferbryner, fiskesøkke av kleber, beinredskap til tauvinding, klebergryte og noen øvrige benstykker (Petersen 1934:42f). Graven var imidlertid brent og er datert til yngre vikingtid, det 10. århundre, og dermed ikke direkte sammenlignbar med grav 3751 selv om de innholdsmessig ellers ikke er så ulike.

Gravskikken som båtgraven 3751 på Gausel er en del av, har en sentral forløper i den store skipsgraven Storhaug på Avaldsnes, Karmøy. Det er en rekke fellestrekk for disse gravene og de skilles ad med kun opp mot 100 år (Opedal 1998:64f). Storhauggraven tolkes som et uttrykk for etablering av et nytt politisk dynasti som følge av maktpolitiske endringsprosesser lenger sør på kontinentet (Opedal 1998:171ff). Selv om størrelsen på fartøyene i graven og gravmarkeringsene er forholdsvis stor, deler begge gravene elementer som to sverd, fullt pilekogger (Storhaug har dobbelt opp med piler, 24 stk), flere smedredskaper, gravrom ('kammer') midt i båten og hest. Storhauggraven er naturligvis langt mer prangende i sitt uttrykk med bl.a. to sett spillebrikker og en arm/halsring i gull – for øvrig den eneste i sitt slag her i landet, men begge gravene har klare fellestrekk når det gjelder gravskikken.

Forekomst av to sverd, et enegget og et tveegget, opptrer som tidligere nevnt svært sjeldent i norske graver, men er mer vanlig i graver lenger sør på kontinentet (Ibid.:49). Funn av et enegget og et tveegget sverd sammen kjentes fra kun 20 av 264 vestlandske mannsgraver fra vikingtid i 1912, kun tre av disse i graver var sikkert bestemt som ubrente. (Shetelig 1912:176). Dersom man ønsker å bruke antall våpen som indikator for sosial status (Opedal 1998:49f), så inneholder faktisk graven på Gausel flere deler til våpensett enn Storhauggraven, som blant annet mangler øksen og ikke minst skjold. Flere skjold er noe som vanligvis blir sett på som en sentral statusindikator i forbindelse med båt/skipsgraver (Grieg 1947:19ff, Müller-Wille 1970:79, Shetelig 1905b:11, Petersen 1951)(se ovenfor). Grav 3751 inneholder et våpensett bestående av hele åtte deler (sverdpar, 4 skjold, øks, 12 piler) og i tillegg to kniver. Storhaug på sin side kan skilte med kun fire delers våpensett (sverdpar, spyd og 24 piler)¹ med en kniv i tillegg. Det kan

dog diskuteres hvorvidt kniver skal regnes som en del av våpenutstyret. På Gausel var det også i forhold til Storhauggraven både ett vanlig ringbissel og et stasbissel med hodelag med pyntenagler med tinn og sølv og rester etter forgylt sølvbeslag, i tillegg til ekstra rikt smedutstyr. Både smedutstyr og to bisler er ting som tyder på høy velstand for den døde i graven (Petersen 1935:44f).

Det må på denne bakgrunn være rimelig å regne den døde i båtgraven 3751 på Gausel som tilhørende et av de øverste sosiale skikt i sin samtid. Funnsmensetningen i graven med sverdpar, fire skjoldbuler (derav en av kontinental galgenbergtype), hest med stasbissel tyder på en gravskikk influert av ideer sydfra, ideer knyttet til datidens maktstrukturer og krigerideologi, og som følge av utveksling og overregionale kontakter med høystatusgrupper lenger syd. Det øvrige gravmaterialet i denne regionen oppviser også en omfattende kontakt også vestover til de britiske øyer, ikke minst til Irland, og som jeg har nevnt ovenfor kan bisselet med bronseringer i graven peke i denne retning. Disse impulsene i graven tyder videre på at den døde har vært del av en gruppe som både kjente og hadde ressurser til å bruke disse elementene ved gravleggingen, for å markere sin ledende posisjon i samfunnet og sin krigeridentitet.

Ifølge Tor Helliesens registreringsopplysninger fra året 1900, hadde det akkurat i dette området ligget tre store gravhauger på rekke som ble fjernet omkring 1860 av de lokale gårdbrukere. Ved undersøkelsen ble det funnet bunnlag etter tre røyser her, 3298, 3751 og 3292. Dersom dette er de samme gravene som Helliesen beskriver, noe alt tyder på det er, er 3751 den midterste av disse tre. Opplysningen fra Helliesen og kartmarkeringen hans kan tyde på at haugene har vært noenlunde jevnstore på cirka 13 meter i diameter (Helliesen 1900). I den midtre av haugene ble det ikke funnet noe gravkammer men kun en jernøks som ble kastet. Samme øksen ble gjenfunnet to år senere på samme sted og denne gang ble den innlevert til Stavanger museum hvor den fikk museumsnummer S2214. I den vestligste av de tre haugene ble det funnet et tilsynelatende urørt kammer på ca. to meters lengde og tildekket med flere heller. I dette kammeret ble det kun funnet et hestehode(!). I den østligste haugen ble det ikke funnet noenting (Helliesen 1900).

Det synes nærliggende at gravene 3751 og 3298 faktisk er identiske med to av haugene som Helliesen beskriver, men hvilken som er hvilken er noe uklart. Dersom de opplysningene Helliesen fikk er riktig med hensyn til haugenes relative plassering, stammer øksen fra 3751 og det helledekkede gravkammeret med

hestehodet lå i 3298. I tilfelle har grav 3751 inneholdt to økser og ikke bare en. Graven 3298 (se nedenfor) vest for 3751 var svært ødelagt slik at noen sikre spor etter et helledekket kammer i denne graven var umulig å påvise, rent bortsett fra en kantsatt stein i tilknytning til funnkonsentrasjonen. I begge gravene var det imidlertid spor etter hestetenner, slik at opplysningen om hestehodet passer like bra på begge to, men i forhold til Helliesens beskrivelser er grav 3298 mest sannsynlig funnsted for dette (se nedenfor).

Like nord for de tre gravhaugene sto det frem til 1800-tallet to bautasteiner, som begge var ødelagte ved år 1900. Den flate avlange steinen som lå vellet i grav 3751 sitt sørøstre hjørne kan svært godt være restene av en av disse bautasteinene. Slik denne steinen lå ved undersøkelsen i 1999 i de omrotede deler av anlegget så den ikke ut til å tilhøre selve steinleggingen i gravresten.

Dobbeltgrav?

Med tilstedeværelsen av to sverd, fire skjold, mulighet for to økser, to bissel er det rimelig å drøfte hvorvidt graven kan ha vært en dobbeltgrav - to mannsgrever hvor de begge som minimum har fått sverd, skjold, øks og et bissel (hest) med i graven. Det øvrige gravutstyret er mest nærliggende å anse tilhører den primære graven sammen med båten. Da båten dominerer i haugen og graven er definert av gravutstyret i midten av båten, må den eventuelle sekundære gravleggelsen være foretatt senere enn båtgraven, og også på samme sted i haugen. Alternativt kan to døde i graven ha vært nedlagt samtidig, men dette er usannsynlig da samtidige dobbeltbegravelser av menn, så vidt jeg kjenner til, er nokså ukjent i det norske arkeologiske materialet. Dobbeltbegravelser i båt er ellers sjeldent forekommende og kjennes kun i ti av de norske båtgraver, derav 6 ubrente og 4 brente, og alle er i form av mann og kvinne (Müller-Wille 1970:78).

I tilfeller hvor det er flere enn to skjoldbuler i graven har de øvrige skjoldbuler vært knyttet til båtens utstyr (Shetelig 1905b:11). To skjoldbuler i samme grav er sjeldent i materialet og finnes helst i rike mannsgrever og tolkes da som en statusindikator (Grieg 1947:19ff, Müller-Wille 1970:79, Shetelig 1905b:11, Petersen 1951:111). Et sverdpar med ett enegget og ett tveegget sverd utgjør sammen med skjold, lanse (spyd) og muligvis øks den komplette nordiske krigerutrustningen i sent 700-tall og tidlig 800-tall (Jørgensen 1999:168f). Sverdene av type H og type C forekommer begge innenfor første halvdel av vikingtid, og er mer naturlig å se som et sammenhørende par enn som spor etter to menn i graven. Det

kan anføres at i graven like vest for 3751 var det også et slikt sverdpar, med et enegget og ett tveegget sverd. For øksenes vedkommende er det knyttet en viss usikkerhet til funnomstendighetene for den ene av disse. En av eller begge øksene kan i utgangspunktet like gjerne være redskapsøkser som våpenøkser. Skillet mellom redskaps- og våpenøkser er omdiskutert, men Gulatingsloven fordrer at en man i tillegg til en øks også skal ha en bredøks i sin våpenutrustning (Jørgensen 1999:102). To økser er dermed godt forenlig med en enkelt grav.

Distribusjonen av gjenstandene in situ i graven tyder etter min mening på at vi her har med en enkeltbegravelse å gjøre. De fleste sakene lå samlet innenfor ca fire kvadratmeter, i det som synes å ha vært et gravrom midt i båten. Alle gjenstandene lå også i samme stratigrafiske nivå. De to sverdene lå i samme retning på hver side av midten av "gravrommet". Øksen lå sammen med det eneggete sverdet, og skjoldbulene lå mere spredt, med en i tilknytning til det tveeggete sverdet, en som trolig opprinnelig lå i nærheten av hestehodet, galgenberg-skjoldbuleren lå for seg selv cirka en meter nordvest for "gravrommet" og de øvrige gjenstander, samt den fjerde skjoldbuleren lå i båtens stevn mot sørøst, hele 3 meter fra "gravrommet". De to bislene lå nokså samlet i nordøstre del av "gravrommet". To eller flere bisler er ifølge Petersen i likhet med to eller flere skjold en indikasjon på høy status og finnes og finnes ofte i graver med smedutstyr (Petersen 1935:44f; 1951:24,111). Det var også to kniver i funnet sammen med flere andre eggverktøy. Den ene kniven lå midt mellom de to sverdene, den andre sammen med størstedelen av smedutstyret i gravrommets sørvestre hjørne. Av de parvise gjenstandene er det altså ingenting i deres distribusjon i graven som tyder på at de tilhører to separate graver i haugen. De parvise gjenstandskombinasjonene i seg selv motsier heller ikke en tolkning av graven som en enkeltgrav. Samlet sett tyder gjenstandene i graven på at det dermed her er snakk om graven til ett individ – en mann tilhørende samfunnets øverste skikt. En elite med gode kontakter syd og vestover som derfor gravla den døde i tråd med den lokale gravskikk, men med trekk influert av kontinentale skikker. Han ble hauglagt i sin fineste stas med et rikholdig våpensett, sin hest og sin båt og sine smedredskaper, kniver og annet verktøy – utstyr som var i tråd med det som sømmet seg for en mann av hans rang.

(Footnotes)

15 deler om man regner dobbelt sett med piler som to deler og ikke som én.



Fig. XX. Gravresten 3298 sett mot sør. Røysen er snittet i venstre del, mens de fleste funnene ble gjort like til høyre for snoren. Foto: R.L. Børsheim.

Fig. XX. The remains of burial 3298, seen towards S. Most of the finds were found just right of the string. Photo: R.L. Børsheim.

3.4. Våpengrav i båt fra vikingtid. A-3298

Beliggenhet:

Graven 3298 lå fem meter vest for grav 3751 i de sørvestre deler av utgravningsområdet på bruk nr. 1. Området var i 1999 dyrket mark og lå like øst for den nord-sør orienterte veien opp til Husaberget og fritidsgården, og 100 meter nord-nordvest for toppen av fjellknausen Husaberget. Koordinatene (NGO) for denne graven er Y: 18.601 (øst) og X: 100.418 (nord), og høyden over havet er 72,4 meter. Det var ingen synlige spor i overflaten av A-3298 før de arkeologiske undersøkelsene tok til, og jordlagene var også svært tykke her, i overkant av 1 meter. Terrenget skråner slakt mot nord, og det er vidt utsyn nordover over Stavangerhalvøya fra stedet.

Beskrivelse:

Anlegget fremsto som en svært omrotet avlang steinansamling orientert nordøst-sørvest og 12,5 meter (nordøst-sørvest) og en største bredde på 4,8 meter (øst-vest). Steinene i anlegget varierer i størrelse fra nevestore til store stein på omkring 1 meter i tverrmål. Anleggets form og størrelse var åpenbart ikke representativt for den opprinnelige form og størrelse av røysen. I likhet med de øvrige røysen lå også denne røysresten på en forhøyning av den opprinnelige markoverflate. Samlet høyde på anlegget var mellom 0,4 og 0,5 m i forhold til dagens undergrunnsnivå omkring.

Ingen strukturer i form av oppbygning, heller og lignende kunne sees i anlegget, rent bortsett fra en

mulig kantsatt stein i forbindelse med hovedkonsentrasjonen med funn sentralt i anlegget. Hvorvidt denne steinen var kantsatt intensjonelt eller et resultat av forstyrrelsen i nyere tid, lot seg ikke bestemme. Ved opprensning ble det gjort funn av enkelte klinknagler i massene, men røysresten virket såpass omrotet og ødelagt at noe fingraving av anlegget ikke ble prioritert i første omgang. Røysresten, som i utgangspunktet ble vurdert som mulig rydningsrøysrest, ble besluttet snittet på midten med maskin, etter at et tidligere 1,8 meter bredt snitt gjennom anleggets nordøstre del ikke hadde gitt noen nærmere avklaring eller funn. Ved begynnende fjerning av masse i forbindelse med snittingen av røysresten, dukket det med ett opp en rekke gjenstandsfunn, og ved det videre arbeide ble anlegget gravd for hånd som gravanlegg. Gjenstandene som var fremkommet ved snittingen var blitt omrotet og ble dermed ikke målt inn in situ. Senere in situ funn fra anlegget ble imidlertid målt inn, men på grunn av anleggets øvrige omrotede og fragmentariske karakter har noen større distribusjonsanalyser av funnene fra graven liten hensikt. De fleste gjenstandsfunnene var konsentrert i midten av anlegget, mens funn av klinknagler ble gjort over store deler av anlegget. Det funnførende laget i røysresten var i likhet med grav 3751 forholdsvis tynt, og ikke over 20 cm i tykkelse. Spredte nagler og jernfragment ble også funnet høyt i de gjenværende jordlagene ved opprensingen. Det funnførende laget lå umiddelbart over den opprinnelige undergrunnen på stedet. Bevaringsforholdene var dårlige og en rekke av funnene ble tatt inn i den jordklumpen de lå i. Jordmassene fra de funnførende deler

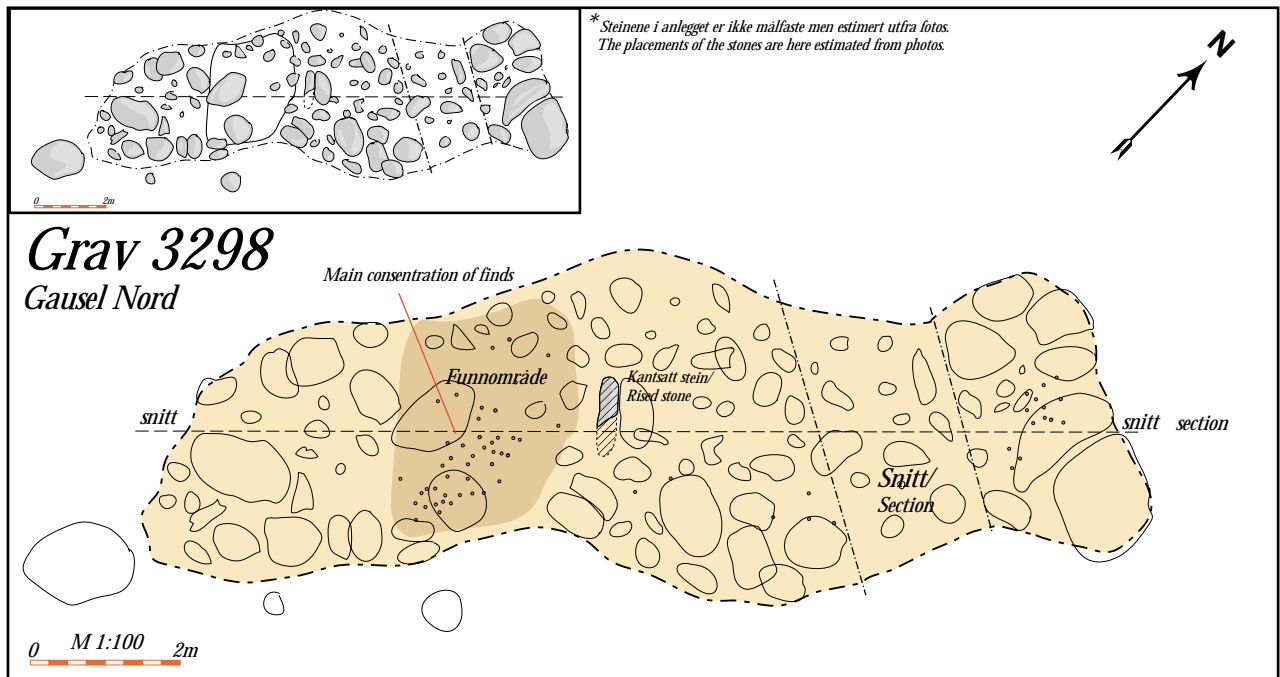


Fig. XX. Plantegning av gravresten 3298. Grafikk: R.L. Børsheim.
 Fig. XX. The plan of burial 3298. Graphics: R.L. Børsheim.

av anlegget ble i hovedsak vannsollet, de øvrige deler av anlegget ble fingravid for hånd. Det ble i tillegg foretatt testsolling av masser fra ulike deler av anlegget. Røysrestens funnførende sentrale deler ble ved utgravingen delt inn i fire kvadranter kalt NØ, NV, SØ og SV. En del av nagle og jernfragmentene ble målt inn i penmap, de øvrige kun merket med kvadrantnummer. Mange av funnene ble gjort i sollet og i stor grad nærmere definert ved undersøkelser inne på museets konserveringslaboratorium i ettertid. Anlegget ble fotodokumentert i sine ulike stadier og innmålt i PenMap. På grunn av at røysresten var særdeles omrotet ble det ikke vurdert hensiktsmessig å detaljtegne steinenes plassering.

Arbeidet med denne gravresten foregikk mot avslutningen av feltundersøkelsene i 1999 og i løpet av et forholdsvis kort tidsrom. De siste restene av røysen ble ferdiggravid ved etterundersøkelsene i april 2000.

Sør og nord for røysresten ble det registrert anleggspor i form av stolpehull, noe som tyder på at det har vært en eldre bebyggelse på stedet.

Funn:

Som nevnt var røysresten svært forstyrret etter utplaneringen, trolig rundt 1860, og noe mønster i funndistribusjonen kunne ikke spores. En del av naglene ser ut for å ha fortsatt ligget in situ ved undersøkelsen, men noen større helhet i funnbildet når det gjaldt de andre gjenstandene var ikke tilstede. Videre fremkom

en rekke av gjenstandene i sollet og også en del i gravemaskinskuffen ved snitting av midtpartiet, slik at deres spesifikke lokalisering i graven ikke lot seg bestemme. Det er imidlertid liten grunn til å tro at særlig mye informasjon omkring graven ut fra gjenstandenes distribusjon gikk tapt på grunn av dette, sett i relasjon til de sørgelige restene som var igjen av graven.

Hovedkonsentrasjonen av gjenstander ble funnet sentralt i røysresten, noe vest for midten. Klinknagler av jern ble imidlertid funnet i en langt større geografisk utstrekning, også ut mot røysrestens nordøstre ende. Ved videre bearbeiding og fremrensning av funnene på AmS konserveringsavdeling har en rekke definerte gjenstander manifestert seg ut av de ofte uformelige klumpene med rust og jord fra graven.

Funnet består av 219 funnummer, derav til sammen cirka et tjuetalls gjenstander, de fleste nokså fragmentariske, og cirka 300 klinknagler. Gjenstandene fordeler seg som følger:

- Eneget sverd med rester av treslire på klingens fragmentarisk bevart.
- Tveegget sverd med rester etter mulig treslire på klingens fragmentarisk bevart.
- Skjoldbule av jern, mulig som R 562. Kragen har en indre diameter på ca 102 mm, ytre diameter 120 mm, og bredden er 18 mm. Bevart en nagle i naglehull på krage. Skjoldbulen er fragmentarisk bevart.

- d) Tverrøks av jern, total lengde fra nakke til egg ca 150 mm, nakkebredde 45 mm.
- e/f) Pilespisser av jern, mulig som type R 540 men mer oval i formen. Antall ukjent men anslagsvis 2-3 stk.
- g) Kniv av jern, mulig som Petersen Redskaper nr.107, men kortere. Lengde 115 mm. Rester etter treverk og tekstil på kniven. Tekstil er z-spunnet.
- h) Knivblad med rester etter treverk.
- k) Buet eggverktøy av jern, mulig løvkniv som type R 387. Største lengde 78 mm.
- l) Tre fragment av bronseringer og en ten av bronse. Største fragmentet er 29 mm i diameter og 4 mm tykkelse. Rester etter dyrehår, mulig hest. De to andre ringfragmentene er henholdsvis ca 18 og 11 mm i diameter og 4 og 3,5 mm tykke. Tenfragmentet har rektangulært tverrsnitt.
- m) 28 fragment av dyretenner, fra hest.
- n) Ildstål av jern, som R 426 men mindre. 52 mm langt, 33 mm høyt og 5 mm tykt. Festet til ildstålet er en bit ildflint på 13x15 mm. Rester etter skinn i korrosjonen på ildstålet.
- o) Oval spenne av jern.
- p) Aksel og torn fra jernspenne.
- q) Trolig del av spenneramme av jern. Rektangulært tverrsnitt (Mulig tilhørende p)?)
- r) Fragmenter av jernbeslag, beslagene er flate, uregelmessig til rektangulær i form. Rester av treverk på flere av beslagene
- s) Tre jernfragmenter, et med tekstilrester (z-spunnet).
- t) Ytterligere ukjent antall jernfragmenter med tekstilrester. Tre av disse har rester av mulig skinn/pels. Tekstilene er z-spunnet.
- v) 21 hele klinknagler med roe, de fleste med trerester. Naglehodene ovale til runde i form, roene hovedsakelig trapesoid til kvadratisk/rektangulær i form. Lengde hovedsakelig mellom 25 til 40 mm. w) 306 fragmenter av klinknagler av jern, de fleste med trerester, derav 82 naglehoder rund til oval i form, 83 roer og fragment av slike, 40 hoder/roer, 101 stilker og stilkfragmenter.
- x) 43 fragmenter av mulige klinknagler av jern. De fleste med trerester.
- y) To spikre/stifter av jern.
- z) 19 fragment av spikrer/stifter av jern. Ett med trerester.
- aa) 127 jernfragment, mange av disse med trerester. Derav 7 tener av jern, 13 flate fragment med uregelmessig form, en av disse med en konkav side.
- ab) Skiferbryne som Petersens nr. 141 med kvadratisk tverrsnitt 16x16 mm og 213 mm langt, innrisset fure i ene kortenden.

(høyre) Fig. XX. Gjenstander fra båtgrav 3298. Målestokk 1:2. Grafikk: R.L. Børsheim.

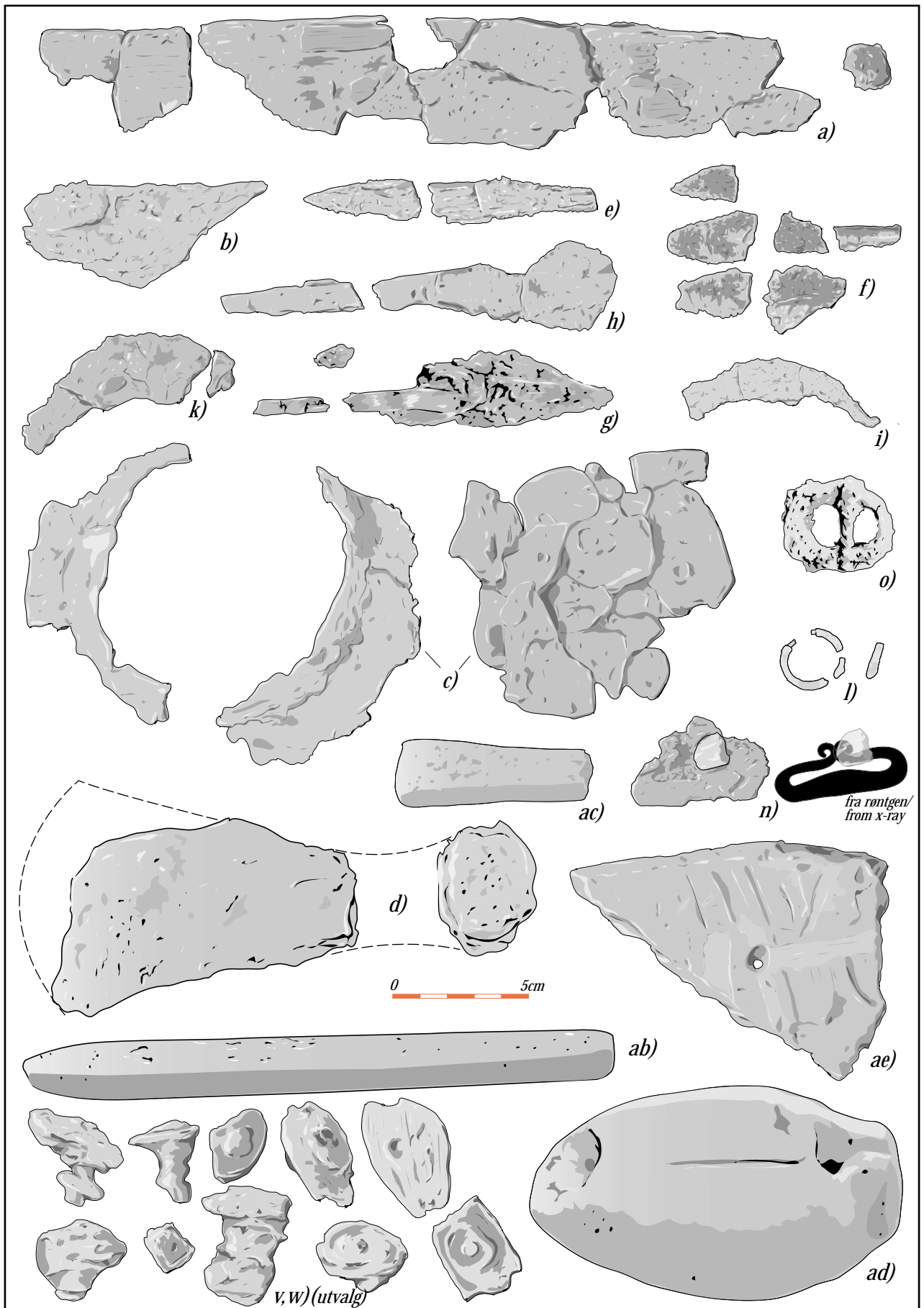
(right) Fig. XX. The finds from grave 3298. Scale 1:2. Graphics: R.L. Børsheim.

- ac) Brynefragment av skifer. Lignende Petersen 1951 fig.140. Kvadratisk til rektangulært tverrsnitt. Lengde 69 mm, bredde 22x14 mm. Langsgående slipefure i den ene breidsiden. Brynet er avbrutt i den ene enden.
- ad) Klebersøkke, uregelmessig dråpeformet. Dekorert med innrissede streker, mulig slipefure langs ene flaten. To hull, ett i hver ende. Største lengde 130 mm, bredde 70 mm. Vekt 733.3 g.
- ae) Randfragment av klebergryte, med boret hull og riper (slitespor) parallelt med randen. Fragmentet mulig sekundært brukt som søkke. Største mål 115 mm. 27 mm tykt gods.
- af) Fire skår av leirkar, ett skår med dekor i form av parallelle linjer. Skårene er av mellomgrovt magret gods.
- ag) Vannrullet stein av bergart, oval form og okergul på farge. 26 x 42 mm.
- ah) To biter slagg eller brente glasskår. St. mål 20 mm, samlet vekt 1.3 g.
- ai) Tre små stykker brente bein. St. m. 11 mm, samlet vekt 1 g.
- ak) To forkullede eller mineraliserte frø.
- al) To avslag av flint. St. m. 47 mm.
- am) Ca 103 småfliser av mineralisert tre.
- an) Et stykke never/bark. St m. 25 mm (fnr. 2360).
- ao) Fire fragment av forkullet hasselnøttskall. Samlet vekt 0.2 g
- Funnet er katalogisert under museumsnummer S11783.

Datering:

Antallet klinknagler tilsier at vi her har med en gravleggelse i båt å gjøre. Gravskikken med klinkbygde båt i graver kjennes hovedsakelig fra yngre jernalder, og da med hovedvekt på det 9. og det 10 århundre (Müller-Wille 1970:24,70,142). Det samme kan sies for tilstedeværelsen av hestetenner og hesteutstyr i graver som er et fenomen som i all hovedsak knyttes til yngre jernalder i Norge (Meling 2000, Oma 2000).

Begge sverdene er kun svært fragmentarisk bevart, og noen nærmere typebestemmelse av disse har ikke latt seg gjøre utover at det ene er enegget og det andre tveegget. Skjoldbullen er muligvis som type R 562, en type som vanligvis dateres til perioden 850-950 e.Kr (Petersen 1919:47). Øksen i funnet har ikke latt seg nærmere typebestemme. Pilespissene er blad-



formete, kan minne om type R 540, en type som sees om tidlig og plasseres til merovingertid (Petersen 1919:48). Pilespissfragmentene fra Gausel er noe mer oval i formen enn R 540 og nærmer seg dermed den generelle vikingtidstypen R 539. Imidlertid er pilspissene for fragmentariske til at noen egentlig sikker typebestemmelse kan gjøres. Ildstålet i funnet er av den vanligst forekommende typen R 426 (Redskaper fig. 231) bare mindre. Ildstål av denne typen forekommer både på 700-, 800- og 900-tallet med små typologiske endringer (Petersen 1951:433).

Bronseringene med hestehår er nærliggende å se som rester etter utstyr knyttet til hest. I tilfelle fragmentene etter bronseringer kan være fra et bittel, så dateres bittringer i bronse til perioden fra litt før 800 til litt etter 900 e.kr (Ibid.:22). Imidlertid er ringene noe for små (diam. 29, 28 og 11 mm) og tynne (4 mm) til å ha vært bittringer.

Brynene av skifer (Redskaper fig. 140 og 141) tilhører vikingtiden generelt, noe hyppigere fra 800-årene enn fra 900 årene (Ibid.:254f). Det ene brynet har kvadratisk tverrsnitt, er 213 mm lang og innsnevret i ene enden, en type som vanligvis tidsfestes til yngre vikingtid (Ibid.). Det ene brynet har innrisset en fure i den ene breidsiden, et trekk lignende brynet (C13820) fra Skjervik i Vestfold (Ibid.), datert til vikingtid. Fiskesøkker i kleber med markerte furer og hull i midtlinjen dateres til 8-900 årene (Ibid.:275f), og her skal trolig også søkkes fra dette funnet plasseres. Søkket er såpass stort at det må være mere rimelig å betegne det som garntyngde enn et fiskesøkke i form av søkke til snøre/line. Det store skåret av et kleberkar med boret hull lar seg ikke nærmere typebestemme, men kleberkar er vanligvis tilhørende vikingtid (Petersen 1951:249ff). Hullet i skåret kan være etter feste for opphengsører for hank, men det kan heller ikke utelukkes at skåret med hull i sekundært har blitt brukt som fiskesøkke/garntyngde.

De fire leirkarskårene har ikke latt seg nærmere typebestemme, og hvorvidt de tilhører den eldre bosetningsfasen på stedet kan heller ikke utelukkes, da leirkar i vikingtidsgraver er sjeldent.

Samlet tyder gjenstandssammensetningen på at graven skal dateres til vikingtid. Den innholdsmessige likheten med grav 3751 (ovenfor) gjør det naturlig å se disse to gravene i sammenheng. Begge gravene er båtgraver med spor etter hest og hesteutstyr, sverdpar (enegget og tveegget) i tillegg til pilespisser, øks og skjold, flere kniver samt ulike andre redskaper.

Graven kan altså dateres generelt til vikingtid (800-1030), kanskje med vekt på første halvdel av denne perioden?

Tolkning:

Graven har etter gjenstandene å dømme vært en ubrent mannsgrav. Våpensettet med to sverd, piler, skjold og øks er klare indikasjoner på at den døde i graven har vært en mann. I tillegg forekommer funn av for eksempel ildstål i større grad i mannsgraver enn i kvinnegraver (Petersen 1951:437). Av den døde selv er det sjelden noe tilbake i ubrente graver i dette området, da bevaringsforholdene for organisk materiale i det sure jordmonnet er svært dårlige. Tre små biter brent bein tilhører neppe den døde da graven har vært ubrent. De brente beinrestene kan være spor etter et gravmåltid eller etter mat i graven, eller fra den eldre bosetningen.

Sammensetningen med to sverd, et tveegget og et enegget, skjold og spyd utgjorde den nordiske krigerutrustningen i sent 700-tall og tidlig 800-tall (Jørgensen 1999:168). Som tilfellet også er for graven 3751 like ved siden av, mangler spydet for at krigerutrustningen skal ha vært fullstendig i tråd med det man kjenner, ikke minst fra områdene lenger sør (Ibid.). Sett i lys av at graven var nærmest fullstendig ramponert kan en eventuelt spydspiss ha gått tapt tidligere, om den nå i det hele tatt har vært tilstede i graven. Til pilspissene har det trolig tilhørt en bue av tre som naturligvis ikke lenger var bevart.

På begge de fragmentariske sverd klingene var det bevart tre rester, formodentlig etter treslirer. På flere av de andre jerngjenstandene i graven var det også rester etter tekstil og også enkelte med rester etter skinn/pels i korrosjonen.

Som nevnt var graven svært ødelagt etter utplaneringen slik at funndistribusjonen var uklar. De fleste gjenstandene ble imidlertid funnet i midten av røysresten og alt tyder på at gravsituasjonen kan ha vært noe i nærheten av den samme som for grav 3751, hvor den døde og hans utstyr var lagt ned midt i båten i graven. Vi kan tenke oss at han er lagt i graven i sine beste klær og med sine våpen ved sin side, kanskje ett sverd på hver side. Spikre/stifter av jern samt flate jernbeslag er sannsynligvis rester etter en kiste eller et skrin i graven. Hvorvidt denne kisten har vært en gravkiste eller en kiste for utstyr e.l., er umulig å si. Sistnevnte type er kanskje mest sannsynlig her på grunn av beslagsrestenes størrelse og det begrensede antallet med spikre. I beltet har den døde i tillegg til sin kniv hatt en skinnpung med ildstål og et stykke ildflint. Rester etter minimum to remspenner kan være fra draktutstyr i form av et belte eller bandolær, men kan også sees i sammenheng med mulig hesteutstyr/seletøy. De 28 fragmentene etter hestetenner (emalje)



Fig. XX. Situasjonen med de to gravrestene 3751 (til venstre) og 3298 (til høyre). Foto: R.L. Børsheim.
 Fig. XX. The situation with the graves 3751 (left) and 3298 (right). Photo: R.L. Børsheim.

indikerer at det også i denne graven har vært en hest tilstede. På fragmenter av tre bronseringer var det mineraliserte dyrehår, etter alt å dømme fra hest. Bronseringene må således ha ligget i tett kontakt med dyrehår i graven, og de er dermed naturlig å se som tilhørende hesteutstyr som seletøy eller bissel. Noe sikkert belegg for dette kan naturligvis ikke føres, men vi må her operere med sannsynlighet. Opplysninger hos Hellisen om funn av et hestekranium i den vestligste av de tre gravhaugene her (Helliesen 1900), sannsynliggjør ytterligere at det har vært et hestehode i denne graven. Som ved gravene 1883 og 3751 har trolig en hest eller et hestehode ligget ved fotenden til den døde. Av redskapene i graven er det kniver og eggverktøy (mulig løvkniv/sigd), samt de to skiferbrynene. I tillegg kommer rester etter ubestemte jernfragmenter med trerester og med tekstilrester og tre med rester etter skinn/pels, pluss skår av klebergryte og et garnsøkke. Holder vi fast ved tolkningen av kleberskåret kan ha vært brukt som garnsøkke, kan det kanskje tenkes at fiskeutstyr i form av et garn med to søkker har vært med i graven.

Til sammen cirka 306 hele, eller deler av, klinknagler ble funnet i jordmassene. Klinknaglene er av noe varierende lengde, men de fleste er mellom 30 og 40 mm lange mellom hode og roe. Naglehodene er runde til ovale, og roen er gjennomgående trapesoid til rektangulær/kvadratisk i formen. Naglene ble funnet spredt i massen både fra røysrestens midtparti og til den nordøstre enden. En rekke av naglene og naglefragmentene fremkom ved vannsolling av jordmassene. Største avstand mellom nagler funnet in situ var 9,1 meter. For flertallet av klinknagler var det bevert mineralisert treverk på naglen. Det synes åpenbart at det her er snakk om klinknagler fra en klinkbygd båt. Det var ingen spor under røysen som tydet på at båten i særlig grad hadde vært nedgravd i undergrunnen.

Naglene er av identisk type som naglene funnet i grav 3751, fem meter øst for 3298. Nå skal man være forsiktig med å utlede noe om størrelsen på båten ut fra distribusjon av nagler i en sterkt forstyrret røys, men det synes som om den nederste delen av det funnførende jordlaget stedvis var forholdsvis intakt for flere av naglenes vedkommende. Avstanden på cirka 9,1 meter (retn. sørvest-nordøst) mellom funn av nagler in situ, tyder på at båten kan ha vært opp mot denne størrelsesorden i lengdemål. Røysresten målte i retning sørvest-nordøst ca 13 meter, noe som ikke er uforenlig med en båt av samme størrelse som den i grav 3751. Det høye antallet båt nagler sett i forhold til de sparsomme restene av røysen og i forhold til antallet båt nagler i grav 3751 (ca 618), kan kanskje tyde på en båt i samme størrelsesorden. En båt på denne størrelsen (femkjeiping/tiæring) kan ha hatt omkring ti roere.

Den døde er i båtgraver ofte lokalisert i midten av båten, gjerne i et slags kammer eller gravrom. For grav 3298 var avstanden 6 - 7,5 meter mellom det området hvor hoveddelen av funnene ble gjort, og som må være stedet hvor den døde trolig har ligget, og den nordøstligste nagleforekomsten. Bruker vi dette som indikasjon på båtens lengde ved å anta at kammeret ha ligget sentrert i en båt orientert sørvest-nordøst kan båtens lengde anslås til et sted mellom 12 og 15 meter. Usikkerheten i forhold til gravens dårlige bevaringsgrad gjør at dette anslaget blir stående uverifisert. 15 meters lengde er for øvrig vanligvis skillet mellom å kategorisere et fartøy som en båt eller et skip. Det kan også tenkes at den døde er lagt i ene enden av båten slik tilfellet var for båtgravene i Vendel (Stolpe 1912), noe som kunne forklart den store avstanden fra funnkonsentrasjonen og naglene i røysrestens nordøstre spiss. Konsentrasjonen av båt nagler i røysrestens nordøstre spiss peker i retning av at båtens orientering i

graven kan ha vært SV-NØ, men noe sikkert belegg for båtens orientering utover dette, ble ikke funnet. For øvrig er røysrestenes lengde på cirka 13 meter i godt samsvar med opplysningene hos Helliesen om størrelsen til de tre rundhaugene som lå her frem til 1860 (Helliesen 1900). Det skal her ha blitt funnet er steinbygget kammer dekket med heller i den vestligste av haugene på dette jordet. Kammeret ble oppgitt til å måle omkring to ganger to meter. Er disse opplysningene korrekte er kammeret enda et trekk som minner om nabograven 3751.

I likhet med de to andre båtgravene som ble funnet ved Gauselundersøkelsene i 1999, må båten ha vært viktig for begravelsen da den har blitt trukket minimum trekvart kilometer, sannsynligvis nede fra Gandsfjorden som er nærmeste strandlinje/havn, og opp til gravstedet 71 meter over havet. Som tidligere nevnt er dette noe av det som gjør de tre båtgravene på Gausel spesielle, da båtgraver normalt er anlagt i forholdsvis kort avstand til sjøen. Med godt utsyn til sjøen både i vest, nord og øst, har båten så blitt plassert i en grunn fordypning i bakken nær toppen av høydedraget, og støttet opp med jord og stein. I båten har den døde blitt lagt sammen med sine våpen, redskaper og sin hest. Vi kan tenke oss at båten så ble fylt med stein og jord og et gravrom ble bygget opp omkring den døde i midten av båten. Kammeret har deretter blitt dekket med heller, og en haug reist over graven. For å dekke en båt på cirka 9-10 meter må haugen ha vært av en viss størrelse, trolig et sted mellom 13 og 15 meter i diameter (se fig.X). En bauhøyde på ett sted mellom 1 og 1,7 meter, og med selve båten i liten grad nedgravd i undergrunnen, må høyden på en haug over graven opprinnelig åpenbart ha vært større enn båtens høyde.

Grav 3298 virker i utgangspunktet noe mer sparsomt utstyrt enn nabograven 3751, men hvorvidt dette skyldes reelle skiller i mengden gravutstyr eller snarere er et resultat av den dårlige bevaringsgraden, er uvisst. Ut fra gravens innhold er det vanskelig å si noe spesifikt om den dodes sosiale status, rent bortsett fra at gravleggelse med båt, hest og fullt våpensett nok har vært forbeholdt personer fra datidens øvre sosiale skikt. Særlig tilstedeværelsen av et sverdpar er sjeldent forekommende i skandinaviske graver (Opedal 1998:49f. Jørgensen 1999:150ff), i tillegg viser statistikken at flere eksemplarer av samme våpentype kun finnes i 20% av alle mannsgraver i båt (Müller-Wille 1970:79). På kontinentet er funn av sverdpar i graver vanligere enn i Norge, ikke minst forekommer slike sverdpar i ryttergraver som sammen med funn av pil og bue ofte blir tolket som indikator på høy sosial sta-

tus (Opedal 1998:49f. Jørgensen 1999:150ff). Se for øvrig statusdrøfting og lignende graver (Skjervum) under grav 3651 ovenfor.

Grav 3298 er enda et godt eksempel på hvor mye informasjon som likevel kan skjule seg i det som i utgangspunktet fremtår som en totalt rasert og "fjernet" gravhaug, dersom bare restene blir fagmessig undersøkt. Ikke minst i forhold til den informasjon om organiske rester etter for eksempel tre, skinn og tekstil som kun oppnås ved fremrensing av gjenstandsfragmenter under best mulige forhold innendørs på museets konserveringslaboratorium.

3.5. Ødelagt båtgrav fra vikingtid. A-2346

Beliggenhet:

Like nord for husene på bnr.1 dukket de utplanerte restene av en grav opp. Stedet ligger 37 meter rett øst for den nord-sør orienterte veien opp til Husaberget/fritidsgården, og 50 meter SSV for våningshuset på bruk nr.1 (Husaberget 24). Kartkoordinater (NGO) for graven er Y: 18.603 (øst) og X: 100.493 (nord). Høyden over havet er 66 meter og terrenget skåner svakt mot nord (Hellning 1:11,6 m). Det var ingen synlige spor etter graven i terrenget før undersøkelsene startet. Matjordslaget på stedet var forholdsvis skrint med kun ca 0,20 meters tykkelse. Graven var ikke tidligere registrert. Fra stedet er det vidt utsyn nordover mot nordre del av Stavangerhalvøen.

Beskrivelse:

Etter fjerning av matjorden fremsto anlegget som uregelmessig ovalt mørkt fyllskifte på 6,5 meters lengde (N-S) og varierende bredde mellom 0,5 og 2,5 meter (Ø-V). I anlegget var det noen få spredte hodestore stein, helt i utkanten, og noe spredt kull. Grunneier Edvard Aarrestad fortalte at man tidligere stadig hadde støtt på stein ved pløying på dette stedet. Ved opprensing ble det funnet jernnagler og fragmenter av jern i massene. Helt i nordenden av anlegget ble det også registrert ardspor. Ved videre graving fremsto anlegget som en spissoval nedgraving på 5,8 meters lengde orientert nord-sør. Største bredde på midten var 0,7 meter. Etter påvisning av nagler i anlegget ble alle massene sollet. Ved den videre undersøkelsen ble nedgravingen inndelt i fire kvadrater A, B, C og D, fra sør

Fig. XX. Båtformet nedgraving med båtnagler i undergrunnen etter båten i grav 2346. Foto: Linda Nordeide.

Fig. XX. Boatshaped pit filled with rivets after the boat in burial 2346. Photo: Linda Nordeide.



mot nord. Funn av porselen og tegl i toppen av anlegget bekrefter anleggets omrodede karakter.

I den spissovale nedgravingen ble hoveddelen av naglefunnene gjort. En konsentrasjon av korroderte jernnagler ble også tatt ut i preparat like sør for midten av anlegget. Jordmassene i graven hadde et høyt innhold av et oppløst lysere brunorange organisk materiale, etter alt å dømme etter treverk. Ved snitting viste nedgravingen seg å ha V-formet tverrsnitt med største dybde 12 cm. Anlegget ble formgravd og størstedelen av massen fra nedgravingen ble vannsollet i 4x4 mm netting.

Funn:

Rester etter et større antall mengde klinknagler av jern (37 funnumre) ble funnet, mange med rester etter mineralisert treverk bevart. Det ble også funnet spor etter hårfiber, trolig ull, surret rundt enkelte av naglefragmentene. Naglene er sterkt korrodert og i stor grad fragmentariske med forholdsvis store runde til ovale hoder og firkantede roer. Anslagsvis dreier det seg om minimum 70 klinknagler til en båt.

En rekke av jernfragmentene er i stor grad også trolig deler av nagler. Naglene er i skrivende stund enda ikke ferdig konservert. Utover dette ble det funnet en liten klump med slag (1.2 g) samt et lite avslag av flint. Det ble også som omtalt ovenfor påvist spor etter et treverk i form av et lysere brunt til brunorange oppløst organisk materiale både rundt naglene og i nedgravingen ellers. Treartbestemmelse på treverk på båtnagler viser at båten har vært av eik (Aud Simonsen, AmS). Funnet er katalogisert under museumsnummer S11780 a)- e).

Datering:

Ingen daterende gjenstandsfunn utover naglene ble gjort ved undersøkelsen. Flintavslaget kan muligvis være ildflint, men avslaget trenger ikke nødvendigvis å tilhøre graven. Funn av spredte biter flint i jorden er ikke uvanlig. Den spissovale nedgravingen og naglene i denne er åpenbart de nederste restene etter en klinkbygd båt i en båtgrav, en gravskikk som kjennes tilbake til sen romertid i Skandinavia (Müller-Wille 1995:104). Det er i den yngre del av jernalder at båtgravskikken er mest vanlig (Müller-Wille 1970:25,70,142). Det er dermed nærliggende å se denne graven i sammenheng med de to andre båtgravene fra vikingtid som ble funnet like (50 m) ovenfor i samme område (Se 3751 og 3298 nedenfor). En grov datering av grav 2346 må dermed bli innenfor periodene merovingertid/vikingtid, og da kanskje helst i vikingtid (9. – 10. årh.) hvor denne gravformen er hyppigst forekommende (Ibid.).

Tolkning:

Anlegg 2346 fremstår som en utjevnet og overpløyd gravrest etter en ubrent begravelse med båt. Den spissovale nedgravingen med rester etter klinknagler og treverk er de gjenværende spor etter et fartøy i graven. Nedgravingen målte 5,8 meter og var orientert svakt NNV-SSØ, parallelt med terrengets fallretning. Da det kun er sporene etter de nederste deler av båtens kjøll og bunn som var igjen, blir noen videre tolkning av båtens størrelse og form usikker, men sannsynligvis må båten som et minimum ha vært noe i underkant av syv meter lang (21 fot). Sporene etter hårfiber/ull bevart på minst en av naglene indikerer at mellomrom-



Fig. XX. Snitt av nedgravningen etter båten i grav 2346. Foto: L. Nordeide.

Fig. XX. Section of the boatshaped pit filled with rivets from burial 2346. Photo: L. Nordeide.

mene mellom bordgangene trolig har vært tettet med ulltråd. Fartøyet har høyst sannsynlig vært en robåt.

Restene etter fyllskiftet som markerte graven samt stein og opplysningene om at det tidligere har vært pløyd opp mye stein akkurat på dette stedet, kan tolkes dithen at graven engang har vært markert med en røys. De nedre deler av båten har tilsynelatende vært nedskåret i bakken, og resten av båten må sammen med den døde ha vært tildekket med jord og stein. Det finnes ingen opplysninger om noen haug her, og graven må dermed ha blitt utplanert en tid før 1860 årene, som er årstallet hvor vi har de eldste opplysningene om fjernede graver på Gausel. Disse opplysningen dreier seg om tre store gravhauger, cirka 50 meter lenger sør, som ble jevnet med jorden rundt 1860 (Helliesen 1900).

Den døde har høyst sannsynlig vært plassert i båten ved begravelsen, utstyrt med sine eiendeler for reisen til det hinsidige. I likhet med flere av de andre ubrente gravene på Gausel ble heller ingen spor av den døde funnet i denne graven. Rester etter bein vil i stor grad kun være bevart dersom liket har vært kremert. Bevaringsforholdene for ubrente bein og andre organiske materialer er vanligvis svært dårlige i det sure kalkfattige jordsmonnet på Vestlandet. Mangelen på bein og på kjønnsbestemmende gjenstander gjør at vi heller ikke kan si noe nærmere om den dodes kjønn. Både menn og kvinner kunne bli gravlagt med båt i yngre jernalder, men det er cirka tre ganger så mange mannsgraver som kvinnegraver med båt i det norske materialet (Müller-Wille 1970:78).

I utgangspunktet har nok kun et fåtall av forhistoriens mennesker fått det privilegiet å bli hauglagt når de døde. Av disse er det et enda mindre antall som fikk med seg en båt i graven. Båtgraver knyttes vanligvis til

jernaldersamfunnets øvre sosiale skikt, selv om graver med spor etter båt ikke er helt uvanlig i det norske gravmaterialet fra vikingtid. Langt over halvparten av alle kjente båtgraver er funnet i Norge (Müller-Wille 1970:72). Til tross for dette utgjør båtgraver sannsynligvis kun et sted mellom 6 og 15 prosent av det totale antall kjente vikingtidsgraver her i landet (se under A-3751). Gården på Gausel har trolig, ut fra de øvrige gravene fra vikingtid (se bl.a. 1883 ovenfor), vært en sentral storgård for en av de ledene familiene i området, og det er sannsynlig at den døde i graven har tilhørt denne ætten. En konsentrasjon av tre båtgraver fra vikingtid på samme jorde like nord for fjellknausen Husaberget, underbygger Gausel som en gård utenom det vanlige på Nord-Jæren. Graven det her dreier seg om er imidlertid for dårlig opplyst til at noen form for sikre utledninger omkring den dodes sosiale posisjon i samtiden kan gjøres.

3.6. Gravrøys fra eldre jernalder. A-2433

Beliggenhet:

Ved kanten av en utflatende terrasse ved kotelinjen for 67,5 m.o.h. og 150 meter nordøst for bergknausen Husaberget, ble en større steinkonsentrasjon avdekket. Lokaliseringen sammenfaller godt med Helliesens registreringsnummer 8 av en stor røys. Røysen ble den gang beskrevet som "En lav rundhaug av rullestein, 19 meter i tverrmål og adskillig omrotet i midten." (Helliesen 1900). Anlegget ligger 50 meter nord for veien mellom Gauselbakken og Husaberget. Koordinatene (NGO) for denne graven er Y: 18.449 (øst) og X: 100.440 (nord). Terrenget bestod frem til 1998 av dyrket grasmark som skræner svakt mot øst, og det er godt utsyn nord, sør og østover fra stedet. Det var ingens synlige spor i overflaten før undersøkelser tok til.

Beskrivelse:

Anlegget fremsto som en nærmest rektangulær forhøyning på ca 13 x 10 meter med en god del spredt stein. Selve steinenes størrelse varierte fra knyttnevestor til steiner på cirka 1,1 meter i største tverrsnitt. Konsentrasjonen av stein var størst i søndre og østre del av anlegget, og det var også her de største steinene var lokalisert. Anlegget ga et omrotet inntrykk. Noen meter mot sør lå det enda en steinkonsentrasjon, adskilt fra 2433 med ca 5 meter. Det er godt mulig disse to anleggene opprinnelig har vært sammenhengende og

Fig. XX. Restene av grav 2433 etter fremrensing. Sett mot SSØ. Foto: J. Aakvik.
 Fig. XX. The remains of grave 2433. Seen towards SSE. Photo: J. Aakvik.



at det mellomliggende mer eller mindre steinfrie området delvis er et resultat av søkesjaktning. En av fylkeskommunens søkesjakter (sjakt 23) fra 1996 gikk ifølge kartet akkurat her (Skauen 1997). Det ble imidlertid ikke registrert noen anlegg i denne sjakten ved søket i 1996 (Ibid.:9).

Spor etter sprengstein og steinopptrekk ble påvist i nordvestre del av anlegget. Som de øvrige røys-er på Gausel lå også dette anlegget på en forhøyning bestående av opprinnelig markoverflate, noe som gjorde at anlegget hadde en høyde på mellom 0,3 og 0,5 meter i forhold til undergrunnsnivået omkring. Ingen form for konstruksjoner eller strukturer kunne sees i anlegget, bortsett fra en moderne nedgraving i vestre del.

Ved opprensing ble cirka halvparten av jordmassene sollet, og det ble også gjort en del funn i massene, hovedsakelig av brente bein og keramikk. Undersøkelsen av anlegget ble ikke gjort ferdig i 1999, og røysresten ble ytterligere undersøkt ved etterundersøkelsene i april 2000 (Børsheim 2000).

Spor etter nedgravinger i røysens vestre del ble avskrevet som spor etter ødeleggelsen av røysen i nyere tid. I bunnen av en sjakt orientert øst-vest gjennom røysen ble det dokumentert fire mørke parallelle spor i undergrunnen – trolig plogspor da de var bredere enn ardspor. Sporene var orientert øst-vest i tråd med terrengets fallretning.

Funn:

Ved avdekkingen og undersøkelsen i 1999 ble det funnet tre jernnagler, flere ubestemte jernfragment, 15 leirkarskår og tre biter brent leire, samt noen avslag og biter av flint og brente bein. Ved etterundersøkelsen i

april 2000 ble ytterligere skår av leirkar funnet, samt store mengder lettere brente bein. Alle funnene ble målt inn med Penmap. I funnet er det altså følgende:

- a) Fragment av jern, mulig hemepe.
- b) Spiker av jern.
- c) Naglehode av jern med trerester. Rombisk form.
- d) Ti stilker og stilkfragment av jern, derav to stilker og åtte stilkfragment. Tilhører nagle eller spiker.
- e) Bøyd, flat jerngjenstand, litt konisk.
- f) 56 leirkarskår og 58 fliser av minst to leirkar. Derav: 13 skår av et lite, dekorert leirkar, derav 6 randskår, 8 skår er med dekor. Dekoren er i form av prikkornamentikk og diagonale streker. Leirkarskårene er fint magret med sand og er svart på farge, både på inn- og utsiden som er glittet. Randdiam. 78 mm.
 43 skår av leirkar, derav 4 randskår, samt et skår fra overgang bunn/vegg. Ett av skårene har dekor - tre rette, parallelle linjer. 10 skår er fint magret, to har mellomgrå ut- og innvendig side, de øvrige er rødbrente på begge sider. 33 skår er mellomgrovt magret, derav 28 skår som er rødbrente på utsida og har en grå-svart farge på innsiden, 2 skår med grå-brun ytterside og svart innside, 2 skår er rødbrent på begge sider og ett skår er svart på begge sider.
 Samlet vekt 249 g.
- g) Del av makroflekk av flint. Proximalfragmentet er intakt, og det er retusj langs den ene siden.
- h) Kjerneavslag av flint.
- i) To avslag av flint, derav en flatretusjeringsflis.
- k) En bit av flint.
- l) Tolv biter brent leire. samlet vekt 34.5 g.

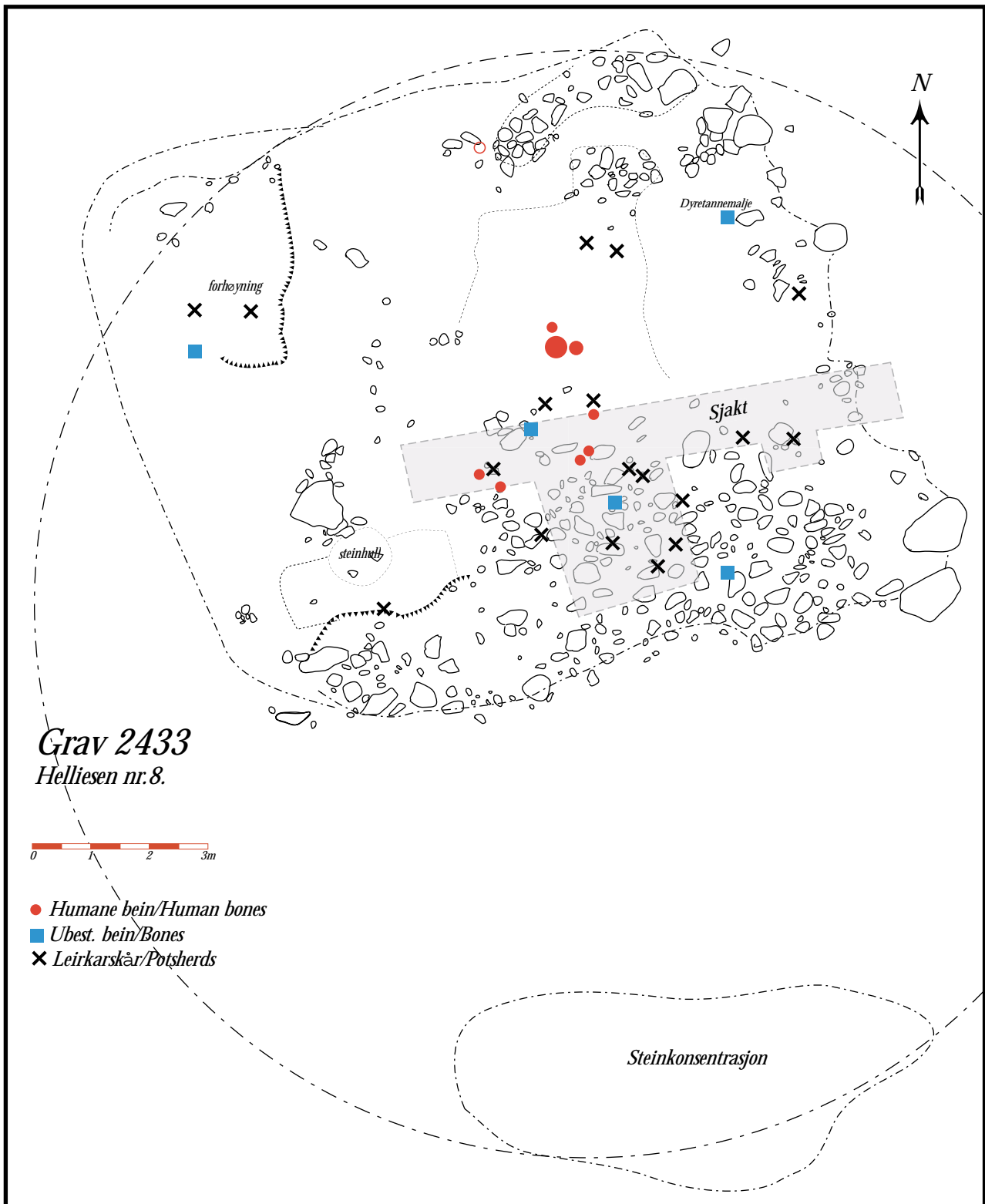


Fig. XX. Plan av grav 2433. Grafikk: R.L.Børsheim.
Fig. XX. Plan of grave 2433. Graphics: R.L.Børsheim.

- m) Ca 730 brente bein. Største mål på beinfragment 58 mm, samlet vekt 325.4 g.
n) Trekullprøve. Vekt 3.4 g.

Leirkarskårene skriver seg fra minst to ulike kar. Flintfunnene er funnet svært spredt i anlegget og tilhører neppe graven. Det ble også funnet et par biter moderne glass i forbindelse med gravingen.

De brente beina er bestemt til å være fra et voksent menneske, kjønnnet lot seg ikke bestemme (Sell-evold 2000). Blant beinfragmentene er det blant annet øreben, fragmenter av over- og underkjeve, kraniefragmenter og fragmenter av rørbein og virvler (Ibid.). Det ble også funnet fragmenter av brent dyretannemalje, uvisst fra hvilket dyr.

De humane beina ble alle funnet omkring midten av anlegget, med enkeltfunn av brente bein spredt ut i vifteform mot sør. Se fig. X

De fleste funn ble gjort i den del av røysen hvor mesteparten av de gjenværende steinene befant seg, og dermed ikke var helt borttryddet. Det ble imidlertid funnet spredte funn av bein, jern og keramikk i hele røysrestens utbredelse.

Funnet er katalogisert under museumsnummer S11772.

Datering:

Leirkarene som er funnet indikerer i utgangspunktet at graven må være eldre enn vikingtid, da det er sparsomt med leirkar i graver i vikingtiden. Det er minst to typer kar blant skårene som er funnet. Av de som har latt seg lime sammen er et lite kar lignende Bøe fig 42, et hankeløst buket kar med rettlinjet innskrånende skulder og utbøyd rand. Fargen er mørk grå til svart og under randen er det dekor i form av prikker. Denne leirkartypen dukker opp omkring 300 e.Kr (Bøe 1931:47), og indikerer dermed en datering til sen romertid. For de andre skårene er det vanskelig å si noe bestemt om hvilken eller hvilke kartyper de kan skrive seg fra. Enkelte tynne og enkeltkrumme skår kan være av spannformet keramikk, men dette kan ikke nærmere verifiseres. I folkevandringstid er leirkarene i gravene i all hovedsak spannformede (Bøe 1931). Ett av skårene har dekor i form av tre parallelle linjer, en dekortype som ikke er uvanlig for flere ulike typer leirkar (Ibid.). Utover dette er det ingen klart daterende gjenstandsfunn fra røysresten.

De brente beina er tilsynelatende begravd samlet og rensset for kull, - en gravskikk som er fremherskende i romertid i det Vestnorske materialet (Shetelig 1912:72ff). Hvorvidt et av leirkarene har fungert som urne er uvisst, men det ble ikke funnet leirkarskår direkte sammen med hovedkonsentrasjonen av bein, noe som tyder på at beina muligvis ikke har vært nedlagt i urne. Branngravskikken med rensede bein uten balmørje finner vi også enkelte eksempler på i Vestnorge i folkevandringstid, selv om branngravene nå i stor grad også inneholder balmørje (Ibid.). Majoriteten av branngravene fra denne perioden finnes også i en røys eller haug. En generell datering av graven ut

fra det ovennevnte må dermed bli sen romertid, eventuelt tidlig folkevandringstid.

Det er ikke foretatt radiologisk datering fra materiale i røysresten.

Tolkning:

Ifølge Helliensens opplysninger var røysen (Helliensens nr.8) en lav rullesteinsrøys på cirka 19 meter i diameter. Røysen var i år 1900 adskillig omrotet i midten, men var da fortsatt bevart. Tyve år senere, i 1920, ble røysen fjernet og steinen brukt til oppføring av låvemur (trolig låven på nr. 47 like ved) (Myhre 1965). Det er ingen opplysninger om gjenstandsfunn i røysen ved ødeleggelsen.

Lokaliseringen av hovedkonsentrasjonen med brente bein (270 g) indikerer hvor selve graven må ha ligget. Fig.x. De brente beina tilsier at graven har vært en kremasjonsbegravelse. For de ubrente begravelsene på Gausel er, som vi har sett, beinmaterialet i liten grad bevart. Ved varmpåvirkning omdannes bein fra organisk til uorganisk form, og blir dermed mer motstandsdyktig mot nedbrytning i et surt miljø som jordsmonnet i Rogaland. Restene etter dyretenner herfra var også forbrente, disse ble funnet helt i østre kant av anlegget, noen meter unna de andre beina. Noe kullag eller kullkonsentrasjon kunne ikke spores i anlegget. Keramikk ble heller ikke funnet sammen med hovedkonsentrasjonen av brente bein. Dette kan tyde på at de rensede bein fra likbålet er begravd samlet, men ikke nedlagt i en urne. Det indikerer samtidig at selve likbålet ikke har stått på gravstedet. Dette er trekk som er i tråd med den herskende branngravskikken i romertid og i begynnelsen av folkevandringstid i Vestnorge (Shetelig 1912:72ff). Balmørjen kommer sterkere inn som et vanlig element i de vestnorske gravene først fra folkevandringstid av (Ibid.).

Beinmaterialet var fra et voksent individ, men kunne som nevnt ikke kjønnsbestemmes. Det ble heller ikke funnet noen gjenstandsrester som kunne gi noen pekepinn om den dodes kjønn, - eller indikasjon på sosial status for den del. Eventuelt ytterligere gravgods har sammen med eventuelle gravkonstruksjoner blitt grundig fjernet ved den ulovlige raseringen av røysen. Funnene av spikre og jernfragmenter er funnet såpass spredt i anlegget, og med for usikker kontekst til at det er meningsfullt å tolke dem som del av gravgodset, eller graven.

Slik anlegget fremstod ved undersøkelsen i 1999 og 2000 var det som nevnt nærmest rektangulært i formen og målte 13 x 10 meter. Helliensens opplyser at røysen i år 1900 hadde et tverrmål på cirka 19

m. Steinsamlingen sør for anlegget kan dermed også godt tilhøre denne røysen. De to anleggene ligger adskilt med et steinfritt område på ca 5 meters bredde. Total bredde (N-S) dersom vi også inkluderer steinkonsentrasjonen i sør blir faktisk 19 meter. Det er sannsynlig at både den rektangulære røysresten og steinkonsentrasjonen i sør begge utgjør restene av den opprinnelige røysen, og at selve graven med de brente beina dermed har ligget asentralt i gravanlegget. Hvorvidt denne graven er en sekundærgrav og at røysen opprinnelig også har hatt en sentral primærgrav, forblir derimot ukjent.

3.7. Flatmarksgrav fra merovingertid/vikingtid. S-40

Beliggenhet:

Funnet ble gjort i utgravningsfelt B på Gauselbakken Sør ved undersøkelsene i 1997. Funnstedet lå 95 meter SØ for toppen av Husaberget, like øst for veien fra nr. 40 ned mot Gausel skole. Området besto frem til 1997 av dyrket grasmark og skrånet mot sørøst (helling 1:13,4 m). Lokale kartkoordinater (NGO) for funnet er Y: 18.480 meter (øst) og X: 100.266 meter (nord). Det er godt utsyn mot øst og sørover fra stedet. Det var ingen spor etter graven i overflaten, og den har heller ikke tidligere vært registrert.

Beskrivelse:

Ved opprensing av et mørkt uregelmessig fyllskifte med nummeret S-40, ble det i første omgang funnet et fragment av jernøks (holkøks) og en jernnagle. Ved videre graving ble ytterligere gjenstander påtruffet liggende innenfor et begrenset område i den nordøstre delen av fyllskiftet. S-40 fremsto som en humusholdig nedgraving med en uregelmessig avgrensing, formen var nærmest triangulær/trearmet og største bredde var 3,8 m nord-sør og ca 2,6 m øst-vest. Ved nærmere opprensing og snitting viste S-40 seg å egentlig være tilnærmet sirkulær og opptil 0,35 m dyp, og hvor anleggets "armer" mot nordøst og sørøst var svært grunne fyllskifter og den treflikede formen egentlig mer et resultat av opprensing. Massen i S-40 var kullblandet og med en del spredte stein (0,05-0,2 m i tverrmål), det var en økende tetthet av steiner mot midten av anlegget rundt en oval mindre fordypning med lys grå sand/silt. I kant og bunn av denne var det et rødt jernutfellingslag. Denne indre fordypningen med grå sand/silt målte 0,9 m x 0,65 m i tverrmål og var omgitt av et fetere mørkt humusholdig lag, og inneholdt en-



Fig. XX. Anlegg S-40 etter fremrensing. Foto: H.T.Eriksen.
Fig. XX. S-40 after cleaning. Photo: H.T.Eriksen.

kelte steiner. Steinene i anlegget var ikke skjorbrente. Alle funnene ble gjort i anleggets grunne nordøstre utstikker. Sammenhengen mellom graven og nedgravningen S-40 er dermed usikker.

Funn:

Det ble i den nordøstre del av anlegget S-40 ved opprensing som allerede nevnt funnet en nagle av jern samt hoveddelen av en bredegget holkøks med lukket fal og kraftig utsvinget egg. Ytterligere funn av korroderte jerngjenstander ble tatt inn i preparater og gravd ut ved konserveringsavdelingen ved AmS. Ved fremgraving på AmS viste preparatene å inneholde resten av den bredeggete holkøksen, samt nakkedelen av en øks, en kniv og en beltespenne med plate. I skafthullet til øksen er det rester etter mineralisert treverk etter skafftet. Skafthullet er lukket i ene enden noe som trolig er et resultat av korrosjonsprosessen. Deler av treskaftet er bevart på kniven, og på spennen er det rester etter både lær og tekstil. Beltespennen er langoval og spennerammen noe bredere enn selve spenneplaten. Nederst på platen er det to fastrustedde nagler som har festet spennen til en lærrem, trolig like bred som platen (4 cm). Alle jerngjenstandene er sterkt korrodert og gjenstandenes opprinnelige form sees ofte best på røntgenbilder. I tillegg til jerngjenstandene ble det funnet tre forholdsvis store perler, to av rav og en av bergart. Perlene er henholdsvis 18, 27 og 20 mm i diameter. Bergartspærlen har et tilnærmet trekantet tverrsnitt og er av en polert grønn marmoraktig steinsort med røde spetter, - de to ravperlene er runde. Naglen som ble funnet er forholdsvis liten og består av deler av naglehodet samt stilken og har en samlet lengde på kun 22 mm.

En rekke jernfragmenter, derav biter med flatt tverrsnitt og rester av treverk ble også funnet. Noen sikker bestemmelse av hvilke gjenstander fragmentene

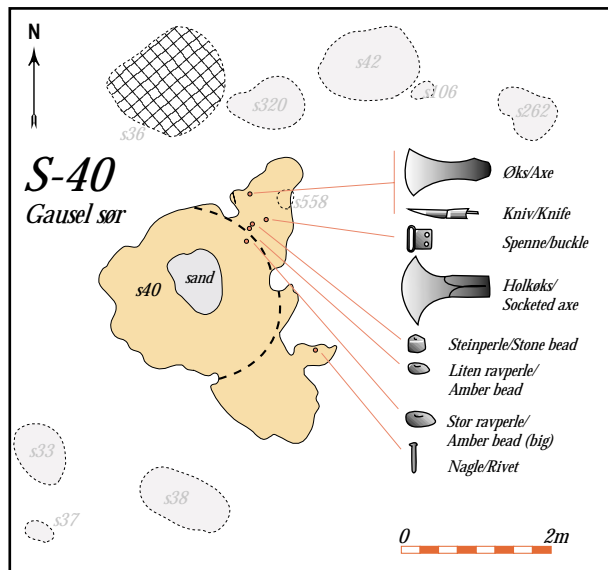


Fig. XX. Plan over anlegg S-40 og distribusjonen av funn.
Fig. XX. Plan of S-40 and the distribution of the finds.

er deler av har ikke latt seg gjøre. Det kan imidlertid godt tenkes at de flate fragmentene er rester etter beslag til et treskrin e.l.. Ingen bein, verken brente eller ubrente ble funnet sammen med gjenstandene. Det var heller ikke noen kullkonsentrasjon å spore her. Funnet er katalogisert under museumsnummer S11641.

Datering:

Hølkøksen med sammensmidd fal og sterkt utsvunget blad er en særlig vanlig type i merovingertid men typen kjennes også fra tidlig vikingtid (Petersen 1951:165). Øksen er svært fragmentarisk bevart slik at noen klar typebeskrivelse ikke er mulig, men den kan være av type R 553/557 (lignende Petersens type A) som generelt kan tidsplasseres til yngre jernalder. Skafthullet sitter langt bak på øksen og dette tilsier også en forholdsvis ung datering i jernalder (jfr. Petersen 1919:36f). Partiet bak skafthullet er avsmalnet og ca 3 cm bredt. Det er heller ikke markante spor etter utpregete skaftholker noe som igjen gjør at Petersens type A, som dateres til tidlig vikingtid er en mulig, men langt fra sikker, typebestemmelse.

Beltespennetypen plasseres av Petersen til merovingertid/tidlig vikingtid. Lignende type er også funnet i den såkalte Gauseldronningens grav (S-1883) som tidsfestes til 830/50. Ravperlene og bergartspærlen tilhører en funngruppe som er nokså vanlig forekommende i graver fra vikingtid (Petersen 1928:164,167), og kan dermed ikke datere graven nærmere enn til vikingtid generelt.

Det synes at graven samlet sett kan plasseres engang i tidlig vikingtid.

14C datering av organisk materiale fra graven er ikke foretatt.

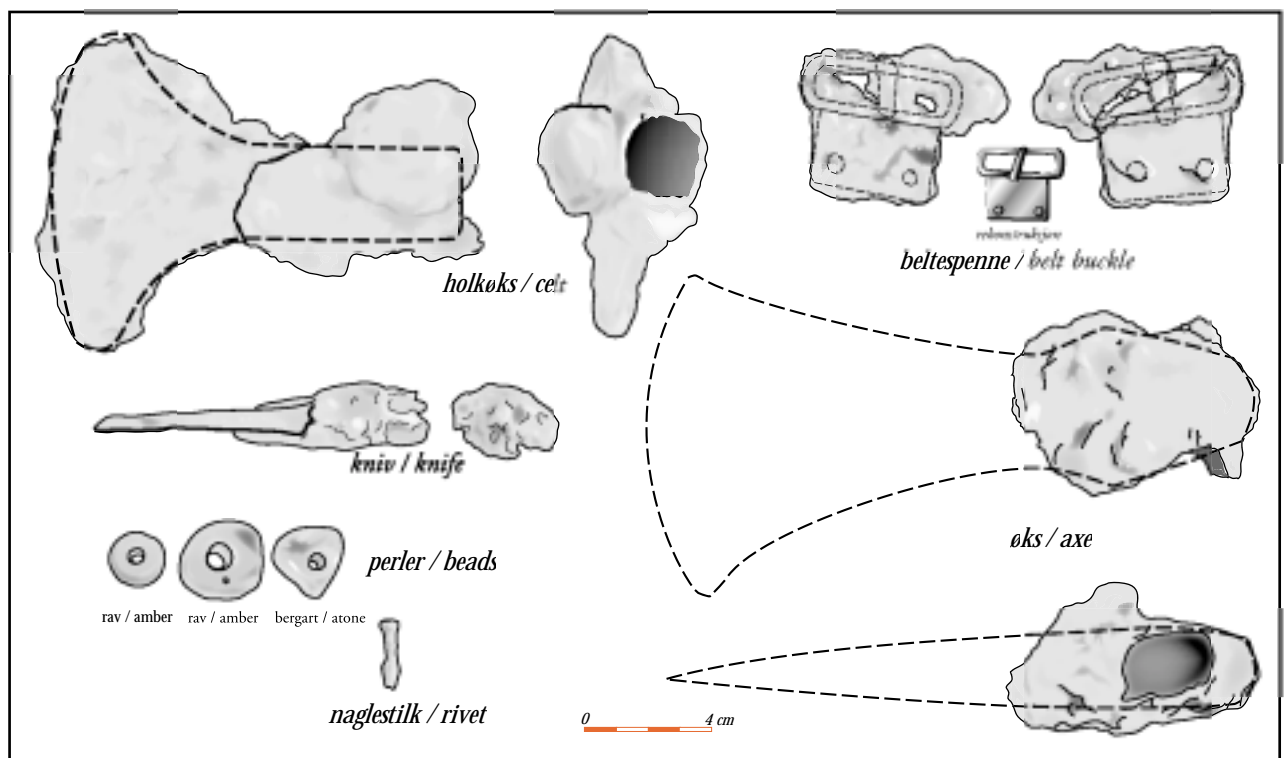


Fig. XX. Gjenstander fra grav S-40. Grafikk: R.L. Børshheim.
Fig. XX. The finds from grave S-40. Graphics: R.L. Børshheim.

Tolkning:

Gjenstandene ble funnet samlet helt i kanten av nedgravingen S-40, og er trolig rester etter en flatmarksgrav eller utplanert røys/haug. Sammenhengen mellom nedgravingen S-40 på stedet og graven er usikker. Selve nedgravingen med den midtre fordypingen inneholdene grå sand/silt kan være spor etter eksempelvis en jordfast eller reist stein som har stått på stedet. Alternativt kan S-40 være bunnlag/spor etter en røys, men dette lot seg ikke verifisere. Det har ikke tidligere vært registrert noen grav/haug her. I umiddelbar nærhet til funnet er det påvist stolpehull og ildsteder som markerer forhistorisk bosetning på stedet. Noen klar relativ stratigrafi mellom S-40 og de omkringliggende anlegg kunne ikke bestemmes.

Kjønnsbestemmelsen av graven ut fra gjenstandsmaterialet er problematisk, da alle gjenstandstypene holkøks, øks, kniv, nagler og perler forekommer i både manns- og kvinnegraver. Tre forholdsvis store perler av rav og bergart er i tråd med både antall og type med det som ellers er kjent når det gjelder funn av perler i mannsgraver (Petersen 1928:170), og utelukker ikke at graven kan være en mannsgrav. Ellers er jo perler noe som vanligvis knyttes til kvinnegraver. For holkøksenes vedkommende opptrer disse langt oftere i mannsgraver enn i kvinnegraver, forholdstallet i 1951 var 9:1 m.h.t. kjønnsfordelingen av holkøkser i kjønnsbestemte graver (Petersen 1951:166). Øks er videre også mest vanlig i mannsgraver. Beltespenner har muligens tilhørt et bandolær og i tilfelle ville det være overveiende sannsynlig at funnet representerer en mannsgrav. Mangelen på funn av ytterligere våpenutstyr svekker imidlertid bandolærtolkningen. Som nevnt ovenfor er lignende spenner også funnet i kvinnegraver, blant annet i den såkalte Gauselgraven som lå 130 meter lenger mot nordøst. Graven kan derfor ikke sikkert kjønnsbestemmes.

Ravperlene vitner om kontakter sør eller østover da rav ikke er naturlig forekommende i Norge og må ha blitt importert hit, trolig fra Danmark eller baltikum-området ved Østersjøen. Ravperlene er dermed et indisium på at den døde kan ha tilhørt et lag av samfunnet med tilgang til slikt importgods.

Funnet representerer det som kan ha vært en middels rikt utstyrt flatmarksgrav fra merovingertid eller tidlig vikingtid. Gravens øvrige innhold og eventuelle konstruksjon må ha blitt fjernet, trolig i forbindelse med jordbruksarbeid. Kjønnsbestemmelsen av den døde kan som sagt ikke sikkert fastsettes ut fra de bevarte gjenstandene, men heller kanskje i retning av en mannsgrav. Det er heller ikke tidligere gjort løs-

funn som kan settes i forbindelse med graven i denne delen av Gauselområdet.

3.8. Vikingtids kvinnegrav i hus-tuft. S-1006

Beliggenhet:

Ved undersøkelse av røysen A-1006 som etter hvert fremsto som de nedraste murrester etter hus 7, dukket det med ett opp glassperler under opprensingen av den vestre veggmuren. Gravresten A-1006 er dermed identisk med røysen A-1006, som betyr at graven har samme anleggsnummer som steinanlegget den lå i. Grav A-1006 og hus 7 ligger på en svakt skrånende flate umiddelbart på østsiden av steingjerdet som skiller bruk 1 og bruk 909 (tidligere bnr. 23,51) 175 m svakt NNV for toppen av bergknausen Husaberget. Kartkoordinater (NGO) er Y: 18.528 (øst) og X: 100.505 (nord). Høyden over havet på stedet er 65,6 meter. Graven er anlagt i restene etter vestre veggmur til hus 7. Det var ingen synlige spor etter verken grav eller hus i terrenget før undersøkelsene startet. Noen haug eller røys var ikke tidligere registrert her. Fra stedet er det vidt utsyn nordover mot nordre del av Stavangerhalvøya og østover mot Gandsfjorden og områdene i øst.

Beskrivelse:

Ved framrensing av steinene i veggmurene etter hus 7 dukket det altså opp en sylindereformet glassperle. Massene fra anlegget ble fra da av sollet, og delvis ved sulling og delvis ved fingraving dukket flere gjenstander opp innenfor et område på ca 1m² i veggmuren A-1006. I massene var det også en del kull, særlig under og rundt steiner. Det kunne imidlertid ikke spores noen kammerkonstruksjon eller annen indre gravkonstruksjon. Det ser ut for at graven er lagt direkte ned i restene av den eldre steinveggen uten noen form for indre gravmarkering. Anlegget A-1006 fremsto som en nærmest halv sirkulær røys etter avdekkingen av de overliggende matjordslag. Røysen målte 7 x 4,5 meter og høyden til anlegget varierte fra ca 15 til 60 cm over dagens undergrunn. Mot sør og vest var røysen godt avgrenset, men også der tydelig forstyrret. Mot nord og øst var steinanlegget fjernet ned til undergrunnen i forbindelse med anleggelsen av den gamle IVAR-vannledningen. I tillegg gikk det en mindre moderne smal (drens)grøft diagonalt gjennom anlegget. Steinene i anlegget varierte i størrelse fra ca 0,1 m til 1 m i største tverrmål, mens hoveddelen av steinene var

Fig. XX. Stikkstang markerer hvor grav 1006 lå i murrestene av hus 7.
Foto: G.A.Bårdseth

Fig. XX. The rod marks the location of grave 1006 in the collapsed stone-walls of house 7. Photo: G.A.Bårdseth.



i størrelsesorden 0,1-0,30 m. Ved de videre undersøkelser utkrystalliserte veggfundamentene til hus 7 seg, i form av to doble steinrekker vinkelrett på hverandre. Oppbygningen av vegguren var i form av en kassekonstruksjon med en ytre rekke med store steiner og en indre bestående av mindre stein. Bredden var jevnt over ca 1 meter for murfundamentene (se hus 7). Området hvor funn av glassperler var gjort ble inndelt i fire kvadranter på 0,5 x 0,5 m, kalt A, B, C og D. Alle jordmassene herfra ble vannsollet.

Funn:

- a) En sylindrisk mosaikkperle i glass med dekor i gult og hvitt, diameter 9 mm og lengde 17 mm.
- b) c) Åtte glassperler, av disse en mosaikkperle resten ensfargede, en mellomblå, to mørk blå og fire grønne.
- d) En Pilespiss av jern med tange.
- e) Et spinnehjul av sandstein, tønneformet d. 30 mm.
- f) Rester av sigdblade med spor etter tekstil, hår eller lær.
- g) Fragmenter av en eller to linhekler av jern.
- h) Fragmenter av kniv av jern, på fragmentene er det rester etter tre, mulig treskaft.
- i) k) Fragment av beltehempe av jern og del av en liten jernring med ytre diameter 17 mm. Ringen har kvadratisk tverrsnitt.
- l) m) To fragmenter av flate jernbeslag samt et fragment av jern med tekstilrester. De flate jernbeslagene er trolig tilhørende linhekle som type R 433.
- n) 32 nagler og fragmenter av nagler av jern med største lengde 31 mm. På enkelte av naglene sitter mineraliserte trerester.

- o) p) q) Seks spikre eller stifter av jern, samt ni fragmenter av jern.
 - r) Leirkarskår og fliser etter minst tre leirkar, fem av skårene har dekor.
 - s) En liten klump slagg (1,99 g).
 - t) ag) Femten fragment av hestetenner, og 3.78 g brente bein. De brente beina lot seg ikke nærmere artsbestemme med unntak av ett fragment som muligens var fra dyr (Sellebold 2000).
- Sytten biter brente leire (ad) og 105 biter av never (ae) samt fire fragment av hasselnøttskall (af) ble også funnet.

I tillegg ble det funnet mulig glassfluss (w), en oval vannrullet stein av bergart (v) samt et lite stykke mineralisert furu (ah). Også funn fra steinalder (x,y,z,aa,ab,ac) ble gjort i form av fragmenter av mulig skraper, kjerne, kjerneavslag, vannrullet avslag og avslag med retusj av flint, samt mulig avslag av jaspis. Funnet har fått museumsnummer S11761.

Datering:

To av glassperlene i funnet er såkalte mosaikkperler, en type som først er hyppig forekommende i kvinnegraver fra det 7. og 8. århundre av (Shetelig 1912:164). Blå og grønne ensfargede perler er de vanligst forekommende typer glassperler i graver fra yngre jernalder (Petersen 1928:164). Blå ensfargede perler finnes imidlertid også i eldre jernalder (Ibid.). Mosaikkperler av lignende type som er funnet her er ofte fra sen merovingertid eller tidlig vikingtid (Ibid.).

Flintfunnene tilhører neppe graven og jeg velger å se bort fra dem i dateringssammenheng.

Innslag av redskaper i graven er et nytt trekk i gravskikken som inntreffer i yngre jernalder (Ibid.:164). Linhekle og spinnehjul hører til tekstilredskaper, og

spinnehjulet i grav 1006 er av en enkel type som muligvis skal plasseres tidsmessig i yngre jernalder (Petersen 1928:307f). Det er imidlertid vanskelig å sette noen snevrere datering ut fra spinnehjulenes form eller materiale (Ibid.:310). Linhekle(ne), som sannsynligvis er som type R 433, er en type som generelt dateres til vikingtid. Det er for øvrig få av linheklene i materialet som kan dateres sikkert til merovingertid (Ibid.:322). Vanligvis forekommer linhekler parvis i gravene (Ibid.:320). Hvorvidt leirkarene tilhører graven er usikkert. Leirkar i yngre jernalders graver er sjeldent og tilhører mer sannsynlig den eldre bosetningen på stedet. Tilstedeværelsen av hest i graver dateres vanligvis til merovingertiden og vikingtiden (Meling 2000, Oma 2000).

Gravskikken med gravlegging i og ved de nedraste rester av eldre bygninger er ikke helt uvanlig for yngre jernalders graver, og kjennes bl.a. Ullandhaug, Storsheien og Vigesa i Bjerkereim og Rossaland, Sandnes (Myhre 1980: 20f; 1992:49f; Petersen 1933: 41f, 52, 95; Petersen 1951 b:22; Myhre 1966:228f).

Samlet sett kan grav 1006 gis en generell datering til vikingtid på bakgrunn av gjenstandene.

Tolkning:

Hvorvidt den delvis ødelagte røysen over hus 7 og grav 1006, er intensjonelt bygget som gravrøys av de nedraste murrestene, eller om graven ganske enkelt ble plassert i tuften uten videre ytre markering utover murrestene, kunne ikke avgjøres. Det er rimelig å tenke seg at noen form for gravmarkering/tildekking av graven må ha funnet sted. At graven ikke tidligere har vært registrert kan kanskje tyde på at dette neppe kan ha vært noen særlig monumental gravmarkering. Velger vi i utgangspunktet å anse graven som en branngrav, kan gravskikken stemme godt overens med den vanlige typen vestnorske branngraver fra vikingtid (Shetelig 1912:179ff), hvor graven er lagt ned som brannflak uten noen forseggjort verken ytre eller indre markering. Neveren som ble funnet kan være spor etter et under- eller fortrinnsvis overliggende neverlag slik det kjennes fra flere av denne periodens branngraver (Ibid.: 189,195). Tilstedeværelsen av kull og brente bein kan i utgangspunktet indikere en branngrav, men kullmengdene og beinmengdene er for små til at kremeringen kan ha vært foretatt på samme sted. Det er også høyst uvisst om beina i det hele tatt er fra menneske. Rester etter tekstil og treverk på flere av gjenstandene gjør også branngravtolknin-gen mer usikker. Det kan selvfølgelig tenkes at ikke alle gjenstandene har vært med på likbålet. Funnene viser at det uansett må ha vært ubrente tekstiler og

(høyre) Fig. XX. Gjenstander fra grav 1006. Målestokk 1:1. Grafikk: R.L. Børsheim.

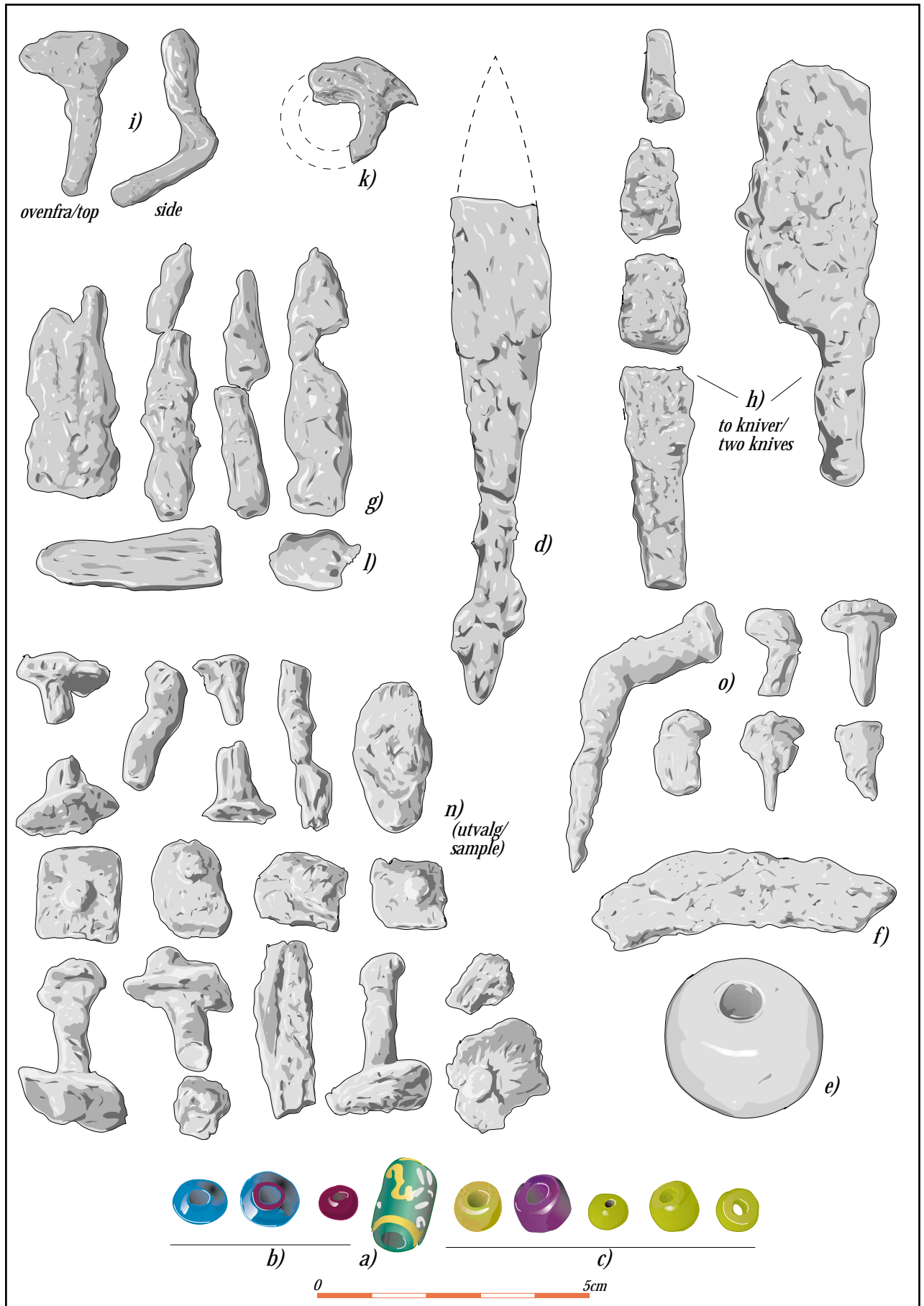
(right) Fig. XX. The finds from grave 1006. Scale 1:1. Graphics: R.L. Børsheim.

treverk tilstede i graven. Glassperlene virker heller ikke påvirket av varme, selv om biten av mulig glassfluss kan være rester av en smeltet glassperle. Jerngjenstandene fra graven har heller ikke synlige spor av glødeskall. Noen sikker kategorisering av graven som enten branngrav eller skjelettgrav blir dermed vanskelig.

Naglene og spikrene/spiker kan tilhøre en kiste eller større skrin i graven. Tilstedeværelsen av en kiste indikerer vanligvis en ubrent begravelse, men noen spor etter gravrom eller for eksempel nedgraving var ikke tilstede. Antallet klinknagler (mellom 20 og 32) er noe lavt til å være spor etter båt, og når det gjelder gravens størrelse/plass gjelder det samme som nevnt ovenfor i forbindelse med en kistetolkning. I Gausel-graven (S-1883) ble det også funnet en del nagler i en sikker ubrent grav, og den mest logiske forklaring er en slags kiste, kanskje bygget av båt/skipsplank. Mulingens er det samme situasjon vi har her, og at denne graven dermed kan være rester etter en ubrent begravelse og ikke en branngrav. Restene av kull og brente bein kan like gjerne tilhøre den underliggende husstrukturen.

Lokaliseringen av graven på et sted hvor det rundt 200 år tidligere hadde ligget hus er neppe tilfeldig. Ved å plassere den døde på stedet hvor tradisjonen tilsa at forfedrene levde generasjoner tidligere kan det tenkes at man ønsket å knytte den avdøde sterkere til forfedrene, - til den avdøde delen av ætten. Kombinasjonen med kvinnegrav i en hustuft kan også være et uttrykk for denne kvinnen sin status som husfrue, slik bl.a. Løken har tolket jernalderens langhauger (Løken 1987b). Langhaugen representerer langhuset og kvinnen, husfruen, ble begravd i 'bolighalvdelen' av denne (Ibid.). Samme idé kan kanskje også være bakgrunnen for graver anlagt i eldre hustufter. Også den såkalte Gauseldronningens grav (A-1883) lå lokalisert nedskåret i vegglinjen til en eldre hustuft (hus II - smie). Sannsynlig mannsgrav i tuft 3 på Ullandhaug (Myhre 1992:57ff), tyder på at denne type gravleggelse i en eldre tuft heller ikke bare er knyttet til kvinnegraver.

Grav 1006 kan for øvrig sammenlignes med vikingtidsgraven ved veggen på det største folkevandringsdringtidshuset på Storsheien. Denne graven var en brent kvinnegrav (mus. nr. S5179) som inneholdt biter av en oval bronsespenne (R 647), spinnehjul, jern-tener til linhekle, en vevskje og kniv foruten brente



menneskebein (Petersen 1933:41f; 1951 b:22). Det er også mulig at samlingen med 26 glassperler ved den nedraste murveggen til Birkeland 2, Eigersund (Petersen 1933:8), kan være rester av enda en kvinnebegravelse i hustuft. Ifølge Petersen må perlene ha blitt plassert her etter at huset var nedrast. Det ble her også funnet blant annet to spinnehjul, kniv, nagler og brynefragmenter (Ibid.).

Gjenstandskombinasjonen med tekstilredskaper som linhekle og spinnehjul og ni glassperler tyder på at det var en kvinne som ble gravlagt i hus 7 på Gausel. Hestetennene tilsier at kvinnen har fått en hest med i graven, enten i form av kun hestetenner eller kanskje i form av hele hestehodet. Det virker lite sannsynlig at en hel hest er lagt ned i det som fremstår som en liten grav nedlagt i en nedrast steinvegg. Tradisjonen for å legge kun selve hestehodet ned i graven kjennes fra flere andre vikingtidsgraver på Gausel (Se bl.a. grav 1883, 3751, 3298). Oftring og nedleggelse av hest i graven tolkes normalt om en indikasjon på makt og høy status for den avdøde (bl.a. Meling 2000, Näsman 1997, Oma 2000, Petersen 1951). (Se for øvrig diskusjon omkring hest i grav under grav 1883 ovenfor).

Utover funnet av hestetenner er det ingen indikasjoner på at de foreliggende gravgodset representerer noen utpreget høy sosial status for den avdøde kvinnen. Funnet virket imidlertid omrotet og fragmentarisk bevart, slik at noen sikker bestemmelse av status for den avdøde er det svært vanskelig å si noe sikkert om.

3.9. Usikker gravrøys. S-1000

Beliggenhet:

Anlegget lå like sør for veien fra Gauselbakken opp til Husaberget, 75 meter øst for våningshuset på nr. 40 (bnr. 30). Røysen var ikke tidligere registrert og lå delvis under nyere tids steingjerde, og fem meter vest for hus II og S-1883 (Gauselgraven). Lokale kartkoordinater (NGO) for røysen er Y: 18.414 (øst) og X: 100.387 (nord). Høyden over havet er 64,3 meter. Det er godt utsyn mot øst og sørover fra stedet. Det var ingen spor etter graven i markoverflaten, og den har heller ikke tidligere vært registrert.

Terrenget på stedet flater svakt ut på et jorde som skræner svakt mot øst.

Beskrivelse:

Liggende delvis under et steingjerde som gikk nord-sør over jorden ble det avdekket en mindre røys like



Fig. XX. Røys S-1000 etter framrensing. Foto: H.T.Eriksen.
Fig. XX. Cairn S-1000 after removing the topsoil. Photo: H.T.Eriksen.

vest for hus II. Røysen var ikke synlig på overflaten før undersøkelsene tok til, og den lå under jordvullen som ble tolket som åkerrein (A-1120). Ved avdekking var diameteren på steinpakningen ca 4 meter, med noe diffus avgrensing. Steinene i røysen var mellom 0,1 til 0,3 m i tverrmål, og lå i mørk humusholdig jord med en god del spredt kull. Steinene i røysen var gjennomgående mindre i toppen av røysen enn dypere i røysen. Det ble også notert flere små biter kvarts mellom steinene. Etter opprensing hadde røysen en diameter på 2,7 m, og en sirkulær grøft avgrenset røysen i undergrunnen. Grøften var mellom 0,3 - 0,35 m bred og 0,10 - 0,15 m dyp, og var nærmest fri for stein. Ca midt i røysen sto to tilnærmet rektangulære steiner på høykant, avstanden mellom dem var ca 0,4 m målt øst-vest. Steinene målte 0,25 x 0,14 x 0,45 meter og 0,19 x 0,14 x 0,3 meter. Under røysen var det et kullholdig svartbrunt jordlag, mulig brannlag.

Funn:

I røysen ble det funnet 37 skår av udekorert leirkar, de fleste trolig fra ett og samme leirkar. To skår muligvis



Fig. XX. Røys S-1000 under utgraving. Foto: H.T.Eriksen.
Fig. XX. Cairn S-1000 in the course of excavation. Photo: H.T.Eriksen.

fra et annet leirkar. Størst konsentrasjon av skår ble funnet i senter av røysen ved de kantstilte steinene. På skårene fra leirkarets bunn var det rester av forbrent organisk materiale. En flintbit ble også funnet ved opprenskning av røysens overflate. Funnet er katalogisert under museumsnummer S11639 g) og q).

Datering:

Ingen daterende gjenstander er funnet, og det er heller ikke foretatt ¹⁴C analyser av organisk materiale fra anlegget. Det faktum at røysen var overleiret med forholdsvis tykke dyrkningslag, som ble tolket til å være deler av åkerrein S-1120, tilsier at graven/røysen må være anlagt på et forholdsvis tidlig tidspunkt. Funnfattige urnegraver nedsatt i små røyser eller under flatmark kjennes fra førromersk jernalder, og delvis inn i romertid (Shetelig 1912:7ff). Vanligvis er graver fra den førromerske og romerske jernalder uten bålmørje i sør/vestnorge (Ibid.: 67f). Brannflak er et østlig trekk som først blir vanlig i kremasjonsgraver i Vestnorge i folkevandringstid (Ibid.). En del spredt kull i jordlagene var ikke nok til å definere noen form for brannflak eller bålmørje. En datering til førromersk eller romersk jernalder er mest sannsynlig, og røysen vil da bli samtidig med bosetningssporene i denne delen av området.

Tolkning:

På jordet hvor S-1000 ble funnet var det frem til slutten av 1800-tallet mange mindre røyser. Mange av disse var trolig rydningsrøyser men noen kan også ha vært gravrøyser, slik som den rike "Gauseldronningens grav" viste seg å være. Tolkningen av S-1000 som gravbaserer seg på at anlegget er en røys av forholdsvis jevnstor stein med to kantstilte steiner sentralt hvor funn av skår etter et leirkar/urne ble gjort. Imidlertid mangler det ytterligere to kantstilte steiner for at man kan snakke om et definert "hellekammer" i røysen. Situasjonen minner dog som nevnt ovenfor om urnegraver uten bålmørje slik de kjennes fra førromersk jernalder. Toppen av røysen og hele dens oppbygning gav et noe rufsete inntrykk. Hvorvidt de to kantstilte steinene opprinnelig var nedsatt intensjonelt eller er et resultat av tilfeldigheter, er svært vanskelig å si. Mangel på funn av brente bein og kompakt kullag gjør også at gravtolkningen forblir usikker for anlegget. Funn av leirkarskårene, de mulig kantsatte steiner sentralt i røysen gjør likeledes en tolkning som "ren" rydningsrøys usikker. Anlegget blir dermed stående som et usikkert gravanlegg, høyst sannsynlig fra eldre jernalder.

3.10. Ødelagt røysrest. A-3292

Beliggenhet:

Røysresten 3292 lå fire meter øst for grav 3751 i de sørvestre deler av utgravningsområdene på bruk nr. 1. Området var i 1999 dyrket mark og ligger like øst for veien opp til Husaberget og Fritidsgården, og 100 meter nord-nordvest for toppen av fjellknausen Husaberget. Koordinatene (NGO) for denne røysresten er Y: 18.585 (øst) og X: 100.433 (nord), og høyden over havet er 71,4 meter. Det var ingens synlige spor i overflaten etter A-3292 før undersøkelsene tok til, og jordlagene var også svært tykke her, i overkant av 1 meter. Terrenget skråner slakt mot nord, og det er vidt utsyn nordover fra stedet.

Beskrivelse og tolkning:

Ved avdekking fremsto anlegget som en uregelmessig avgrenset og omrotet steinansamling på ca 6,4 x 7,2 meter i flatemål, høyden var 0,5-0,6 meter i forhold til dagens undergrunnsnivå. I sørenden av røysen ligger noen større steiner på opp til 1,5 meter i tverrmål, ellers består røysen av jord og stein av ulik størrelse, fra nevestor opp til 0,5 meter i tverrmål. Et vannrør fra nyere tid er nedgravd tvers gjennom røysen i retningen nord-sør. I likhet med de øvrige røyser lå også denne røysresten på en forhøyning av den opprinnelige markoverflate.

Ingen strukturer kunne sees i røysen verken i form av oppbygning, heller og lignende.

Hvorvidt røysen var rest av gravrøys, rydningsrøys eller fra nyere tid var usikkert, og på grunn av at røysen ga et svært forstyrret inntrykk ble det i første omgang bestemt at røysen skulle snittes med gravemaskin under overvåking. Vestre halvdel ble dermed lagvis fjernet, det ble funnet et lite fragment av brent bein ellers ble ingen strukturer påvist. Beinfragmentet har ikke latt seg nærmere artsbestemme (Sellevold 2000). En mulig nedgraving i vestre del ble snittet for hånd og heller ikke her ble det funnet noe av interesse. Videre arbeid med røysen utover dokumentering ble ikke gjort.

Som nevnt i forbindelse med gravene 3751 og 3298 lå det, ifølge registreringsopplysningene fra Tor Helliesen, tre gravhauger akkurat her frem til rundt 1860. Det er høyst sannsynlig at disse tre haugene var de røysrestene som her har fått nummerne 3298, 3751 og 3292. Sistnevnte grav, 3292, er dermed restene etter den østligste av disse tre gravhaugene, og ifølge Helliesens opplysninger ble det heller ikke gjort noen funn av gjenstander eller strukturer i denne haugen da den ble jevnet med jorden på midten av 1800-tallet.



Fig. XX. Oversiktsbilde over område M, N og røysen undersøkt april 2000. På bildet Thomas Bruen Olsen og Morten Bertheussen. Foto: J. Aakvik.

Fig. XX. View of the areas M, N and the cairns excavated in april 2000. From the left: Thomas Bruen Olsen and Morten Bertheussen. Photo: J. Aakvik.

Sannsynligvis har raseringen i 1860 samt anleggelsen av vannrøret gjennom haugresten engang mellom 1860 og 1950 fjernet de siste rester av det som engang var en grav her.

Datering:

Fra anlegget 3292 foreligger det ingen dateringer. Det virker likevel mest sannsynlig å se røysresten i forbindelse med gravene 3751 og 3298 like ved siden av, samt i lys av de øvrige undersøkte graver på Gausel fra yngre jernalder, og kanskje antyde en datering til yngre jernalder også for dette anlegget.

3.11. Rydningsrøysen. A-3296, 3297, 3284, 3320 og 3319

Beliggenhet

Ved de større røysrestene 3751, 3298 og 3292 lå det flere mindre røysen (se fig.X). Røys 3296 lå like nordvest for båtgraven 3751, og målte ca 4 x 2,6 meter, og var 0,4 m høy i forhold til dagens undergrunnsnivå. Koordinater (NGO) for røys 3296 er Y: 18.602 (øst) og X: 100.431 (nord). Høyden på stedet er 71,4 meter over havet.

Røys 3297 lå like nord for 3298 og målte ca 4 x 2,8 meter, og var ca 0,3 m høy i forhold til dagens undergrunnsnivå. Koordinater (NGO) for denne røysen er Y: 18.604 (øst) og X: 100.426 (nord). Høyden på stedet er 71,7 meter over havet.

Røys 3284 lå litt for seg selv ti meter sør for 3292 og målte ca 5,1 x 4,8 meter, og var ca 0,5 m høy i forhold til dagens undergrunnsnivå. Koordinater

(NGO) for røys 3284 er Y: 18.577 (øst) og X: 100.418 (nord). Høyden på stedet er 72,4 meter over havet.

Røys 3319 lå like inntil 3751 i det sørvestre hjørnet av denne. Røysen var uregelmessig rund og ca 3,5 meter i diameter, og var ca 0,5 m høy i forhold til dagens undergrunnsnivå. Koordinater (NGO) for røysen er Y: 18.593 (øst) og X: 100.422 (nord). Høyden på stedet er 72,1 meter over havet. Denne røysen ble for øvrig også registrert ved fylkeskommunens søk her i 1996 (registrering nummer S eller T i sjakt 4).

Ca ti meter NNV for 3751 og rett nord for 3296 ble en omrotet røysrest A-3320 påvist. Formen er tilnærmet rund og diameteren ca 3,7 meter. Denne røysen ble dokumentert i plan men ikke nærmere undersøkt på grunn av tidspress.

Øst for de ovenfor omtalte røysene ble det undersøkt en del mindre røysen ved etterundersøkelsen i april 2000. Disse viste seg alle å være mulige rydningsrøysen eller moderne forstyrrelser (Børsheim 2000).

Ingen av røysene i området var synlige på markoverflaten før de arkeologiske undersøkelsene tok til. Terrenget her skrånar slakt mot nord, og det er vidt utsyn nordover over hele Stavangerhalvøya herfra.

Beskrivelse og tolkning

Anleggene var forholdsvis ens i fremtoning, og besto av jordblandete røysen med neve- til hodestore stein. 3284 ga det mest regelmessige inntrykket i forhold til oppbygging. Ingen klare strukturer ble påvist i disse røysene ved undersøkelsen. I røys 3296 var det imidlertid enkelte steiner på skrån og på høykant midt i røysen. Hvorvidt dette er spor etter forstyrrelse eller

gravanlegg er høyst usikkert. I toppen av flere av røysene ble det funnet moderne materiale som bl.a. tannkremtube, tegl og porselen. Alle røysene bortsett fra 3297 ble snittet.

I røys 3296 ble det gjort to funn, ett fragment av bronse i form av sammenbrettet bronseplate og et leirkarskår. Ved avdekking av 3284 ble det funnet to fragmenter av brent bein som ikke kan nærmere artsbestemmes (Sellevoid 2000).

Det ble ikke gjort gjenstandsfunn ved snitting av 3319 og røysen ga et omrotet inntrykk. Det kan ikke utelukkes at denne røysen er en del av anlegget 3751 da den lå kloss inntil denne.

Samlet sett fremstår de ovenfor nevnte røysene som delvis omrotede funntomme anlegg. Funnene fra 3284 og 3296 er noe beskjedne for å gi disse to røysene noen gravtolkning. Kontrasten til gravene 3751 og 3298 er svært stor, men beliggenheten kloss ved disse gjør at en tolkning som rester etter mulige beskjedne graver kanskje kan forsvares. Likevel vil jeg her anse disse røysene for å være spor etter mulige rydningsrøysler, eller kan hende er røysene egentlig rester etter nedgravde steinmasser etter de utplanerte haugene til 3751, 3298 og 3292. Funn av moderne materiale samt et omrotet inntrykk gjør at røysene fremstår som noe tvilsomme, både når det gjelder alder og funksjon.

I registreringsopplysningene fra år 1900 er det for øvrig ingen opplysninger om ytterligere hauger ut over de tre større gravhaugene i dette området (Helliesen 1900).

3.12. Røys S-2000

Beliggenhet

Røysen lå 9-11 meter sør for hus II og S-1883 (Gauselgraven), på kanten av den utflatende terrasse cirka 140 meter øst-nordøst for toppen av bergknausen Husaberget, og 30 meter sør for veien mellom Gauselbakken og Husaberget (Strandgeidlen). Lokale kartkoordinater (NGO) for røysen er Y: 18.413 m (øst) og X: 100.363 m (nord). Høyden over havet er 63,6 meter og det er godt utsyn mot øst og sør fra stedet. I dette området hadde Helliesen avmerket noen mindre røysler (Helliesen nr. 7) og opplyser at det er flere steinsamlinger i området som han vurderte som mulige rydningsrøysler. Anlegget S-2000 var overleiret av jordlag som ble tolket som åkerrein S-1120. Røysen var ikke synlig i marken før undersøkelsene tok til, og den har heller ikke tidligere vært registrert. Terrenget på stedet skråner mot øst.



Fig. XX. Røys 2000 sett i snitt mot vest. Foto: H.T.Eriksen.
Fig. XX. Cairn 2000 seen towards W. Photo: H.T.Eriksen.

Beskrivelse

Røysresten fremsto både ved avdekking og kanskje i enda større grad etter opprensingen som omrotet, og var ujevn langoval og 5,6 meter lang nord-sør. Bredden øst-vest varierende og var gjennomsnittlig 2 m. Røysresten besto av to uregelmessige steinkonsentrasjoner som møttes på midten. Sentralt i den nordre halvdel av røysen var det spor etter en V-formet nedgravning.

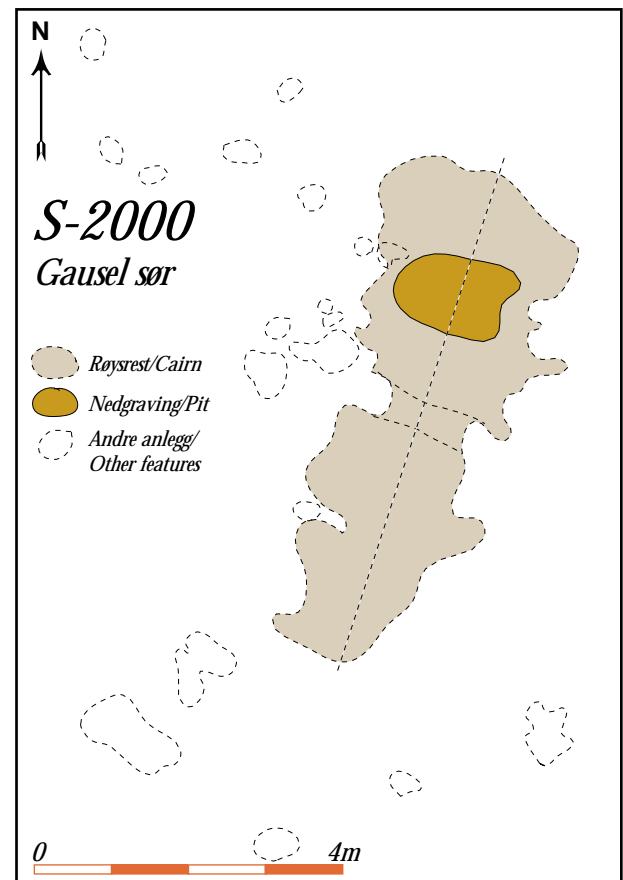


Fig. XX. Plan over S-2000.
Fig. XX. Plan of Cairn S-2000.

Nedgravningen målte 1,5 meter Ø-V og 0,9 N-S og var gravd 0,18 m ned i undergrunnen. Bortsett fra denne nedgravningen hadde røysen i bunnen en jevn avgrensning mot undergrunnen. Steinene i anlegget varierte i størrelse mellom 0,1 m og 0,5 meter i tverrmål.

Funn

Ved undersøkelsen ble det funnet et brynefragment, tre skår av leirkar, to flintavslag, en flintflekke samt en liten glatt rund stein. Ett av leirkarskårene ble funnet i nedgravningen i den nordre halvdel av røysen. Funnene er katalogisert under museumsnummer S11639 d), k), w), aa) og am).

Datering

Røysen var overleiret av åkerrein S-1120, noe som indikerer en forholdsvis tidlig datering for røysen. Gjendstandene som er funnet er ikke uvanlig for boplassfunn, og gir ikke grunnlag for nærmere datering av røysen. Det er ikke foretatt ¹⁴C analyser fra organisk materiale fra røysen, da konteksten til prøvene var for usikker.

Tolkning:

Ved den første påvisning av røysresten, ble restene vurdert til å kunne være det gjenværende bunnlaget av "Gauseldronningens grav", som var avmerket av Helliesen i dette området. S-2000 ble derfor i utgangspunktet gravd som en gravrøys. Røysresten viste seg snart å ikke være fullt så spennende.

Restene av anlegget var såpass omrotet at noen entydig og sikker bestemmelse av anlegget ikke lot seg gjøre. Røysresten kan være spor etter en røys som opprinnelig må ha vært ett sted mellom 6 og 8 meter i diameter, men den kan alternativt også være spor etter to mindre rydningsrøyser. Funnene som ble gjort er neppe rester etter et gravfunn, men løsfunn fra ulike forhistoriske aktivitetsperioder her. Nedgravningen i den nordre delen er trolig tilfeldig resultat av senere forstyrrelser, og lite sannsynlig spor etter noen grav eller en plyndringsgrop. Sett i sammenheng med Helliesens opplysninger er den mest rimelig tolkningen av S-2000 at den er rester etter en eller to mindre rydningsrøyser lagt opp i forbindelse med rydding av området engang i eldre jernalder.

3.13. Rydningsrøyser. A-1292 og 1296

Beliggenhet

Like nedenfor og nordøst for hus 1, ca 80 meter nordvest for våningshuset Gauselbakken nr. 47, ble det avdekket to røyser. Røysene lå 2,5 meter fra hverandre og åtte meter nedenfor den østre avslutningen av hus 1. Kartkoordinater (NGO) for stedet er Y: 18.450 (øst) og X: 100.571 (nord). Høyden over havet på stedet er 58 meter. Det var ingens synlige spor i overflaten før undersøkelsene tok til. Terrenget bestod frem til 1998 av dyrket grasmark som skråner svakt mot nordøst, og det er utsyn nord og østover fra stedet.

Beskrivelse

Røysene er noenlunde jevnstore hvor 1292 er noe mer langoval i formen enn 1296 som er nærmest sirkulær. Røysenes mål er henholdsvis 5 x 7 meter for 1292 sitt vedkommende og 1296 har en diameter som varierer mellom 6 og 6,6 meter. Største høyde for røys 1292 er cirka 0,6 meter og for røys 1296 ca 0,7 meter og begge ligger på en forhøyning som er rest av den opprinnelige markoverflate.

Steinene i 1292 varierer i størrelse mellom 0,1 og 0,3 meter i tverrmål, men noen få steiner opp mot 0,7 meter i tverrmål. Det er en del spredt trekull i massen, derav flere fordypninger med forholdsvis høyt innhold av trekull. Nordre del av røysen er en smal utstikker på ca 1,2 x 1,2 meter, stort sett bestående av mindre (nevestor) stein hvorav noen er varmpåvirket. I profilsnitt er det en forholdsvis steinfri V-formet forsenkning i midten av røysprofilen. Både østre og vestre del av røysen ble utgravd, og profilbenken i midten dokumentert. Jordmasse fra trekullrike partier ble sollet, men ingen funn ble gjort. Det ble også tatt en fosfatserie og flere makrofossilprøver fra jordlag i røysen. Det ble registrert ards spor under den østre delen av røysen, og makroprøver ble tatt også fra disse.

Stratigrafisk skjærer nedre del av røysens lag, som består av kullblandet humøs jord, noe ned i undergrunnen. Over dette laget er selve røysen i form av en steinblandet jordkappe, som imidlertid er nesten steinfri i midten hvor den V-formede mørkbrune fordypningen er.

Røys 1296 var dominert av en stor flat steinblokk av fylitt i sin vestre del. Steinblokken målte ca 2,5 meter i diameter. De øvrige steinene i røysen var som for røys 1292 mellom 0,1 og 0,3 meters tverrmål med enkelte spredte større stein på mellom en halv og en hel meter i diameter. I massene er det litt spredt trekull. I snittprofilen fremstår røysen med et hu-

Prøve	Materiale	Kontekst	Ukalibrert	Kalibrert	%
TUa-2550	<i>Fork. stråfragm</i>	Åkerlag under røys 1292	2345 60	800 BC – 200 BC	95,4
TUa-2540	<i>Trekull</i>	Åkerlag under røys 1292	2340 60	800 BC – 200 BC	59,4

Fig. XX. Dateringene fra prøver tatt i røys 1292.

Fig. XX. Datings from cairn 1292.

musholdig steinblandet lag men noe synlig trekull over et lag med brun silt og grus (opprinnelig markoverflate). Det er her tatt ut både en makrofossilprøve og en pollenserier. Det ble også registrert ards spor i området omkring røysen.

Funn

En jernnagle ble funnet ved snitting av den østre delen av 1292. I tillegg ble det gjort funn av moderne glassbiter ved opprensing av røysen. Som nevnt ovenfor ble også deler av jordmassene fra de mer kullrike deler av røysen samt røysmidten vannsollet, men det ble heller ikke i den sammenheng gjort funn

I 1296 ble det ikke gjort noen gjenstandsfunn overhodet.

Datering

Det er foretatt to ¹⁴C analyser fra materialet fra åkerlaget under røysen 1292. Den ene prøven var forkullede stråfragment og den andre i form av trekull.

Begge dateringene ga sammenfallende resultat til slutten av bronsealder og førromersk jernalder. Det er naturlig å se ards sporene omkring røysen(e) som tilhørende denne dyrkningsfasen. Røysen må altså være lagt opp samtidig eller senere enn denne dateringen.

Naturvitenskap: røysene 1292 og 1296

(ECS)

Røys 1292

Røysen lå like nord for nordøstre ende av hus 1. Hovedbruksfase til hus 1 er datert til overgangen mellom før-romersk jernalder og tidlig romertid. For nærmere beskrivelse av røysen se ovenfor. Det interessante var at det under røysen ble dokumentert ards spor.

Makrofossilprøve (-38) ble tatt av laget som massen i ards sporene kom fra. Pollenprøver er analysert fra gul sand som ards sporet gikk ned i (-35), fra ards spor (-36) og fra samme masse ble også makrofossilprøve -38 tatt (laget som ards sporene kom fra).

Polleninnholdet i prøven fra undergrunnen indikerer at det har vært et til dels åpent landskap i området med noe løvskog bestående av bjørk, or og hassel. Pollen av lind, alm og eik finnes også i prøven. I tillegg er det innslag av planter som vokser på tørre

bakker og heier (einer, røsslyng og blåbær) og engvegetasjon (gras, soleie, vendelrot og korgplanter med tungekroner). Solem (2001) poengterer at ideelt sett burde polleninnholdet representere vegetasjonen som var på stedet før dyrkingen begynte. Imidlertid viser analysen at det var høyt innhold av trekullpartikler i sanden i tillegg til pollen av bygg og syre. Dette kan skyldes en generell omroting av det øverste sjiktet i sanden i forbindelse med jordbearbeiding. Det kan også antyde at det har vært dyrkingaktivitet i en fase før det ble ardet i området.

Prøven tatt i selve ards sporet viser også at det er løvskog i området. Lyngarter og einer mangler i denne prøven, men det behøver ikke bety at artene ikke finnes i området. Pollenkorn av bygg og hvete er i prøven sammen med ugras og andre antropokore arter som groblad og nesle. Nesle kan også ha vokst naturlig i et orekratt. Noen av de mikroskopiske kullpartiklene kunne identifiseres som furu. Det er funnet så lite furupollen i prøvene fra Gausel at det sannsynligvis ikke har vokst furu i nærheten, tilstedeværelsen er et resultat av langtransport av furupollen. Trekull av furu kan derfor antyde at aske er tilført jordsmonnet (Solem 2001).

Pollenprøve er analysert fra laget over sanden, dette er samme massen som i ards sporene. Innholdet er i hovedtrekk lik innholdet fra ards sporene. Imidlertid er pollen av lyng og einer funnet i prøven. Dette viser at denne vegetasjonstypen er i området. I tillegg er det funnet pollen av ugraset linbendel.

En makrofossilprøve er analysert fra laget som ards sporene er ardet fra. I prøven var det forkullede frø av småsyre, linbendel, hønsegras, soleie, starr og bringebær. Ugrasene kan ha vokst i åkeren og sammensetningen med forholdsvis mange frø av småsyre og linbendel tyder på at åkeren ikke hadde høyt næringsinnhold. Bringebærbusker virker fremmed i en åker, men det er mulig at buskene har stått langs kanten av åkeren. Bringebærfrøet kan også kommet med aske som muligens er brukt til jordforbedring. Det var ikke forkullede korn av bygg eller hvete. I prøven var det fragmenter av tynne kvister og strå. Fragmentene av strå ble datert til førromersk jernalder (Tua-2550, tab ttt.). Åkeren er sannsynligvis anlagt i tidlig før-romersk jernalder, det betyr før noen hundre

år før bygging av hus 1. Åkeraktiviteten påvist under grav A-1292 har vært samtidig med bosettingen på felt C, Hus 2, 5 og 6.

Røysen (A-1292) er anlagt i en åker fra førromersk jernalder. Trekull fra røysen er datert til samme alder og det kan indikere at åkerbruket med arding ikke har foregått lang tid før røysen ble anlagt.

Røys A-1296

Fem meter sørøst for gravrøysen (A-1292) lå en røys som var dekket av en stor flat stein. Denne steinblokken var 2x3 meter. En ansamling av stein lå delvis under steinblokken som i felt ble antatt å være en ryddningsrøys. Det var mulig å skille ut to lag under steinen. Det nederste laget (2) bestod av gulbrun fin sand med noe humus. Laget (1) over var spettet brun og grå sand. I laget var det også gulbrun sand, småstein og trekull. Ardspor ble ikke sett i profilet. Siden dette var i nærheten av gravrøysen (A1292) med ardspor under, kunne det være en mulighet for å fange opp forandringene gjennom tid fra før dyrkning og gjennom dyrkningsperioden. En så for seg at steinblokken hadde beskyttet lagene under slik at disse ikke var omrotet.

En makrofossilprøve er analysert fra laget som bestod av hovedsakelig gul sand. Prøven inneholdt ikke identifiserbare makrofossiler. To prøver er analysert fra lag 1. Den nederste inneholdt frø av bringebær og den øverste inneholdt kornfragmenter, frø av syre, småsyre og smalkjempe. Funnene antyder en dyrkningsaktivitet eller at det kan være utkast fra ildsted for jordforbedring. Det er vanskelig å antyde alder fordi materiale fra profilet ikke er datert. Tanken var at skille mellom gul sand og mer humusrik sand kunne være samtidig med skiftet under gravhaugen (A-1292).

Det er analysert to pollenprøver fra hver av de to lagene. Prøvene fra det nederste laget viser at det har vært løvskog og lyngvegetasjon i området, i tillegg er det pollen av beiteplanter, uidentifiserte korn, hvete, ugras og planter som har vokst fuktig (soldogg og torvmose). Sammensetningen av pollen varierer lite i de fire prøvene fra profilet (Solem 2001). Det er noen færre arter representert i prøven tatt øverst i profilet. Det er pollen av gran i de tre øverste prøvene. Det er funnet så få pollen av gran og furu at det sannsynligvis reflekterer langtransport av pollen. Gran var en sen innvandrer til Norge, omkring 1500 AD hadde den nådd grensen til Vest-Agder fra øst (Solem 2001). Dette tilsier at lagene i profilet kan være avsatt etter middelalder dvs. i moderne tid. Steinblokken er så stor og tung at denne antagelig er blitt lagt her etter at

maskinkraft ble innført i landbruket. Lagene under steinblokken er sannsynligvis blitt bearbeidet og omrotet i moderne tid. Det foreligger ingen dateringer fra profilet.

Forventningen til analyseresultatene fra dette profilet ble ikke innfridd. Imidlertid støtter analysen det bildet av vegetasjonen som de andre analysene fra området har vist. Det har vært løvskog dominert av bjørk med or og hassel. Samtidig har det vært partier med lyngvegetasjon. Deler av vegetasjonene har vært sterkt influert av dyrkning og beiting (Solem 2001). Mosaikken av de ulike vegetasjonselementer har sannsynligvis vært i området fra begynnelsen av jernalder og opp mot vår tid.

Tolkning:

Røys 1296 med den store fyltittblokken er høyst sannsynlig en omrotet ryddningsrøys. Fyltittblokken lå imidlertid høyt i lagene og er lagt på røysen på et senere tidspunkt. Til flytting av en slik blokk trengs det vanligvis maskinkraft. Området er blitt påført masser og drenert i historisk tid, og det kan ikke utelukkes at den store fyltittblokken er lagt på røysen innenfor de siste 100 år som del av jordarbeide. En nyere tids dreneringsgrøft ender også like inn mot røysens vestre kant. For øvrig virker røysen som en regulær ryddningsrøys med varierende steinstørrelse og som resultat av nok så "tilfeldig" sammenkasting av stein.

Røys 1292 gir et mer 'ryddig' inntrykk, men man kan ikke her snakke om noen egentlig intensjonell 'oppbygning' av røysen. Funnet av jernnaglen, fosfatprøvene samt fordypningen i midten av røysen er de nærmeste holdepunkt vi har for å kunne gi røysen en annen status enn en ryddningsrøys. Konteksten til jernnaglen er dårlig og mangelen på andre funn gjør at naglen blir stående som et enkelt løsfunn som neppe lar seg definere som del av et gravfunn alene. Tilstedeværelsen av en viss mengde organisk materiale (for eksempel et lik) i graver fører over tid til utfelling av fosfat som igjen gir høyere fosfatverdier i undergrunnen under graven. Ved hjelp av fosfatprøver fra undergrunnen vil man ut fra fosfatsanalyser dermed kunne få en indikasjon om hvor det kan ha vært en grav. Fosfatserien som ble foretatt for røys 1292 på Gausel ga imidlertid ikke noe resultat, da jordsmonnet på moreneryggen har et for høyt naturlig innhold av fosfat som gjør at noen signifikant forhøyet fosfatverdi ikke lot seg påvise her (A.Forsberg pers.medd.). Andre forsøk på fosfatkartering på Gauselhøydedraget har også vist seg å gi få resultater.

Nedgravningen i røys 1292 ga inntrykk av å være gjort med forsett, og den smale utstikkeren mot nord

i røysen kan godt være utkastmassen fra midten. Den steinfrie fordypningen omtrent i midten av røysen var kullholdig men med få synlige kullbiter. Snittprofilen med nedgravningen kunne minne om de funntomme gravrøyser på Høyland i Sandnes kommune, Rogaland undersøkt i 1986/87 (pers. medd. Per Haavaldsen). I det tilfellet ble røysene tolket som funntomme graver på grunnlag av en forhøyet fosfatverdi fra en prøve tatt under en av de 12 undersøkte røysene her.

Dersom kullforekomsten i røys 1292 på Gausel er rester etter en brannbegravelse burde det kunne forventes biter av brente bein i massen. Noen brente bein ble ikke funnet.

Alt i alt synes det som det er en nokså tynt grunnlag å tolke røys 1292 som rest av gravrøys. Jeg velger derfor å anse også denne røysen som en rydningsrøys fra dyrkingsaktiviteten på stedet i slutten av bronsealder og begynnelsen av jernalder.

4. Tolkninger

4.1. Bosetningssporene

4.1.1. Endring i bosetningen

Hvilke endringer kan spores i bosetningsstruktur, lokalisering og byggeskikk på Gausel i løpet av jernalder?

Bygningsmassen som er avdekket gjennom de arkeologiske undersøkelsen på Gausel utgjør til sammen 21 bygninger, hvorav de fleste av disse viser spor etter flere faser. Et ytterligere overskudd av stolper utover dette igjen, stolpehull som ikke synes å utgjøre ombyggingsfaser for bygningene, er også vanlig forekommende for mange av de avdekkede hustomtene på Gausel. I tillegg kommer områdene med anleggspor, primært stolpehull, hvor det ikke har latt seg fremtolke nærmere bestemte bygninger. Til sammen synes det rimelig å anslå det totale antall bygninger innenfor de avdekkede utgravningsfeltene til et sted mellom 25 og 30.

Bosetningen fordeler seg i tre områder:

- 1) det sørlige som utgjøres av bygningene I, II, IV, V og VI (Gausel Sør),
- 2) en nordøstlig konsentrasjon som utgjøres av bygningene 2, 5 og 6 (Gausel Nord), samt
- 3) hovedkonsentrasjonen av bygninger mot toppen av høydedraget med bygningene 1, 3, 4/10, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 17 og 18.

Bygningene er gjennomgående orientert liggende med lengderetningen i flukt med terrengets fallretning, med unntak av hus II som ligger på tvers av fallretningen og husene 9 og 14 som ligger diagonalt i forhold til fallretningen. Det ser ut for at bygningenes orientering hovedsakelig er med hensyn til topografi og landskapets fallretning, noe som er nokså vanlig for jernalderhus (Myhre 1980:230). Vær og vindmessige hensyn kan også ha vært medvirkende til orienteringen, særlig kalde vinder fra nordvest/sørøst er fremherskende på Nordjæren. Østsiden av Gauselhøydedraget ligger imidlertid delvis i le og er mindre

værutsatt enn andre deler av området, men i en periode med et nakent landskap med få trær, har nok også jernaldersbebyggelsen på Gausel fått merke den kalde nordvesten.

Dateringsmessig fordeler bygningene seg i grupper på rundt tre samtidige bygninger. For område 1 med bygningene: II, IV, V, VI er datert til førromersk jernalder (500 – 0 f.Kr). Område 2 med hus 2, 6 og 5, kan også dateres til førromersk periode. For hus IV foreligger det også dateringer som kan trekke denne bygningen bakover til overgangen mellom bronsealder og førromersk periode. For område 3 kan det ut fra dateringen skilles ut flere grupper med dateringsmessig sammenhengende bygninger. Den eldste gruppen her utgjøres av hus 1 og 13 som begge er datert til eldre romertid (0 – 200 e.Kr). Fra perioden yngre romertid og folkevandringstid (200 – 650 e.Kr) utgjør husene 8, 4/10 og 7 én gruppe, og hus 11, 12 og 14 utgjør en gruppe som generelt kan plasseres i merovingertid (600 – 800 e.Kr).

I tillegg har vi hus 9 som er datert til folkevandringstid, og hus 3 og bygning 15 som ser ut til å kanskje kunne plasseres i overgangen mellom merovingertid/vikingtid. For bygning 15 er imidlertid dateringen kun gjort på bakgrunn av strukturelle likheter med tilsvarende bygninger (se s.**), og for hus 3 er både bygningstolkningen og dateringene noe sprikende. De tre øvrige husene, hus I, 17 og 18, er ikke nærmere datert eller typebestemt. I periodene førromersk jernalder, folkevandringstid og merovingertid utgjøres gårdsenheten på Gausel av tre samtidige bygninger.

Tabellen fig.XX viser husenes høyde over havet sammenlignet med deres dateringer.

Kronologisk ser det dermed ut for at den forhistoriske bebyggelsen på Gausel forflytter seg oppover mot toppen av høydedraget i løpet av jernalder, gjennomsnittlig hvert 400de år. For den aller yngste bebyggelsen i vikingtid og tidlig middelalder er det sparsomt med spor. Hus 3 har både gitt dateringer til

siste del av jernalder, og til dels sene middelalderdateringer. I første omgang indikerer disse dateringene at det har vært dyrkingsaktivitet i dette området mellom 700 og 1600-tallet. Selve bygningssporene etter hus 3 er tolket som minst tre husfaser av en eller flere treskippede jernaldersbygninger. Middelalderdateringene er neppe sammenhørende med disse bygningenes brukperiode. Tilsvarende sene dateringer er heller ikke påvist for bygningssporene umiddelbart rundt hus 3. Gården på Gausel har vært bebodd og dyrket også i tidlig middelalder (Olsen 1976), og middelalderdateringene fra hus 3 er trolig spor etter denne aktiviteten. Bebyggelsen på Gausel i vikingtid/tidlig middelalder lå trolig enda lenger opp mot Husaberget, hvor den senere gårdsbebyggelsen har vært lokalisert siden 15-1600-tallet. Hus 3 er imidlertid for dårlig opplyst til noen mer omfattende diskusjon omkring middelaldergården på denne basis er meningsfull.

4.2 Endret lokalisering

Ved undersøkelsene ble det funnet spor etter arding spredt over hele området. Prøver tatt fra disse ardsporene tyder på at man har utnyttet store deler av høydedraget allerede fra førromersk jernalder av (ECS). Åkerreiner viser også at området har vært dyrket over lang tid, og prøver tatt fra åkerlag i åkerreiner og under røyser har også gitt dateringer tilbake til overgangen bronsealder/førromersk jernalder (ECS). For å ikke utpine jorden har man sannsynligvis drevet med brakklegging av åkrer med jevne mellomrom. I slutten av romertid får man en overgang til en ny og mer intensiv driftsform med permanente gjødslete åkrer i Rogaland (Løken 1992b:65f). Funn av bl.a. meldestokk i makrofossilprøver indikerer at gjødsling av åkrene kommer inn fra og med sen romertid på Gausel. På denne tiden er gården på sitt hittil største og gjødsling av åkrene er trolig en forutsetning for gårdens ekspansjon i denne perioden. Den kan være nærliggende å tenke seg at dyrkningsmessige årsaker har vært medvirkende til den flytting av gården høyere opp på høydedraget i løpet av de 11-1200 årene som den påviste bosetningen fordeler seg innenfor. Avstandene mellom de ulike lokaliseringene er imidlertid liten, kun rundt 100 meter, og det er tilnærmet det samme jordbruksarealet som utnyttet i alle perioder. Det er derfor vanskelig å se at de jordbruksmessige hensyn skal ha hatt avgjørende vekt for en endret lokalisering av gården.

Endringer i det arkeologiske materialet med et større innslag av bl.a. prestisjegjenstander i graver samt en generell økning i bygningsstørrelsen i romertid/folkevandringstid er tolket som tegn på at det har

Gruppe	HUS	Høyde (m. o. h)	Datering	Periode
1	2	43 - 44,3	350 BC -100 BC	F.rom.
1	6	45,6 - 47,2	350 BC -50 BC	F.rom.
1	5	45,5 - 46,7	350 BC -150 BC	F.rom.
2	V	56,1 - 57,4	500 BC -150 BC	F.rom.
2	IV/VI	59,4 - 61,3	750 BC -200 BC	(Y.bra) F.rom.
3	1	59,5 - 61	150 BC -200 AD	F.rom.-Rom.
2	II	63	500 BC -200 BC	F.rom.
2	I	63,7	Udatert	-
3	13	64,5 - 65,6	50 - 250 AD	E.rom.
3	4/10	64,5 - 67,4	250 - 600 AD	Y.romFvt.
3	8	64,8 - 67,5	200 - 600 AD	Y.romFvt.
3	7	65 - 66,5	400 - 600 AD	Fvt.
3	11	65,6 - 66,1	650 - 800 AD	Mer.
3	3	66	700-1050 AD	Y.j.a.
3	18	66,9 - 67,9	Udatert	-
3	12	66,9 - 68,2	600- 780 AD	Mer.
3	14	67,6 - 68,8	650 - 800 AD	Mer.
3	15	68	600 - 800 AD	Y.j.a.
3	17	70,5-71,3	Udatert	-
3	9	71,7 - 72,2	400- 600 AD	Fvt.

Fig. 4. Tabell over husenes høyde ove havet og deres datering.

Fig. 4. Table of the houses location level and their dating.

foregått en befolknings- og bosetningseksplansjon, samt en sterkere sentralisering av den politiske makten (Løken 1992b, Myhre 1985, 1987). Gårdseksplansjon og omleggingen til gjødslete åkrer kan ha medført en økt akkumulering av et økonomisk overskudd som basis for makt. En befolkningsvekst og framveksten av en ny ledelsesstruktur har høyst sannsynlig medført økt vektlegging på eiendomsrett, gårdsgrenser og en økt stratifisering av samfunnet. Noe som igjen har gitt en periode med økt uro og ufred mellom ulike sosiale og regionale befolkningsgrupper. I denne forbindelse må strategiske hensyn ha vært svært viktige for lokaliseringen av gården. Ved å trekke bebyggelsen vekk fra en utsatt strandlinje og lengre opp i landskapet med bedre utsyn, fikk man bedre tid til å områ seg når eventuelle fiendtlige grupper dukket opp. Det ligger da også flere bygdeborger i området, både på Jättanuten like nord for Gausel og på Ulsberget helt syd på Gausel. Lokaliseringen av gården på Gausel fra midten av romertid og fremover har gitt svært godt utsyn, både mot innløpet av Gandsfjorden mot nord og øst, og den øvrige del av Stavangerhalvøya mot nord. Beliggenheten var svært sentral på den smale landstripen mellom Gandsfjorden i øst og det nå utappede Stokkavannet i vest (se kart s. XX). I en tid hvor sjøen

var den viktigste og trolig raskeste ferdsselsåren, må oversikt over fjordinnløpene vært avgjørende. Fra Husaberget på toppen av Gauselhøydedraget like sør for den utgravde bosetningen er det forøvrig vid utsikt sørover og mot Harfsfjord i vest. Strategisk finnes det dermed knapt noen bedre lokalisering for denne delen av Nordjæren.

4.3 Endring av byggeskikk

Bygningssporene på Gausel vitner om treskipede bygninger (langhus) bygget i såkalt grindteknikk. En byggeteknikk som her i landet har sin historiske utbredelse fra Rogaland til Sunnmøre, og som har tradisjoner helt opp til vår tid (Schjelderup 1999). Grunder består av to parvise, gjerne jordgravde, takbærende stolper (staver) sammenbundet øverst med en drager (bete). Grindene blir satt opp etter hverandre i husets lengderetning og bindes sammen øverst av langsgående dragere/åser (stavlegje) i hele husets lengde. På disse, samt på åser på sideveggene, hviler igjen sperrene til takkonstruksjonen (Schjelderup 1999). Kun en av bygningene avviker fra dette skjema og det er den lille U-formete bygning 15 (stakktuft). Det er imidlertid store ulikheter i de enkelte bygningselementenes utforming og i bygningenes størrelser. Bygningenes lengde varierer fra ca 15 meter (bygning 15: 3,5 m) til rundt 39 meter, og bygningenes ytre bredde varierer mellom 3,5 og 8 meter. For bygningene I, V, 5, 6, 7 kjennes ikke deres opprinnelige størrelser, da disse kun er fragmentarisk bevart. Når det gjelder veggkonstruksjoner er det også stor variasjon i materialet. Det er spor etter både flettverksvegger med leirklining, murvegger, plankevegger nedsatt direkte i grunnen, og plankevegger i syllstokk. Det er spor etter både rette endevegger og buete endevegger, og ulike krumningsgrader for langveggene til de ulike husene. Ytre dreneringsgrøfter for øvre deler av bygningene IV, 1 og 15 er også dokumentert. Det synes å være tendenser til et mønster i plasseringen av innganger, hvor man i eldre jernalder frem til yngre romertid som hovedregel har hatt motstående innganger i midten av bygningen, og at man fra yngre romertid og folkevandringstid også får innganger i endene av bygningenes langvegger. Alle innganger er imidlertid påvist i langveggene til husene og det er ingen spor etter innganger i gavlveggene. Den mulige inngangen i enden av det førromerske hus 6 er eneste brudd i dette mønsteret, men denne inngangstolkningen er høyst usikker og bør ikke tillegges særlig vekt her. Endringen i inngangsmønsteret skal trolig knyttes til en endret organisering av bygningens inndeling. Imidlertid har det på grunn av det store antall anleggspor også vært

Oversikt over innganger:

HUS	Datering	Ant.	Motstilte	Lokalisering
II	F.rom.	1-2*	*	Midten*
IV/VI	F.rom.	2	X	Midten
V	F.rom	2	X*	Midten
1	F.rom.- Rom.	2	X	Midten
2	F.rom.	2	X	Midten
3	Y.j.a.	-	-	-
4/10	Y.rom/Fvt.	4*	X	Nord, Midten og Syd
5	F.rom.	-	-	-
6	F.rom.	1*	-	Sydøst*
7	Fvt.	-	-	-
8	Y.rom/Fvt	3-5*	X	Nord, Midten og Syd
9	Fvt.-Mer.	-	-	-
11	Mer.	3	-	Nord og Syd
12	Mer.	1*	-	Syd*
13	E.rom.	1	-	Midten*
14	Mer.	2*	-	Midten og Nord
15	Y.j.a.	1	-	Nord

* Usikker

Fig. 4. Tabell over husenes innganger
Fig. 4. Table of the entrances. (*= uncertain).

vanskelig å påvise helt "sikre" innganger for mange av bygningene.

Bygning 15 skiller seg ut fra den øvrige bygningssmassen som en liten U-formet grøft med fire indre stolper. Denne bygningstypen er trolig en forløper for stakktuftene og har dermed neppe hatt tilsvarende funksjon som de øvrige langhusene. Bygningstypen og dens paralleler i Rogaland er nærmere drøftet ovenfor s.**.

4.4. Nye trekk i byggeskikken?

Bygningsmaterialet på Gausel faller for en stor del inn under de bygningstyper som er kjent fra tidligere jernaldersundersøkelser i Rogaland, som for eksempel på Forsand og Ullandhaug. Utviklingen i byggeskikken kan på Gausel følges fra slutten av bronsealder og til slutten av merovingertid – en periode på 1300 år. Bygningssporene på Gausel bekrefter inntrykket av jernalderens bygninger som trebygde langhus. Trevegger eventuelt med leirklint flettverk, men uten ytre murvegg fremstår som den vanligste formen for veggkonstruksjon på Gausel. Spor etter ytre murvegger er påvist for kun de tre husene som er datert til yngre romertid/folkevandringstid. Det ser dermed ut for at ytre murvegger er et forholdsvis kortvarig fenomen i byggeskikken i dette sentrale bosetnings/gårdsområdet. Hellelegginger inne i husene er dokumentert for tre bygninger på Gausel (hus V, 5 og 1). Slike hellelegginger er ofte satt i forbindelse med det som har vært bygningens fjøsdel. I hus 2 var det et V-formet søkk i den nedre halvdel av midtskipet etter det som jeg tolker er spor av slitasje i forbindelse med tråkk/gjødselrenne. Denne nedre del av huset tolkes derfor som fjøsdel. En rekke eksempler på spor etter slik slitasje

fra inngang og inn i fjøsdel forekom i lignende bygninger fra både førromersk jernalder og romertid på Forsand (Løken pers. medd). For hus V ligger tilsvarende hellelegging tilknyttet fjøset også i den nedre delen av bygningen, mens fjøsdelen tidligere som regel har blitt påvist i den øvre halvdel av bygninger (Myhre 1980:215ff).

De ulike bygningselementer

Er den bygningstekniske utvikling kronologisk betinget eller forekommer det samtidighet for ulike konstruksjonselementer/byggeskikk?

Stolper:

Det kan synes som om bygningsmassen på Gausel er konstruksjonsmessig nokså lik når det gjelder reisverket. Sporene etter takbærende stolpehull utviser de samme variasjoner fra de eldste til de yngste bygningene. På grunn av materialets kompleksitet og at bygningen som regel er flerfaset, er entydige konklusjoner om bygningstekniske trekk over tid vanskelig.

For bygningene 1, 3, 4/10, og 8 var de aller fleste av stolpehullene skodd med skoningstein. For husene 2, 9, 12 hadde bare rundt halvparten av stolpehullene skoningstein, og for husene 13, 14 gjaldt det kun ett til to av de takbærende stolpehullene. For hus 11 ble det registrert skoningstein i kun 6 av rundt 20 stolpehull. Det ble ikke påvist noen skoningstein i stolpehullene tilhørende hus 15.

Kun fire takbærende stolper har hatt en underligger av stein i stolpehullet, en i husene 1 og 4 og to slike i hus 5.

Dimensjonene til de takbærende stolpene synes, ut fra de tilfeller der dette kan bestemmes på grunnlag av avstanden mellom skoningstein, å ha vært mellom

13 og 20 cm i bredden. Dette ut fra mål tatt i stolpehull fra husene 2, 4/10, 8, 12, og 13. For de fleste bygningene på Gausel kan det se ut for at de takbærende stolpene har vært rektangulære og orientert på tvers av bygningens lengderetning. Unntakene fra dette er de førromerske bygningene IV/VI, V og 6 hvor en forholdsvis stor andel av stolpehullene etter de takbærende stolpene var sirkulære, og derfor kan tyde på runde stolper.

Vegger:

For de eldste bygningene på Gausel tyder rekker med mindre stolpehull og funn av leirklining på at veggene har bestått av leirklinte flettverksvegger. Imidlertid ser det ut for at spor etter veggkonstruksjon i form av veggstolper ikke lar seg påvise senere enn folkevandringstids-bygningene på Gausel. Dette er i tråd med de observasjoner om er gjort på Forsand, hvor husene fra før ca 100-200 e.Kr. kan oppvise rekker med veggstolper, mens spor etter ytterveggene mangler for husene fra folkevandringstid (Løken 1992a:43). I det hele tatt er det sparsomt med spor etter vegger for husene fra yngre del av jernalder på Gausel, noe som tyder på at veggkonstruksjonen trolig har vært plankevegg nedfelt i en syllstokk (Ibid.). Det kan dermed se ut for at byggeskikken også når det gjelder veggens konstruksjon endrer seg en gang i løpet av folkevandringstid.

I den grad spor etter vegger er påvist for de yngste husene er det i form av vegggrøfter uten spor etter veggstolper. Hus 11 som er datert til merovingertid kan oppvise de kraftigste sporene etter en slik vegggrøft. Dette huset har en gindkvotient på hele 4, noe som tyder på at veggene må ha opptatt hoveddelen av taktrykket og dette kan forklare det kraftige avtrykket av



Fig. 4. Hus 11s kraftige vegggrøfter. Sett mot nord. Foto: G.A.Bårdseth.
Fig. 4. The solid walltrenches of house 11. The house seen here towards N. Photo: G.A.Bårdseth.

veggen/syllstokken i grunnen. For hus 4/10 ble det påvist både veggstolper og vegggrøft som begge lå parallelt i forholdt til husets lengderetning. Sporene representerer imidlertid ulike faser for bygningen og har ikke vært samtidige. For husene 1, VI og 13 var det spor etter vegggrøft med en rekke veggstolpehull like innenfor denne. For hus 1 og VI sitt vedkommende er grøften steinfylt og alt tyder på at det her dreier seg om en dreneringsgrøft rundt øvre del av huset, for å holde gulvet innenfor tørt. For hus 13 er muligheten for en dobbel veggkonstruksjon tilstede – en indre leirklint flettverksvegg og en ytre plankevegg i syllstokk.

Veggkonstruksjonen ligner på veggkonstruksjonen for hus II, IV og IX på Gene i Nord-Sverige, og her er sporene tolket til å være etter doble vegger (Ramqvist 1983:83ff, 145f). For husene I og II (Gausel Sør) er det en rekke svært små stolpehull langs utsiden av vegggrøften. Disse er foreslått tolket som spor etter en mulig ytre lettvegg/gjerde for å beskytte de (nedre) deler av en leirklint vegg mot vær og vind. For hus II sitt vedkommende ble disse små stolpehullene påvist for det nordvestre hjørnet av huset, den delen som må antas ha vært mest utsatt da vind fra nordvest er svært vanlig på Jæren (Myhre 1980:143).

For tre av bygningene på Gausel var det rester etter ytre veggmurer (hus 8, 4/10 og 7). Steinmurer er kun påvist for langveggene til den øvre (søndre delen) av bygningene, og hvorvidt disse har fortsatt i hele bygningenes lengde er usikkert. For langhuset 8 fra yngre romertid og folkevandringstid var det imidlertid ingen spor etter ytre steinmur i endeveggen mot sør. Mangelen på spor etter steinmur i endeveggen tyder på at den ytre veggkonstruksjonene kan ha vært ulike for en og samme bygning i denne perioden. Fra Forsand har endeveggen i mange tilfeller vært annerledes konstruert enn langveggene i denne perioden (Løken 1992a:43). Steinmurene for hus 8 (og hus 4/10) omslutter det som er tolket som hovedboligdelen til bygningen, og har dermed trolig primært fungert som en ekstra isolasjon av boligdelen. Dette er et trekk som er svært spesielt i forhold til de aller fleste tidligere undersøkte hustufter fra denne perioden, hvor ytre steinmurer omslutter hele bygningen.

For husene 4/10 og 8 ligger det som er tolket som innganger i selve den indre vegglinjen, noe som indikerer at bygningens vegger trolig har vært mannshøye (1,7-1,8 meter). For hus 11 ligger også inngangene tett opptil vegglinjen, mens for de øvrige husene er inngangene mer inntrukket i forhold til veggen og indikerer en lavere vegg. For husene 5, 6, 7, 9, 12, 14, 17 og 18 har ikke dette forholdet latt seg fastslå da det for disse bygningene ikke ble dokumentert spor etter

selve veggen, eller spor etter innganger overhodet for noen av disse.

Det er få fysiske spor etter indre rominndeling for bygningene. Det må imidlertid være rimelig å anta at langhus har hatt en form for indre rominndeling (se drøfting i forhold til bl.a ildsteder nedenfor). Skillevegger i tre mellom sideveggen og i forbindelse med takbærende stolper, ville ikke krevd en fundamentering i gulvnivå på en måte som satte spor i undergrunnen (Myhre 1980:234, Skare 1999:26). Dersom husets yttervegger var i form av en syllstokkonstruksjon, er det nærliggende å tenke seg at indre skillevegger mellom rommene har vært av samme type konstruksjon. Dermed vil det også være sparsomt med spor etter slike indre skillevegger for disse husene.

Ildsteder

Ildstedene i bygningene var alle nedskåret i undergrunnen i form av groper av ulik form, størrelse og dybde. Ildstedene fremstår som svært forskjellige, fra mindre jordblandete grunne ildsteder til dype (0,6 m) store ildsteder med massive kullkonsentrasjoner og skjørbrante steiner. For bygningene 1 og 11 er ildstedene svakere definert i grunnen og forholdsvis små og grunne. I den andre enden av skalaen finner vi hus 8 hvor det innenfor bygningens avgrensning ble registrert nærmere 20 ildsteder, størsteparten av disse var store, steinfylte og flerfasete. Denne ulikheten mellom ildstedstyper kan avspeile både ulike brukstid og funksjon for disse. Det synes innlysende at store og dype ildsteder med flere stratigrafiske lag har hatt lengre brukstid enn små og grunne ildsteder. De store ildstedene bestod i realiteten av mange mindre ildsteder/kokegroper som lå oppi eller kloss inntil hverandre. De varierende mengdene med kull i massene avspeiler at ildstedet trolig har vært brukt i ulike grad. Sannsynligvis har mye av asken/kullet blitt fjernet regelmessig, og de fleste ildsteder har vært brukt gjentagne ganger. For mange av de store ildstedene det er massive kullkonsentrasjoner i bunn, som tyder på lengre tids bruk. Stratigrafien for de store ildstedene slik de fremstår i hus 8 og 4/10, er gjennomgående et kompakt kullag i bunn, over dette er det et jordblandet kullag inneholdende skjørbrante steiner. Stratigrafien tyder på ildsteder som har vært dekket av steiner for å øke varmeoverflaten og gi en kontrollert forbrenning av veden. Ved å fjerne en eller flere stein får man da en åpning ned i ildstedet med ekstra høy varme, velegnet for både matlaging og for eksempel varmekrevende arbeid, metallarbeid/smelting eller lignende.

Spor etter luftkanaler i form av smale steinsatte grøfter inn til enkelte av ildstedene, har sannsynligvis



Fig. XX. Skråstilte heller dekket med liggende helle i anlegg (1816) tolket som luftkanal for ildsteder. Foto: G.A.Bårdseth.

Fig. XX. Angular slabs covered by a horizontal slab as probable "airvents" for hearths. Photo: G.A.Bårdseth.

gitt økt og jevnere forbrenning i ildstedene. Luftkanaler av denne type ble også påvist for bygninger på Ullandhaug (Myhre 1980: 208, 217). Luftkanalene går vinkelrett på husets lengderetning innomhus, og bøyer av nedover langs terrengets fallretning utenfor huset. Ved å trekke friskluft inn utenfra via kanaler i gulvet vil heller ikke forbrenningen i ildstedene forbruke så mye av oksygenet i rommet forøvrig. For at slike luftkanaler skal fungere fordres imidlertid en forholdsvis tett bygning. Man er avhengig av å kunne kontrollere luftsirkulasjonen, både på grunn av å skape et effektivt røykavsug ut av rommet og likevel holde på varmen inne i rommet. For bygninger av den størrelse som hus 8 og 4/10 på Gausel, som også har hatt flere innganger i ulike deler av huset, må det ha vært en rimelig håpløs oppgave å holde bygningen tett i hele dens lengde dersom ikke man har en form for inndeling i mindre rom. Ikke minst må det ha vært nødvendig å ha inngangsrom fysisk adskilt fra rom med hovedildsteder.

Som nevnt er alle ildstedene nedgravd i grunnen, kun to av ildstedene var steinsatt eller delvis steinsatt (Hus 8; A-1515, A-1551). Ett ildsted i hus 1 lå delvis under en hellelegging i bygningens øvre del, og ett av ildstedene i hus 4 var kvadratisk og delvis kantsatt av mindre stein i sidekantene (vest og øst). Begge disse sistnevnte ildstedene var for øvrig små og grunne.

Det store anlegget A-58 fra hus 2 som tidligere ble tolket som mulig ildsted/smie (Bårdseth 1999), hadde spor etter stein og leireforing i sidene og i bunnen. Total lengde for anlegget etter opprensing var i overkant av 5 meter, med ca 2,5 meter som største bredde. Formen og avgrensingen til anlegget var utflytende og i snitt på tvers av huslengden var anlegget nærmest V-formet. Anlegget var i utgangspunktet et kullholdig kulturlag som bredte seg over store deler av

den nordre delen av hus 2. Endelig form og størrelse for A-58 er derfor et resultat av opprensingen på stedet. Etter min oppfatning er dette anlegget spor etter slitasje/tråkk som senere er fylt med kullblandet masse fra senere aktiviteter, ildsted, brann etc. Fordypningen som utgjør anlegget er nærliggende å se i sammenheng med lignende fordypninger/hellelegginger i hus V, 5 og 1. Funn av sintret leire og en bit slagge fra A-58 og en fra stolpehull 161 kan tyde på at en form for eksempelvis metallarbeid eller annet varmekrevende arbeid kan ha vært utført i nærheten på et tidspunkt. Denne delen av bygningen kan også på et tidspunkt kan ha endret funksjon. For å gi anlegget en smietolkning er kun to klumper slagge noe i minste laget. Det er heller ikke gjort funn av smieperler ved gjennomgang av jordprøver fra A-58. Kulturlaget er kanskje mer sannsynlig rester etter et senere brannlag og tilsier at huset har brent ned. En slik brann ville kunne forklare både kulllag og brent og sintret leire i massen. Ramqvist (1983:149f) argumenterer for at brent leire funnet i hustomter kan være resultat av leirklining i tak og vegger har blitt utsatt for varme i forbindelse med at bygningen har brent. Desto høyere opp i huskonstruksjonen leiren stammer fra, desto høyere temperatur har leiren vært utsatt for. Særlig rundt ildstedene er det høy konsentrasjon av brent leire i Genematerialet, noe Ramqvist mener stammer fra en form for beskyttelse/tetning av taket over ildstedene, evt leirklint gnistfanger/røykhatt (Ibid.). Funn av brent leire finnes spredt utover hus 2 på Gausel, både i forbindelse med ildsteder, men også i stolpehull og andre anlegg. Spor etter både korn og ugras i massen tyder på at også aktiviteter i forbindelse med dyrkning/dyrefor har vært tilstede. Identisk innhold i makrofossilsilprøvene fra øverst til nederst i massen tilsier at fyllmassen/kulturlaget A-58 er deponert innenfor samme tidsperiode. Det er klare forskjeller i de naturvitenskapelige prøvene tatt fra henholdsvis den øvre (søndre) og den nedre (nordre) halvdel av bygningen. Antallet makrofossiler av korn i den nordre delen og fra A-58 er lite, mens antallet ugrasfrø er forholdsvis høyt, noe som vanligvis tolkes som indikasjon på fjøsdel. I den øvre delen av hus 2 er makrofossiler av korn dominerende, mens andelen ugras her er lav. Jeg mener altså at hus 2 primært har fungert som et todelt hus, med boligdel i søndre (øvre) del og fjøsdel i nordre del. På et senere tidspunkt kan det ikke utelukkes at aktiviteter knyttet til varmekrevende-arbeid kanskje har vært foretatt i fjøsdelen av bygningen. Sporene etter kulturlag inneholdende kull og brent leire er imidlertid mest nærliggende å se som resultat av at denne bygningen på et tidspunkt har brent ned.



Fig. XX. Eksempel på rektangulært ildsted i hus 8. Foto: G.A.Bårdseth.

Fig. XX. Example of rectangular hearth in house 8. Photo: G.A.Bårdseth.

Spor etter større eikestokker i kant av ildsteder i hus 8, gir inntrykk av at ildsteder kan ha vært bygget opp som en slag rammekonstruksjon. Nå skal det tilføyes at det vil være ut mot sidene av bunnen i ildstedet hvor temperaturen og forbrenningen i ildstedet har vært lavest slik at det er her rester etter større biter av forkullet trevirke vil være bevart i størst grad.

Den påfallende mangel på markante ildsteder for mange av de yngste bygningene på Gausel (hus 3, 9, 12, 14, (17 og 18)), kan markere en endret bruk eller konstruksjon av ildsteder. Oppbygde ildsteder vil i liten grad sette spor etter seg i grunnen. Disse bygningene har i det hele tatt svært få spor utover de jordgravde tak- og dørstolpene, og dette kan kanskje indikere at bygningene har hatt en form for (tre)gulv. Muligheten for dette bør holdes åpen (se også Gulv nedenfor).

Kokegroper

Skillet mellom ildsteder og kokegroper er tidvis flytende, da begge anleggstyper kan inneholde både skjørbrente steiner og kull. Ildstedene for hus 11 er eksempelvis problematisk i så henseende. Vanligvis inneholder ildsteder en større mengde kull i bunnen og massen for øvrig enn kokegropene gjør, og jordlagene omkring oppviser gjerne sterkere spor etter varmepåvirkning (rødbrent sand etc). I mange av de større ildstedene på Gausel som består av flere mindre anlegg kloss i hverandre og trolig består av både ildsteder og kokegroper om hverandre. Trolig har også ildstedene tjent ulike formål, både i forbindelse med mattilberedning i form av steking og koking, men også vært brukt i forbindelse med husflidsproduksjon. Det er få groper som kan defineres som rene kokegroper med skjørbrent stein og lite kull i tilknytning til husene, men en del anlegg ble registrert som mulige mindre

kokegroper eller udefinerte anlegg som del av eller i umiddelbar tilknytning til større ildsteder. Dette er i tråd med det som ble funnet på Ullandhaug, hvor ildsteder og kokegroper lå like inntil hverandre eller var sammenbundet av mindre grøfter (Myhre 1980:197, 208). Man har sannsynligvis anlagt kokegroper (sødegropen) kloss inntil ildstedet hvor steinene til kokegropen ble oppvarmet. Grøftene mellom ildstedene/kokegropene kan ha ledet varmluft fra ildstedet til kokegropen for å effektivisere kokeprosessen (Ibid.) Slik Myhre foreslår kan det tenkes at man har benyttet ulike typer ildsteder/kokegroper til ulike matsorter (Ibid.). Stratigrafien i mange av de større ildstedene på Gausel oppviser klare spor etter gjentatt bruk, og består av flere mindre ildsteder anlagt på samme sted i lang tid. Sannsynligvis har man etter bruk tømt ildstedet for kull og skjørbrent stein før gjenbruk.

Lokalisering

Hovedregelen er at sentralildstedene ligger i midtskipet av huset, vanligvis i krysningspunktet mellom to takbærende stolpepar (Myhre 1980:210, Løken 1996:59). Hovedildstedene har også en tendens til å være lokalisert i grupper (Myhre 1980:212). For mange av husene på Gausel ligger det også ildsteder asentralt i forhold til bygningenes midtlinjer, bl.a. for hus 1, 2, 5, og 13 hvor det er ildsteder lokalisert i side-skipene til bygningene. De fleste av disse tilhører sannsynligvis en annen bygningsfase en den som er foreslått (jfr. Løken et. al 1996:57ff). Imidlertid er det ved andre husundersøkelser påvist asentralt beliggende ildsteder eks. Stend og på Gene (Myhre 1980:210, Ramqvist 1983:68,87).

Det ble på Gausel også avdekket en mengde ildsteder og kokegroper som lå utenfor de tolkete husstrukturer. De fleste av disse er runde eller rundovale i formen og gjennomgående mindre enn de langovale til rektangulære ildstedene tilhørende husene på felt E, og er i tråd med observasjoner gjort bl.a. på Forsand (Løken et. al. 1996:59).

Gulv

Det kan se ut som om at bygningene på Gausel har hatt jordgulv i likhet med de fleste andre bygninger fra jernalder (Myhre 1980:227). Ingen spor etter eksempelvis leire- eller sandgulv lot seg påvise. Et tregulv kan ikke utelukkes, men ingen spor etter noe slikt ble avdekket, og nedgravde ildsteder direkte i grunnen uten steinavgrensning gjør det vanskelig å tenke seg plankegulv samtidig med ildstedene. Likeledes tyder de mange ildstedene og kokegropene på at lokaliseringen av ildsteder og kokegroper har endret seg i løpet av

HUS	Høyde1	Høyde2	Lengde	Hellingning
1	59,5	61	19	1:12
2	43,2	44,2	14,5	1:14,5
3	66	66	14	0
4/10	64,5	67,4	34,4	1:11,8
5	45,4	46,4	8,6	1:8,6
6	45,6	46,1	5,5	1:11
7	65,3	65,6	5	1:16,6
8	64,8	67,5	36	1:13,3
9	71,7	72,2	8	1:16
11	65,6	66,8	18	1:15
12	66,9	68,2	17	1:13
13	64,5	65,6	14	1:12,7
14	67,6	68,8	23	1:19,1
17	70,4	71,3	11,5	1:12,7
18	67,0	67,9	11	1:12,2

Tabellen er utregnet fra høyde over havet for nederste og øverste anleggspor, og lengden referer til avstanden mellom øverste og nederste anleggspor. For en rekke av bygningene er imidlertid ikke hele bygningen avdekket, men forholdstallet skulle likevel være representativ for tomtens skråning.

Fig. XX. Tabell over de enkelte husenes hellningsgrader
Fig. XX. Table of the houses slopingfactor.

bygningens levetid, og et overliggende tregulv vil ha vært vanskelig å kombinere med dette. For de yngste bygningene på Gausel var det sjeldent spor etter ildsteder, og i den grad dette representerer en endring av ildstedene fra jordgravde til oppbygde ildsteder, burde det i utgangspunktet ikke være noe i veien for en tregulvtolkning for disse husene. Et oppbygd gulv kunne kanskje forklare at husene fra merovingertid (hus 9,12, 14 (evt 17 og 18)) i liten grad består av annet enn takbærende stolper og mulige dørstolper.

Det er for øvrig ikke oppstikkende grunnfjell i noen av hustuftene på Gausel, og et jordgulv har dermed vært forholdsvis jevnt. De to største bygningene, hus 8 og 4/10, lå på 0,2-0,4 meters høye forhøyninger/jordtunger i terrenget. Som jeg tidligere har vært inne på må disse forhøyningene være resultatet av en lang stedskontinuitet for bygningene, hvor bygningene har beskyttet tomten mot den erosjon som dyrkning og frost har medført i områdene umiddelbart rundt husene. Samme fenomen med en forhøyning av opprinnelig markoverflate ble også påvist under røyser i området.

For bygninger i et skrånende terreng kan det tenkes at man på et vis har kompensert for skråningen inne i huset. Noe spor etter dette kan ikke sies å ha blitt entydig påvist. Imidlertid tyder det faktisk at det for mange av bygningene var svakest og færrest anleggspor i bygningens nederste del på at dette kan ha vært tilfelle. Samtidig er det som regel den øvre delen



Fig. XX. Heller i vestre vegggrøft A-2227 til hus 13. Foto: G.A. Bårdseth.

Fig. XX. Flagstones on the western walltrench A-2227 of house 13. Photo: G. A. Bårdseth.

som kan oppvise de best definerte sporene etter bygningen. Dette tolker jeg dithen at bygningens øvre deler har vært dypere fundamentert i grunnen enn de nedre. Ved å fundamentere den øvre delene av bygningen dypere enn de nedre har man kompensert for terrengets skråning, og tilstrebet en bygning med noe mindre hellningsgrad enn terrenget omkring. Grindverket for bygningen må ha vært satt opp i lodd, og ikke satt opp etter terrengets skråningsvinkel.

Alternativt kan svake anleggspor i nedre enden av bygninger sees på som et mulig resultat av den gradvise massetransporten nedover skråninger på grunn av dyrkning som etter hvert medfører dannelsen av åkerreiner. Følgelig vil dyrkningslaget ofte være tykkere desto lenger nede i skråningene man kommer, slik at fundamentering av jordgravde stolper ikke i like stor grad vil nå helt ned i undergrunnslaget her.

Hellningsgraden for de enkelte bygningene fremgår av tabell i fig. XX.



Fig. XX. Hellegangen 1816 under utgraving. Sett mot vest. Foto: J.Aakvik.

Fig. XX. The paved path 1816 is excavated. Seen towards W. Photo: J.Aakvik.

Som det fremgår av tabellen har hus 5 den bratteste hellningsgraden med 1 meters fall per 8,6 meter, og hus 14 har minst hellningsgrad med 1 meters fall per 19,1 meter. Gjennomsnittlig hellningsgrad for husene er 1 meters fall per 12,5 meter.

Steinlegginger

I husene 1, V, 5, 13 og mellom husene 8 og 4/10 ble det avdekket steinlegginger. For husene V og 5 er disse tolket som helleganger i forbindelse med fjøs. Slitasje etter tråkk samt stadig utspading av møkk etter husdyr er antatt å være årsaken for at det var behov for å legge heller i midtskipet i fjøsdelen av bygningen. Jan Petersen har tolket slike brolegninger som fjøsdel i flere tufter, eksempelvis Auglend 1, Storrsheien 5, Birke-land 1 og Liknes (Myhre 1980:215). Myhre tolker helleleggingen i tuft 3 på Ullandhaug som gulv i et boligrom (Ibid.), da den her dekker gulvet i hele bygningens bredde. Tilsvarende brolegging tolket som boligrom for fra blant annet Hønnland og Lyngaland 1, Vestre Hauge og Penne 1, Liste (Myhre 1980:215ff). Det kan ikke utelukkes at brolegningen i både hus 5 og V på Gausel kan ha vært i forbindelse med bolig, men plasseringen i midtskipet samt resultatene av makrofossilanalysene synes å peke mot fjøstolkninger i disse tilfellene. En steinlagt midtgang med dyrene bundet i båser langs hver side, synes å være det vanlige mønster for organisering av fjøset både i forhistorisk tid (Hagen 1953:140). For hus 1 er også en fjøstolkningen nærliggende av helleleggingen, men det kan ikke utelukkes at det her er snakk om hellelagt gulv i forbindelse med en eller annen form for spesialisert aktivitet eller eksempelvis produksjon, tresking etc. Funn av ildsted umiddelbart under helleleggingen

tilsier at helleleggingen her hører til en yngre bruksfase av bygningen. Det er derfor sannsynlig at denne del av bygningen på et tidspunkt har endret funksjon, slik som den lignende situasjonen i tuft 4 på Vaula, Mosterøy ble tolket, hvor også steinheller dekket et eldre ildsted (Myhre 1980:215).

Den nordvestre del av vegggrøften for hus 13 var dekket av flate heller, og synes å ha hatt en mulig funksjon som dreneringsgrøft eller lignende med skråstilte heller langs grøftene sider. I motsetning til steinleggingene i husene 1, 5 og V ligger ikke steinleggingen tilknyttet hus 13 i midtskipet, men i vegggrøften. I profilsnittet fremgår det at grøften er sekundær i forhold til vegggrøften til hus 13, og dermed ikke nødvendigvis samtidig med hus 13, eller alternativt tilhører bygningens yngste faser. Nærmere bestemmelse av funksjon og tolkning utover dette er ikke fastlagt.

Endelig er det steinleggingen A-1816 som var lokalisert mellom de to største husene (8 og 4/10) fra yngre romertid og folkevandringstid. Denne steinleggingen korresponderte med inngangsområder for de to husene, og synes åpenbart å ha fungert som en hellelagt gangvei mellom dem. Hellegangen målte etter fremrensing ca 14 meter øst-vest, og i østenden går den over i to steinsatte grøfter som fortsetter inn i hus 8. A-1816 bestod av flate heller lagt oppå mindre steiner og utbredelsen av steinhellene korresponderer med vegglinjene til husene 8 og 4/10. Anlegget var best bevart mot vest, og bredden (N-S) varierte mellom 3 og 1,5 meter. I den vestre enden av A-1816 inn mot hus 4/10 ligger en tilgrensende nedgravd nærmest kvadratisk steinkonsentrasjon (A-1817) med rundere stein, hvor blant annet mange leirkarskår, litt brente bein, fragmenter av jern og brente leire ble funnet. Det

ble forøvrig også funnet leirkarskår i det humøse grusblandete kulturlaget som lå over steinlaget og anleggssporene på stedet. Ett lite fragment av sølv ble også funnet mellom steiner i den nordre kanten av helleggingen 1816. Den kvadratiske steinpakningen A-1817 ligger stratigrafisk lavere enn og delvis under helleggingen A-1816. A-1817 tolkes som en steinfyllt avfallsgrop i tilknytning til hus 4/10.

Takkonstruksjoner

Da det naturligvis ikke er funnet direkte spor etter takkonstruksjonen blir diskusjonen omkring taket basert på samlet vurdering av de øvrige spor etter bygningens konstruksjon, samt analogier til historisk byggeskikk og konstruksjonsmessige vurderinger. Vi kan tenke oss et tak som hviler på langsgående åser på toppen av grindene og veggene, båret oppe av tversgående sperr som møtes i en mønsås. Buete langvegger tilsier høy sannsynlighet for at takflaten også har vært krum (Komber 2000:49), som igjen medfører at mønsåsen har vært buet. Taket må da ha hatt en dobbeltkrum form. Mangel på takbærende stolper i endeveggene tilsier av takene trolig har vært valmet ut mot kortendene. For drøfting av takets høyde/hellningsvinkel følger dette i stor grad av den form for taktekkingsmateriale bygningen kan ha hatt. Siden det ikke er funnet fysiske rester etter selve taket, må vi her basere oss på de indirekte sporene som kan si noe om takets utforming og tekking.

Tekking

For forholdsvis store bygninger med grindkvotienter på gjennomsnittlig 2 eller mindre, vil mye av trykket fra forholdsvis store takflater hvile direkte på de takbærende stolpene. Dersom taktekkingsmaterialet har vært torv, som innebærer et tak som magasinerer nedbør, vil dette medføre svært store taklaster ved nedbør. Et vått torvtak veier minst seks ganger mer enn et treetak med tilsvarende flate (Komber pers. medd.). Et slikt trykk ovenfra vil kunne føre til sig av de jordgravde stolpene ned i grunnen dersom ikke stolpene kan fordele kraften på en større flate, eksempelvis en steinhelle e.l. Stolper ville seget ulikt og over tid ført til at hele huskonstruksjonen ble skjev, med de problemer dette medfører eksempelvis i form av sprekkdannelser og lekkasjer. Spor etter bunnhelle i stolpehull er kun unntaksvis blitt påvist ved undersøkelsene (se ovenfor), og jeg mener at dette kan peke i retning av at takkonstruksjonen har vært en lettere type enn hva et torvtak representerer. En burde også kunne forvente større grad av spor etter veggene dersom deler av trykket fra taket ble fordelt på husets vegger over lang

tid. Et eksempel i så måte er hus 11 hvor den smale stolpesettingen i midtskipet i forhold til husbredden har ført til at taktrykket i svært stor grad har hvilt på veggene og gitt som resultat kraftige spor i grunnen (steinfrie veggrofter) etter syllstokken. (jfr. Diskusjon rundt veggroftene for hus 11 s. 137).

Torv som tekkingsmateriale fordrer tradisjonelt lave takvinkler på maksimalt 30-35 grader på grunn av faren for glidning (Komber 1989:36). Dersom selve takflaten også har vært enkelt- eller dobbeltkrum, passer dette også svært dårlig sammen med torv som tekkingsmateriale (Komber 2000:50). For et "avrenningstak", et tak hvor poenget er at nedbøren skal renne av taket, bør takvinkelen være brattere, helst minimum 45 grader (Komber 1989:36). En høyere takvinkel vil også gi et større loftsrom og dermed en bedre volumutnyttelse av bygningens grunnplan (Løken 1999:9). Et slikt loftsrom ville være egnet som bl.a. lagerrom og eventuelt til soveplasser (Ibid.). Fullskala rekonstruksjoner som for eksempel Ullandhaug, viser at lav takvinkel kombinert med en åpen romløsning gir store praktiske problemer med blant annet røykavdriften fra ildstedene. Komber har stilt spørsmålet om hvorvidt gresstovr i det hele tatt har blitt anvendt som tekkingsmateriale i forhistorisk tid, og mener denne taktypen helst skal knyttes til mindre og gjerne laftede hus i tidlig middelalder (Komber 2000:50). Spor etter neverrester og kulturlag som ble tolket som rester av torvtak ved undersøkelser av forhistoriske bygningsspor (f.eks. Ullandhaug) ble tolket som indikasjon på en forhistorisk bruk av torvtak. Når det gjelder taktekkingsmaterialet for forhistoriske bygninger må man, i mangel av sikre funn, i all hovedsak basere seg på konstruktive vurderinger av de øvrige bygningsspor. Min påstand er at torvtak nok ikke vært så utbredt i forhistorisk tid som man tidligere har trodd. Slik det er dokumentert på Gene og Högom i Sverige kan never funnet i hustomter også hatt andre bruksområder i huskonstruksjoner enn i forbindelse med torvtak. På Gene og Högom var never benyttet som beskyttelse mot råte og viklet rundt de nederste delene av de jordgravde stolpene (Ramqvist 1983:62, 138). De store mengder never som trengs for å dekke store takflater ved torvtekking krever god tilgang til rettvekste bjørketrær med få greiner, en tresort som i liten grad kan ha vært tilgjengelige på et skogfattig Jæren i jernalder (Bakkevig pers. medd.). Forekomsten av bjørketrær egnet til taknever er like sparsom på Jæren i dag, og ved rekonstruksjonen av torvtak på Ullandhaug ble det isteden brukt moderne plastunderlag for torvtakene og ikke never. For rekon-

struksjon av langhus på Forsand ble never til torvtaket importert fra Russland.

Går vi til de eldste bevarte trebygninger vi har, stavkirkene, er spon dominerende som tekkingsmateriale, stående plankevegger nedsatt i syllstokk er også dominerende veggkonstruksjon for disse bygningene. Det må være rimelig å se stavkirkene fra tidlig middelalder som en videreføring av jernalderens byggeskikk, da byggeskikken som andre håndverkstradisjoner bærer preg av å være svært konservativ i sitt vesen, og motstandsdyktig mot større strukturelle endringer over tid. Bruk av takstoler i takkonstruksjonen av stavkirker, gjør at man heller ikke skal utelukke slike også for større trebygninger i jernalder. Takstoler er for bygninger i prinsippet det samme som spantene er for et skip, og denne båtbyggertradisjonen kan følges tilbake til eldre jernalder. Det burde ikke være noe i veien for at de samme konstruksjonsmessige prinsipper som fantes i båtbyggeriet, kunne brukes i den samtidige husbyggingen. Et dobbeltkrumt planketak er i prinsippet konstruksjonsmessig tilsvarende en båt snudd opp ned. Takstoler er imidlertid ikke noen forutsetning for en tretak-konstruksjon på Gausel.

Et lettere tretak, enten i form av spon eller bord/plank, vil også bedre stå i forhold til en grindbygd reisverkskonstruksjon fundert rett i grunnen uten bunnhelle/bunnstein, samt plankevegger fundert i syllstokk. Eldste skriftlige kilde på taktekkingsmateriale er forøvrig en omtale av takspon i Magnus Lagabøtes landslov fra 1270 årene (Taranager 1915:140). Gresstorv har imidlertid en isolerende funksjon som man mister ved å ha et rent tretak. En løsning på dette problemet er å tenke seg at man har hatt innertak (loft) i bygningene, slik også Näsman argumenterer for det svenske materialet (Näsman 1983:210). Et innertak vil også medføre at bygningens enkelte rom vil være lettere å holde tett, og dermed gi større kontroll med luftgjennomstrømning og røyk. Et kjølig stort loftsrom med god lufting vil medvirke til å trekke røyken opp fra ildstedsrommene gjennom røykåpninger i innertaket.

For bygninger, eller deler av bygninger, med uthus/fjøs funksjon, hvor verken røykproblemer på grunn av lav takvinkel eller torvens isolerende funksjon har spilt noen rolle, er det imidlertid vanskelig å tenke seg at det har vært særlig hensiktsmessig å legge torvtak på slike bygninger. Når det gjelder varighet, tyder bevarte 7-800 år gamle stavkirker fra tidlig middelalder at tjærebredde tre/spontak neppe er en dårligere løsning enn torv. En løsning hvor ulike deler av husene kan ha ulike tekkingsmateriale slik Ramqvist foreslår for hus I på Gene (Ramqvist 1985:144), er

naturligvis teoretisk mulig, men gir praktiske problemer med hensyn til å ha to ulike takvinkler/veggghøyde for en og samme bygning.

Samlet sett er det derfor nærliggende å foreslå krumme tretak med tekking enten i form av takspon eller trebord, for flertallet av bygningene på Gausel.

4.5 Husenes funksjonsinndeling

En påfallende trekk med bygningene på Gausel er en forholdsvis lang brukskontinuitet. For det fleste bygningene er det spor etter mange faser på samme sted, noe som tilsier at en entydig funksjonsbestemmelse for den enkelte fase mange steder er vanskelig. Generelt er tilstedeværelsen av ildsteder tolket som indikasjon på at bygningen har hatt en boligfunksjon på et tidspunkt. Ildsteder utgjorde den sentrale varme- og lyskilde for boligene, og var sannsynligvis det sted hvor de fleste av de dagligdagse gjøremål ble utført. Mangel på spor etter ildsteder i den ene delen av bygningen kan dermed tyde på en uthus/fjøstolkning for denne delen. For hus 8 er det svært mange og store ildsteder langs bygningens midtakse. Imidlertid ser det ut for at det kan skilles ut en konsentrasjon av ildsteder i den søndre halvdel samt i den nordre enden. Funn av fragmenter av støpeformer i leire, og det faktum at det i all hovedsak er trevirke av eik som har utgjort brensel, gjør det mulig at enkelte av ildstedene også kan representere en form for verkstedsproduksjon. Eik er ett av de treslag som har høyest brannverdi, som gir mest varme per volum ved forbrenning, og er derfor særlig egnet som brensel for prosesser der høy og jevn varme er viktig. Sammen med rogn og bøk er eik den tresort som gir høyest varmemengde per volum (Herikstad 1995:69). På et ellers trefattig Jæren synes det i utgangspunktet noe spesielt å utelukkende ha brukt stokker av eik, som ellers er et velegnet byggemateriale, til brensel. Et annet aspekt er at ved fra bartrær i langt større grad enn løvtrær gir gnistregn ved forbrenning. Dette innebærer at brannsikkerhetshensyn kan ha vært medvirkende for valg av ved fra løvtrær til brensel i åpne ildsteder inne i trehusene.

I forbindelse med smievirksomhet er stikkflammer og gnister fra jernet i gruen en vanlig visuell indikasjon på at riktig temperatur i jernet er oppnådd. Disse gnistene vil en ikke se dersom man bruker ved fra bartrær som avgir gnistregn, blant annet derfor er ved/trekull av bartrær lite egnet i smier (G. Magnussen pers. medd.)

Rominndeling

Som nevnt ovenfor er ildsteder et viktig kriterium for å tolke en bygning eller del av bygning som bolig.

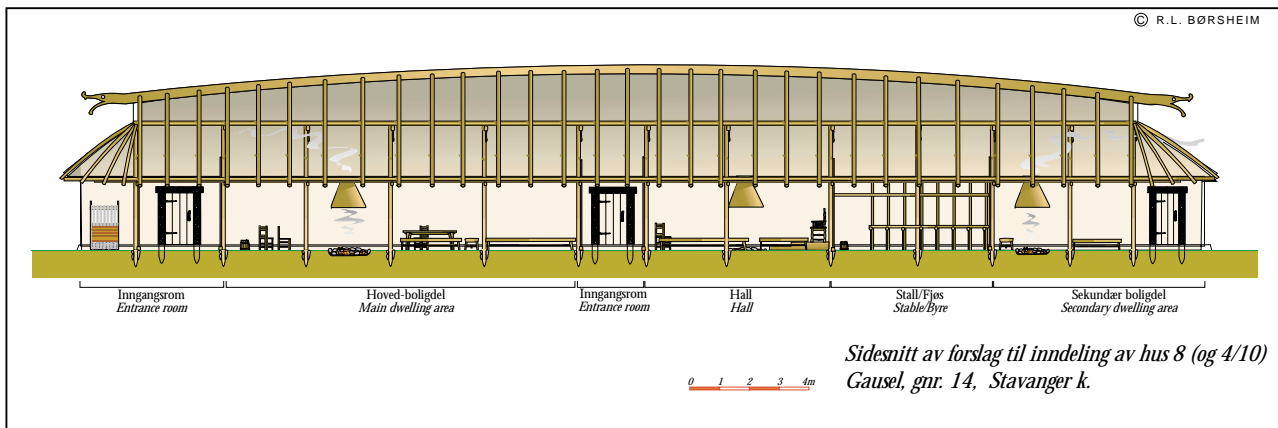


Fig. XX. Forslag til rominndeling av hus 8. Grafikk: R.L.Børsheim.

Fig. XX. Suggestion for different rooms in building 8. Graphics: R.L.Børsheim.

Ifølge Myhre er ildstedene kanskje det viktigste innboet i et hus, da det er det samlede midtpunktet som ga varme og lys til innarbeidet og maten ble laget der (Myhre 1980:212). "Ildstedenes type, funksjon og plassering vil derfor være viktig for granskning ikke bare av sosiale forhold på gårdene, men også for vurderingen av husenes funksjon og indre konstruktive trekk." (Ibid.)

Bruker vi kun ildstedet som kriterium for boligdel vil vi på Gausel ha syv bygninger som boliger (V, 1, 2, 4/10, 8, 11 og 13). Av 17 bygninger er seks todelt med en boligdel og en fjøsdel (IV, VI, V, 1, 2, 11), og to bygninger tredelt (4/10, 8) med to boligdel, en i hver ende og mulig hall/fjøsdel i midten. Hus II nordre halvpart har vært en smie, mens den søndre halvdelens funksjon er uvisst. For bygninger som hus 7, 5 og 6 er det vanskelig å si nye entydig om funksjonen da husene kun er fragmentarisk bevart. Hus 7 har imidlertid samme ytre kassemurkonstruksjon som hus 8, og en slik isolering med ytre steinmur er nærliggende å tolke til at bygningen kan ha rommet boligfunksjoner. Helleleggingen samt makrofossilene for øvre del av hus 5 peker i retning av fjøs/uthusfunksjon her. Husene I, 3, 9, 12 og 14, som i alle hovedsakelig kun er bevart i form av de takbærende stolpehull, er også uavklart m.h.t deres funksjon. Hus 14 er imidlertid foreslått å kunne hatt mulig bolig og fjøsfunksjon i kraft av sin størrelse og to separate innganger til ulike deler av huset.

De store konsentrasjonene av ildsteder, spesielt i hus 8, men også i hus 4/10, er sannsynligvis et resultat av bygningenes lange brukstid, men tyder også på stor aktivitet over tid. En feilkilde når det gjelder funksjonsbestemmelse utfra ildsteder, er naturligvis at det fra historisk tid ikke har vært helt uvanlig med mindre ildsteder også i fjøset for store deler av landet (Christensen 1995:105 i Skare 1999). Spor etter ildst-

ed under hellelagt midtgang i fjøsdelen av hus 1 på Gausel samt like ved siden av hellegang i hus 5, kan kanskje være et slikt "fjøs"-ildsted. Ildsteder i det som er tolket som fjøsdelen av hus ble også funnet i Ullandhaug tuft 3, (Myhre 1980:190f), i flere andre jernaldershus i Rogaland (Myhre 1980:276-304) i husene på Gene (Ramqvist 1983:68, 87), samt husene CL og CLXIX på Forsand (Løken pers. medd.; Skare 1999:47).

Den romlige organisering av jernaldernes langhus er diskutert tidligere av bl.a. Hagen 1953, Løken 1987, 1992a, Myhre 1980 og Skare 1999. Det todelt huset med delt bolig og fjøsdel synes å være en vanlig hustype i materialet. I folkevandringstidens langhus får man i tillegg et ekstra boligrom i fjøsenden (Løken 1992a:32, Skare 1999). Det er få direkte spor etter rominndeling i form av skillevegger o.l. for bygningene på Gausel, ildsteder, funn og analyser av makrofossiler gir imidlertid en god pekepinn om denne todelingen av husene. Det er gjerne høyere forekomst av korn enn av ugrasfrø i boligdelen, mens situasjonen er omvendt i fjøsdelen av huset.

(Rominnndeling mht makro (ECS) ?)

....

Gjenstandsfunn gir gjerne en pekepinn om aktiviteter og funksjon for de ulike delene av bygningene. Skår av leirkar bør være hyppigere forekommende i boliger enn i uthus/fjøs. Leirkar og rester etter matlaging (brente bein, forkullede korn) er vanlig å finne i forbindelse med ildsteder hvor matlagingen og mange av de daglige aktiviteter ble foretatt. Skår av leirkar er funnet for alle bygningene på Gausel bortsett fra hus 3, 9, 12, 14 og 15. For husene 1, 5, 6 og 7 er det få leirkarfunn i forhold til de andre husene, men det skal her bemerkes at husene 5, 6 og 7 er ufull-

stendige og derfor ikke totalundersøkte. Brente bein ble funnet for husene 1, 2, 4/10, 8, 9, 11, 13 og 14, men mengdene brente bein funnet i husene 1, 2, 9, 13 og 14 var svært små. Brente dyrebein er ofte funnet i eller ved ildsteder og er naturlig å knytte til mattilberedning. Skal en dømme ut fra fordelingen av leirkarskår og brente bein, synes tolkningene av bygningene 1, 2, 4/10, 8, 11 og 13 til å ha rommet boliger å kunne bekreftes. Videre at hus 2, 3, 9, 12, 14 og 15 hvor ingen funn av verken leirkarskår eller brente bein er gjort, nærliggende å anse som mulige uthus/fjøs. For hus 7 er de få funn av leirkarskår og små biter slagglitt i minste laget til å gi noen entydig funksjonsforslag for denne bygningen. For de to bygningene hus 5 og 6, er det for førstnevnte hovedsakelig funnet skår av leirkar. Disse funnene er i all overveiende grad gjort under opprensingen av bygningssporene. Den hellelagte fjøsrennen i huset gjør at en fjøstolkning er valgt for denne delen av hus 5. I hus 6 ble det i tillegg til skår av leirkar gjort mindre funn av jern, en god del slaggbrent leire, glass samt to mulige vevlodd. En rekke av funnene ble gjort i forbindelse med en grop tolket som esse midt i den sørvestre delen av huset. På bakgrunn av disse funnene har hus 6 på et tidspunkt mulig rommet en smiefunksjon, og muligvis også en bolig. Både hus 5 og 6 er ikke undersøkt i sin helhet slik at funksjonstolkningen her kun er relevant for disse bygningenes undersøkte øvre (østre) deler.

Selve distribusjonen av funnene innad i selve hustomtene er mer problematisk, da både leirkarskår og brente bein er funnet spredt rundt i hustomtene, både i ildsteder og i stolpehull, samt funnet ved opprensing. For hus 8 sitt vedkommende er det en større forekomst av funn i nordre og søndre enden av huset enn for midtpartiet. I hele midtpartiet på 12 meter er det kun tre enkeltfunn av leirkarskår. Tilsvarende fordeling kan ikke spores for parallellhuset 4/10 da hele midtpartiet for denne bygningen er fjernet av IVAR-ledningen.

Av andre gjenstandstyper funnet i husene ble det i den søndre del av hus 4/10 (hus 4) funnet en liten hammer, to knivfragmenter, jernring, del av dreiekvern og mulig vevtyngde i fyllittskifer. I den nordre enden (hus 10) ble det funnet bryne, jernnagler, to biter av to kvernsteiner. Alle gjenstandene peker i retning av aktiviteter som man kan vente å finne i en bolig. Og de store ildstedene tyder også her på at bygningen har vært benyttet til boligformål i begge ender. To avslag av flint og en mulig knakkestein ble også funnet i forbindelse med hus 4/10. Enkelte spredte avslag av flint er også funnet i hus 1, 2, 5, 11 og 13, men er neppe tilhørende disse hus-

fasene. Eventuelt er det en mulighet for at flintbitene sekundært har vært benyttet som ildflint i jernalder. Kvern- eller malestein ble også funnet i hus 1 og 8, men for hus 1 sitt vedkommende kan det se ut for at en gammel underligger til en skubbekvern her først og fremst har fungert som ganghelle.

Vevlodd, eller fragmenter etter slike, er funnet i hus 4/10, 5, 6 og 8. Funnene er registrert som både vevlodd og mulige søkker/garntyngder, men huskonteksten gjør det naturlig å se disse som mulige vevlodd. Funnene er i skifer (fyllitt), en steinart som finnes lokalt på stedet, og har spor etter ett hull i ene enden. Vevlodd er en funngruppe som klart indikerer husflidsaktiviteter i forbindelse med bolig. For hus 5 (fjøs) sitt vedkommende er den ødelagte vevtyngden trolig kun del av fyllmasse under helleleggingen.

I hus 8 og 13 er det gjort funn av biter etter det som muligvis er støpeformer i brent leire med innvendig dekor. De er alle funnet ved eller i ildsteder, og vitner om metallarbeid/støping i sørenden av disse to husene. Det er i alt funnet fem fragmenter av mulige støpeformer med uthevd dekor, - en med dekor i form av to rekker med kvadrater, to med sagtann- og linjedekor og to biter med bare linjedekor. Utover dette er det en rekke biter av brent leire som ikke er skår av leirkar, og som på grunn av likhet i gods, form og farge med de ovennevnte er bestemt som biter av det som trolig er støpeformer.

Slagg er funnet for husene I, II, V, 2, 6, 7, 8, 10 og 13. Slagg er ellers en vanlig forekommende funnkategori for hustufter fra jernalder, uten at bygningssporene dermed automatisk tolkes som smier (Skare 1999:51). Smievirksomhet skaper mye avfall, blant annet slaggbiter, og det må være rimelig å regne med at disse avfallsmassene har jevnlig vært spadd ut fra smien (Haavaldsen pers. medd.). Dermed vil slaggbiter finnes i jordmassene omkring. Det er for Gausel sitt vedkommende, bortsett fra hus II og 6, snakk om små mengder og enkeltstående biter med slaggbiter, og dette tyder på at en smieaktivitet ikke kan ha vært noen dominerende funksjon for bygningene. For hus 8 er alle de seks slaggbitene funnet i den østre steinmuren. For hus II og 6 ble det funnet langt større mengder slaggbiter (henholdsvis 1,913 og 0,568 kg), slaggpærler, flussmiddel fra smieslaggbiter og sintret leire, i begge tilfeller funnet i forbindelse med leireforete ildsted, tolket som esser. En smietolkning er derfor mest aktuell for disse bygningene. For hus II var det særlig i den nordre delen av denne bygningen smieaktivitetene har vært lokalisert, da det var her hoveddelen av jernslagget samt essen befant seg. For hus 6 lå smien i den øvre (østre delen) av huset. Hvorvidt bygningenes andre

halvdel har hatt en annen funksjon er vanskelig å si, da denne delen av hus II var dårligere bevart og gav få funn, og nedre halvdel av hus 6 ikke ble undersøkt.

Ser vi bygningenes ulike funksjoner innenfor de gårdsgruppene de tilhører, får vi en gårdsenhet fra førromersk periode bestående av en bygning med bolig og fjøsdel (hus 2), og de to parallelle husene 5 og 6 henholdsvis mulig fjøs og smie.

Gårdsenheten i sør består da av et funksjonsdelt hus med bolig i øvre del og fjøs i nedre (hus V), og de tidsmessig påfølgende bygningene IV/VI hvor leirkarskår er den dominerende funngruppen og tilsier funksjonsdeling med både bolig og fjøs, selv om det er sparsomt med spor etter ildsteder i det som er tolket som boligdelen her. Ovenfor lå hus II som rommet smiefunksjoner. Avstanden mellom disse to gårdsenhetene er minimum 220 meter (mellom hus 5 og hus V), og de representerer sannsynligvis dermed to samtidige gårder, begge med egen smie.

Fra tidlig romertid består bygningsmassen av det funksjonsdelte hus 1 med boligrom i nedre del og fjøsrom i øvre, samt hus 13 hvis sparsomme spor kan se ut til å ha hatt boligrom med ildsteder i øvre (søndre) del. Det er ellers tvilsomt om den eldre romertidsgårdens bygningsmasse er avdekket i sin helhet. Ytterligere bygninger har trolig ligget sørøst for hus 1 og 13. I en mindre del av dette område (felt F) ble det eksempelvis påvist mange spor, særlig etter veggstolper som kan indikere bygninger fra eldre jernalder. Det er ikke påvist rekker med veggstolper for bygninger fra senere enn folkevandringstid på Gausel.

Yngre romertid og folkevandringstidsgården består av de store tredelte parallelle langhusene 8 og 4/10, med både bolig med spor etter husflidsaktiviteter i sør og fjøsdel med et ekstra boligrom i nordre ende, og i tillegg kommer hus 7, hvis funksjon forblir ukjent. Hus 9 har gitt dateringer til folkevandringstid og eldste merovingertid, og er et mulig fjøs/uthus som det er naturlig å knytte til yngre rometid- og folkevandringstidsgården. Hus 9 ligger imidlertid i overkant av 50 meter fra det sørvestre hjørnet av hus 4/10.

I merovingertid utgjøres gården av hus 11 som etter alt å dømme har vært delt i en bolig og en fjøsdel. I tillegg kommer hus 12 og 14. Deres funksjon er usikker, men her foreslått som uthus/fjøs, eventuelt også med boligdel for hus 14s vedkommende. Spredningen i lokaliseringen til disse tre husene er større enn for de andre husgruppene, og representerer trolig bare et utsnitt av den samlede merovingertidsgården(e)s bygninger. Avstanden mellom hus 14 og hus 11 er 60 meter (øst-vest) og mellom 11 og 12 er det ytterligere 43 meter. Det er godt mulig at hus 3 tilhører samme

gård som hus 11 da disse husene ligger nærmest parallelt med og kun 10 meter fra hverandre. Hus 3 er klart flerfaset, sporene og dateringene tilsier en yngre jernalders datering, men hus 3 er ellers sparsomt opplyst. Verken funn av ildsteder eller gjenstander ble gjort, og på denne bakgrunn ble bygningen foreslått tolket som mulig fjøs/uthus, men alternative funksjonstolkninger er mulige.

Til samme periode i yngre jernalder er den lille U-formete bygningen 15 bestemt. Denne ligger delvis i hus 12 og kan dermed ikke være samtidig med dette huset. Det synes utelukket p.g.a. størrelsen at bygning 15 har hatt noen form for boligfunksjon, men snarere en lager eller uthusfunksjon. Det er nærliggende å tenke seg at denne bygningen representerer en tørkeplass eller lager for høy/korn, og dermed er en forløper for de såkalte høystakktuftene. De spredte og forholdsvis få bosetningsspor i de vestre undersøkelsesområdene hvor hus 9, 11, 12, 15 (17 og 18) lå, tyder sammen med spor etter arding at denne delen av området hovedsakelig har vært benyttet som dyrkningsareal.

4.6 Verksteder/produksjon?

De høye antall store ildsteder, særlig for hus 8, sammen med funn av fragmenter av støpeformer peker i retning av en form for husflid eller verkstedsproduksjon her. Funn av vevlodd av kleber i hus 8 tyder også på at veving har foregått. Som omtalt ovenfor ble det for flere av bygningene på Gausel også funnet rufsete biter av fyllittskifer med spor etter hull i ene enden som trolig er ødelagte emner for vevtyngder eller garnsøkker. Dersom man velger å se på disse som vevtyngder, indikerer det tekstilproduksjon/veving for husene 4/10, 6 og 8. For fjøset/uthuset hus 5 er det antatte vevlodd/søkke-emnet som allerede nevnt trolig kun brukt som fyllmasse i steinlegging.

Bygning II og 6 har på et tidspunkt fungert som smie på bakgrunn av funn av forholdsvis store mengder slagg og kullholdig leireforete groper tolket som esser i begge husene. Enkeltbiter med slagg er også funnet for flere av de andre bygningene på Gausel, men mengdene av slagg er langt mindre enn hva tilfellet er for hus 6 og særlig hus II.

Hellelegging, ildsted, dobbeltstolper, drenering og to parallelle smale avlange nedgravninger i sideskipene i hus 1, kan være et indisium på at en eller annen form for spesialisert aktivitet har foregått her. Gjenstandsfunnene, spredte funn av leirkarskår, skubbekvern (mulig sekundært brukt som helle) og et fragment av jernten, gir imidlertid ingen klare pekepinner i så måte.

Bortsett fra dette er det ingen spor som tilsier en spesialisert produksjon utover det som må antas å falle inn under husflid samt fremstilling av keramikk og produkter/redskaper som inngår i gårdens daglige drift. Som jeg vil komme inn på senere er mange av gjenstandene i båtgravene trolig tilvirket lokalt.

Jerngjenstandene er preget av soliditet og funksjonalitet, og smedutstyr med blant annet flere smeltdigler i båtgraven 3751 viser at metallarbeid ble utført lokalt på gården. Redskaper til trearbeid ble også funnet i graven. Det er nærliggende tenke seg at det er den avdøde selv som har laget mange av sine egne våpen og redskaper. Noen smie som kan dateres til merovingertid/vikingtid har for øvrig ikke latt seg påvise.

4.7 Hall?

Diskusjonen omkring hallen og dens rolle er relevant når spørsmål om eventuell rituell bruk av bygninger skal drøftes. Hallen som egen bygning (sal) eller rom i gårdens hovedbygning med en annen funksjon enn bolig/fjøs, dukker opp i materialet fra det fjerde århundre av (Herschend 1993:182). Løken har ut fra materialet fra Forsand foreslått at muligheten for et hallrom kan være tilstede allerede fra slutten av førromersk jernalder av (Løken 1998:30). Hallen blir tolket til å kunne ha hatt politiske og sannsynlig kultiske/rituelle funksjoner i denne forbindelse, og skiller seg fra de øvrige bygningene på gården både ved sin beliggenhet og funksjon. Hallen var et sosialt rom for den individuelle makten, og et rom hvor man også opprettholdt kontakten med det hinsidige (Herschend 1997:9). I forhold til Herschends fem kriterier for den germanske hallen, (Herschend 1993:182) er materialet fra Gausel såpass mangefasettert at noen sikker påvisning av hallfunksjon for bygninger er vanskelig. Herschends første kriterium er at hallen er knyttet til storgårder (Ibid.) Gården på Gausel har åpenbart vært forholdsvis stor i yngre romertid og folkevandringstid, og kan dermed sies å oppfylle det første kriteriet. Av bygningene på Gausel er det hovedsakelig de to langhusene hus 8 og 4/10 som med første øyekast i kraft av størrelsen, skiller seg ut som bygninger med potensiale for hallfunksjon. Disse bygningene har åpenbart vært oppdelt i flere rom, hvor enderommene i nord og sør har fungert som boliger. Spørsmålet blir om bygningenes midtrom har hatt en annen funksjon enn den fjøstolkning som er foreslått på bakgrunn av få funn og økt andel av makrofossiler av ugress. For hus 4/10 er imidlertid noen videre diskusjon om midtrommet ikke mulig da denne delen av bygningen er ødelagt, så spor etter mulig rom med hallfunksjon må søkes i hus 8. De to bygningene er ellers forholds-

vis identiske og tilstedeværelsen av to samtidige bygninger hvor begge har hatt rom med hallfunksjon er lite sannsynlig. Beliggenhetsmessig skiller disse to bygningene seg ut som helt klare sentralbygninger. Ingen av de tolkede takbærende stolpeparene i hus 8 sitt midtparti er uttrukket i forhold til midtlinjen (Løken 1998:54f, Løken 1992:32, Løken Upubl:7), men det er ytterligere anleggsspor i området som betyr at muligheten for et slikt uttrukket stolpepar ikke helt kan utelukkes. Uttrukket stolpepar er dog ikke noe nødvendig kriterium for hall. Denne delen av bygningens yngste del (fase E) består imidlertid av et minimum av stolper (kriterium 2), da det er her den største avstanden (4,5 m) mellom de takbærende grindene finnes.

Ildstedene i nordre og søndre ende i hus 8, har gitt funn av brente bein, keramikk og fragmenter av støpeformer, bryner og malestein. Dette er i strid med Herschends fjerde kriterium om at ildstedene verken skal vært brukt til matlaging eller håndverksvirksomhet. Imidlertid er det for de tre ildstedene i husets midtparti, kun gjort ett beskjedent funn. En nevestor vannrullet stein ble funnet i ildstedet A-1551, de øvrige ildstedene her er funntomme. Det er heller ikke gjort noen gjenstandsfunn i stolpehullene i denne delen av bygningen, og dette tyder på at rommet ikke har vært brukt til dagligdage gjøremål/aktiviteter som vanligvis knyttes til boligrom. Dette kan dermed tas til inntekt for en mulig hallfunksjon tolkning for midtrommet av bygningen, da store ildsteder i midtgangen i utgangspunktet er lite forenlig med en fjøstolkning. Slik det også fremgår av figuren opprettholdes fortsatt en fjøstolkning for den nordre halvdel av midtrommet, da de større funntomme ildstedene ligger i den søndre halvdel. Ellers for bygningen skiller ikke gjenstandsfunnene seg nevneverdig fra gjenstandsinventaret funnet ved de andre gårdsbygningene på Gausel (kriterium 5). Midtrommet har hatt egen inngang med hellelagt gang utenfor i vest. Muligheten for en halltolkning av hele eller deler av midt rommet i hus 8 er dermed tilstede. Det må her tas høyde for at bygningens midtrom kan ha fylt ulike funksjoner i de ulike faser. Løken argumenter for at den sosiale utviklingen i samfunnet i yngre romertid og folkevandringstid har medført at det har oppstått et behov for et eget rom for spesielle anledninger på gården (Løken Upubl.:24). Dette rommet kan også ha fylt andre og mer dagligdage funksjoner for familien på gården. Søndre del av midtrommet i hus 8 på Gausel ser imidlertid ut til ikke å kunne knyttes til slike dagligdage funksjoner, og kan dermed ha fungert som et eksklusivt hallrom, slik det blant annet kjennes fra husmateriale i Sverige og Danmark (Ibid.)

For hus 11 er det funnet et leirkar nedsatt i den ene vegggrøften, muligens som et husoffer. Et slikt funn kan markere en rituell handling, men indikerer neppe at bygningen i seg selv nødvendigvis må ha hatt noen spesiell rituell funksjon.

4.8 Tunstruktur

Hustufter fra jernalder ligger som regel gruppert rundt et gårdstun, gjerne med to av husene liggende parallelt i forhold til hverandre (Myhre 1980:229). For Gausel sitt vedkommende er denne parallelliteten særlig fremtredene for de to langhusene fra folkevandringstid, hus 8 og hus 4/10. Bygningene 11 og 3, samt 5 og 6 er også bygninger med samtidig datering som ligger parallelt. Hvorvidt de sistnevnte utgjør hovedhusene på gården er uvisst. Det mest åpenbare tunområdet i forbindelse med bygningene er altså området mellom hus 8 og 4/10. I sørenden av langhusene 8 og 4/10 går et steingjerde som knytter sammen hus 8 sitt sørvestre hjørne og det sørøstre hjørne av hus 4/10. Steingjerdet fortsetter videre vest for hus 4/10 med en åpning inn mot hus 4/10 sin vestre langvegg. Sammen med steinmurene som var bevart for de søndre deler av bygningene 8 og 4/10, avgrensar dette steingjerdet tunområdet mellom disse to parallelle langhusene.

Tunområdet er videre avgrenset av helleleggingen A-1816 som forbinder de to husenes midtpartier. Dette rommet mellom husene fremstår da som en rektangulær plass på 23 ganger 12 meter. Området var ved undersøkelsen noe lavereliggende enn bygningene rundt og inneholdt sparsomt med spor i en gruset steril og homogen undergrunn. De søndre halvdelar av både hus 8 og hus 4/10 lå lokalisert på en 0,3-0,5 meters forhøyning i undergrunnen. Denne forhøyningen er høyst sannsynlig et resultat av at undergrunnen på hustomtene på grunn av at bygningene har vært lokalisert på samme sted over lang tid, ikke har vært utsatt for den samme erosjon på grunn av dyrkning og frost som områdene rundt. Samme fenomen ble også påvist under røyser i området, disse lå også på forhøyninger av humusholdig undergrunnsmasse. Funn av frø av meldestokk i østre innganger for hus 4/10 ut mot tunet, kan være en indikasjon på at man nå har begynt å gjødsle åkrene i nærheten. Innhegningen med steingjerde i sør markerer trolig et behov for å holde husdyrene borte fra tunet og eventuelle åkrer her, eller at tunet har vært brukt som innhegning for buskapen. Analyser av makrofossilprøver fra husene 4/10 og 8 viser en økt forekomst av korn/frø for inngangsområdene ut mot tunområdet, i forhold til øvrige innganger. Grunnforholdene for tunet var identisk med de for hus 3 og 9, hvor jordlagene var erodert

vekk i en nivå som var 0,3 – 0,5 m lavere enn de gjenværende forhøyningene hus 8 og 4/10 lå på. Høyst sannsynlig er denne situasjonen en følge av langvarig og gjentatt dyrkning i områdene umiddelbart rundt husene.

I bygningene fra førromersk og romersk jernalder, som alle ser ut for å være av noenlunde samme størrelse, har fjøsdelen en gjennomsnittlig lengde på cirka 9 meter. Dette vil ha gitt plass til rundt 14 storfe, om man regner en romslig båsbredde på 1 meters bredde (Hagen 1953:140) og trekker fra 2 meter for inngangspartiet.

I siste del av romertid og i folkevandringstid vil fjøsdelen i hus 8 slik den her er tolket ha kunne rommet 12 til 16 storfe. Hvorvidt også hus 4/10 har også hatt egen fjøsdel vites ikke, ei heller hvilken funksjon hus 7 har rommet. Det kan tenkes en situasjon som den for gården på Eide, Gloppen (Diinhoff 2000), og at hus 7 har fungert som egen fjøsbygning for hus 4/10. Bygningene er større i folkevandringstid enn i de tidligere perioder på Gausel, og vi må regne med en større husholdning, og dermed også flere storfe enn for de foregående perioder. Hus 11 fra merovingertid ser ut for å ha hatt en fjøsdel av tilsvarende størrelse (9 meters lengde) som gården i eldre jernalder, med anslagsvis plass til omkring 14 storfe. For de resterende bygninger er sporene etter deres funksjon for vage til noen nærmere kvantitative vurderinger av husdyrholdet.

4.9 Gårdens utvikling i jernalder

Den forhistoriske gården på Gausel ser gjennomgående ut til å ha bestått av tre bygninger. Regner vi en familieenhet med kårfolk og ulike gårdsarbeidere i tillegg, kan enkeltgårdene på Gausel i førromersk- og romertid ha bestått av 15-20 mennesker og minimum 12-15 storfe per fjøsdel. Størrelsen på fjøsdelen er bestemmende for hvor mange dyr som kan vinterfores innomhus. For begge de to førromerske gårdsenhetene på Gausel ser det ut for å ha vært to samtidige bygninger med både bolig og fjøsfunksjon slik at antallet krøtter kan ha vært opp mot det dobbelte.

Gården på Gausel ekspanderer trolig en gang i løpet av siste halvdel av romertid. På denne tiden foregår det en generell befolkningsvekst og bosetningsekspansjon sammen med endringer i de politiske maktstrukturene (Løken 1992b, Myhre 1985, 1987). I materialet får vi både en økning i antall prestisjegaver i gravene fra denne tiden, samt en økning av bygningenes størrelse som fysiske uttrykk for den sterkere maktsentraliseringen og maktindividualiseringen som foregår. Det er mange av de samme trekk som vi ser

foregå lenger syd på kontinentet på samme tid. Den økte befolkningsveksten fordrer større jordbruksproduksjon og gjødslede åkrer blir nå i større grad tatt i bruk (Løken 1992b:65f). På Gausel flyttes gården lenger opp på høydedraget og får en bedre strategisk beliggenhet på denne tiden. Gårdens størrelse vokser betraktelig, og med to store langhus på ca 40 meter pluss minst ytterligere en bygning på gården, vitner bygningsmassen i folkevandringstid om en gård vesentlig større enn det som ellers var vanlig (Løken 1992a:44). Det vanlige mønsteret er ett stort og ett mindre langhus (Ibid.). Tilsynelatende lik organisering med store boligdelene i både hus 8 og hus 4/10 kan kanskje tyde på at det her er snakk om minst to husholdninger, – to familieenheter. De mange og store ildstedene tyder uansett på en storhusholdning i denne tiden. Fjøsdelene i hus 8 kan anslagsvis ha rommet 12 til 16 storfe, og med tilsvarende antall eller flere (hus 7=fjøs?) for hus 4/10 kan antall storfe for yngre romertid/folkevandringstidsgården ha vært mellom 30 og 50 dyr.

I merovingertid blir bygningsmaterialet noe mer spredt og gårdsenhetens struktur er vanskeligere å få tak på. Hus 11 ser imidlertid ut for å ha hatt en fjøsdel av samme størrelse om gårdshusene fra eldre jernalder, altså med bås plass til omkring 14-15 storfe, og utfra dette kan vi tenke oss en gård med like mange beboere som i førromersk jernalder og romertid.

4.10 Undersøkelsesområdenes representativitet.

De rundt 40.000 m² som er dekket av de arkeologiske undersøkelsene på Gausel var det området som ble vurdert å ha størst arkeologisk potensiale av de totalt sett rundt 500.000 m² som reguleringsplanene for Gauselbakken sør og nord til sammen utgjør. Bak denne vurderingen ligger topografiske hensyn, økonomiske og praktiske hensyn, tidligere registrering av fornminner, samt de tidligere forundersøkelser, fosfatkarteringer og søk som var gjort i området. De områder som ikke er utbygd av nyere tids veier og bebyggelse ble søkesjaktet av fylkeskommunen og AmS i 95/96, og på bakgrunn av disse søkene pekte Gauselhøydedraget seg ut som område for hovedundersøkelsene. Områdene umiddelbart vest og sør for bergknausen Husaberget ble søkesjaktet i forbindelse med museets forundersøkelser i 1995, og det ble påvist svært få forhistoriske anleggspor i grunnen her. (Steen 1995).

Det er ellers et generelt problem at det ofte kun er mindre deler av en større forhistorisk helhet som lar seg undersøke ved arkeologiske undersøkelser. Så også

på Gausel. Områdene som ligger lenger ned mot Gandsfjorden er sterkt utbygd av boliger og veier, slik at noe graving i dette området ikke var aktuelt eller praktisk mulig. Vi må anta at svært mange av de forhistoriske sporene her dermed er ødelagt av den moderne bebyggelsen. De områder som gjenstod for arkeologiske undersøkelser var de gjenværende jordbruksarealer på Gausel. Forhistoriske bosetninger og aktivitetsspor finnes utvilsomt også i andre deler av dette området enn de som ble undersøkt, men en totalundersøkelse av så store arealer er ikke gjennomførbare, verken økonomisk eller tidsmessig. Arkeologiske undersøkelser dreier seg i stor grad om prioriteringer, i forhold til faglige vurderinger og problemstillinger, i forhold til økonomi og tid og praktiske og kapasitetsmessige hensyn. I forhold til dette har undersøkelsene på Gausel avdekket og dokumentert en stor del av det som må antas å være hovedkonsentrasjonen med bevarte forhistoriske bosetningsspor på høydedraget.

Det er dermed liten grunn til å anta at de svært mange spor etter forhistorisk bosetning og aktiviteter innenfor undersøkelsesområdene på Gausel har vært begrenset til bare denne del av området. De avdekkede sporene gir imidlertid et innblikk i en del av den forhistoriske situasjonen på Gausel, i et område som rent topografisk utpeker seg som en god strategisk lokalisering av en sentralgård i jernalder.

4.11 Husenes brukslengde og samtidighet.

Tilstedeværelsen av flere bygningsfaser for mange av husene på Gausel vitner om lang brukstid for disse. Ut fra de dateringsanalyser som er foretatt kan man sette opp følgende tabell over antatt brukslengde for de ulike husene. Eldste og yngste datering er i forhold til de tolkede resultatene omkring bygningssporenes da-

HUS	Faser	Dat.1.	Dat.2	Brukstid pr fase*
1	3	0	600 AD	200
2	2	400 BC	10 AD	200
3	3	680 AD	1220	180
4/10	2	320 AD	570 AD	125
6	2	380 BC	40 AD	170
7	2	300 AD	600 AD	150
8	2	250 AD	600 AD	175
9	1	380 AD	660 AD	280
11	2	650 AD	810 AD	80
12	2	530 AD	780 AD	125
13	1-2	50 AD	260 AD	105
14	1	650 AD	800 AD	150
			Gj.snitt	161

* Anslått maksimal brukstid (år) pr fase.

Fig. XX. Tabell over antatt brukslengde husene.

Fig. XX. Table of possible length of use for the buildings.

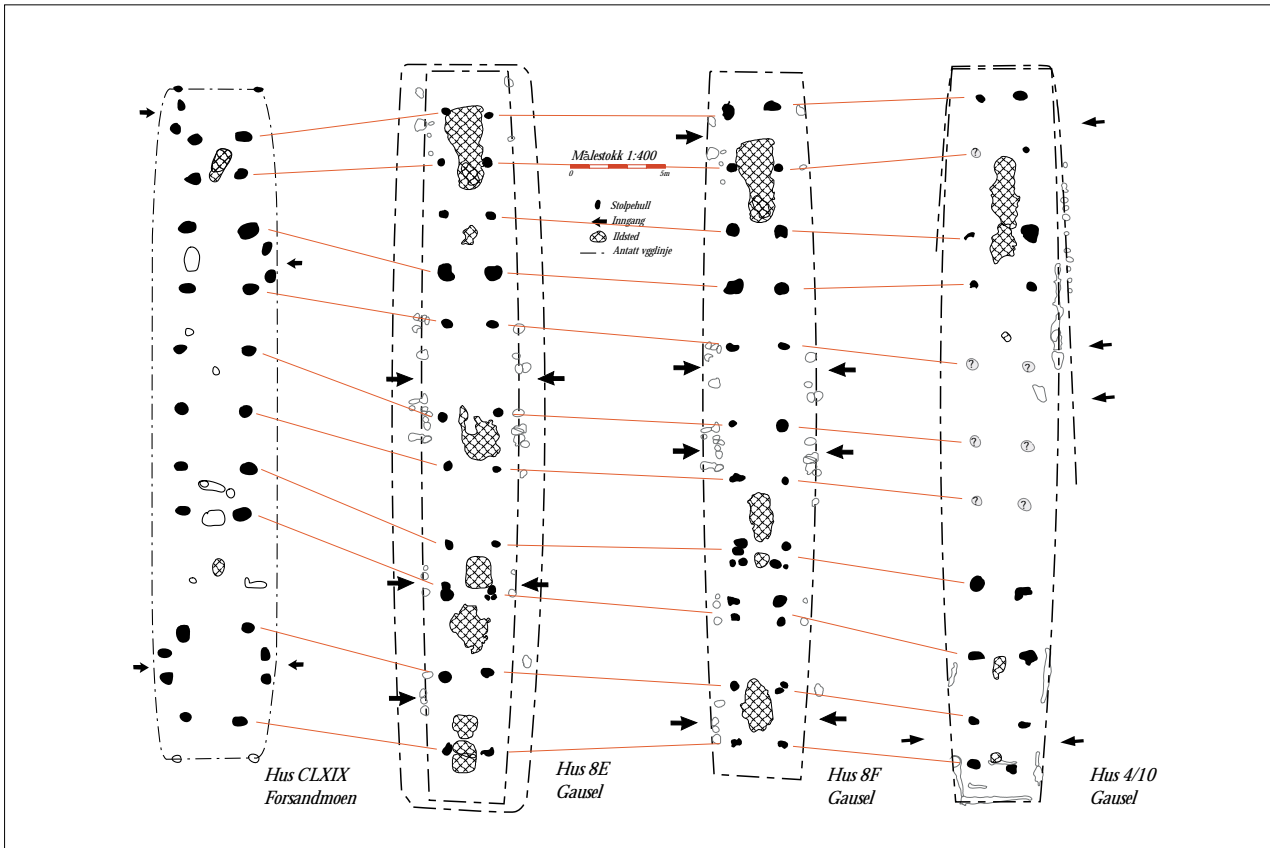


Fig. 4. Sammenligning av husene 4/10 og 8EF fra Gausel med husCLXIX fra Forsand.
 Fig. 4. Comparison of the houses 4/10 and 8EF at Gausel with house CLXIX from Forsand.

tering gjort på bakgrunn av hovedsakelig 14C analyser, men også andre faktorer.

Av tabellen ovenfor følger en gjennomsnittlig brukslengde for de ulike husfasene å være 161 år. Dette synes som forholdsvis lang tid, og reell levetid for de ulike bygningene har trolig vært noe lavere, men en 100-150 år bør ikke være usannsynlig levetid for en bygning. For Forsandmaterialet ser det ut for at gjennomsnittlig levetid for en bygning i romertid/folkevandringstid, uten gjennomgripende utskiftninger av takbærende stolper, har vært ca. 100 år (Løken 1996:69). Hyppige spor etter utskiftninger for bygninger på Gausel kan tyde på at brukslengden til disse dermed kan ha vært noe lenger enn hva som er gjennomsnittet for husene fra Forsand.

Videre har gårdsbygningene på Gausel vært lokalisert på samme sted gjennomgående for rundt 3-400 år, før man har flyttet selve gården høyere opp på høydedraget. Dette betyr at hver fjerde til femte generasjon har bygget nytt eller foretatt omfattende ombygging av husene på gården, samt at hele gårdens lokalisering har vært flyttet først etter 12 – 16 generasjoner.

4.12 Gårdsenheter

Endringer i gårdsstrukturen over tid i jernalder. Fra vanlig gårdsbosetning til stormanns/høvdinggård?

Størrelsen på selve gården med innmark er vanskelig å estimere, det vi kan si noe om er størrelsen og antallet av bygninger innenfor de undersøkte arealene. Gårdsenheten har tilsynelatende bestått av minst tre samtidige bygninger. I de eldste delene av jernalder ser de tre bygningene ut for å ha vært noenlunde jevnstore. Etter midten av romertid endrer byggeskikken seg og bygningene blir også større. De største bygningene finner vi dermed i slutten av romertid og i folkevandringstid, og det kan nå se ut for at bygningene blir noe mindre igjen i de yngste periodene av jernalder. Da vi ikke har spor av den alle yngste bebyggelsen, er noen nærmere bestemmelse av størrelsen av gården i vikingtid vanskelig. Gauselhøydedraget er et rikt jordbruksområde som også har en svært god strategisk beliggenhet. En beliggenhet som burde være velegnet for en storgård, og et godt grunnlag for et økonomisk overskudd. Gode forhold for jordbruk må ha vært en av hovedfaktorene ved lokaliseringen av storgårder og sentra (Myhre 1987:184). Nede ved sjøen på Gausel lå restene av det eneste forhistoriske naustet som er registrert langs hele

HUS	Dat.		Areal (m ²)
2	F.Rom.		93
5	F.Rom.		45*
6	F.Rom.		71*
		Totalt	209
II	F.Rom.		54
IV/VI	F.Rom.		123
V	F.Rom.		96*
		Totalt	273
1	Rom.		102
13	Rom.		70*
		Totalt	172
8	Fvt.		220
4/10	Fvt.		213
7	Fvt.		63*
		Totalt	49 6
11	Mer.		136
12	Mer.		71*
14	Mer.		117
		Totalt	324
3	Mer/Vik		75*
15	Mer/Vik		10,5
		Totalt	85,5

* Estimert minimumsareal

Fig. XX. Arealtabell for husene.
Fig. XX. Table of the areas of the buildings.

Gandsfjorden. Myhre mener at større naust er knyttet til økonomiske og politiske sentre i romertid og folkevandringstid, og lokalisert i nærheten av slike administrative sentre (Myhre 1985:50ff). Særlig i kombinasjon med bygdebosger i nærheten (Ibid., Myhre 1987:171), slik som bygdebosgeren på Jättanuten like nord for Gausel og Ulsberget sør på Gausel. Graver fra denne perioden med prestisjegjenstander, som er del av Myhres bakgrunnsmateriale for argumentasjonen for disse administrative sentra, er imidlertid ikke funnet på Gausel. Gausel har imidlertid rike graver med prestisjegods fra yngre jernalder, samt et stort røys/gravfelt som ikke er nærmere datert i Gauselskogen. Fra hvilken periode nauset på Gausel skriver seg fra er uvisst, men det representerer enda en mulig indikator for lokalisering av en storgård nettopp her.

Vår kunnskap om de sosiale og økonomiske forhold for vikingtidsgården på Gausel må i stor grad baseres på gravmaterialet. De undersøkte gravene på Gausel er hovedsakelig fra de yngste delene av jernalder, merovingertid og vikingtid. Gravgodset viser at menneskene som levde på Gausel på denne tiden hadde både økonomiske ressurser og tilgang til verdifulle importgjenstander. Økonomisk styrke er som regel nært knyttet sammen med politisk makt. Av gravene fra yngre jernalder på hele Nord-Jæren er den såkalte "Gauseldronningens" grav den desidert rikeste. Utfra gravgodset som den gravlagte kvinnen i graven fikk med seg i døden, tilhørte hun trolig en av datidens

økonomisk, sosialt og sannsynligvis dermed også politisk ledende slekter.

I århundrene før og rundt begynnelsen av vår tidsregning foregår det en endring fra et egalitært fellesskapsfunn til et samfunn hvor de enkelte gårdeiere etablerer sin makt og status og viser den frem blant annet i form av husenes størrelse (Parker Pearson 1984:78, Løken Upubl.:7). En samfunnsendring som også foregår i Rogaland i noenlunde samme tidsrom (Ibid:5, Myhre 1987)

Det synes på bakgrunn av de store parallelle bygningene 8 og 4/10 klart av gården på Gausel har vært stor i areal i yngre romertid/folkevandringstid. I tråd med bygningenes størrelse som uttrykk for økt makt og status, er det naturlig å se denne gården på Gausel som en storgård for en ætt i de høyere skikt av samfunnet. En bygningsmasse bestående av to store langhus på omkring 40 meters lengde i tillegg -til en tredje bygning, er vesentlig større enn hva som er vanlig for denne perioden (Løken 1992:44). Fig. XX. viser de enkelte husenes og foreslåtte gårdsenheters samlede areal.

Arealene i tabellen er utfra innvendige mål av bygningene. Utfra tabellen ser det ut for at gården har vokst fra førromersk jernalder av, for å nå et foreløpig toppunkt i slutten av romertid og i folkevandringstid med et samlet areal på cirka 500 m². De tre husene på Ullandhaug har til sammenligning et areal på 543 m² (Myhre 1980:249). Dette arealet samsvarer også med størrelsen på storgården fra perioden 300-500 e.Kr på Forsand som har et samlet husareal på ca.550 m² (Løken 1992b:64). Til sammenligning omfatter den noe eldre gården på Hammerlev Nørremark i Syd-Jylland i Danmark, som er tolket som en høvdinggård bestående av fire bygninger, et samlet husareal på 285 m² (alternativt 345 m²) (Løken Upubl.:14). Husarealet til den eldre romertidsgården på Gausel må også ha vært godt over 200 m² dersom man regner med at det nok har vært en tredje bygning, noe også sporene indikerer. Strukturelle likheter mellom de jyske høvdinggårdene og samtidige bygningsspor (hus CL og CLI) på Forsand er noe av bakgrunnen for en hall-tolkning og den tilhørende gårdens særstilling på Forsand (Ibid.:17f). Det er rimelig å se folkevandringstidens gård på Gausel i samme lys, som en storgård. For bygningsmassen i romertid på Gausel er det som tidligere nevnt mye som tyder på at denne kan ha vært mer omfattende enn det som fremgår av sporene som ble tolket som sammenhørende bygninger. Videre kan det ut fra de avdekkede bygningssporene fra yngre jernalder synes som om gården på Gausel har opplevd en midlertidig tilbakegang i

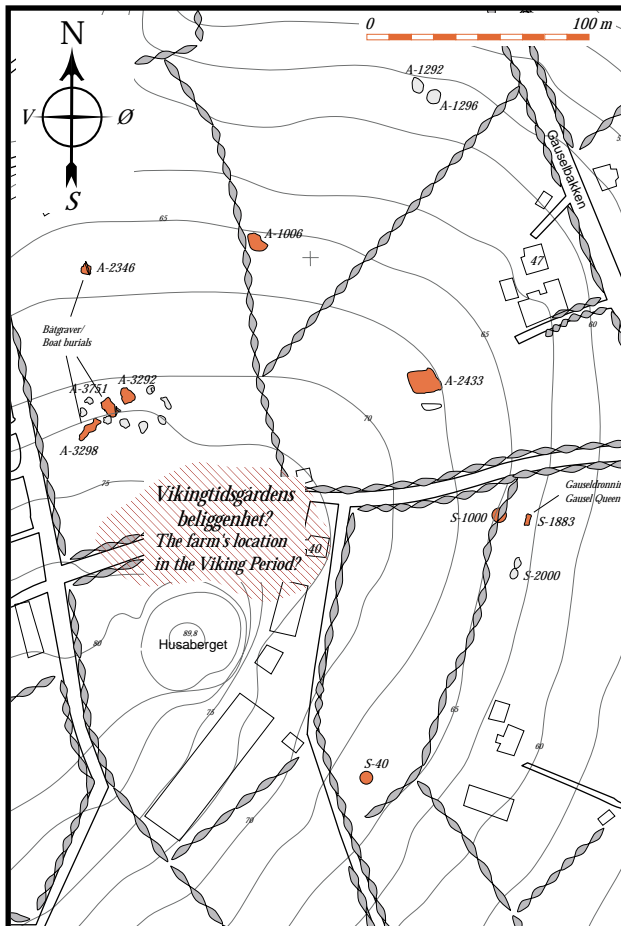


Fig. XX. Markering av antatt beliggenhet for gården i vikingtid.

Fig. XX. Suggested location of the farm in the Viking Period.

merovingertid, for igjen å bli en storgård i vikingtid slik de rike gravene vitner om. I det norske arkeologiske materialet synes det å være en generell tilbakegang i merovingertid. En midlertidig tilbakegang for gården på Gausel i samme tidsrom er dermed plausibel.

Oppsummering

Bygningssporene og dateringen av disse tyder altså på at de avdekkede bygningene representerer to gårdsenheter i førromersk jernalder. Fra romertid og frem mot vikingtid er det én gårdsenhet bestående av tre bygninger som gradvis flyttes oppover mot toppen av høydedraget. Det store antall bygningsspor i grunnen i området indikerer imidlertid med all ønskelig tydelighet at det har vært flere bygninger i dette området, og at antall gårder kan ha vært flere enn de som har latt seg fremtolke. Utfra beliggenheten og sporene etter gården i perioden 200 - 800 e.Kr. synes gårdsbosettingen slik den her er presentert å danne sentralgården på Gausel i denne perioden.

4.13 Gårder og graver i vikingtid

Bosetningen ser ut til å flytte på seg igjen en gang på 7-800-tallet, slik den har gjort med 3-400 års mellomrom siden begynnelsen av jernalder. Husene fra den yngste perioden i vikingtid ble ikke funnet ved undersøkelserne. Men i tråd med den utvikling som kan følges for bosetningen i jernalder er det nærliggende å anta at den yngste bosetningen ble flyttet enda høyere opp mot toppen av høydedraget, og dermed har hatt tilnærmet samme lokalisering som den historiske gården på Gausel, like nord og øst for Husaberget. Her ligger også dagens gårdsbygninger (nr. 40 og 42). Gården her ble flyttet fra sin opprinnelige lokalisering nord for Husaberget til dagens beliggenhet i 1938 (pers.medd. E. Gausel). Sporene etter en forhistorisk bosetning vil sannsynligvis i stor grad være fjernet av senere bebyggelse og vei. I området umiddelbart omkring var grunnforholdene svært omrotet på grunn av tysk aktivitet og brakkebygging her under siste verdenskrig, og spor etter forhistoriske bygninger ødelagt. Det er ellers lite spor etter vikingtidsbosetningen som påtreffes ved arkeologiske undersøkelser. Som merovingertidsbebyggelsen på Gausel viser, er det i denne perioden langt mer sparsomme anleggsspor i grunnen etter bygningene enn tidligere. Man kan spekulere i om ikke dette skyldes en endring i byggeskikken hvor den nye byggeskikken mindre grad setter spor i undergrunnen. På Gausel er det få spor etter vegger i form av veggstolper fra folkevandringstid og fremover i tid. Dette tolker jeg som at plankevegger i syllstokker anlagt direkte på bakken nå dominerer bygningsmassens. Med en byggeskikk som lafting, eller hvor takbærende stolper ikke lenger graves ned i bakken og med plankevegger i syllstokk, vil bygningen neppe sette markante spor etter seg i grunnen.

I takt med at bygningssporene blir mer sparsomme på Gausel, blir gravene desto flere. Graver og gravgods som uttrykk for menneskenes sosiale status og økonomiske situasjon blir dermed det vi har å basere vår viten på om gården på Gausel i vikingtid. Gravene fra yngre jernalder ligger i en halvsirkel rundt det stedet vi kan anta at vikingtidsgården lå, og tyder på at gården på Gausel ikke ble forlatt i merovingertid. Innholdet i gravene vitner også om at menneskene som levde på gården i vikingtid har hatt et solid økonomisk overskudd og tilhørt datidens sosiale, og trolig også maktpolitiske, elite. (Se omtale av gravene fra s. 163).

5. Oppsummering

5.1 Gårdsbebyggelsen på Gausel

5.1.1. Antall gårder og deres struktur

De forhistoriske gårdene i jernalder på Gausel har tilsynelatende bestått av to til tre samtidige bygninger rundt et tun. Til sammen minst seks gårdsenheter ble påvist – to i førromersk jernalder, en i romertid, en i folkevandringstid og det som trolig er minst to samtidige gårder i merovingertid. Bygningene fra merovingertid ligger med såpass stor innbyrdes avstand at det er naturlig å regne med at bygningssporene skriver seg fra minst to samtidige gårdsenheter. Alternativt kan det tenkes flere mindre gårdsenheter basert på at hver av de funksjonsdelte husene representerer ett bruk i disse to områdene. I førromersk jernalder ser det ut for at minst to av bygningene på hver lokalitet har vært funksjonsdelt med både bolig og fjøsdelen under samme tak. Gårdene er på denne tiden nokså jevnstore med treskipede bygninger på mellom 16 og 19 meters lengde, bygget i grindteknikk og med vegger i form av rekker med veggstolper armert med vidjeflettverk og dekket med leire (leirklining). Husene har som regel to motstilte innganger midt på langveggene. Gulvet har vært jordgulv hvor det var spor etter ildsteder, gjenstandsfunn og også stedvis slitasjespor fra trakk, særlig i forbindelse med innganger og i fjøsdelen. I to av fjøsene var det i denne forbindelse lagt steinheller i fjøsrennen i midtgangen. Spor etter drenering rundt flere hus, indikerer at det har vært problemer med vannsig inn i husene i det skrånende terrenget. Begge de førromerske gårdene har trolig også hatt egen smie, noe det ikke kunne påvises spor etter for de senere bygningene. Funn av smedutstyr fra vikingtid (grav 3751) tyder imidlertid på at man åpenbart har drevet med smiing på gården også i vikingtid. De fleste hussporene fra eldre jernalder viser spor etter mer enn en bygningsfase. Frem til og med folkevandringstid ser det derfor ut for at lokaliseringen av bygningene har vært fast og hvor man har bygget nye bygninger på samme sted gjennom flere århundrer.

I begynnelsen av romertid flyttes gårdsbosetningen noe høyere opp på høydedraget, men bygningssporene tyder ellers på få endringer i selve byggeskikken fra førromersk jernalder til romertid. Det ser også ut for at bygningene på gården er noenlunde av samme størrelse som tidligere. Avstanden i beliggenhet mellom den førromerske gården og gården i romertid er forholdsvis liten, kun ca 120 meter, og kan derfor neppe skyldes dyrkningsmessige årsaker alene. Ardspor, makrofossil- og dateringsanalyser fra dyrkningslag tilsier at også de øvre deler av Gauselhøydedraget ble dyrket allerede i bronsealder/førromersk jernalder. (se Jordbruk nedenfor). En utarming av åkrer i umiddelbar nærhet av gårdshusene kan imidlertid ha vært en medvirkende årsak til den lokaliseringendring av gårdshusene i overgangen til romertid. Fra romertid er det ut fra de mange anleggssporene kun definert to bygninger. Begge ligger i den nordre konsentrasjonen av bygningsspor i området. Hvorvidt de to gårdsenhetene fra førromersk jernalder nå er slått sammen til en gård, eller om det fortsatt er to gårdsenheter på Gausel i romertid er vanskelig å si sikkert. De mange uavklarte bosetningssporene, hovedsakelig stolpehull i området mellom hus 1 og den søndre gårdsenheten fra førromersk tid (hus I, II, IV/VI og V), utelukker ikke muligheten for to gårdsenheter. En nærmere kvantisering av bygningsmassen og antall gårdsenheter i romertid forblir imidlertid uavklart.

Først i midten av romertid viser materialet en mer omfattende endring av gårdsbebyggelsens struktur. Gårdens beliggenhet flyttes enda høyere opp på høydedraget og byggeskikken endres på flere områder. Gårdens hovedbygninger blir nå langt større, med to jevnstore opp mot førti meters lange hovedbygninger som lå parallelt med 14 meters avstand. Husene er fortsatt bygget i grindteknikk. De ser nå ut til å også få en ny rominndeling, og ekstra innganger ut mot endene av langveggene. På Gausel endres også husenes utseende ved at de nå får plankevegger nedsatt i syll-

stokk istedenfor veggstolper med leirklint flettverk. Ytre steinmurer er enda en ting som dukker opp som et nytt element på denne tiden. De ytre steinmurene har sannsynligvis først og fremst hatt en isolerende funksjon primært for hovedboligdelen av bygningen, og ikke vært et takbærende konstruksjonselement.

Som tidligere består gården også i slutten av romertid og begynnelsen av folkevandringstid av tre bygninger. I tillegg til de to store hovedbygningene ligger en mindre tredje bygning like vest for hovedbygningene, også denne med ytre steinvegger. Samlet areal for de tre bygningene er cirka 500 m², som er godt over den vanlige gårdsstørrelsen på denne tiden (Løken 1992:44). I tillegg til bygningenes hovedboligdel i den ene halvdel av huset, er det nå også en mindre boligdel i "fjøshalvdelen" av huset. I tråd med de politiske endringer som finner sted i perioden ser det ut for at minst en av hovedbygningene på Gausel på denne tiden kan ha rommet et eget hallrom i midten, hvor gårdens besitter har tatt imot gjester og utøvd sin makt. Sannsynligvis kan gårdens plassering og gradvise flytting oppover høydedraget sees på som strategiske forordninger, hvor synlighet, markering av makt og kontroll/opsikt med omland og fjordinnløp må ha vært viktig i ufredstider.

I merovingertid ser det ut for at gårdsbosetningen igjen flytter på seg. Sporene er nå mer spredte og de bygningene som har latt seg definere, ligger også spredt med såpass stor avstand mellom seg at de sannsynligvis tilhører mer enn én gårdsenhet. Eventuelt kan det dreie seg om en gårdsenhet med hyppig skiftende lokalisering innenfor perioden 600 – 800 e.kr, men dette vil i tilfelle være et brudd med den tidligere tradisjonen med forholdsvis lang bofasthet for gårdene. Bygningene fra denne perioden ligger med avstander mellom 40 og 60 meter fra hverandre, til sammen omkring 100 meters avstand mellom de to ytterste husene.

Mange av de yngste bygningssporene på Gausel har få anleggspor utover stolper innenfor husets indre avgrensing, noe som åpner for en mulighet for at husene kan ha hatt en form for oppbygd (tre)gulv. Direkte fysiske spor etter dette ble dog ikke funnet.

Fysiske spor etter bygningene fra vikingtidsgården ble heller ikke funnet. De rike gravene fra vikingtid vitner likevel om at det må ha bodd storfolk på Gausel i denne perioden. Det er tidligere argumentert for at den periodevise endring av gårdens beliggenhet oppover på høydedraget, trolig også har funnet sted ved overgangen til vikingtid. Sannsynligvis har gårdshusene da vært lokalisert i området umiddelbart nord for bergknausen Husaberget, hvor den historiske

gården på Gausel også lå lokalisert frem til 1938 (pers.medd. E.Gausel). Dette er det eneste området på toppen av Gauselhøydedraget som ikke har vært arkeologisk undersøkt, men hvor de forhistoriske spor høyst sannsynlig er ødelagt av den yngre bebyggelsen her. I de tilgrensende områdene like nedenfor var også alle forhistoriske spor fjernet av nyere tids aktiviteter. Under siste verdenskrig var det tyske brakker i dette området, og de forhistoriske sporene må formodes å ha blitt ødelagt av veien her. Som sagt så indikerer likevel vikingtidsgravene, som ligger i en halvsirkel rundt Husaberget, at det må ha vært gårdsbebyggelse i nærheten i vikingtid. Gravenes innhold tyder også på at dette var en gård hvor det bodde svært velstående folk som nok tilhørte sin tids sosiale elite.

Selve navnet på bergknausen som definerer Gauselhøydedragets høyeste punkt, Husaberget, indikerer også en eldre bosetning lokalisert her. Ifølge O. Rygh tyder forstavelsen hus- i stedsnavn på "bebyggelse", og da trolig med tanke på flere enn ett hus (Rygh 1898:57). Hus-navnet er kanskje mest kjent i forbindelse med gårdsnavnet Husaby (-bø) el. Huseby som tolkes som en "vel bebygget Gaard, der har mange, gode eller præktige Huse" (Ibid.). Gårder med navnet Husabø eller Huseby knyttes ellers gjerne til et administrativt nettverk tilknyttet kongens lendmenn i vikingtid/middelalder. Det er nærliggende å anta at forstavelsen Husa- i navnet Husaberget kan ha lignende betydning som i navnet Husabø/Huseby, slik som O. Rygh påpeker (Rygh 1898). Navnet Husaberget er dermed nærliggende å tolke som berget ved bebyggelsen/husene eller kanskje berget ved gården.

5.1.2 Folk og fe

Det er foreslått at de funksjonsdelte bygningene fra førromersk jernalder og romersk jernalder har rommet familieenheter på kanskje ett sted mellom 8 og 12 personer, og med fjøsplass til opp mot 14 storfe. I tillegg ville man hatt husbehov for lagring av vinterfor til både dyr og folk, og man har også hatt egen smie/verksted på disse gårdene. To samtidige funksjonsdelte bygninger på samme gård, slik som for den søndre gårdsenheten fra førromersk jernalder, peker i retning av to familieenheter her. Det kan tenkes at man i forhold til driftsmessige, økonomiske og samfunnsmessige forhold faktisk har hatt to til tre bruk innenfor samme tun. Det er også nærliggende å tenke seg at de doble motstående inngangene har vært adskilt med én inngang for feet og én for folk.

I løpet av romertid foregår det en endring av gårdens bygninger. De to store hovedbygningene som reises på gården rundt midten av romertid var dobbelt

så store som de tidligere bygningene. Bygningenes størrelse var trolig et uttrykk for makt og velstand (Parker Pearson 1984:78, Løken Upubl.:7), men avspeiler nok også et behov for mer plass ettersom det trolig blir flere mennesker på gården. Det kan tenkes at vi nå får en overgang fra gårdsbruk basert på en kjernefamiliestruktur i førromersk jernalder, til en storfamiliestruktur utover mot folkevandringstid. De store, dype og svært mange ildstedene i de to langhusene i folkevandringstid vitner i seg selv om en stor husholdning. De adskilte ekstra boligrom i bygningenes nedre halvdel kan man tenke seg var for kårfolk eller eksempelvis gårdens arbeidsfolk/treller. I den store boligdelen i bygningenes øvre halvdel har gårdens familie holdt hus og denne delen av huset hadde ekstra isolering med en ytre steinmur. Med to langhus kan det tenkes at det bodde to, sannsynligvis slektsrelaterte, familieenheter på gården, – i hvert sitt langhus. Dette indikerer også at det kan ha vært to bruk innenfor samme tun i romertid/folkevandringstid. Det som er tolket som fjøsrom i langhusene kan ha hatt plass til mellom 12 og 16 storfe. Antall storfe for storgårder av denne størrelsen i denne perioden, har sannsynligvis vært ett sted rundt 30-35 (Løken 1987c:95). Det er en del usikkerhet når det gjelder fjøstolkningen, ikke minst for det vestre langhuset, hvor spor etter de midtre deler av bygningen manglet på grunn av nyere tids anleggelse av hovedvannledning her. Også når det gjelder den tredje gårdsbygningen er det usikkerhet omkring dennes funksjon. Det kan tenkes en løsning i tråd med tolkningsforslaget for den samtidige og strukturelt svært lignende gården på Eide, Gloppen, med en egen mindre fjøsbygning ved siden av hovedbygningen (Diinhoff 2000). Også på Høgevollen, Egersund (Steen 1995:9) kan det se ut til at situasjonen for folkevandringstidshusene hus V og VI er svært lik situasjonen for hus 4/10 og 7 på Gausel. Anslagsvis har gården på denne tiden hatt plass til rundt 30-40 storfe, i tråd med det som tidligere er påvist for andre storgårder (Løken 1987c:95). Lagringsplass for vinterfôr til dyrene og matforråd for gårdens folk, har man hatt rikelig av i bygningenes loftsrom. Slik bygningene er konstruksjonsmessig foreslått vil for øvrig røykutslipp gjennom innertaket til loftsrommet med luftning i gavlene sannsynligvis ha begrenset skader fra insekter og skadedyr på matforråd her.

Det samlede bygningsarealet for gårdsenheten var nå omkring 500 m², cirka dobbelt så stort areal som bebyggelsen for gårdsenhetene i de tidligere periodene. De store bygningene har vært i bruk i til sammen 400 år, fra midten av romertid (ca 250-300 tallet

e.Kr) til begynnelsen av merovingertid (600 e.Kr). Etter 150 til 200 år har det på grunn av råteskader og slitasje på bygningene vært nødvendig med en totalreovering av bygningene, og trolig en gang i første halvdel av folkevandringstid, rives derfor de to store hovedbygningene og man oppfører to nye identiske bygninger på eksakt samme sted.

Sporene etter bygningene viser at man også stadig har skiftet ut enkelte bygnings-elementer og flyttet ildstedene.

For merovingertid er det vanskelig å estimere noe nærmere om gårdens folk og fe ut fra de tilsynelatende spredte bygningssporene fra denne perioden. Imidlertid er det liten grunn til å tro at gården har vært dramatisk mindre nå, i de 200 år mellom storgården i folkevandringstid og det som ut fra gravmaterialet åpenbart må ha vært en stor og velstående gård i vikingtid. I forhold til bygningssporene i eldre jernalder er sporene etter bygningene påfallende mer sparsomme i yngre jernalder. Det er mulig vi nå får en gradvis endring av byggeskikken mot mer oppbygde konstruksjoner med bygnings-elementer som i mindre grad setter spor etter seg i undergrunnen. På Gausel er denne utviklingen tydelig når det gjelder overgangen til veggkonstruksjoner i syllstokk, som medfører at det i liten grad lenger er spor etter veggene for bygninger datert senere enn folkevandringstid. Dette er en overgang til en byggeskikk som avspeiles i de eldste bevarte trebygninger her i landet, stavkirkene, med stavbygde konstruksjoner hvor de bærende stavene og veggens syllstokker som regel ikke er jordgravde, men hviler direkte på marken eller på fundamenter av eksempelvis steinheller/mur. Teknikken med laftete bygninger kommer også etter hvert inn i norsk byggeskikk i tidlig historisk tid og er en konstruksjonstype som heller ikke setter dype spor i undergrunnen.

5.1.3 Samfunnsforhold

I løpet av romertid og frem til folkevandringstid skjer det samfunnsendringer lenger sør på kontinentet, endringer som også kan spores i det samtidige arkeologiske materialet her i landet (Løken 1992b; Myhre 1985, 1987; Opedal 1998). Utviklingen skjer parallelt med at Romerriket, som har vært den dominerende makten i Europa, går i oppløsning. Disse endringene finner sted sammen med en sterk befolkningsvekst og munner ut i framveksten av en ny og mer hierarkisk samfunnsstruktur hvor den politiske makten sannsynligvis er basert på færre hender og sterkere individuelt basert (bl.a. Parker Pearson 1984:78; Løken Upubl.:5,7; Myhre 1987:169 m.fl.). I det arkeologiske materialet kan disse endringene spores både i

bosetningmaterialet og i gravskikken. Byggeskikken endrer seg og makt og velstand avspeiles i større gårdsbygninger, og en ny bygningsstruktur (Ibid.). Gravene blir rikere utstyrt og får et langt større innslag av prestisjegods, både importerte saker og prestisjegods av mer hjemlig produksjon. Presset på jordbruket øker og gjødning av åkrene er en forutsetning for å kunne produsere nok mat for den voksende befolkningen. Eiendomsrett til jord som basis for økonomisk overskudd og derigjennom makt gjennom gavebytterelasjoner blir viktig, og dette medfører et økende sosialt skille og en tilspissing av kampen om ressursene. Samfunnet går fra å være et forholdsvis egalitært fellesskapsfunn til et mer stratifisert samfunn hvor makten tilfaller et mindretall i kraft av kontroll av jord, ressurser og forbindelser. Etablering av bygdeborger her til lands og store forsvarsverker i områdene lenger syd, er et klart tegn på at tidene nå blir mer urolige, samtidig etableres det en ny og sterkere politisk maktstruktur (Myhre 1987). I lys av dette er det på Gausel to bygdeborger i kort avstand til bosetningen, en på Jåtånuten nord for gårdsbosetningen og en på Ulsberget sør for bosetningen. Våpen i mannsgravene fra folkevandringstid forteller også at det var en utpreget krigerideologi som preget samfunnet. Flyttingen av gården gradvis høyere oppover på høydedraget på Gausel bør sees i dette perspektivet. Av strategiske hensyn var det viktig å ha en beliggenhet et stykke vekk fra strandlinjen og ha god utsikt mot fjordinnløp og ferdssårer, slik at man var mindre utsatt for overraskelsesangrep. I et ekspansivt samfunn hvor det var hard kamp om ressursene var sannsynligvis kriger og plyndringstokt sentrale inntektskilder for de ledende kretser (Myhre 2000:45).

Konstellasjonen av store naust, bygdeborger og graver med prestisjegjenstander er brukt som indikatorer på politiske sentra i sørvest Norge i yngre romertid/folkevandringstid (Myhre 1985). Når det gjelder gravmaterialet er det imidlertid få påviste og undersøkte graver fra eldre jernalder på Gausel, og ingen funn av prestisjegjenstander fra eksempelvis folkevandringstid. Det nyregistrerte røysfeltet i Gauselskogen kan imidlertid inneholde funnførende graver fra eldre jernalder, men ingen av røysene er foreløpig nærmere undersøkt. Det er imidlertid både graver og mange av røysene fremviser også gravelementer, de er som regel bygget av jevnstor stein, åpne mannslange rektangulære "gravrom" etc. Røysfeltet fremstår som særpreget i forhold til mange av de andre kjente røysfelt i Rogaland. Det er og interessant å merke seg at den eneste registrerte nausttuft fra forhistorisk tid langs Gandsfjorden er på Gausel, uten at vi dermed skal

trekke dette for langt tolkningsmessig i forhold til Gausels politiske rolle i eldre eller yngre jernalder. Nausttuften ble registrert til å være 18 ganger 5 meter, men dens alder er ikke sikkert klarlagt.

Først i vikingtid dukker graver med utpregede prestisjegjenstander av høy kvalitet opp på Gausel, og markerer at bosetningen på Gausel nå spiller en langt mer betydningsfull politisk rolle i samtiden enn tidligere. Særlig er innslaget av irske metallgjenstander svært høy på Nord-Jæren, faktisk høyere enn noen andre steder i verden (Bakka 1993:296). Av disse gravene med importerte prestisjesaker utgjør Gauseldronningens grav på Gausel det absolutte høydepunktet, og med noen av de andre av de fornemste prestisjegjenstandene fra graver på de nærmeste nabogårdene. Det høye innslaget av irske gjenstander i akkurat dette området vitner om en nær tilknytning til Irland og vikingferdene dit. Bakka har foreslått at de norske kongene av det norske riket i Dublin, godt kan ha hatt sitt hjemsted i dette området på Nord-Jæren, og at kvinnen i den rike graven på Gausel har hatt svært nær tilknytning til denne ætten som må ha tilhørt de ledende kretsene i det sørvestnorske riket (Bakka 1993:301). Også konsentrasjonen av de tre båtgravene på Gausel og det som var bevart av deres innhold vitner om en gravskikk ut over det vanlige, med elementer som vi hovedsakelig finner i et fåtall rike graver.

5.2 Jordbruk

Gårdens vekst vitner om at det foregikk en ekspansjon på Gausel i romertid, blant annet gjør spor etter gjødning (meldestokk) seg nå gjeldene og indikerer at jordbruksproduksjonen er effektivisert.

Åkerreiner på markene rundt Husaberget vitner om lang tids dyrking her. Imidlertid har sannsynligvis rydding, maskinell dyrking og tilførsel av store jordmasser i moderne tid gradvis endret jordenes opprinnelige utseende og vanskeliggjør et klart bilde av forhistoriens åkerbruk på Gausel. Ardsspor i undergrunnen ble påtruffet mange steder ved undersøkelsene og viser at store deler av høydedraget har tidlig vært benyttet til dyrking.

I det området som i dag er Gauselskogen og som ligger øst for den forhistoriske gårdsbebyggelsen er det et røysfelt. Andelen gravrøyser kontra rydningsrøyser for disse er uvisst. Frem til slutten av 1800-tallet var det en rekke mindre røyser, sannsynligvis rydningsrøyser, spredt i de områdene som i dag er ryddet mark (Helliesen 1900, E.Gausel pers. medd).

5.2.1 Resultater fra kulturlag, jordprofiler, ardspor og fra prøver tatt under graver:

(ECS)

Kulturlag A-3361

Under feltundersøkelsen ble kulturlaget satt i sammenheng med hus 14. Det som ble registrert av kulturlaget lå i en forsenkning i sand/gruslaget under. I området rundt ble ardspor observert, samme massen som var i kulturlag A-3361 var "ardet" ned i sand/grusen. Det ble tatt to prøver i kulturlaget, og de inneholdt korn og en del ugras. Kornene kunne identifiseres som naken bygg og agnekledd bygg. De andre artene som var representert var smalkjempe, linbendel, soleie og gras. Verd å legge merke til er at det ikke er vassarve som er en vanlig art ellers i prøvene på Gausel. Det var heller ikke frø av meldestokk som blir funnet i noen prøver fra yngre kontekster på Gausel. Naken bygg er funnet i anlegg etter hus som er datert til førromersk jernalder. En C14 datering av kornene ble derfor prioritert og denne slo fast at kulturlaget ikke har hatt sammenheng med hus 14, men derimot viste dateringen at dette har vært en åker fra førromersk jernalder. Senere bygges et hus der hvor åkeren har lagt, korn funnet i hull etter stolper i dette huset blir C14-datert til merovingertid. Dette viser at planterestene i stor grad ligger der de er avsatt i undergrunnen.

Pollenprøver som ble tatt av massen i ardsporene er analysert. Thyra Solem (Solem 2001) har analysert og vurdert prøvene. Prøvene viser at det har vært noe løvskog dominert av bjørk i området. I skogen har det sannsynligvis også vokst hassel, lind og alm. I prøvene er det også innslag av pollen som antyder et fuktigere element (orekratt). I tillegg vitner lyng og einer om åpne og tørre partier. Tilstedeværelsen av hvete, bygg og ulike ugras er i overensstemmelse med at dette er prøver fra et åkerlag. Det er viktig å poengtere at det er funnet flest pollenkorn av hvete, men hvetekorn ble ikke funnet i makrofossilprøvene fra laget.

Bebyggelsen i før-romersk jernalder lå nede i skrånningen og dateringen her viser at åkrer har ligget høyere oppe i skrånningen.

Røys 1292

Røysen lå like nord for nordøstre ende av hus 1. Hovedbruksfase til hus 1 er datert til overgangen mellom før-romersk jernalder og tidlig romertid. For nærmere beskrivelse av røysen se ovenfor. Det interessante var at det under røysen ble dokumentert ardspor.

Makrofossilprøve (-38) ble tatt av laget som massen i ardsporene kom fra. Pollenprøver er analysert

fra gul sand som ardsporet gikk ned i (-35), fra ardspor (-36) og fra samme masse ble også makrofossilprøve -38 tatt (laget som ardsporene kom fra).

Polleninnholdet i prøven fra undergrunnen indikerer at det har vært et til dels åpent landskap i området med noe løvskog bestående av bjørk, or og hassel. Pollen av lind, alm og eik finnes også i prøven. I tillegg er det innslag av planter som vokser på tørre bakker og heier (einer, røsslyng og blåbær) og engvegetasjon (gras, soleie, vendelrot og korgplanter med tungekroner). Solem (2001) poengterer at ideelt sett burde polleninnholdet representere vegetasjonen som var på stedet før dyrkingen begynte. Imidlertid viser analysen at det var høyt innhold av trekullpartikler i sanden i tillegg til pollen av bygg og syre. Dette kan skyldes en generell omroting av det øverste sjiktet i sanden i forbindelse med jordbearbeiding. Det kan også antyde at det har vært dyrkingaktivitet i en fase før det ble ardet i området.

Prøven tatt i selve ardsporet viser også at det er løvskog i området. Lyngarter og einer mangler i denne prøven, men det behøver ikke bety at artene ikke finnes i området. Pollenkorn av bygg og hvete er i prøven sammen med ugras og andre antropokore arter som groblad og nesle. Nesle kan også ha vokst naturlig i et orekratt. Noen av de mikroskopiske kullpartiklene kunne identifiseres som furu. Det er funnet så lite furupollen i prøvene fra Gausel at det sannsynligvis ikke har vokst furu i nærheten, tilstedeværelsen er et resultat av langtransport av furupollen. Trekull av furu kan derfor antyde at aske er tilført jordsmonnet (Solem 2001).

Pollenprøve er analysert fra laget over sanden, dette er samme massen som i ardsporene. Innholdet er i hovedtrekk lik innholdet fra ardsporene. Imidlertid er pollen av lyng og einer funnet i prøven. Dette viser at denne vegetasjonstypen er i området. I tillegg er det funnet pollen av gras og linbendel.

En makrofossilprøve er analysert fra laget som ardsporene er ardet fra. I prøven var det forkullede frø av småsyre, linbendel, hønsegras, soleie, starr og bringebær. Ugrasene kan ha vokst i åkeren og sammensetningen med forholdsvis mange frø av småsyre og linbendel tyder på at åkeren ikke hadde høyt næringsinnhold. Bringebærbusker virker fremmed i en åker, men det er mulig at buskene har stått langs kanten av åkeren. Bringebærfrøet kan også kommet med aske som muligens er brukt til jordforbedring. Det var ikke forkullede korn av bygg eller hvete. I prøven var det fragmenter av tynne kvister og strå. Fragmentene av strå ble datert til førromersk jernalder (Tua-2550, tab ttt.). Åkeren er sannsynligvis anlagt i

tidlig før-romersk jernalder, det betyr før noen hundre år før bygging av hus 1. Åkeraktiviteten påvist under grav A-1292 har vært samtidig med bosettingen på felt C, Hus 2, 5 og 6.

Røysen (A-1292) er anlagt i en åker fra førromersk jernalder. Trekull fra røysen er datert til samme alder og det kan indikere at åkerbruket med arding ikke har foregått lang tid før røysen ble anlagt.

Røys A-1296

Fem meter sørøst for gravrøysen (A-1292) lå en røys som var dekket av en stor flat stein. Denne steinblokken var 2x3 meter. En ansamling av stein lå delvis under steinblokken som i felt ble antatt å være en ryddningsrøys. Det var mulig å skille ut to lag under steinen. Det nederste laget (2) bestod av gulbrun fin sand med noe humus. Laget (1) over var spettet brun og grå sand. I laget var det også gulbrun sand, småstein og trekull. Ardspor ble ikke sett i profilet. Siden dette var i nærheten av gravrøysen (A1292) med ardspor under, kunne det være en mulighet for å fange opp forandringene gjennom tid fra før dyrkning og gjennom dyrkningsperioden. En så for seg at steinblokken hadde beskyttet lagene under slik at disse ikke var omrotet.

En makrofossilprøve er analysert fra laget som bestod av hovedsakelig gul sand. Prøven inneholdt ikke identifiserbare makrofossiler. To prøver er analysert fra lag 1. Den nederste inneholdt frø av bringebær og den øverste inneholdt kornfragmenter, frø av syre, småsyre og smalkjempe. Funnene antyder en dyrkningsaktivitet eller at det kan være utkast fra ildsted for jordforbedring. Det er vanskelig å antyde alder fordi materiale fra profilet ikke er datert. Tanken var at skille mellom gul sand og mer humusrik sand kunne være samtidig med skiftet under gravhaugen (A-1292).

Det er analysert to pollenprøver fra hver av de to lagene. Prøvene fra det nederste laget viser at det har vært løvskog og lyngvegetasjon i området, i tillegg er det pollen av beiteplanter, uidentifiserte korn, hvete, ugras og planter som har vokst fuktig (soldogg og torvmose). Sammensetningen av pollen varierer lite i de fire prøvene fra profilet (Solem 2001). Det er noen færre arter representert i prøven tatt øverst i profilet. Det er pollen av gran i de tre øverste prøvene. Det er funnet så få pollen av gran og furu at det sannsynligvis reflekterer langtransport av pollen. Gran var en sen innvandrer til Norge, omkring 1500 AD hadde den nådd grensen til Vest-Agder fra øst (Solem 2001). Dette tilsier at lagene i profilet kan være avsatt etter middelalder dvs. i moderne tid. Steinblokken er så stor

og tung at denne antagelig er blitt lagt her etter at maskinkraft ble innført i landbruket. Lagene under steinblokken er sannsynligvis blitt bearbeidet og omrotet i moderne tid. Det foreligger ingen dateringer fra profilet.

Forventningen til analyseresultatene fra dette profilet ble ikke innfridd. Imidlertid støtter analysen det bildet av vegetasjonen som de andre analysene fra området har vist. Det har vært løvskog dominert av bjørk med or og hassel. Samtidig har det vært partier med lyngvegetasjon. Deler av vegetasjonene har vært sterkt influert av dyrkning og beiting (Solem 2001). Mosaikken av de ulike vegetasjonselementer har sannsynligvis vært i området fra begynnelsen av jernalder og opp mot vår tid.

Jordprofil øst for hus 11

Mellom hus 11 og jordprofilen ble det registrert et stort område med ardspor (fig xxx). I profilet ble det skilt ut 4 lag: Lag A, B, C og D. Lag A er nederst i profilet og bestod av gulbrun sand / grus med enkelte partier som var mørkere i fargen som kunne indikere innhold av humus i lag A. Lag A hadde fra bunnen av sjakta og opp til neste lagskille en tykkelse på 30 cm. Lag B bestod hovedsakelig av gulbrun sand / grus med partier med høyere innhold av humus, laget hadde en tykkelse på 11 cm. Laget over, C, var 10 cm tykt og bestod av hovedsakelig av samme masse som de humusholdige partiene i lag B. Dette laget var mørk brun humusholdig sand. Lag D lå over lag C og var lysere brun med mindre humushodig sand. Lag D hadde en tykkelse på 80-90 cm.

Ardsprene bestod av samme sedimenter som lå like over sand/grus laget. En makrofossilprøve ble tatt av massen som lå i lag B og lag C. Lag B bestod av gulbrun sand med partier med mørkere humusholdig masse, lag C lå like over lag B og bestod av samme mørke humus. Dette tolkes som et gammelt åkerlag som er blitt ardet ned i den gule sanden /grusen.

Makrofossilprøven inneholdt forkullet materiale. Det var mulig å identifisere fire frø av smalkjempe og et frø av meldestokk. I tillegg til trekull var det forkullede fragmenter av røtter, tynne greiner og strå. Stråfragmentene er datert til 1980±60 BP, kal BC 170 -AD 140. Dateringen viser en dyrkningsfase i overgangen før-romersk jernalder/romersk jernalder. Noen meter nord for profilet ble det dokumentert et ildsted hvor det var ardet gjennom ildstedet. Ardingen blir tolket som en yngre aktivitet enn ildstedsaktiviteten. Trekull fra ildstedet er datert til 1755±105, kal AD 60-540. Det er sannsynlig at jordbearbeidelsen

ved hjelp av arding pågikk i yngre romersk jernalder der hvor felt K er. Dette er samtidig med hus 1.

Pollenanalyse av lagene i profilet

Pollen ble tatt i fire lag i profilet. Inger midtbø har analysert prøvene og Thyra Solem har vurdert dem., to pollenprøver ble tatt i lag A. To pollenprøver er analysert fra lag B og en prøve er analysert fra lag C og D.

I jordarter med mye sand kan pollensammensetningen og -mengden være sterkt influert av dårlig oppbevaring. På grunn av meget tilgjengelig oksygen er pollenkornene nedbrutt. Analysesne fra lag A viser at løvskog sannsynligvis har vokst i området og tilstedeværelsen av pollen av gras og smalkjempe antyder at det har vært beiteområder i nærheten. Dette er situasjonen i området før ardingen begynte. I pollenprøvene tatt i srdsporene er flere arter representert. Dette kan være fordi oppbevaring av pollen er bedre i denne type sedimenter og / eller fordi det er mindre skog og pollenkorn av flere arter blir av satt i et åpent område enn i skog. Pollenprøvene fra lag B inneholder ikke pollen av dyrkede planter, men viser et åpnere landskap med gras, beiteplanter, ugras og lyngarter. I pollenprøven fra lag C er stort sett de samme artene representert som i ardsporet i tillegg til pollenkorn av bygg og havre. Fra lag D er en pollenprøve analysert og denne inneholder stort sett de samme artene som prøven fra lag C. Innslaget av lyngplanter er muligens noe sterkere. I prøven fra lag D er det ikke pollen av cerealia.

Analyser av prøver tatt under grav A-3751

Grav A-3751 var en skipsgrav og inneholdt flere spesielle artefakter (se side ssss). Graven ble snittet og det framkom et profil som det ble tatt prøver i. Under graven ble det registrert tre ulike lag; A, B og C. I området hvor graven lå ble det dokumentert ardsplor. Det underste laget (A) var gul sand med små partier med humus. Fra dette laget er det analysert to pollenprøver og ingen makrofossilprøver. Laget over (B) var grått, hvor det enkelte steder som var spettet mørkere grå og gul. Lag B bestod av sand med humus hvor trekullpartikler var synlige. Laget ble i felt tolket som et åkerlag. To pollenprøver og to makrofossilprøver er analysert fra lag B. Over dette laget var det er homogent humusholdig sandlag, fargen var lys brun. Dette laget kan være påført for å planere/forhøye overflaten som graven er anlagt på. Fra laget er det analysert en pollenprøve og to makrofossilprøver.

Det er lite pollen i prøven fra det nederste laget (gul sand, undergrunn). På grunn av den store overvekten av bregnesporer er det grunn for å anta at

størsteparten av pollenkornene er korrodert bort. Pollen av korn, bygg og hvete, lar seg imidlertid identifisere. Overraskende er tilstedeværelsen av torvmosesporer, disse spres vanligvis ikke langt og de indikerer fuktig jordbunn i nærheten.

I prøvene fra lag B, tolket som åkerlag, var det langt flere pollen i pollenprøvene og forkullede planterester i makrofossilprøven. I makrofossilprøven var det av ugrasfrø av hønsegras, småsyre, syre, linbendel, vassarve og engkall. Det var også frø av smalkjempe og soleie som blir ansett for å være beiteindikator. Frø av bringebær er funnet i prøven. Åtte frø av smalkjempe er blitt datert til 1640±65, 340-470 AD (Tua-2539). Dette daterer jordbruksaktiviteten i laget under graven folkevandringstid.

Egentlig dateres en beiteaktivitet. Frøene fra beiteplanter kan komme fra dyr som har beitet og så er gjødselen som dyrene produserte spredd i åkeren. En skulle anta at hvis frøene hadde ligget lenge i en jord som stadig ble bearbeidet ville de blitt ødelagt og blitt fragmentert i små biter. Sannsynligvis er dette en datering som representerer en sen fase i dyrkingen. Det var ikke forkullet korn eller kornfragmenter i prøven.

Pollenprøvene fra lag B viser at det har vært løvskog i området.. Prøvene fra laget inneholder også pollen av hvete, bygg og åkerugras. Også i pollenprøvene er smalkjempe representert. Det er mye trekullstøv i prøvene og i den øverste prøven i laget er det færre pollen av or. Dette kan indikere at oreskog er ryddet og at det ga ferdig "gjødslet åkerjord fordi bakterier i orerøttene fikserer nitrogen fra lufta (Solem 2001).

Både i pollen- og makrofossilprøvene fra lag C var innholdet temmelig likt prøvene fra lag B. Imidlertid var farge, innhold av synlig trekull, heterogenitet, arten av minorogent materiale forskjellig i de to lagene. Representasjonen av lyngplanter var en anelse høyere i lag C. I profilet ved hus 11 i prøven fra lag D, er tendensen den samme med høyere representasjon av lyngplanter i laget over gammelt åkerlag. Muligens kan innholdet i lag C (under grav A-3751) representere et yngre dyrkningslag (yngre enn ca. 300 AD) og eldre enn graven. Grav-artefaktene dateres entydig til 850 AD (side sss). Det er minimum 300 år mellom siste daterte fase av jordbruksaktivitet og anleggelsen av graven.

Pollenserier i felt C

Det ble tatt ut en serie med pollenprøver nordøst felt C ved hus 5. Der hvor hus 5 og utgravningsskanten møttes var det en voll. I felt C ble det registrert ardsplor

og ardings- aktiviteten ble tolket til å være yngre enn husene, som ble datert til før-romersk jernalder. Vol-len ble snittet og det ble tatt en serie med pollen-prøver. Prøver fra de ulike lagene er analysert.

Trekull dominerer i de ti analyserte prøvene, det er liten variasjon mellom de ulike prøvene. De to nederste prøvene i profilet var tatt i sandlag. De pollen-kornene som er i prøvene er sterkt korroderte og det kan antas at mange pollen er korrodert bort. Likevel er det pollen som viser at det har vært løvskog i området (Solem 2001).

De neste tre prøvene er tatt i brun jord og det er også her få pollenkorn på grunn av dårlig oppbevaring for pollen.

Laget over er et brunjordslag med trekull i bunn. Det er også her få og sterkt korroderte pollen-korn, men flere arter er representert. Kornpollen og pollen av ugras er i de tre prøvene fra laget og det er også her pollen fra typiske beiteplanter som smalkjempe og soleie. Engkall (*Rinanthus* sp) som er en kulturmark indikator er også tilstede i en av prøvene fra laget. Det er mulig at innholdet i dette brunjordslaget representerer åkeraktiviteten som det er ardspor etter i felt C.

Oppsummering

Analyseresultatene av pollen og makroprøver fra profiler, ardspor og "gamle åkerlag gir informasjon om vegetasjon og jordbruk i /fra eldre jernalder. Det er et gjennomgående trekk at det var løvskog i området dominert av bjørk med or og hassel. Pollen av lind, alm og eik er også funnet i prøvene, det antyder at disse treslagene har vokst i området (så lav representasjon, kan dette være langtransport). I de fleste av prøvene er en del av pollenkornene sterkt korrodert. Noen pollenkorn tåler mer og får derfor en overrepresentasjon i prøver. Dette gjelder særlig bregnesporer og pollen av lind. Mange sporer av bregner og pollen av lind betyr ikke at det har vært en lindeskog med bregner i bunn.

Det er funnet pollen av røsslyng, bærlyng og lyngarter som tilhører en lyngheivegetasjon. Det er en svak tendens til økte verdier i prøver fra yngre kontekster. Dette kan antyde at lynghei har vært mer dominerende i yngre perioder, men det kan også bety at pollenkorn av disse artene blir lettere korrodert?. Det er ikke funnet forkullede frø av lyngplanter. I makrofossilanalyser fra andre lokaliteter på Jæren (Soma, Orstad, Håbakken) er forkullede frø av melbær (*Arctostaphylos uva-ursi*) dominerende (Soltvedt i trykk, Soltvedt und.arbeid) . Dette kan antyde at det ikke vært drevet med intensiv lyngbrenning i det undersøkte området

Både frø og pollen av beiteplanter er sterkt representert i prøver fra ardspor, "gamle åkerlag" og profiler. Det er funnet frø av smalkjempe, soleie og engkall.(de ytre skallene på frø av soleie og engkall er borte, dette kan tyde på at frøene har gått i gjennom et fordøyelse-system. Har bilde og greier og greier, burde gjerne skrevet om dette et annet sted). Frø av beiteplanter blir funnet i alle typer kontekster på Gausel . I hus 8 er det funnet lorter av sau/geit. I pollen-seriene er pollen av beiteplanter tilstede, noe som også antyder at husdyrhold har vært viktig.

Det er også markante rester etter åkervegetasjon. Forkullet korn er funnet i kulturlag fra før-romersk jernalder (A-3361), naken bygg, agnekledd bygg og ulike ugrasfrø ble identifisert. Det er funnet få forkullede korn av hvete i huskontekstene, derfor er det naturlig å anta at bygg har vært den viktigste kornsorten i jernalder. I pollenprøven fra laget er det også korn og ugras, her er det imidlertid hvete som ble identifisert. Pollen av hvete er identifisert de seks pollenseriene analysert fra Gausel. Dette kan indikere at hvete har vært dyrket mer enn det inntrykket som fås av makrofossilanalysen.

Det er vanskelig å gi et klart bilde av hvor åkrene har vært i de forskjellige periodene, men analysene av pollen og plantemakrofossiler antyde lokaliseringen av åkrene. I før-romersk jernalder har det vært åker der hvor hus 14 ble satt opp 1000 år seinere. Da var det bebyggelse nede i bakken på felt C (hus 2, 5 og 6) og på Gausel sør (hus V). Naken bygg er funnet i hus 2 og 5. Også nordøst for hus 1, under grav A-1292, er det påvist åkeraktivitet i før-romersk jernalder.

I området hvor hus 11 er funnet var det åkeraktivitet i overgangen før-romersk jernalder. Samtidig er det påvist bosettnings-aktivitet i hus 1. De som bodde i hus 1 kan ha hatt åkeren sin oppe i bakken ved hus 11. Under grav A-3751 var det rester etter åkeraktivitet i folkevandringstid. Den påviste bosetningen i denne perioden var i hus 4/10 og hus 8.

Dette antyder at husene nødvendigvis ikke har stått i umiddelbar nærhet til åkrene. Store deler av området kan ha vært en mosaikk av åker og eng/beitemark men og med løvskog og lyngheivegetasjon ikke langt borte.

5.3 Gravene

(RLB)

Av gravrestene som ble undersøkt ga åtte av disse gjenstandsfunn. Ytterligere syv røyser, som ble vurdert som mulige gravrester, ble også undersøkt, men ga ikke gjenstandsfunn. Alle gravene var tidligere

utjevnet, – seks av dem var tidligere registrert (Hellesen 1900). Av de funnførende gravene var det to sikre kvinnegraver, to sikre mannsgraver, en usikker mannsgrav og for de resterende var den dodes kjønn ikke mulig å bestemme. Den ene av de to kvinnegravene var restene av Gauseldronningens grav, som opprinnelig ble utgravd av grunneier i 1883/84, men som først ble sikkert lokalisert og fagmessig ettergravd ved undersøkelsene i 1997. Gravene det har vært mulig å datere fordeler seg slik i tid: en i romertid, fem i første halvdel av vikingtid og en generelt til vikingtid, en usikkert datert til eldre jernalder og en usikker grav fra merovingertid/vikingtid. Gauseldronningens grav (1883) og den rikt utstyrte båtgraven 3751, er begge på sitt gjenstandsmateriale datert til omkring 850 e.Kr.

Til sammen ble det funnet over 1260 enkeltgjenstander i de undersøkte gravene, ca 1030 av disse var jernnagler, de aller fleste båttagler. Flertallet av gjenstandene var fragmentarisk bevart, og svært mange ble derfor tatt opp i preparat og gravd ut på museets konserveringsavdeling. (Se kapittel om konservering).

Graven fra romertid var svært ødelagt og kun brente humane bein og leirkarskår ble funnet, det er derfor vanskelig å si noe nærmere om den døde, kjønn, sosiale status etc. Røysen var tidligere registrert som en rullesteinsrøys på 19 meter i diameter. Røysen lå fremskutt på terrassekanten og dens størrelse sammen med den markante lokaliseringen kan indikere at vedkommende som var gravlagt her var en sentral person på gården. Imidlertid er det slett ikke uproblematisk å bruke størrelsen på gravmonumentet alene som en sosial indikator.

Gravene fra tidlig vikingtid, som har gitt et rikt gjenstandstilfang, forteller at de gravlagte her utvilsomt har tilhørt samfunnets høyere sosiale lag. Både i kraft av gravgodsets kvantitet og kvalitet synes det klart at gravene var for mennesker fra de øverste samfunnssjikt. Den gravlagte kvinnen i den eksepsjonelt rike graven 1883, en av de rikeste kvinnegravene fra vikingtid her i landet, må ha tilhørt det absolutte toppsjiktet i sin samtid. En kvinne med posisjon til å skaffe seg de aller gjeveste smykker som kunne oppdrives, og som tydeligvis ikke trengte å ta hensyn til kostnadene. I tillegg tilsier forekomsten av tre båtgraver på høydedraget, hvor de bevarte restene av to av gravenes innhold vitner om rikholdig gravgods, at gården på Gausel i tidlig vikingtid må ha vært en av områdets fremste gårder. En posisjon den trolig kan ha hatt siden 300-tallet, da bosetningssporene vitner om en uvanlig stor gård for sin tid. Flere insulære,

hovedsakelig irske, importgjenstander i grav 1883 vitner om vidtrekkende kontakter ut over landets grenser, og det er rimelig å sette disse i sammenheng med vikingferdene fra dette området og vestover, og da særlig til Irland. De store ravperlene i grav S-40 er også importerte saker, men da trolig syd eller østfra. Det er også en mulighet for at stabisselet med naglepyntet hodelag til hest i båtgrav 3751 kan være av vestlig opprinnelse, og skjoldbullen av såkalt galgenbergtype indikerer kontakter sørover mot kontinentet. Glassperlene i kvinnegraven 1006 er neppe produsert lokalt, men er nok ervervet ved handel eller varebytte. Det øvrige gravmaterialet i gravene er sannsynligvis av hjemlig produksjon.

Av de tre båtgravene kan båtens størrelse med rimelig grad av sikkerhet kan bestemmes for to av dem. For båtgraven 2346 tilsier sporene etter båtens kjøll i undergrunnen en anslagsvis opprinnelig båt lengde på mellom 6,5 og 7,5 meter. For båtgrav 3751 kan båtens størrelse bestemmes med stor sikkerhet til mellom 9,5 og 10 meter ut fra naglenes plassering i graven. Største bredde har vært midtskips og var 2,5 meter. Dette indikere en femkjeiping eller tæring, med sannsynligvis minst fem tofter for 8-10 roere. Hvorvidt båten også har vært utstyrt med mast og seil er uvisst. Nabograven i vest, 3298, har hatt et lignende gravinventar som 3751 med blant annet sverdpar, hest og bissel, og selve haugen over graven har etter alt å dømme vært av samme dimensjon som haugen over 3751. Sammen med den observasjonen at største avstand mellom konsentrasjoner av båttagler in situ var cirka 9 meter, kan tyde på at båten også i denne graven har vært av omtrentlig samme størrelse som den i 3751. Tre båtgraver på høydedraget opp til 70 meter over havet og trekvart kilometer fra nærmeste strand er uvanlig, og tilsier at båtene har vært en helt sentral del av gravleggelsen av disse tre individer. Båten representerer i graven trolig mye det samme som hesten, både et fremkomstmiddel og en del av den dodes viktige eiendeler, men også et symbol på økonomisk styrke og status. Sett i lys av det øvrige utstyr i graven har man neppe ofret en gammel utrangert båt i graven, men en av den dodes egne fullt brukbare båter. Han ankom derfor det hinsidige standsmessig, med alle sine våpen som symboliserte hans krigerstatus, sitt personlig utstyr, redskaper, ridehest og et av fartøyene han raddet over da han levde. Gravinventaret i båtgraven 3751 inneholder flere elementer som både hver for seg og samlet knytter denne graven til en gravtype vanligvis forbundet med svært høy status. Sverdparet med ett enegget og ett tveegget sverd er uvanlig i skandinaviske graver, men mer vanlig på kontinentet og da oftest i

høystatusgraver. De fire skjoldbulene er også et trekk som er svært uvanlig i det øvrige gravmaterialet, og flere enn to skjold i graver sees vanligvis på som en klar statusindikator. De rike smedutstyret, som også er svært rikt etter Rogalands standard, er utstyr som i yngre jernalder som regel er knyttet til rike høystatusgraver. Hesteutstyr i form av to bissel, hvorav det ene med bronseringer og nagledekorert hodelag, er også elementer som trekker i samme retning, – mot en høy sosial status for den døde.

5.4 Arkeologiske vurderinger

Det arkeologiske materialet og de spor som ble fremgravd på Gausel i løpet av undersøkelsene har vært langt mer rikholdig enn forventet. Bosetningssporene har også vært langt mer komplekse og mangetydige enn vi hadde regnet med. Det arkeologiske materialet er som regel likevel bare fragmenter av den forhistoriske helheten, og er begrenset av faktorer som bevaringsforhold, undersøkelsesens omfang, metodikk, etc. Tolkningen av disse sporene styres igjen av faktorer som erfaring, hvilke problemstillinger man velger, tiden man har til rådighet, mengden av spor og deres dokumentasjonskvalitet, etc. Gjenstander brytes gradvis ned av de ulike prosesser og organismer i jorden og spor i grunnen blir fjernet av senere rydding, dyrking, bebyggelse, veier og grøfting. Hvor representativt materialet er i forhold til fortidens totalitet på Gausel, kan derfor være vanskelig å anslå. De avdekkede sporene innenfor utgravingsområdene på Gausel var etter forholdene overraskende godt bevarte og gir oss derfor et godt utgangspunkt for å kunne si noe om f.eks. huskonstruksjoner, graver og de aktiviteter som har foregått her i forhistorisk tid. Det bildet av jernalderens gård og mennesker på Gausel som dette materialet gir oss, er på noen områder diffust eller tvetydig. På andre områder er bildet skarpere. De diffuse bilder vil trolig på flere områder kunne fokuseres ved en mer detaljert og omfattende gjennomgang av materialet enn det denne publikasjonen gir rom for. Alternative fortolkninger og andre bilder vil det alltid kunne argumenteres for ut fra det samme grunnlagsmaterialet, – det ligger i arkeologiens natur. De fortolkninger som her er presentert er og blir fortolkninger, og ikke evige sannheter. Tolkningene er sluttproduktet basert på en helhetsvurdering av materialet, sett i lys av det som kjennes av tidligere dokumentert og sammenlignbart materiale. For sammenlignbart bosetningsmateriale som er benyttet her er dette i stor grad fra Rogaland hvor det kjennes omkring 400 bevarte gårdsanlegg, de fleste fra folkevandringstid (Løken 1987:155). For gravmaterialets vedkommende har hovedsakelig hele

Vestnorge utgjort det mest aktuelle sammenligningsområdet. Både i vikingtid og i folkevandringstid viser konsentrasjonen av rike gravfunn med edelmetall, import/prestisjegjenstander, bygdeborger og nausttuffer at Nord-Jæren med Stavangerhalvøyen utpeker seg som et sannsynlig maktpolitisk tyngdepunkt i Sørvestnorge (Myhre 1987:181). I merovingertid tyder bl.a. de to gravene Storhaug og Grønhaug på at Karmsundområdet nå kanskje gjør seg sterkere gjeldende som et maktsenter for en kortere periode. I overgangen mellom merovingertid og vikingtid forsvinner igjen Karmsundområdet fra funnbildet og vi får et maktpolitisk skifte, en forskyvning av det politiske tyngdepunkt fra området omkring Karmsundet tilbake til Nord-Jæren og Stavangerhalvøyen igjen (Bakka 1993). Ikke minst er dette tydelig når det gjelder importerte metallarbeid i graver.

Gården på Gausel ekspanderer fra midten av romertid og i folkevandringstid til å bli en av sannsynligvis flere storgårder på Nord-Jæren i denne tiden. Også det rike gravmaterialet på Gausel fra tidlige vikingtid viser at folket på Gausel må ha vært blant datidens fremste ætter. I det Sørnorske riket i vikingtid har dermed gården og ætten på Gausel høyst sannsynlig spilt en sentral maktpolitisk rolle.

6. Spor fra et stykke fortid

CATINKA BOGARP

6.1. Innledning

I løpet av årene 1997-2000 da Gauselgravningen pågikk har svært mange funn blitt undersøkt og behandlet av konserveringsavdelingens personale, for å få fram mest mulig informasjon fra funnene. I hovedsak har arbeidet blitt utført av konservatorer med arkeologisk spesialisering, men også avdelingens malerikonservatorer og naturvitenskapelige personale har bidratt.

Det utvalg av funn som er beskrevet nedenfor kom, med få unntak, fra båtgravene nr. 3298 og 3751. Fortsatt er det svært mange funn som ikke er fullstendig undersøkt og konservert. Arbeidet er veldig tidkrevende og derfor kostbart. I samfunnet råder sikkert delte meninger om behovet og verdien av kunnskapen om fortiden. Men har vi rett til å ikke la fremtidens folk kjenne til de store trekk og detaljer i fortiden?

I teksten er tekniske konservatorer benevnt som konservatorer, en tittel som blir mer og mer brukt for faggruppen i Norge, i samsvar med betegnelsen i flertallet av nordiske og engelskspråklige land.

6.2. I feltet

Samarbeidet med arkeologene i felt har vært svært godt. Det har vært en vedvarende læreprosess som alle parter trolig har hatt nytte av. Dette har også innebåret respekt og forståelse for de ulike faggrupper sine kunnskaper og arbeid. Bl.a. har vi informert kort om gjenstandsmaterialenes nedbrytning og bevaringsforhold, samt demonstrert opptak av preparat og behandling av gjenstander i felt.

På den annen side har vi fått bedre innblikk i prosessen som foregår før konservatorene kommer inn i bildet, og lært mer om gravskikken og bosettingen på Gausel. Dessuten har vi fått bedre innsikt i hvor vanskelig det kan være å berge, samt bestemme gjenstander og materialer i felt.

6-2.1 Nyttien av konservatorer i felt

For å få best mulig kunnskap fra en utgraving med høy gjenstandstetthet er konservatorens innsats i felt svært viktig. Vi får et overblikk over jordskikt og bevaringsforhold. Er gjenstandsmaterialet svært dårlig og dessuten stort kan det være umulig å få ut noen kunnskap, hvis ikke fragmenter holdes sammen i sin mikrokontekst. Dette kan gjøres gjennom å ta opp preparat.

Å tilbringe noen dager i felt gir også konservatoren en ubevisst kunnskap - intuisjon, som tydeliggjør konteksten og sammenhengen når gjenstanden renses fram/undersøkes.

6.2.2. Preparatopptak

Preparat er en pakke med en eller flere gjenstander som blir tatt opp med omkringliggende jord/gjenstandsrester og støttes av et materiale f. eks. gips, parafinvoks eller polyuretanskum. Gjennom å ta opp preparat kan muligheten øke for å nå best mulig informasjon. Fragmenter og gjenstandskombinasjoner ligger da samlet. (Fig. 1.)



Fig. 1. Gipspreparat av gjenstand i felt. Foto: Ragnar L. Børsheim.

Fig. 1. The find are prepared and coated with plaster. Photo: Ragnar L. Børsheim.



Fig. 2. Skjoldbulene I, II og III.
Foto: Terje Tveit, AmS.

Fig. 2. The shield bosses I, II and III. Photo: Terje Tveit, AmS.

Om jorden er fast kan også gjenstanden tas opp på "klump". Dette innebærer at gjenstanden tas opp med et stykke av den omkringliggende jorden som støtte.

Ved begge tilfeller er sjansen stor for at man får med seg delene til en fragmentarisk gjenstand som dermed slipper å bli katalogisert som fragment. Til og med rester av pulveriserte materialer kan iblant bestemmes på laboratoriet med godt lys og mikroskop. Slike små rester ville med sikkerhet gå tapt i tradisjonell feltutgraving av gjenstander.

Et eksempel på fordelene med preparatopptak har vi fra tre av skjoldbulene i den mest funnrrike båtgraven på Gausel (grav 3751).

En var tatt opp i gipspreparat (I), en i jordklump (II) og en utgravd i felt (III).

Nr. I var helt knust og fragmentert og bulen var inntrykt. Den ble rensket frem på laboratoriet og konsolidert etter hvert som jernfragmentene kom frem i dagen. Formen ble bevart, tross at den egentlig bestod av tynne små fragmenter.

Nr. II ble tatt opp på klump. Denne skjoldbule var også veldig fragmentert. Kragen og et lite stykke av kanten av bulen kunne limes sammen og konsolideres, men mange fragmenter fra bulen manglet. En jordklump holder dårlig sammen ved rensing, så stykkene som faller fra hverandre kan ofte ikke settes sammen. Bruddflatene er skadet og det er bare mellomliggende jord/sand som holder fragmentene sammen. Mikrokonteksten, i dette tilfelle, plasseringen av fragmentene i forhold til hverandre på funnplassen er definitivt avgjørende for helheten.

Nr. III ble tatt opp på tradisjonelt sett i feltet. Denne skjoldbule var i mye bedre stand, men i flere stykker. Fragmentene var av alle størrelser, men forholdsvis fysisk stabile. Noen ble funne ved solding. Her ble det pusling og liming, hvilket i og for seg er trivelig, men tidkrevende arbeidsoppgave. En del biter

ble limt sammen til to større stykker, men de fleste stykker forble som "enkelte fragmenter fra skjoldbule".

Å sammenligne de tre skjoldbuler og dermed konkludere om preparatets muligheter til å øke gjenstandenes informasjonsverdi er overdreven. Mange ganger øker kanskje ikke kunnskapsverdien i hele tatt, men sjansen finnes bare en gang.

Et annet eksempel på at opptak i preparat kan være nødvendig er dersom større gjenstander har kor-



Fig. 3. Gjenstander fra grav 3751 i felt. Til høyre sverd, øks, tang, hammer og piler. Til venstre tveegget sverd. Foto: Ragnar L. Børsheim.

Fig. 3. Finds from burial 3751 in situ. Right: sword, axe, hammer and arrowheads; Left: Two-edged sword. Photo: Ragnar L. Børsheim.



Fig. 4. Storpreparat med støtteforband av gips. Foto: Gro Anita Bårdseth.

Fig. 4. "Oven" coated with plaster for stability. Photo: Gro Anita Bårdseth.

rodert sammen. Så var tilfelle i båtgrav 3751, der et enegget sverd, en øks, ca 12 pilspisser i en pakke, en større smitang og en hammer lå som en installasjon på jordflaten. Flere av gjenstandene var svært svake p.g.a. korrosjon. Tangen satt fast på sverdet i rett vinkel (nesten) og hammeren hadde korrodert fast på tangens grep. Problemet ble løst ved at tangen og hammeren ble bakt inn i gips. Gipsen støttet gjenstandene mens de ble forsiktig frigjort fra sverdet med skalpell. Det første preparatet ble løftet av og resterende gjenstander ble tatt opp samlet i ytterligere et preparat. (I feltet trodde vi at det første preparatet inneholdt en spydspiss og kanskje en ambolt eller øks.)

I 1998 tog vi også opp et storpreparat på Gausel. Det var en avgrenset rund formasjon på ca. 60 cm i diameter, som inneholdt trekull, noen slagglumper, samt tykk sandmagret brent leire. Leiren kunne være ovnsforing i den ovnen vi håpet å ha fremfor oss. Hele konstruksjonen med god margin ble så tatt inn til konserveringsavdelingen.

Slike storpreparat må bli løftet opp i spesiallagete kasser, med polyuretanskum som støtte mellom kassen og konstruksjonen. Fingravingen, i felt, ble gjort for hand med graveskje og spader, mens frileggingen rundt ble gjort med gravemaskin. Preparatet ble så gravd løst under, samtidig som kassens bunn, en jernplate, ble skubbet/ skuvd på plass. Hele det ca en kvadratmeter store jordstykket ble til slutt løftet opp med gravmaskinen og fraktet til AmS for å bli utgravd.

6.2.3. Problem og forbedringer

I hovedsak ble det tatt opp preparat fra båtgrav 3751. De største problemene her skyldes den høye gjenstandstettheten, både i dypden og i bredden. Preparatene skulle avgrensnes og det trengtes et fritt område

rundt avgrensningen, for å kunne vippe opp, eller skyve opp preparatene. Jo større preparat, desto større friområde trengtes. Risikoen var stor for at deler av gjenstander eller mikrokonteksten ble ødelagt eller separert fra sin sammenheng.

For å unngå problemene av ovenfor nevnte slag ble løse funn, i tilknytning til preparatene, iblant lagt sammen med preparatet i funnpose eller så ble funnposen merket med for eksempel "funnet ved preparat x". Flertallet av funn fra grav 3751 ble også målt inn med teodolitt (Pen Map). En fantastisk dokumentasjonsmetode i dette tilfellet.

Gjenstandstettheten gjorde også arbeidet ergonomisk komplisert, da alle var tvunget å utføre arbeidet balanserende på steiner for å ikke ødelegge noe.

Et annet problem ved preparatopptakingen var at steiner fyllte båten. Dette gjorde preparatavgrensningen og opptakingen vanskelig. Noen steiner hadde dessuten korrodert fast i jerngjenstanderne, så steinene måtte følge med preparatet for å senere bli frigjorte på laboratoriet. Dette var dog ikke et stort problem på Gausel.



Fig. 5. Polyuretanskum helles mellom kassen og preparatet. Foto: Gro Anita Bårdseth.

Fig. 5. Polyurethane foam is poured between the crate and the excavated "oven". Photo: Gro Anita Bårdseth.



Fig. 6. Kassens bunn er skubbet på plass og preparatet blir løftet opp med gravemaskin. Foto: Gro Anita Bårdseth.

Fig. 6. The bottom of the crate is closed and the digger lifts the crate with the «oven». Photo: Gro Anita Bårdseth.

Hver plass har alltid sine problemer og sine formål med preparatopptak, så det gjelder å være kreativ.

3. Kunnskap/informasjon fra laboratoriet

Feltsituasjonen innebærer ofte arbeid i dårlig lys, regn og sterk tidspress. Mange gjenstander kan også være sterkt fragmentert og dermed umulige å bestemme under slike forhold, til og med for godt trente øyne.

På laboratoriet er forholdene optimale. Lyset er bra og såvel mikroskop, som stereoluper er blant våre verktøy, dessuten finnes flere trente øyne, selv om et øye aldri er nok trent.

6.3.1 Røntgen

Røntgenfotografering er et virkelig bra hjelpemiddel for å kunne bestemme metallgjenstander. Der den opprinnelige overflaten er bevart synes den tydelig som en hvitere kant på filmen. Innlegg av ulike metaller/legeringer og mønstersmiing, samt handverksteknikker kan også avsløres med røntgens hjelp.

Det tveeggede jernsverdet fra Gauselgrav 3751 var mønstersmid i flott fiskebeinmønster. På røntgenbildet framkom også at sverdet hadde påsveiset eggstål langs med klingen og på underhjalte fantes dekor av et edlere metall enn jern. Dette hadde aldri blitt synlig uten røntgen, da rester av tre og skinnsliren med innvendig pels, samt tekstilspor dekket sverdklingen. En del arbeide gjenstår innen det edlere metallet er synlig og bestemt.

Mineraliserte organiske materialer synes også på røntgen. Trerester synes tydeligst, men til og med tråder/tekstil kan i enkelte tilfeller oppdages.

På øksen fra den samme graven var den opprinnelige øvre buete skaftdelen av tre bevart. Og det var

røntgenbildet som avslørte at en kile av et annet treslag (tettere) satt festet i skaftet.

Et annet eksempel er en antatt jerntein, som på røntgenbildet viste seg å være en fil.

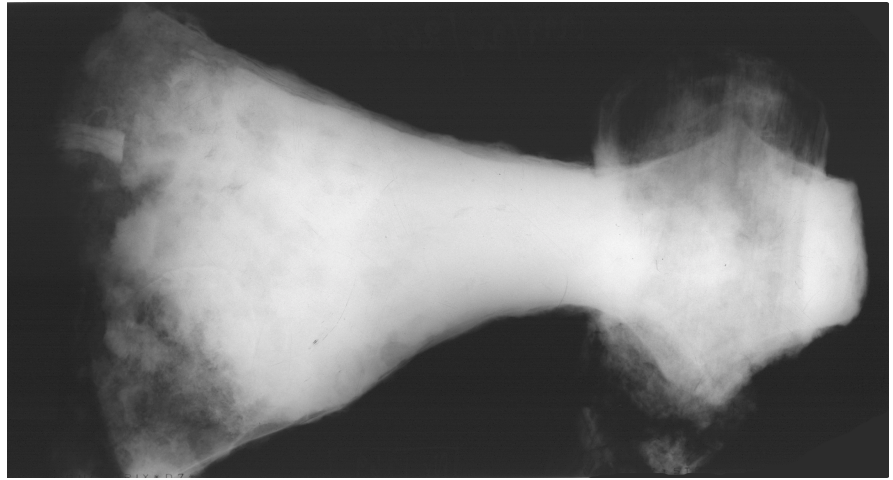
I flere tilfelle var det også røntgenbildet som avslørte at noen bruddstykker av jern passet sammen



Fig. 7. Røntgenbilde av tveegget sverd med fiskbeinmønster. Foto: Bitten Bakke.

Fig. 8. X-ray of the two-edged sword with pattern-welding. Photo: Bitten Bakke.

Fig. 8. Røntgenbilde av øks. Foto: Catinka Borgarp.
 Fig. 9. X-ray of the axe. Photo: Catinka Borgarp.



med jerngjenstander. Dette gjaldt blant annet den ene kjeften til en liten fintang. Bruddflatene på både kjeftfragmentet og resten av tangen var korrodert, men da røntgenbildet viste at de hørte til hverandre kunne de renses fint og limes sammen.

Røntgenfilmer er dessuten til god hjelp ved utgraving av preparat. De fleste mindre preparat lar seg røntgenfotografere med AmS sitt utstyr, dersom preparatet er for tjukt trenger vi å fjerne en del jord og stein før røntgenfotografering.

6.3.2 Utgraving av preparat

Preparater er spennende og spenningen ligger i den skjulte informasjonen fra fortiden. Vi får med oss mikrokonteksten inn i laboratoriet og denne inneholder også informasjon - hele eller deler av den er også fra fortiden.

Så når vi graver ut preparat søker vi etter spor fra fortiden og ikke "bare" etter en gjenstand, som vi alle kan se tydelig på røntgenbilder, hvis det er metall. Vi søker eksempelvis etter hår, pels, tekstil, skinn, beinbiter, tannrester, frø, tre, mineraliserte biller, "svarte klumper" m.m. Mineralisering av organiske materialer innebærer at metallioner, i hovedsak jernioner, trenger inn i materiale og oksideres til stabile jernforbindelser. Mineraliseringen kan skje i ulik grad og de "organiske" materialene varierer da fra pulver til sprøtt mineral, der bare de organiske strukturen finnes bevart.

Blant annet ble det tatt opp et preparat som inneholdt mange ulike jerngjenstander, som vi i felt kalte "stor jernansamling". Det eneste vi med sikkerhet visste var at det også inneholdt fragmenter av støpedigler.

Den eneste informasjonen det første røntgenbildet gav, var en stor haug av ubestemmelige jerngjenstander som lå ovenpå hverandre og dermed ikke gav et tolkbart bilde av innholdet. Ved begyn-

nelsen av fremrensingen var røntgenbildet derfor ikke til særlig hjelp. Preparatet ble av den grunn suksessivt fremrenset, og nye røntgenbilder ble tatt underveis. Fremrensingen foregikk stort sett med forsiktighet under mikroskop. Verktøyet vi bruker ved slike tilfeller er f.eks. skalpell, børster, pensler, støvsuger med miniatyrmunnstykke og sandblås. Hvert preparat krever



Fig. 9. Røntgenbilde: detalj av økseskaft med trekile. Foto: Catinka Borgarp.
 Fig. 0. X-ray: detail of the axe's haft and the wooden wedge.
 Photo: Catinka Borgarp.



Fig. 10. Sverd i preparat innen utgraving. Foto: Ragnar L. Børsheim.

Fig. 10. The sword prior to excavation. Photo: Ragnar L. Børsheim.

sine spesielle verktøy, men det viktigste verktøyet er øyet.

Etter lang tids finarbeid begynte fragmenter og hele gjenstander å komme frem i dagen for første gang på over tusen år. Det diffuse funnet "stor jernansamling" ble til en samling av redskap for finsmie bestående av vellagede verktøy, som for eksempel platesaks, fintang, skeborr, fil(er?) og kniv. (Fig. 13.)

På omtrent samme måte ble et litt større preparat framrenset. I feltet hadde vi sett bronseringer til et hestebissel og et litt stykke fra lå noen gullfragmenter, som knapt var synlige uten lupe. På grunn av vanskeligheten med å avgrense området ble alt tatt opp i samme preparat.

De første røntgenbildene viste et tydelig bissel med jernbitt og edlere bittringer, en jerntein med flere brudd, noen båtægler med trerester, en rekke med centimeterstore knapper/pyntenægler av da ukjent metall, et sammenhengende bitte lite stykke med gullrester. I tillegg fantes millimetersmå fragmenter av noe tettere metall enn jern, uregelmessig spredd over området.



Fig. 11. Røntgenbilde av saks fra preparat "stor jernansamling". Foto: Catinka Borgarp.

Fig. 11. X-ray of tinsnip. Photo: Catinka Borgarp.

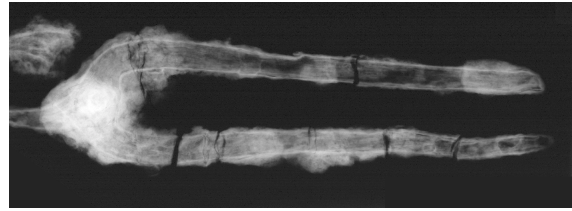


Fig. 12. Røntgenbilde av fintang fra preparat "stor jernansamling". Foto: Catinka Borgarp.

Fig. 12. X-ray of small tongs. Photo: Catinka Borgarp.

Det lille gullstykket var egentlig bare en tynn gullfilm på sølv. Dette var sannsynligvis rester fra dekorative beslag, som kunne vært festet på lærremmer fra grimen. I mikroskopet syntes også tydelig ornamentikk i gullskiktet, dels perlebåndornamentikk og dels riller. Opprinnelig må ornamentikken vært laget på sølvet, men da dette var så nedbrutt ble mønstret bare synlig på det kjemisk mer stabile gullfragmentene. (Fig. 14.)

Metallisk sølv fantes ikke, men bare rester i form av sølvsalter - i hovedsak sølvklorider. Malerikonservatorene på AmS studerte også forgyllingen, de har jo stor erfaring av og kunnskap om slike materialer, dog fra nyere tid. Etter diskusjoner om tykkelsen på sjiktet og størrelsen på sammenhengende flak, drog vi konklusjonen at det måtte være bladgull og ikke brennforgylling.

Brennforgylling ble gjort gjennom å blande pulverisert gull og kvikksølv til et amalgam, som ble påført gjenstandens overflate. Gjenstanden ble varmet opp, så kvikksølvet fordampet og gullsjiktet ble igjen. Dersom dette var brennforgyllt sølv, skulle rester av kvikksølv finnes og da kunne påvises med SEM-XRD-analyse (Scanning Electrone Microscopy/X-ray diffraction). Slik analyse ble foretatt på HiS (Høgskolen i Stavanger), men kvikksølv kunne ikke påvises.

Bladgull kunne bli festet på andre materialer med et organisk bindemiddel (limemne). Noen videre analyser for å lete etter rester fra f.eks. et organisk bin-



Fig. 13. Noen verktøy fra preparat "stor jernansamling". Foto: Terje Tveit.

Fig. 13. Some tools from the burial 3751. Photo: Terje Tveit.

demiddel mellom sølvet og blodgullet har ikke blitt gjort.

Bisselet var i flere stykker, men det ble så godt som helt etter liming. Bittet var laget av jern, mens bittringene var av forsølvet kobberlegering (bronse). Ved bittet ble det funnet noe forkullet frø, spor av tekstil og rester av et strå.

Pyntenaglene var laget av jern, men med en halvkuleformet dekorasjonsknapp av tinnlegering festet på toppen. Nederst på tinnknoppen fantes en smal ornamentert kant. Denne var sannsynligvis laget i sølv. Flere av naglene manglet tinnkapp, men den synlige overflaten avslørte at det satt noe metallegering der. Et fåtall med passende kvadratiske miniroer (ca. 5 mm) ble også funnet. Flere pyntenagler og roer av samme type ble dessuten tatt opp direkte i feltet. (Fig. 15 og 16.)

Av de små fragmentene som lå spredd i preparatet var det ikke mange som lot seg berge. Noen få millimetersmå flak av gull ble brukt til analyse. En del var sikkert også sølv eller tinnsalter, som dessverre gikk tapt i jordmassene.



Fig. 15. Pyntenagler med tinnknapper. Foto: Terje Tveit.
Fig. 15. Tin-headed iron rivets for decoration of bridle. Photo: Terje Tveit



Fig. 14. Ornametikk på gullfragment x20. Foto: Catinka Borgarp.

Fig. 14. Ornamented fragment of gold (x20 magnification). Photo: Catinka Borgarp.

Når det gjelder fremrensing av storpreparat bruker vi litt mer "røffe" metoder. Det minner mer om en feltutgraving i miniatyr.

Et eksempel på dette er fremgravningen "ovnen" som ble tatt opp i 1998. Da arbeidet konservatorer og arkeologer sammen med gravskje og spatel som de mest anvendte verktøy. Fremrensingen foregikk etter mer arkeologiske enn teknisk konservatoriske metoder. Preparatet ble delt inn i ruter og profilsnitt og rester av gjenstander ble forsiktig gravd fram. Randskår av keramikk, smislagg, rester av en smieskål, stykke av brent leirklining, trekull og millimetersmå glassfliser var neppe en indikasjon på en ovn, men funnet ble katalogisert som et stykke fortida avfallsgrop. Under avfallsgropen var jorden magnetisk, ca 10 ganger mer magnetisk enn utenfor. En forklaring på dette kan være at slagget var magnetitrikt og er blitt mekanisk



Fig. 16. Detalj av ornametikk på knappen x 6,4. Foto: Catinka Borgarp.
Fig. 16. Ornamental detail on the tin head of the iron rivets. (x 6,4). Photo: Catinka Bogarp.



Fig. 17. Ildstål med flintbit. Foto: Terje Tveit.
 Fig. 17. Firesteel with piece of flintstone. Photo: Terje Tveit.

nedbrutt til små partikler, som blandet seg med jorden. En annen teori er at malm hadde blitt røstet i en esse og rester fra denne prosessen havnet på avfallsgrop. En smie ble jo funnet i et nærliggende området.

6.3.3 Rensing under mikroskop

Alle gjenstander og mindre preparat ble undersøkt og delvis rensset under arbeidsmikroskop, som nevnt tidligere galdt det å bestemme gjenstander og spor av mikrokontekst. Ved framrensing brukes to prinsipper; rense fram det man vet finnes og rense bort det man er sikker på ikke tilhører gjenstandene eller mikrokonteksten. Prinsippene blir brukt samtidig.

Funnene i grav 3298 var enda mer ødelagt og omrotet enn de fra grav 3751. Flertallet av funn var i fragment og det fantes få definerbare gjenstander. Til å begynne med anså vi 3298 som forholdsvis funnfattig. Men etter hvert som jernfragmentene begynte å bli undersøkt og rensset under mikroskop, samt limt innbyrdes eller med andre funn, kunne flere og flere gjenstander bli bestemt.

Når alle funnene hadde blitt undersøkt var også grav 3298 funnrik og noen gjenstander kunne dessuten bli klassifisert i type, av arkeologene.

Det mest overraskende funnet var et lite ildstål, med en liten fastkorrodert flintbit på (ildslagningsstein). Rundt deler av ildstålet fantes rester av et organisk pulver, som var rester av en fullstendig nedbrutt skinnpose. Skinnen var dog altfor nedbrutt for å kunne bli okulert artsbestemt, men det burde gå med FR-IR-analyse (se avsnitt "analyse av materiale..."). Slikt utstyr har vi ikke på AmS.

(Fig. 17.)

På mange av gjenstandene så vi til å begynne med et pulver bestående av et organisk materiale. Med fin hårpensel og støvsuger med miniatyrmunnstykke

gikk det etter hvert an å tyde en vevd struktur i pulveret. Det var altså tekstil. Da lignende tekstilrester ble funnet på flere gjenstander i grav 3751 antok man at dette var et tøy som den døde hadde ligget på.

Hittil har hverken vevteknikk, spinnemetode eller fibermateriale blitt bestemt. Det er også tvilsomt om materialets tilstand tillater dette med de instrument vi har tilgang til i dag. På et fåtall fragmenter har dog fintrådet toskaftvev med z-spunne tråder vart synlig.

Andre typer av hår og trådfibre har også blitt oppdaget under mikroskopet. Det dreier seg bl.a. om rester av tråd på en sigd. Sigden var dekket av rester av en skinnskjede og tråden så ut til å ha vært sømmen i skjeden. Men på grunn av tilstanden måtte dette ses mer som en tolkning enn en sannhet.

Hårfibrer har vi blant annet oppdaget på noen båtnagler. Det var uspunnet sauehår som lå vridd rundt stilken og hadde blitt brukt til stry. (Fig. 18.)

På noen gjenstander ble det også oppdaget mineraliserte biller og avtrykk av larver. Mikrokonteksten talte her for at insektene var fra samme tid som gjenstanden. Hvis man kjenner billens art og livsmønster kan man i heldige tilfelle få utvidet kunnskap om forholdene ved gravleggingen. Å artsbestemme slike dyr har vi ingen kunnskap til, men må søke ekspertise utenfra, f. eks. på Bergen museum.

(Fig. 19.)

Mange ganger fant vi også forkullede frø i preparat eller i tilknytning til enkelte gjenstander. Disse ble da analysert på det naturvitenskapelige laboratoriet ved AmS.

"Svarte klumper" har blitt en gjenstandskategori av stor interesse. Interessen for klumpene kommer av at de kan være biter av forkullet brød/grøt eller fekalier (avføring/ekskrementer). De er vanskelige å



Fig. 18. Båtnagel med hår rundt stilken x6,4. Foto: Catinka Borgarp.
 Fig. 18. Iron rivet with fibres of hair attached (x6,4). Photo: Catinka Borgarp.

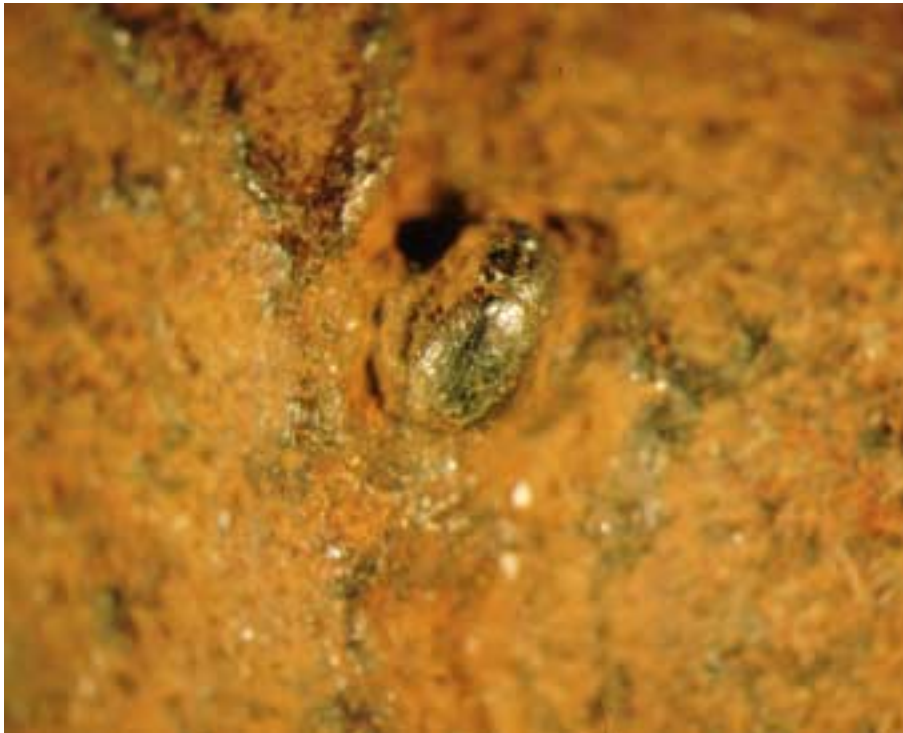


Fig. 19. Mineralisert bille på økseskaft x20. Foto: Catinka Borgarp.
 Fig. 19. Mineralised beetle on axe's haft. Photo: Catinka Bogarp.

bestemme uten f. Eks. SEM- eller IR-analyse, men inneholder klumpene rester av korn, skall og/eller vekstfibre øker sannsynligheten for at det er føde eller en fordøyd føde. I brødrester finns det også bobler. Størrelsen og tettheten av disse skyldes om det var gjæret eller ugjæret brød. På Gausel, felt K, ble det funnet "svarte klumper", som inneholdt rester av vegetabiliske fibre.

Da et av de siste jernfragmentene fra grav 3751 ble undersøkt og rensset vokste en intuitiv følelse. Noen stykker av ringer, kroker og teiner fra funnet syntes å være svært kjent. De minnet om noe jernde-

taljer fra en annen funnpose. Funnen i posene ble studert og kombinert til et mulig bissel lå på pulten.

Arkeologen for prosjektet kom raskt og konstaterte at et bissel nr. to var funnet. Det var nesten identisk med bissel nr. ett, men laget kun i jern. Slike opplevelser inntreffer nå og da når større funnmasser blir undersøkte, men resultatene blir ikke alltid like interessante. Og hvor mange "bissel" blir ikke for alltid magasinert som teiner og fragment? (Fig. 20.)

6.3.4 Analyse av materiale - kjemisk/optisk

Tre og mineralisert tre blir også artsbestemt. Dette blir gjort på det naturvitenskapelige laboratoriet på AmS.

Fig. 20. Bissel; det øvre med bronseringer og det nedre helt i jern. Foto: Terje Tveit.

Fig. 20. Horse-bits; iron with rings of bronze (top) and iron bit (bottom).

Photo: Terje Tveit.



På båttagler er det funnet trerester som ved analyse viste seg å være eik. Når det gjelder treanalyse gjenstår det mye arbeid. Rester av treskaft fra samtlige verktøy i Gauselfunnet bør bli artsbestemt.

På et bronsefragment fra båtgrav 3298 er det funnet rester av pelshår. Håret ble analysert som rester av hår fra hest. Slike analyser blir gjort i analysemikroskop med en forstørrelse opptil 1000 ganger. Strukturen i hårstrå bli da synlig og hår fra forskjellige arter har ulike oppbygging. Noen arter har svært lik konstruksjon og da må hele hårstrået, med topp og rot bli studert for å komme til en sikker konklusjon. Tilstanden og nedbrytningsgraden er derfor avgjørende for en korrekt artsbestemmelse.

Metaller, og da særskilt kobberlegeringer har en god evne til å bevare organiske materiale. Kobbersalter trenger inn i den organiske strukturen og ettersom saltene ofte er giftige skyr destruentene* materialet.

Skinn kan også brukes for å bestemme dyrearter. På narvsiden finnes huler fra hårsekken, der hårstrå har sittet. Dyr har ulik tykkelse og tetthet mellom hårene og dette danner spesifikke mønstre på skinnoverflaten. Mønstrene syns tydelig i arbeidsmikroskop, hvis skinnen ikke er altfor nedbrutt. De skinnrester som har blitt funnet på Gausel har hittil ikke blitt analysert, da tilstanden på flertallet er for dårlig for denne type analyse.

Metaller kan bli bestemt med kjemiske spotttester. Metoden er destruktiv - små prøver av originalmaterialet må fjernes fra gjenstanden. Prøve blir løst i en passende syre og en reagensvæske tilsettes. På grunnlag av det fargeomslag som skjer blir metallet bestemt. Slik test ble gjort på sølvteinen fra felt K. Men hverken pyntenaglene med tinn eller det forgylte sølvet fra "bisselpreparatet" kunne bli analysert på dette vis. Originalmaterialet var altfor lite til å kunne bli ødelagt på denne måten. De ble av denne grunn analysert i SEM-XRD (Scanning Electrone Microscopy/X-ray diffraction) på Høgskolen i Stavanger. For denne analyse trengs mikroskopisk små prøver.

SEM kan også brukes for å se på fibrer og overflater i bedre oppløsning og forstørrelse.

Skinn som har blitt til pulver og "svarte klumper" kan analyseres med FT-IR-instrument (Fourier Transformert Infrarød Spektroskopi), SEM og gaskromatografi, slike analyser kan bli utført på "Arkeologiska Forskningslaboratoriet" i Stockholm, ved Ann-Marie Hansson. Med ESR-instrument (Elektro-ne Spin Resonance) kan man dessuten måle den høyeste temperatur et materiale har vært oppvarmet til og hvor lange.

6.3.4 Mangler og muligheter

Det organiske materialet er som nevnt tidligere svært nedbrutt og vanskelig å bestemme. Kunnskaper om analysemetoder og analyseinstrument mangler. Det vi vet er at svært nedbrutte tekstiler kan bli analysert i SEM-mikroskop og at mulig skinn kan bli artsbestemt med FR-IR-apparatur. Slikt utstyr har vi ikke tilgang til på AmS. Et digitalt mikroskop med forstørrelse opptil 1000 ganger skulle også kunne forenkle våre muligheter til øke informasjonen i gjenstandsmaterialet. Med kobling til datamaskin kan forstyrrende material fjernes fra bildet på skjermen, uten at det originale materiale ble ødelagt. Muligheten for å konstatere spinnetype, trådtetthet og vevteknikker på tekstiler vil øke.

I mange tilfeller har vi et dilemma med organiske materialer. Dels er det så nedbrutt at det er vanskelig å analysere og dels er det kanskje umulig å analysere etter konsolidering. Om de ikke blir konsolidert er levetiden svært begrenset.

Store funnmasser innebærer også problem. For at det skal være mulig å identifisere og sette sammen gjenstander som er blitt splittet i flere poser og funn nr., er det viktig at en konservator får muligheten til å jobbe med et anlegg sammenhengende. Man kjenner igjen mange gjenstander og fragmenter på en ubevist måte. Spesielt stor plass i det ubevisste får gjenstander og fragmenter med ferske bruddflater. Arkeologene tipset oss også mange ganger om ulike funn som kunne høre sammen, utfra hvor de ble funne i forhold til hverandre.

6.4. Tanker, teorier eller fantasier?

I løpet av den tiden som Gauselgravingen pågikk har svært mange funn blitt studert, dissekert og diskutert på avdelingen. Ideer om hva en del ting er og hva de har blitt brukt til har vært mange. Konservatorene på AmS er i hovedsak praktikere og går ut fra at Gauselbefolkningen for ca. 1200 år siden først og fremst hadde et nyttig forhold til sine gjenstander.

Mange tanker har blitt vekke, teorier har blitt lagt frem og fantasier har blomstret.

6.4.1 En grav "in situ"

Da båtgrav 3751 viste seg å være en urørt grav full med gjenstander plasserte på omtrent den plass de en gang hadde blitt lagt, begynte tanken om å kunne bevare hele graven å vokse frem. En type av bevaring som har blitt flittig diskutert de siste årene, innen konserveringsfaget, er nettopp konservering av hele miljø, "in situ". Hvis slike ideer vekker appell en annen gang



Fig. 21. Avlrør til blåsebelg. Foto: Terje Tveit.
Fig. 21. Bellows-nozzle. Photo: Terje Tveit.

gjenstår selvfølgelig å undersøke om det lar seg gjøre praktisk og med overkommelige kostnader.

Et annet ønske, som faktisk ble undersøkt, var å finne et instrument som kunne gi oss et bilde i tre dimensjoner av hele gravens innhold. Denne gangen fant vi ikke ut noe, men kanskje neste gang.

6.4.2 Diskusjoner med arkeologene og (brainstorming med) konservatorkollegene

Mange av de i utgangspunktet merkelige funn fra Gausel har fått en troverdig tolkning gjennom diskusjoner mellom konservatorer og arkeologer. Konservatorene undersøkte originale overflater og materialer, men kom også med forslag om sannsynlige og usannsynlige bruksmåter for gjenstandene. Arkeologene stod for den seriøse typologiske kunnskapen og fant frem relevant referanselitteratur for å kunne støtte eller forkaste tolkingen.

Et eksempel på et slikt samarbeid har vi fra grav 3751. Under feltarbeidet ble en merkelig gjenstand tatt opp på klump. I feltet så det ut til å være et vinklet jernrør eller en rundstav. Da gjenstanden ble røntget, undersøkt og limt sammen hadde vi et svakt konet, rett jernrør fremfor oss. Begge ender hadde deler av den opprinnelige overflaten bevart. Røret var altså ikke en avbrutt del av noe annet. Gjenstanden var simpelt laget av en sammenrullet jernplate, men gedigen og sikkert godt funksjonell til sitt formål. I den bredeste enden fantes rester av tre. Treet begynte straks innenfor enden og strekte seg ca 3 cm inn på røret. Dette viste at røret hadde sittet i et ca. 3 cm tjukt trestykke. Arkeologene fann etter hvert ut at gjenstanden var et avelrør til en blåsebelg - en høyst sannsynlig konklusjon. (Fig. 21.)

Ved utgravningene på Gausel i 1999 ble noen litt spesielle leirskår funnet. Leirskårene var laget av umagret leire og brent. Det spesielle var at de hadde utenpåliggende relieffmønster. Mønsteret på det største av skårene var i form av sikksakk og kamrender - altså en

vanlig ornamentikk på spannformede dekorerte leirkar. Skåret var noe bueformet og mønsteret satt på den konkave side.

Kanskje kunne dette være rester av et dekorstempel for leirkar. Senere ble flere lignende skår funnet i samme område.

De oppmerksomme arkeologistudentene fant senere også et keramikkskår med ornamentikk som stemte overens med "mønsterskåret".

Støpeformer i brent leire, for metallstøping, forekommer ofte, men form og mønster på disse funn appellerte til at det muligens var spørsmål om keramikproduksjon. SEM-XRD analyse gav heller ingen positive resultater på rester av metaller fra en eventuell metall-støpeprosess. Mengde og form på mønsterskårene, samt tusenårs erfaring med støperiteknologien (metall) førte tankene til at hele krukker kunne støpes. Ut fra hva vi vet idag ble ikke spannformede leirkar produsert ved støping. Det kunne være interessant med mer forskning på dette området. (Fig. 22.)

En annen interessant oppdagelse var at et tynt, finkornet leirsjikt som dekket enkelte funn og gjenstander i preparatene. Tett leirjord gir gode bevaringsforhold for gjenstander av såvel metall som organisk



Fig. 22. Mønsterskår av brent leire. Foto: Catinka Borgarp.
Fig. 22. Ornamented potsherd of burnt clay. Photo: Catinka Borgarp



Fig. 23. Fragmenter fra to smeltedigler. Foto: Terje Tveit.
 Fig. 23. Fragments of two crucibles. Photo: Terje Tveit.

materiale. Det er også kjent at båtgraver kunne være dekket til med et leirsjikt på innsiden, men i disse tilfeller vart sjiktene betydelig tykkere enn leirlaget i båtgrav 3751. Diskusjonene med arkeologene hellet derfor mot at leiren havnet naturlig i graven. Det som dessuten var en indikasjon på dette var at leiren også ble funnet under korrosjonsvorter (utvekster av avgrensede korrosjonsprodukter) på gjenstandene. Teoretisk kan dog tilført leire ha kunnet krype (renne) inn bakom korrosjonsvorter i ettertid eller også kan vorten ha blitt dannet rundt/over et leirsjikt. Lignende sjikt har nemlig ikke blitt oppdaget på gjenstander fra øvrige anlegg på Gausel. Men leiransamlinger kan finnes svært lokalt.

Noe definitivt svar på om leiren var naturlig eller tilført ved gravleggingen finnes altså ikke. Spørsmålet kunne kanskje blitt besvart hvis for eksempel deler av graven var blitt gravd i en første omgang og resten senere, med formål om å besvare de spørsmål

som er kommet fram ved granskningen av de tidligste opptatte funnene.

En løsning for å bestemme leirsjiktets opphav kan være å foreta en aldersbestemmelse (14C) på de små rester av vekstfibrer som ble funnet i leiren.

Enda et spennende og diskutert objekt var en "digelgaffel" fra grav 3751, funnet i preparatet "stor jernansamling". Preparatet inneholdt, som nevnt tidligere, mange forskjellige verktøy for finsmiing og deriblant flere skår av små smeltedigler. På et skår fantes rester av en hank i keramikk. Hanken hadde tydelige slitespor fra en jerngjenstand. At slitassen kom fra jern kunne vi se på de orange jernutfellingene, som misfarget slipesporene på hankens innside.

I preparatet fantes også noen ubestemte jernting. Blant de ubestemte ble en tobent jerngaffel/klype observert og denne ble prøvd som løfteverktøy i digelhanken. Gaffelen passet akkurat. Og digelgaffelen ble etter flittig prøving av forskjellige fagfolk en sannsynlig sannhet. Noen gang må det jo også hende at en funntype, som ikke er funnet eller beskrevet tidligere, blir funnet. I parentes kan det nevnes at tolkningen av digelgaffelen til å begynne med var mange - stemmegaffel, grillspyd, stek- eller bordsgaffel, spore mm. (Fig. 23 og 24.)

6.4.3 Ubrukt, brukt, forbrukt og gjenbrukt

De fleste metallgjenstander som er funnet og bestemt har vært bruksgjenstander. Dekorasjoner i form av ornamentikk eller innlegg av forskjellige metaller har bare blitt påvist på hesteutstyret og det tveeggede sverdet, begge fra grav 3751. Bruksgjenstandene så dog ut til å være gedigent og formmessig skikkelig laget av dyktige handverkere. Men knivene var utslitte i eggen og på diglene fantes det et typisk glassaktig sjikt av



Fig. 24. Digelhank og digelgaffel. Foto: Terje Tveit.

Fig. 24. Handles for crucibles. Photo: Terje Tveit.

smeltede metallsalter. Kanskje var noen gjenstander allerede forbrukt - ødelagt, da de ble lagt i graven? Hvorfor fant vi ikke et eneste håndtak til de fire skjoldbulene i grav 3751 - en "urørt" båtgrav? Hvorfor fantes ikke den eggstore sverdknappen, av massiv metall, når vi fant løvtynne kniver i den omrotede grav 3298 og endatil roer til pyntenagler? Var det ene kjeftstykket til fintangen knekt allerede ved gravleggingen og derfor så vanskelig å få på plass? Korrosjonshastigheten er en ofte brukt forklaring på det som "mangler", men er det virkelig riktig?

Hva som med stor sikkerhet kan bli sagt, utfra de nyttige gjenstandene, er at det på Gausel for ca 1200 år siden levde en smed som behersket finsmiingens kunst. Rester av de små diglene har ikke blitt analysert med formål å finne ut hvilken metall som har blitt smeltet i dem. Men på grunn av deres størrelse har vi antatt at det er spørsmål om et mer sjeldent, lettsmeltet metall, som ble brukt i mindre mengder f. eks. sølv, gull eller tinn. Kanskje ble diglene brukt til smelting av tinn til pyntenaglene eller til de ornamenterte tynne sølvbeslagene.

Sekundært kunne selvfølgelig disse "nyttige gjenstander" bli brukt i seremonielle virksomheter, som for eksempel gravlegging, og da symbolisere noe. Å tolke de symbolske betydningene av enkelte gjenstander eller grupperinger av gjenstander overlates til andre faggrupper eller enhver.

6.5. En bit av "sannheten"

Med vårt arbeid håper vi at bildet av en tid og en plass skal bli mer tydelig. Kanskje forenkler vi også for andre å se og forstå det som ikke umiddelbart er synlig. Vi strever dessuten etter å bevare og bibeholde det vi tror vi har sett, så intakt som mulig, så andre etter oss får sjansen å tolke materialet ut fra sine verdier, kunnskaper, tolkingsmote og (politiske) "behov".

Mye av det vi hittil har oppdaget av og omkring gjenstandene på Gausel hadde nok aldri blitt så informativt hvis ikke konservatorene, arkeologene og naturviterne hadde samarbeidet så godt.

7. Summary

7.1 The Settlement at Gausel in the Iron Age

Gausel is situated in the southern part of the municipality of Stavanger, on the western bank of the Gandsfjorden. The area is dominated by a hill, a moraine deposit from the last Ice Age. At the top of the hill a small part of the bedrock is protruding, Husaberget at 89 meters above sea level, and the excavations took place on the fields, east and north of this rock. On the eastern slope of the Gauselarea is the Gausel forest, a protected natural habitat, where numerous unregistered prehistoric cairns were discovered in 1999. Several of these are probably burial cairns, but their dating is yet unknown. The archaeological excavations at Gausel started in June 1997 and the fieldwork lasted for three whole seasons until September 1999. In the autumn/winter of 1999 and in 2000 the material was then interpreted, the soilsamples analysed, and artefacts catalogued and preserved, and the reports prepared. A total area of 33.460 m² was excavated, with over 4200 features (postholes, hearths, pits, trenches etc) found (approx. 1740 examined), more than 3000 finds (ca 1170 from burials, the rest from the settlement), and more than 1000 soilsamples screened for macrofossil material. 20 prehistoric buildings from the Iron Age were defined, and ten graves, mainly from the Viking period, were excavated.

The prehistoric farms at Gausel have usually consisted of three wooden buildings around a farmyard. It seems as if there are at least two coexisting farm units in the pre-Roman Iron Age, possibly two also in the Roman Period, one big farm in the Migration period and probably two or three in the Merovingian period. The buildings from the Viking period were not found, but were probably located just to the north of Husaberget, where later settlements and a road have destroyed the prehistoric features in the subsoil-layer. In the span of six hundred years, from the pre-Roman period until the mid of the Migration period, the build-

ings seem to be quite similar to other known pre-Roman buildings in Rogaland, both in size and structure. They are functionally divided into a dwelling area in one end, and a cowshed/byre in the other. Hearths, finds of potsherds and cereals usually indicate the dwelling section of the house. The buildings are at this time usually between 16 and 19 meters in length, and the width are ca 6 meters. The walls are in wattle-and-daub technique and are slightly convex, with rounded corners. In the middle of the side-walls there are two corresponding entrances, – possibly one for the cattle and one for the people. These buildings from the Early Iron Age at Gausel are generally of the same type as the common farm-buildings from this period found in South-western Norway (ex. Forsand, Rogaland). Surrounding some of the houses there are drainage trenches, most likely to keep water from flooding the floor in the sloping terrain.

Both of the two pre-Roman farms have had their own smithy, as concentrations of slag around a forge indicate. In the cowshed part of some of the buildings, traces after the cattle-stalls were found. The mid-aisles were paved with flagstones in some of the cowsheds, thus indicating a more severe wear on the floor from the cattle's hoofs in this part.

After a period of approximately 400 years there is a shift in the localisation of the farms and they are moved further up the hill with some 120 meters. The reason for this relocation of the farms is probably mostly strategic considerations, and to a lesser degree caused by agricultural considerations or needs. In the more shifting and less peaceful times in the Roman Iron Age, a location more receded from the shoreline people would have more time to prepare themselves and have time to flee to one of the two hill forts in the vicinity in case of an attack. With the farm located at a higher level and thus a better view of the surrounding area and waterways, the people of Gausel would have better control of the traffic in the area and be less

vulnerable and less taken by surprise in case of an enemy attack.

Only two buildings were defined from the early Roman Period, but numerous postholes in the vicinity indicated additional buildings here. The structure of the buildings are still the same as in the pre Roman period, with wattle-and-daub walls, rounded gable walls and corners, entrances in the middle of the building and the buildings themselves divided into both dwelling and cowshed. After 200 AD there is a shift in the building structure as the buildings grow larger and with a different inner structure. New buildings-elements as the sill-beam and wooden walls, now become the common trait. In the late Roman period and the Migration period the farm at Gausel is at its biggest with three buildings with a total of 550-600 m². The two main houses are situated parallel to each other, and are both 40 meters long and have each two phases. Between them is a paved path, which ends at entrances in the convex side-walls of these two buildings. In the upper part of these buildings (and no. 7) there are an outer stone wall, enclosing the main dwelling part of the houses. This is a trait not found for houses from the other periods in the Iron Age at Gausel. In the best preserved of the two main houses, there were ca 20 fairly big rectangular hearths. The charcoal here was mainly of oak, a firewood with quite high heating-factor. These long buildings are interpreted as to have the main dwelling area in the upper end of the house, a middle part with cowshed/storage and possible hall and a second smaller dwelling area in the lower end. There are also several entrances in the buildings, and they have most likely been divided into several separate rooms. The lack of any finds in hearths in an area in the middle of one of the long main building could suggest as a possible Hallroom here, – a room where the chieftain could perform his political and religious duties and entertain guests. The purpose of hearths without any domestic finds has probably just been used as a source for heat and light in a room, and not connected to domestic activities as cooking or handicraft. Concerning the middle part of the identical parallel house, this part was regrettably completely destroyed earlier due to a modern waterpipe-trench crossing the site.

In the Merovingian Period the buildings seem to be more scattered, and this is probably an indication of more than one farm unit at this time. The traces after the buildings themselves also become scarcer, and are mainly in the form of just the postholes after the roof-supporting posts. From the Migration Period the traces after the walls are fading away, and this is main-

ly due to the fact that the walls no longer are founded in the soil with wallposts, but are in the form of wooden planks in sill-beams lying directly on the ground or on flagstones. One of the houses (house 11) from this period is the only exception from this, with its massive wall-trenches after the sill-beams. The reason for this is that the trestles in this particular building are very narrow, and thus far more of the weight of the roof lies directly on the walls. There are surprisingly few finds or other features as hearths and trenches found in the buildings from the Merovingian Period, and this could perhaps indicate that these houses have had some kind of (wooden?) floor and elevated hearths.

Traces of the houses from the Viking Age was not found in the excavated 33.460 m² at Gausel. But the rich graves from this period clearly show that people still have lived at Gausel in this period. In view of the traits of the earlier settlements and location of the grave-mounds, it is reasonable to think that the Viking Age farm was located just north of the mount Husaberget. This is also the location for the old historical farm at Gausel until ca 1938. This is the only remaining area where excavations were not possible due to modern settlement and a crossing road. In the bordering area the prehistoric features in the subsoil were destroyed after the German activities here during the Second World War. Also in view of the progressive relocation of the farm each 400 years since early Iron Age suggest this area just north of the Husaberget as a logical place for the Viking Age farm. The name of the mount suggests the same, as it actually means “The rock with the buildings”.

7.2 The Graves at Gausel

There was in 1900 known 22 grave-mounds and several clearance-cairns at Gausel. In 1997 eight grave-mounds still remained. In the course of the excavations six graves, which were presumed lost/destroyed, were rediscovered under the topsoil layers. In addition to these, four unregistered graves were also discovered. In the Gausel forest what seemed to be a grave-field consisting of at least 98 cairns, most of them registered for the first time in 1999. Several of the cairns are clearly burials but probably with clearance-cairns in-between. None of the cairns have been archaeologically excavated yet.

Gausel is also the site for one of the richest female burials from the Viking Period in Norway – the so-called “Queen of Gausel”. The find was discovered by the local farmer in 1883 in a small cairn, and consisted of the finest gilded bronze brooches known from this

period, elaborate massive silver brooches, two silver arm rings, 13 gilded bronze-mounts with ornaments in Irish style and belonging to a harness strapped to a horse's cranium, three drinking horns with Irish mounts, other gilded bronze-mounts, Irish hanging bowl, glass beads, ring of jet, casket, rivets and knives and different utensils. The remains of the grave and its barrow were rediscovered in 1997, and some additional finds were made, among these a piece of silver, iron rivets, pieces of iron probably belonging to the casket and enamel from horse teeth. The exact size, structure and orientation of the grave itself could also be documented for the first time. The grave is dated to 850-860 AD.

Of the earlier unknown burials discovered in the course of the excavations, were a concentration of some artefacts, axe, socketed axe, knife, two big amber beads, a triangular bead of stone, big belt buckle and a small rivet. The finds are most likely the remains of a burial dating from around 700-900 AD, – probably a destroyed cairn or mound.

In the foundations of a stonewall of a Migration Period building (house 7) another burial was discovered, containing nine glassbeads, arrowhead, spindle whorl, sickle, heckle, knife, belt buckle, iron rivets, birch bark, nails and 15 fragments of horse teeth. Pieces of mineralised wood were found on several of the rivets. This is an unburnt woman's burial from the Viking Period, placed in the collapsed stonewalls of an older building (ruins). As for all the excavated graves at Gausel no remains after the bodies of the deceased themselves were found. The soil's preservation conditions for organic material is very poor in these parts of Norway.

In the western part of the excavation site no fewer than three burials containing boats were unearthed. The first (No.2346) was a boatshaped, 5,8 meter long, trench of cultural deposits and dissolved wood with iron rivets in the subsoil. This represents the remains of a totally levelled burial-mound/cairn, where just the keel and the nether part of the boat were still not removed. Some 70-80 rivets, most of them with pieces of wood (oak) attached, was found, representing a boat of probably ca 7 meters (21 feet) in length. This grave had also not been registered earlier, and has probably been destroyed by ploughing here in the last 200 years.

50 meter to the south of this, the remains of three grave-mounds appeared, two containing rich boat-burials that surprisingly had survived the destruction of their mounds sometime around 1860. These mounds are told to have been around 13 meters in di-

ameter, and were destroyed by the local farmers some time around 1860. Unwittingly and luckily the farmers didn't go deep enough, so one of the graves was nearly intact, the other quite messed up, but still contained traces of the once rich furnished boat burial. The third grave-mound was completely destroyed and no finds were made here.

The grave 3751 contained a rich unburnt male boat burial. The ca 618 iron rivets from the vessel formed the shape of a decomposed boat of 9,8 meters length (29 feet). In the middle of the vessel the grave of 2x2 meter was located containing: two swords, axe, 12 arrowheads, four shields, two horse-bits – one with bronze rings and bridle with ca 87 iron rivets with tin and silver, horse teeth, several knives, sickles, two belt buckles, and a full blacksmiths set of tools with heavy and small forging hammer, big and small tongs, tin-snips, two small crucibles (with holders), bellow-nozzle, file, spoon-bit, and several fragments of undefined tools, and more. Traces of mineralised wood (oak) from the vessel on most of the rivets, and there are also imprint of textile, fur and animal hide on several of the artefacts. The grave is dated to around 850 AD.

The pair of swords, one single-edged and one two-edged, are unusual in Scandinavian burials, but more frequent in continental male burials, and usually found in otherwise rich furnished burials. Together with a spear (missing here), axe and a shield this is the full Nordic warrior armament in the early 9.th century. More than one shield in graves is usually seen as an indication of high social status of the deceased, and usually found in rich boat-graves, often also with blacksmith tools. Two horse-bits are also an indication of wealth and high social status. The harness with the rivet-decorated bridle has probably been placed on a horses decapitated head in the grave. Head of horses seems to be a trait for the early Viking burials at Gausel (no. 1883, 1006, 3298 and 3751). There are no indications that this burial has been a double burial.

To the west of this burial there also were the remains of another boat burial. This grave was far more disturbed, and thus the artefacts more fragmented. It seems like this burial has been quite similar to 3751, and also contained a boat, two swords (one-edged and two-edged), axe, shield, arrowheads, knives, horse teeth and buckles (for harness?). In addition it contained two whetstones, fragments of bronze rings with traces of hair-fibres (horse), nails, several undefined iron fragments, sinker of soapstone and part of a bowl of soapstone. The number of boat rivets found was approximately 370, most of them with mineralised remains of wood (oak). The longest distance between

in-situ concentrations of rivets were 9 meters, – indicating the size of the boat. Most of the artefacts were found in the middle of the remaining grave, and indicate an unburnt male burial in a boat. The artefacts indicate a dating sometime in the early Viking Period. In 1860 when the three grave-mounds here were destroyed, the local farmers found a 2 x 2 meter stone chamber containing a horse's cranium in this mound.

Most of the artefacts, except most of the rivets, were taken to the museum still lying in the surrounding soil, and excavated in the conservation laboratory at the museum. This way more of the artefacts and their context and more information concerning such things as textile/fur imprints etc were preserved. The finds and the poor preservation of many of the metal objects have absorbed quite a big amount of the resources of by the technical conservation department at the museum in 1999/2000.

Even though the direct traces after the Viking Age farm itself were not physically found, the rich graves, indicates that the were an influential and prosperous farm at Gausel in the Viking Age. Both the location of the graves and the name of the rock Husaberget, suggest that this farm was situated just to the north of the Husaberget. Gausel are situated in an area of North-Jæren where the concentration of graves with prestigious items, hill-forts, boathouses suggest were the location of the economical and probably political centre in this part of south-western Norway, – both in the Migration Period and in the Viking Period. In the Migration Period the excavations have shown that the farm at Gausel are very big indeed, and have probably been among the biggest, and thus most influential, farms in this area at that time. The newly discovered cairn-field of more than 98 cairns in the Gausel-forest, is the biggest of its kind in the Stavanger peninsula area. Actually how many of these cairns that represent burials, or their dating, are not yet known. But these cairns could be some of the "missing" burials from the Roman- and Migration Periods at Gausel. In the Viking Period the North-Jæren area has the highest concentration of burials with prestigious metal-object of Irish origin in the world. This suggests a close link between these parts of Southwest-Norway and Ireland in the early Viking period. And thus obviously a centre for organising Viking-expeditions to Ireland, and the Norse kingdom of Dublin. The far richest furnished grave with both Irish and local prestige-objects, was located at Gausel (grave no 1883), and with some of the other finest Irish object found in graves in the neighbouring farms of Jättå and Soma.

Together with the boat-burials from the same period, excavated at Gausel in 1998-2000, we can suggest that the people at Gausel also played a major role in the social and political life in this area the early Viking Age.

Referanser

- Bakka, E. 1969: Dronning på Gausel? Artikkel i *Stavanger Aftenblads julenummer 1969*. Stavanger.
- Bakka, E. 1993: Gauselfunnet og bakgrunnen for det. Minneskrift Egil Bakka. *Arkeologiske skrifter fra Historisk museum. No. 7 - 1993*. Universitetet i Bergen, 248-304.
- Blindheim, C. 1963: Smedgraven fra Bygland i Morgedal. *Viking. Bind XXVI*. Oslo, 25-80.
- Bøe, J. 1925: An Ornamented Celtic Bronze Object, found in a Norwegian Grave. *Bergen Museums Årbok 1924-25. Hist.-antikv. række nr. 4*. Bergen, 34 s.
- Bøe, J. 1931: Jernalderens keramikk i Norge. *Bergens Museums Skrifter 14*. Bergen, 264 s.
- Børsheim, R. L. 1997: Nye undersøkelser av Gauseldronningens grav. *Frå haug ok heiðni 1997:4*, 3-9.
- Børsheim, R. L. 1998: *Graver, makt og status i jernalder - en analyse av forholdet mellom gravinventar og gravmarkering*. Upublisert manuskript.
- Børsheim, R. L. 1999: Gravene på Gausel. *Frå haug ok heiðni 1999:4*, 6-12.
- Børsheim, R. L. 2000: Rapport om de arkeologiske etterundersøkelser på Gauselbakken Nord, gnr.14. bnr. 1, 23,51, Stavanger kommune, Rogaland. *Innberetning til topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger*.
- Bårdseth, G.A. 1999.: Rapport om dei arkeologiske undersøkingane på Gausel, gnr. 14, bnr. 1, 12, 13, 23/51, Stavanger kommune, Rogaland, i 1998 og i 1999. *AmS-Rapport 17*.
- Bårdsgård, I. J. 1981: Bosetning fra bronsealder og jernalder på Stavnheim. *Fra haug ok heiðni 1981:3*, 281-284.
- Caruth, J. & Anderson, S. 1999: RAF Lakenheath Saxon Cemetery. *Current Archaeology no.163*, London, 244-250.
- Christensen, A. L. 1995: *Den norske byggeskikken. Hus og bolig på landsbygda fra middelalder til vår egen tid*. Pax, Oslo.
- Christie, H. 1999: Grindbygde hus og stavkirker. I Schjelderup, H. og Storsletten, O. (red.): Grindbygde hus i Vest-Norge NIKU_seminar om grindbygde hus, Bryggens Museum 23-25.03.98. *NIKU temahefte 030*, Oslo, 108-112.
- Diinhoff, S. 2000: En nyoppdaget storgård fra folkevandringstiden på Eide, Sandane i Nordfjord. *Arkeo 2000*, 40-41.
- Evans, A. C. 1994: *The Sutton Hoo Ship Burial*. London.
- Finstad, E. 1998: *Hus på landsbygda i Sørøst-Norge i vikingtid og tidlig middelalder. En analyse med hovedvekt på konstruksjon, planløsning, funksjon og ildstedstype*. Upubl. hovedfagsoppgave i nordisk arkeologi. IAKN. Det historiske filosofiske fakultet. Universitetet i Oslo, 113 s.
- Gjerland, B. 1987: Synfaring av planlagt bustadområde på Gausel; gnr. 14, Stavanger kommune. *Innberetning til topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger*.
- Grieg, S. 1928: *Vikingetiden i Norge*. J. W. Cappelen, Oslo, 155 s.
- Grieg, S. 1934: *Jernaldershus på Lista*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Oslo, 142 s.
- Grieg, S. 1947: Gjermundbufunnet. En høvdingegrav fra 900-årene fra Ringerike. *Norske Oldfunn VIII*. Oslo, 82 s.
- Gustafson, G. 1890: En baadgrav fra vikingetiden. *Bergen Museums Aarbok 1890. No.8*. Bergen, 13 s.
- Hagen, A. 1953: Studier i jernalderens gårdssamfunn. *Universitetets Oldsaksamlings skrifter, Bind IV*. Oslo, 399 s.
- Helgen, G. 1982: Odd og egg. Merovingertidsfunn fra Hordaland, Sogn og Fjordane. *Arkeologiske avhandlinger no.3 -1982*. Historisk museum. Universitetet i Bergen, 93 s.
- Helliksen, W. 1999: Farms in Transition. A study of settlement patterns in Eastern Norway, 300 BC --AD1200. I Gundhus et. al. (red.): Kulturminneforskningens mangfold. *NIKU temahefte 031*, Oslo, 27-31.
- Henry, F. 1965: *Irish Art in the Early Christian Period (to 800 A.D.)*. London, 256 s.
- Herikstad, P. 1995: *Vedfyring og varme*. Oslo.
- Herschend, F. 1980: Stolpparet nærmast gaveln i öländska järnaldershus. *Tor XVIII*. Uppsala, 15-32.
- Herschend, F. 1993: The origin of the Hall in Southern Scandinavia *Tor. Vol. 25*. Uppsala, 175-200.
- Herschend, F. 1997: Livet i Hallen. Tre fallstudier i den yngre jernaldernes aristokrati. *Occasional Papers in Archaeology 14*. Uppsala, 95 s.
- Hodges, H. 1964: *Artifacts. An introduction to early materials and technology. 5* Royal Opera Arcade. London.
- Haavaldsen, P. 1983: Virik, et gårdsanlegg fra eldre jernalder på Østlandet. *Tidsskriftet Nicolay 1983: 2*, 37-45.
- Haavaldsen, P. 1984: På spor etter bronsealderens buplasser. *Fra haug ok heiðni 1984:3*, 96-97.
- Haavaldsen, P. 1999: Spor på jord - et nyfunnet fornminnefelt på Gausel. *Frå haug ok heiðni 1999:4*, 18-19.
- Jørgensen, A. N. 1999: *Waffen und Gräber. Typologische und chronologische Studien zu skandinavischen Waffen-gräbern 520/30 bis 900 n. Chr.* København, 417 s.
- Komber, J. 1989: Jernalderens gårdshus. En byggeteknisk analyse. *AmS-Varia 18*. Stavanger, 240 s.
- Komber, J. 1999: Rekonstruksjon av en smie på Landa. *AmS - Småtrykk 45*, 38-39.
- Komber, J. 2000: Noen aspekter på vikingtidens arkitektur. *Frå haug ok heiðni 2000:3*, 47-53.
- Larsen, I. C. 2000. Skjulte skatter. Funn fra Rogaland i andre museer. Utstillingskatalog. AmS-Småtrykk 64. Arkeologisk museum i Stavanger.

- Lorange, A. 1884: Fortegnelse over de indkomne oldsaker til Bergens Museum i 1883. *Ab. 1884*. Bergen.
- Løken, T et. Al. 1996: Maskinell flateavdekking og utgravning av forhistoriske jordbruksboplasser - en meto- disk innføring. *AmS - Varia 26*. Stavanger, 104 s.
- Løken, T. 1983: En ny type gårdsanlegg fra Forsand i Rogaland. I Olafsson, G. (red.): *Hus, gård och bebyggelse. Föredrag från det XVI nordiska arkeologmötet, Island 1982*. Reykjavik, 81-92.
- Løken, T. 1987a: The settlement at Forsandmoen - an Iron Age Village in Rogaland, SW-Norway. *Studien zur Sachsenforschung 6*. Hildesheim, 156-168.
- Løken, T. 1987b: The correlation between the shape of grave monuments and sex in the Iron Age, based on material from Østfold and Vestfold. *AmS-Varia. Vol. 17*, Stavanger, 53-64.
- Løken, T. 1987c: Driftsformer i folkevandringstidsgården i Rogaland. *Viking. Bind L - 1987*. Oslo.
- Løken, T. 1987d: Rogalands bronsealderboplasser - sett i lys av områdets kulturelle kontakter. I Poulsen, J. (red.): *Regionale forhold i nordisk bronzealder / 5. nordiske symposium for bronzealderforskning på Sandbjerg Slot 1987*. Århus, 141-148.
- Løken, T. 1991a: Forsandutgravningene etter 10 år. *AmS - Småtrykk 24*. Stavanger.
- Løken, T. 1991b: Sommerens utgravninger på Forsandmoen: Folkevandringstidlandsbyen igjen i sentrum for oppmerksomheten. *AmS - Småtrykk 24*. Stavanger.
- Løken, T. 1992a: Ullandhaug sett i lys av Forsandundersøkelsene. Gammel gård gjenoppstår. *AmS Småtrykk 26*. Stavanger, 31-46.
- Løken, T. 1992b: Forsand og jernalderens landsbyanlegg i Rogaland - Ressursbakgrunn og struktur. Gård - Tettsted - Kaupang - By. *Nytt fra utgravningskontoret i Bergen nr. 3*. Bergen, 53-82.
- Løken, T. 1998a: *Om oppkomsten av den germanske hallen: Hall og sal i eldre jernalder i Rogaland*. Upublisert manuskript, 33 s.
- Løken, T. 1998b: Hustyper og sosialstruktur gjennom bronsealder på Forsandmoen, Rogaland, Sørvest-Norge. I Løken, T. (red.): *Bronsealder i Norden - Regioner og interaksjon. AmS-Varia 33*. Stavanger, 107-122.
- Løken, T. 1999a: Landa - Fortidslandsbyen på Forsand. *AmS - Småtrykk 45*. Stavanger, 3-12.
- Løken, T. 1999b: The longhouses of Western Norway from the Late neolithic to the 10th Century AD: representatives of a common Scandinavian building tradition or a local development? I Schjelderup, H. og Storsletten, O. (red.): *Grindbygde hus i Vest-Norge NIKU-seminar om grindbygde hus*, Bryggens Museum 23-25.03.98. *NIKU temahfte 030*. Oslo, 52-64.
- Meling, T. 2000: *Graver med hest og hestestyr. Eit uttrykk for makt og allianser på Vestlandet i merovingertida?* Upubl. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Bergen.
- Myhre, B. 1965: Kontrollregistrering på Gausel gnr.14 v/ Bjørn Myhre. (se Madla diverse). *Topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger*.
- Myhre, B. 1966: Ødegården Rossaland av Lura. *Fra haug ok heidni 1966:3*, 227-252.
- Myhre, B. 1980: Gårdsanlegget på Ullandhaug I. Gårdshus i jernalder og tidlig middelalder i Sørvest-Norge. *AmS - Skrifter 4*. Stavanger, 540 s.
- Myhre, B. 1985: Boathouses as Indicators of Political Organization. *NAR Vol. 18. Nos 1-2*. 36-60.
- Myhre, B. 1987: Chieftains' graves and chiefdom territories in South Norway in the Migration period. *Studien zur Sachsenforschung 6*. Hildesheim, 169-187.
- Myhre, B. 1992: Funderinger over Ullandshaugs bosetningshistorie. I Skår, A.K. (red.): *Gammel går gjenoppstår. AmS Småtrykk 26*. Stavanger, 47-68.
- Myhre, B. 2000: *Germanske kongedømmer ved grensen til to imperier. Nordsjøens konger år 250-850*. Publikasjon i forbindelse med vandreutstilling. 41-54.
- Müller-Wille, M. 1970: Bestattung im Boot. Studien zu einer nordeuropäischen Grabsitte. *Offa, Band 25/26. 1968/69*, Schleswig/Kiel, 230 s.
- Müller-Wille, M. 1972: Pferdgrab und Pferdopfer im frühen Mittelalter. *ROB. Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, jaarg. 20-21, 1970-71*, 119-248.
- Müller-Wille, M. 1977: Der frühmittelalterliche Schmied im Spiegel skandinavischer Grabfunde. *Frühmittelalterliche Studien 11*, Berlin/New York, 127-201.
- Müller-Wille, M. 1995: Boat-graves, Old and New Views. I: Crumlin-Pedersen, O. & Thye, B. Munch (eds.): *The Ship as Symbol in Prehistoric and Medieval Scandinavia. PNM Publications from the National Museum Studies in Archaeology & History Vol. 1*, Copenhagen, 100-109.
- Nordman, A-M. 1989: De arkeologiske undersøkelsene i Storgaten 18 og Conradis gate 5/7, Tønsberg 1987 og 1988. *Arkeologiske rapporter fra Tønsberg nr. 1*. Tønsberg.
- Näsman, U. 1983: Mellan skål og vägg - om jernaldershusets rekonstruktion. I Olafsson, G. (red.): *Hus, gård och bebyggelse. Föredrag från det XVI nordiska arkeologmötet, Island 1982*. Reykjavik, 191-219.
- Näsman, U. 1991: Det syvende århundrede - et mørkt tidsrum i ny belysning. I Mortensen & Rasmussen (red.): *Fra Stamme til Stat i Danmark 2. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII: 2*, Århus, 165-178.
- Næss, J-R. 1970: Grav i båt eller båt i grav. *Stavanger museum Årbok 1969*, 57-76.
- Næss, J-R. 1974: Ad gravfunn? på Gausel bnr. 14 Stavanger. *Notat i topografisk arkiv Arkeologisk museum i Stavanger*.
- Olsen, S. J. 1976: *Øde og bygde garder i Goa og Jätta skipreider o. 1350 - 1660*. Bergen. Upublisert hovedoppgave i historie. Universitetet i Bergen.
- Oma, K. 2000: *Hesten i nordisk jernalder. Ei kontekstuell analyse av den symbolske støre kontra den materiale røynda*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Oslo.
- Opedal, A. 1998: De glemte skipsgravene. *AmS Småtrykk 47*. Stavanger, 240 s.
- Parker Pearson, m, 1984: Economic and ideologigal change, cyclical Growth in the prestate societies of Jutland. I Miller, D. & Tilley, C. (red.): *Ideology, power and prehistory*. Cambrigde, 69-92.
- Petersen, J. 1919: *De norske vikingesverd. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben*. Kristiania.
- Petersen, J. 1928: *Vikingetidens smykker*. Stavanger.
- Petersen, J. 1933: *Gamle gårdsanlegg i Rogaland fra forhistorisk tid og middelalder*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Oslo.
- Petersen, J. 1935: Et gravfund fra vikingetiden fra Strand i Ryfylke. *Stavanger museums årshfte for 1933-34*, 41-47.
- Petersen, J. 1940 a: British antiquities of the viking period, found in Norway. I Shetelig, H. (ed.): *Viking Antiquities in Great Britain and Ireland. Part V*. Oslo, 214 s.
- Petersen, J. 1940 b: Innberetning om undersøkelse av gravhaug på Heigreberg på Vestre Åmøy, Mosterøy s. Rennesøy p. 2/8, 6-7/8-40. *Innberetning til topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger*.
- Petersen, J. 1951 a: Vikingtidens redskaper. *Vidensk. akad. Skrifter. Hist - fil. Kl. No. 4*, Oslo, 536 s.

- Petersen, J. 1951 b: Forhistoriske gårdsanlegg i Rogaland. Undersøkelser gjennom 25 år. *Stavanger museum årbok 1951*. Stavanger, 12-31.
- Petersen, J. 1955: Oldsaksamlingens tilvekst 1955. *Stavanger Museum Årbok 1955*. Stavanger.
- Ramquist, P.H. 1992: Högom. The excavations 1949-1984. *Archaeology and Environment 13*. Umeå, 236 s.
- Ramqvist, P. H. 1983: Gene. On the origin, function and development of sedentary Iron Age settlement in Northern Sweden. *Archaeology and Environment 1*. Umeå, 220 s.
- Risan, T. 1997: De forhistoriske husene på Gausel. En foreløpig tolkning av boplass-sporene funnet under utgravningene på Gausel. *Innberetning i topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger*.
- Rygh, O. 1885: *Norske oldsager*. Christiania.
- Rygh, O. 1898: *Norske Gaardnavne*. Forord og indledning. Kristiania.
- Rygh, O. 1915: *Norske Gaardnavne*. Tiende bind Stavanger Amt. Kristiania.
- Sampson og McGill. 1995. Resistivitetsundersøkelser på Gauselbakken oktober 1995. *Foreløpig rapport, Topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger*.
- Schjelderup, H. 1999: Grindbygde hus i vest-Norge. I Schjelderup, H. og Storsletten, O. (red.): Grindbygde hus i Vest-Norge NIKU seminar om grindbygde hus, Bryggenes Museum 23-25.03.98. *NIKU temahefte 030*. Oslo, 6-9.
- Shetelig, H. 1905: Fortegnelse over indkomne sager i 1905. *Bergens Museums Aarbok 1905*. Bergen.
- Shetelig, H. 1905b: Gravene ved Myklebostad på Nordfjordeid. *Bergens Museums Aarbok 1905, no. 7*. Bergen, 54 s.
- Shetelig, H. 1912a: Fortegnelse over indkomne saker i 1911 *BMA 1912. Nr. 8*. Bergen.
- Shetelig, H. 1912b: Vestlandske graver fra jernalderen. *Bergens Museums Skrifter, Ny række. Bd. II. No. I*. Bergen, 242 s.
- Shetelig, H. 1913: Det sidste gravfund i Os og den hedske tro om de døde. *Oldtiden II*. Bergen.
- Skare, K. 1998: Rapport om arkeologiske undersøkelser på Skeie, gnr. 5, bnr. 10, 36, Hundvåg, Stavanger kommune. *Innberetning til topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger*.
- Skare, K. 1999: *Romlig organisering og sosial struktur. En studie av langhuset fra yngre romertid og folkevandringstid i Rogaland*. Upublisert hovedfagsoppgave. Tromsø.
- Skauen, I. 1997: Rapport fra arkeologisk flateavdeeking i forbindelse med reguleringsplan for Gauselbakken nord, Plan 1565, Delområde 3, Gausel gård, gnr.14, Stavanger kommune. *Innberetning fra Rogaland fylkeskommune til topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger*.
- Soltvedt, E-C. 1999: Emmer og agnekledd bygg funnet på Rør, Østfold. *AmS-Rapport 12A*, 59-70.
- Steen, B. 1995: Høgevollen. En boplads fra ældre jernalder ved Egersund. *Fra haug ok heidni 1995: 4*, 7-16.
- Stolpe, HJ og Arne, T.J.: 1912. *Graffältet vid Vendel*. Stockholm.
- Straume, E: 1986. Smeden i jernalderen, bofast - ikke bofast, høy eller lav status. *Universitetets Oldsaksamling Årbok 1984/1985*, Oslo, 45-58.
- Tangen Eriksen, H. 1998: Arkeologisk undersøkelse i forbindelse med reguleringsplan for Gauselbakken Sør, Stavanger kommune. *Innberetning i topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger*, 41 s.
- Tangen-Eriksen, H. 1998: Rapport om arkeologiske undersøkelser på Gauselbakken Sør, gnr. 14, bnr. 23/51, Stavanger k. *Innberetning til topografisk arkiv, Arkeologisk museum i Stavanger*.
- Taranger, A. 1915: *Magnus Lagabøters landslov*. Oslo/Bergen.
- Tobiassen, A.H. 1981: *Smeden i eldre tid*. Institutt for folkelivsgransking. Universitetet i Oslo. Universitetsforlaget.
- Ulriksen, E. 1999: Båtgrav som kilde. I Gundhus et. Al. (red.): Kulturminneforskningens mangfold. *NIKU temahefte 031*, Oslo, 32-36.